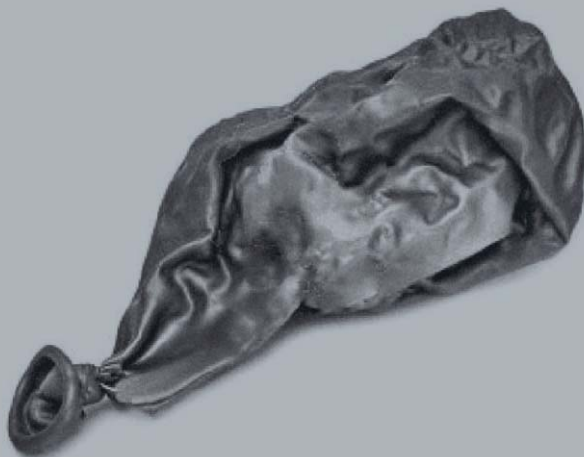

GODIŠNJI IZVEŠTAJ : SRBIJA 2010

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

**LJUDSKA
PRAVA : ODRAZ
INSTITUCIONALNE
NEMOĆI**

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

Godišnji izveštaj : Srbija 2010

Ljudska prava : odraz institucionalne nemoći

BEOGRAD, 2011

Godišnji izveštaj : Srbija 2011

LJUDSKA PRAVA – ODRAZ INSTITUCIONALNE NEMOĆI

IZDAVAČ

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA

Sonja Biserko

OBLIKOVANJE I SLOG

Ivan Hrašovec

ŠTAMPA

Zagorac, Beograd

Ova publikacija štampana je zahvaljujući
pomoći *Civil Rights Defenders*

ISBN 978-86-7208-179-4

COBISS.SR-ID 183821836

CIP - Katalogizacija u publikaciji, Narodna biblioteka Srbije, Beograd
061.2"2010" 316.4(497.11)"2010" 323(497.11)"2010"

ODRAZ institucionalne nemoći : godišnji izveštaj : Srbija 2010 /
[priredio] Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. - Beograd :
Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2011 (Beograd : Zagorac). -
624 str. ; 23 cm

Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

1. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (Beograd) a) Helsinški odbor
za ljudska prava u Srbiji (Beograd) - 2010 b) Srbija - Društvene prilike -
2010 c) Srbija - Političke prilike - 2010

Sadržaj

I – UVOD	
Zaključci i preporuke	7
Ravnoteža nemoći i nedostatak vizije	15
II – NACIONALIZAM VS. EVROPEIZACIJA	
Istrajnost nacionalističke opcije	33
Parada ponosa: „kultura nasilja“ i ofanziva desnice	53
“Lov” na Mladića	75
III – REFORMA PRAVOSUĐA	
Najveća prepreka na putu ka EU	97
Imovina stečena kriminalom	123
Ratni zločini	133
Organizovani kriminal u Srbiji: zakonski okviri, pojedinačni slučajevi, sporazumi, suđenja i presude	149
IV – MEHANIZMI DRŽAVNE PRINUDE	
Profesionalizacija vojske najveći uspeh	167
Policija: zapaženi rezultati	193
Obaveštajno-bezbednosne službe: bez suštinske promene	213
Privatne bezbednosne agencije	219
Izdaci za službe bezbednosti	225
V – PARLAMENT I NEZAVISNA TELA	
Skupština Srbije: politička pijaca	229
Nezavisna regulatorna tela: postepena afirmacija	245
Odnos države i civilnog sektora: podozrivost i tenzije	275
VI – DRŽAVA I VERSKE ZAJEDNICE	
Pravna regulativa	283

VII – PRIVREDA

Godina promašenih očekivanja i konfuzije 325

VIII – MEDIJI

U funkciji politike i biznisa 341

IX – DISKRIMINACIJA

Diskriminacija 361

Manjine: proces konstituisanja 363

Romi: daleko od rešenja. 401

Položaj osoba sa invaliditetom 413

LGBT populacija i dalje najugroženija 421

Položaj starih lica 427

Deca: porodično i vršnjačko nasilje 431

Položaj žena 435

Ekonomska i socijalna ugroženost: bez izlazne strategije 443

Zatvorski sistem 453

X – REGIONALNI IZAZOVI

Zaostajanje Vojvodine 467

Sandžak: stalna tenzija 487

XI – SRBIJA I SVET

Nerazumevanje međunarodnog konteksta 523

Rusija: podgrevanje hladnog rata 539

Susedi: nepromenjene aspiracije 555

Bosna i Hercegovina: ratni pleni od koga se teško odustaje 563

Hrvatska: večiti rival i izvor frustracije 575

Crna Gora: uspešna godina 583

Makedonija: pod stalnim pritiskom suseda 593

Slovenija: posrednik u EU 601

Kosovo: dijalog vodi u zaokret 603

I – UVOD

Zaključci i preporuke

Neočekivano duga ekonomska kriza pokazala je sve slabosti – političke, ekonomske i društvene – postojećeg sistema koji nije obavio suštinsku transformaciju i raskid sa celokupnim Miloševićevim nasleđem. Čorsokak u koji je Srbija ponovo ušla povod je za ozbiljnu zabrinutost, pre svega za očuvanje minimuma dostignute demokratizacije, a potom i za nastavak politike priključenja EU. 58% podrške građana EU integracijama najniži je procenat do sada. Problem je u velikoj meri u tome da je iz komunikacije sa javnošću o procesu pridruživanja isključen konkretni interes građana i on je sveden na nejasnu državno birokratsku proceduru koja se odvija daleko i bez uticaja samih građana.

Proces evropskih integracija se sistematski svodi na formalna pitanja koja se tiču zakonodavstva, procedura i birokratskih uslovljavanja. U načinu na koji se proces predstavlja javnosti ne postoji veza sa konkretnim interesima pojedinaca.

Socijalne tenzije, štrajkovi, drastični primeri individualne nemoći izazvane siromaštvom svakodnevno potresaju celo društvo. Građani su potpuno izgubili poverenje u državne institucije i političke partije koje ne pokazuju sposobnost da efikasno reše nagomilane probleme.

U skoro svim društvenim slojevima posle više od dve decenije permanentnog devastiranja (osim kratkog perioda Đinđićeve vlade) izgubljen je svaki osećaj nade i optimizma.

Višedecenijsko srozavanje akademskih institucija, naučnih instituta, univerziteta, stručnjaka i liberalno orijentisane inteligencije sada pokazuje svoje najdrastičnije posledice. Tržište ideja gotovo da ne postoji, a oni koji bi imali konkretne predloge za prevazilaženje društveno ekonomske krize konstantno su opstruirani i stavljeni na margine ne samo javnog života, već i institucionalno. Srednja klasa, koja bi trebalo da bude nosilac društvenih promena, gotovo da ne postoji. Najveći broj stručnjaka živi gotovo u materijalnoj bedi osim ako su na visokim pozicijama u državnim institucijama ili upravnim odborima preduzeća.

S druge strane, konzervativni, antievropski blok, svojom populističkom demagogijom, monopoliše nezadovoljstvo pauperizovanih građana koji nemaju nikakav osećaj nade. On ne nudi nikakav sadržaj za rešenje problema.

Taj blok je još izuzetno jak i vrši opstrukciju bržeg pomeranja Srbije prema EU, posebno njenog raskidanja sa Miloševićevim nasleđem. Mitinzi opozicije pokazuju da ni ona nema ponudu niti energiju potrebnu za zakret u društvu.

U zemlji vlada balans nemoći koji pogoduje cvetanju retrogradnih pojava i grupa. Zato sadašnja blokada zemlje zahteva novu mobilizaciju i novi pristup problemima svih aktera na političkoj i društvenoj sceni.

Srbija je napravila određene iskorake uglavnom zahvaljujući naporima EU i njenoj politici uslovljavanja. Tako je uspostavljena intenzivnija komunikacija na političkom nivou u regionu, ali to nije praćeno i u ekonomskoj sferi uprkos očiglednoj potrebi da region krene putem stvarne saradnje. Uspostavljanje ekonomske saradnje u regionu se nameće kao dvostruko važan cilj – kako u pogledu ekonomskog oporavka privrede, tako i u pogledu eu integracija.

Implementacija standarda i novog sistema vrednosti je stvar političke volje i odgovornosti, kulture, tolerancije i pluralizma. Međutim, dve decenije pogubne politike devastirale su demokratske potencijale u regionu. Zbog toga je potrebna hrabrija, maštovitija i razradjenija strategija EU, umesto sadašnje koja saradjuje samo sa vladama zanemarujući ekonomske i socijalne potrebe društava.

Gradjanima Srbije neophodna je nova nada kao motiv za suštinske promene i oživljavanje liberalno orijentisanih elita na svim nivoima društva (tehnička i društvena inteligencija, mali preduzetnici, mladi). Ta nada mogla bi da bude dodeljivanje kandidature za Evropsku uniju ali pod uslovom da tokovi novca namenjenog za pridruživanje budu što transparentiji, a ne novi "izvor" bogaćenja za korumpirane elite.

Vladi Srbije

- Neophodno je što pre ukloniti glavnu prepreku za kandidaturu u EU – hapšenje Ratka Mladića i Gorana Hadžića je zato imperativ;
- Da suštinski radi na poboljšanju saradnje sa svim zemljama u regionu,
- ne samo zato što je to uslov za kandidaturu, već i za normalizaciju regiona;
- Da snažnije krene u borbu protiv korupcije. Na tom pitanju mogu se najbrže mobilisati građani za participaciju u reformskim procesima i I na izborima, jer postoji svest i znanje da je korupcija jedan od suštinskih problema;
- U okviru politike prema manjinama, prioriteta su angažovanje na implementaciji strategije za unapređenje položaja Roma i deblokiranje formiranja Nacionalnog saveta Bošnjaka;
- Preduzeti meri da se smiri situacija u Sandžaku i da se država ne meša u donose dve islamske zajednice;
- Obezbediti adekvatna finansijska sredstva zaštitniku građana Republike Srbije i drugim nezavisnim regulatornim telima kako bi nesmetano obavljali funkciju Nacionalnog preventivnog mehanizma (NPM);
- Implementacija preporuka regulatornih tela i posebno podrška radu poverenika za zaštitu ravnopravnosti;
- Tražiti ubranu reformu obrazovanja. Istovremno preko alternativnog sistema obrazovanja mora se pomoći mladim generacijama da se upoznaju sa nekim vrednostima neophodnim za njihovo bolje uklapanje u proces evropeizacije.
- Uspostavi mehanizam koji bi proučavao preporuke UN Komiteta za ljudska prava donete u predmetima po pojedinačnim predstavkama i mere koje država mora da usvoji i sprovede: takodje treba uzeti u obzir i preporuke Saveta Evrope i Evropske komisije;
- Nastaviti napore usmerene na veću zastupljenost žena na državnim funkcijama, uključujući i najvažnije supstativne funkcije sa stvar-

nim nadležnostima. Takođe obezbediti jednak tretman muškaraca i žena uključujući i jednake plate za slične pozicije.

- Unaprediti položaj Romkinja u društvu s obzirom da su one najugroženije. Poseban naglasak treba staviti na prevazilaženje stereotipa o ulozi žene u društvu.
- Nastaviti borbu sa porodičnim nasiljem i osnivati Centre za pomoć žrtvama nasilja sposobne da pružaju neophodnu medicinsku, psihološku i pravnu pomoć kao i sigurne kuće za žrtve nasilja uključujući i decu.
- Sve žrtve kršenja ljudskih prava moraju da budu adekvatno obeštećene.
- Obezbediti postojanje efikasnog sistema nadgledanja policijskog pritvora kao i adekvatne uslove u objektima u kojima se takav pritvor sprovodi.
- Savet za štampu treba hitno da profunkcioniše kako bi unapredilo poštovanje načela novinarske etike i profesionalnih standarda u radu medija.
- Država treba na [to koherentniji način da pridje transformaciji medija i da što pre usvoji medijsku strategiju.
- Preduzeti dalje korake u cilju poboljšanja tretmana zatvorenika i uslova u zatvorima u skladu sa Paktom i Minimalnim pravilima UN za postupanje prema zatvorenima. razmotriti širu primenu alternativnih sankcija koje ne podrazumevaju boravak u zatvoru.
- Obezbediti strogo poštovanje nezavisnosti sudstva. Nosioци pravnih funkcija koji nisu reizabrani 2009 godine moraju da imaju pristup proceduri u kojoj će se proces njihovog reizbora temeljno pravno razmotriti. Razmotriti preduzimanje daljih pravnih i drugih reformi kako bi povećala efikasnost sudstva i sudskog procesa.
- Preispitati sistem pravne pomoći kako bi se besplatna pravna pomoć pružila u svakom slučaju kada interes pravde to zahteva.
- Omogućiti svim građanima Srbije steknu lična dokumenta, naročito onim koja nikada nisu registovana ili kojima lična dokumenta nisu nikada izdata. To se pre svega odnosi na romsku populaciju.

- Obezbedi pristup adekvatnom stanovanju, socijalnoj pomoći i drugim uslugama svim žrtvama donedavnih konflikata uključujući i Rome.
- Obezbediti jednak tretman svih crkava i verskih zajednica u Srbiji.
- Omogućiti i zaštititi slobode medija, nezavisnih organizacija civilnog društva uključujući nevladine organizacije i medije. Identifikovati i adekvatno krivično goniti i kazniti za krivična dela protiv medija i aktivista civilnog društva počiniocima krivičnih dela protiv slobode medija i aktivista civilnog društva;
- Ojačati napore na eliminaciji stereotipa i nasilja prema Romima uključujući i kampanje dizanja svesti i promocije tolerancije i poštovanja različitosti. Usvojiti mere koje bi promovisale pristup Roma različitim uslugama i mogućnostima na svim nivoima uključujući, ako je to potrebno, odgovarajuće posebne mere privremenog karaktera.
- Nastaviti s naporima usmerenim ka punoj zaštiti i jednakom tretmanu pripadnika nacionalnih manjina. Obezbediti bolju predstavljenošću nacionalnih manjina u nacionalnim i lokalnim telima.
- Ubrzati procese decentralizacije i regionalizacije, kao preduslovu demokratizacije društva. To je u interesu Vojvodine i cele Srbije;
- Obezbediti treninge za policiju o zakonu protiv diskriminacije, posebno o LGBTB populaciji koja dnevno doživljava diskriminaciju i šikaniranje;
- Unapređivati saradnju sa svim vladama u regionu čiji bi cilj bilo osiguravanje slobodnog kretanja ljudi, razmene ideja i roba. U tom smislu treba nastaviti dijalog sa Kosovom čiji će krajnji rezultat biti rešenje praktičnih problema građana. Suprotno ovom cilju bio bi svaki zahtev za podelom Kosova ili revizijom Dejtonskog sporazuma.

Civilnom društvu

- Parlament Srbije doneo je set zakona koji su zaokružili pravni okvir kada je reč o ljudskim pravima. Za njihovo sprovođenje nema političke volje a ni sredstava. U tom smislu neophodna je aktivna kampanja civilnog društva za usvajanje novog sistema vrednosti što je složen proces i zahteva upoznavanje građana sa suštinom novog vrednosnog okvira. Pored kampanje neophodna je edukacija raznih segmenata društva jer državne institucije nisu u mogućnosti da same obave taj posao;
- Aktivno učešće u saradnji sa parlamentom u uspostavljanju civilne kontrole bezbednosnih struktura;
- Aktivnije angažovanje civilnog društva na dijalogu Beograd-Priština i uspostavljanju odnosa između Kosova i Srbije kako bi se stvorila solidna osnova za normalizaciju odnosa i saradnju .Civilni sektor je već imao važnu ulogu i razvijene odnose;
- Kako bi civilno društvo bilo prisutno u javnosti neophodno je izboriti se za veće prisustvo u medijima a pre svega u programima javnog servisa.
- Aktivno učestvovati u socijalnom dijalogu sa državom; Osnažiti sindikate za suštinske socijalne reforme;

Međunarodnoj zajednici

- Da bi se zaustavili negativni trendovi i aspiracije pojedinih nacionalnih krugova, treba što pre dati status kandidata Srbiji ali i svim zemljama regiona, a uslovljavanje treba da bude usmereno pre svega na one koji opstruiraju reformske procese na unutrašnjem i regionalnom planu.
- Davanjem statusa kandidata svim zemljama zapadnog Balkana pristupni fondovi postali bi dostupni, što bi potaknuto mobilisanje građana za preuzimanje odgovornosti u rešavanju egzistencijalnih problema. Samo to može sprečiti novi talas socijalnog radikalizma.
- EU mora kreativnije evropske ideje i koncept približiti svakom građaninu. Samo tako se može očekivati njihov istinski angažman u evropeizaciji regiona.
- Neophodna je veća saradnja sa civilnim sektorom kako bi autentične evropske snage u društvu doprinele stvaranju povoljne klime za promovisanje evropskih ideja.

Ravnoteža nemoći i nedostatak vizije

Nekoliko značajnih događaja obeležilo je 2010. godinu i, u tom smislu uticalo na pomeranje Srbije ka Evropskoj uniji (EU). Precizno mišljenje Međunarodnog suda pravde o nezavisnosti Kosova iznenadilo je srpsku elitu koja je očekivala formulaciju koja bi pogodovala različitim inetrpretacijama. To je dovelo i do zajedničke rezolucije EU-Srbija o Kosovu u Generalnoj skupštini UN, što je Srbiji popravilo međunarodni položaj u tom trenutku, jer se smatralo da je odustala od daljih komplikacija povodom tog pitanja. To je dovelo i do drugog važnog događaja – prihvatanje aplikacije Srbije za članstvo u EU, u Briselu. U skladu sa tim, krajem 2010 (decembar), Beogradu je prosleđen Upitnik Evropske komisije, koji trasira mapu puta, odnosno ispunjavanje neophodnih uslova, na osnovu kojih bi krajem 2011. godine Srbija i zvanično mogla da postane kandidat za članstvo u EU.

S obzirom na odsustvo političkog konsenzusa o članstvu u EU to je svojevrsni istorijski iskorak na utiranju puta ka EU. Unutar srpske elite pokrenuta je na stranicama *Politike* debata o članstvu u NATO – za i protiv. Srbija je vodila intenzivnu regionalnu politiku na političkom nivou koja nije bila adekvatno praćena i na drugim nivoima. U Skupštini Srbije usvojena je Deklaracija o Srebrenici, a predsednik Tadić je prvi put otišao u Vukovar i izvinio se za zločine koji su počinjeni na Ovčari. Slučaj Daraka Šarića pokrenuo je pitanje kriminala i korupcije, ali se stalo na pola puta.

Međutim, Srbija je i tokom prošle godine pokazala da ne uspeva da eliminiše nacionalističku vizuru u rešavanju svojih problema, posebno kad je reč o regionu. Iako je Crna Gora još pre pet godina napustila nekadašnju državnu zajednicu, a Kosovo u međuvremenu proglasilo nezavisnost, Srbija još uvek nije našla pravo mesto u regionu, jer ne prihvata novu realnost i svoje prioritete i dalje oslanja na poraženu politiku i ciljeve. Javna debata je opterećena neproaktivnim raspravama o Kosovu, kao i ambivalentnim odnosom prema Bosni i Hercegovini, pre svega, ali i Hrvatskoj. Spoljna politika odražava dezorijentaciju na unutrašnjem planu,

jer se ogromna energija i resursi troše na izgubljene bitke. Posebno je karakteristična dihotomija u pogledu odnosa prema evroatlantskim integracijama i Rusiji. To nije novi problem, ali se posebno očitovao nakon raspada Jugoslavije. Nerealne aspiracije prema regionu su se od samog početka jugoslovenske krize oslanjale na podršku Rusije. To se pokazalo kao nezrelom i nepromišljenom strategijom, jer se nije imao u vidu prome-njeni međunarodni kontekst. Nastavak takve politike pokazuje odsustvo valjane analize međunarodne i regionalne situacije, a time i stvarne vizije o budućnosti Srbije. Odsustvo te jasne vizije u velikoj meri utiče i na fluidnost identita srbijanskog društva koji je krhko determinisan i stalno se menja u zavisnosti od onog što sugerišu elite: od evropske pripadnosti, do veoma nejasne neutralnosti, od pripadnosti evroazijskom političkom prostoru, do samoizalacije kao izrazu nesposobnosti prihvatanja nove realnosti u svetu i u regionu.

Polazeći od svega rečenog, i ljudska prava treba staviti u dati kontekst, odnosno odrediti koliko su ona stvarno prioritet države i društva. Upravo su ljudska prava jedna od najboljih tačaka tranzicionih zemalja poput Srbije, jer se na njima prelama suprotnost između formalne univerzalnosti demokratskih prava, (koja pripadaju svim državljanima) i nesposobnosti države da ih adekvatno primeni, ali i nespobnosti pojedinaca da ih ostvare. Reč je o razlici između "državljana de iure" i praktičnih sposobnosti "državljana de facto". Očigledno je da pojedinci ne raspolažu sposobnošću i mehanizmima da valjano realizuju svoja prava u datim društvenim, političkim i ekonomskim okolnostima.

Parlament nije usvojio sve zakone koji su važni za poboljšanje zakonskog okvira za zaštitu ljudskih prava. To se pre svega odnosi na krivični zakon, zakon o parničnom postupku, zakon o izvršenju presuda i zakon o notarima. Nedostaje i promovisanje već postojećih zakona i upoznavanje građana sa njihovim pravima i kako da ih ostvare. Država je sve manje sposobna i sve manje voljna da svojim građanima obezbedi egzistencijalnu sigurnost. Regulatorna tela koja treba da kontrolišu rad državnih organa u tom pogledu još uvek su limitiranih mogućnosti, pogotovo kad je reč o unutrašnjosti.

Stanje ljudskih prava u Srbiji je, prvenstveno odraz političke i društvene klime, a potom i nepovoljne socijalne i ekonomske situacije. Dominacija nacionalizma kao prevladajuće ideologije i gotovo neometano delovanje radikalnih desnih grupacija utiče na održavanje negativnih stereotipa o manjinama, posebno Romima i nekim susedima (Bošnjacima, Hrvatima i Albancima). To uzvratno, utiče na visok stepen njihovog nepoverenja, ali i na njihovu percepciju o vlastitoj bezbednosti. Država je donela niz mera i akcionih planova koji imaju za cilj poboljšanje položaja pojedinih grupacija (Roma, invalida, dece i sl), međutim, za njihovo sprovođenje je neophodna i veća osetljivost čitavog društva, kao i adekvatna materijalna osnova za njihovu realizaciju.

Generalno, zakoni koji se odnose na regulisanje oblasti ljudskih prava u svim domenima se ne sprovedu ili je to veoma selektivno. Mali broj sistemskih preporuka nezavisnih tela (na primer, ombudsmana) se uzimaju u obzir. Javni tužilac retko reaguje na pojave kršenja ljudskih prava. Diskriminacija uglavnom nije prioritet države. Istražni postupci policije su prekomerno dugi i neproductivni. Sudski postupci su takođe, neopravdano dugi. Stav države i njenih organa prema diskriminaciji se menja sporo i uglavnom kao posledica međunarodnih pritisaka i delovanja pojedinih lokalnih grupa. Stalno praćenje stanja ljudskih prava lokalnih i međunarodnih organizacija doprinelo je napretku u zaokruživanju pravnog okvira i postepenom menjanju generalnog stava. Srbijansko društvo i politička elita negiraju postojanje diskriminacije, pogotovo kad je reč o stavovima i delovanju radikalnih desničarskih grupacija. Ne postoji adekvatna javna debata o diskriminaciji i radikalizaciji javnog diskursa, osim u delovima civilnog sektora.

Reforma sudstva još nije adekvatno profunkcionisala kad je reč o dužini postupaka, što je jedna od najvećih prepreka u rešavanju problema građana pred sudovima. To su ujedno i najbrojnije primedbe građana nezavisnim regulatornim telima i organizacija za ljudska prava. Za bolje i efikasnije uspostavljanje društvene atmosfere koja bi počivala na toleranciji i jednakosti svih, neophodni su profesionalni i slobodni mediji. Nažalost, mediji su uglavnim u funkciji politike i biznisa. Nekažnjivost vezana za zločine u ratovima iz devedestih, kao i sveprisutna korupcija još uvek

doprinosu atmosferi arbitrarnog odlučivanja i ponašanja prema ugroženim grupacijama u društvu.

Stanje ljudskih prava u regionu, Srbiji posebno, pažljivo prate relevantne međunarodne organizacije ali i pojedine vlade.

Evropska komisija ocenjuje da je pravni okvir za zaštitu ljudskih prava uglavnom uspostavljen i ističe da je Srbija potpisala ili ratifikovala sve značajnije međunarodne instrumente za zaštitu ljudskih prava. Konstatuje takođe napredak u svim oblastima, ali ističe potrebu za daljim usklađivanjem legislature sa evropskim standardima. Podstiče dalju edukaciju o međunarodnim standardima za ljudska prava i posebno njihovu implementaciju. Izveštaj takođe, poziva Vladu da se angažuje na suzbijanju svih vrsta nasilja.¹

Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija² je razmatrao (mart 2011) Drugi periodični izveštaj Republike Srbije o stanju ljudskih prava i tom prilikom doneo niz napomena koje se odnose na stanje ljudskih prava u Srbiji. Između ostalog, preporučuje obezbeđivanje sredstava za ombudsmana, kako bi se obezbedila adekvatna zaštita ljudskih prava građana Srbije, nezavisnost sudstva, veća zastupljenost žena na državnim funkcijama, bolja zaštita manjina, posebno Roma i slično.

U godišnjem izveštaju o ljudskim pravima u svetu, Stejt department (SAD), kada je reč o Srbiji, ističe fizičko maltretiranje u pritvoru od strane policije, neefikasna i predugačka sudjenja, intimidaciju novinara, branitelja ljudskih prava, i svih drugih koji su kritični prema vladi, ograničenja u slobodi izražavanja i religiji, korupciju u izvršnoj, pravnoj i zakonodavnoj vlasti, nepotpunu saradnju sa Haškim tribunalom (Hadžić i Mladić), nasilje protiv žena i dece, nasilje i diskriminacija manjina posebno Roma, LGBTB populacije i trgovinu ljudima.³ U izveštaju se posebno pohvaljuje uspešno održavanje Parade ponosa, kao i adekvatno ponašanje vlasti, posebno policije.

1 Serbia 2010 Progress Report.

2 Telo ustanovljeno Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima (PGP.)

3 <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154449.htm>.

Spora tranzicija i konsolidacija države

Srbija je raspolučena između dva paralelna procesa: konsolidacije države i tranzicije u višepartijski sistem i tržišnu privredu. Oba procesa idu sporo. Višepartijski sistem postoji formalno, ali praksa i dalje odražava autoritarnost društva. Razvoj ostvaren u prethodnoj Jugoslaviji je poništen ili se poništava, u ime novih vrednosti. Antikomunizam je paravan za arhaične nacionalne ideologije. Veliki je otpor stvaranju novog sistema vrednosti, pluralizaciji i tržištu.

Kriza u kojoj se zemlja nalazi posledica je moralne propasti i u ekonomskoj sferi. Totalni raspad institucija do čega je došlo u poslednje tri decenije, kao i pohlepa pojedinaca i grupa koji su privatizovali sve državne rasurse, zahvaljujući bliskosti sa režimom, proizvelo je ekonomsku katastrofu i demoralizaciju društva. U takvim ekonomskim uslovima demokratija nije moguća.

Ekonomsko raslojavanje još nije do kraja kristalisalo nove aktere i društvene slojeve koji će ubuduće dominirati društvom. Rastakanje celokupnog društvenog i ekonomskog bića Srbije (a i regiona) onemogućilo je bilo kakav razvoj. Posle dvadeset godina postsocijalizma na delu je retraditionalizacija i refeudalizacija društva. Bez uvida u te fenomene nije moguće razumeti sadašnja događanja.

U političkoj sferi, na delu je partitokratija, svaka politička stranka se zatvorila i aktivira se samo u vreme kampanje. Višepartijski sistem u Srbiji kako, Ivica Dačić, ministar policije, tačno kvalifikuje kao "kasni pubertet" među kojim postoji mala ideološka razlika⁴ je nefunkcionalan. Do političkog odlučivanja ne dolazi u parlamentu, već unutar privatizovanih stranaka, što znači da parlament, takoreći nema nikakvu političku moć. Zbog odsustva prave opozicione stranke, politički život sve više gubi na dinamici.

Srbija nije zatvorila državno pitanje, što onemogućava njenu konsolidaciju kao države. Pri tome, proces tranzicije je otežan brojnim opstrukcijama što usporava reforme. Kosovo se koristi kao instrument za ostvarivanje aspiracija za koje nema neophodnih međunarodnih uslova.

4 TV B92, Utisak nedelje, 17. april 2011.

Kosovsko pitanje se svakodnevno na nov način formuliše, uvek sa istim ciljem: podelom. Sve češće se i zvanično ističe da rešenje srpsko-albanskog istorijskog konflikta ne može biti scenario u kome će Srbija priznati jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova. Ističe se da "istorijski dogovor Albanaca i Srba mora da bude legalizovan prihvatanjem i Albanaca i Srba". Mada se smatra da je još rano izaći sa konkretnim rešenjem, ova teza je u suštini zagovaranje podele Kosova na liniji ranijih predloga Dobrice Ćosića o pravu i srpskog i albanskog naroda na ujedinjenje.

Politički kontekst: regresivne tendencije

Politički spektar Srbije još nije profilisan na jasnim konceptima za koje bi se građani operdeljivali. I one partije koje imaju programe, u praksi ih ne realizuju. Problemi koji se pojavljuju na putu ka EU odbacuju se kao nebitni ili se tretiraju veoma površno.

S druge strane, stranke kao što su DSS i SRS suštinski su protiv evropskih integracija, jer smatraju da to ometa ostvarivanje nacionalnih ciljeva. Srpska nacija, kako ističe historičar Čedomir Antić, nije integrisana niti je mobilisana oko svojih nacionalnih ciljeva, u meri u kojoj je to slučaj sa njenim susedima.⁵ SNS se javno deklarira za evropsku opciju dok svoj imidž gradi na socijalnom nezadovoljstvu. Međutim, SNS takođe nema nikakav program. Međutim, odlaskom SNS sa pozicije radikalne desnice, pojavili su se novi pretendenti za popunjavanje tog prostora. Reč je o nevladinim organizacijama kao što su Dveri i Naši koje su omeđene klerikalnim i nacionalističkim ambicijama. Te nove partije ulaze u politički prostor DSS i SRS i imaju značajnu podršku sličnih grupacija iz Rusije.

Dolazak naprednjaka na vlast smatra se manje-više završenom pričom. Kritičari sa obe strane dogmatskog spektra suštinski provociraju taj proces, kao svojevremeno dolazak Slobodana Miloševića. Jedni otvoreno navijajući, a drugi sa tezom "kad odemo na dno, opametićemo se".

Tomislav Nikolić nema ozbiljan odgovor ni na jedno pitanje na kome mu raste popularnost. Ne raspolaže ni kadrovskim kapacitetom za ozbiljne reforme za koje se deklarativno zalaže. Takođe, nema nikakav program

5 Politika, 4. april 2011.

osim preuzimanja vlasti. Preuzimanje vlasti na socijalnom radikalizmu sluti na fašizaciju. Njegova potencijalna koalicija okuplja sve konzervativne krugove kojih ima u svim partijama, od Demokratske stranke do Socijalističke partije Srbije; "zaštitni znak" im je oslanjanje na Rusiju, a potencijal – sve desničarske snage u zemlji. To će opasno podeliti Srbiju, na način koji se jasno manifestovao 10. oktobra 2010, kada se na ulice Beograda izlilo nasilje povodom Parade ponosa. To je bilo prvo javno odmevanje snaga. Država je reagovala, jer je i sama bila ugrožena.

SNS i DSS predstavljaju isti ideološki blok, s time što je SNS sa svojim populizmom prohodnija stranka. DSS, odnosno Vojislav Koštunica je ideolog tog bloka i na njega se gleda kao na naslednika Dobrice Ćosića. Te špekulacije su u opticaju već neko vreme, a očituju se tretmanom Koštunice unutar tog bloka, pre svega unutar kruga oko Ćosića. SNS je njihov projekat sa idejom da to bude izborna baza Vojislava Koštunice. DSS ima više kadrova i već postoji program stranke, posebno ekonomski. Osim toga, obe stranke dele bliskost sa Rusijom, u kojoj vide glavnog partnera Srbije (i Rusija i EU), a obe su protiv ulaska u NATO.

Nikolić takođe ima istu politiku u odnosu na vladajuću koaliciju. Vojislav Koštunica tvrdi da je aktuelna vlast pogubna za Srbiju, da su poljuljane državne institucije, narušen teritorijalni integritet zemlje, da je usvajanjem Statuta Vojvodine stvorena država u državi, a predloženom regionalizacijom nastavlja se proces dezintegracije Srbije iznutra. Pokušaj Tomislava Nikolića da organizovanjem masovnih mitinga, kako bi iznudio prevremene izbore nije uspeo. Njegov štrajk glađu koji je imao za cilj destabilizaciju zemlje zaustavljen je uz intervenciju ruskog ambasadora. Miting SNS održan 16. aprila 2011. godine pokazao je i sve njihove slabosti, kao i nesposobnost procene situacije i raspoloženja građana.

Pravni sistem

Adekvatna reforma sudstva je ključna garancija za poštovanje ljudskih prava. Istovremeno, reforma sudstva je delikatan i dug proces koji u velikoj meri utiče i na pregovore Srbije sa EU o kandidaturi.

Reforma pravosuđa, formalno započeta u maju 2006, usvajanjem *Nacionalne strategije pravosudne reforme*, ne samo da nije zaokružena već je (p)ostala jedna od najvećih prepreka približavanja Srbije Evropskoj uniji. Najveći problem je svakako, (ne)reizbor sudija i tužilaca, te neusklađenost pravosudnih propisa sa standardima EU. Mada je dugoočekivana reorganizacija sudova okončana, zbog smanjenog broja nosilaca pravosudnih funkcija njihov rad je znatno usporen, a preraspoređivanje predmeta rezultiralo je dugim čekanjem na presude i opštom konfuzijom.

Reformu sudstva su pratila brojna relevantna međunarodna tela, posebno Savet Evrope i Evropska komisija. Evropska komisija je u svom ekspertskom izveštaju potvrdila da je postupak reizbora pokazao značajne nedostatke u pogledu sastava i nezavisnosti Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca, primene objektivnih kriterijuma, kao i transparentnosti i pouzdanosti celokupnog procesa. Savet Evrope je od početka uključen u sve faze reforme o čemu je kontinuirano izveštavao. Nadia Ćuk, zamenik šefa kancelarije Saveta Evrope u Beogradu, ističe da CoE svoj izveštaj o sudstvu nije bazirao na "kritikama već na kratkoročnim i dugoročnim preporukama imajući u vidu sve što je učinjeno od vremena kada je usvojena Nacionalna strategija za reformu sudstva 2006".⁶

Skupština: mali pomak

Zakon o Narodnoj skupštini Srbije, donet krajem februara 2010. godine, po prvi put u istoriji modernog parlamentarizma obezbeđuje finansijsku nezavisnost parlamenta i pojačava nadzornu ulogu zakonodavnog doma. Uveden je i novi protokol za poslanike čime je dodatno skupštinski život upristojen, mada je i pre ovog zakona uveden red u skupštinu efikasnom primenom Poslovnika, oduzimanjem reči i priličnim novčanim kaznama. Međutim, poverenje građana u skupštinu je i dalje veoma nisko. Prema jednom istraživanju⁷ ugled i rejting parlamenta kreće se oko 15

6 http://www.coe.org.rs/eng/news_sr_eng/?conid=1921.

7 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=04&dd=06&nav_category=206&nav_id=422515.

odsto i niži je od rejtinga Evropske unije, vojske, crkve, pa čak i od Vlade Srbije i Haškog tribunala.

Skupština Srbije je u poslednje tri godine usvojila brojne zakone i propise radi usklađivanja s evropskim zakonodavstvom, ali je neophodno bolje praćenje primene tih propisa, što će se obezbediti i boljom komunikacijom između predlagača zakona i parlamenta.

Blanko ostavke već godinama urušavaju i kredibilitet poslanika i same skupštine. To je i glavna prepreka u samostalnom ponašanju i delovanju poslanika. Skupština Srbija, takođe, mora više pažnje da posveti preporukama nezavisnih regulatornih tela nego do sada i da ukazuje na probleme na koje ukazuju.

Vojska i policija

Reforme u Vojsci i u celom sistemu odbrane daleko su odmakle u odnosu na ostale segmente društva. Stoga i nije čudno da u Vojsku Srbije u 2010. godini, prema istraživanju agencije *Balkan Monitor*, ima poverenje čak 73 posto punoletnih građana Srbije. Međutim, objektivno dometi reformi u Vojsci Srbije i sistemu odbrane nisu još ozbiljno podstakli proces uspostavljanja demokratske kontrole nad Vojskom, bezbednosnim i obaveštajnim službama. Posebno treba imati u vidu brojne, još uvek nerazjašnjene, nasilne smrti pripadnika Vojske i ulogu Vojske u stradanju i skrivanju dokaza o odgovornosti Ministarstva odbrane za pogibiju radnika RTS tokom NATO bombardovanja. Upostavljanje pune demokratske i civilne kontrole i dubinske personalne promene u Vojsci i bezbednosnim službama su preduslov za promene u Srbiji.

Zakonski okvir za funkcionisanje policije i Ministarstva unutrašnjih poslova zaokružen u 2009. Ministarstvo unutrašnjih poslova, usvojilo je i nekoliko strateških dokumenata kojima će se u narednom periodu usmeravati rad Ministarstva. Percepcija građana o delovanju policije se značajno promenila u pozitivnom smislu zbog zapaženih rezultata na planu suzbijanja kriminala i čuvanja javnog reda. U nekoliko situacija (na primer, održavanje Parade ponosa, poseta američkog državnog sekretara Hilari Klinton) policija je pokazala visok nivo profesionalnosti i sposobnosti

da održi javni red i mir. Policija, međutim, još uvek nije dovoljno senzibilizirana u pogledu standrada ljudskih prava posebno nekih grupacija (LGTB).

Ekonomska i socijalna situacija

Makroekonomska politika vođena je u okviru programa koji je podržao Međunarodni monetarni fond kroz Stand-by aranžman (SBA). Delegacija Monetarnog fonda je dva puta posetila Srbiju kako bi dogovarala korišćenje tog kredita. Deo mera koji je dogovoren tim aranžmanom sproveden je tokom 2009, i 2010. godine uz izvesne korekcije. Međutim, Srijia nije sprovela i predviđene sveobuhvatne strukturalne reforme koje bi pokrenule privredu i omogućile održiv rast.⁸

Političari su, vođeni pragmatičnim interesom, 2010. godinu počeli optimističnim najavama koje su bile preterane. Ignorisanje realnosti i nedostatak političke volje da se krene u ozbiljne reformske zahvate diskreditovalo je Vladu i dovelo je do opšteg nepoverenja prema političkim elitama. Sve to vodi nezadovoljstvu, povišenim tenzijama u društvu i situaciji koja deluje bezizlazno.

Socijalna situacija realno doprinosi pesimizmu i političkom dezangazovanju građana. Problem socijalne i ekonomske politike je tim veći što se njime ozbiljno ne bavi nijedna politička opcija. Niko ne obraća pažnju na posledice ekonomske krize i devastaciju privrede uzrokovane ponajviše katastrofalnim privatizacijama. Korupcija je i dalje jedna od najvećih kočnica za ukupan razvoj zemlje.⁹ Nezavisna regulatorna tela kao što su Savet za borbu protiv korupcije i Agencija za borbu protiv korupcije rade uglavnom pod političkim pritiskom.

8 European Commission, Serbia 2010 Progress Report.

9 Vladimir Goati, predsednik „Transparency Srbija“ navodi da u Srbiji visoka politička korupcija jednostavno nije procesurirana, jer je politička nomenklatura još uvek dovoljno snažna da spreči delovanje antikorupcijskih tela. Izvor: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6398614,00.html>.

Suočavanje sa prošlošću

Bez obzira na činjenicu što, osim haškog i drugi specijalni sudovi sankcionišu masovne zločine, srpska elita nije pokazala spremnost da se angažuje na moralnoj obnovi društva. Upravo taj deo preuzimanja odgovornosti nedostaje Srbiji iako je od ratova i zločina prošlo gotovo dve decenije. Polazeci od pretpostavke da se procesi suočavanja s prošlošću odigravaju u krugovima vodećih elita, indikativna je nespремnost srpske elite da intelektualno i praktično bude javni nosilac kulture sećanja, koja podrazumeva kritičnu refleksiju nedavne prošlosti i na taj način, ustvari sprečava stvaranje moderne srpske nacije. Posleratni intelektualni diskurs u Srbiji jos uvek je fokusiran na ujedinjenje i oslobođenje svih Srba, što predstavlja realnu prepreku za njenu budućnost kao države i za normalizaciju odnosa u regionu.

Narodna skupština je usvojila deklaraciju o Srebrenici 30. marta 2010. godine kojom se "najoštrije osudjuje zločin izvršen nad bošnjačkim stanovništvom u Srebrenici jula 1995. godine na način utvrđen presudom Međunarodnog suda pravde, kao i sve društvene i političke procese i pojave koji su doveli do formiranja svesti da se ostvarenje sopstvenih nacionalnih ciljeva može postići upotrebom oružane sile i fizičkim nasiljem nad pripadnicima drugih naroda i religija, izražavajući pri tom saučešće i izvinjenje porodicama žrtava zbog toga što nije učinjeno sve da se spreči ta tragedija".¹⁰ Međutim, to nije bilo dovoljno da se zaustavi trend poricanja zločina u Srebrenici pogotovu u akademskim krugovima koji strateški rade na relativizaciji tog zločina tako što, pre svega, smanjuju broj žrtava i taj zločin tretiraju samo kao ratni zločin, a ne genocide, kako je kvalifikovan u presudi Međunarodnog suda pravde. Država ne preduzima nikakve mere u suzbijanju tog trenda niti primenjuje kaznene mere prema institucijama i licima koji poriču zločin u Srebrenici.

Srbija odlaže ispunjavanje svojih obaveza prema Haškom tribunalu, pre svega, odlaganjem hapšenja Ratak Mladića i Gorana Hadžića. Sudeći po ponašanju relevantnih državnih institucija postoje samo dve mogućnosti: da vlast zna ili može da zna gde je Mladić, ali ne želi da ga uhapsi, ili

10 http://www.parlament.gov.rs/content/cir/akta/akta_detalji.asp?id=477&t=0.

– ne zna gde je. Ako je o ovom drugom reč, Srbija je u još većem problemu zbog nekompetencije koju demonstrira već 10 godina. Uvek se naknadno saznaje o prebivalištu Mladića. Ključno pitanje je dakle: da li će Mladić biti uhapšen kada postane jasno da je to apsolutni uslov da Srbija dobije status kandidata za Evropsku uniju, ili je nehapšenje Ratka Mladića u funkciji da se zaustavi put Srbije u EU. Odnosno, da li će srpska politička elita kad shvati da nema alternative uhapsiti Mladića na sličan način kao što je uhapsila Karadžića.

Suđenje Radovanu Karadžiću, najznačajniji proces koji se vodi pred Haškim sudom, imao je medijsku pažnju samo tokom prve godine suđenja. Karadžić je potrošio godinu dana na dokazivanju da je imao poseban sporazum sa Ričardom Holbrukom koji ga, kako je navodio, oslobađa procesa u Hagu. Kako u tome nije uspeo, inters medija je nestao i sveo se samo na selektivno informisanje koje ne daje sliku šta se zapravo dešava u sudnici i za šta je sve optužen Radovan Karadžić.

Suđenje Vojislavu Šešelju je imalo veću medijsku pokrivenost, pre svega jer se preko tog suđenja obesmišljava rad Haškog tribunala. Šešeljeve medijski uspešne lingvističke akrobacije pred sudom stvorile su utisak da je on nadigrao i profesionalno nadvisio Tribunal. Zbog takvog ponašanja Šešelju je po drugi put suđeno za nepoštovanje suda (22. februara 2011). Optužbe protiv Šešelja za nepoštovanje suda tiču se navodnog kršenja zaštitnih mera koje je naložio Međunarodni sud nakon što je u knjizi čiji je on autor, obelodanio informacije o 11 zaštićenih svedoka, uključujući njihova imena, zanimanja i mesta prebivališta. Žalbena veće je 19. maja 2010. godine potvrdilo kaznu od 15 meseci zatvora zbog obelodanjivanja imena i drugih ličnih podataka o zaštićenim svedocima u jednoj drugoj knjizi čiji je Šešelj autor.

Međunarodni sud smatra integritet svedoka i poverljivih materijala ključnim elementima vladavine prava. Nekoliko lica koja su pokušala da ometaju sudske postupke, objavljujući poverljive informacije krivično je gonjeno. Sud je 5. jula 2010. odbio zahtev Šešelja da se finansira njegova odbrana, jer nije podneo informaciju o svom imovinskom stanju i zato sto se brani sam.

Ostala suđenja pred Haškim tribunalom gotovo da nisu ni zabeležena u medijima, kao, na primer, suđenje Momčilu Perišiću ili Jovici Stanišiću. To sve ukazuje da Haški tribunal nije imao, ili ima samo ograničen uticaj na stavove građana o ratovima iz devedesetih. Po pravilu, više pažnje je medijski posvećeno slučajevima drugih naroda Hrvata i Albanaca pre svega. Presuda Anti Gortovini dočekana je sa oduševljenjem i likovanjem. Po prvu put se javno govorilo o objektivnosti Haškog tribunala.

Revizija istorije Drugog svetakog rata

Sudska rehabilitacija Dragoslava Mihailovića je najeklatantniji primer revizije Drugog svetskog rata, kao i odnosa države Srbije prema antifašizmu. Nije reč samo o političkoj revalorizaciji četničkog pokreta koji je bio kolaboracionistički, već i podršci velikosrpskoj ideologiji koju je taj pokret zastupao. Osim toga, rehabilitaciju Mihailovića treba sagledavati i u aktuelnom kontekstu, od devedesetih do sada. Zločini koji su počinjeni tokom devedesetih u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj počinjeni su upravo na tragu velikosrpskog projekta čiji je zastupnik bio Draža Mihailović. Ta rehabilitacija može komplikovati odnose u regionu, jer simbolizuje opstanak velikosrpskog projekta. Na unutrašnjem planu može imati posebne reperkusije u Sandžaku, gde su tokom Drugog svetskog rata četnici počinili teške zločine nad Bošnjacima.

Rehabilitacija četničkog vođe jasno pokazuje da u Srbiji nije uspostavljen vrednosni sistem koji je neupitno profiliše kao antifašističku zemlju. Srbija je samu sebe isključila iz antifašističke koalicije još tokom premijerskog mandata Vojislava Koštunice. Smišljeno je marginalizovana uloga partizana, a glorifikovana uloga četnika, a u školskim udžbenicima četništvo se tumači kao antifašistički pokret "s desne strane". To je istorijski falsifikat, a veoma mlake reakcije javnosti na taj falsifikat takođe svedoče o stanju duha u društvu, posebno u njegovoj eliti.

Srbija i susedi

Odnos Srbije prema susedima je vrlo ambivalentan što pokazuje i prošlogodišnja veoma dinamična komunikacija na političkom nivou. Bez obzira na intenzitet susretanja na najvišem nivou, bilans je ipak nepovoljan, jer nerazrešni problemi iz prošlosti veoma opterećuju normalizaciju.

U suštini još uvek preovlađuje mišljenje da "granice u regionu još nisu definitivne". Na udaru je posebno BiH, jer zvanična politika Beograda potpuno podržava status quo, koji u krajnoj liniji srpska strana vidi kao projektovanu podelu.

Regionalna saradnja na nivou tužilaštva za ratne zločine bez obzira na neka relevantna ostvarenja, nije još uspela da odnose postavi na čvrste osnove poverenja i uvažavanja. Slučajevi Ganić, Jurišić, Purda, Divjak i "žuta kuća" ukazuju na to da je Beograd zaokruživanje "istine" o ratovima devedestih sada preneo i na pravni teren preko koga nastoji konkretno ilustrovati da je reč o građanskom ratu, u kome su Bosanci i Hrvati počeli sukob protiv JNA. Ovi slučajevi idu na relativizaciju odgovornosti, međutim, ta strategija Beograda pokazala se providnom i neuspešnom, jer je u svim navedenim slučajevima reč bila o iznuđenim priznanjima (Purda), ili situacijama koje su bile rezultat tenzija koje je stvorila JNA i srpske snage (Dobrovoljačka ulica i Tuzlanska kolona).

Predstojeći popis stanovništva u regionu ogolio je i neke pretenzije da se, na primer, Crna Gora i dalje percipira kao privremena tvorevina. Tim povodom Ministarstvo za dijasporu donelo je Strategiju očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijasporne i matične države i Srba u regionu. Ta strategija je izazvala burne reakcije u regionu, jer se percipira kao aspiracija Srbije da uređuje odnose unutar samostalnih država.

Manjine: ogledalo demokratizacije

Izbori za nacionalne savete nacionalnih manjina bili su prilika da se na demokratski način reši pitanje legitimiteta saveta, dok su predstavnici vlasti u izborima videli priliku da se manjine potpunije integrišu u život društva, ali i da se Srbija potvrdi kao regionalni lider u oblasti manjinskih

prava. Pokazalo se, međutim, da su izbori za nacionalne savete naišli na protivrečne ocene u javnosti. Predstavnici vlasti su isticali da se treba ponositi činjenicom što je izborni proces tekao besprekorno, da su manjine, učestvujući na izborima, pokazale političku zrelost, a Srbija svoju multikulturalnost i multinacionalnost.¹¹ Za razliku od njih, predstavnici manjina su isticali da u organizaciji izbora nije bilo dovoljno ozbiljnosti i da su izbori ostavili „gorak ukus u ustima i grč u stomaku“.

Državna manjinska politika je u Sandžaku doživela slom. O ugroženosti Bošnjaka ne govori samo muftija Moamer Zukorlić, nego i njegovi opozitci. Ignorisanje poziva na dijalog narušava kredibilitet Vlade i autoritet predsednika Republike, za koga je nekoliko navrata rečeno da je izneverio sva obećanja koja je Bošnjacima dao. Stvara se utisak da Srbija nije u stanju da se konstituiše kao stabilna zajednica koja putem vladavine prava obezbeđuje jednak status svim građanima i etničkim manjinama.

Nije realno očekivati da se preko noći reše svi nagomilani društveni problemi, jer je za to neophodan širok front za društvene promene. Politički akteri još uvek nisu na nivou da dogovorom definišu društvene strateške ciljeve. U nedostatku dogvora, deluju neformalni centri moći koji razaraju društvo i institucije.

Srbija treba da se jasno odluči za članstvo u EU kroz proces približavanja ali i ispunjavanjem uslova za dobijanje statusa kandidata. Neizvesno je koliko će taj proces trajati i u velikoj meri zavisi od političkih odluka, odnosno političkog konsezensa kojim bi bila zamenjena strategija ili opcija kojom je Srbija pokrenula ratove na teritoriji bivše Jugoslavije.

11 „Izbori za nacionalne savete (ne)regularni“, www.dw-world.de/dw/article.

II – NACIONALIZAM VS. EVROPEIZACIJA

Istrajnost nacionalističke opcije

Dilema kolika ili kakva država u srpskoj političkoj misli traje od početka XIX do kraja XX veka. Početkom osamdesetih godina na dnevni red je stavljeno srpsko nacionalno pitanje kao odgovor na dalju konfederalizaciju Jugoslavije u novim uslovima. Srbija je težila recentralizaciji što nije bilo moguće, pa se za Srbe ponovo postavilo pitanje izbora između dve istorijske alternative: srpsko pitanje kao kulturno i civilizacijsko ili kao državno pitanje.¹² Prevladala je druga opcija koja je podrazumevala širenje državne matice do zamišljenih etničkih teritorija. Ni nakon promena 2000. godine nije došlo do bitno drugačijeg promišljanja na odgovor kakva ili kolika država. Nastavljen je isti program drugim sredstvima.

U međuvremenu je usvojena nešto izmenjena retorika ali su pretenzije ostale iste. Prilagodjena strategija odnosi se na sever Kosova, Republiku Srpsku i Crnu Goru čija se nezavisnost tretira kao privremeno stanje. Najviši srpski zvaničnici sve češće i javno sugerišu rešenja o podeli Kosova i Bone. Tako na primer, Vuk Jeremić je 2009. godine za „Washington Times“ rekao u vezi sa Bosnom da se “prestanemo pretvarati da je to država”¹³.

Zbog tih pretenzija srpska država još nije konsolidovana niti je postignut politički konsenzus u vezi sa evroatlantskim integracijama. Da bi se održala ta antizapadna orijentacija kontinuirano se plasiraju teorije zavere i ističe uloga spoljnopolitičkog činioca koji navodno diktira i bezuslovno nameće zahteve srpskog narodu. Evropsko tržište i sama Evropska unija se percipiraju kao trajni neprijatelji državnog projekta, jer globalizacioni faktori ruše nacionalne okvire. Mišljenje Međunarodnog suda pravde o kosovskoj nezavisnosti, pristanak Srbije na zajedničku rezoluciju o Kosovu sa EU u Generalnoj skupštini UN, kao i odbijanje londonskog suda

12 Olga Popović-Obradović „Srbija pred izborom: Kakva ili koliko država“ u „kakva ili kolika država“, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2008

13 Washington Times, 24. april 2009.

da isporuči Ejupa Ganića na zahtev Srbije, sve to svedoči da se srpski nacionalni program suočio sa odlučnošću EU i SAD da se onemogući prekrajanje Balkana. A nemački ministar spoljnih poslova Gvido Vestervele prilikom posete Beogradu je jasno dao znanje da je „mapa Zapadnog Balkana završena”.¹⁴

Zato su proevropska vlada i ostali akteri koji zastupaju evropsku opciju stalna meta osporavanja i pokušaja rušenja. Oni zastupaju približavanje Rusiji (na štetu evropskih integracija). Međutim, i vladajuća koalicija je u svojevrstnoj šizofreniji po tom pitanju. To najbolje ilustruje Strategija Vlade Srbije o Srbima u dijaspori i regionu, koja je izazvala oštre reakcije u regionu. Rusija i veze sa odredjenim konzervativnim krugovima bitno utiču na delovanje desnice u Srbiji. Uticajni akteri velikodržavne ideologije (koju izražava desnica i navodna levica) mogu se podeliti na nekoliko bliskih grupacija ali se ipak razlikuju po nekim akcentima:

Najtvrđa struja je okupljena oko nekadašnjih vrhova vlasti (Koštunica, DSS), zatim oko opozicije SRS i narodnjačkog bloka DSS-NS. Oni su bliski akademiji i crkvi (naročito vladici Artemiju, struji koja se oštro protivi ekumenskom dijalogu i koja je duboko konzervativna i povezana sa ruskom pravoslavnom crkvom). Njima bliski mediji i glasnogovornici okupljeni su oko listova *Večernje Novosti*, *Svedok*, *Tabloid*, *Pečat* i sajta *Nova srpska politička misao*.

Druga struja je isto toliko uticajna. Iako se žele predstaviti kao legitimni pregovarači sa evropskim zvaničnicima i kao opcija koja radi na pristupanju EU, njihova realna politika je suprotna tome, posebno uzimajući u obzir njihovo prijašnja izjašnjavanje. To se pre svega odnosi na Srpsku naprednu stranku, delove službi bezbednosti koje su odgovorne za pronalaženje haških optuženika, na veze sa Republikom Srpskom (stalno prisustvo Dodika i izjave Vuka Jeremića o Bosni). Ova struja je takođe bliska Rusiji, a mediji koji ih propagiraju su tokom prošle godine bili naročito *Pravda*, *Nova srpska politička misao* i *Nin*. Međutim, granica između ove struje i ultra desne na čelu sa Koštunicom jako je porozna, ali ona je popustljiva i za konzervativniji deo Demokratske stranke.

14 Bilten Helsinškog odbora za ljudska prava – Zaokret u spoljnoj politici, neuspela instrumentalizacija Kosova – Izvor: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/HB-Br68.pdf>

Merilo za ove desničarske opcije (koje u javnosti skoro da čine jedinstven blok) je njihova ideološka bliskost i nekada otvorena saradnja sa ekstremno desničarskim organizacijama kao što su *Obraz*, *Pokret Nasi-1389* i *Dveri* srpske.

Mediji su i dalje jedan od glavnih mehanizama kontrole javnog mnjenja i u tom smislu ta opcija se još percipira kao srpski nacionalni interes. Mediji su pod neformalnom kontrolom centara moći a ta kontrola je sve veća i uspešnija¹⁵, što onemogućava otvaranje prostora i drugim alternativama. Prema izveštaju organizacije *Reporteri bez granica* za 2010. godinu, Srbija se nalazi na 85. mestu od 178 zemalja, u pogledu slobode izražavanja. U odnosu na 2009. godinu Srbija je pala za 23 mesta kada je bila na 62. mestu.¹⁶

Promocija nacionalizma – glavne osobine i akteri

Prema jednoj tipologiji nacionalizam se tumači kroz osnovnu podelu na „istočni“ i „zapadni“ tip nacionalizma. „Zapadni“ nacionalizam je racionalan i građanski (Velika Britanija, Francuska, Sjedinjene Države, Holandija, Švajcarska...) a „istočni“ kao organski i iracionalan (Nemačka, istočnoevropske zemlje, Rusija i azijske zemlje). Te razlike među njima su uslovljene socijalnom strukturom nacionalnih pokreta. Zapadne su karakterisali nacionalni zahtevi 3. staleža koji su se ticali ekonomije i politike. Na Istoku nije međutim bilo razvijene te svesti pa je uglavnom inteligencija usmeravala svoju pažnju ka zahtevima iz oblasti kulture i kulturne tradicije.¹⁷

Ili, jednostavnije rečeno, postoje građanski i desničarski koncept nacije, koji se oslanjaju na različitu tradiciju. Zadnjih godina u Srbiji se sve više revitalizuje antikomunistička vizija prošlosti (možda je njen

15 Sa konferencije za novinare Beogradskog centra za ljudska prava, 30. mart 2011(<http://www.mc.rs/ljudska-prava-u-srbiji-2010.4.html?eventId=7920>).

16 Prema: „Ljudska prava u Srbiji“ – godišnji izveštaj za 2010, Beogradski centar za ljudska prava

17 Prema: Jovanović, Đ. (2007): *Zašto je Srbija sama?* u okviru projekta *Kultura mira, identiteti i međuetnički odnosi u Srbiji i na Balkanu u procesu evrointegracije*: Filozofski fakultet u Nišu

najbolji predstavnik Državna komisija za otkrivanje istine o smrti Draže Mihailovića).

Radi prikaza sličnosti i razlika kod desničarskih usmerenja političkog centra i opozicije (samo uslovno uzeta podela), sledi pregled izjava (tokom zadnjih nekoliko godina) lidera političkih stranka, analitičara, novinara, intelektualaca i ostalih ličnosti iz javnog života. Ove izjave su reprezentativne za prikaz kontinuiteta desničarske ideologije kod njenih glavnih aktera.

Osnovne karakteristike desničarskih ideologija su: antizapadnjaštvo, etnički motivisan govor mržnje kroz negiranje prava manjina u zemlji (ali i prema susedima Albancima, Bošnjacima i Hrvatima), okrenutost „Rusiji“, negiranje zločina i slavljenje ratnih razaranja (misli se pre svega na Srebrenicu i govor o Ratku Mladiću). Podržavanje stavova SPC je konstanta, posebno ako se radi o govoru Amfilohija pre održavanje Parade ponosa u Beogradu koja je bila prošle godine najveći test za državu u borbi za ljudska prava.¹⁸

Antizapadnjaštvo je najviše dominantno kod tvrde struje desnice. Postoji vizija nemoralnog Zapada i njihovih saveznika „drugosrbijanskih evropejaca“, ali i Vlade Srbije. Kritika se usmerava na izjednačavanje Vlade Srbije sa interesima Zapada. Ovo je naročito bilo upadljivo tokom održavanja Parade ponosa u Beogradu.¹⁹

Zatim, Srbi se javljaju kao žrtve: Tako se produkuju stare teze o „Zapadu“ koji je „uvijek skloniji rimokatoličkim Hrvatima nego pravoslavnim Srbima“ a da je Srbija „Dežurni krivac na Balkanu“: „Zapad nam već postavlja ultimatum “Kosovo ili EU”, zbog čega sam uveren da će pitanje

18 Tako su naslovi u samo jednom broju lista Pečat bili sledeći, „VOJVODINA – Ukidanje srpskih obeležja“, „NACIONALNI SAVETI – Protiv Srbije“, „MUAMER ZUKORLIĆ – Ekstremista ili evropski muftija“, „OVK – Svi zločini australijskog hirurga“, „MAĐARSKA – Budimpešta traži reviziju granica“, „REPUBLIKA SRPSKA – Banjaluka sve dalje od Beograda“ (PEČAT, 11.jun 2010).

19 Na sajtu Nova srpska politička misao objavljuju se proglašeni desničarske organizacije „Dveri srpske“: „Hoćemo Srbiju po meri njenih građana i naroda, a ne po meri bezimernih briselskih činovnika EU i SAD“ ... „Jedino srpske integracije nemaju alternativu“ (<http://www.nspm.rs/politicki-zivot/pokret-za-zivot-srbije.html>).

Kosova biti još teže od haškog. Možemo u EU, ali samo celoviti“ (Vojislav Koštunica).²⁰

Uz ideologiju antizapadnjštva ide uvek i kritika morala o kulturorološkim i nacionalnim osobinama (opisuju se kao da „prirodno“ obuhvataju celu naciju ali ne i sve državljane u istoj državi). Moral se shvata i kao deo „genetskog koda“ ili „nasleđa“ koji se može prenositi biološkim putem pa je samim tim i nepromenjiv (list *Pečat*, 26. mart 2010).

Moralna kritika je legitimna (i levica i liberalna opcija je koriste) s tom razlikom što se kod desnice uvek posmatra kao prirodno dat, organicističkim teorijama. Tako se „duhovnost“ Istoka suprostavlja „pragmatizmu“ tj. nemoralu Zapada. Povodom usvajanja Deklaracije o Srebrenici u Parlamentu Srbije ističe se: „Inače, ovaj čin skupštine Srbije je svakako duboko nemoralan – ne samo i zbog tekstualnog, ali još više zbog kontekstualnog potcjenjivanja brojnih srpskih žrtava nego i zbog instrumentalnog tretiranja srebreničkih (muslimanskih žrtava) – i od strane zapadnjaka koji su izdali nalog da se ovakva Deklaracija usvoji, a i od strane onih koji su taj nalog ovdje sproveli. Riječju, ovdje se ne radi, niti se jednoga trenutka radilo o moralu!“²¹

U moralnoj kritici koju koristi desnica prisutno je uvek i etničko suparništvo: „Ali kako to da su se (i kada se to zbilo?) Hrvati, bosanskohercegovački muslimani i Šiptari „kvalifikovali“ u civilizovani Zapad, za razliku od nas?“²²

Argumentacija o ugroženosti sopstvene nacije ne retko dobija na snazi ako se poziva na problem „bele kuge“ („pitanje biološkog opstanka srpskog naroda je na vrhu prioriteta“) ili na uništavanje „genetskog koda“. Dalje, ugroženost se percipira i dalje u poznatoj matrici da je ceo svet protiv Srba pa se ističe: „Pozivi SAD-a da preuzme vođstvo u Bosni koje su izneli večiti Pedi Ešdaun i Ričard Holbruk, kao i razni „tink-tenkersi“, nestrljivi da obnove slavne dane Klintonove antisrpske jake diplomatije, pomognute vojno svi dele istu veru: Srbi – bilo da su u Beogradu, Repu-

20 Novi standard, 26. februar 2010.

21 *Pečat*, 9. april 2010.

22 Časlav D. Koprivica, *Pečat*, 9. april 2010

blici Srpskoj, ili preostali Srbi na Kosovu – još nisu naučili lekciju, i ponovo ih treba naučiti“.²³

List *Pečat* objavljuje u kontinuitetu sadržaje koji ponajviše sadrže govor mržnje, diskriminaciju prema manjinskim grupama, posebno etničkim. Tako su tokom 2010. godine kao i prethodne godine u fokusu bili Sandžak, Srpska Pravoslavna crkva i pitanje statusa Republike Srpske.

Jedno istraživanje medija na prostoru Jugoistočne Evrope iz 2002, pokazuje da se matrica izveštavanja nije bitno promenila: „U ogromnoj većini tekstova, skoro 90 odsto njih, etničke teme i akteri predstavljaju se „politički“. To znači da se etničke razlike medijski interpretiraju uglavnom kao da su potencijalni izvori političkih razlika i sukoba. Veliku medijsku pažnju privlače kriminalne aktivnosti, a vrlo malu sve druge – kulturne, sportske, profesionalne, svakodnevni život. Etničke teme najčešće se i plasiraju u političkim blokovima. U stabilnijim i demokratskijim uslovima izveštavanje o manjinama je raznovrsnije, a forme diskriminacije su manje vidljive, pa su često sportske ili rubrike o kriminalu indikativnije za istraživanje nego naslovna ili političke strane (...) Ako tri i po puta više tekstova ima diskriminativan naslov nego ukupni sadržaj, očigledno je da se novinari i urednici svesno odlučuju da uvredu ili isključivost istaknu u naslov“.²⁴

Islamofobija je stalni elemenat u ideologiji desnice. Pojavljuje se ili u vidu globalne pretnje, po čemu je srpska desnica bliska evropskoj ili američkoj – „I islam i savremeni Zapad su u stvari imperije koje teže globalnoj hegemoniji“ – ili kao otpor prema muslimanima i Bošnjacima u zemlji – „Nacionalni saveti formirani su u trenutku najžešćih akcija Mađarske za ujedinjenje svih Mađara i reviziju granica, u vreme dok traje politička, ekonomska i kulturna ofanziva Turske na Balkanu.“²⁵

Ukazivanjem na „globalnu pretnju“ pojačava se utisak o značajnosti srpskog naroda kao duhovno nadmoćnog: „Pravoslavni narodi Istočne Evrope, koji još uvek zadržavaju karakteristike celovitih društava koja se

23 *Pečat*, „Islam, Zapad i Pravoslavlje“, 29. mart 2010.

24 Istraživanje „Etničke manjine u štampi Jugoistočne Evrope: Isticanje razlika“, *Vreme*, 1. avgust 2002.

25 *Pečat*, 11. jun 2010.

baziraju na zajedničkom jeziku, etnicitetu, teritoriji i religiji, ostaju jedna od retkih autentičnih konzervativnih snaga na svetskoj sceni. Rečeno pojednostavljeno ali istinito, pravoslavni Istok još jednom se našao stešnjen u škripcu između dve imperijalističke nasilničke ideologije, koje bi bile srećne da smrve balkansku civilizaciju“.²⁶

Pitanje Kosova je konstanta u ideologiji desnice, koja uvek ide uz šovinizam prema albanskom stanovništvu: „Na Kosmetu je već pola veka prisutan albanski teror čija je ideologija albanizam, a forma terorizam. To je intrizično motivisani terorizam, koji je najopasniji jer traje dok se njegovi ciljevi ne ostvare ili dok mu se koreni ne unište“... „Amerika hoće da ostavi Evropi veoma neuralgično područje, koje će se vrlo teško kontrolisati, a koje uvek može da se aktivira. Amerikanci dobro znaju da se teroristi sa Kosmeta neće zadovoljiti ni sa samostalnim Kosovom i Metohijom. Oni će i dalje težiti za ekspanzijom, militarizmom sa pretenzijom prema teritorijama susednih zemalja. Oni zapadnu Makedoniju već nazivaju istočno Kosovo, a jugoistok Srbije severno Kosovo ili Dardanija, imaju pretenzije i prema Crnoj Gori. Moja je procena da će oni nastojati u prvoj fazi da naprave „veliko Kosovo“ uključujući pomenute teritorije, a u drugoj fazi bi, verovatno, išli u neki federalni odnos sa Albanijom.“²⁷ Ističe se da „Tačijevo nezavisno Kosovo voli Ameriku i tamo nećete videti drugih zastava do američke, albanske i kosovske“.²⁸ Radoš Ljušić, istoričar i funkcioner Srpske napredne stranke je izjavio: „Srbi su zaboravili da države nastaju i nestaju u ratovima, isto tako i državne teritorije. (...)Pusta je farsa da ćemo vratiti KiM mirnim putem. Ne zagovaram novi rat, ali osećam obavezu da kažem svom narodu da je tako bilo i da će tako ostati. Da nije tako, ne bi SAD izgradile baze na Kosovu“.²⁹

Albanci se, osim toga, konstantno kriminalizuju, a izjave o njima isključivo su u tom smeru poput sledeće: „ Ako ćemo da pričamo o Šiptarima,

26 Isto.

27 Prof. Radoslav Gaćinović – naučni savetnik u Institutu za političke studije u Beogradu za Geopolitiku, Glas javnosti, 27. jun 2007.

28 <http://www.nspm.rs/kosovo-i-metohija/da-li-imamo-razloga-da-se-radujemo-izvestaju-dika-martija.html>

29 Press, 23. avgust 2010.

ima ih u Trogiru, imaju zlatare, pekare, poslastičarnice...Varaju, lažu, švercuju, diluju, pucaju obračunavaju se na svoj način. Oni su sve samo nisu poštteni, vredni i dobri”³⁰

Nakon proglašenja kosovske nezavisnosti nacionalistička retorika se pojačala,³¹ i matrica se nije promenila. Izveštaj Dika Martija o trgovini organima poslužio je da se nanovo kriminalizuje ceo albanski narod. Ističe se da je „Balkan zahvaljujući albanskoj mafiji postao jedinstven poligon u Evropi gde su politika, organizovani kriminal i terorizam na istom zadatku – stvaranju druge albanske države u Srbiji. Uspostavivši spregu sa kriminalnim strukturama, nosioci terorističkog delovanja osnažili su svoju političku poziciju, koju koriste za pritiske na celokupno albansko stanovništvo, kao i na političke subjekte.”³² Tvrdi se da za Hašima Tačija postoje čvrsti

30 Pravda, 26. januar 2011.

31 Vuk Jeremić izjavljuje 2008: „Naša vlada vodiće doslednu politiku kada je u pitanju Kosovo i Metohija, nikada neće odustati od borbe za očuvanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta zemlje ... u Srbiji ne postoje značajna neslaganja, jer takvu politiku podržavaju apsolutno sve partije, kako vladine, tako i opozicione”. Jeremić izjavljuje 2011. godine da je „Kosovo naš Jerusolim” i da su protekle tri godine pokazale „da ne psotoji alternativa kompromisnom rešenju, do koga se može doći samo pregovorima”. 27. mart 2011, <http://www.nspm.rs/kosovo-i-metohija/vuk-jeremic-kosovo-je-nas-jerusalim.html>Borisav Pelević, član SNS 2008. godine izjavljuje o Kosovu: „ S pričom o podeli Kosova nijedan normalan Srbin se ne može složiti. Zato što bi svi Srbi južno od Ibra, odnosno južno od severne Kosovske Mitrovice ostali izolovani i na milost i nemilost Šiptara. Šta da radimo s našim kulturnim spomenicima i svetinjama poput Pečke patrijaršije, Dečana, Gračanice...U tom slučaju bi oni ostali u takozvanoj šiptarskoj tvorevini Republike Kosovo”(....) Mislim da Tadić priprema javnost da se EULEX javno prizna i da se radi na podeli KiM”.(Danas, 19. oktobar 2008) Tokom protesta 2008 generalni sekretar Srpske radikalne stranke Aleksandar Vučić optužio je „mnoge medije i političare” koji se zalažu za nezavisnost Kosova da su odgovorni za neredu u Beogradu, jer su „svakodnevno provocirali građane”: “Dobro je da nema stradalih i teže povređenih. Ovo je nauk za one koji su svakodnevno provocirali ljude u Srbiji i koji ih i dalje provociraju. I oni su krivi, jednako kao i oni koji su učestvovali u bilo kakvim izgredima”. (Beta, 21. februar 2008) Tomislav Nikolić, tada funkcioner SRS, izjavio je sledeće: “ – U ime svih građana Srbije obećavam da se neću smiriti dok Kosovo i Metohija ne bude pod kontrolom Srbije. Nije mogao ni Hitler da ga uzme, neće moći ni ovi sadašnji. Mi to dugujemo sebi i našoj deci”. (Beta, 21. februar 2008)

32 Marko Lopusina, Večernje novosti, 27. decembar 2010.

dokazi o njegovom neposrednom učlešću u brojnim likvidacijama³³ i što je najvažnije izjave poput „naravno da nije normalno da se može na takvom temelju i etničkom čišćenju graditi zajednički život i promovisati evropske vrednosti“³⁴ otežavaju normalizaciju odnosa Albanaca i Srba. Izveštaj Dik Martija je poslužio stvaranju atmosfere da suživot Albanaca i Srbi nije moguć, što neminovno podrazumeva podelu Kosova.

Bilo je i drugačijih izjava stručnjaka koji su negirali mogućnost da je Žuta kuća mogla poslužiti za transplataciju organa. Zoran Stanković, ministar zdravlja, je izjavio: „Žuta kuća, koliko sam video, nije imala mogućnost da se u njoj neko bavi transplantacijom, ali je vrlo moguće da su taj objekat koristili kao zatvor u kojem su držali zarobljenike. Da bi transplantacija organa bila uspešna potrebni su sterilni uslovi za rad, oprema i dobro obučeni lekari. Pre same intervencije potrebno je uraditi tipizaciju organa.“³⁵

Suočavanje sa prošlošću

Neprihvatanje nove realnosti odnosno novih država u regionu tesno je povezano i sa interpretacijom nedavne prošlosti. Zato je saradnja sa Haškim tribunalom važan indikator odnosa prema prošlosti i suočavanju. Osim toga saradnja sa tribunalom je i jedan od glavnih uslova za sticanje kandidature EU. O uslovu za sticanje statusa kandidata za ulazak u EU, eksplicitno je govorio glavni haški tužilac Serž Bramerc u oktobru 2010: „Nije na meni, nego na političarima, da izaberu sredstvo pritiska. Do sada je to bilo uslovljavanje Srbije i to je delovalo, ali nije na meni da savetujem“.³⁶ Međutim, u zemlji se vodi permanentna kampanja kojom se promovišu i Ratko Mladić i Vojislav Šešelj. Dodik o Radovanu Karadžiću: „Nismo u komunikaciji i govorim principijelno. No, stojimo mu na raspolaganju u svakom smislu i u skladu sa zakonima Republike Srpske“.³⁷

33 <http://in4s.net/index.php/politika/srbija-cg-srpska/4435-taijeve-ruke-krvave-do-ramena>

34 Isto

35 Večernje novosti, 15. decembar 2010.

36 Večernje Novosti, 6. oktobar 2010.

37 Izvor: <http://www.slobodna-bosna.ba/vijesti.aspx?ID=19272> 27. mart 2010.

Za predstavnike antievropske orijentacije, čak i kad prihvate drugačiju retoriku, hapšenje Mladića najbolje odlikava njihovu stvarni odnos. O hapšenju Mladića, Tomislav Nikolić je na promociji stranke u beogradskoj Areni kritikovao Vladu Srbije da je „više novca izdvojila za informacije o haškom beguncu Ratku Mladiću nego što je dala za pomoć Kraljevu koga je pogodio zemljotres prošle nedelje”.³⁸ Nekoliko dana kasnije Nikolić je izjavio sledeće: „Jeste, ispunio bih obaveze! A da li mogu da ga uhapsim, ne znam. I Tadić bi kao kolač posle ručka uhapsio Mladića, pa ga ne hapsi. Zato što možda nije tu”.³⁹ Ova izjava jasno ukazuje na veoma ambivalentan stav o hapšenju Mladića.

Lider naprednjaka imao je suprotne stavove pre samo nekoliko godina. Izjave su bile poput – „kako se Mladić i Karadžić ne smeju hapsiti“ (jun 2005), kako, ako Mladić želi njegov savet, „mora da nastavi da se krije“ (takođe jun 2005), te da „više nikoga od Srba ne bi izručio u Hag“ (april 2008). U decembru te iste 2008. godine Nikolić je „bio ponosan što su ga na CNN izjednačili s Mladićem”.⁴⁰ Teško je od njega očekivati stvarnu promenu stava mada se stalno lansira stav da bi on bio kooperativniji od Borisa Tadića i da bi sigurno odmah predao Mladića. Kao najjača stranka SNS bi sigurno mogla snažno delovati na vladajuću koaliciju da uhapsi Mladića. Međutim, to se nikada nije desilo.

Rezolucija o Srebrenici

Posebno su burne bile reakcije nakon što je Skupština Republike Srbije izglasala Deklaraciju o osudi zločina u Srebrenici: „Usvajanje Deklaracije o Srebrenici duboko je nemoralno – ne samo zbog potcjenjivanja brojnih srpskih žrtava nego i zbog instrumentalnog tretiranja srebreničkih (muslimanskih) žrtava. Mit o Srebrenici je sazdan na brojci od oko „8.000 nevino ubijenih“, a kada se ukaže na to da niti ih je ukupno bilo 8.000, niti ih je većina ubijena, budući da je većina poginula u borbama, tada se probježište pronalazi u isfingiranom zgražavanju, čija su prava pozadina ljubav

38 Politika, „Nećemo u EU bez ponosa“, 8. novembar 2010.

39 Kurir, 11. novembar 2010.

40 Isto.

prema privilegijama, odsustvo savjesti i zjapeća neukost i neprosvjećenost srpske političke i njoj bliske društvene „elite“.⁴¹ Ističe se dalje „Ako načelno moralno gledano nema naših i tuđih, već su, kako kaže moralni uzus, i kao što to deklarativno ponavlja ‘moralni’ Zapad, sve žrtve iste, tada ni teorijski ni praktično ne postoji ovakva vrsta obaveze“.⁴²

Slobodan Samardžić (DSS): „Ova deklaracija će još više sniziti cenu samopoštovanja Srbije na putu ka EU i namenjena je spoljnoj upotrebi. Temperirana je pred konferenciju u Madridu o Dejtonskom sporazumu i vodi gašenju RS“.⁴³ Lider SS Tomislav Nikolić u intervjuu za *Press* objašnjava da su naprednjaci odlučili da ne glasaju ni za, ali ni protiv deklaracije o Srebrenici zato što DS nije hteo da prihvati njihove sugestije. On se nada da ga zbog ovakvog stava, neće kritikovati EU, ali ni građani Srbije: „Ja sam sad kao u onom tamnom vilajetu: Ako uzmeš, kajaćeš se, ako ne uzmeš, kajaćeš se! Ako glasamo za deklaraciju koju su nam drugi servirali, možda bi nam neko iz EU rekao: „Bravo, sad nećemo da vam pravimo nikakve probleme, bićete ravnopravni sa DS-om u nekim segmentima približavanju EU“. Ali, šta bi rekli građani? Rekli bi: „Kome vi to služite ako ništa vaše ne može da bude prihvaćeno!“ Da smo glasali protiv, mnogi građani bi nam rekli bravo, ali bi neko iz Evrope mogao da nam kaže: „Kakva ste vi to stranka kad nećete da osudite zločin?“⁴⁴

Posle najave da će Skupština Srbije da razmatra Rezoluciju kojom bi se osudili zločini u Srebrenici, desničarske organizacije su počele javno da se oglašavaju protiv te inicijative.

Srpski Sabor *Dveri* je uputio apel srpskoj javnosti i poslanicima pod nazivom „Srpske žrtve nisu manje važne“. Apel su za samo 24 časa potpisali 71 intelektualac (Milan Ivanović, Marko Jakšić, Radoš Ljušić, Zorica Kuburović, Mirjana Bulatović, Miloš Knežević, Nebojša Bakarec, Velibor Džomić, Srdja Trifković...) i 52 NVO iz Srbije, Republike Srpske, Crne Gore i dijaspore. Po njima ova rezolucija ponižava srpske žrtve i srpsko nacional-

41 Časlav D. Koprivica, Pečat, 9. april 2010.

42 Isto

43 Danas, 31.mart 2010.

44 Press, 31. mart 2010.

no dostojanstvo. Ljubiša Ristić kaže da je jedini cilj rezolucije da se osujeti svako traganje za istinom šta se desilo u Srebrenici.⁴⁵

Organizacija "Naši" upozorava da bi usvajanjem Rezolucije o Srebrenici Srbi bili proglašeni genocidnim narodom, i da bi svi Srbi bili optuženi za genocid iako događaj u Srebrenici nije razjašnjen do kraja. Oni smatraju da tokom rata u BiH jeste počinjen jedan veliki genocid ali nad srpskim stanovništvom. Oni tvrde da Srbi nisu počinili masovna ubistva muslimana.⁴⁶ Tvrde da su dokazi u Srebrenici lažirani i preuveličani i da su zapravo Srbi stradali a ne počinili genocid.⁴⁷

Srpski Narodni Pokret "1389" je podelio poslanicima brošure koje predstavljaju "Rezoluciju o osudi najstrašnijeg zločina koji su počinili Srbi od 13-15 avgusta 1806. godine na Mišaru". Oni ovime ukazuju kako je lako igrom reči izokrenuti borbu za oslobodjenje u predlog osude najstrašnijih zločina. Oni kažu da je smisao akcije da se pokaže besmislenost osuda zločina u kojima su, navodno, učestvovali Srbi.⁴⁸ Ovakva zamena teza usmerena je na negiranje da su Srbi činili zločine. Pred samo usvajanje deklaracije SNP "1389" je delio taj tekst u više gradova u Srbiji ispred javnih toaleta da pokaže da "taj tekst ima važnost toalet papira". Oni tvrde da su u Potočarima sahranjeni ratni zločinci, silovatelji, koljači...⁴⁹

Elena Božić-Talijan (Generalni sekretar SRS) istakla je da je Rezolucijom o Srebrenici Srbiji natovarena odgovornost i krivica za genocid koji nije počinjen. Ova Rezolucija je drastičan primer falsifikovanja novije srpske istorije. U Srebrenici je počinjen zločin ali ne i genocid jer nijedna žena nijedno dete nisu ubijeni ali je zato ubijeno 3.000 Srba od čega 2.500 civila po naredbi Nasera Orića.⁵⁰ Ovakve izjave ljudi koji bi trebalo da predstavljaju građane su naročito opasne jer odbijaju da priznaju činjenice i svu krivicu svaljuju na druge strane.

45 Pravda, 23-24 januar 2010

46 Pravda, 25. februar 2010.

47 Pečat, br. 111/2010.

48 Pravda, 10. mart 2010.

49 Pravda, 31. mart 2010.

50 Kurir, 1. april 2010.

Istovremeno, desničarske organizacije su pokrenule inicijativu o priznanju i osudi genocida nad jermenskim narodom. Ova ideja je potekla od Milorada Dodika, a podržao ju je Stefan Karganović. U tekstu objavljenom u *Pečatu* on tvrdi "da je priznanje katastrofe koju je jermenski narod pretrpeo tokom Prvog svetskog rata u istočnim zabitima Otomanskog carstva moralna obaveza njihove braće po stradanju – Srba." Ovaj apel pojavio se u trenutku kada je intenzivirano prisustvo Turske na Balkanu.

Stalno odlaganje hapšenja Ratka Mladića i Gorana Hadžića objektivno ide na ruku onima koji su protiv evroatlantskih integracija jer se time usporava dobijanje kandidature za članstvo. To je pre svega iz razloga jer bi kandidatura stavila tačku na teritorijalne pretenzije.

Odnos prema LGBT: jasan pokazatelj

Osobine srpske desničarske ideologije iz perioda devedesetih (etnički šovinizam, militarizam, antikomunizam, klerikalizam) danas se prilagođavaju novim trendovima desnice koja djeluje i u Evropi pa se pored imigranata, crnaca i Roma (u obliku otvorenog ili prikrivenog rasizma), mržnja usmjerava i prema LGBT populaciji.⁵¹

U pozivima na linč LGBT populacije je prednjačila Srpska pravoslavna crkva, ali i političari koji se kao i 2009. godine nisu ograđivali od tih stavova. Tomislav Nikolić, na primer, je rekao: "Moja crkva pravi razliku između seksualno normalnih i nenormalnih".⁵²

51 „Savremeni moderni ideološki žargon (sveopšte pozivanje na pravnu državu, podelu vlasti i demokratiju) neretko uspešno zamagljava dublje ciljeve političkih pokreta i otežava otežava prepoznavanje osnovnog usmerenja. Desni ekstremizam takođe se uspešno prilagođava tekućoj političkoj retorici i ispoljava na različite, često prikrivene načine, a gotovo po pravilu odriče svaku vezu sa nepopularnim fašizmom. Ideološka retorika nove ekstremne desnice je modernizovana i danas je obuzdavaju tendencije globalizacije nošene interesima multinacionalnog kapitala, za razliku od stanja između dva svetska rata kada se desni ekstremizam podudara sa moćnim imperijalističkim reakcijama nacionalno homogenog krupnog kapitala“ (Kuljić, T. (2002): *Prevladavanje prošlosti*, Helsinški odbor za ljudska prava, str.124.).

52 Izgovoreno početkom 2009, u toku rasprave o zakonu o zabrani diskriminacije.

Pre nego što je odlučeno da li će se Parada ponosa održati 2010. godine Gej strejt alijansa i CeSID su uradili istraživanje prema kome 56% građana smatra da je homoseksualnost opasna po društvo, da je 5% spremno da primeni nasilje dok je 20% spremno da podrži ili makar opravda nasilje nad LGBT osobama.⁵³ CeSID je uradio još jedno istraživanje neposredno pred Paradu i rezultati su poražavajući za Srbiju. 10% građana podržava nasilje nad homoseksualcima a čak 70% smatra da je homoseksualnost bolest. Polovina građana smatra da država treba da radi na suzbijanju homoseksualizma.⁵⁴

Priprema za organizaciju je počela sa potpisivanjem peticije koja podržava održavanje Parade. Članovi foruma „Stormfront” su objavili na svom sajtu imena svih potpisnika peticije koja podržava održavanje Parade Ponosa. Komentari na sajtu pozivaju na linč tih ljudi. LGBT aktivisti kažu da ih ove pretnje ne plaše, jer ovaj imaju podršku najvišeg državnog vrha ali da je borba za LGBT prava i dalje opasna i rizična.⁵⁵ Odbor za odbranu i bezbednost Skupštine je podržao održavanje Parade. Neki poslanici vladajuće koalicije su izjavili da će prisustvovati Paradi jer se ne sme dozvoliti da neke manjinske ekstremne grupe i ovaj put odnesu pobjedu.⁵⁶

Među onima koji su je javno podržali Paradu bili su Ministri Dačić i Čiplić. Podršku Paradi dao je i predsednik Tadić. Većina političara uporno tvrdi da su protiv diskriminacije i da žele da zaštite sva prava svih građana ali njihov odnos prema LGTB je generalno negativan.⁵⁷ Dragan Marković Palma je bio protiv održavanja jer je za njega to bolest i ne treba da se pokazuje deci kako se dva muškarca ljube i da je to velika sramota za Srbiju. On misli da država treba da podržava one koji protestuju sa pravih razloga (male plate, nemanje posla...) a ne jer su seksualno izopačeni i da država ne treba da troši ogromne pare na obezbeđivanje takvih protesta Takodje

53 Danas, 3-4 juli 2010.

54 Politika, 09/09/2010

55 Danas, 23. juli 2010.

56 Danas, 22. juli 2010.

57 Kurir, 10. april 2010.

Dok političari vladajuće koalicije usmeno podržavaju Paradu, SPC nije htela da komentariše održavanje Parade ponosa jer su izrekli svoje stavove više puta. Tako su 2009. godine rekli da se protive pravu na javno izražavanje seksualne orijentacije ili bilo koje druge lične sklonosti, pogotovo ugodno ono vredja pravo građana na privatnost i porodični život. U Patrijaršiji u Beogradu ističu da je to saopštenje i dalje na snazi.⁵⁸ SPC je saopštila da se odlučno protivi organizovanju gej parade ali je istovremeno upozorila da je svako nasilje za Crkvu uvek nedopustivo. Više crkvenih predstavnika je izjavilo kako su učesnici gej parade grešnici.⁵⁹

Samo nekoliko dana nakon što je obelodanjen datum održavanja Parade ponosa, na internet sajtovima su se pojavile pretnje organizatorima, kao i grafiti u Beogradu. A iz *Obraza* su ponovo stigle pretnje sa istom porukom kao i 2009 – „Čekamo vas”. Mladen Obradović kaže da će se *Obraz* boriti svim silama i sredstvima da se ni ove godine ne održi „ta nakazna manifestacija”. Na stadionu OFK Beograda su se pojavili plakati i preteći grafiti učesnicima Parade ponosa.⁶⁰

Povodom ovih pretnji Gej lezbijski info centar (GLIC) je tražio hapšenje Mladena Obradovića iz „Obraza” jer je više puta javno najavio obračunavanje sa učesnicima Parade ponosa. On je takodje rekao da će „za sve što se bude dogodilo odgovornost snositi organizatori Parade ponosa”. On ovime pokušava da odgovornost sa nasilnika prebaci na organizatore. On je prošle godine već bio mesec dana u zatvoru zbog poziva na nasilje. GLIC je takodje tražio da se reaguje na diskriminatorne izjave Palme koji je vredjao dostojanstvo LGBT osoba i pozivao na kršenje njihovih ljudskih prava.⁶¹

Na Facebook-u je otvorena grupa pod nazivom „Srbijom će krv liti, gej parade neće biti”. Ima oko 14.000 članova i otvoreno se poziva na sprečavanje održavanja Parade ponosa.⁶²

58 Politika, 9. septembar 2010.

59 Press, 9. oktobar 2010.

60 Kurir, 2. oktobar 2010; Press, 7. septembar 2010; Danas, 10. septembar 2010.

61 Politika, 11. septembar 2010.

62 Kurir, 25. septembar 2010.

Da bi se pripremili i odgovorili na ovakve pretnje, osnovan je organizacioni odbor za Paradu ponosa u kome učestvuju MUP, Ministarstvo pravde, Javno Tužilaštvo, obudsmen, Grad Beograd i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Ipak bez obzira na jako visok stepen bezbednosne organizacije, organizatori su savetovali učesnicima da dodju na vreme i bez ikakvih obeležija Parade. Posle 11 časova svi prilazi parku Manjež će biti blokirani. Takodje im se savetovalo da dolaze glavnim ulicama.⁶³

Iako je bilo mnogo pretnji i poziva na nasilje prema učesnicima Parade, Lazar Pavlović, predsednik „Gej strejt alijanse“, je rekao da ove godine ima neuporedivo manje pretnji.⁶⁴

Amfilohije Radović je apelovao na učesnike gej parade da prestanu sa nasilničkom propagandom koja ih dovodi u opasnost izazivanjem drugih da se nasilno ponašaju. On smatra da njihova prava nisu ugrožena. On takodje misli da gej paradiranje ulicama Beograda i bilo kojim drugim ulicama predstavlja nasilje i kao takvo je nedopustivo.⁶⁵ Iz ovog apela se jasno vidi da desničarske organizacije i Crkva imaju potpuno istu retoriku i način razmišljanja u kome oni nikada nisu krivi već smatraju da nasilje ustvari izazivaju žrtve tog nasilja.

Sprski sabor Dveri je organizovao uz dozvolu policije je 9. oktobra protest porodičnih ljudi protiv odluke režima da u Beogradu dozvoli Paradu ponosa. Oni smatraju da vlast treba da otkáže sramnu i nepotrebnu gej paradu jer se trivijalnom preoblemu te manjinske skupine posvećuje više pažnje nego stvarnim problemima u zemlji. Oni pripadnike LGBT zajednice nazivaju „jedna agresivna manjinska grupa“.⁶⁶ Na „Porodičnoj Šetnji“ organizovanoj od strane Dveri je bilo oko 2.000 ljudi koji su uzvikivali uvredljive poruke o gej populaciji. Oni su pozvali snage bezbednosti da štite suverenitet i teritorijalni integritet zemlje a ne da čuvaju gej paradu.⁶⁷

Mladen Obradović iz Obraza kao poklonik porodičnih vrednosti najavio je da će na sve moguće načine pokušati da spreči „Paradu srama“. Prvo

63 Novosti, 1. januar 2010.

64 Politika, 5. oktobar 2010.

65 Press, 8. oktobar 2010.

66 Danas, 1. oktobar 2010; Press, 8. oktobar 2010.

67 Blic, 10. oktobar 2010.

će pokušati da objasne da takvo paradiranje nije dobrodošlo u Srbiji a ako na silu pokušaju da šire nemoral doći će do posledica koje niko neće moći da kontroliše.⁶⁸

Istovetan odnos prema LGTB populaciji imaju i brojni intelektualci, univerzitetski profesori, kao i časopisi u kojima se oglašavaju: Pečat, Nova srpska politička misao, te brojni časopisi desničarskih nevladinih organizacija, kao brojni portali, sajtovi, forumi i blogovi iste orijentacije.

Članove „Obraza“ koji su bili u pritvoru branio je akademik Kosta Čavoški, zahtevajući da budu pušteni na slobodu i da im se omogući „valjana odbrana“: „Takozvana gej parada nije bila sportska priredba, a ni javni skup, kojem u načelu svako može da prisustvuje bez poziva. Ta parada je bila privatni skup (...) Osumnjčeni se mogu teretiti za druga dela što je remećenje javnog reda i mira, gde je mnogo blaža kazna, ali nikako za nasilničko ponašanje na javnom skupu koga nije bilo“.⁶⁹

Već nekoliko godina slučaj neonacističke organizacije *Nacionalni stroj* nalazi se pred Ustavnim sudom koji još nije odlučio o njihovoj zabrani. Mnoge od tih organizacija polako ulaze u legalan politički život, preregistracijom organizacija u političke partije i kandidovanjem na lokalnim izborima (slučaj „Dveri“ i učešće pokreta „NAŠI“ na listi Nove Srbije na izborima u Aranđelovcu). Takođe, radikalna desna organizacija „Dveri“, tj. pojedini projekti finansiraju se iz državnog budžeta (prema: *Insajder*, 11. novembar 2010: *Nasilje uz blagoslov*)

68 Kurir, 10. oktobar 2010.

69 <http://www.nspm.rs/hronika/kosta-cavoski-clanove-obraza-pustiti-da-se-brane-sa-slobode.html>

Rehabilitacija Draže Mihailovića

Usmerenja desničarskih ideologija u Srbiji idu sve više ka relativizaciji fašizma, sa antikomunističkim elementima. U tom smislu levo liberalani civilni sektor koji insistira na temama suočavanja sa prošlosti se neopravdano karakteriše kao ostatak komunističke ideologije.⁷⁰

Istovremeno se promovise ravnogorski pokret i golootočani (1948 'informbiro), što je ustavri negacija Titove Jugoslavije, posebno one koja se oslanja na ustav iz 1974. godine.

Državna komisija za otkrivanje istine o smrti Draže Mihailovića je instrumentalizovana u tom smeru. Čedomir Antić kao član komisije opisao je ulogu komisije kao podsticanje u „suočavanju sa prošlosti“: „Logičniji postupak bi bio da država putem stručne komisije oceni da li je pravni sistem bio legalan, i ako nije, da rehabilituje sve one koje je likvidirao takav režim, a ne da rehabilitovani budu jedino oni koji imaju nekog zainteresovanog, bilo rodbinu ili nekog drugog, ko bi sudu podneo zahtev za tim“.⁷¹ Tokom 2011. godine cilj je da se „otkrije istina“ koja će navodno dovesti do „istorijskog pomirenja Srba i rehabilitacije onih koji su pogubljeni“.⁷²

Slobodan Homen, državni sekretar u ministarstvu pravde, najavio je početkom 2011. godine i donošenje Zakona o rehabilitaciji: „Kao ključno, postavlja se pitanje od kog datuma će zakon tretirati oštećene. Ako bi se računalo od 6. aprila 1941, kada je počeo rat u Jugoslaviji, to bi značilo da Srbija mora da isplati naknadu i za zločine koje su počinili okupatori. Ako bi se, pak, računalo od maja 1945, kada je zemlja oslobođena, zakon ne bi pokrивao hiljade ljudi streljanih odmah po oslobođenju Beograda, u oktobru 1944. Zato će, verovatno, kaže Homen, biti nađena kompromisna formulacija da „zakon važi od oslobođenja“, pa će svaki sud uzima-

70 Vojislav Koštunica u intevjuu za Novi standard, 26. februar 2010: „Kako doživljavate višegodišnje napade predstavnika tzv. druge Srbije, koji u vama vide neku vrstu političkog kišobrana za ubice Zorana Đinđića? – Ne mogu imati ozbiljan odnos prema nečemu što je neistina. Razlika između mene i „drugosrbijanaca“ jeste u tome što ja njima ne osporavam pravo na drugačije mišljenje. To je njihov odnos prema demokratiji, ali i nastavak mentaliteta kakav je postojao u komunizmu“.

71 Borba, 5. maj 2009.

72 Isto

ti za početni datum trenutak oslobođenja tog mesta. Ovim zakonom biće obuhvaćeni i golootočani i svi ostali kojima su uskraćena ljudska prava do 2001".⁷³

Antifašističke organizacije ističu da je rehabilitacija Draže Mihajlovića neprihvatljiv čin kojim bi država indirektno potvrdila učešće u njegovim zločinima. Time bi se opravdala njegova saradnja sa okupatorom, zločini koje je on činio protiv svog naroda kao i njegova borba protiv pokreta za slobodu. Ističe se da je Draža osuđen na streljanje na osnovu ličnog priznanja.⁷⁴ Ipak podnosioci zahteva očekuju da će presuda iz 1946. godine biti poništena i da će Draža Mihailović biti rehabilitovan i da će mu biti vraćena sva građanska prava koja su mu oduzeta. Oni tvrde da je on streljan bez pravosnažne presude posle montiranog procesa i da on nije bio ratni zločinac i saradnik okupatora već patriota, borac za slobodu i vodja antifašističkog pokreta.⁷⁵ Ovime se nastavlja tendencija da se da pokaže da su četnici bili heroji i antifašisti.⁷⁶

Proces za rehabilitaciju je jednostran, tj. ne učestvuju dve strane. Sudsko veće treba da odluči da li da dozvoli nekadašnjem učesniku Narodnooslobodilačke Vojske koji tvrdi da ima neposredna saznanja o aktivnostima po ličnim nalozima Mihailovića da učestvuje u procesu. Podnosioci zahteva za rehabilitaciju se protive ovome jer kažu da se ovim postupkom ne utvrđuje krivična odgovornost već se taj postupak pokreće zbog osoba koje su osuđene u političkim i ideološkim procesima.⁷⁷ Ali zato podnosioci ove inicijative nemaju nikakav problem da na ročištu svedoči Američki pilot u Dražinu korist. Tog pilota i još oko 500 drugih je Dražin pokret skrivao od Nemaca i prebacio za Italiju.⁷⁸ Sudija je prihvatio svedočenje američkog pilota i on je pred sudom izjavio da svoj život duguje Draži. On tvrdi da su on i ostali spaseni piloti ponudili da svedoče i na originalnom suđenju 1946. ali da je to odbijeno pod izgovorom da „su krivična dela koja

73 Večernje novosti, 18. januar 2011.

74 Pravda, 10. septembar 2010.

75 Pravda, 16. septembar 2010; Blic, 16. septembar 2010.

76 Kurir, 1. juli 2010.

77 Politika, 17. septembar 2010.

78 Blic, 29. septembar 2010.

je izvršio tokom rata toliko teška da svedočenje u njegovu korist ne može ništa da promeni". Sudija je rekao da će na sledećem ročištu saslušati i veterana NOB-a koji se protivi rehabilitaciji kako bi odlučio da li da ga prihvati kao „suprotnu stranu”.⁷⁹

Revizija prošlosti, a time i rehabilitacija fašističke ideologije, sprovodi se tako što se anatemiše druga Jugoslavija kao isključivo totalitarna i antidemokratska. Time se stvara prostor za promociju i „normalizaciju” radikalnih desnih ideologija, partija i grupa. Antikomunizam je sprečio realan kritički odnos prema drugoj Jugoslaviji, što je poslužilo kao paravan za bujanje desnice. Takođe je izostao i kritički osvrt na te „nove” ideologije desnice koje se tretiraju kao demokratske. Tako se zatvorio prostor za ozbiljan dijalog unutar društva o nasledju prve i druge Jugoslavije, kao i Miloševićevom nasleđu. Miloševićev režim se tretira kao komunistički pa se tako amnestira nova vlast od odgovornosti za rat i ratne zločine. Takva konstrukcija prošlosti i sećanja na devedeste utiče i na proces suočavanja unutar same Srbije.

79 Politika, 30. oktobar 2010.

Parada ponosa: „kultura nasilja“ i ofanziva desnice

Srbiju već duže vreme destabilizuje organizovani kriminal, ekstremno velikosrpstvo u militarističkim organizacijama i razjareni navijači koji deluju kao udarna pesnica te grupacije. Održavanje Parade ponosa 10. oktobra 2010. godine u Beogradu bio je dugo je najavljivan događaj, praćen različitim komentarima i procenama. Pokušaj da se parada održi još pre godinu dana je propao zbog opstrukcije desničarskih grupa i nespremnosti ministra policije da garantuje sigurnost. Ovogodišnja Parada je takođe bila okarakterisana kao događaj visokog rizika, ali se policija ipak odvažila da prihvati odgovornost za bezbednost. Oko 5000 policajaca je obezbeđivalo sve važnije institucije u gradu, strane ambasade (posebno SAD) i deo grada gde su se skupili učesnici Parade.

Međutim, ovaj događaj je iskorišćen i za demonstracije protiv evropske orijentacije Vlade, njenog spoljnopolitičkog zaokreta i protiv evropske perspektive. Nasilje na ulicama Beograda se širilo veoma organizovano i bilo je dobro pripremljeno. Činjenica da je među sto povređenih bilo 80 policajaca, kao i to da su devastirane prostorije Demokratske stranke i Socijalističke partije Srbije, svedoči da je to bio i napad na poredak i, pre svega, na evropsku orijentaciju Vlade.

Očigledno je da iza svega stoji ozbiljna organizacija. Policijski izveštaji ukazuju na to da je 60 odsto nasilnika došlo iz unutrašnjosti i da su delovali u veoma organizovanim timovima sa ciljem da napadnu specifične institucije i simbole. Kao i uvek instrumentalizovani su mladi ljudi, pre svega navijači, koji su nasilje iskoristili ne samo za destrukciju, već i za pljačku. U pozadini nasilja koje se izlilo na beogradske ulice 10. oktobra nalaze se isti organizatori koji stoje i iza paljenja ambasada nakon proglašenja nezavisnosti Kosova. Osim dela Srpske pravoslavne crkve koji ozbiljno pretili da podeli SPC, u pozadini se kriju i mnogi drugi – razne desničarske grupe, politički i drugi akteri. Indikativan je i intervju Amfilohija

Radovića, uoči Parade ponosa. Osim što homoseksualnost kvalifikuje kao smrtni čovekov greh, on između ostalog navodi da “organizovanje tzv. parade ponosa na prostorima nailazeće evro-američke civilizacije predstavlja i predznak njene propasti”.⁸⁰

Srbijansko društvo je homofobično, a drugačija seksualna orijentacija se tretira kao bolest i društveno neprihvatljiv oblik ponašanja. Promena takvog shvatanja je samo jedna od vrednosti koje Evropa očekuje od Srbije. Međutim, nasilje je pokazalo i mnogo dublji oblik netolerancije. Ono je pokazalo da srbijansko društvo još nije dotaklo temu ratova devedesetih, kao ni radikalni nacionalizam koji još uvek ozbiljno ugrožava normalizaciju Srbije. “Kultura nasilja” je društveni obrazac na kome se odrastale brojne generacije.

Stepen vandalizma, za koji se koristi svaki povod, u datom političkom kontekstu jeste stalni pokušaj destabilizacije i državnog vrha i zemlje. Stoji i činjenica da Vlada nije na vreme reagovala na pripremu nasilja, pogotovo što je veliki deo demonstranata bio doveden iz unutrašnjosti.

Odgovornost za neadekvatnu analizu leži, pre svega, na BIA što, istovremeno otvara i pitanje strukture BIA i odnosa snaga unutar te institucije.

Suštinsko pitanje je, zašto se “huligani” koji u ciklusima prave ovakve neredne, nisu hapsili kako bi se sprečilo nasilje na beogradskim ulicama. Tema nekažnjivosti “huligana” pokrenuta je u emisiji B92 *Insajder* koju uređuje i vodi Brankica Stanković još prošle godine. Umesto adekvatne reakcije sudstva, Brankica Stanković je dobila brojne pretnje zbog čega se nalazi pod stalnom policijskom zaštitom.⁸¹

80 Pečat, 7. oktobar 2010.

81 Suđenje ubicama Brisa Tatona je takođe jedan od pokazatelja atmosfere u kojoj se dešavala Prada ponosa. To suđenje se neopravdano odugovlači. Od aprila 2010. godine još uvek nisu saslušani svi svedoci tužilaštva, a ročišta se odlažu zbog nepojavljivanja svedoka (za nepojavljivanje svedoka su previđene novčane kazne do 100.000 dinara a moguće je i njihovo privođenje). Na ročištu zakazanom za 2. septembar 2010, nije se pojavilo šest od sedam svedoka. Pojavio se samo medicinski tehničar koji je bio na Obilićevom vencu. Predsednica Sudskog veća Mirjana Ilić je izjavila da bi pre njegovog saslušanja trebalo čuti doktorku Hitne pomoći Mirjanu Čubrić, ali ona se zbog godišnjeg odmora nije pojavila na pretresu. Nisu se pojavila ni trojica francuskih državljana, prijatelja Brisa Tatona, jer im nije uručen poziv, kao ni svedoku Žarku Milekiću, jer se nalazi na nepoznatoj adresi.

Nacionalistička opozicija na čelu sa bivšim premijerom Vojislavom Koštunicom mirno je posmatrala nasilje na ulicama i mogle su se čuti samo reči podrške nasilnicima. Ipak najviše zabrinjava činjenica što mladi stasali nakon smene režima 2000, nisu doprinele smirenju tenzija. Naprotiv, još jednom se potvrdila “teza druge generacije”, prema kojoj je, od samih učesnika ratnih zbivanja još radikalnija generacija koja dolazi iza njih. Mladen Obradović, predsednik Obraza, ističe da “državni organi mogu doneti odluke da nas izbrišu iz registra udruženja građana, ali time ne dobivaju ništa, iz prostog razloga što je djelovanje Obraza daleko složenije. *Obraz* nadilazi okvire bilo kog propisa kojim raspolaže ovdašnji režim. Samim brisanjem iz registra naša organizacija neće biti ugušena, ona će nastaviti postojati”⁸²

Država u odbrani „Parade“

Parada ponosa, osim što je bila i prva uspešna parada u Srbiji, bila je i manifestacija homofobičnosti srbijanskog društva, a reakcije većine građana pokazale su i duboku patrijarhalnost i konzervativnost svojstvenu čitavom regionu. Država je jasno dala na znanje da će obezbediti ovogodišnji skup u čemu je i uspela, jer je skup obezbeđivalo 5600 policajaca. Izjave predstavnika vlasti bile su u skladu sa tom odlukom, jer su bili pod velikim pritiskom EU i SAD da se Parada održi.⁸³

.....

Zaštićeni svedok A2 se takođe nije pojavio, a sudu je dostavljen izveštaj policije u kome se navodi da su stupili u kontakt sa svedokom, ali da je rekao da je na privremenom radu u Crnoj Gori i da se u Beograd vraća početkom novembra.

82 Pečat, 17. septembar 2010.

83 “Paradu ponosa” su prisustvovali u znak podrške: ministar Svetozar Čiplić, Čedomir Jovanović (LDP), šef delegacije EU u Srbiji Vensan Dežer, šef misije OEBS Dimitrios Kípreos, ambasador Saveta Evrope u Srbiji Konstantinos Jerokostopulos, članica Evropskog parlamenta Maraja Kornelise, predstavnici nekoliko političkih partija. Snažnu podršku skupu LGBT populacije dao je ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić koji je u julu izjavio: “Kao političar koji se zalaže za evropske vrednosti i demokratiju podržavam ‘Paradu ponosa’, a kao ministar unutrašnjih poslova dužan sam da obezbedim sigurnost njenih učesnika” (RTS, 10. jul 2010).

Sama povorka 10. oktobra je protekla bez incidenata. Oko 800 učesnika prošetali su centralnim ulicama Beograda do Studenstskog kulturnog centra (SKC) gde se manifestacija završila.

Policija je satima pokušavala da kontroliše napade navijača i desničara. Procenjuje se da ih je bilo oko 6000. Osim policajaca, na udaru je bilo sedište Demokratske stranke koja je gorelo, demolirano je i sedište Socijalističke partije Srbije, kamenovana kancelarije Liberalno-demokratske partije, polupani prozori na zgradi RTS, a razbijani su i izlozi, autobusi i parkirana vozila. Tog dana, nakon divljanja po gradu desničari su zapalili baraku u romskom naselju kod Belvila na Novom Beogradu. Ukupna šteta se procenjuje na oko milion eura. Bilo je više od 120 povređenih, od čega 80 policajaca i dva učesnika same parade. Istog dana policija je privela 249 osobe, među kojima 54 maloletnih. Od privedenih punoletnih osoba, zadržana je 131 osoba. Ove slike su bacile u senku održavanje Parade.

Pre početka šetnje, ulazi tj. punktovi prilaza parku Manjež (centar Beograda) su bili strogo kontrolisani. Već na samom početku, oko 10 sati, bilo je jasno da policija nije kontrolisala sve centralne ulice (što je bilo i očekivano s obzirom da su se prve veće grupe navijača i fašista skupljale sa svih strana od Autokomande do Terazija). Zbog toga, mnogi nisu ni uspeli da stignu na vreme do parka Manjež koji se oko 11 sati, iz unapred predviđenih bezbednosnih razloga zatvarao. Zato su neki ostali na ulici, jer ih žandarmerija nije puštala na skup. Jedini identifikovan napad na učesnike same parade desio se nakon skupa. Povređen je jedan švajcarski državljanin koji je zadobio potres mozga i jedan lakše povređen učesnik. Mediji su javili da je švajcarski državljanin stradao, jer se "u restoranu javno deklarirao kao homoseksualac"⁸⁴. Naime, napad se desio u restoranu "Majdan" na Zvezdari kada su dvojica napadača ušla u restoran, napali grupu i pretukli dvojicu učesnika parade. Oni su se pojavili samo minut nakon što je grupa napustila policijsko vozilo koje je razvozilo učesnike sa skupa i kada su oni ušli u restoran da bi se sklonili sa ulice.⁸⁵

84 Blic, "Zasuli su nas kišom kamenica i cigli", 13. oktobar 2010.

85 Nakon završetka parade u SKC je bila najavljena žurka, ali zbog straha da će doći do sukoba došlo je do ubrzane evakuacije. Plan je bio da se učesnici skupa razvoze policijskim vozilima do bezbednih lokacija – rečeno je da će

Država je pre održavanja Parade uhapsila lidere desničarskih grupa, kako bi sprečila njihovo delovanje. Mladen Obradović, lider klerofašističke organizacije “Obraz”, uhapšen je u nedelju, pre početka šetnje. Osim njega, osumnjičeni su još Miloš Popović (22), Marko Lazarević (27), Dušan Ilić (36) i Dobrica Radonjić (18). Vođe „Skinheda“ koje su se našle na istom zahtevu za sprovođenje istrage su Igor Marinković (33), Nikola Vidović (32) i Srđan Savović (33). Svi sem Obradovića terete se da su bacali kamenice na pripadnike policije i njima preti kazna do 12 godina zatvora. Mladen Obradović je, prema navodima tužilaštva, pozivima sa dva mobilna telefona i slanjem mobilnih poruka ostalim osumnjičenima zajedno sa njima organizovao napade. Kod njega je pronađen i spisak osoba koji su članovi Obraza i njihove vođe u gradovima po Srbiji (uglavnom iz Vojvodine), a koji su trebali predvoditi organizacijom napada u Beogradu.

Izvor iz MUP kaže da je: “Obradović bio glavni operativac na terenu, čiji je cilj bio da na ulice Beograda izvede što više svojih pristalica iz cele Srbije. Očigledno je, međutim, da on nije na vrhu piramide upravljanja ovom i ostalim desničarskim organizacijama, i da su one pod kontrolom nekih osoba, organizacija i institucija koje deluju iz senke”.⁸⁶

Postavlja se pitanje, zbog čega policija i bezbednosne službe nisu ranije reagovala na pripreme nasilja. Pogotovo što su upravo vođe “Obraza” i pokreta SNP “NAŠI 1389” izjavljivali da će “doći do posledica koje niko ne bi mogao da kontroliše”, ili zbog plakata “Čekamo vas” i “Beogradom krv će liti, gej parade neće biti” ?!

Država nije pozvala na odgovornost članove Srpskog pokreta 1389, Obraza, Naši i ostalih desničarskih organizacija za pozivanje na linč LGBT

.....

to radi bezbednosti biti stanice policije u raznim delovima grada. Međutim, većina učesnika nije odvezena do policijskih stanica već samo da pojedinih destinacija u gradu. Mediji su tu informaciju objavili na televiziji, jer se čitav događaj pratilo. To je, naravno, povećalo rizik od napada s obzirom da je u tim trenucima policija i dalje pokušavala da zaustavi napade kontraskupa.

86 Prema poslednjim informacijama, Viši sud u Beogradu je 10. novembra produžio pritvor Mladenu Obradoviću na još mesec dana. Njemu se na teret stavlja krivično delo nasilničkog ponašanja na javnom skupu. Višem sudu u Beogradu, zbog izazivanja nereda pre i u toku održavanja Parade ponosa privedene su 124 osobe. Pritvor od mesec dana određen je za 118 lica.

populacije tokom priprema za „prajd 2009. godine“. Isti ljudi koji su označeni kao „kolovođe nereda“, ni 2010. godine nisu pozvani na odgovornost zbog pretnji smrću. A Ustavni sud koji treba da raspravlja o zabrani ovih organizacija još uvek nije doneo odluku (od septembra 2009 kada je podnet zahtev za zabranu ovih organizacija).

Organizacija nasilja

Na ulicama Beograda „huligani“ su nastupali homogeno, kretali su se organizovano, išli u napad na policiju po preciznim komandama. Nošene su cigle, gas maske, „povređeni su odlazili u privatne ambulante kako ih ne bi prijavljivali policiji”,⁸⁷ u grupi se znalo ko su vođe, a ko prima informacije i na vezi je sa „saradnicima” raspoređenim po celom gradu.

Odlična logistika i koordinacija navijača i desničara koji su 10. oktobra izašli sa namerom da rasture gej paradu, svedoči u prilog političke pozadine skupa. Lider LDP, Čedomir Jovanović, otvoreno je optužio političke partije desnice (SNS i DSS) da stoje iza nereda: „Policija vrlo dobro zna ko je organizovao prekjučerašnje događaje u Beogradu ... iza pokreta „Naši”, „1389”, „Obraz” i sličnih stoje podivljali delovi struktura bezbednosti, antihaški lobi i pojedine parlamentarne stranke”.⁸⁸ Zbog ove izjave Aleksandar Vučić je optužio Jovanovića da je portparol i sluga režima.⁸⁹

Ministarka pravde Snežana Malović, rekla je da je divljanje huligana na beogradskim ulicama bilo dobro organizovano i sinhronizovano: „Parole koje su uzvikivane i napadi na sedišta stranaka ukazuju na to da je nasilje bilo politički inspirisano. Nedopustive su izjave pojedinih predstavnika Pravoslavne crkve, nekih političara, ali i prilozima pojedinih medija kojima su povećavane tenzije uoči same manifestacije”.⁹⁰

87 Blic, 11. oktobar. 2010.

88 Blic, 12. oktobar 2010.

89 Kurir, 13. oktobar 2010.

90 Blic, 11. oktobar 2010. Jedna zabeležena scena: „Kako je javio TV Studio B, kordon policije propustio je iz Takovske grupu od pedesetak 'protivnika Parade ponosa', na čijem je čelu bio sveštenik i sproveo ih do raskrsnice Resavske i Bulevara kralja Aleksandra. Tu im se pridružila veća grupa momaka iz parka Tašmajdan od kojih su mnogi imali kapuljače i marame preko lica. Zatim su

O samoj logistici napada svoja tumačenja ponudili su iz bezbednosnih službi i vlade. Iz Bezbednosno informativne agencije (BIA) rekli su da je agencija dva dana unapred, tj. 8. oktobra dostavila direktoru policije Miloradu Veljoviću njihova saznanja o punktovima koji će biti napadnuti u vreme Parade ponosa 10. oktobra i koliko će napadača biti. U toj proceni, prema tom izvoru, bilo je sve toliko precizno, kao da je napisana 11. oktobra: „Više od 90 odsto stvari koje su se desile su iznete u toj informaciji unapred“. Direktor policije je odgovorio da su sa tim informacijama bili upoznati i da su reagovali po njima postavljajući policiju na tim lokacija.⁹¹ Međutim, ministar odbrane Dragan Šutanovac izjavio je nedelju dana kasnije da, „sumnja da je država znala da će 10. oktobra biti napadnuto sedište DS, kada su meta bili predsednik Srbije Boris Tadić, Vlada Srbije i evropski put države“. O samoj reakciji policije koja nije bila suviše oštra prema napadačima, Šutanovac je napomenuo: „Srbija ima dovoljno policije, ali nije imala određene ruke da reaguje represivno, nego isključivo ukoliko dođe do sukoba, zbog čega je bilo povređenih policajaca.“⁹²

Zoran Dragišić, docent na Fakultetu za bezbednost, ocenio je da je jasno da nema govora o spontanim izlivima bilo kakvog besa: „Napadnute su sve vrednosti na kojima društvo počiva i koje nam Ustav garantuje. Ko iza svega stoji i zašto se to događa, pitanje je pre svega za Bezbednosno-informativnu agenciju, a kako oni rade svoj posao, zaključite sami“.⁹³

Prema rečima kriminologa Dobrivoja Radovanovića, lideri desničara su poznati i nema objašnjenja za ponašanje nadležnih: “Lideri su identifikovani, u pitanju su osobe s dosijeima, i taj problem treba rešavati. Stvari su vrlo jednostavne. To zna i država, a zašto ništa ne preduzima – ne znam. Možemo samo pretpostaviti da bi bili ispostavljeni mnogi računi”.

zasuli kamenicama pripadnike Žandarmerije koji su prolazili s druge strane. Žandarmerija u prvom trenutku nije reagovala, ali je kasnije postavila kordon ispred Ministarstva ekonomije u Bulevaru” (Vreme, 14. oktobar 2010).

91 Blic, 14. oktobar 2010.

92 B92, Tanjug, 21. oktobar 2010.

93 Blic, 17. oktobar 2010.

Reakcije predstavnika vlasti i međunarodne zajednice na nasilje

Na samoj Paradi bilu su prisutni i predstavnici vlasti i neki međunarodni predstavnici u Beogradu (EU, OEBS, Savet Evrope), kao i nevladinih organizacija, koji su se obratili prisutnima. Šef delegacije EU u Srbiji Ven-san Dežer izjavio je da je reč o veoma važnoj manifestaciji i podsetio da Srbija ima dobro zakonodavstvo u pogledu zaštite ljudskih prava, i prava na versko i seksualno opredeljenje. Svetozar Čiplić, ministar za ljudska prava, je istako: "Ovde smo da bismo pokazali da ne postoji nijedan problem zbog kojeg bilo koji građanin Srbije ne može da bude slobodan i iskaže svoju slobodu". Organizacije za borbu prava LGBT populacije zatražili su od Vlade izradu i implementaciju Nacionalne strategije za borbu protiv homofobije, nasilja i diskriminacije nad LGBT osobama.⁹⁴ Majda Puača (Queer Beograd) je naglasila da su prvi „prajd“ 2001. godine rastruli klerofašisti, predvođeni sveštenikom Srpske pravoslavne crkve, i da za to niko nije odgovarao. Marko Karadžić, bivši državni sekretar u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava istakao je, da je ovo ipak tužan dan koji pokazuje da građani drugačije seksualne orijentacije svoja ustavna prava mogu da uživaju samo ako 5000 policajaca brine o njima.⁹⁵

Predsednik Srbije Boris Tadić je povodom nereda izjavio da je "država potpuno spremna da se obračuna sa vandalima i huliganima koji ugrožavaju bezbednost građana Srbije. Obezbedićemo ostvarivanje ljudskih prava za sve bez obzira na njihovu različitost i nikakvi pokušaji da im se sloboda uskrati nasiljem neće proći"⁹⁶ Vlada Srbije poručila je da

94 Grupa nevladinih organizacija za zaštitu ljudskih prava postavila je Vladi Srbije neka od tih pitanja. U njihovom saopštenju ona se navode: zašto branitelji ljudskih prava nisu bili zaštićeni pre održavanja Parade ponosa i kako je došlo do upada u prostorije Žena u crnom i napada na njihove aktivistkinje i aktiviste; zbog čega je Mladen Obradović iz Obraza uhapšen tek na dan održavanja Parade ponosa; zbog čega se policija u prvim satima Parade ponosa nije branila od napada huligana; da li Vlada odobrava izjave delova političke elite koji krivicu za veliki broj povređenih policajaca i ogromnu materijalnu štetu prebacuju na učesnike i organizatore parade".

95 B92, 10. oktobar 2010.

96 Blic, 11. oktobar 2010.

se u Srbiji brani pravo na slobodno izražavanje, i da nasilje ne može biti nekažnjeno.

Oglasili su se i državni sekretar u Ministarstvu pravde Slobodan Homen koji je podsetio da za počinjena dela sledi kazna od osam godina zatvora: “Odgovor države zbog nereda i napada na policiju i imovinu biće žestok. Čitav grad je dobro pokriven kamerama. Neki od izgreznika su već privedeni, ali se nećemo zaustaviti dok svi ne budu izvedeni pred lice pravde. Prema nekim našim prvim saznanjima, na ljude koji su se zatekli u zgradi DS-a u Krunskoj pucano je iz vatrenog oružja.”⁹⁷ Iz Republičkog tužilaštva, poručeno je “da će pravni poredak, javni red i mir i sigurnost građana biti sačuvani” kao i da su svi ključni incidenti snimljeni, i da će video snimci nasilja služiti kao dokaz u krivičnim postupcima koji će uslediti.⁹⁸

Već istog dana čula su se različita tumačenja iz Vlade i opozicije o pozadini nereda. Generalni direktor RTS Aleksandar Tijanić je izjavio: “Plašim se samo da ovo nije generalna proba za nešto ozbiljnije.”⁹⁹ Gradonačelnik Beograda, Dragan Đilas, povodom nereda je izjavio da je Beograd demoliran i uništen i da je policija reagovala u meri u kojoj je mogla zato što su grupe koje su razbijale grad bile veoma dobro organizovane. On je istovremeno ocenio da Parada ponosa neće doneti ništa dobro onima koji su je organizovali: “bez obzira kakva prava imaju, da ne organizuju manifestacije koje dovode do ovakvih stvari.”¹⁰⁰

Svetski mediji (zapadni najviše) su Paradu ponosa u Beogradu najavljivali upravo kao test spremnosti Srbije da postane otvoreno i moderno društvo i kao spremnosti Vlade da odlučnije krene ka evropskim integracijama. Britanska TV mreža *BBC* je istakla da je: “homoseksualnost još tabu u Srbiji” i da današnja parada predstavlja test napretka zemlje “od netolerantnih i nasilnih 1990-ih godina.”¹⁰¹

97 Isto

98 Tomo Zorić, portparol Republičkog tužilaštva (B92, 10.oktobar 2010).

99 RTS, 11. oktobar 2010.

100 Blic, “Đilas: Parada neće doneti ništa dobro organizatorima” (elektronsko izdanje, 10. oktobar 2010).

101 Britanski Independent naglasio je da je Parada održana u Beogradu pokazala da zvanični stavovi počinju da se usmeravaju na ‘pravu stranu’, samo kada je

Portparolka visoke predstavnice Evropske unije za spoljnu politiku i bezbednost Ketrin Ešton izjavila je da su srpske vlasti podržale paradu ponosa u Beogradu i “preduzele mere da se osigura bezbednost”, što EU ocenjuje kao “potvrdu slobode izražavanja” i odbacivanje svake diskriminacije.¹⁰²

Jelko Kacin, izvestilac Evropskog parlamenta za Srbiju, oštro je osudio nasilje tokom održavanja Parade ponosa, rekavši da je iz Beograda u svet poslata izrazito loša poruka, koja može negativno da utiče na odluku Holandije o daljem napretku Srbije na putu ka EU: “Poruka koja stiže iz Beograda može samo negativno da utiče na odluku holandske vlade i parlamenta o daljim koracima Srbije u evropskim integracijama”.¹⁰³

Nasilje na stadionu u Đenovi

Samo dva dana nakon održavanja Parade ponosa srpski navijači su 12. oktobra 2010. godine organizovali sličan scenario i u Đenovi, na fudbalskoj utakmici nacionalnih timova Srbije i Italije. To nasilje je, pre svega, odraz situacije unutar Fudbalskog saveza Srbije, ali je istovremeno bila i svojevrsna poruka Vladi i svetu. Srpskoj vladi je to bila poruka da ne kontroliše grupe koje su sposobne da „izvezu“ vešto organizovano nasilja preko granica.

Fudbalska utakmica – kvalifikacija za Evropsko prvenstvo između Italije i Srbije je odmah bila prekinuta. Navijači iz Srbije su pre početka utakmice napali golmana reprezentacije Vladimira Stojkovića. Prema informacijama RTVB92, navijači su organizovano krenuli iz Beograda, a

Evropa budna” dok je dopisnik Fajnenšel tajmsa iz Beograda izvestio da je srpska prestonica bila poprište najvećeg nasilja od paljenja američke ambasade u februaru 2008. godine, kada je Kosovo jednostrano proglasilo nezavisnost.

102 Beta, 11. oktobar 2010. Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu pozdravila je profesionalizam i uzdržanost koju su MUP Srbije, policijske službe pokazale 10. oktobra: “Učesnici Parade ponosa uživaju ista prava izražavanja, okupljanja i slobode od bilo kakve diskriminacije, kao i svi drugi građani Srbije, i ohrabreni smo činjenicom da im je omogućeno da uživaju ta prava” (RTS, 11. oktobar 2010).

103 RTS, 11. oktobar 2010.

stigli su do autobusa s reprezentativcima neposredno pred polazak fudbalera na stadion. Njih 30 su došli do autobusa sa igračima, 5-6 ih je ušlo unutra i ubacilo baklju, napalo golmana. Ostali igrači su ih zaustavili. Posle sukoba sa italijanskom policijom na ulicama Đenove navijači su nastavili sa divljanjem na tribinama. U rukama su imali testere i šipke, a nosili su i transparent „Kosovo je Srbija“. Meč je najpre kasnio, a zatim je i prekinut nakon 7 minuta igre.

Incident je na stadionu u Đenovi izazvala grupa navijača na čelu sa Ivanom Bogdanovim za koga se pretpostvalja da je vođa nereda. Međutim, da li je Bogdanov sa upadljivo nacističkim nastupom (oznake na odeći, slika lobanje, tetovaža sa brojem 28 koja označava neonacističku grupu *Blood and Honour*, salutiranje) samo vođa ili i organizator nereda još uvek nije razjašnjeno.

Bogdanov je inače jedan od vođa navijača *Ultra bojs*, ekstremne navijačke grupe FK „Crvena zvezda“. Republički javni tužilac Slobodan Radovanović još je u oktobru 2009, izdvojio podgrupe navijača Crvene zvezde, Partizana i Rada koje su registrovane u MUP i podneo Ustavnom sudu zahtev za njihovu zabranu. On je navijačkim podgrupama, koje su vršile krivična dela, označio *Ultra bojs*, *Belgrejd bojs*, *Alkatraz*, *Anti Romi*, *Ludaci Padinska Skela*, ocenivši da ih ima nekoliko desetina. Radovanović je tada istakao da postoji visok stepen odlučnosti svih državnih organa da se nasilju u sportu suprotstave na najefikasniji način, a prvi korak je ukidanje podgrupa i zabrana najekstremnijim pripadnicima prisustva na utakmicama. Postupak je još pred Ustavnim sudom.

Iste večeri, nakon nereda, italijanska policija uhapsila je 19 ekstremnih navijača, među kojima i Ivana Bogdanova.¹⁰⁴ Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije ponudilo je pomoć policiji Italije i iz Ministarstva je saopšteno da policija i dočekuje na granicama navijačke grupe i proverava da li među njima ima onih koji su učestvovali u neredima. Ministar

104 “Vođa ekstremnih navijača iz Srbije Ivan Bogdanov, saslušan je pred sudom u Đenovi, gde je rekao da su neredi na stadionu bili usmereni protiv Fudbalskog saveza Srbije, koji, prema njegovim rečima, ne dozvoljava igračima Crvene zvezde da igraju u reprezentaciji. On je još jednom ponovio izvinjenje Italiji zbog nereda, ispričavši da je u Đenovu došao dan pre utakmice i da je tokom sukoba izgubio kontrolu nad situacijom (Tanjug).

Ivica Dačić izjavio je da policija sa nadležnim tužilaštvom ispituje sve u vezi sa pozadinom dešavanja u Đenovi kao i detalje o finansiranju grupa huligana.¹⁰⁵

Prema pisanju lista *Politika*, većina navijača je „prema informacijama iz policije“ na utakmicu u Đenovu oputovala individualno, osim nekih grupa koje su organizovano otišle iz Kragujevca, Valjeva i Niša. O njima su „uredno dostavljeni podaci italijanskoj policiji“, a iz MUP je saopšteno da ih italijanske kolege nisu kontaktirale u vezi sa organizovanim dolaskom navijača iako je to uobičajeno.¹⁰⁶

Slične izjave o odgovornosti italijanske policije mogle su se čuti i od samog ministra: „Ministar unutrašnjih poslova Srbije Ivica Dačić potvrdio je da je italijanska policija napravila veliki propust jer nije sprečila napad na gostujuću reprezentaciju u Đenovi, niti nereda na utakmici“¹⁰⁷

Politika tvrdi (iz izvora bliskih vlasti) da je organizacija nasilja u Đenovi plaćena novcem „osumnjičenog za šverc kokaina i pranje novca“, a istraga vodi ka vođi jednog „kriminalnog klana“. Prema toj verziji „više od 200.000 eura je bilo plaćeno za više od 60 huligana, za organizaciju, put, opremanje i izazivanje nereda“. Druga verzija o kojoj takođe piše *Politika*, tumači nereda kao posledicu stanja u Fudbalskom savezu Srbije.¹⁰⁸

Boris Tadić je kazao da „nijednog trenutka ne smemo zaboraviti da organizovani kriminal koristi ekstremne navijačke grupe za destabilizovanje države koja mafijaške šefove tera u zatvor. U toj borbi Srbija će bez sumnje pobediti.“¹⁰⁹

Analitičar Zoran Dragišić ocenio je da postoji upravljanje tim ekstremnim grupama: „Veze službi zaduženih za bezbednost države i ekstremnih

105 Prema informacijama od 6. novembra, sud u Đenovi odbacio je zahtev za puštanje na slobodu četvorice od osam srpskih navijača koji su uhapšeni posle nereda na utakmici Srbija-Italija. Advokati su molbu za puštanje na slobodu podneli prošle nedelje, a četvorica pomenutih navijača su optužena za pružanje otpora službenom licu.

106 *Politika*, 14. oktobar 2010.

107 „Intervencija italijanske policije mogla je da bude mnogo bolja. Nije trebalo dozvoliti da se na stadion ulazi sa raznim priručnim sredstvima“ (*Politika*, 14. oktobar 2010).

108 *Politika*, 16. oktobar 2010.

109 *Press*, 17. oktobar 2010.

navijačkih grupa postoje još od sredine prošlog veka”.¹¹⁰ Navodi da se nasilje tokom Parade ponosa i nereda u Đenovi, desilo da bi ”parapolitičko podzemlje” poslalo poruku vlastima i da treba istražiti izvor finansiranja tih grupa. Ali ne misli da novac za njih potiče od jednog od vođa kriminalnog klana, Darka Šarića.

Sa druge strane, predsednica Saveta za borbu protiv korupcija, Verica Barać, smatra da je Homenova tvrdnja delimično tačna – reč je o sprezi tajkuna, političkih partija i kriminala koja ne dozvoljava da se formiraju državne institucije: ”Ti neredi pokazuju da su domaće institucije problematične i da ne rade u skladu sa zakonom, već pod pritiskom, pa posle decenije od promena nema izvesnosti da se mogu stabilizovati i poštovati. Dokaz kojih tvrdnji je i gašenje antimonopolske komisije”.¹¹¹

Najžešću kritiku sprege politike i fudbala dao je Milan Krkobabić, zamjenik gradonačelnika Beograda: „Političari, pre nego što zaustite da bilo šta kažete o nasilju i o huliganima, napustite uprave klubova! Lišite ih svoje zaštite! Da nije uvredljivo, bilo bi smešno, uporno licemerno lamentiranje političkih partija nad Beogradom i huliganima, i sve to dok čelni ljudi upravo tih istih partija sede u upravama klubova i direktno kočie promenu zakona“.

Ministar unutrašnjih poslova Srbije Ivica Dačić izjavio je da će se srpska vlada obračunati sa ekstremno desničarskim grupama, koje pokušavaju da destabilizuju vlast u zemlji, i da njihova snaga nije dovoljno velika da ugrozi državni poredak. Dačić je u intervjuu američkoj agenciji Asošiejted pres rekao da oni koji su protestovali protiv gej parade u Beogradu i navijači koji su prekinuli fudbalsku utakmicu protiv Italije u Đenovi, pripadaju istim ekstremističkim grupama.

110 ”Dragišić: Parapolitičko podzemlje poslalo poruku vlastima”, 18. oktobar 2010 (<http://www.vesti-online.com>)

111 Barać smatra i da novi sastav antimonopolske komisije nije izabran u parlamentu, već pod pritiskom tajkuna: „U tu komisiju je sada ušla profesorka Pravnog fakulteta koja je u vreme kada je antimonopolska komisija ustanovila monopol ‘Delte’ po preuzimanju lanca ‘C market’ bila jedan od autora studije kojom se dokazuje da Miškovićeve kompanija nije monopolista” (”Tajkuni i kriminalci vladaju Srbijom”, 19. oktobar 2010, <http://www.vesti-online.com>).

Politička pozadina

O političkoj pozadini priprema za razbijanje gej parade iznete su brojne tvrdnje. Nesumnjiva je ideološka podrška Srpske pravoslavne crkve, stranaka DSS, SNS, SRS, NS, listova *Pečat*, elektronskog izdanja NSPM, pojedinih tabloida, analitičara bliskih opoziciji¹¹². Reč je o istom scenariju koji je 2008. godine doveo do paljenja američke ambasade, a 2009. do smrti Brisa Tatona. Odgovore na pitanja zašto nema napšenja Ratka Mladića i kome odgovara usporavanje evropskih integracija i urušavanje institucija, treba tražiti u pozadini ovih incidenata.¹¹³

Ideologija ultradesničarskih i fašističkih organizacija u Srbiji se svodi na elemente klasičnog fašizma (antijevrejstvo, antikomunizam, rasizam, mržnja prema Romima, drugim etničkim narodima), ali i u većini slučajeva obuhvata glorifikovanje ratnih zločinaca, promociju četništva, Dimitrija

112 Nova srpska politička misao i list *Pečat* vrlo često prenose iste tektove. Oni su uglavnom prepuni neistina, zastarelih teorija i poziva na nasilje. Prenosimo citat: "Sa stanovišta opstanka čoveka kao vrste, a time i ljudskog društva uopšte, ali i obaveza koje imamo kao moralna bića, neprihvatljiv je svet u kome bi svi ili većina bili homoseksualci, bez obzira na koji način se do takvog sveta došlo ... Prava drugih manjina nisu samo manjinska, već i ljudska, dok je pravo homoseksualaca na takvo seksualno opredeljenje samo manjinsko, a ne ljudsko, jer se sa stanovišta ljudskog roda ono ne može opravdati. Ono je opravdano i može se tolerisati samo dotle dok je opredeljenje manjine; onog trenutka kada gej-pokret počne da promovise homoseksualnost kao načelno neproblematičan stav, takva pretenzija mora biti osporena, a eventualno postajanje homoseksualnosti društveno preovlađujućom, suzbijeno" (NSPM, Homoseksualnost i "Parada pon.osa" – pogled sleva (I)).

113 Indikativan je primer ubijenih vojnika u kasarni Topčider i kasarni Leskovac 2004 – 2005 : "U kasarnama u Leskovcu je u periodu 2004 – 2005, troje vojnika je navodno izvršilo samoubistvo. CEAS je o tim slučajevima naširoko pisao u izveštaju. Za sva tri predmeta u okviru slučaja Leskovac, jasno je da su tvrdnje da su se sami ubili više nego nategnute. Nikad nisu saslušani veštaci koji su radili obdukcije i ekshumacije. Vojnik Ivanović se za života hvalio da je vozio Mladića i sadašnjeg zamenika načelnika GŠ VS Mladena Čirovića. To niko nikad nije ni demantovao ni ispitao, niti saslušao oca pokojnog Srđana Ivanovića koji to uporno ponavlja i dokazuje. Niko nikad nije saslušao Srđanove drugove iz vojske i najgore – niko nije odgovarao ni za Topčider ni za ova ubistva. Makar za nesumnjive organizacione propuste. Država ni ne pokušava da se sa tim izbori, što nam govori da ima neki dil sa tim strukturama. To je poražavajuće (Jelena Milić, CEAS, Monitor online "Treniranje puča", 22. oktobar 2010).

Ljotića i Srpske pravoslavne crkve. Njihova misija se onda vidi kao borba protiv „neprijatelja srpskog naroda“: manjina („sekti“, tj. malih verskih zajednica – specifično kod Obraza; etničkih manjina i zagovornika kosmopolitizma – kod svih), borbu protiv „kulture smrti“ (tj. LGBT prava – kod Dveri i svih ostalih), borbu protiv osoba koje su zagovornici univerzalnih ljudskih prava (viđenih u domaćim NVO i medijskoj kući B92 – kod svih) itd.

Ponašanje celokupne javnosti u vezi sa Paradom, kao i kulminacija stavova uoči i nakon održavanja povorke, ukazuju na zaključak koji je karakterističan za slične situacije širom sveta – da gej parade u svetu uvek služe ujedinjenu desničarskih snaga u zemlji. Njihove osnovne teze o uzrocima nasilja su: odgovornost se pripisuje organizatorima parade; vlast je kriva za nasilje; reč je o deci i mladima, a ne o klerofašistima.

Najveće opozicione partije su odgovornost za nasilje prebacile na vlast već samim tim što su dozvolile organizovanje parade. Isticana je i teza o udvorištu Evropskoj uniji, zloupotrebi volje građana. Srpska napredna stranka (SNS) je osudila nasilje, ali ističe da odgovornost za incidente snosi i vlast koja je kriva što je proizvela ogroman broj nezadovoljnih ljudi u Srbiji. U NS se slažu da je vlast odgovorna i plaše se da ovi događaji mogu biti iskorišćeni kao alibi za obračun sa neistomišljenicima. Aleksandar Vučić je na konferenciji za novinare u Beogradu rekao da „ti mladi ljudi“ žele promene „u ovoj zemlji“, jer nemaju nikakvu perspektivu.

Ističići u prvi plan nezadovoljstvo mladih ljudi, jer nemaju perspektivu je pokušaj skretanja pažnja sa suštine. Reč je o infantilizaciji ozbiljnih političkih sukoba i namera da se prebacivanjem isključive odgovornosti na same izvršioce nasilja koji jesu mahom maloletna lica, aboliraju planeri nasilja.

Članovi SNP Naši 1389 su u Šapcu, tokom noći 28. oktobra 2010, oskrnavili Šabačku sinagogu, u ulici Vlade Jovanovića. Sa zgrade su uklonjeni svi jevrejski simboli, kao i spomen ploča koja služi kao podsećanje na šabačku jevrejsku zajednicu. Zgrada je izgrafitirana natpisima „SNP1389“ i „SRBIJA SRBIMA“.

Reakcije desnice

Nacionalistički blok je jasno stao u odbranu nasilnika i njihovog rušilačkog divljanja na ulicama Beograda. Njihovi mediji su redom komentarisali odgovornost vlade, za nasilje, opravdavali nasilje kao izraz nezadovoljstva stanjem u zemlji i slično. Slobodan Antonić kao stalni komentator nedeljnika Pečat se obrušio na vladu i predsednika Republike Borisa Tadića i njegovu „kapitulacije pred Eštonkom“. Tom kapitulacijom, kako ističe, Srbija je od države postala vazalna teritorija. Optužio je „Tadića i društvo da su postali nasilnici, koji nasuprot volji naroda upravljaju ovom zemljom. Oni su sasvim prestali da budu odgovorni nama i počeli sasvim da odgovaraju nekom drugom“.¹¹⁴

Uredništvo *Pečata* takođe ističe da je odgovornost za nemire u srpskom društvu na onima koji su želeli da na silu organizuju gej paradu, protiv volje većina naroda: „Ovo je bilo dalje ponižavanje i rastakanje države Srbije, i neko za to mora da odgovara. A to je nesumnjivo aktuelni režim!“¹¹⁵

Na socijalnoj mreži *Facebook* su se umnožile brojne hejt grupe koje pozivaju na linč učesnika Povorke (mnoge od njih broje i više od 10.000 članova). Branko Stamenković, rukovodilac Odeljenja za visokotehnološki kriminal Višeg javnog tužilaštva u Beogradu, kaže da MUP utvrđuje činjenično stanje na različitim internet prezentacijama. Objasnjava da su „do sada od policije dobili nekoliko izveštaja koji govore o kojim licima i krivičnim delima se radi. Poslednje što je ušlo u proceduru jeste identifikacija okrivljenog Andreja Hadži Milića. Pretio je da će 10. oktobra napasti policajce i državne institucije. Saslušan je i određen mu je pritvor“.

Registrovane klerofašističke organizacije, *Obraz*, *NAŠI* i *SNP 1389* (sada ujedinjeni u „*SNP NAŠI 1389*“), istrajno su pozivali na razbijanje gej parade. Od dana kada je najavljena, sve do dana održanja, objavljivane su pretnje – na sajtu ovog pokreta. Pokret *NAŠI – 1389* je isto tako bio aktivan i na ulicama Beograda i širom Srbije. MUP je najavio da će sve pretnje biti blagovremeno sankcionisane. Lideri ovog pokreta, poznati javnosti,

114 Pečat, 13. oktobar 2010.

115 B92, 13. oktobar 2010.

citirani u medijima i dostupni nadležnim organima uhapšeni su pre održavanja same parade.

Podrška SPC desničarskim grupama

Uloga SPC nije bila samo ideološka. Sociolog religije Mirko Đorđević izjavio je da odgovornost SPC za nasilje na ulicama postoji, jer se crkva nikad nije jasno distancirala od ekstremističkih organizacija: “Među huliganima su se mogla videti i sveštena lica. Najupadljiviji je bio Dragan Davidović, bivši monah Antonije iz Crne Reke. Iako nije više monah, i dalje nosi mantiju, on je deo struje koja podržava sklonjenog vladiku Artemija. U crkvi ima nekoliko struja i puno je otpora patrijarhovim stavovima”.¹¹⁶

Nesumnjivo je da je govor Amfilohija Radovića, pre održavanja skupa, bio puna podršku i podsticaj hrišćanskim vernicima koji su bili na ulicama dan uoči 10. oktobra. O direktnoj vezi SPC i klerofašističke organizacije Obraz, kao i njihovoj zajedničkoj umešanosti u nered 10. oktobra, svedoči izjava lidera Obraza za emisiju Insajder TVB92, pod nazivom “Nasilje uz blagoslov”. On je izjavio da se delatnost ove organizacije ne dešava bez podrške SPC.¹¹⁷

Neki drugi izvori daju precizniju sliku o učešću sveštenih lica u neredima: “Crkva Svetog Marka je otvorila svoja vrata za batinaše koji bi bežali od žandarmerije i oni su u nju po potrebi ulazili. Moj lični utisak je da je crkva Svetog Marka juče služila kao neka vrsta štaba.”¹¹⁸

Jovan Bajford, socijalni psiholog na engleskom Otvorenom univerzitetu, tvrdi da je “Obraz” „nastao u okviru pravoslavne misionarske škole tokom devedesetih godina, kao i da su sa članovima “Obraza” povremeno saradivali predstavnici Demokratske stranke Srbije.”¹¹⁹

116 B92, Insajder, 15. novembar 2010.

117 Radio Slobodna Evropa, 11. oktobar 2010 (http://www.slobodnaevropa.org/content/Dan_posle_ulicnog_rata_Flert_sa_ekstremnom_desnicom_/2187475.html).

118 B92, Insajder, 15. novembar 2010.

119 Tanjug, 13. oktobar 2010. Prema dosadašnjim saznanjima istražnih organa, “Obraz” i Obradović ranije nisu dobijali znatnije sume novca. Međutim, u poslednje vreme, uoči nereda, došlo je do značajnijeg priliva sredstava toj organizaciji, sumnjaju u tužilaštvu.

U medijima se otvorila i polemika o finansiranju ovih organizacija. "Naši izvori ne isključuju mogućnost da 'Obraz' ima materijalnu podršku srodnih ekstremnih organizacija, i to iz Rusije".¹²⁰

Uloga ruskih desničarskih grupa

Povezanost ruske i srpske desnice je važna pozadina svake nasilne akcije u Srbiji. O saradnji profašističkih organizacija iz Srbije i Rusije postoje dokazi koji dolaze upravo iz tih organizacija. Helsinški odbor za ljudska prava objavio je krajem 2009, sledeće: "Pripadnici klerofašističke organizacije Obraz, koja nesmetano deluje od 1992. godine, i Srpskog narodnog pokreta 1389, održavaju bliske kontakte sa ruskim fašističkim organizacijama kao što su *ruski Obraz* i *ruski Nacionalni stroj*. Obe organizacije se često kvalifikuju kao „patriotske“.¹²¹ Ne krije se i podrška i prisustvo ruskog ambasadora u Srbiji Aleksandra Konuzina na manifestacijama "Obraza".

Rusija je do sada zabranila više od 160 različitih gej manifestacija, a protiv sličnih dešavanja bio je i gradonačelnik Moskve Jurij Luškov koji je sprečio održavanje parade u Moskvi. Imao je podršku ekstremnih nacionalističkih organizacija (neke od ruskih desničarskih organizacija: "Velika Rusija", „Pokret protiv ilegalne imigracije“, „Severno bratstvo“, „Nacionalna boljševička partija“). Razbijanje ovogodišnjeg gej protesta od strane policije kao i hapšenje više od 20 aktivista svedoči o porastu nacionalizma, kao i o podudarnosi sa nekim retrogradnim stavovima ruske vlade.

Blic je objavio informaciju da će srpsko tužilaštvo uskoro pokrenuti istragu o tome ko finansira "Obraz" i slične organizacije: "Celu Srbiju su oblepili plakatima, a to dosta košta. U neredima u nedelju angažovali su motocikliste koji su snimali policiju, a koristili su i druge metode rada za koje je potreban novac, to jest materijalna podrška. Sve to dosta košta i biće ispitano odakle novac jer su među uhapšenima maloletnici ili mlađe punoletne osobe bez stalnih primanja – kažu u tužilaštvu".¹²²

120 <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/HB-Br52.pdf>.

121 Blic, 14. oktobar 2010.

122 <http://globus.jutarnji.hr/hrvatska/hrvatski-neonacisti-su-tigrovi-od-papira?onpage=1>.

Istraživač neonacističkih pokreta i aktivnosti u zemljama Srednje i Južnoistočne Europe, između ostalog, i srpske scene, Gregor Mejer, ističe: “U mnogo slučajeva ekstremna je desnica uspešna, jer joj se nitko ne protivi. Jer, ako je većina društva apatična, onda će idioti sve nadglasati, pa će ‘normalni’ ljudi početi slijediti idiote. No treba imati na umu i to da ekstremna desnica ima najviše uspjeha kad vladajuća politička kasta izgubi kredibilitet, kad postane korumpirana i cinična. Tada je desnim ekstremistima vrlo lako uvjeriti dio ljudi da je njihova politika pravo ‘rješenje’”.¹²³

Za socijalni bekraund ovih pokreta može se reći da je posledica ekonomske krize. Američka agencija za strateška istraživanja *Stratfor*, ocenjuje da postoji opasnost, da umesto jačanja institucija, političke snage pribegnu kompromisima: “Privreda je pred kolapsom. Prosečna plata je sada niža nego u susednoj Albaniji, koja je za Srbe sinonim za kolaps civilizacije. To je ono što je pogodno tlo za ekstremizam. Najveća opasnost za Srbiju nije urušavanje države, nego mogućnost da neke političke snage u zemlji čvrsto odluče da je jednostavnije napraviti kompromis sa ekstremistima nego nastaviti mukotrpan put na jačanju države uprkos međunarodnim i domaćim preprekama”.¹²⁴

Izmene Krivičnog zakonika

Jedan od prvih poteza Vlade bila je izmena zakona. Slobodan Homen je u decembru 2009. godine naveo da je borba protiv nasilja i huligana apsolutni prioritet Vlade Srbije i da su usvojeni predlozi izmena Zakona o sprečavanju nasilja na sportskim terenima, Zakona o prekršajima i Krivičnog zakonika, koji predviđaju pooštavanje kaznene politike i ubrzanje sudskih postupaka. Prema tim izmenama Krivičnog zakonika, za krivična dela počinjena u grupi predviđene su kazne od dve do osam, a za kolovođu od tri do 12 godina zatvora. Takođe, klubovi će morati da o svom trošku kupe opremu i omoguće video-nadzor na stadionima koji će u svakom trenutku biti dostupan policiji i tužilaštvu.

123 Blic, 17. oktobar 2010.

124 “Skupština Srbije o izmenama Krivičnog zakonika”, 20. oktobar 2010, izvor http://glassrbije.org/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1

Najnovije izmene Krivičnog zakonika sa amndamnima LDP, usvojene su po hitnom postupku. Njima se predviđa da maksimalno trajanje pritvoru u skraćenom postupku bude 30, umesto dosadašnjih osam dana. Za izmene je glasalo 130 poslanika.

Ministarka pravde Snežana Malović je naglasila da država neće tolerisati nikakav oblik nasilja i da će odlučno reagovati i nastaviti efikasnu borbu protiv nasilja na svim javnim skupovima i sportskim priredbama. Malovićeva je rekla da su izmene Zakona predložene po hitnom postupku kako bi se izbegle dalje štetne posledice po bezbednost zemlje, rad državnih organa i ostvarivanje prava građana.

U toku poslaničke rasprave o ovim izmenama, predsednik Lige socijaldemokrata Vojvodine, Nenad Čanak, izrazio je mišljenje da se ne treba baviti egzekutorima, odnosno huliganima, već se moraju otkriti nalogodavci, ideolozi i finansijeri.¹²⁵ Portparolka Demokratske stranke Jelena Trivan rekla je da izmene Zakonika o krivičnom postupku mogu da doprinesu borbi protiv organizovanog kriminala, ali i borbi protiv nasilja na stadionima i na ulicama. Kako je Trivanova objasnila, bitno je da se tužilaštvu i policiji omogući duži vremenski rok za istragu, pogotovo što se tu ne radi o pojedincima već o organizovanoj grupi, koja tako mora biti tretirana, odnosno da bi se otkrilo ko su njihovi finansijeri i nalogodavci.¹²⁶ Poslanik Srpske radikalne stranke Aleksandar Martinović smatra da su predložene izmene Zakonika rigorozne, jer se problem sa huliganima, ekstremnim grupama i pojedinim NVO ne može rešiti pojačavanjem državne represije: „U izveštaju Evropske komisije o stanju u Srbiji za 2010. god. nigde nećete naći da su suštinski problem države navijači i huligani već visok stepen korupcije, to što nije donet zakon o redstituciji imovine, a ni hvatanje dva preostala haška optuženika nisu glavni problem u evropskim integracijama Srbije“.¹²⁷

Šef Poslaničke grupe Nove Srbije Velimir Ilić predložio je, tokom rasprave da predstavnici parlamentarnih stranaka posete osobe pritvorene u neredima 10. oktobra: „Ministarka pravde Snežana Malović prihvatila

125 Isto

126 Isto

127 Blic, 22. oktobar 2010 (elektronsko izdanje).

je naš predlog da se poseti zatvor i omladina uhapšena 10. oktobra i da se vidi u kakvom su stanju i kakav je tretman prema njima”. Prema Iliću “roditelji brinu za decu, ne mogu da ih nađu, i da se informišu šta je sa njima”.¹²⁸

Izmene i dopune zakona stupile su na snagu istog dana kada je održan fudbalski derbi između Crvene zvezde i Partizana. Derbi je bio ocenjen kao skup visokog rizika. Bezbednosne mere su bile na najvišem mogućem nivou, sa 5000 policajaca. Utakmica je protekla bez incidenata. Narušavanja javnog reda i mira nije bilo, jer je policija uoči početka utakmice pronašla više kontejnera punih kamenica i u Policijsku upravu Beograd dovela 34 osobe za koje utvrđuje eventualnu odgovornost. Ministar unutrašnjih poslova Ivice Dačić izrazio je zadovoljstvo što je derbi protekao bez incidenata i ocenio ispravnom odluku da utakmica ne bude odložena kako je prvobitno bilo najavljivano.¹²⁹

Zaključci i preporuke

Kultura nasilja karakteriše javnu i društvenu scenu više decenija i posledica je ratne politike iz devedesetih godina prošlog veka, nekažnjivosti i nespремnosti za distanciranje od te politike.

Nasilje prema neistomišljenicima i reformskim snagama u društvu bilo je prevlađujuće sve dok je političkom scenom dominirala politička orijentacija koju simboliše Vojislav Koštunica lično, zatim partije desnog spektra i neformalne strukture i institucije koje imaju ključnu ulogu u formulisanju srpskog nacionalnog interesa.

Država, odnosno, aktuelna vlast došla je na udar ovih snaga kada je napravila zaokret u spoljnoj i unutrašnjoj politici. Taj zaokret ogleda se u podnošenju kandidature Srbije za članstvo u EU, kao i zajedničkoj rezoluciji o Kosovu EU i Srbije u Generalnoj skupštini UN. Mišljenje Međunarodnog suda pravde o nezavisnosti Kosova bio je ključni trenutak koji je Srbiju okrenuo ka EU.

128 Blic, 24. oktobar 2010.

129 Danas, 29. oktobar 2010.

Još uvek fragilni konsenzus o proevropskoj orijentaciji je na udaru srpske desnice uz veliku podršku ruske desnice. Zato je neophodna podrška vladinoj orijentaciji kako EU tako i ostalih međunarodnih organizacija.

Međunarodna zajednica treba da podrži i autentičnu proevropsku orijentaciju unutar društva (civilni sektor), kako bi se ojačao njen uticaj i podrška proevropskoj orijentaciji.

Nasilje koje se učestalo manifestuje u Srbiji je ozbiljno upozorenje Vladi, društvu, ali i međunarodnoj zajednici da je frustracija društva ogromna i da su poruke koje se šalju sa takvih manifestacija radikalne i antievropske. To nalaže ozbiljno bavljenje vrednosnim sistemom društva, radikalnu reformu sistema obrazovanja i aktivno učešće medija u promovisanju novog sistema vrednosti.

“Lov” na Mladića

Preko „slučaja Mladić“ prelama se celokupna društvena stvarnost Srbije: njen odnos prema prošlosti, reformama (bezbednosnog sektora), pravdi i najzad, prema susedima. Navodna drama oko njegovog hapšenja je predstava u kojoj svi učestvuju. To što Ratko Mladić još nije uhapšen i isporučen Hagu jedan je od ključnih razloga zbog kojih Srbija toliko kaska u procesu priključenja EU. Njegovo hapšenje je bilo i ostaće jedan od glavnih uslova za dobijanje kandidature. Slučaj Ratka Mladića se zato uvek aktuelizuje u kontekstu saradnje Srbije sa Haškim tribunalom. Strategija te saradnje, kada je reč o Beogradu, je veoma osmišljena i dozirana i svodi se na to da se, s jedne strane, zadovolji međunarodna zajednica, a s druge, da se ne razotkrije odgovornost države Srbije za rat i ratne zločine, posebno u Bosni i Hercegovini.

Takav pristup se neminovno odražava i na kvalitet saradnje. Beograd je, na primer, uvek izručivao pojedince, poput Slobodana Miloševića, ili Radovana Karadžić, ali ne i dokumente koji bi bili relevantni za njihov proces. Kada je o Karadžiću reč, on je na neki način žrtvovan, jer ne predstavlja državu Srbiju. Cilj je da se odgovornost ne proširi na Beograd, već da ostane na Karadžiću, odnosno na Republici Srpskoj.

Slučaj Mladić ogoljava strategiju Beograda prema Haškom tribunalu koja je dosta uspešno sprovedena, pre svega u minimiziranju odgovornosti Beograda. Za Hrvatsku gotovo da i nije bilo prave optužnice, a kada je reč o Bosni odgovornost je prebačena na bosanske Srbe, uključujući i odgovornost za genocid nad Bošnjacima. U završnici, Beograd je uspeo da nametne zločine ostalih strana u sukobu kao glavnu temu i u drugi plan potisne suštinu brutalnog rata na teritoriji bivše Jugoslavije. Donekle mu je to uspelo i zbog centralnog geografskog položaja na Balkanu, zbog čega je EU u svojoj strategiji prema Zapadnom Balkanu relativizovala odnos prema događajima iz devedesetih.

Ratko Mladić je, sa jedne strane, simbol najstrašnijeg zločina, a s druge, veštine Beograda da dodatno diskredituje Haški sud kao instituciju čiji je zadatak, između ostalog, da uspostavi i moralne norme u regionu. Činjenica je da Haški tribunal do sada nije imao veći uticaj na kreiranje novih vrednosti u Srbiji. Miloševićovo suđenje je u srbijanskoj javnosti interpretirano kao farsa u kojoj je Milošević izlazio kao pobednik zbog čega je na kraju, kako ističu srpski mediji, i bio ubijen u Hagu. Suđenje Šešelju, uz pomoć iz Beograda dovedeno je do apsurdne tačke, dok se suđenje Karadžiću odvija bez veće medijske pažnje. Suđenje Momčilu Perišiću, Frenkiju Simatoviću i Jovici Stanišiću gotovo da uopšte nije zabeleženo u srbijanskim medijima. O tim suđenjima znaju samo oni koji pomažu i nekoliko nezavisnih novinara i nevladinih organizacija. Ni svetski mediji nisu pokazali veći interes za rad Tribunala.

U jednom trenutku cirkulisala je i teza da Mladić nije živ, u čemu je porodica imala posebnu ulogu. Ona je preko porodičnog advokata tražila da se proglasi mrtvim, jer navodno već duže vreme nemaju nikakav kontakt sa njim. Međutim, prema rečima tužioca Vladimira Vukčevića, ne postoje bilo kakve indicije za takvu tvrdnju. On ističe da odluka o povećanju nagrade za informaciju koja bi dovela do lociranja i hapšenja Ratka Mladića i Gorana Hadžića (tokom 2010, nagrada za Mladića je sa milion povećana na 10 miliona dolara, a za Hadžića na pet miliona) pokazuje "koliko nam je stalo do poštovanja dostojanstva žrtava ratnih zločina i posvećenost sprečavanju nekažnjavanja krivičnih dela ratnih zločina".¹³⁰

General Ninoslav Krstić je verovatno najbliži istini kad kaže da će Mladić biti hapšen slično kao i Karadžić, odnosno da se neće znati ko ga je uhapsio. Jer, transparentnost bi otvorila pitanje političke pozadine i čitave mreže koja ga je krila svih ovih godina. Mladić je, kako ističe, više problem reformi bezbednosnih struktura nego on lično. Ključni problem je nespremnost za te reforme, što omogućuje postojanje paralelnih centara moći. Krstić smatra da je "jedna grupa obaveštajno-bezbednosnih ljudi znala gde se krije Karadžić. Pošto je veliki deo dokaza koje je on imao uništen, tek onda je uhapšen". Krstić smatra da se "sličan scenario događa i sa Mladićem. Čini se sve da se eventualni dokazi o nekim ljudima koji su

bili umešani u zločine sklone".¹³¹ Reč je o, kako ističe, "pripadnicima ondašnjih delova domaćih i stranih obaveštajnih službi " To su pripadnici obaveštajnih službi. Da li su oni u vlasti danas, pitanje je. Do 2002. godine naša služba je tačno znala gde se on nalazi. Da li možete prtpostaviti da služba izgubi nekoga čoveka. Ni Karadžića službe nisu nikada izgubile. Čeka se pogodna situacija u zemlji da bi Mladić bio uhapšen".¹³²

Takav odnos prema Haškom tribunalalu, za sada, ide na ruku Beogradu jer se, tako se čini, prošlost stavlja u drugi plan. Od ukupno 46 haških optuženika Srbija je do sada Tribunalu u Hagu prosledila 44. Ni u jednom slučaju javnost nije reagovala ili opstruirala hapšenje optuženika, osim nekolicine ljudi iz njihovog najbližeg orkuženja. Njihova suđenja nisu imala veći uticaj na percepciju srbijanskog društva kada je reč o Tribunalu.

Glavni tužilac Serž Bramerc je najjavio da će njegov naredni (junski) izveštaj o saradnji Srbije s Tribunalom biti negativan ukoliko saradnja ne bude unapređena. On sve manje ima razumevanja za odlaganje Mladićevog hapšenja. Svoje nezadovoljstvo je preneo i evropskim parlamentarcima, početkom 2011. godine. Bramerc je u razgovoru sa njima, prema nezvaničnim informacijama, izneo niz konkretnih primedbi na rad srpskih službi. Njegov naredni izveštaj imaće ključnu ulogu u dobijanju statusa kandidature za EU.

Slučaj Mladić, između ostalog, pokazuje i realan odnos snaga između različitih centara moći. Obaveštajna zajednica nije u celosti pod kontrolom države, ili je samo delomično. Sve dok je tako hapšenje Mladića će biti, pre svega, odraz tih odnosa, odnosno nemoći države da suštinski krene u reformu bezbednosnog sistema Srbije.

Bramerc: Mladić ostaje problem

Izveštaji Serža Bramerca ključni su za Srbiju i njene napore da što pre dobije kandidaturu za članstvo u EU. Bramerc je do tokom 2010, bio izuzetno blagonaklon u svojim izveštajima, kako bi se Srbiji odobrio Sporazum o pridruživanju. Taj pristup podržavale su SAD, Velika Britanija i

131 isto

132 Večernje novosti, 6. oktobar 2010.

Nemačka. Glavni oponent bila je i ostala Holandija, koja je popustila pod američkim pritiskom da se srbijanskoj vladi i Borisu Tadiću omogući Sporazum o asocijaciji bez uslovljavanja hapšenjem Mladića i Hadžića. Novi pritisak na Holandiju je izvršen kada je Srbiji trebalo odobriti podnošenje kandidature.

Poseta Bramerca uoči odobravanja srpske kandidature i podnošenja izveštaja Savetu bezbednosti 6. decembra 2010. godine imala je nešto drugačiji ton. Naime, Bramerc je izjavio da saradnja sa Srbijom u poslednjih šest meseci posustaje i da problem ostaje hapšenje Mladića. Pri tome je istakao da nije na njemu „nego na političarima, da izaberu sredstvo pritiska. Do sada je to bilo uslovljavanje Srbije i to je delovalo, ali nije na meni da savetujem”.¹³³ On je tada izjavio da je „glavna radna hipoteza” da se Ratko Mladić i Goran Hadžić kriju u Srbiji, iako operativne aktivnosti nisu skoncentrisane samo na Srbiju. On ističe: „Ako je Mladić do sada bio uspešan u skrivanju, sigurno za to postoje razlozi. On je profesionalac, zna kako da se krije i da preduzima kontramere. Jasno je da nije sam i da uživa podršku drugih lica i to je u središtu istrage”. Njegovo distanciranje u ovom slučaju, kako ističu neki izvori, vezano je za njegova očekivanja da pređe u Međunarodni krivični sud, pa želi da sačuva nivo profesionalnosti i nezavisnosti u procenjivanju Mladićevog slučaja.

Bramerc je indirektno izneo svoje nezadovoljstvo ponašanjem Beograda, jer su očekivanja nakon hapšenja Karadžića bila mnogo veća. On ističe da je „teško sumirati evoluciju saradnje i njen kvalitet u jednoj sintagmi kao što je puna saradnja. To je bio proces sa mnogo nedostataka u prošlosti i napredaka u novije vreme. Imamo dve oblasti, kao što je ukupna svakodnevna saradnja, i tu smo zadovoljni, ali i pitanje hapšenja. Posle hapšenja Karadžića bili smo veoma optimistični, ali nova hapšenja se nisu desila”.¹³⁴ Bramerc je rekao da u potrazi za Mladićem ima još nerešenih pitanja, da je to „siva zona”. Preciznije, da ništa nije crno-belo, da je pitanje izuzetno kompleksno, jer se Mladić veoma dobro krije.¹³⁵

133 Press, 15. novembar 2010.

134 Isto

135 Večernje novosti,

Beograd se poslednjih meseci, posebno uoči sednice Saveta bezbednosti trudio da verbalno zadovolji očekivanja Serža Bramerca. Tužilac Vladimir Vukčević je očekivao pozitivan izveštaj u Njujorku, jer, kako je izjavio, Tužilaštvo vrlo konkretno saraduje sa Haškim tribunalom na određenim predmetima ratnih zločina. Takođe, predstavnici Tužilaštva iz Haga prisustvuju sastancima akcionog tima, uz potpun uvid u svaki operativni korak. Zatim, prema Vukčevićevim rečima, Beograd poštuje i Bramercove preporuke, koje su se odnosile na to "da se povećaju resursi i multidisciplinarnost u potrazi za Mladićem".

Mladićevi dnevni

Mladićevi dnevni koji su obeležili odnose Beograda sa Haškim tribunalom u 2010. godini bili su u funkciji stvaranja atmosfere o pozitivnom raspoloženju Beograda da isporuči Mladića. Zato su Mladićevi dnevni i dobili toliki publicitet u srbijanskim medijima – ti dnevni oko čijih se često irelevantnih sadržaja žestoko špekulisalo, ipak nešto otkrivaju: Srbija u suštini nije ni spremna ni sposobna da u skorije vreme isporuči Mladića Hagu. Indikativno je i to da Beograd nikad do sada nije objavljivao dokumente koje šalje u Hag. Kao što je poznato, čak je pravio dogovore sa Tužilaštvom o "zatamnjivanju" određenih dokumenata (poput transkripata sa sednica Viskog saveta odbrane) u cilju "zaštite nacionalnih interesa".

Velika prašina koja se digla oko Mladićevih dnevnika, i to još pre nego što su prihvaćeni kao dokazni materijal, inicirana je iz Beograda. Ovakvim političkim marketingom trebalo je pokazati kako Srbija saraduje sa Hagom, u čemu se uspelo – glavni tužilac Bramert podneo je pozitivan izveštaj o saradnji sa Srbijom Savetu bezbednosti.

Objavljeni delovi iz Mladićevog dnevnika teško da mogu biti relevantni za bilo koji slučaj, posebno ne za revizuju tužbe Bosne i Hercegovine protiv Srbije pred Međunarodnim sudom pravde.

U vreme pada Srebrenice (juli, 1995), Mladić ne beleži ništa što inkriminiše njega lično, ili pak Srbiju. Obelodanjeni delovi se uglavnom odnose na želju Hrvata da dele Bosnu (o čemu je do sada bilo dosta materijala),

o šest strateških ciljeva (o kojima Tužilaštvo ima dokazni materijal koji je korišćen u raznim slučajevima), o Karadžiću i Miloševiću i njihovoj ulozi u planiranju i izvršavanju zločina.

Deo koji se može smatrati delom koji najviše inkriminiše (iz juna 1995), s odnosi se na Jovicu Stanišića – šefa Državne bezbednosti i jednog od najbližih Miloševićevih saradnika – koji na jednom sastanku "obećava da će dovesti još ljudi iz Šida". Ti "ljudi iz Šida" su *Škorpion* kojima je suđeno u Beogradu. U presudi nema ni naznake o njihovoj povezanosti sa MUP Srbije i tretiraju se kao grupa koja je vezana za Republiku Srpsku.

Najsporniji, u vezi sa Mladićevim dnevnicima je način na koji su nađeni. Zvanično je saopšteno da je oko 3500 stranica Mladićevih beležaka iz 18 radnih beležnica, vođenih između 1991, i 1996, zaplenjeno prilikom pretresa stana njegove supruge Bosiljke u Beogradu, krajem februara 2010. Neobično je da su posle tolikih pretraga Mladićeve kuće ti dnevnic i video matreijal nađeni posle toliko vremena i brojnih pretraga, baš u kući koja je navodno, pod stalnom prismotrom.

U farsu oko hapšenja Mladića učestvuje i Savet za saradnju sa Haškim tribunalom, koji stalno poručuje da će potraga za Mladićem biti nastavljena. Rasim Ljajić, predsednik Saveta, svojevremeno je izjavio da će dati ostavku na mesto koordinatora Akcionog tima za saradnju sa tribunalom u Hagu, ukoliko Mladić ne bude uhapšen i izručen do kraja 2009. godine (što je i učinio).¹³⁶ i Vladimir Vukčević, tužilac za ratne zločine, je svojevremeno davao slične izjave, poput one,"

Odgovorani sam čovjek i ako Mladić i ostali ne budu u dogledno vrijeme u Hagu, svakako ću se povući sa mjesta koordinatora Akcionog tima".¹³⁷

Mladićevi dnevnic su dobro izrežiran slučaj, čemu su "podršku" dali i neki novinari i neke nevladine organizacije tvrdnjama da su dnevnic autentični. Dobrica Ćosić, "tvorac mišljenja" na političkoj i intelektualnoj sceni Srbije, je izjavio da je "borba za istinu o prošlosti, borba za istinu u bosanskom ratu, otpor markalizaciji i srebrenizaciji bosanskog rata i saznanja istine o njemu koju su sakrile velike sile i ti islamski faktori. Mislim da je RS poslednja odbrana srpske istine, srpske demokratije i srpskog

136 Blic, 24. septembar 2009.

137 Dnevni avaz, 11. novembar 2007.

prava na opstanak".¹³⁸ Ova izjava svakako odražava i odnos ovog kruga ljudi prema hapšenju Ratka Mladića koji se direktno povezuje sa genocidom u BiH.

EU podrška vladi Srbije

Evropska komisija je pogurala slučaj Srbije kod članica EU, a Štefan File se založio za to da holandski parlamentarci podrže prosljeđivanje srpske kandidature EK. Podvukao je, međutim, da će saradnja s Tribunalom biti uslov za pozitivno mišljenje o aplikaciji i da Srbija mora da ispuni sve kriterijume pre otpočinjanja pregovora: "Naši ciljevi su jasni, EK je posvećena zahtevanju pune saradnje sa Hagom u cilju evropskih integracija Srbije, ali sada je potrebno iskombinovati uslovljavanje i smisao za politiku".¹³⁹ File smatra „da se time ohrabrila Srbija da načini preostale korake i završi saradnju sa tribunalom. Sada je 10 godina otkako je Srbija okrenula stranicu istorije. Svaka zemlja koja želi u EU ima jednake uslove koje mora da ispuni, ali i svaka ima svoj paket koji nosi". Podsetio je da je Beograd donošenjem zajedničke rezolucije u UN sa svih 27 država EU napravio važan iskorak.¹⁴⁰

Savet ministara EU je jednoglasno odlučio da se srpska kandidatura za članstvo u EU prosledi Evropskoj komisiji i istovremeno doneo zaključak da je puna saradnja sa Tribunalom u Hagu osnovni uslov za članstvo u EU i da za svaki dalji korak Srbije u priključivanju EU mora biti prethodno doneta jednoglasna odluka ministara EU o tome da postoji puna saradnja sa Tribunalom.

Doris Pak, član Evropskog parlamenta, kao i obično, jasnija je u porukama Srbiji. Ona ističe da bi neuspeh u hapšenju i izručenju Ratka Mladića i Gorana Hadžića mogao u bliskoj budućnosti zamrznuti proces evropskih integracija Srbije, ali na određeno vreme. Ubeđena sam da Beograd i Evropska unija treba da počnu pregovore o evropskim integracijama Sr-

138 Večernje novosti, 2. septembar 2010.

139 Isto

140 Politika, 7. oktobar 2010.

bije. Ovaj proces, zajedno sa pretprijetnom pomoći (IPA) olakšaće Srbiji nastavak reformi.¹⁴¹

Britanski stručnjak Džonatan Ajal izjavio je da vodeće evropske zemlje sve više veruju u nužnost evrointegracija Srbije, a da pitanje pronalaska haškog begunca Ratka Mladića ne predstavlja prepreku kao pre nekoliko godina: „Nisam siguran da Mladić danas predstavlja tako značajan instrument u zaustavljanju Srbije na putu ka Evropi. Pre svega zbog činjenice da postoji sve snažnije uverenje u najvažnijim evropskim prestonicama da je evropska integracija Srbije nužnost sama po sebi”.¹⁴²

Ajal je istakao i da mnoge zapadne prestonice čvrsto veruju da su predsednik Boris Tadić i vlada u Beogradu potpuno rešeni da uhvate i isporuče optuženike za ratne zločine, a da su, s druge strane, i evropske zemlje uložile mnogo truda da normalizuju odnose sa Srbijom i pomognu joj da se integriše u evropski klub: “Zato ne verujem da u Evropi postoje ikakve sumnje da je sadašnja vlada umešana u skrivanje i pomaganje Mladiću i u tom smislu verujem da se može očekivati mnogo balansirani izveštaj (glavnog tužioca Haškog tribunala Serža) Bramerca”.¹⁴³

Ajal je istakao da je prošlo vreme kada je Srbija predstavljala opasnost i pretnju po region i da je generalna politička linija kojom se zemlja sada, i u budućnosti kreće, jasna i predvidiva. On je ocenio da evropska integracija regiona predstavlja “najubedljiviju strategiju koja će voditi njegovom stabilizovanju” i “jedini način da se spreči da te zemlje ostanu permanentno krhke i ranjive”.¹⁴⁴

Reakcije Beograda

U kampanju za hapšenje Mladića se aktivno uključio i predsednik Tadić, koji tvrdi da hapšenje Ratka Mladića kao najvažniji državni prioritet postoji tek od 2008. godine, od dana kada je formirana aktuelna Vlada Republike Srbije: „Kao što je svima poznato, Mladić nije običan begunac, već

141 Danas, 26. oktobar 2010.

142 Tanjug, 21. novembar 2010.

143 Isto

144 Isto

vojnici sa ozbiljnim ratnim iskustvom. Prema našim informacijama, ljudi koji su ranije učestvovali u skrivanju Ratka Mladića su bivši i penzionisani oficiri čije je iskustvo u obaveštajnim i bezbednosnim strukturama takođe poprilično. I svi oni za koje se dokaže da su pomagali u skrivanju Mladića biće najstrože kažnjeni. Aktivnosti vezane za pronalaženje Mladića i otkrivanje mreže pomagača, koordiniramo sa našim evropskim partnerima. Zajedno sa njima pokušavamo da damo odgovor na tehnike skrivanja koje primenjuje Mladić.¹⁴⁵

Tadić ističe da će se vlada posle uspešnog završetka saradnje sa Haškim tribunalom baviti političkom pozadinom uzroka zbog kojih on nije uhapšen svih ovih godina i ko je sve za to odgovoran. Istako je i to da sa žaljenjem može da konstatuje da tokom ovih 15 godina nije uvek postojala politička volja da se on uhapsi. Do 2000. godine nije se čak ni skrivao, a tek 2002. godine donet je Zakon o saradnji sa Haškim tribunalom. Prethodne vlade, nažalost, ovom pitanju nisu pridavale potreban značaj.¹⁴⁶

Vladimir Vukčević, tužilac za ratne zločine, ističe da je hapšenje preostalih begunaca prioritet, ali ne zbog pritisaka, već zbog nas samih: "To je naš zadatak broj jedan, bez obzira na sve. Slažemo se sa Bramercem da je njihova mreža skrivanja izuzetno jaka, ali i zanimljiva".¹⁴⁷

Rasim Ljajić, šef Nacionalne kancelarije za saradnju sa Tribunalom, smatra da je svaka dalja politika pritisaka u suštini kontraproduktivna i da je ona, možda u jednom periodu imala smisla i logike, na samom početku saradnje, ili kada je bila u zastoju. Bramercovu konstataciju da su begunci u domašaju srpskih vlasti Ljajić komentariše na sledeći način: „Ne znam šta znači ta sintagma 'u domašaju srpskih vlasti'. Da li to tužilac smatra da mi znamo gde su, ili da su u Srbiji, ali da mi ne znamo kako da ih uhapsimo". On smatra da je Bramerc tom izjavom zašao na teren politike.¹⁴⁸

Rasim Ljajić dao je ostavku na funkciju koordinatora, zbog, kako je istako, "moralnih razloga", jer nije uhapšen Ratko Mladić.¹⁴⁹ Takođe je

145 Blic, 20. oktobar 2010.

146 Isto

147 Blic, 7. oktobar 2010.

148 Isto

149 Dnevni avaz, 14. novembar 2010.

naglasio da je “manje-više odnos javnosti poslednjih godina nepromenjen”, zatim da je “pogrešno licitiranje bilo kakvim datumom” kada je u pitanju hapšenje Mladića i dodao da je očekivao da će se “ogroman trud koji smo uložili isplatiti prošle godine”. Ocenio je da je “u Mladićevom slučaju potrebno i malo sreće”, kao i da je “Mladićev tim sada vrlo sužen i vrlo mali broj ljudi učestvuje u njegovom skrivanju i zna gde se on nalazi”. On kaže da je reč o ljudima “koji su tu iz uverenja i ideala, a ne zbog neke koristi. Imajući u vidu njegov psihološki profil, način dosadašnjeg skrivanja koji smo rekonstruisali, očito je da za njegovo skrivanje nisu potrebna velika finansijska sredstva. Veći novac bio je potreban ranije, kada je uza sebe imao 47 ljudi, ali sada je taj broj ljudi sveden na minimum”.¹⁵⁰

Odgovornost za nedostupnost Mladića i Hadžića vlada prebacuje na prethodnu vladu. Vladimir Vukčević, tužilac za ratne zločine, potvrdio je da je Rade Bulatović kao direktor Bezbednosno-informativne agencije nudio tužilaštvu za ratne zločine pregovore o predaji Ratka Mladića 2006, odnosno pre formiranja Akcionog tima za okončanje saradnje sa Haškim tribunalom. Tužilaštvo je na ponudu Bulatovića odgovorilo pozitivno, ali su pregovori propali nakon što se Bulatović sreo sa Koštunicom.¹⁵¹

Bulatović informacije o kretanju Mladića koje je dobijao iz Tužilaštva Haškog tribunala nije koristio kako bi se omogućilo hapšenje. U godišnjem izveštaju Haškog tribunala, koga je 2009. godine pred Generalnom skupštinom Ujedinjenih nacija u Njujorku predstavio predsednik suda Patrik Robinson, između ostalog navedeni su i delovi ocene Tužilaštva o saradnji sa Srbijom. U tom delu se saopštava da su Savet za nacionalnu bezbednost Srbije i Akcioni tim za potragu za beguncima sprovedli složene i široke akcije potrage za dvojicom optuženih. Ali i da “vladine službe trenutno podrobno analiziraju prikupljene informacije, uključujući i one koje su ranije bile dostupne, ali po kojima nije bilo postupano”.¹⁵²

Očigledno je da vladine službe zadužene za potragu i hapšenje Mladića tokom premijerskog mandata Vojislava Koštunice nisu postupale po informacijama iz Tribunala, o čemu je govorila u svojoj knjizi “Lov” i Karla

150 Isto

151 Blic, 17. oktobar 2010.

152 Isto

del Ponte. Ona je u knjizi otkrila detalje razgovora s Vojislavom Koštunicom tokom posete Beogradu posle hapšenja Zdravka Tolimira 31. maja 2007. godine: „Koštunica mi je rekao da će za Srbiju biti teže da uhapsi Mladića nego što je za Hrvatsku bilo da uhapsi generala Antu Gotovinu jer ga srpske vlasti ne poznaju. Mladića ne poznajemo. Nikada ga nismo videli. On je iz Bosne. Ne zna se gde se nalazi”.¹⁵³ Koštunica je tada, kako navodi Del Ponteova, uveravao hašku delegaciju da će poslednja faza saradnje s Tribunalom, posle hapšenja bivšeg generala Tolimira, biti lakša.

Vukčević ističe da je mnogo toga izmenjeno otkako Bulatović nije na mestu šefa BIA. Navodi da je u sastav Akcionog tima od odlaska Bulatovića uključen i šef predstavništva Haškog tribunala u Beogradu Dejan Mihov i jedan istražitelj iz Haga: „Oni od tada rade sa nama i svakodnevno su upoznati sa svim akcijama. Osim toga, Akcioni tim je u direktnoj vezi putem video linka sa Bramercom. Oni su svedoci velikog broja pretresa, akcija potrage za finansijerima, kao i provera da li su podaci dobijeni u vreme Radeta Bulatovića korišćeni na pravi način”.¹⁵⁴

Srpska napredna stranka i saradnja sa Haškim tribunalom

U kampanju hapšenja Mladića uključio se i Tomislav Nikolić da bi se, s jedne strane, predstavao kao prihvatljiva opozicija, ali, sa druge, i da diskredituje vladu. Nikolić nije nikada ozbiljno promenio svoj stav o Haškom tribunalu i zajedno sa DSS spada u tzv. politicku pozadinu koja sprečava njegovo hapšenje. Jedan od visokih funkcionera njegove partije je general Božidar Delić koji je bio svedok odbrane u slučaju Milošević. Za njega postoje ozbiljne indicije da je i sam trebalo da bude u Hagu jer, između ostalog, postoje i video materijali koji pokazuju Delića kako na tenku ulazii u jedno albansko selo. Inače je bio glavokomandujući u Prištini za vreme NATO intervencije. Njegove dnevničke beleške su ušle kao dokazni materijal u slučaju Milošević. On kaže da „nikad ne bi izručio Mladića Haškom

153 Isto

154 Isto

tribunalu, taman kad bi bio i ministar odbrane Srbije, jer je to politički sud u kom je svakom Srbinu što se tamo nađe nemoguće dokazati nevinost. *A to što Nikolić kaže da bi izručio generala Hagu njegova je lična stvar i mišljenje, na koje ima pravo*.¹⁵⁵

Nikolić sa cinizmom ističe da bi ispunjavao obaveze prema Haškom tribunalu da je na vlasti, ali dodaje: „A da li mogu da ga uhapsim, ne znam. I Tadić bi kao kolač posle ručka uhapsio Mladića, pa ga ne hapsi. Zato što možda nije tu”.¹⁵⁶ Nikolić koristi svaku priliku da kritikuje Vladu Srbije, pa tako ističe „da je više novca izdvojila za informacije o haškom beguncu Ratku Mladiću nego što je dala za pomoć Kraljevu koga je pogodio zemljotres prošle nedelje”.¹⁵⁷

Njegovi stavovi o Haškom tribunalu su poznati. U više navrata je poručivao da veruje „kako se Mladić i Karadžić ne smeju hapsiti“ (jun 2005), kako, ako Mladić želi njegov savet, „mora da nastavi da se krije“ (takođe jun 2005), te da „više nikoga od Srba ne bi izručio u Hag“ (april 2008). U decembru te iste 2008. godine Nikolić je „bio ponosan što su ga na CNN izjednačili s Mladićem“.

Zanimljivo je da je Srpska narodna stranka potpisala Sporazum o saradnji sa vladajućom ruskom partijom Jedinostvena Rusija. U sporazumu se ističe da će se „dve partije konsultovati i razmenjivati informacije o aktuelnoj situaciji u Rusiji i Srbiji, bilateralnim i međunarodnim odnosima, upoznavaće jedna drugu sa svojim iskustvom u oblasti partijske organizacije, kontrolno-revizionog rada, obučavanja i pripreme kadrova.”¹⁵⁸ Ističe se i „bliskost partija koja je zasnovana na njihovom zajedničkom shvatanju važnosti punopravne integracije ruskog i srpskog naroda u evropski kulturni, socijalni, pravni i ekonomski prostor”¹⁵⁹. U tom kontekstu treba sagledavati i odnos Rusije prema Haškom tribunalu.

Prilikom prve posete Moskvi Serža Bramerca (Karla del Ponte nikada nije primljena zbog svog prethodnog angažmana protiv ruske mafije),

155 Vesti online, 27. novembar 2010.

156 Kurir, 11.novembar 2010.

157 Politika, 8.novembar 20010.

158 Beta, 27. oktobar 2010.

159 Isto

Rusija je tražila raspuštanje tog suda.¹⁶⁰ Živadin Jovanović, bivši ministar inostranih poslova SRJ, ističe da je Rusija i zvanično tražila da se zatvori Haški tribunal, jer polazi od toga da nije institucija pravde, već institucija politike, i to politike koja se zasniva na pritisku i ucenjivanju Srbije.¹⁶¹

DSS i radikali ne odustaju od svojih tvrdih stavova. Miloš Aligrudić, potpredsednik DSS, ističe da je to „politički sud, a ne pravni. Još od vremena vlade Vojislava Koštunice mi saradujemo s tim sudom u meri u kojoj nas na to međunarodne norme obavezuju i na način na koji se ne narušava dostojanstvo optuženih”.¹⁶² Srpska radikalna stranka je na mitingu podrške svom lideru Vojislavu Šešelju u Novom Sadu poručila da „Srbija nije Boris Tadić, Srbija je Ratko Mladić”.¹⁶³

Povećanje nagrade

Na predlog Akcionog tima Vlada Srbije je povisila iznos nagrade za informaciju koja bi dovela do hapšenja haških optuženika. Ta odluka treba da podstakne građane da, uglavnom iz „patriotskih razloga”, ukazuju na potencijalne tragove koji bi vodili do otkrivanja skrovišta Mladića. Povećanje nagrade sa milion na 10 miliona dolara očigledno je poruka svetu da je Srbija kao država spremna da stavi tačku na slučaj Mladić. Takođe, to je poruka i Mladićevim jatacima, koje bi veća suma eventualno ohrabrila da ga prijave i posebno, tužiocu Seržu Bramercu

Ovako visoka nagrada bi mogla da privuče i „lovce na glave”. Njih je već bilo u Srbiji, što je otkriveno posle nestanka Gorana Hadžića. Tužilaštvo haškog suda objavilo je tajno snimljene fotografije bivšeg predsednika tzv. Republike Srpske Krajine kako nesmetano napušta svoju porodičnu kuću u Novom Sadu. Tadašnji portparol Karle del Ponte Florans Artman potvrdila je da je Tužilaštvo angažovalo specijalce koji po Srbiji tragaju za optuženicima. Florans Artman je precizirala da je uglavnom reč o osobama iz zapadnoevropskih zemalja koje su specijalizovane za obaveštajni rad.

160 Politika, 14. novembar 2010.

161 Isto

162 Isto

163 Blic, 12. novembar 2010.

Nestanak Hadžića je bio „ključni dokaz nesaradnje Srbije sa Hagom”, zbog toga što je utvrđeno da je neko iz državnih organa dojavio Hadžiću da će biti uhapšen. Posle detaljne istrage, utvrđeno je da je neko iz tadašnjeg Ministarstva inostranih poslova bio Hadžićeva „krtica”. Reč je o članu SPO.

BIA je uvela i posebnu telefonsku liniju sa brojem 9191, na koju svako može da prijavi informaciju. Pre toga, informacije o skrivanju i kretanju Ratka Mladića srpske vlasti su dobijale od Haškog tribunala koji je, pak, do tih podataka dolazio upravo preko angažovanih specijalaca. Tribunal je informacije dobijao i od pojedinaca iz Srbije, ali su bile netačne. Tribunal je takođe često optuživao srpske vlasti da informacije o skrivanju optuženika ne proverava, zbog čega je tokom 2003. godine, tadašnji premijer Zoran Živković, prema sopstvenom priznanju, pozvao pripadnike američke Centralne obaveštajne agencije (CIA) da prisustvuju akcijama koje izvode službe bezbednosti. Agenti CIA, kako je Živković izjavio za Politiku, u decembru 2005. godine, boravili su u Beogradu i nadzirali jednu od potraga policije za Radovanom Karadžićem koja je izvedena na Bežanijskoj kosi u Beogradu. Kasnije se ispostavilo da je dojava o skrivanju Karadžića bila lažna i da je prosleđena srpskim vlastima samo da bi se operativci CIA uverili da naša zemlja čini sve kako bi uhapsila optuženike.

„Blekvotersi” jure Mladića!

Agenti najveće američke privatne bezbednosne kompanije „Xe”, poznatije kao „Blekvoter”, navodno su se uključile u poteru za Ratkom Mladićem nakon što je raspisana nagrada od deset miliona dolara. Bezbednosna kompanija „Blekvoter” osnovana je 1997. godine i sada je najveća od tri privatne kompanije sa kojima posluje američka vlada. Oko 90 odsto poslova „Blekvotersa” u vezi je sa uslugama vladama država širom sveta. „Blekvoter” je vodio operacije u Iraku za Stejt dipartment, a iračka vlada je kompaniji prošle godine oduzela dozvolu za rad, pošto su izveštaji zabeležili čak 14 incidenata u kojima su učestvovali njihovi vojnici. U tim incidentima poginulo je deset civila, a sedam je ranjeno. „Blekvoter” je još

2007. godine promenio ime u „Xe” kako bi se „ime kompanije distanciralo od angažmana u Iraku”.¹⁶⁴

Domaći stručnjaci za bezbednost ističu da uključivanje „Blekvotersa” u poteru za Mladićem od Srbije može lako da napravi Divlji zapad, što bi moglo ugrozi bezbednost građana. Boža Spasić, privatni detektiv i nekadašnji funkcioner Službe državne bezbednosti, kaže da će visoka nagrada privući i veći broj stranih „lovaca na glave”, a prema njegovim informacijama jedan broj njih je već krenuo sa operacijama.¹⁶⁵

Vojni analitičar Veljko Kadijević kaže da je nenormalno dopustiti strancima da „vitlaju oružjem po našoj teritoriji i jure čoveka koji je, ipak, naš građanin”. Ističe da uvek postoji mogućnost da dođe do sukoba kada vam dođe neko sa oružjem. „Blekvotersi” su ozbiljna vojska koja je bila u Iraku, gde su imali problema zbog stradanja civila i korupcije, zbog čega su i promenili ime. Ova država ima dovoljno bezbednosnih službi i odbrambenih snaga koje su u stanju da reše problem koji predstavlja kao svoj prioritet. Ne vidim razlog za raspisivanje visoke nagrade. Da li to znači da do sada nije bilo rezultata samo zato što nagrada nije dignuta na deset miliona?¹⁶⁶

Marko Nicović, član Borda direktora međunarodne policije za narkotike, kaže da je: „Blekovetr” specijalna jedinica CIA, koja se vodi kao privatna, da bi u slučaju skandala američka vlada bila čista. Oni rade i privatno za druge vlade, ako se dobro plati. Njihovo angažovanje nije samo zbog nagrade naše vlade, sumnja se da su ih Saudijski platili da uhvate našeg „kapitalca”.¹⁶⁷

I Zoran Dragišić, profesor na Fakultetu za bezbednost, kaže da kod nas ne postoji pravni osnov za delovanje privatnih bezbednosnih kompanija: „To je posledica nepromišljene odluke da se raspiše nagrada od deset miliona kako bi se prikupili neki jeftini poeni, da bi se potcenila inteligencija Serža Bramerca. Amerikanci nude pet miliona dolara za glavu Mladića, ali je njihov pravni sistem potpuno drugačiji od našeg. ‘Blekvotersi’ nemaju

164 Press, 31. oktobar 2010.

165 Isto

166 Isto

167 Isto

u Srbiji pravni osnov po kome bi delovali. Ako se pojave, policija mora da ih uhapsi. Problem je što su oni velika američka firma i ne znam ko će to da im kaže. Mi imamo vlast koja beži od fudbalskih navijača, a kako bi se postavili prema ozbiljnoj američkoj firmi”¹⁶⁸

Vojska ne sakriva Ratka Mladića

Svetko Kovač, direktor Vojno-bezbednosne agencije (VBA) tvrdi da se ni Ratko Mladić ni Goran Hadžić ne kriju u objektima koji su pod kontrolom Ministarstva odbrane i Vojske, i niko od pripadnika Ministarstva i Vojske ni na koji način ne učestvuje u njihovom skrivanju. On ističe da je angažovanje pripadnika VBA kako bi se locirali i uhapsili haški begunci jedan od prioriteta ove agencije.

Kaže da je VBA prvenstveno proveravala da li se oni skrivaju u vojnim objektima i da li im pripadnici Vojske i Ministarstva odbrane pružaju podršku, na bilo koji način. Bilo je primera da se Vojska optužuje za skrivanje haških optuženika. Mogu da kažem da je Mladić 1. jula 2002. napustio vojne objekte i od tada nemamo nijednu indiciju da je boravio u vojnim objektima ili stanovima pripadnika Vojske i Ministarstva.

Smatra da će odluka o povećanju nagrade za informaciju koja bi dovela do pronalaženja Mladića imati pozitivne efekte: “Ova odluka ima za cilj da pokaže da država čini sve što je u njenoj moći da dođe do ovog haškog optuženika. I moram da naglasim da tu ne postoje nikakve opstrukcije. Sve mere koje se preduzimaju u potrazi za haškim optuženicima su koordinirane, kao što i sve akcije koje se izvode, bez obzira kako to nekom izgleda, imaju svoj cilj i određene efekte”¹⁶⁹

168 Isto

169 Danas, 11. novembar 2010.

Dosadašnje potrage za Mladićem

Specijalci policije su, po nalogu Tužilaštva za ratne zločine sprovodili akcije potrage za Ratkom Mladićem. Ministar policije Ivica Dačić kaže da je potraga za ljudima bliskim Ratku Mladiću deo uobičajenih aktivnosti u saradnji sa Haškim tribunalom. Povodom pretresa kafane "Bajka" u Aranđelovcu izjavio je da je „izvršen pretres na nekoliko lokacija, jedno lice je privedeno na razgovor, tako da ovo jesu uobičajene aktivnosti i nije reč ni o kakvim posebnim aktivnostima za koje neko može da pretpostavlja da su javljene na telefon koji je dat posle objavljivanja ove novčane nagrade”.¹⁷⁰

Ljubodrag Stojadinović, komentator Politike, kaže da je „policija do sada uvek tražila Ratka Mladića tamo gde on nije”.¹⁷¹ Zoran Dragišić je ocenio da je zbog velike medijske prisutnosti sve ukazivalo da niko ozbiljno nije verovao da će u akciji u Aranđelovcu pronaći Ratka Mladića: „Posle ovih 10 miliona sada imamo i ovu akciju. Sve se svodi na to kakav će izveštaj Bramerc dati i mislim da je sve ovo više performans za medije nego što to zaista može dovesti do Mladića”.¹⁷²

Policija vodi istragu i protiv bivšeg načelnika Vojne službe bezbednosti generala Ace Tomića zbog pomaganja u skrivanju haškog begunca Ratka Mladića. On je već više puta bio saslušavan zbog tvrdnji da je lično čuvao Mladića. On tvrdi da nije skrivao generala Mladića i da u tome

170 Press, 3. novembar 2010.

171 Dosadašnje potrage za Mladićem: – 2007. maj: Vojna policija pretresla vojni objekat u Deligradskoj ulici u Beogradu – 2007. oktobar: Pretresana kasarna u Beloj Crkvi – 2008. novembar: Pretresene kuća i fabrika „Vujić Valjevo” u vlasništvu braće Vujić, koji sarađuju sa firmom „Impakt” Darka Mladića – 2008. decembar: Policija pretresla porodičnu kuću Darka Mladića u ulici Blagoja Parovića 119, jurili Mladića i u aranđelovačkom naselju Kolonija – 2009. februar: U Istočnom Sarajevu policija ušla u kuće Mladićeve sestre i snaje Milice Avram i Radinke Mladić – 2009. maj: Eufor u Bijeljini pretresao stan bivšeg Mladićevog vojnog saradnika Rajka Banduke – 2009. septembar: Srpska policija na širem području Novog Sada sprovedla akciju traganja za Mladićem – 2009. novembar: Pretreseni stanovi bliskih saradnika Ratka Mladića i Gorana Hadžića, oduzet značajan deo dokumentacije, kasete, diskova – 2010. februar: U kući Ratka Mladića policija pronašla više od 100 rokovnika u kojima je vodio dnevnik, ako i stotine kasete na kojima je Mladić snimao telefonske razgovore – 2010. april: Eufor traga za Mladićem u Han Pijesku

172 Isto

nikada nije ucestvovao!". Takođe poručuje: „A ako vlasti žele da im Ratka donesem na tacni, e to neće doživeti! Čak i da znam gde je, to im nikad ne bih rekao"!¹⁷³

Vojni analitičar Ljubodrag Stojadinović objašnjava da Mladić nije mogao da se skriva u vojnim objektima bez znanja načelnika Generalštaba i vojne bezbednosne službe: „Sigurno da ga je neko svih ovih godina krio, to je van svake sumnje. Krili su ga sve do kraja 2006. godine! Pitanje je samo da li je to bila Vojska ili neki njeni delovi koji su smatrali da on ne treba da bude uhapšen. Ja nemam konkretnih informacija ko ga je skrivao, ali definitivno, ako se krio u vojnim objektima, on tamo nije mogao da boravi bez znanja načelnika GŠ i šefa vojne službe. I upravo zbog toga mislim da je dobro da se sprovede istraga i vidi ko je to štitio Mladića".¹⁷⁴

Potraga za Mladićem otvorila je ponovo i pitanje ubistva dva vojnika u kasarni u Topčideru, za koje se verovalo da su videli Ratka Mladića u vojnom objektu 2003. godine. U periodu od 2004. do 2005. godine u kasarnama VS nastradalo je najmanje pet vojnika pod vrlo sumnjivim okolnostima, i uvek se njihova smrt dovodila u vezu sa Mladićem. Osim Dragana Jakovljevića i Dražena Milovanovića, gardista ubijenih u Topčideru 5. oktobra 2004, u tom periodu su, pod još nerazjašnjenim okolnostima, u kasarni Sinkovac u Leskovcu nastradali vojnici Dragan Kostić (poginuo 27. avgust 2004) i Srđan Ivanović (poginuo 3. avgusta 2005), a u Kopnenoj zoni bezbednosti (takođe oblast VP Leskovac) Radoman Žarković (poginuo 30. juna 2005), svi tokom služenja redovnog vojnog roka.

Jelena Milić, CEAS, je s pravom pokrenula pitanje ovih ubistava i naglasila potrebu da se vodi intenzivnija istraga o povezanosti sa Mladićem, posebno u vreme kada se sve više govori o Mladićevim jatcima i propustima u istragama.

173 Press, 11. novembar 2010.

174 Isto

Zaključci i preporuke

Nestrpljenje tužioca Serža Bramerca prema Srbiji raste, jer postoji veliki jaz između verbalnih proklamacija i onog šta se dešava u praksi. Srbija se ne drži preporuka Serža Bramerca, mada predstavnici Tužilaštva za ratne zločine stalno ističu suprotno. Ne ulaže se dovoljno napora, niti se angažuje dovoljno ljudi da se promptno reaguje na dobijene informacije o eventualnom skrovištu Ratka Mladića. Osim toga, sve mere koje su preduzete protiv jataka i drugih pomagača veoma su blage, ili uopšte ne postoje.

Ovako nedosledno ponašanje prema obavezama koje Srbija ima prema Haškom tribunalu i pogrešne političke procene koje se prave u vezi sa tim, mogu Srbiju ponovo zaustaviti na putu ka EU. To ide na ruku onima koji žele usporavanje procesa približavanja Srbije Evropskoj uniji.

III – REFORMA PRAVOSUĐA

Najveća prepreka na putu ka EU

Reforma pravosuđa, formalno započeta u maju 2006, usvajanjem *Nacionalne strategije pravosudne reforme*, četiri godine posle ne samo da nije zaokružena već je (p)ostala jedna od najvećih prepreka približavanja Srbije Evropskoj uniji. Serija pravno-političkih poteza i akrobacija u pokušaju rešavanja problema spornog (ne)reizbora sudija i tužilaca, te neusklađenost pravosudnih propisa sa standardima EU doveli su u 2010, do oštrih kritika i upozorenja iz sedišta ili od zvaničnika relevantnih međunarodnih tela. Uprkos obećanjima aktuelnih srbijanskih vlasti i Ministarstva pravde o prihvatanju sugestija Evropske komisije, pravosudna rašomonijada, a time i zahtevana reforma, nastavljena je prepiskama i dopisima sudija i tužilaca evropskim zvaničnicima te obostranim primedbama na nove izmene i dopune zakona iz ove oblasti kojima, čini se, niko nije sasvim zadovoljan. Mada je dugoočekivana reorganizacija sudova okončana, zbog smanjenog broja nosilaca pravosudnih funkcija – njihov rad je znatno usporen, a preraspoređivanje predmeta rezultiralo je dugim čekanjem na presude i opštom konfuzijom.

Dakle, izručenje preostalih ratnih zločinaca Haškom tribunalu, borba protiv korupcije i korenita reforma pravosuđa najveći su problem i izazov za Srbiju na putu evropskih integracija. Očigledno je, međutim, da ekstrakcije haških optuženika i antikorupcijski “ešalon”, u mnogome zavise i od dobro organizovanog pravosuđa, lustriranog i nezavisnog od političkih uticaja. Imajući u vidu važnost “trećeg stuba” vlasti nije neobično što predstavnici EU pomno prate razvoj, trenutno stanje i probleme u sprovođenju pravosudne reforme. Tako je u 2010, Vladi Srbije ali i nezadovoljnim sudijama i tužiocima stiglo više dopisa i službenih urgencija u vezi sa prilagođavanjem domaćeg sudskog sistema evropskim uzusima.

Osnovni problem reforme je izostanak lustracije uprkos činjenici što je u Srbiji zakon o tome donet još pre više godina. Većina sudija je praktično bila aktivna za vreme Miloševića što bi mnoge od njih dovelo u poziciju da budu lustrirani. Pravna elita je bila od posebne važnosti za Miloševićev režim i davala je legitimitet mnogim njegovim odlukama. S obzirom na to da pravna elita sebe smatra nedodirljivom i kako nije bilo konsenzusa za lustraciju, to se odrazilo i na karakter i kvalitet reforme sudstva. Očito da nije bilo moguće izbeći pristrasnost u selekciji sudija i da je taj deo reforme dobio veoma jak personalni karakter. Primedbe su sigurno opravdane, ali s druge strane, teško je definisati i prave kriterijume kada se ima u vidu karakter promena 2000. godine.

Primedbe Evropske komisije

U godišnjem izveštaju o napretku Srbije u pridruživanju EU, objavljenom 9. novembra 2010. godine, Evropska komisija izrekla je oštre ocene u vezi reforme pravosuđa. Ova komisija nedvosmisleno je podsetila na nužnost završetka tog procesa, kao jednog od osnovnih uslova u okviru kriterijuma iz Kopenhagena, čije je ispunjavanje neophodno za pristupanje EU. Konstatovano je da manjkavosti i odsustvo uvida u postupak izbora sudija i tužilaca dovodi u pitanje nezavisnost pravosudnog sistema koje može voditi političkim uticajima na sudstvo. Zbog toga su vlasti Srbije, uslovljene da u Upitniku Evropske komisije predoče plan za ispravljanje nedostataka sprovedenog reizbora sudija i tužilaca i njihovog imenovanja. U Upitniku, na osnovu koga će Evropska komisija izraziti mišljenje o kandidaturi Srbije za članstvo u EU, najveći broj pitanja koja se odnose na politički kriterijum pridruživanja EU upućen je upravo u vezi sa pravosuđem, ukupno 28 upita. Među njima, zatražene su i informacije o sprovedenom reizboru – o proceduri, kriterijumima, telima koja su je realizovala i pravnim lekovima.

Podsetimo, početkom jula 2010. Društvu sudija Srbije i Udruženju tužilaca i zamenika tužilaca prosleđen je odgovor Evropske komisije na njihovo pitanje postavljeno Evropskom parlamentu o reizboru sudija i tužilaca u Srbiji, u kojem se napominje da je srpskoj strani skrenuta pažnja o neophodnosti potpune revizije tog postupka. Komesar za proširenje EU

Štefan File, naveo je tada da će Komisija pažljivo nadzirati razvoj događaja, kao i da će se taj nadzor odraziti na moguću ocenu srpske kandidature za pristupanje Evropskoj uniji. File je objasnio da će “Komisija sa izuzetnom pažnjom pratiti proces reforme pravosuđa u Srbiji, koja je ključni prioritet za evropsko partnerstvo, kao i događaje koji se tiču reizbora sudija i javnih tužilaca”¹⁷⁵. On je podsetio da su predstavnici Komisije, zajedno sa ekspertima iz zemalja članica EU, bili u februaru u misiji u Beogradu, radi ocene načina na koji je postupak reizbora sproveden.

File je takođe naveo da “Zaključci ekspertske misije potvrđuju da je postupak reizbora pokazao značajne nedostatke u pogledu sastava i nezavisnosti Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca, primene objektivnih kriterijuma, kao i transparentnosti i pouzdanosti celokupnog procesa”¹⁷⁶. On je skrenuo pažnju srpskoj strani na ove manjkavosti u reformi pravosuđa i na neophodnost da se sprovede potpuna revizija postupka. File, takođe, napominje da će Komisija u potpunosti podržati ovakav proces i pažljivo nadzirati razvoj budućih događaja. Nadzor će se odraziti i na godišnji izveštaj o napretku, kao i na moguću ocenu srpske kandidature za pristupanje EU, ukazao je File u odgovoru Evropskom parlamentu, na koji se pozvalo Društvo sudija Srbije i Udruženje tužilaca i zamenika tužilaca.¹⁷⁷

U izveštaju EK navodi se i da je “Srbija slabo napredovala u reformi pravosuđa i borbi protiv korupcije, kao i ostale zemlje Zapadnog Balkana. U poglavlju o korupciji Komisija ocenjuje da je Srbija ostvarila izvestan napredak, ali da je i dalje rasprostranjena u mnogim oblastima, te predstavlja ozbiljan problem. Reforma pravosuđa i borba protiv korupcije ključne su oblasti u procesu pridruživanja EU za sve zemlje Zapadnog Balkana, zbog čega će kandidati koji budu počinjali pregovore o članstvu u Evropskoj uniji ubuduće polaziti upravo od poglavlja o tim temama. U zaključku izveštaja EK o stanju pravosuđa u Srbiji stoji da “srpski pravosudni sistem samo delimično ispunjava svoje prioritete” i da “postoji ozbiljna zabrinutost zbog načina na koji su sprovedene skorašnje reforme, posebno reizbor sudija i tužilaca”. Veliki broj zaostalih slučajeva takođe je razlog

175 Fonet, 3. juni 2010. “File za reviziju reizbora sudija”

176 Isto.

177 Isto.

za zabrinutost, “posebno zato što su skorašnje reforme negativno uticale na ukupnu efikasnost pravosudnog sistema”. Reizborom sudija i tužilaca sprovedenim pod vođstvom Ministarstva pravde u drugoj polovini 2009, koji je stupio na snagu u januaru 2010, broj sudija i tužilaca smanjen je za 20 do 25 odsto, navodi Komisija i dodaje da više od 800, od ukupno oko 3000 sudija, nije reizabrano.¹⁷⁸

Po oceni Evropske komisije, “mnogi aspekti pravosudnih reformi izazivaju ozbiljnu zabrinutost”. Ocenjuje se da je procedura izbora sudija i tužilaca izvedena na netransparentan način te dovodi u pitanje načelo nezavisnosti pravosuđa. “Tela odgovorna za to, Visoki savet sudstva i Savet državnog tužilaštva, radila su u prelaznom sastavu, što je zanemarilo odgovarajuće zastupanje profesije i stvorilo veliku opasnost od političkog uticaja”, navodi se u izveštaju. Komisija konstatuje da u “reizboru” nisu primenjeni objektivni kriterijumi razvijeni u saradnji s Venecijanskom komisijom, sudije i tužiocima nisu saslušani tokom procedure, niti su dobili odgovarajuće objašnjenje odluka, a pravo na žalbu imaju samo Ustavnom sudu koji nema kapacitet da ih sve razmotri. “Visoki savet sudstva i Savet državnog tužilaštva još nisu izabrani u trajnom sastavu i još nisu imenovani novi predsednici sudova, iako su rokovi za to istekli u julu i martu 2010”.¹⁷⁹

Šef delagacije EU u Srbiji Vensan Dežer izjavio je u novembru 2010, kako je neophodno da u narednih godinu dana Srbija ostvari napredak u više oblasti da bi odgovorila na izazove koji su navedeni u godišnjem izveštaju EK i istakao da su ključna pitanja dobra vlada, rešavanje problema koji se tiču postojećeg izbornog sistema, blanko ostavki, nedostatka zakona o finansiranju političkih stranaka, ali i ulozi parlamenta u nadzoru nad sprovođenjem zakona koje je izglasao. Prema njegovim rečima, važno je ostvariti vladavinu prava, obezbediti nezavisan sistem pravosuđa, boriti se protiv korupcije, rešiti pitanje javnih nabavki, ostvariti poštovanje ljudskih prava, obezbediti makroekonomsku stabilnost, otvaranje tržišne i “klime za investicije”, ali i usvajanje i valjanu primenu zakona. Kao važno za Srbiju Dežer je naveo i unapređenje regionalne i saradnje sa Haškim

178 www.B92.www, 9. novembar 2010; Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije.

179 Isto.

tribunalom, odnosno nastavak potrage za preostalom dvojicom haških optuženika. On je rekao da je za Srbiju značajno da izvuče pouke iz toga što je EK za Crnu Goru preporučila status kandidata kako bi videla šta je sve potrebno uraditi kada je u pitanju sprovođenje reformi.¹⁸⁰

Predsednik Evropske komisije Žoze Manuel Barozo je povodom reizbora sudija i tužilaca u Srbiji izneo stav da zaključci ekspertske misije potvrđuju da je postupak reizbora pokazao značajne nedostatke u pogledu sastava i nezavisnosti Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca. EK je svesna procesa reforme pravosuđa u Srbiji, koji je ključni prioritet evropskog partnerstva, kao i dešavanja u vezi sa reizborom sudija i tužilaca, navodi se u pismu Baroza Društvu sudija Srbije o čemu je obavešteno i Evropsko udruženje sudija i tužilaca. U pismu srpskoj vladi povodom reizbora sudija on ističe: "Ja lično, Vivijan Reding, potpredsednik i član Komisije u čijoj je nadležnosti pravosuđe, osnovna prava i državljanstvo i Štefan File, član Komisije nadležne za proširenje i evropsku susedsku politiku, već smo pokrenuli pitanje navedenih nedostataka sa našim srpskim sagovornicima na nedvosmislen način, i zamolili ih da preispitaju ovaj postupak". Dalje se kaže: "Komisija će u potpunosti podržati ovaj proces i pažljivo nadzirati razvoj budućih događaja". On je istovremeno obavestio da su vlasti u Beogradu zvanično zamoljene da preispitaju izbor nosilaca pravosudnih funkcija jer nije sproveden nezavisno, transparentno i pouzdano.¹⁸¹

Sudstvo: politička rašomonijada

Reagujući na pismo Baroza, ministarka pravde Srbije Snežana Malović je navela da je to odgovor na pismo strukovnih udruženja od početka februara. Malovička je istakla da, "u međuvremenu, su i Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca doneli paket mera u skladu sa primedbama Evropske komisije i ekspertske grupe. U odnosu na kritike da proces opšeg izbora sudija nije bio javan, i pored toga što ne postoji zakonska obaveza, Visoki savet sudstva je odlučio da u postupku pred Ustavnim sudom

180 Blic 19. novembar 2010. "Neophodan napredak u više oblasti".

181 Press 1. maj 2010 "Barozovo pismo povodom reizbora sudija".

dostavi obrazloženja neizabranim sudijama. To su ujedno i bile osnovne primedbe Evrope”.¹⁸²

U kabinetu predsednika Republike Borisa Tadića tada je rečeno da je „predsednik upoznat sa pismom koje je pre dve nedelje u Beogradu predao komesar za proširenje EU Štefan File“ i da su „nadležni državni organi obavestili predsednika da su u stalnoj komunikaciji sa predstavnicima EK.” Nakon završetka reizbora sudija bilo je nekoliko sastanaka sa predstavnicima EU zbog reforme pravosuđa i nastalih problema. Uprkos ranijim sugestijama EK, dogovoreno je, između ostalog, da izbor sudija i tužilaca neće biti poništen i vraćen na početak, ali da im bude omogućena takva žalba pred Ustavnim sudom u kojoj mogu osporiti razloge zbog kojih nisu izabrani. Predsednica Društva sudija Srbije Dragana Boljević izjavila je povodom ovakvog rešenja ili “rešenja” da, ukoliko Ustavni sud privremenom merom ne odloži odluku o prestanku sudijske funkcije onima koji su se žalili, nije verovatno da će nereizabrane sudije dobiti zaštitu u razumnom roku. Boljevićka ističe da “u tom slučaju imamo osnov da se obratimo Evropskom sudu u Strazburu i pre okončanja postupka pred USS”.¹⁸³

Međutim, ispravljanje „pravosudne krive Drine“ – što je bilo u nadležnosti Ustavnog suda Srbije, pozvanog da odluči o žalbama – završeno je krahom. Do kraja 2010, ovaj je sud doneo samo dve odluke o vraćanju sudija na prethodnu funkciju. U februaru su nereizabrane sudije podnele Ustavnom sudu Srbije 837 žalbi na postupak izbora vršilaca pravosudnih funkcija. Portparol Ustavnog suda Dejan Milić rekao je da su žalbe podnele gotovo sve neizabrane sudije, kao i da će ta institucija o svakoj žalbi posebno odlučivati: “Prvi put se suočavamo sa ovakvim vrstama žalbi. Kako bismo dali najbolji odgovor o svakoj od njih odlučivaćemo odvojeno, a pri tom ćemo nastojati da rešenja budu dostavljena u razumnom roku”.¹⁸⁴

Inače, prema proceduri za svaki od tih predmeta morao je biti imenovan sudija izvestilac koji ga potom, obrazložen, predočava ostalim sudijama Ustavnog suda. Dragana Boljević, predsednica Društva sudija Srbije, izjavila je, međutim, da su oni dobili drugačiju informaciju, odnosno da

182 Isto.

183 Blic, 30. april. 2010. “Greške u izboru sudija ispravlja Ustavni sud”.

184 Danas, 10. februar 2010. “Neizabrani podneli 800 žalbi”.

su sve žalbe dostavljene jednom sudiji, kao i da se “njegovo ime neosnovano drži u tajnosti”.¹⁸⁵

Ona je naglasila da se Društvu javilo na desetine sudija koji su rekli da su pokušali dobiti odgovor od Visokog saveta sudstva u vezi sa uvidom u lična dosijea u kojima su razlozi pojedinačnih razrešenja ali da „nisu stigli dalje od prijavnice”.¹⁸⁶ Prema njenim rečima, Visoki savet sudstva dao je prvo saopštenje tek na intervenciju iz evropskih sudskih organizacija, ali su tada usledile optužbe lične prirode. Predsednica Visokog saveta sudstva iznela je niz optužbi na račun pojedinih sudija da su se bavile nedostojnim poslom, ali je daleko veći problem odakle joj takve informacije.

“Zaštitnik građana je saopštio da nije korišćena dokumentacija BIA i da ne sumnja u ono što je video, a mi ne vidimo odakle su poverljive informacije mogle doći sem od BIA”, navela je Boljević.¹⁸⁷ Brojne sudije odbijene su za reizbor na osnovu podataka o “nedostojnosti” koji su, navodno, dobijani i neovlašćenim prisluškivanjem i zloupotrebom podataka o privatnom životu nosilaca pravosudnih funkcija.

Prema informacijama koje su “procurele”, sudije Ustavnog suda Srbije bile su oštro su podeljene oko žalbi 837 neizabranih sudijas i nije bilo većine potrebne za donošenje odluke o dvema žalbama, koje su stavljene na dnevni red. Mada je dvoje sudija izvestilaca Ustavnog suda koji su uradili predlog odluke za ove dve žalbe bili mišljenja da ih treba usvojiti, o tome nije odlučivano jer nije bilo potrebne većine. Prema nezvaničnim informacijama sudije Ustavnog suda podeljene su u dve grupe. Jedna se zalaže da se praktično 837 žalbi onih koji nisu reizabrani usvoji jednom odlukom. Druga grupa, koja je bliža većini, smatra da Ustavni sud mora da odlučuje o svakoj ponaosob.¹⁸⁸

Inače, u svim žalbama Ustavnom sudu, neizabrane sudije su kao osnovno kršenje zakona naveli da je Visoki savet sudstva konstituisan nezakonito. A to je samo jedno od nekoliko bitnih pravnih pitanja na osnovu kojih ustavne sudije odlučuju da li glasaju za ili protiv usvajanja žalbe.

185 Isto

186 Isto

187 Danas, 10. Februar 2010 “Neizabrani podneli 800 žalbi”.

188 Blic, 21. maj 2010. “Ustavni sud podeljen oko žalbi na reizbor sudija”.

Dilemu o zakonitosti svog konstituisanja imali su i članovi Visokog saveta sudstva, koji su se prvi put sastali 6. aprila 2010. godine. Prema zapisniku sa tog sastanka, predsedavajuća Nata Mesarović prva je upitala postoje li zakonski uslovi da se tog dana konstituiše Visoki savet sudstva. Mesarović je rekla da nisu izabrana tri člana saveta, a da članovi 54. i 5. Zakona o Visokom savetu sudstva „vrlo jasno propisuju“ da i oni moraju biti izabrani radi konstituisanja. Pravni ekspert i profesor i dekan Pravnog fakulteta „Union“ Vesna Rakić-Vodinelić, izjavila je da podržava argumente Mesarovićeve. Međutim, ona postavlja pitanje kako Mesarovićeva sada brani odluke koje je donelo to krnje telo. Visoki savet sudstva još uvek radi u krnjem sastavu, što je propust Skupštine, jer je u suprotnosti sa Ustavom i zakonima. Sve njihove odluke imaju bitnu povredu odredaba postupka, a Ustavni sud će odlučiti da li te povrede imaju takav značaj da dovode u pitanje opstanak odluka krnjeg Visokog saveta sudstva.¹⁸⁹

Društvo sudija Srbije je krajem jula 2010, pozvalo sve nereizabrane kolege zainteresovane da se žale Međunarodnom sudu za ljudska prava u Strazburu. Prema rečima predsednice tog Društva Dragane Boljević, odluka VSS doneta je nakon što su se „Visoki savet sudstva i Ustavni sud počeli baviti posebnom vrstom pravne akrobatike“¹⁹⁰. U saopštenju koje je Društvo sudija objavilo na svom sajtu, Ustavnom sudu se zamera da je rešio samo jednu od više od 1500 žalbi, iako je ovom pitanju zvanično dao prioritet. Naime, od sredine juna VSS dostavljao je sudijama individualna rešenja sa obrazloženjima zašto nisu izabrani, umesto spornih cirkularnih rešenja, koja su 25. decembra 2010. godine poslata na adrese neizabranih, a na koja su i Ustavni sud i međunarodne institucije imali primedbe. Ipak, Društvo sudija je preporučilo svojim članovima da izjave žalbu Ustavnom sudu i protiv novih odluka i da je predaju u roku koji je Ustavni sud ostavio za izjašnjenje.

Inače, do kraja 2010. godine Ustavni sud doneo je samo dve konačne odluke kojima su usvojene žalbe neizabranih sudija. A, obzirom da je ovaj Sud po pravnim uzusima obavezan da u istovetnim slučajevima presuđuje na isti način, s pravom se očekivalo da će i sve ostale istovetne žalbe biti

189 Isto.

190 Danas, 10. februar 2010 "Neizabrani podneli 800 žalbi".

usvojene. U međuvremenu, predloženi zakoni iz oblasti pravosuđa doneti su po hitnom postupku nakon što su 21. decembra 2010. godine dostavljeni poslaničkim klubovima, da bi već sutradan bili razmatrani na sednici Skupštine Srbije, te usvojeni uoči same Nove godine.¹⁹¹

Sporne dopune pravosudnih zakona

Skupština Srbije usvojila je 29. decembra 2010, izmene Zakona o sudijama koje utvrđuju da Visoki savet sudstva preuzima od Ustavnog suda predmete u postupcima po žalbama neizabranih sudija i da će ustavne žalbe neizabranih sudija biti tretirane kao prigovor upućen VSS. Izmene i dopune zakona iz oblasti pravosuđa Srbije trebalo je da otklone sumnje u postupak opšteg izbora sudija i kritike na račun reformi pravosuđa koje je Evropska komisija iznela u godišnjem izveštaju o napretku Srbije. Vlasti Srbije saopštile su da su izmene usaglašene sa stavovima i preporukama Venecijanske i Evropske komisije. Većina opozicionih stranaka kritikovala zakonska rešenja u vezi sa preispitivanjem odluka o sudijama koji nisu izabrani.

Obrazlažući poslanicima set zakona iz oblasti pravosuđa, ministarka pravde Srbije Snežana Malović rekla je da su nadležni organi potpuno spremni da isprave sve eventualne nepravilnosti u procesu reforme pravosuđa, a naročito u postupku opšteg izbora sudija i tužilaca: "Prvi korak u tom cilju je stvaranje normativnog okvira koji će omogućiti da se preispita ovaj proces i otklone nedostaci u vezi sa transparentnošću postupka i pravne zaštite, i eliminisati bilo kakve sumnje u politički uticaj".¹⁹² Ministarka je obrazložila izmene zakona o sudijama, o javnom tužilaštvu, o uređenju sudova, kao i o izmenama Zakona o izvršenju kazne zatvora za krivična dela organizovanog kriminala, te Zakonu o krivičnom postupku. Istakla je da je o tim zakonima „raspravljano sa članovima Venecijanske komisije Saveta Evrope, koji su se složili da su predložene izmene najbolji način da se na zakonski način, a poštujući u potpunosti ustavno uređenje Srbije i vla-

191 Večernje novosti, 23. jul 2010. "Sudije spremne za Strazbur".

192 RTV Vojvodina,| 22.decembar 2010.

davinu prava, izvrši preispitivanje odluka u procesu opšteg izbora”.¹⁹³ Ona je dodala da Srbija time želi da ispuni sve uslove za dobijanje statusa kandidata u EU. Opozicione stranke u srbijanskom parlamentu protivile su se što će, umesto Ustavnog suda Srbije stalni sastav Visokog saveta sudstva preispitivati odluke o neizabranim sudijama i što će ustavne žalbe neizabranih sudija biti tretirane kao prigovor upućen tom Savetu.

Sastanak predstavnika Venecijanske komisije, Evropske komisije i ministarstva pravde Srbije o izmenama i dopunama pravosudnih zakona održan je 16. decembra 2010. godine. Ministarka pravde je nakon susreta saopštila da su Venecijanska komisija i EK podržali izmene i dopune pravosudnih zakona. Ona je navela da formiranje VSS i Državnog veća tužilaca predstavlja osnovu za sprovođenje postupka preispitivanja odluka koje je doneo prvi sastav Visokog saveta sudstva. Predložene izmene zakona, navela je ona, otvaraju mogućnost da veći broj kandidata učestvuje u izboru za izborne članove VSS i Državnog veća tužilaca. Istakla je da je “predviđeno da status kandidata mogu da steknu i nosioci pravosudnih funkcija koje podrži najmanje 20 sudija, odnosno 15 javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca, čime se uspostavlja mogućnost bolje i kvalitetnije zastupljenosti nosilaca pravosudnih funkcija u ovim organima”.¹⁹⁴ Radi eliminisanja sumnje u politički uticaj na izbor, kako je objasnila ministarka, predviđeno je da Skupštini Srbije može biti predložen samo kandidat koji je dobio najveći broj glasova svojih kolega. Ona je dodala da se u slučaju kada je reč o dva ili više kandidata koji dobiju jednak broj glasova predlaže onaj koji najduže obavlja sudijsku, odnosno javnotužilačku funkciju.¹⁹⁵

Novina izmene Zakona o sudijama je pravo prigovora koje sudije podnose VSS na odluku o prestanku sudijske funkcije. Ključno je i da stalni sastav Visokog saveta sudstva, koji će se obrazovati nakon izbora članova iz reda sudija, preispita odluke prvog (tj. prethodnog) sastava VSS o prestanku sudijske dužnosti bivšim sudijama koje nisu izabrane u postupku opšteg izbora. Malovička je ukazala da “sudija ima pravo da se u postupku

193 Isto.

194 Beta, 29. decembar 2010, „Srbija pokušava da otkloni nedostatke u reformi pravosuđa“.

195 Isto.

preispitivanja upozna sa predmetom i dokumentacijom, kao i da usmeno izloži svoje navode”.¹⁹⁶ Predviđeno je i da će u slučaju postojanja razloga koji ukazuju na sumnju u stručnost, osposobljenost i dostojnost pojedinog sudije koji je izabran na opštem izboru, odnosno ukoliko postoje razlozi koji ukazuju na povredu postupka u donošenju odluke o izboru pojedinog sudije, (novi) stalni sastav VSS preispitati odluke prvog sastava VSS. U slučaju da se u postupku preispitivanja utvrdi postojanja nepravilnosti, VSS će po službenoj dužnosti pokrenuti postupak za razrešenje čime će se omogućiti uvid u rad i donošenje odluka prvog sastava VSS i time konačno otkoniti sve sumnje u postupak opšteg izbora. Izmene zakona će omogućiti potpuni uvid u rad ranijeg “tima” VSS i Državnog veća tužilaca, a postupak preispitivanja donetih odluka biće sproveden na način da se obezbedi uvid u tok postupka i donete odluke.¹⁹⁷ Dakle, reterirajući u odnosu na prethodna rešenja i sugerišući prihvatanje novih, Malovičeva je, tada, konstatovala: “Suočeni smo sa velikom neefikasnošću Ustavnog suda koji je za godinu dana doneo samo jednu odluku o žalbi neizabranih sudija”.¹⁹⁸

Nezadovoljni novim (dopunjenim i izmenjenim) zakonskim rešenjima, Društvo sudija Srbije i Udruženje javnih tužilaca uputili su krajem decembra 2010, evropskim zvaničnicima još jedno pismo u kome navode da je Ministarstvo pravde ignorisalo njihove sugestije. Oni podsećaju da su poslali predloge za izmenu seta zakona iz oblasti pravosuđa koji bi vodio ka kredibilnoj reviziji izbora sudija i tužilaca. Kako je navedeno u pismu, resorno ministarstvo nije konsultovalo ni Visoki savet sudstva, što je pokazalo da se ozbiljni koraci u reformi preduzimaju bez socijalnog dijaloga i da se odluke donose u uskom krugu ljudi. U obraćanju evropskim zvaničnicima ističe se da su predložena zakonska rešenja sporna ne samo zbog nepoštovanja pravnog poretka, već i zbog mogućih loših posledica, kad je reč o kredibilnosti izbora saveta i revizije reizbora iz 2009. godine.

U pismu se ističe: “Vlast treći put zaredom preduzima najvažnije pravosudne mere u vreme božićnih praznika, pa su tako izmene pravosudnih zakona, po hitnom postupku, podnete Skupštini 21. decembra, u

196 Blic, 7. decembar 2010, „Najavljene izmene poravosudnih zakona“.

197 Isto.

198 Isto.

popodnevnim časovima, a poslasticima uručene uveče u 22 sata, čime su oni bili onemogućeni da se upoznaju sa zakonskim izmenama i izjasne o njima”.¹⁹⁹ U pismu se navodi da je loša odluka da se otklanjanje nedostataka reizbora i vraćanje predmeta VSS radi ispravljanja grešaka može ostvariti jedino “oduzimanjem” nadležnosti Ustavnom sudu, “pretvaranjem” već izjavljenih žalbi u tzv. prigovore o kojima će odlučivati VSS i retroaktivnom primenom takvog zakona. Ističe se da se “ovakvim protivustavnim rešenjem povređuje se pravo na efektivan pravni lek time što se odluka VSS o prestanku sudijske funkcije smatra pravosnažnom pre sudske kontrole, a Ustavom propisani pravni lek – žalba, pretvara u vanredni pravni lek. Zakonske izmene, kako navode u obraćanju, ne sadrže kriterijume za sprovođenje reizbora, štaviše, zakon mora da utvrdi jasne kriterijume kojima VSS mora da se rukovodi u postupku reizbora, kao i pravičan postupak i omogućavanje prava na žalbu.”²⁰⁰

Društvo sudija Srbije predložilo je Ustavnom sudu da pokrene postupak za ocenu ustavnosti usvojenih izmena pravosudnih zakona i zatražilo da ovaj Sud nastavi sa postupanjem po žalbama neizabranih sudija. U predlogu Društva sudija Srbije se navodi: „Nadležnost Ustavnog suda, zasnovana po pravnim lekovima propisanim Ustavom, ne može se promeniti zakonom, koji je akt niže pravne snage od Ustava i koji mora da bude u saglasnosti sa Ustavom”.²⁰¹ Društvo sudija navelo je i da bi Ustavni sud, ako bi dostavio već izjavljene žalbe nereizabranih sudija Visokom savetu sudstva, prekršio Ustav u pogledu načela o vladavini prava, prava na pravično suđenje, prava na jednaku pravnu zaštitu i na pravno sredstvo. Sudije su ukazale i da pravo na pravično suđenje, na jednaku zaštitu prava i na pravno sredstvo spadaju u korpus ljudskih prava zajemčenih Ustavom. Ističe se da „ukoliko se zakonom uopšte propisuje ostvarenje ovih prava ili njihovo ograničenje, Ustav postavlja niz strogih uslova koji u konkretnom slučaju nisu ispunjeni”.²⁰²

199 *www.B92.net*, 30. decembar 2010, Pismo društva sudija i tužilaca EU.

200 Isto.

201 Saopštenje Društva sudija Srbije, 8. januar 2011.

202 Isto.

Gotovo istovremeno, ministarka pravde Snežana Malović izjavila je da bi Visoki savet sudstva mogao biti izabran polovinom februara 2011, pre zakonom utvrđenog roka, i da bi u martu trebalo da počne razmatranje prigovora sudija koje nisu izabrane u postupku opšteg izbora. Malovićeva je rekla da će preispitivanje odluka o izboru sudija uslediti nakon usvajanja *Pravilnika o kriterijumima i merilima* i da bi do juna mogli da budu obavljani razgovori sa svim neizabranim sudijama koje su uložile prigovore. Rekla je takođe, da će „neizabrane sudije biti pozvane pred Visoki savet sudstva i imaće priliku da se izjasne o navodima iz pojedinačnih obrazloženja koja su im već dostavljena i ukoliko ne budu zadovoljne odlukom, takođe će imati mogućnost žalbe Ustavnom sudu“.²⁰³

Istakla je da će u izradi *Pravilnika o kriterijumima i merilima* učestvovati i evropski eksperti koji će polovinom januara doći u Beograd i da će uz saglasnost Evropske komisije biti urađen i akcioni plan za sprovođenje pravosudnih zakona usvojenih krajem decembra. Ministarka pravde odbacila je mogućnost da bi zbog kritika dela javnosti i strukovnih udruženja usvojene izmene pravosudnih zakona mogle dodatno da uspire ili da ugroze dalju reformu pravosuđa. Prema njenim rečima, Visoki savet sudstva u rešavanju prigovora poštovaće principe na koje je ukazao Ustavni sud Srbije u usvojenim žalbama neizabranih sudija i izrazila nadu da će rasprave o prigovorima pred Visokim savetom sudstva biti javno propraćene u većoj meri nego kada su vođene pred Ustavnim sudom. Ona je naglasila da pitanje neizabranih sudija treba da bude rešeno i zaključeno, ali je ukazala da je to samo jedan od segmenata reforme pravosuđa, uz izmene procesnih zakona, organizacije i rada sudova i tužilaštava, kao i promene svesti građana zemlje koja prelazi sa jednog društvenog uređenja na drugi nivo.²⁰⁴

203 Beta, 4. januar 2011, Malović: "U martu razmatranje prigovora sudija".

204 Beta, 4. januar 2011. Malović: "U martu razmatranje prigovora sudija".

Apel stručnjaka zbog propusta u reformi pravosuđa

Set pravosudnih zakona²⁰⁵ kritikovali su i brojni drugi eksperti. Jelisaveta Vasilić, član Saveta za borbu protiv korupcije, je upozorila da se "Setom pravosudnih zakona krši ustavno načelo stalnosti sudijske funkcije koje je osnov nezavisnog sudstva".²⁰⁶ Ona je ukazala na činjenicu da je opšti izbor sudija obavio privremeni i nepotpuni Visoki savet sudstva i da se "posle izmena pravosudnih zakona saznalo ono što smo mogli da pretpostavimo da će ova nestručna, agresivna i nedostojna vlast učiniti sve da onemogući sudsku kontrolu odluka Visokog saveta sudstva".²⁰⁷

Vasilićeva ističe da se vlast zbog toga odlučila da oduzme Ustavnom sudu nadležnost određenu Ustavom, da oduzme sudijama pravo na žalbu, odnosno pravo na sudsku kontrolu odluka VSS i da, „čarobnim štapićem“ koji se zove zakon, žalbe sudija pretvori u prigovore o kojima će da odlučuje VSS, odnosno da sve vrati tamo gde je i počelo. Stručna javnost zna da zakon ne može da oduzme sudu nadležnost koja mu je određena Ustavom, da niko ne može da oduzme pravo sudiji na sudsku kontrolu akta kojim je odlučeno o nekom njegovom pravu i, naravno, da se Ustavni sud na osnovu izmena zakona neće oglasiti nenadležnim za odlučivanje o žalbama i da će žalbe predati VSS, a da za to nema zahtev ili saglasnost sudije, koji je žalbu izjavio²⁰⁸.

Ona takodje postavlja i pitanje odgovornosti zbog stanja u pravosuđu zbog kog se ne mogu kriviti samo poslanici koji bez razmišljanja donose zakone, a o njihovoj odgovornosti odlučuju glasači, a ni Vlada jer je produkt partija, poslanika i glasača takvih kakvi jesu i zaključuje: "Mogu da optužim sudije – članove VSS. Oni su krivi zbog toga što su pristali da odlučuju u privremenom i nepotpunom organu, što su pristali da budu korumpirani, odnosno nagrađeni jer su za svoj glas dobili pravo da ne

205 Zakon o izmenama i dopunama Zakona o sudijama, Zakona o Visokom savetu sudstva, Zakona o javnom tužilaštvu, Zakona o državnom veću tužilaca.

206 Politika, 10. januar 2011. „Da li će i kada neko odgovarati zbog reforme pravosuđa“.

207 Isto.

208 Isto.

učestvuju u ovim izborima i da posle završetka izbora napreduju u sud višeg ranga. Krivi su što su broj ukupno potrebnih sudija određivali nestručno, po „šac“ sistemu, udvarajući se poslušno volji ministra i drugih političara, a ne na osnovu egzaktnih merila. Odgovaraju što su svojim kolegama uskratili javnost u postupku, dostupnost dokaza na osnovu kojih su donošene odluke i raspravnost u postupku. Sudije – članovi VSS pokazale su svoju nestručnost u obavljanju sudijskog poziva, jer sudije koje ne znaju da su svi postupci javni, ako zakonom nije drugačije određeno, kao i da svi ljudi imaju pravo na dostupnost dokaza i raspravnost u postupku, ne mogu biti stručne sudije”.²⁰⁹ i na kraju zaključuje: “Ako su sudije članovi VSS znale za javnost u postupku, za pravo dostupnosti dokaza kao i raspravnost u postupku, ali su kršili ta prava namerno ili pod pritiskom političara, onda takve sudije ne samo da su nestručne nego nisu ni dostojne obavljanja sudijske funkcije.”²¹⁰

I drugi pravni eksperti su nezadovoljni usvajanjem izmena seta pravosudnih zakona. U januaru 2011. godine, tridesetak stručnjaka (inače, veoma različitih po političkom uverenju i profesionalnom angažmanu) potpisalo apel kojim se političkoj i široj javnosti ukazuje na niz propusta načinjenih u reformi pravosuđa. Ovaj dokument upućen je na adresu Narodne skupštine, odnosno parlamentarnih stranaka, predsednika Republike Srbije, Ustavnog suda, Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca. Među potpisnicima apela, uglednim stručnjacima, advokatima i profesorima prava je i veliki broj profesora ustavnog prava i teoretičara države i prava, kao i dvojica akademika.

Potpisnici dokumenta pozdravljaju nastojanje vlasti da otkloni neke od velikih propusta napravljenih u reformi pravosuđa, ali upozoravaju i da ta nastojanja sadrže pravno nedopustive manjkavosti i u nedavno usvojenim izmenama seta pravosudnih zakona. U apelu se navodi između ostalog: “Pojedinačne izjave volja više stotina osoba koje sadrže jedan pravni lek uložen Ustavnom sudu zakonodavac hoće svojom voljom da pretvori u drugi, do sada nepostojeći pravni lek uložen najvišem organu pravosudne uprave. To je suprotno svakoj ideji prava, elementarnoj pravnoj sigurnosti,

209 Politika, 10. Januar 2011. “Da li će i kada neko odgovarati zbog reforme pravosuđa”.

210 Isto.

ali i ideji podele vlasti. To je potiranje pravnovaljane volje pojedinaca retroaktivnom neustavnom kolektivnom voljom zakonodavca. To je svemoć zakonodavca, odnosno samovolja, suprotnost mogućnosti konstituisanja Srbije kao moderne pravne države. To je negiranje osnovnih individualnih prava, između ostalog, prava na efektivni pravni lek i nepoštovanje osnovnih principa, između ostalih, zabrane retroaktivnosti koja ugrožava pravnu sigurnost”.²¹¹

Prema rečima dr Jasminke Hasanbegović, profesorke Pravnog fakulteta u Beogradu i inicijatora potpisivanja apela, ovakvi važni zahvati u pravosuđu, kao i pomenute izmene i dopune pravosudnih zakona preduzeti su na brzinu, bez rasprave, po hitnom postupku, pred novogodišnje i božićne praznike, kao i 2008, i 2009. godine. Uz to, te izmene i dopune zakona protivustavno su stupile na snagu narednog dana po objavljivanju. Hasanbegovićeva naglašava konstataciju iz apela da se usvojenim izmenama zakona onemogućava pravo glasa nereizabranim sudijama (njih više od 800) i tužiocima (oko 200) o čijem statusu još nije doneta pravnosnažna odluka da učestvuju u izborima za Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca. Takođe se propisuju nerazumno kratki rokovi za izbore članova VSS i DVT i predlaže se način izbora koji ne može dati legitimitet iz temelja poljuljanom ugledu ovih tela. Pravni put, ističe se u dokumentu, za otklanjanje ovih i drugih ogromnih propusta u reformi pravosuđa u Srbiji postoji: neophodno je da Ustavni sud donese odluku o predlozima ovlašćenih predlagača iz decembra 2009. godine o ustavnosti Ustavnog zakona koji prekida stalnost sudijske funkcije, zatim da Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca rasporede sudije i tužioce prema novoj, reformisanoj mreži sudova i tužilaštava, i da nedostojni, nestručni i neosposobljeni pojedinci budu razrešeni na osnovu obrazložene odluke o tome.²¹²

211 Politika, 13. januar 2011. “Apel stručnjaka zbog propusta u reformi pravosuđa”.

212 Politika, 13. januar 2011. “Apel stručnjaka zbog propusta u reformi pravosuđa”.

Sporovozne presude i povećani troškovi

Iako je reorganizacija sudova bila motivisana i ekonomskim razlozima kako bi se doprinelo njihovom rasterećenju i efikasnosti, ispostavilo se da mnogi krivični procesi kao i privatni sporovi, traju mesecima, pa i godina-ma. Apurdno je da se na presude ili odluke dugo čeka čak i u sporovima koji imaju oznaku hitnosti kao što su, recimo, radni sporovi. Poznato je da su ovi sporovi među najbrojnijima nakon brojnih (ne)legalnih privatizacija srpskih preduzeća i fabrika. Ispostavilo se, naime, da broj sudija ni izbliza ne može rešiti količinu predmeta koji su im dodeljeni. U septembru 2010. godine ministarka pravde Snežana Malović ocenila da su osnovni ciljevi reforme pravosuđa ispunjeni, jer je podignuta efikasnost rada sudova, te da privredno sudstvo radi vrlo dobro, što će se odraziti na porast investicija. Predsednica Visokog saveta sudstva Nata Mesarović, istovremeno je ukazala da su u reformi sudstva najviše slabosti do sada pokazali osnovni sudovi, a posebno Prvi osnovni sud u Beogradu gde će biti potrebna pomoć i intervencija VSS. Prezentujući izveštaj o šestomesečnom radu sudova u Srbiji, Mesarovićeva je upozorila predsednike osnovnih sudova da moraju za saradnike izabrati ljude koji će doprineti boljem radu sudova i pomoći građanima u ostvarivanju njihovih prava. Ona je, ipak, zadovoljna rezultatima reforme pravosuđa, uz opasku da su se netačnim pokazale „prognoze pojedinaca da će sudstvo biti paralisano“.²¹³

Istakla je da detaljna analiza rada svakog suda od januara do avgusta 2010. godine, na osnovu broja rešenih predmeta, pokazuje da sudije u Srbiji nisu opterećene. Za pola godine, dodala je ona, ne mogu biti rešeni svi predmeti stari i po deceniju i po. Mesarovićeva je obelodanila ocenu VSS da sudstvo u Vojvodini radi bolje od ostalih, jer se bolje pripremi-lo za reformu, dok je beogradski Apelacioni sud, koji je prvi u zemlji po broju kvalitetnih sudija, dobio lošu ocenu. Podbacio je i Upravni sud iako ima dovoljno kvalitetnih sudija dok privredni sudovi imaju 91 odsto rešenih predmeta. Ipak, najviše problema je u osnovnim sudovima, a među njima prednjači Prvi osnovni sud u Beogradu.²¹⁴

213 Blic, 4. septembar 2010, „Najviše predmeta rešeno u Vojvodini“.

214 Isto.

U tom sudu nezvanično kažu da su najveći sud u Srbiji i na Balkanu, jer pokrivaju teritoriju bivših prvog, drugog, trećeg, četvrtog i petog opštinskog suda, a najviše ih opterećuju izvršni predmeti koji se vode od 1980. godine do sada.

Formalno ima 1,6 miliona takvih predmeta, ali je „Infostan“ u novembru prošle godine povukao 900.000 zahteva za izvršenje, jer je od tog broja građana naplatio glavnica duga, a kamatu im otpisao. Tih 900.000 odustajanja zavedeni su u kompjuteru, ali još nisu arhivirani kao predmeti, između ostalog, zato što su sudovi od 4. januara 2011. godine radili i po 20 sati dnevno na preseljenju zaposlenih i spisa iz pet zgrada u tri.²¹⁵

S druge strane, Dragana Boljević, predsednica Društva sudija Srbije, kaže da je reforma sudstva kao dobro donela zakone o nezavisnim institucijama ili o oduzimanju imovine stečene kriminalom. Sudstvo je u ovoj fazi reforme građanima manje dostupno i kvalitetno, skuplje je i sporije. To su posledice tri pogubna poteza kojima su sudije učtkane, prekomerno i neravnopravno opterećene. Prvi je smanjenje broja sudija, iako već deceniju bitno raste broj predmeta. Drugi je upornost da se konzerviraju loši rezultati bahatog reizbora. Treće je nepromišljena, nefunkcionalna i skupa sudska mreža. Ona je upozorila da su troškovi sudova povećani posle reforme, a Visoki savet sudstva i Ministarstvo pravde nisu o tome izvestili. Dodala da je VSS proizvoljno određivao broj reizabranih sudija zbog čega je došlo do „ozbiljnog poremećaja u opterećenosti sudova“. Prema njenim rečima, sudije rade mnogo i opterećene su većim brojem predmeta, a mreža sudova je loša i nije pokazala bolje i brže rezultate u odnosu na vreme pre reforme pravosuđa. Ističe da, „broj predmeta je povećan u Beogradu, u kojima sudije ne bi ni u naredne tri godine mogli da reše sve predmete koje već imaju“.²¹⁶

215 Blic, 4. septembar 2010. „Najviše predmeta rešeno u Vojvodini“.

216 B92, 22. septembar 2010. „Troškovi veći, sudovi preopterećeni“.

Izvršavanje pravosnažnih presuda

Izvršenje pravosnažnih sudskih presuda jedan je od najvećih problema srpskog pravosuđa. Za sada nema preciznih podataka koliko se “sporo ali dostižno” stiže do pravde. Poznato je da se, i kad je presuda izrečena, na njeno izvršenje takođe beskrajno čeka. Slobodan Homen, državni sekretar Ministarstva pravde, ističe da je u proseku potrebno da prođe 650 dana od trenutka kada sud donese konačnu odluku do njene realizacije. Standard u razvijenim zemljama je 60 dana.

Srbija je, dakle, na začelju Evrope po broju (ne)izvršenih pravosnažnih presuda, naročito u vezi odluka trgovinskih sudova. U Beogradu sa više od 75 odsto svih sudskih predmeta u Srbiji, gde su uneti podaci u računarski sistem sudova, znamo da trenutno od ukupno 1,9 milion predmeta, gotovo 1,6 milion jesu upravo postupci koji se tiču izvršenja sudskih presuda. Uz pomoć Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID) formirali smo radnu grupu koja je sada napisala novi zakon o izvršnom postupku.²¹⁷ On napominje da je veliki problem bio u neizvršenju presuda privrednih sudova, čime nije bilo moguće garantovati efikasnost prilikom plasmana stranih investicija i da je to “bio razlog za odvrćanje stranih investitora od Srbije”. Veliki broj pravnih lica je zloupotrebljavao sporost u izvršenju, jer su u tom periodu namerno terali preduzeća u stečaj, dok se čekalo izvršenje presuda, tako da onda nije bilo moguće naplatiti potraživanja. Procenjuje se da je tako najmanje 10 puta umanjena ukupna suma koja se sudskim putem potraživala. Usvajanje novog, efikasnijeg zakona je obaveza i zbog zahteva Svetske banke da bi bankarski sistem u Srbiji funkcionisao normalno”.²¹⁸ Homen ističe dodatni problem, a to je mali broj sudskih izvršitelja (u Beogradu ih ima 40, na 1,6 miliona predmeta). Jedan od problema je i korupcija, jer se dešavalo da se izvršitelji podmićuju da odlažu izvršenja. Utvrđeno je da je bolje da se angažuju privatni sudski izvršitelji, nego da se proširuje državna uprava. Inače, u 80 odsto evropskih zemalja postoje privatni sudski izvršitelji. Zakonom će ubuduće biti propisano da u

217 Blic, 23. avgust 2010, “Na izvršenje čeka 1,6 miliona presuda”.

218 Isto.

Srbiji bude najmanje jedan izvršitelj na 30.000 stanovnika. Oni će morati da imaju pravni fakultet i položeni ispit za izvršitelja.²¹⁹

Reorganizacija sudova podrazumevala je njihovo ukрупnjavanje tj. pokrivanje područja na kojima ih je ranije bilo više. Zbog toga su mnoge sudije prinuđene da putuju iz mesta u mesto, a neki od njih dnevno prelaze i više od 100 kilometara. Zbirni podaci o tim dodatnim putnim troškovima kao i troškovima stanovanja te izdvajanjima za odvojeni život oko 200 sudija i tužilaca u Srbiji, takođe, ne postoje. Na primer, sudije iz Aranđelovca i Topole putuju svakog dana u Kragujevac, prelazeći i po 130 kilometara, a troškovi njihovog prevoza od kuće do posla mere se stotinama hiljada dinara. Pet zamenika apelacionog tužioca u Novom Sadu, koji su živeli u Vršcu, Pančevu i Subotici, najpre su putovali, a onda su iznajmili stanove u Novom Sadu. Država im dotira naknadu za stanovanje u visini od 250 eura mesečno, a isto toliko im isplaćuje na ime odvojenog života od porodice. To je ukupno 2500 eura mesečno, samo za Apelaciono tužilaštvo u Novom Sadu. Tome treba dodati i nadoknadu za putne troškove, četiri puta mesečno, jer i sudije i tužioci iz apelacionih sudova i tužilaštava, koji su iznajmili stanove u Beogradu, Nišu, Kragujevcu i Novom Sadu, imaju pravo da svakog vikenda, o trošku države, putuju svojim kućama, u posetu porodici.

Ministarstvo pravosuđa ističe da pravosudni organi, u skladu sa Zakonom o budžetu i odlukom o raspodeli sredstava, dostavljaju Ministarstvu pravde zahtev o potrebnim novčanim sredstvima, kako bi se izvršio njihov transfer. Ministarstvo pravde nema podatke o tome koliko sudija i tužilaca dobija naknadu za odvojeni život i smeštaj, imajući u vidu da pravosudni organi ministarstvu za tu vrstu troškova dostavljaju zahtev za transfer sredstava pod stavkom naknada za zaposlene, koja osim naknade za odvojen život i smeštaj, obuhvata i naknade za prevoz svih zaposlenih nosilaca pravosudnih funkcija. Ministarstvo tvrdi da su od uspostavljanja nove mreže pravosudnih organa, rashodi za zaposlene i za plate u odnosu na 2009, beleže smanjenje od 150 miliona dinara mesečno, a ostali tekući rashodi beleže smanjenje od 26 miliona. Uštede su, po ovoj računici, ostvarene smanjenjem broja sudija i zaposlenih, a osim toga, mnogi koji putuju,

koriste službena vozila i vozače, dok se neki snalaze pomoću linijskog, međugradskog ili sopstvenog prevoza.²²⁰

Reforma pravosuđa u Srbiji tek će (odlučujuće) biti pod lupom međunarodne zajednice ali, činjenica je, da će biti uspešna tek kad se pravosudnim organima obezbedi nezavisnost, samostalnost i sigurnost u izricanju presuda, bez bojazni od (ne)reizbora ili smenjivanja u kojima glavnu reč vode politika i političari.

Novi Zakon o krivičnom postupku

Zakon o krivičnom postupku (ZKP) zaslužuje posebnu pažnju. Najpre, zbog svog značaja u krivično–procesnom postupanju, odnosno radikalnim promenama u ovoj oblasti. Dakle, ne radi se o dopunama tj. kodifikaciji važećeg ZKP, već o novom propisu koji će temeljno izmeniti pravnu proceduru, od istrage, preko procesnih pravila pred sudom, te striktnog razdvajanja uloga tužioca, odbrane i suda, drugačijeg određivanja (policijskog) pritvora, sve do promene statusa svedoka – saradnika. Novi ZKP u smislu stvaranja zakonskih okvira, svakako je najznačajniji za započetu, a još nedovršenu, reformu pravosuđa. Konačno, kako još nije usvojen, ima prostora za eventualne primedbe i sugestije u njegovom prilagođavanju ovdašnjoj pravnoj tradiciji i usklađivanju sa međunarodnim standardima. Bude li usvojen u parlamentu, novi ZKP počeo bi se primenjivati od 1. februara 2012. godine, osim na postupke za organizovani kriminal i ratne zločine, gde će se na primenu čekati znatno kraće – šest meseci po usvajanju.

Dakle, norme predviđene u Nacrtu ZKP ukratko, slične su onima koje se u istrazi i suđenjima primenjuju u državama čije je pravosuđe zasnovano na principima anglosaksonskog prava (kao i u Haškom tribunalu), a cilj su – efikasnija i brža suđenja. Sud više neće izvoditi dokaze po službenoj dužnosti i sav teret dokazivanja krivice pašće na tužilaštvo. Sud će, međutim, imati značajnu ulogu u pripremnom ročištu za potvrđivanje optužnice, što je jedna od važnih novina. Na glavnom pretresu, suđenju, kad su okrivljeni pred sudom na optuženičkoj klupi, u prisustvu javnosti, svedoke

220 Politika, 9. jun 2010, „Ne zna se koliko koštaju putujući sudije i tužioci“.

će predlagati i saslušavati tužilac i odbrana, a sud kontroliše ispravnost saslušanja i izvođenja dokaza. Mnogi rokovi su skraćeni i biće izbegnuto da okrivljeni i svedoci budu saslušavani nekoliko puta. Viši sudovi neće moći u nedogled da ukidaju presude i vraćaju predmet na ponovno suđenje nego će već u drugom postupanju po žalbi na prvostepenu presudu morati da presude.²²¹

Advokat i član Radne grupe za izradu Nacrta zakonika o krivičnom postupku dr Slobodan Beljanski ističe da je krivični postupak zasnovan na mešovitom optužno-istražnom načelu. Nacrt ZKP ide u pravcu jačanja akuzatorskog ili optužnog načela (striktno razdvajanje uloga tužioca, odbrane i suda, u kome je sud arbitar u "sporu" ravnopravnih stranaka), mada se ne lišava ni uslovnih i fragmentarnih intervencija suda. Nema razloga da se zazire od postupaka anglosaksonskog prava, sa izraženim "takmičarskim" elementima, koji nisu prepreka za ostvarivanje pravde. Ipak, ne treba zanemariti uticaj tradicije, navika i kulture. Najznačajnija promena u novom ZKP, svakako se odnosi na novi tip istrage. Ne sme se, međutim, zanemariti značajno približavanje čistom kontradiktornom postupku (stranačka inicijativa, sužavanje procesnih aktivnosti suda) nakon podizanja optužbe, jačanju raspravnog načela i načela neposrednosti, posebno u toku saslušanja okrivljenih i ispitivanja svedoka i veštaka.²²²

Prema ovim pravilima tužilac će, kao i pre, rukovoditi prekrivičnim postupkom, ali će, za razliku od sadašnjeg rešenja, pokretati i sprovoditi istragu. To ne znači da se u ovoj fazi krivičnog postupka gasi uloga suda. Značajne uloge imaće sudija za prethodni postupak i sudsko veće. Po oceni Beljanskog, iako je ovaj tip istrage logična posledica akuzatorskog načela, ne smeju se zanemariti sistemski i praktički argumenti kojima se ovakva transformacija može osporavati. Našoj kulturi svojstvene su afektivnost i pristrasnost. Na ove slabosti, nažalost, nije imuna ni tzv. pravna kultura. Teško je očekivati da će se od tužioca, kao implicitno zainteresovane stranke, brzo stvoriti nepristrasni istražitelj činjenica i sakupljač dokaza.

221 Politika, 29. septembar 2010. "Kreće rasprava o nacrtu novog zakona o krivičnom postupku".

222 NIN, 9. oktobar, 2010, "Uterivanje anglosaksonske pravde".

Doslednu neutralnost nije imao ni veći broj istražnih sudija, pa je takvu neutralnost tim teže zamisliti u budućoj praksi tužilaštva.²²³

Ukidanje sudske istrage, tj. institucije istražnih sudija i poveravanje ovih ovlašćenja javnom tužiocu je već dugo prisutno kao ideja u stručnoj javnosti. U međuvremenu mogli smo pratiti efekte ovakvih promena u pojedinim zemljama u okruženju. Milan Antonijević, izvršni direktor Komiteta pravnika za ljudska prava, skreće pažnju na činjenicu da i sama istraga predstavlja deo postupka u kojem je zabeležen najveći broj kršenja ljudskih prava. Odgovornost za sve propuste u ovoj fazi postupka tako će biti prebačena na tužilaštvo. Kada se tome doda i praksa naših tužilaštava da se ne oglašavaju, a kada se i oglase ne obrazlažu odluke o odbacivanju i odbijanju krivičnih prijava ili obustavljanju istrage, očito je da će ovaj uspavani tužilački sistem morati da prođe kroz izuzetno veliku transformaciju.²²⁴

Nacrtom se, takođe, predviđa pripremno ročište, slično statusnim konferencijama Haškog tribunala. Svrha ovog ročišta je da se potvrdi ili odbaci optužnica, a cilj i namera da se u što ranijoj fazi postupka odbace optužnice koje su neutemeljene, tako da glavno suđenje uopšte ne mora ni biti održano. Kao i na statusnim konferencijama pred Haškim tribunalom, predviđeno je da na pripremno ročište sud poziva stranke da odrede i izjasne šta će dokazivati na glavnom pretresu. Ono što se utvrdi kao nesporno, sud neće ni dokazivati, što je, posmatrano iz ugla trajanja postupka – veoma ekonomično.

Sudija će za prethodni postupak donositi odluke koje će za posledicu imati značajnije zadiranje u slobode i prava. U njegovoj nadležnosti biće odlučivanje o pritvoru, jemstvu, zabrani napuštanja boravišta i stana, pretresanju, tajnom praćenju i snimanju, tajnom nadzoru komunikacija, angažovanju prikrivenog islednika, pa i o javnom objavljivanju fotografije osumnjičenog... Sudija će u nizu situacija imati kontrolnu ulogu u odnosu na javnog tužioca. Tako će, recimo, moći da naloži tužiocu preduzimanje određenih dokaznih radnji koje predlaže odbrana. U slučaju da tužilac to odbije – sudija za prethodni postupak može tu radnju da izvede i sam. Koначno, glavni pretres, tj. suđenje biće neka vrsta “dvoboja” stranaka pred

223 Isto.

224 Isto.

sudom, zasnovanog na principima koje primenjuje anglosaksonsko pravosuđe. Milan Antonijević ukazuje na to da će sličnost sa slučajevima koji se vode u, na primer, SAD i Haškom tribunalu, pre svega biti vidljiva na glavnom pretresu. Svedoke će predlagati i saslušavati javni tužilac i odbrana, a sud će biti tu da kontroliše ispravnost saslušanja i izvođenja dokaza i neće imati obavezu da istražuje više od onoga što se traži u optužnici i kasnije u žalbama, što će doprineti brzini postupka.²²⁵

Posebne nedoumice u javnosti izazvale su odredbe o načinu uručivanja sudskih poziva okrivljenima koji se brane sa slobode. Ovo se odnosi pre svega na deo da će se okrivljeni smatrati pozvanim na suđenje i kad se obaveštenje objavi na internet stranici suda, ili i ako je pozvan elektronskom poštom, pa i posredstvom komšije, predsednika kućnog saveta i kolega na poslu. Na ovakav predlog novih paragrafa o načinu uručivanja sudskih poziva mnogi su sumnjičavi s obzirom na društveni milje i okruženje, te neukost u baratanju kompjuterima i elektronskom poštom. Ipak, dve od samo tri obaveze okrivljenog su da se odaziva na pozive i da obavesti nadležne o promeni adrese i boravišta. Tek ako okrivljeni prekrši ovu obavezu, pa ga na poznatoj adresi nema, pribеćiće se alternativnoj mogućnosti – oglasnoj tabli ili internet stranici, ali uz ostavljanje obaveštenja o tome na adresi o kojoj je okrivljeni ostavio podatke. Svrha ovakvog dostavljanja je ekspeditivnost, sprečavanje zloupotreba i održavanje procesne discipline. Kada je, pak, reč o odluci kojom je izrečena sankcija lišenja slobode, takvo dostavljanje se ne može primeniti, nego sud mora okrivljenom postaviti branioca po službenoj dužnosti, ukoliko ga okrivljeni već nema.

Razdoblje do 2012, tj. do stupanja na snagu novog ZKP trebalo bi da omogući ili pomogne da se sporne i nejasne odredbe preispitaju, promene ili prilagode realnosti. Konstatujući da se ni do svih predloženih rešenja nije došlo jednoglasno, Slobodan Beljanski ukazuje na neka koja bi, po njegovom mišljenju, mogla pretrpeti promene: "Svakako nisam pristalica svrstavanja jednog anahronog i za političke manipulacije podesnog delikta, kakvo je krivično delo *zloupotreba službenog položaja*, u grupu krivičnih dela na koje se primenjuju posebne dokazne radnje, poput

225 NIN, 9. oktobar 2010, „Uterivanje anglosaksonske pravde“.

prisluškivanja ili tajnog praćenja. Takođe, čini mi se da nije isključena arbitrnost u izuzecima od pravila da branilac i okrivljeni u pritvoru mogu komunicirati bez nadzora, da je široko postavljena dokazna vrednost tzv. slučajnog nalaza, da je preterano da se tajni nadzor komunikacija proizvođača do godinu dana, da su niski kriterijumi za pravo tužioca da od banaka i drugih finansijskih organizacija dobija podatke za proveru računa i sumnjivih transakcija. Naravno, ne radi se u svim slučajevima o novim, već mahom preuzetim rešenjima iz poslednjih promena ZKP²²⁶

S obzirom da se Nacrt zakonika o krivičnom postupku očito opredelio za brzinu postupka, Milan Antonijević ističe da se povećavaju i mogućnosti za kršenje ljudskih prava, greške koje mogu nastati u brzini, na koju naše pravosuđe, nije naviklo. Efikasnost nikako ne sme ići na štetu prava, na ustupke sudu kako bi na lakši način izašao na kraj sa teškoćama kojima nije dorastao. Svakako treba voditi računa i o sposobnosti tužilaštava da preuzmu na sebe novu odgovornost u istragama.²²⁷

Što se tiče pritvora osumnjičenih pre izlaska pred istražnog sudiju, prema Nacrtu ZKP policija više neće moći samostalno da određuje takozvano "policijsko zadržavanje", tj. pritvor od 48 sati, već će morati da pribavi saglasnosti tužioca. U cilju skraćivanja postupka viši sudovi će već u drugom postupanju po žalbi biti obavezni da pravosnažno presude. Skraćeni postupci biće mogući i za krivična dela kažnjiva do osam godina zatvora. Dalje, po novim predloženim rešenjima, umesto svedoka-saradnika uvodi se okrivljeni saradnik, a razlika je u tome što se uvodi tačniji naziv. Slobodan Beljanski ističe da "nije logično da se okrivljeni koji ostaje okrivljen i kome se izriče kazna naziva svedokom. Trebalo bi razlikovati njegov procesni status od dokaznog karaktera njegovog iskaza. O takvom svedočenju tužilac i okrivljeni sačinjavajće sporazum. Sud će ocenjivati da li su se stranke sporazumele o sankciji, meri ili oslobođenju od kazne u skladu sa krivičnim zakonom".²²⁸

Pravosuđe u Srbiji još je u tranziciji, te je još uvek teško dati ozbiljiju ocenu reformi, posebno zbog toga što je tek počelo da funkcioniše po no-

226 NIN, 9. oktobar 2010, "Uterivanje anglosaksonske pravde".

227 Isto.

228 NIN, 9. oktobar 2010, "Uterivanje anglosaksonske pravde".

voj organizaciji i proceduri. Međunarodna zajednica očekuje da taj „treći stub“ vlasti bude što pre nezavistan i stabilan, kako bi se ubrzao proces pridruživanja EU, bez obzira na eventualne političke promene u budućnosti. Za sada se još ne može govoriti da je srbijansko pravosuđe nezavisno i samostalno, jer je ozbiljna lustracija sudija i tužilaca izostala, i kod izabranih i kod neizabranih nosilaca pravosudnih funkcija. Pitanje je, dakle, da li bi pravosuđe – sudstvo i tužilaštvo – u Srbiji bilo drugačije da su neizabrani – izabrani ili, obrnuto da su neizabrani na mestu svojih neizabranih kolega. Drugim rečima, reforma pravosuđa je, bez sumnje, dugoročan proces u kome bi svoje mesto morali naći novi, mladi ljudi pravne struke, oni koji nemaju „repove“ iz prethodnog sistema, sa drugačijim stavom prema pravu i pravdi, a pre svega u odnosu na političku vlast. Naravno, i u shvaćanju šta je suština nezavisnog pravosuđa.

Imovina stečena kriminalom

Zakon o oduzimanju imovine stečene krivičnim delima

Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela (stupio na snagu 1. marta 2009), u 2010. godini primenjen je u više slučajeva plenidbom nekretnina i novca učesnicima ili vođama organizovanih kriminalnih grupa. Posebno je značajno što su na osnovu Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela ratnog zločina pokrenute i istrage protiv osoba koje su stekle bogatstvo počinjenim zlodelima ili ratnim profiterstvom.

Ministarka pravde Snežana Malović na okruglom stolu "Prva godina primene Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela-uspesi i izazovi", koji je organizovala Misija OEBS i Ambasada SAD u Srbiji, istakla je da se vrednost do tada trajno ili privremeno oduzete imovine procenjuje na oko 100 miliona eura. Ona je navela da je do kraja marta 2010, nakon okončanja sudskog postupka i donošenja pravosnažne presude, u dva slučaja trajno oduzeta imovina za koju nije bilo dokazano legalno poreklo.

Ministarka Malović je navela da, „za godinu dana privremeno je oduzeto 15 kuća, 27 stanova, osam lokala i veći broj automobila”,²²⁹ te da se na računu Direkcije za upravljanje oduzetom imovinom nalazi oko 700.000 eura i oko dva miliona dinara. Ona je ocenila da se rezultati primene Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela mogu smatrati veoma dobrim i ukazala na zakonsko rešenje po kome deo oduzetog imetka mora biti upotrebljen za jačanje dalje borbe protiv kriminala. Snežana Malović je rekla da je suzbijanje organizovanog kriminala oduzimanjem imovine značajno, jer počinoci stečeni profit "peru" kroz legalne poslove i koriste za korupciju državnih funkcionera, kupovinu medija i upravljanje

229 Okrugli sto "Prva godina primene Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela-uspesi i izazovi", 30. mart 2010. godine, <http://www.mpravde.gov.rs/lt/news/vesti/okrugli-sto>.

finansijskim institucijama. Prema njenim rečima, dosadašnja praksa pokazuje veliki značaj finansijske istrage, budući da se veliki deo imovine formalno uopšte ne nalazi u vlasništvu okrivljenih, već je prenet na članove porodice, rodbinu i prijatelje.

Ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić istakao je da je Jedinica za finansijske istrage pronašla i prikupila dokaze za oko 300 stanova, kuća, poslovnih prostora i garaža, oko stotinu vozila, devet miliona eura i četiri miliona dinara koji nemaju legalno poreklo. Dačić je rekao da je oduzimanje te imovine jedan od osnovnih ciljeva borbe protiv organizovanog kriminala, jer je sticanje imovine na nezakonit način, kao i njeno uključivanje u legalne tokove, osnovni motiv za formiranje i delovanje organizovanih kriminalnih grupa. On je istakao da "smatra da će oduzimanje nelegalno stečene imovine koja je u nesrazmeri sa legalnim prihodima, obeshrabriti sve potencijalne počinioce krivičnih dela".²³⁰

Ministarka Malović je krajem juna obavestila da je Direkcija za upravljanje oduzetom imovinom, koja je formirana kao organ u sastavu Ministarstva pravde oduzela imovinu u dva slučaja. Po okončanju sudskog postupka Direkcija je trajno oduzela građevinsku parcelu od više od 20 ari u Šilerovoj ulici u Zemunu (koja je pripadala vođama "zemunskog klana") i deo kuće Milorada Ulemeka, pravosnažno osuđenog na višegodišnje zatvorske kazne zbog više krivičnih dela, među kojima je i ubistvo premijera Srbije Zorana Đinđića. Do konačne odluke suda, odnosno pravosnažnosti presuda protiv okrivljenih za krivična dela organizovanog kriminala, u posedu Direkcije je i privremeno oduzeta imovina. Direkcija je u tom trenutku upravljala sa oko 20 kuća, 35 stanova, 10 lokala, dva hotela – "Putnik" i "Vojvodina" u Novom Sadu, većinskim paketom vlasništva nad sindikalnim odmaralištem u Rovinju, većinskim paketom akcija preduzeća "Jedinstvo", kao i sa više restorana i više desetina automobila. Na računu Direkcije trenutno se nalazilo, prema rečima Malovićeve, 750.000 eura

230 Okrugli sto "Prva godina primene Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela-uspesi i izazovi" – 30. mart 2010. godine, <http://www.mpravde.gov.rs/lt/news/vesti/okrugli-sto>.

i oko dva miliona dinara privremeno oduzetih sredstava, s tim što se ta cifra svakodnevno menja.²³¹

Po osnovu prihoda od izdavanja privremeno oduzetih nepokretnosti, Direkcija je mesečno u junu 2010, prihodovala sa oko 15.000 eura, a taj novac se, kako je navela ministarka Malović, koristi za pomoć socijalno ugroženim kategorijama stanovništva, kroz finansiranje rada narodnih kuhinja i drugih potreba najsiromašnijih građana Srbije.

Sušтина Zakona o oduzimanju imovine je da se novcem oduzetim od kriminala i mafije, s jedne strane, finansiraju socijalno ugroženi delovi našeg stanovništva, a da se drugi deo novca koristi za jačanje kapaciteta države u borbi protiv organizovanog kriminala. Ministarka pravde je objasnila i da imovina stečena kriminalnim radnjama može biti oduzeta trajno i privremeno. Trajno oduzimanje nije moguće pre pravosnažnog završetka krivičnog postupka, a privremeno oduzimanje imovine može se realizovati u svim fazama krivičnog postupka, kao i finansijska istraga. Imovina se od okrivljenog privremeno oduzima kada postoji opasnost da bi kasnije oduzimanje bilo otežano ili onemogućeno. Privremeno oduzimanje imovine traje do okončanja postupka i završetka finansijske istrage, kada može slediti i donošenje odluke o trajnom oduzimanju. Imovina se, inače, oduzima i od lica blisko povezanih s okrivljenima, koji su preneli nelegalno stečen kapital na te osobe.

Tako je na osnovu sudskih odluka od osoba povezanih sa Darkom Šarićem, optuženim za šverc kokaina iz Južne Amerike u Zapadnu Evropu, vanbračne supruge, brata, majke, sestre i bratanca privremeno oduzeto više objekata. Takođe, od povezanih osoba sa bivšim direktorom "Elektro-distribucije Beograd" Branislavom Uskokovićem, kćerki, zetova i unuka, privremeno je oduzeto više kuća, stanova i lokala. Početna cena pokretne imovine zaplenjene u kućama i objektima Darka Šarića koja je ponuđena na licitacijskoj prodaji bila je procenjena na oko 4,5 miliona dinara. Međutim, ostvarena ukupna cena povećana je u odnosu na početnu višestruko i od ponuđenih 250 predmeta prodato je stotinak, za oko 10 miliona dinara. Početne cene kretale su se od 20 do 40 odsto ispod tržišne vrednosti, u

231 Nezavisne novine 26. jun. 2010, „Snežana Malović: Poštovaćemo odluku o izručenju Ganića“.

zavisnosti od prodajnog predmeta, ali tokom licitiranja početni iznosi višestruko su uvećani.²³²

Na konferenciju o oduzimanju imovinske koristi stečene krivičnim delom, u julu 2010, ministar policije Ivica Dačić rekao je da je jedinica za finansijsku istragu za godinu dana obavila 35 istraga prema 323 osobe, osumnjičene i optužene za krivična dela koja su na udaru zakona o oduzimanju imovine. Prema njegovim rečima, pod istragom su bile 434 kuće, stanovi, poslovni prostori i drugi objekti, zatim 345 automobila, motora i teretnih vozila, kao i više od devet miliona eura i 20 miliona dinara.²³³

Na pomenutoj Konferenciji saopšteno je da su Evropska unija i Savet Evrope odlučili da finansijski pomognu borbu Srbije s organizovanim kriminalom. Vensan Dežer, šef delegacije Evropske komisije u Srbiji, rekao je: "Ovaj projekat, ukupne vrednosti oko dva miliona eura, u okviru koga će biti nabavljena i oprema u vrednosti od dodatnih pola miliona eura, pomoći će razvoj kapaciteta Direkcije za upravljanje oduzetom imovinom, kao i istragu, pronalaženje i zaplenu imovine stečene kriminalom. Želeo bih da čestitam ministrima na dosadašnjim rezultatima na tom polju."²³⁴

U septembru prošle godine vrednost privremeno ili trajno oduzete imovine stečene kriminalom procenjivala se na oko 200 miliona eura, a samo u prethodnih mesec dana oduzeto je oko 20 kuća i stanova, izjavila je ministarka pravde Snežana Malović.²³⁵ Ona je rekla da se Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, tokom godinu i po dana primene, pokazao kao efikasno sredstvo u borbi protiv organizovanog kriminala, a najveći pomak je to što se u poslednjih šest meseci oduzimaju i preduzeća kupovana nelegalno stečenim novcem.

Ministarka Malović je takođe istakla da je "izuzetno važno što na ovaj dan, kada pravimo presek stanja, mogu da saopštim da je Posebno odeljenje Višeg suda u Beogradu donelo odluku o privremenom oduzimanju firme 'Municipium' u Beogradu, a koja ima udela u mnogim drugim

232 Nezavisne novine 26. jun 2010, "Snežana Malović: Poštovaćemo odluku o izručenju Ganića".

233 Vesti RS, 7. jul 2010, "Vrednost zaplenjene imovine 150 miliona evra".

234 B92, 7. jul 2010, „Na udaru i imovina ratnih zločinaca“.

235 Kurir, 2. septembar 2010, „Kriminalcima oduzeto 220 miliona eura“.

preduzećima. To je bila bazna firma kriminalnog klana Darka Šarića za kupovinu nekretnina i pravnih društva širom Srbije.²³⁶ Prema njenim rečima, na slučaju te firme vidi se kako je Darko Šarić, preko trećih lica, a u ovom slučaju preko okrivljenog Nebojše Jestrovića, kupovao firme.

Na osnovu zakona, sudskim odlukama trajno je oduzet plac u Šilerovoj ulici koji je pripadao vođama zemunskog klana i kuća Milorada Ulemeka Legije na Ceraku. Takođe, u posedu Direkcije za upravljanje oduzetom imovinom, a na računu Narodne banke Srbije u septembru 2010. završilo je 1,780.534 dinara, kao i 726.234 eura. Najveći deo devizne zaplene novca potiče od Dragana Labudovića, člana grupe Darka Šarića, kome je oduzeto 544.430 eura, članovima porodice Darka Šarića 110.000 eura i Dejanu Jezdoviću iz Požarevca 15.000 eura.²³⁷ Do tada je oduzeto i 90 automobila, od kojih 72 potiču iz takozvane SMS mafije, dok je ostalih 18, uglavnom najskupljih džipova i limuzina, oduzeto od drugih velikih kriminalnih grupa, pre svega Darka Šarića i Darka Eleza.

Automobili koji su bili u voznom stanju, dati su sudovima na korišćenje, Jedinici za finansijske istrage MUP Srbije, kao i drugim državnim organima. Što se tiče stambenih objekata, deo njih se samo formalno nalazi u vlasništvu Direkcije za imovinu, jer u njima žive članovi porodica dok sud ne odluči da li će im imovina biti trajno oduzeta.²³⁸

U decembru 2010. godine ministar policije Dačić je izjavio da je od stupanja na snagu zakona o oduzimanju imovine stečene kriminalom, 1. marta 2009. godine, zaplenjena imovina vrednosti oko 250 miliona eura. Tačnije, Jedinica za finansijske istrage MUP Srbije izvršila je 35 finansijskih istraga za 323 osobe, i tom prilikom je oduzeta pokretna i nepokretna imovina – 443 kuće, stanovi, poslovni objekti, automobili, motorna vozila, luksuzan nameštaj. Otkrivena je velika količina nelegalno stečenog novca, a mesečni prihod države od imovine stečene kriminalnim putem je 15.000 eura.²³⁹

236 Kurir, 2. septembar 2010, „Kriminalcima oduzeto 220 miliona eura“.

237 Isto.

238 Isto.

239 Pravda u tranziciji, decembar 2010, „Imovina stečena ratnim zločinima pod finansijskom istragom“.

Oduzimanje imovine proistekle iz ratnog zločina

Mediji su još sredinom 2010. godine najavili da će država pleniti imovinu i ratnim zločincima koji su je stekli kriminalom. RTV B92 je objavio da je „pažnja javnosti, ali i istražnih organa u proteklih godinu i po dana bila usmerena na organizovane kriminalne grupe. Međutim, ni ratni zločinci više ne mogu očekivati da će po izlasku iz zatvora uživati u nelegalno stečenoj dobiti”. Posebo je istaknuto da će pripadnici “Škorpiona”, ali i takozvane “Gnjilanske grupe” biti prvi obuhvaćeni istragom. Mada nije mogao da potvrdi ovu informaciju tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević naveo je, da su prema njegovim saznanjima neki od okrivljenih, osuđenih na višegodišnje kazne, žešće reagovali na mogućnost oduzimanja imovine nego na same kazne zatvora.²⁴⁰

Sedam pripadnika paravojne jedinice „Šakali”, osumnjičenih za ubistva albanskih civila na Kosovu, kao i njihovi srodnici, naći će se prvi među okrivljenima za ratne zločine na udaru Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnih, dela jer se terete da su od albanskih civila uzeli oko sto vozila, nameštaj, električne aparate, novac i nakit. Novac su ulagali u kupovinu nekretnina i lokala, a oteim nameštajem i tehnikom često su uređivali svoje kuće. Osumnjičeni će morati da dokazuju poreklo imovine, a sve što ne budu mogli da dokažu biće im oduzeto. Na primer, pokojni Nebojša Minić (40), zvani Komandant Smrt, vođa „Šakala” na terenu, sa nameštajem oteim od albanske porodice u selu Breženik, uredio je kuću svoje supruge u Beogradu. On je osumnjičen i da je ubio neke od članova te porodice. Osumnjičeni su oteta vozila registrovali u Crnoj Gori i zatim ih dovozili u Srbiju, gde su ih prodavali. Najbolje automobile su zadržavali sa sebe i svoje rođake i prijatelje, kaže izvor Blica blizak istrazi.²⁴¹

Bruno Vekarić zamenik tužioca za ratne zločine Republike Srbije izjavio je u decembru 2010, da je na osnovu Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela ratnog zločina, tužilac za ratne zločine Republike Srbije Vladimir Vukčević naredio finansijske istrage protiv ukupno 56 osoba. Tokom avgusta i septembra 2010. godine u Tužilaštvu za ratne

240 B92, 7. jul 2010, „Na udaru i imovina ratnih zločinaca”.

241 Blic, 16. mart 2010, “Oduzimanje imovine i ratnim zločincima”.

zločine je izdato 47 naredbi protiv okrivljenih za ratne zločine u Podujevu, Lovasu, na Ovčari, u Zvorniku, Čuški i Trnovu. Potom je tužilac naredio i pokretanje finansijske istrage protiv još pet lica optuženih za ratni zločin protiv civilnog stanovništva romske nacionalnosti u selima zvorničke opštine Skočić, Malešić, Petkovci i Drinjača. Optužnica Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije tereti Simu Bogdanovića i još četvoricu pripadnika paravojnih jedinica za smrt 23 civila romske nacionalnosti, među njima i jedne žene u vidno odmakloj trudnoći. Okrivljeni su pretresali kuće Roma, tražili novac i dragocenosti, naoružanje i lične vredne stvari. U optužnici je navedeno da je od nekoliko žena, među kojima je bilo i silovanih, traženo da predaju zlatni nakit, novac i druge dragocenosti.²⁴²

Inače, prema podacima Tužilaštva za ratne zločine, motiv za učešće u ratu kod čak 90 odsto onih koji su procesuirani – bio je pljačka i bogaćenje. Tužilaštvo za ratne zločine smatra da su u smislu primene ovog zakona interesantni pojedinci za koje svedoci navode „biznis” kojim su se bavili tokom i neposredno posle rata. Pominjani su i kao deo lanca nelegalne trgovine naftom i građevinskim materijalom, a mnogi od njih podigli su kuće ili kupovali stanove neposredno posle ratnih sukoba u kojima su učestvovali.

Osobe protiv kojih je pokrenuta finansijska istraga već su pravnosnažno ili prvostepeno osuđene za deportaciju, zarobljavanje, nečovečno postupanje i ubijanje najmanje 700 muslimanskih civila u Zvorniku 1992. godine, ali i za ratni zločin protiv najmanje 200 hrvatskih zarobljenika na Ovčari kod Vukovara, 20. I 21. novembra 1991. godine. Podaci na osnovu kojih je pokrenuta finansijska istraga u premetu „Čuška” pribavljeni su tokom svedočenja u istrazi – jedna od žrtava navela je da je dala zlato i novac u vrednosti između četiri i pet hiljada tadašnjih nemačkih maraka, žrtve su bile primoravane da na cebe ispred „Šakala” stave sve što imaju, oduzet im je novac i nakit, dokumenta su cepana, oduzeti su automobili marke Mercedes BMW, traktori, kamioni.²⁴³

242 Pravda u tranziciji, decembar 2010, „Imovina stečena ratnim zločinima pod finansijskom istragom”.

243 Pravda u tranziciji, decembar 2010. „Imovina stečena ratnim zločinima pod finansijskom istragom”.

U slučaju Ovčara, Tužilaštvo za ratne zločine pošlo je od sumnje da su osuđeni pripadnici Teritorijalne odbrane Vukovara i paravojsnih jedinica osuđenih za ratni zločin na tom poljoprivrednom dobru pljačkom stekli veliko bogatstvo koje se meri desetinama miliona eura. Finansijska istraga će utvrditi da li je njihov kapital nastao tako što su oduzimali nakit i novac ljudima koje su potom streljali na jami Grabovo, što je deo same optužnice kao i presude za taj ratni zločin. Isto se događalo i u Zvorniku gde su pojedine „patriote” oduzimale imovinu i iz srpskih kuća. Ta imovina se, postoji sumnja, kasnije uvećavala, jer su neki od tih ljudi postajali učesnici u lancu organizovanog kriminala i sticali na desetine kuća, lokala, automobila, bezinskih pumpi.

U predmetu Lovas, u toku je prvostepeni sudski postupak protiv 14 optuženih pred Odeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu koje optužnica tereti da su, kao pripadnici JNA, lokalne teritorijalne vlasti i paravojsne formacije „Dušan Silni”, lišili života 70 osoba tako što su nekontrolisano otvarali vatru iz pušaka, bacali bombe u dvorišta, kuće, podruma i druge prostorije, ubijali zatočene hrvatske civile u tim prostorijama, na ulici i drugim mestima, terali ih da koračaju kroz minsko polje. Okrivljeni su od zarobljenih civila oduzeli novac, zlatni nakit i druge dragocenosti. Prema podacima Tužilaštva za ratne zločine, motiv za učesće u ratu kod čak 90 odsto onih koji su procesuirani – bio je pljačka i bogaćenje. Tužilaštvo za ratne zločine smatra da su u smislu primene ovog zakona interesantni pojedinci za koje svedoci navode „biznis” kojim su se bavili tokom i neposredno posle rata.²⁴⁴

Šakali i pljačke u selu Čuška

Posebnu bestijalnost u pljačkama pokazali su optuženi za zločine u kosovskom selu Čuška. Oni su pretresali albanske kuće, uzimali vrednije stvari – pljačkali i palili, od ukućana oduzimali gotov novac, zlatan nakit, satove i druge dragocenosti. Oduzeli su i automobil „pežo”, kamion nosivosti 10 tona, koji im je predao jedan od oštećenih, kako bi otkupio život

244 Pravda u tranziciji, decembar 2010, „Imovina stečena ratnim zločinima pod finansijskom istragom”.

svog sina. U taj kamion su kasnije natovarili kompletan nameštaj oduzet iz dve kuće. Istom prilikom je oduzeto 300 nemačkih maraka, zlatan nakit – minđuše i prstenje, potom posebno 200 DM i 850 DM. Jedan od osumnjičenih je nožem urezao na prsima znak „četiri ocila” oštećenom i od njega oduzeo 100.000 DM, kako bi poštedeo život njegovom sinu. Posle toga ga je naterao da uđe u dvorišni nužnik kuće, pa su istovremeno dvojica ispalila rafal iz automatske puške u leđa oštećenom nanevši mu povrede od kojih je ovaj preminuo. Sve su kuće u selu zapaljene. Uništeno je više od 30 porodičnih kuća. Po završenoj „akciji” sve oduzete stvari, novac i zlatan nakit, vozila i kamion sa nameštajem osumnjičeni su predali pokojnom Minić Nebojši, koji je deo “plena” zadržao za sebe, a deo podelio pripadnicima svoje jedinice.²⁴⁵

245 Isto.

Ratni zločini

Nove optužnice i suđenja u Srbiji

Početak januara 2011, na sajtu državnog Tužilaštva za ratne zločine zabeleženo je da je ukupan broj procesuiranih osoba u Srbiji, za zločina počinjena na teritoriji bivše SFRJ, 383, optuženih je 133, a broj „evidentiranih“ žrtava je 2590. Za sada je osuđen (znači, prvostepeno i pravosnažno) 61 optuženik, a oslobođeno ih je 13. Pravosnažnim presudama osuđenima je izrečeno ukupno 433 godina zatvora.

U toku su suđenja, odnosno glavni pretresi za zločine u Zvorniku, protiv troje optuženih (zbog najmanje 13 ubijenih i zlostavljanih žrtava), u Lovasu protiv 14 optuženika (za više od 70 žrtava), grupi paravojskih jedinica u Orahovcu optuženih za stradanje osam osoba. Stanku Vujanoviću, inače prethodno osuđenom za zločine na „Ovčari“, sudi se i za ubistvo još četiri osobe. Postupci se vode i za ratna zločine počinjene u Ličkom Osiku protiv četvorice okrivljenika zbog likvidacije pet osoba, u Belom Manastiru optužene su četiri osobe zbog stradanja najmanje šest hrvatskih civila. Za teške zločine u kosovskom selu Čuška u toku je postupak protiv devet optuženih koji se terete za likvidaciju, mučenje i zlostavljanje civilnog stanovništva. U vezi regionalne pravne pomoći u svedočenjima za ratne zločine, evidentirano je da je saradnja sa Hrvatskom postignuta u 30 predmeta, a sa Bosnom i Hercegovinom – u sedam.²⁴⁶

U septembru 2010. godine Apelacioni sud potvrdio je prvostepene presude Veća za ratne zločine Okružnog suda okrivljenima za ratni zločin na poljoprivrednom dobru „Ovčara“ u novembru 1991. godine, kada je, nakon predaje bolnice u Vukovaru, ubijeno više od 200 ratnih zarobljenika. Prvostepenom presudom koju je potvrdilo Veće za ratne zločine Apelacionog suda, okrivljeni Miroljub Vujović, Stanko Vujanović, Predrag Milojević, Đorđe Šošić, Miroslav Đanković i Saša Radak osuđeni su na po

246 Sajt Tužilaštva za ratne zločine www.tuzilastvorz.org.rs_ januar 2011.

20 godina zatvora. Milanu Vojnoviću potvrđena je kazna na 15 godina zatvora, Jovici Periću na 13 godina, Milanu Lančuzaninu na šest godina, a Predragu Dragoviću i Goranu Mugoši na pet godina zatvora. Veće za ratne zločine preinačilo je prvostepenu presudu tako što je pooštrilo kaznu zatvora okrivljenoj Nadi Kalabi (prethodno osuđenoj na pet godina) i osudilo je na 11 godina zatvora, dok je okrivljenom Ivanu Atanasijeviću kazna zatvora smanjena na 15 godina. Istom presudom odbijena je žalba Tužilaštva za ratne zločine i potvrđena oslobađajuća presuda okrivljenima Marku Ljuboju, Slobodanu Katiću, Predragu Madžarcu, Vuji Zlataru i Miloradu Pejiću. Po nalazu Apelacionog suda, neosnovani su navodi žalbe branilaca i okrivljenih kojima su potvrđene ili pooštrene kazne, jer je prvostepeni sud pravilno utvrdio da se u konkretnom slučaju radilo o ratnim zarobljenicima u Vukovaru i na poljoprivrednom dobru "Ovčara". „Okolnost da se status ratnog zarobljenika ne pojavljuje u unutrašnjem oružanom sukobu, kakav je bio na području Vukovara, je bez značaja za zauzimanje drugačijeg pravnog stanovišta, jer je na pouzdan način prvostepeni sud utvrdio da su se strane u sukobu saglasile da taj status obezbede licima lišenim slobode.²⁴⁷

Krajem aprila 2010, Tužilaštvo za ratne zločine podiglo je nove optužnice za zlodela počinjena kod Zvornika (predmet Zvornik 5) protiv Sime Bogdanovića, Damira Bogdanovića, Zorana Stojanovića, Tomislava Gavrića i Đorđa Ševića. Njima se na teret stavlja da su ubili najmanje 23 civila, silovali i zlostavljali žene Romkinje. Zločin nad Romima u Skočiću kod Zvornika počinjen je 11. jula 1992. godine. Početkom novembra 2009, uhapšeno je pet osoba okrivljenih da su u selima Skočić, Malešić, Petkovci i Drinjača, u opštini Zvornik, 1992. godine počinili ratni zločin protiv civila romske nacionalnosti.²⁴⁸ Ovo je, inače, prvi sudski proces u kome se sudi za zločine nad Romima.

Protiv Darka Jankovića zvanog Pufta, iz Kraljeva, za ratni zločin protiv civilnog stanovništva na teritoriji opštine Zvornik tokom maja i juna 1992. godine, srpsko Tužilaštvo podiglo je optužnicu u aprilu 2010. Janković je optužen da je kao pripadnik jedinice "Pivarski", u sastavu Teritorijalne

247 www.e-novine.net, 14. septembar 2010. „Nove presude ratnim zločincima sa „Ovčare“.

248 Sajt Tužilaštva za ratne zločine www.tuzilastvorz.org.rs.

odbrane Zvornik, počinio ratne zločine u Domu kulture "Čelopek", na poljoprivrednom dobru "Ekonomija" i u "Ciglani", gde je ubio najmanje 13 muslimanskih civila, psihički i fizički ih mučio, tjelesno povrijeđivao, zlostavljao i nečovječno prema njima postupao. U optužnici se, između ostalog, navode i ratni zločini u Domu kulture "Čelopek", 10. i 11. juna 1992. godine, na dan uoči Bajrama, koji su posebno degradirajući i ponižavajući. Trojica pripadnika jedinica "Žute ose" i "Pivarski" su pravnosnažno osuđeni na ukupno 31 godinu zatvora za ratne zločine u Zvorniku, a protiv četvorice optuženih postupak je u toku.²⁴⁹

U junu 2010. godine Tužilaštvo za ratne zločine Srbije podiglo je optužnicu protiv četvorice bivših pripadnika policije tzv. SAO Krajine, zbog ubistva petočlane porodice Rakić u Ličkom Osiku, u Hrvatskoj, u oktobru 1991. godine. Okrivljenima Čedi Budisavljeviću, Mirku Malinoviću, Milanu Bogunoviću i Bogdanu Grujičiću se na teret stavlja ubistvo Maneta Rakića, njegovih sinova Dragana i Milovana, ćerke Radmile i supruge Lucije. Optuženi su, kako se navodi, zbog sumnje da poseduju radio stanicu i da saraduju sa hrvatskim oružanim formacijama, uhapsili Maneta Rakića i njegovo troje dece, vezali im ruke, zatvorili usta lepljivom trakom i vozilom marke TAM, prevezli ih do kraške jame Golubnjača gde su ih ubili hicima iz vatrenog oružja. Njihova tela su potom bacili u jamu, a telo Lucije Rakić koju su takođe ubili vatrenim oružjem, optuženi Budisavljević, Malinović i Bogunović su zapalili, kao i vikendicu u kojoj je boravila u mestu široka Kula. Tužilaštvo je predložilo da se optuženima produži pritvor u kome se nalaze od hapšenja. Zahtevom za sprovođenje istrage obuhvaćeno je šestoro osumnjičenih za taj događaj, ali je, protiv dvojice koji su nedostupni srpskim pravosudnim organima, istraga u prekidu.²⁵⁰

Protiv četvorice bivših pripadnika SUP Beli Manastir za ratni zločin protiv civilnog stanovništva u opštini Beli Manastir (Hrvatska) u drugoj polovini 1991, Tužilaštvo za ratne zločine Srbije podiglo je optužnice, takođe u junu 2010. U saopštenju Tužilaštva navodeno je da su Zoran Vukšić, Slobodan Strigić, Branko Hrnjak i Velimir Bertić optuženi za ubistvo najmanje šest civila nesrpske nacionalnosti, protivzakonita zatvaranja, povređivanje

249 Radio Slobodna Evropa, 27. april 2010. "Podignuta optužnica za zločin u Zvorniku".

250 www.e-novine.com 28. jun, "Podignuta optužnica za zločine u Ličkom Osiku".

telesnog integriteta, zastrašivanje, teror, mučenja i nečovečna postupanja prema civilima. Oni su tada bili pripadnici Jedinice za posebne namene iz sastava policijskih oružanih grupacija SAO Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srem i svi su državljani Republike Srbije. Državno odvjetništvo Republike Hrvatske ustupilo je 2008, Tužilaštvu za ratne zločine Republike Srbije ovaj krivični predmet Županijskog suda u Osijeku, na osnovu Sporazuma o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida, zaključenog u oktobru 2006. godine.²⁵¹

Tužilaštvo za ratne zločine podiglo je 10. septembra optužnice za zločine u kosovskom selu Čuška protiv devet pripadnika jedinice „Šakali“ za ratni zločin protiv civilnog stanovništva zbog ubistva najmanje 43 albanska civila, 14. maja 1999. godine. Optužnica tereti Toplicu Miladinovića, Srećka Popovića, Slavišu Kastratovića, Bobana Bogićevića, Zvonimira Cvetkovića, Radoslava Brnovića, Vidoja Korićanina, Veljka Korićanina i Abdulaha Sokića da su preduzimali oružane napade i pojedinačne akte nasilja. Oni se terete i za pretnje nasiljem, ubistva, uništavanje civilne imovine, pljačke, otimanje lične imovine u nameri da steknu imovinsku dobit, sa glavnim ciljem da šire strah među albanskim civilima kako bi ih primorali da napuste mesta prebivališta i presele se u Albaniju. Oni su optuženi i da su učestvovali u silovanjima, otimanju lične imovine – zlatnog nakita, novca i drugih dragocenosti, paljenju porodičnih kuća. U optužnici je navedeno da su pripadnici jedinice „Šakali“ pri izvršenju dela pokazali izuzetnu surovost, brutalnost, bezosećajnost i bezobzirnost. Tužilaštvo navodi i da su optuženi uzimali malu decu od okupljenog stanovništva, stavljali im nož pod grlo, pucali neposredno ispred nogu civilnog stanovništva, premlaćivali pojedine muškarce na očigled žena i dece. Na teret im se stavljaju ubistva na posebno svirep i podmukao način, jer su neretko pucali žrtvama u leđa, ispaljivali u njihova tela veliki broj projektila nakon čega su većinu tela zapalili s ciljem da onemoguće utvrđivanje identiteta žrtava. Pod komandom pokojnog Nebojše Minića, u selu Čuška je ubijen i Hasan Čeku – otac Agima Čekua i nekoliko članova njegove porodice. U saopštenju Tužilaštva navedeno je da je za još 17 osumnjičenih za ovaj događaj, koji se nalaze u bekstvu, raspisana Interpolova poternica. Ovaj predmet je

251 Danas, 24. jun 2010, "Podignuta optužnica za zločine u Belom Manastiru".

deo opsežne akcije tužilaštva za događaje na Kosovu i Metohiji u kojima je ubijeno više od 200 albanskih civila, a kompletan krivični postupak rezultat je istrage koju je Tužilaštvo Republike Srbije za ratne zločine vodilo u saradnji sa Euleksom, dodaje se u saopštenju.²⁵²

Pre toga, u avgustu 2010, podignuta je i optužnica protiv Veljka Marića iz Grubišnog Polja koji se sumnjiči za ratni zločin protiv civilnog stanovništva u selu Rastovac na području opštine Grubišno Polje, u Hrvatskoj, 1991. godine. Optužnica tereti Marića da je, kao pripadnik hrvatskih oružanih formacija, 77. samostalnog bataljona Grubišno Polje, 31. oktobra 1991. godine, uniformisan i naoružan ušao u kuću porodice Slijepčević u Rastovcu i ubio Petra Slijepčevića, u prisustvu njegove supruge Ane, ispalivši u njega više hitaca iz automatske puške. "Tokom oružanih sukoba na području Grubišnog Polja između hrvatskih oružanih formacija i pripadnika Teritorijalne odbrane Grubišnog Polja, septembra i oktobra 1991. godine, u akciji 'Otkos' pripadnici hrvatskih oružanih formacija izvršili su više organizovanih napada tokom kojih je opljačkano i popaljeno više od 30 sela", stoji u saopštenju. Marića je državljanin Hrvatske, a po nalogu Tužilaštva uhapšen je u Dimitrovgradu, na graničnom prelazu sa Bugarskom.²⁵³

Tužilaštvo za ratne zločine pokrenulo je početkom 2011, pretkrivični postupak za streljanje 1800 Bošnjaka u julu 1995. godine, kod Srebrenice. Zamenik tužioca za ratne zločine Bruno Vekarić rekao je da je u tom slučaju planirano i sprovođenje finansijske istrage: "Prerano je da se govori o imenima osumnjičenih, ali se istražuje uloga svih onih koji bi mogli biti odgovori za taj zločin". On je dodao da će u tom slučaju biti sproveden "multidisciplinarni postupak", koji osim krivične istrage obuhvata i finansijsku istragu do koje će doći shodno Zakonu o oduzimanju imovine krivičnim delom, kada se za to steknu zakonski uslovi.²⁵⁴

Za streljanje 1800 Bošnjaka u julu 1995. godine kod Srebrenice sumnjiče se pripadnici 10. Diverzantskog odreda Vojske Republike Srpske, koji je bio pod direktnom komandom haškog begunca Ratka Mladića kao komandanta Glavnog štaba Vojske Republike Srpske. Pripadnici tog

252 Politika, 11. septembar, "Podignuta optužnica za ratne zločine u selu Čuška".

253 Večernje novosti, 12. septembar 2010, "Podignuta optužnica protiv Veljka Marića".

254 www.B92.net, 23. februar 2011, „I finansijska istraga o Srebrenici“.

diverzantskog odreda, kao i još 20 vojnih komandanata, sumnjiče se kao odgovorni za to masovno ubistvo, a Tužilaštvo ispituje i ulogu Ratka Mladića u ovom zločinu. Mladić je u Hagu optužen za genocid, zločin protiv čovečnosti i kršenje običaja ratovanja i za pljačku imovine. Mladić je imao status aktivnog vojnog lica i u SR Jugoslaviji, sve dok ukazom predsednika SRJ Vojislava Koštunice 28. februara 2001. godine nije penzionisan.²⁵⁵

Otkrivena nova masovna grobnica

Masovna grobnica sa ostacima tela oko 250 kosovskih Albanaca stradalih tokom 1998-1999. godine pronađena je u blizini Raške. Tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević je izjavio da su "srpsko tužilaštvo za ratne zločine i predstavnici Euleksa zajednički otkrili masovnu grobnicu u kojoj se nalaze ostaci tela, najverovatnije, oko 250 Albanaca".²⁵⁶ Grobnica je otkrivena u blizini jednog ribnjaka nedaleko od Raške, desetak kilometara od granice Kosova. Procene o broju žrtava u toj grobnici su sačinjene na osnovu svedočenja i analize snimaka iz vazduha. Vukčević je izjavio da je "to još jedan dokaz da Srbija ne želi da izbegne mračne strane svoje prošlosti i da je spremna da izvede pred lice pravde sve one koji su počinili zločine nezavisno od njihove nacionalnosti ili funkcije".²⁵⁷

Zamenik tužioca za ratne zločine Bruno Vekarić je izneo da se "pre jedno dve godine tražila ta grobnica, međutim u tom trenutku ona nije pronađena. Sada mislimo da imamo pravu lokaciju i učinićemo sve da što pre dođe do tehničke realizacije, da se ta tela izvade i da se, naravno, uz regularnu proceduru, predaju njihovim rodbinama".²⁵⁸ On takođe kaže da ovo otkriće u Raškoj nije u vezi sa nedavnom zajedničkom akcijom Beograda i Prištine u istraživanju moguće grobnice u Medveđi: „Pošto imamo zaista dobru komunikaciju sa Eueleksom, sve ono što naše kolege prema njihovim informacijama prikupe, mi ćemo svakako ovde proveriti. To je nešto

255 *www.B92.net*, 23. februar 2011, „I finansijska istraga o Srebrenici“.

256 Blic, 10. maj 2010, "Vukčević: Kod Raške otkrivena masovna grobnica".

257 Isto.

258 Isto.

za šta se zalaže Tužilaštvo za ratne zločine”.²⁵⁹ Objasnio je da je “nama u interesu da se ti zločini obelodane, odnosno mnogo će nam biti lakše u mnogim predmetima u procesno-pravnom smislu ukoliko imamo tela žrtava nego ukoliko pretpostavimo da je ubijeno toliko i toliko lica”. Prema njegovim rečima ovo je samo dokaz da Srbija zaista ima želju da svojim demokratskim kapacitetima istraži sve zločine, bez obzira ko je počilnac, a ko žrtva.²⁶⁰

Pronalazak grobnice u Raškoj usledio je tek desetak dana pošto su u Medveđi, opštini koja se graniči sa Kosovom, predstavnici komisija za nestala lica Kosova i Srbije, zajedno sa predstavnicima lokalne vlasti, otišli na mesto koje je albanska strana locirala kao moguću lokaciju masovne grobnice kosovskih Albanaca. Predsednik Komisije za nestale u Vladi Kosova Prenk Đetađ izjavio je 30. aprila 2010. godine da kosovska strana ima informacije o postojanju još tri masovne grobnice na teritoriji Srbije u kojima su sahranjeni kosovski Albanci. Rekao je: “Imamo informacije da u Srbiji postoje tri masovne grobnice u kojima su sahranjeni Albanci tokom asanacije terena u vreme rata na Kosovu 1999. godine. Jedna je u blizini sela Tupale, u opštini Medveđa. Druga u mestu Rudnica kod Raške i treća u jezeru Perućac”.²⁶¹ Prema podacima Crvenog krsta na Kosovo, nestalima se smatraju još 1862 osobe.

Zamenik tužioca za ratne zločine i portparol Bruno Vekarić rekao je da je grobnica u Raškoj šesta koja je otkrivena na teritoriji Srbije. On je podsetio da su otkrivene masovne grobnice u Batajnici nadomak Beograda, Petrovom Selu, Perućcu, Volujku i Gornjem Mališevu (na Kosovu), dodajući da je novootkrivena grobnica verovatno druga po broju žrtava, posle one u Batajnici koja je otkrivena 2001. godine. Prema saznanjima Tužilaštva, na Kosmetu su postojale primarne grobnice na tri lokacije – Strelisšte (kod Prizrena), Janjevo i u krugu Transportnog preduzeća u Prištini, gde su tela najpre pokopana. Sa tih lokacija, žrtve su, po informacijama Tužilaštva,

259 Isto.

260 Isto.

261 Isto.

1999. godine ponovno otkopane i prebačene u tada napušteni kamenolom u Rudnici gde je sada baza "Kosmet puta".²⁶²

Slučaj "žute kuće" i trgovina ljudskim organima

U januaru 2010. godine srpski i kosovski mediji objavili su da specijalni izvestilac Saveta Evrope (SE) Dik Marti boravi na Kosovu u okviru istrage o eventualnim zločinima Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) na severu Albanije, gde će se sastati sa visokim zvaničnicima misije Euleks. Poseta zvaničnika SE, naveo je prištinski Ekspres, obavlja se u tajnosti, sa neobjavljenom agendom. Marti treba da istraži navodne zločine i trgovinu organima Srba sa Kosova tokom 1999. godine, a koje je u svojoj knjizi iznela bivša glavna tužiteljka Haškog tribunala Karla del Ponte. Portparol Kosovske policijske službe Bakim Keljaniji rekao je novinarima da će o bezbednosti Martija brinuti jedinica za zaštitu. Mediji su prethodno preneli da je Marti tražio da ga tokom boravka na Kosovu obezbeđuje dvadesetak pripadnika policije iz drugih zemalja. Specijalni izvestilac SE boravio je dva meseca pre posete Prištini u Beogradu, gde je o sumnjama o trgovini organima nestalih i kidnapovanih Srba razgovarao sa srpskim zvaničnicima.²⁶³

U svom izveštaju Dik Marti je optužio vođe OVK da su 1999. organizovali otimanje ljudi kojima su u Albaniji vađeni organi. U tom dokumentu o trgovini organima, Marti navodi da postoje brojni dokazi i indikacije koje potvrđuju da su Srbi i Albanci bili u tajnim zatvorima na severu Albanije, koji su bili pod kontrolom OVK, kao i da međunarodne snage na Kosovu nisu uradile ništa na rešavanju ovog slučaja, iako su imale dokaze. Dik Marti u izveštaju navodi da su organi bili vađeni zatvorenicima u klinici na albanskoj teritoriji blizu mesta Fuše Kruje, da bi zatim preko aerodroma u Tirani bili prebacivani u inostranstvo, gde su presađivani bogatim klijentima. Marti tvrdi da su konkretni znaci takve trgovine organima postojali već početkom decenije, oko 2000. godine, ali da nadležne međuna-

262 Večernje novosti, 10. maj 2010. "Grobница ispod zgrade"?

263 Blic, 19. januar 2010, "Dik Marti u tajnosti na Kosovu".

rodne vlasti nisu smatrale neophodnim da detaljno ispituju okolnosti, ili su to činile površno i nestručno.²⁶⁴

Nedeljnik Vreme preneo je pisanje britanskog Gardijana da je u izveštaju Dika Martija premijer Kosova Hašim Tači označen kao šef albanske mafije odgovorne za šverc oružja, droge i ljudskih organa po Istočnoj Evropi. Marti dalje navodi i da su Tačijeve snage gotovo godinu dana nakon završetka rata na Kosovu sprovodile osvetu nad srpskim i romskim stanovništvom, kao i nad Albancima optuženim da su sarađivali sa neprijateljem. Izveštaj je napravljen nakon dvogodišnje istrage, a u njemu su i podaci do kojih su došli FBI i druge obaveštajne službe. Po Martijevim navodima, Tači i četvorica pripadnika Dreničke grupe konstantno se pojavljuju kao „ključni igrači” u izveštajima obaveštajnih službi koje su pratile kriminalne aktivnosti na ovom području. U izveštaju se, takođe navodi da Tačijeva „Drenička grupa” snosi veliku odgovornost za postojanje tajnih zatvora i držanje ljudi u njima, uključujući i zatvorenike prebačene u improvizovane zatvore severno od Tirane, gde su ubijani da bi im bili izvađeni bubrezi. „Čim bi hirurzi zaduženi za transplantaciju potvrdili da su spremni za operaciju, zatvorenici su bili dovođeni iz „sigurnih kuća”. Onda bi ih pripadnici OVK ubijali jednog po jednog ili grupno, a njihovi leševi su automatski prebacivani u hiruršku ‘salu’”.²⁶⁵

Dik Marti u izveštaju dalje navodi, da su veze između kriminala i najviših državnih institucija na Kosovu toliko brojne i ozbiljne, da je nemoguće ignorisati ih. On dodaje da je „osnovno pravo građana Kosova da znaju istinu, celu istinu, što je i osnovni preduslov za pomirenje na ovim prostorima i budućnost zemlje”. U dokumentu se direktno prozivaju lideri OVK i navodi da se sve dešavalo u periodu po završetku oružanog sukoba u junu 1999, a pre nego što su međunarodne snage bile sposobne da uvedu kontrolu u regionu i uspostave vladavinu zakona. Prema izveštaju, ova kriminalna aktivnost koja se razvila u okolnostima posleratnog haosa, a na inicijativu pojedinih vođa OVK postoji u drugim oblicima i sada, što pokazuje istraga koju vodi Euleks na Kosovu o klinici „Medikus”. Prema dokumentima srpskog Tužilaštva za ratne zločine u koje je Vreme ima-

264 Vreme, 14. decembar 2010, „Odgovornost OVK za trgovinu organima”.

265 Vreme, 14. decembar 2010, „Odgovornost OVK za trgovinu organima”.

lo uvid, centri za obuku OVK koji su služili i kao ilegalni zatvori u kojima su smeštani zarobljeni vojnici i civili nealbanske nacionalnosti postojali su u pograničnom delu Albanije i to u: Tropoji, Kukešu, Bajram Curi, Kollju i rudniku Deva čiji tuneli vode do Kosova. U ovim zatvorima, prema informacijama Tužilaštva, "zarobljeni civili su podvrgavani torturi i mučenju i na njima su vršeni protivpravni hiruški zahvati". Klijenti iz Kanade, Nemačke, Poljske i Izraela na crnom tržištu su za jedan bubreg plaćali i do 90.000 evra.²⁶⁶

Na Kosovu su početkom novembra 2008, uhapšena trojica lekara privatne klinike "Medikus" koja je zvanično imala dozvolu za obavljanje kardiovaskularnih i pregleda bubrega, a zvaničnici kosovske policije su još pre dve godine tvrdili da postoji dovoljno dokaza da je reč o "međunarodnom lancu kriminalaca koji su privatne klinike na Kosovu koristili za obavljanje transplantacije organa". O trgovini organima otetih nealbanaca na Kosovu, 2008. godine izveštavala je TV B92 u serijalu "Tajna žute kuće". Prema dokumentima do kojih je došla ekipa emisije "Reakcija", zarobljenici su bili smešteni u vojne kampove, zatvorsku bolnicu i u podrum kuće u selu Riba, poznate kao "žuta kuća". "Izveštaj Dika Martija u velikoj meri je zasnovan na činjenicama do kojih je došlo Tužilaštvo za ratne zločine Srbije i dostavilo ih Martiju", izjavio je Bruno Vekarić, zamenik tužioca za ratne zločine. Vekarić je izrazio očekivanje da će Parlamentarna skupština Saveta Evrope doneti rezoluciju kojom će obavezati pravosuđe Albanije, ali i vlasti na Kosovu i Metohiji da sprovedu detaljnu istragu protiv Tačija i ostalih koji su pomenuti u Matrijevom izveštaju.²⁶⁷

Međutim, specijalni izvestilac demantovao je ovakve navode. Tokom pripreme izveštaja nije upotrebio srpske ili ruske izvore. Marti je izjavio: "Mogu vam apsolutno garantovati da nisam upotrebio nijedan srpski ili ruski izvor u mom izveštaju". Dodao je da je začuđen što se u medijima ističe krijumčarenje organa, a ne i druge činjenice iz njegovog izveštaja: "Ja sam bio veoma jasan što se tiče krijumčarenja organa. Za mene je malo čudno što se sada sva pažnja posvećuje krijumčarenju organa. Za mene je

266 Isto.

267 Vreme, 14. decembar 2010, "Martijev izveštaj zasnovan na srpskim podacima".

važno da se kaže da su pre krijumčarenja organa oni ljudi kidnapovani i ubijeni”.²⁶⁸

Komitet za pravna pitanja Parlamentarne skupštine Saveta Evrope jednoglasno je sredinom decembra 2010, u Parizu usvojio nacrt rezolucije, na osnovu izveštaja specijalnog izvestioca Dika Martija. On u svom tekstu detaljno opisuje nalaze dvogodišnje istrage i navodi da je Hašim Tači bio vođa kriminalne mreže koja se, između ostalog, bavila prodajom ljudskih organa. Komitet smatra da postoje konkretne i logične indicije da su Srbi i Albanci sa Kosova držani kao zatvorenici na tajnim mestima u severnoj Albaniji, te da su, pre nestanka, nehumano i na ponižavajući način tretirani. U nastavku saopštenja, koje je Komitet izdao nakon sednice iza zatvorenih vrata, navodi se: „Brojne indikacije izgleda potvrđuju da su, u periodu odmah nakon rata na Kosovu, uzimani organi od nekih zatvorenika u klinici na albanskoj teritoriji, blizu Fuše–Kruje, kako bi se izvozili u inostranstvo radi transplatacije”.²⁶⁹

Izveštaj Martija izazvao je žestoke reakcije na Kosovu. Premijer Hašim Tači ocenio je da je reč o „političkom pamfletu, pripremljenom u Srbiji uz blagoslov Rusije”. U intervjuu za prištinski list Koha ditore, Tači je naglasio da ima „argumente, činjenice i svedoke oko inkriminiranih motiva i načina na koji je izveštaj Dika Martija rađen”, te da je „Izveštaj uperen protiv Kosova i da će te dokaze predložiti pravdi. Dik Marti to zna. Znam da pokušava da se brani imunitetom, ali imunitet ne traje čitavog života”. Tači je još izjavio: „Ja sam 40-godišnjak. Čekaću dok izgubi imunitet, ali će se on suočiti sa pravdom. Kako sam imao strpljenja da svih ovih 15 godina istrpim sve psovke, imam strpljenja i sačekaću da gospodin Marti izgubi imunitet”.²⁷⁰

Nekoliko dana kasnije, izvestilac Saveta Evrope za Kosovo Dik Marti negirao je da je u svom izveštaju naveo da je premijer Kosova Hašim Tači direktno umešan u trgovinu organima, već da su osobe iz Tačijevo bliskog okruženja imale veze s tim i da je teško zamisliti da on nije znao za to: “Ako moj izveštaj pažljivo čitate nigde ne kažem da je gospodin Tači

268 Agencija Beta, 29. januar 2011, “U izveštaju nisam koristio srpske ni ruske izvore”.

269 Deutsche welle, 16. decembar 2010, “Usvojen izveštaj Dika Martija”.

270 Politika, 24. decembar 2010, “Tači: Izveštaj Dika Martija pripremljen u Srbiji”.

direktno bio umešan u trgovinu organima, ali kažem da osobe iz njegovog jako bliskog okruženja imaju veze s tim. Da je teško zamisliti da on nikada nije čuo o tome”.²⁷¹

Marti je takodje naknadno izjavio: “Ponavljam, iako se svi fokusiraju na oduzimanje organa, istina je da postoji stotine osoba kojima je svaki trag izgubljen, i da indicije, koje su potvrđene od strane Euleksa, ukazuju na to da su nestali u pravcu Albanije. Među njima nisu samo Srbi, već i albanski Kosovari. Ne kažem da je reč o stotinama ilegalnih transplantacija, već samo o jednoj šaci slučajeva”.²⁷² Marti je istakao da pravda mora biti ista za sve, i da se na obema stranama mora sprovesti istraga i dodao da je “izveštaj veoma tvrd prema Srbima” i da ne postoji ni najmanje razumevanje za zločine koje su počinili Srbi. On je istakao da, kada je “reč o načinu rada na izveštaju, to nije bilo jednostavno, jer su ključni svedoci morali imati apsolutnu garanciju diskrecije. Ti svedoci imaju strah. Bilo je svedoka kojima je prećeno, i koji su ubijeni. Sve dok se problem svedoka ne bude rešio neće se moći primeniti zakon protiv svemoćnih. Pravosuđe je snažno kada je reč o malim ribama, a veoma slabo kada je reč o velikim ribama, i to nije slučaj samo na Kosovu”.²⁷³

Parlamentarna skupština Saveta Evrope usvojila je 25. januara 2011, u Strazburu Rezoluciju izvestioca Dika Martija kojom se međunarodna zajednica i vlasti u Beogradu, Prištini i Tirani pozivaju da preduzmu mere kako bi se rasvetlila trgovina ljudskim organima i drugi zločini tokom i posle sukoba na Kosovu. Za rezoluciju je glasalo 169, a protiv je bilo osam poslanika. Marti je predložio da se u Nacrt rezolucije ubaci paragraf u kome se traži razjašnjenje kompetencija Euleksa i/ili nekog drugog međunarodnog sudskog tela koje ima mandat da vodi istrage, tako da njihova teritorijalna i vremenska jurisdikcija bude priznata za sve zločine povezane sa sukobom na Kosovu.²⁷⁴

271 Blic, 19. januar 2011, “Marti: Nisam rekao da je Tači direktno umešan”.

272 Blic, 19. januar 2011, “Marti: Nisam rekao da je Tači direktno umešan”.

273 Blic, 19. januar 2011, “Svedoci prestravljeni”.

274 Radio Slobodna Europa, 25. januar”, Parlamentarna skupština SE usvojila Martijevu rezoluciju”.

Dva dana nakon usvajanja izveštaja Dika Martija o trgovini organima na Kosovu, još nije bilo poznato da li će biti pokrenuta istraga i ko bi sudski vodio ovaj slučaj, a takva odluka nije doneta ni do kraja februara 2011. Sam Marti smatra da Euleks nije sposoban za istragu o navodima iz njegovog izveštaja, već da bi to trebalo da reše Vašington i novi *ad hoc* sud. Marti je u intervjuu Frankfurtskim vestima rekao da Euleks, kakav je sada, ne može da istraži navode o trgovini ljudskim organima na Kosovu i Albaniji. On, naime ocenjuje da državna i međunarodna pravosuđa u regionu nisu u stanju zaštititi svedoke koje brutalno ubijaju. Dokazi su izneti, ali još se ne zna ko će sa njima i pred koji sud. Za Dika Martija nema dileme – potrebno je da se istragom bavi *ad hoc* pravosudna institucija jer, kako kaže, Euleks to ne može objektivno da procesuiru.²⁷⁵

Organizacija za zaštitu ljudskih prava Human Rights Watch (HRW) zatražila je verodostojnu i nezavisnu istragu navoda o trgovini ljudskim organima na Kosovu, koju bi trebalo da vodi posebno oformljen tim stručnjaka za borbu protiv kriminala i korupcije. “Mi tražimo istragu koja je zaštićena od političkih uticaja, koja ima funkcionalan program zaštite svedoka i svih onih koji će obezbediti informacije za istragu. Taj tim bi trebalo da vode istražitelji visokog ranga koji imaju i ovlašćenja i moć da dođu do potrebnih informacija”, rekla je za Deutsche Welle Amanda Mek Re iz HRW.²⁷⁶

Izveštaj Dik Martija o trgovini organima uzburkao je emocije, kako u Srbiji tako i na Kosovu. Medisjka kampanja je prevazišla regionalni okvir, tako je da je ova tema uzbirkala emocije i širom sveta. Izveštaj je značajno štetio kosovskoj državi i sigurno će imati uticaj na dalji proces njenog priznavanja, a da pri tome nije iznet nijedan validan dokaz.

Plasiranje izveštaja pre početka očekivanog dijaloga između Beograda i Prištine, beogradska štampa je iskoristila za ponovno pokretanje pitanja statusa Kosova. Čitav ton kampanje u medijima ostavljao je utisak da je srbijanska strana ovim izveštajem dobila „neočekivane“ poene koji joj daju izvesnu prednost uoči početka dijaloga.

Martijev izveštaj nije eksplicitno napao legitimitet Kosova, ali je poznato da je on bio snažno protiv nezavisnosti Kosova, kao i protiv mišljenja

275 RTV B92, 27, januar 2011, “Ko će istraživati izveštaj Martija”.

276 www.e-novine.com, 8. februar 2011, “Sprovesti nezavisnu istragu o trgovini organima”.

Međunarodnog suda pravde. Ceo izveštaj se bazira na navodima koji nisu potkrepljeni dokazima, kao ni svedocima. Srbijanska javnost, posebno ona pravna, dočekala je njegov izveštaj kao potvrdu svih prethodnih optužbi koje je iznosio, na primer, Sud za ratne zločine u Beogradu.

Srpska politika, političari i osuda zločina

U političkom životu Srbije u 2010, i njenom odnosu prema počinjenim ratnim zločinima, bez sumnje je značajno usvajanje i rasprave oko Deklaracije o osudi ratnih zločina u Srebrenici, 30. marta, kao i izraženi stranački stavovi koji su prethodili stavljanju na dnevni red parlamenta ovog važnog dokumenta. Dakle, poslanici Skupštine Srbije usvojili su pomeutu Deklaraciju nakon 13 sati žučne polemike, tako što je od ukupno 149 narodnih predstavnika koji su ostali u sali, za nju glasalo 127, protiv je bio 21, a jedan poslanik se nije izjašnjavao. Za usvajanje deklaracije glasali su poslanici liste „Za evropsku Srbiju”, G17 plus, SPS, JS, PUPS i poslaničkog kluba manjina. Protiv ovog dokumenta bili su DSS i NS, dok zastupnici SNS, SRS i LDP nisu glasali. U večernjem delu skupštinske debate bilo je više polemika između poslanika opozicije i vladajuće koalicije, ali i među opozicionim strankama, pa se, između ostalog, iz redova radikala čulo da je „Ratko Mladić heroj”.

S druge strane, lider naprednjaka Tomislav Nikolić konstatovao je da Deklaracija ima za cilj osudu sopstvenog naroda za sve što se desilo i to kao jedinog koji je počinio zločine. „Narod ne čini zločine, već pojedinci”, rekao je Nikolić. On je dodao da „Srbija u EU ne može da uđe ne zbog neusvajanja ove ili sličnih rezolucija, već zbog toga što fabrike ne rade, Vlada neograničeno troši novac, činovnici su korumpirani, cveta šverc...” Poslanik DSS Slobodan Samardžić doveo je u pitanje broj žrtava u Srebrenici, i dodao da se Srbija nalazi na stubu srama. Konačno, Nada Kolundžija iz ZES navela je da vladajuća većina želi da kaže da se desio zločin, da su ga počinili pojedinci i da se, utvrđivanjem odgovornosti pojedinaca, skida svaka sumnja sa naroda i države.²⁷⁷

277 Press, 31. mart 2010, „Usvojena Deklaracija o osudi zločina u Srebrenici”!

Kao "protivtežu" prihvatanju Deklaracije o Srebrenici, tačnije uslov da ona bude izglasana, Skupština je usvojila 13. oktobra 2010. godine Deklaraciju o osudi zločina učinjenih nad pripadnicima srpskog naroda i građanima Srbije. Njom se najoštrije osuđuju zločini u oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji tokom devedesetih godina i izražava žaljenje i solidarnost sa žrtvama NATO bombardovanja. Za deklaraciju su glasala 133 poslanika ZES, SPS-JS, G17 plus, PUPS, SVM i LDP, dok poslanici SRS, DSS, NS i SNS nisu glasali. Ni u vezi sa ovim dokumentom nisu izostale žestoke polemike, a "koplja" su se lomila oko pitanja – zašto i NATO bombardovanje, poput stradanja Srba u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu, u tekstu nije nazvano zločinom. Vlast se branila da razdvajanja žrtava nema, a većina u opoziciji nije odustajala od stava da se ovom rezolucijom NATO amnestira krivice, a žrtve dele na važne i nevažne.²⁷⁸

Predsednica Skupštine Srbije Slavica Đukić Dejanović izjavila je da je parlament usvajanjem Deklaracije o osudi zločina učinjenih nad pripadnicima srpskog naroda i građanima Srbije podsetio da su sve žrtve iste, ali i poslao poruku parlamentima država regiona da razmišljaju o tome.²⁷⁹

278 Večernje novosti, 14. oktobar 2010, "Usvojena Deklaracija o zločiniima nad Srbima".

279 Blic, 15. oktobar 2010, "Usvajanjem deklaracije poslata poruka parlamentima regiona".

Organizovani kriminal u Srbiji: zakonski okviri, pojedinačni slučajevi, sporazumi, suđenja i presude

Posebno odeljenje za organizovani kriminal pri nekadašnjem Okružnom sudu, a sada Višem sudu, formirano je 2003. godine, što je bilo iznuđeno ekspanzijom organizovanog kriminala u prethodnoj deceniji, kad je postalo očigledno da je ova vrsta krivičnih dela u Srbiji duboko zašla u državne strukture i kulminirala ubistvom premijera Zorana Đinđića, u martu te godine. Normativni okviri za (zajednički) progon i izručenja članova mafijaških grupa, odnosno kriminalnih gangova, između republika bivše Jugoslavije u kojima najčešće nalaze utočište zahvaljujući dvojnim ili višestrukim državljanstvima, kao monopatrudi zaokruženi su tokom 2010. godine. Potpisani su bilatelarni ugovori između Srbije i Hrvatske kao i između Srbije i Crne Gore za međusobnu ekstradiciju kriminalaca koji su izbegavali pravdu, odnosno koji su se krili, ili su još u ovim državama bežeći od krivičnog progona preko granica. Dakle, konačno su uspostavljeni konkretni oblici saradnje čiji je cilj suzbijanje i procesuiranje organizovanog kriminala, bez obzira na (pro)nađena utočišta u pomenutim državama.

Ministri pravde Srbije i Hrvatske, Snežana Malović i Ivan Šimonović, potpisali su 20. juna 2010, u Beogradu ugovor o izručenju vlastitih državljana, okrivljenih za krivična dela organizovanog kriminala i korupcije.

Primena sporazuma počela je samim potpisivanjem, a posledica je da svaki osumnjičeni za krivično delo organizovanog kriminala ili korupcije, u Srbiji, Hrvatskoj ili Crnoj Gori, bez obzira na državljanstvo, može biti izručen zemlji u kojoj je delo počinjeno, odnosno koja ga potražuje.

“To je jasna poruka koju Srbija i Hrvatska šalju – da za mafijaše više nema sigurne kuće u našim državama“, poručila je Snežana Malović nakon potpisivanja sporazuma o ekstradiciji sa Hrvatskom. Hrvatski ministar Šimonović ocenio je tada da je potpisivanje sporazuma od istorijskog

značaja, jer je to, kako je rekao, odraz odlučnosti i želje dve države da se suprotstave organizovanom kriminalu i korupciji.²⁸⁰

Predstavnici Srbije i Crne Gore, ministarka pravde Snežana Malović i ambasador Crne Gore u Beogradu Igor Jovičić potpisali su Sporazum o izručenju 30. oktobra 2010, kojim se predviđa međusobna ekstradicija državljana osumnjičenih za teška krivična dela. Ovaj sporazum stupio je na snagu odmah po potpisivanju. Njime su predviđena izručenje za krivična dela organizovanog kriminala, korupcije, dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, pranja novca i drugih teških krivičnih dela za koja je zaprećena kazna od pet i više godina zatvora, uključujući i ratne zločine. Ministarka Malović je istakla da je "ugovor potpisan pre ugovorenog datuma zbog operativnih istraga koje su u toku i na osnovu kojih je već bilo hapšenja. Očekujem da ćemo uskoro imati rezultate i da će ubrzo uslediti prva izručenja po ovom osnovu".²⁸¹ Dodala je da su "potpisivanjem ovog sporazuma otkolonjene prepreke koje su u poslednjih godinu dana na polju pravne saradnje opterećivale odnose između dve države i njime je napravljen veliki korak, a ovim je i Crna Gora jasno pokazala da ima političku volju da se uhvati u koštac sa organizovanim kriminalom".²⁸²

Konačno, državni sekretar Ministarstva pravde Srbije Slobodan Homen izrazio je očekivanje da će Srbija i BiH uskoro potpisati sporazum o međusobnom izručenju građana, čim BiH izmijeni svoj Ustav. "Što se tiče BiH, mi smo prošle godine potpisali sve sporazume, osim sporazuma o međusobnoj ekstradiciji državljana. Taj sporazum je izuzetno važan jer veliki broj ljudi ima i srpsko i državljanstvo BiH. Prema mojim saznanjima, tu je pre svega, problem u Ustavu BiH", rekao je Homen novinarima.²⁸³

280 Tanjug, 29. jun 2010, "Srbija i Hrvatska potpisale ugovor o izručenju".

281 Blic online, 30. oktobar 2010, "Srbija i Crna Gora potpisale ugovor o izručenju".

282 Isto.

283 Srna, 22. jun 2010, "Homen: Sporazum o izručenju čim BiH izmjeni Ustav".

Izručenja i sudski procesi

Ozloglašeni član “zemunskog klana” Sretko Kalinić bio je, inače, prvi državljanin Hrvatske koji je izručen Srbiji nakon potpisivanja međudržavnog sporazuma o ekstradiciji. Ovaj pripadnik mafijaškog podzemlja osuđen je u Srbiji u odstustvu na 30 godina zatvora zbog ubistva premijera Zorana Đinđića i na 40 godina robije zbog učešća u još 19 ubistava, tri otmice i dve terorističke akcije. Njegovo ime vezuje se i za likvidaciju Cvetka Simića Preletača, čije je raskomadano telo pronađeno pored jezera u zagrebačkom izletištu Jarun. Kalinić je posle više od sedam godina bekstva uhvaćen u Zagrebu, 8. juna 2010. godine, posle teškog ranjavanja u obračunu sa drugim odbeglim “zemuncem” Milošem Simovićem, koji je nekoliko dana kasnije uhapšen prilikom pokušaja ilegalnog prelaska hrvatsko-srpske granice. Kalinić je ranjen vatrenim oružjem u stomak i grudi u prigradskom zagrebačkom kvartu Rakitje. Kad je otkriven njegov identitet, Srbija je, 11. juna 2010. godine, poslala zahtjev za izručenje, a hrvatski ministar pravde potpisao je rešenje o izručenju 17. avgusta 2010.²⁸⁴ Ovaj zloglasni član zemunskog podzemlja u Zagrebu je osuđen zbog falsifikovanja pasoša na godini i po dana zatvora, a potom je izručen Srbiji.

Profesor Pravnog fakulteta u Beogradu Goran Ilić izjavio je da “Kalinić ima mogućnost da se posle upoznavanja sa sadržinom presuda, u roku od šest meseci od početka dostupnosti domaćim pravosudnim organima, obrati prvostepenom Specijalnom sudu za organizovani kriminal sa zahtevom da mu suđenja budu ponovljena s obzirom da je prethodno osuđen u odsutnosti”.²⁸⁵ Inače, ime Sretka Kalinića kratko se povezivalo i sa umešanošću u ubistvo hrvatskog novinara Ive Pukanića, ali se od tih optužbi odustalo, s obzirom da je “od samog je starta bilo jasno da atentat detonacijom eksplozivne naprave nije njegov stil”.²⁸⁶

Suđenje za ubistvo Ive Pukanića i njegovog saradnike Nike Franića pred beogradskim sudom za organizovani kriminal svakako je izazvalo najveće interesovanje domaćih i stranih medija (uglavnom srpskih i

284 Agencije, 25. avgust 2010, “Sretko Kalinić izručen Srbiji”.

285 Blic, 25. avgust 2010, “Kalinić može da traži nova suđenja u roku od šest meseci”.

286 Tanjug 25. avgust 2010, “Kalinić izručen Srbiji”.

hrvatskih). Nakon potpisivanja pomenutog sporazuma između Srbije i Hrvatske, srbijanska ministarka pravde Snežana Malović potvrdila je da će prvooptuženom za ovo krivično delo Sretenu Jociću, zvanom Joca Amsterdam, suđenje biti završeno u Srbiji, odbacujući mogućnost njegovog izručenja Hrvatskoj dok traje glavni pretres. Ona je precizirala da će se i protiv ostalih optuženih protiv kojih se vode odvojeni postupci za to ubistvo u Srbiji i Hrvatskoj završiti u onim državama u kojima je protiv njih podignuta optužnica. Jocić se, konkretno, tereti da je organizovao kriminalnu grupu koja je počinila ubistvo Pukanića i Franjića, 23. oktobra 2008. godine, tako što je, sa "za sada neidentifikovanim licem" postigao dogovor da za 1,5 milion eura ubije vlasnika hrvatskog Nacionala. Beogradskom delu njegove grupe suđenje je počelo krajem aprila u Specijalnom sudu u Beogradu i još je u toku, u trenutku pisanja ovog izveštaja.

Hrvatski ministar pravde Ivo Šimonović naveo je da Ugovor o izručenju koji se počeo primenjivati, precizira razne procesne mogućnosti kada je reč o vođenju krivičnog postupka. Prema njegovim rečima, princip je da se započeto suđenje optuženom dovrši u zemlji u kojoj je počelo, ali da se njegovo izručenje može tražiti ako se radi o nekom drugom krivičnom delu.²⁸⁷

Sudsko veće zagrebačkog Županijskog suda već je izreklo presudu saučesnicima i optuženima za likvidaciju Ive Pukanića i Nike Franjića, koji su život izgubili u eksploziji u središtu Zagreba 23. oktobra 2008. godine. Robert Matanić, Luka Matanić, Amir Mafalani, Željko Milovanović, Bojan Gudurić i Slobodan Đurović proglašeni su krivim i osuđeni na ukupno 150 godina zatvora. Maksimalnu zatvorsku kaznu od 40 godina zatvora sud je izrekao Željku Milovanoviću, kojemu se u Zagrebu sudilo u odsustvu. Ovom potonjem, bivšem pripadniku Crvenih beretki, za Pukanićevu smrt sudi se i u Beogradu.

Tužilaštvo navodi da su, osim Jocića, pripadnici kriminalne grupe bili Željko Milovanović i Aleksandar Kuzmanović. Milovanović je optužen da je postavio eksploziv pored automobila ubijenog hrvatskog novinara, a Kuzmanović da je pripadnicima zagrebačkog dela "Jocićeve grupe" trebalo da obezbedi pasoše za bekstvo, po izvršenom ubistvu.

287 RTV Vojvodine, 29. jun 2010, "Srbija i Hrvatska potpisale Ugovor o izručenju".

Na procesu u Zagrebu (okončanom 3. novembra 2010), Robert Matanić, kao organizator zločinačke grupe, osuđen je na jedinstvenu kaznu od 33 godine zatvora, a zbog pomaganja u ubistvu na po 16 godina osuđeni su njegov brat Luka Matanić i Amir Mafalani.

Gudurić, koji je trebalo da puca na Pukanića, ukoliko zakaže eksplozivna naprava, osuđen je na 30 godina, a Đurović, kao veza između naručioca ubistva i izvršioca na 15 godina zatvora.

Prema srpskoj optužnici, motiv za ubistvo Pukanića bilo je to što je u medijima u Hrvatskoj i Srbiji iznosio saznanja o delovanju više kriminalnih grupa na području Srbije i zemalja u okruženju. Jocić je uhapšen 27. aprila 2009. u Beogradu, od kada je u pritvoru Okružnog zatvora u Beogradu”.²⁸⁸

Slučaj Darka Šarića

Ime Darka Šarića, osumnjičenog za krijumčarenje tona kokaina, pominje se iz vremena policijske akcije Balkanski ratnik još od oktobra 2009. U aprilu 2010, podiguta je optužnica protiv Šarića i još 19 osoba osumnjičenih za krijumčarenje dve i po tone kokaina iz Južne Amerike. Šarićev klan je najorganizovanija kriminalna grupa koja je ikada procesuirana u Srbiji, ocenio je specijalni tužilac Miljko Radisavljević.²⁸⁹ Darko Šarić i Goran Soković iz Crne Gore i Kragujevacanin Željko Vujaković optuženi su da su organizovali grupu kriminalaca da u dva navrata prošvercuju narkotike iz Južne Amerike u Evropu. Prema optužnici, prvu pošiljku od gotovo dve i po tone kokaina otkrila je u oktobru 2008. policija Urugvaja, dok je druga, od oko 235 kilograma, pronađena u januaru 2009, nedaleko od mesta Piza u Italiji.

Tužilac Radisavljević navodi da je “ova grupa (je) prema optužnici svoje nezakonmite aktivnosti planirala i vršila na području, pre svega, Republike Srbije, više zemalja bivše Jugoslavije, zapadne Evrope i Južne Amerike. Samo u toku prošle godine nabavila je kokain radi daljeg neovlašćenog prometa u količini od 2410 kilograma”. Tužilaštvo je zatražilo da se za sve

288 Press, 29. novembar 2010, “Nastavak beogradskog suđenja za ubistvo Pukanića”.

289 www.B92.net, 13. april 2010, “Podignuta optužnica protiv Šarića”.

optužene vodi jedno, objedinjeno suđenje, kao i da se Darku Šariću i još šestorici optuženih koji su u bekstvu, sudi u odsustvu.²⁹⁰ Specijalni tužilac je ocenio da u Srbiji nikada nije postojala bolje organizovana kriminalna grupa od grupe Darka Šarića, pa je zbog toga, ali i velike količine informacija i broja optuženih, istraga podeljena u dva dela – jedna za šverc kokaina, a druga za pranje novca.

Tužilac Radisavljević objašnjava da se “ona vodi povodom plasmana nezakonitih prihoda u legalne tokove, dakle odnosi se na krivično delo pranje novca, s obzirom da postoji osnovana sumnja da su pojedini pripadnici ove grupe imali specifičnu grupu da nezakonite prihode legalizuju kroz različite vidove finansijskih transakcija i investiranja”. On dalje ističe da je “zbog toga pod istragom još 12 osoba od kojih se sedam nalazi u pritvoru, tako da se ukupan broj okrivljenih u ovom krivičnom postupku popeo na 32”.²⁹¹ Radisavljević je rekao da istražni postupci nisu završeni, ni kada je u pitanju šverc narkotika, ni kada je u pitanju pranje novca. On je ponovio da je Šarićeva grupa morala imati podršku unutar institucija i da će se tek po okončanju istrage videti ko će se sve naći na optuženičkoj klupi.²⁹² Uprkos tome, Šarić koji je srpski državljanin bez problema iz domaćeg MUP dobio državne garancije koje je priložio uz zahtev za otpust iz srpskog državljanstva. Sa zakašnjenjem je delovala i Uprava policije koja je tek po raspisivanju poternice za odbeglim Pljevljakom organizovala, kako su mnogi komentarisali, pokaznu vežbu u kojoj je pretresan Šarićev lokal u Pljevljima. Šarić, naravno, nije uhapšen, a na besmislenost policijskog izlaska na teren ukazao je i sam direktor Uprave policije Veselin Veljović koji je rekao da je policija u tom trenutku imala saznanja da se Šarić krije u jednoj evropskoj zemlji i da je Crnu Goru napustio desetak dana ranije.²⁹³

Više od 3500 Pljevljaka stavilo je svoj potpis podrške sugrađaninu Šariću za kojim je raspisana Interpolova poternica zbog sumnje da je glavni organizator šverca više od dve tone kokaina iz Južne Amerike. Neko ko bi zbog težine krivičnog djela za koje se sumnjiči, po definiciji bio žigosan,

290 Isto.

291 B92, 13. april 2010, “Podignuta optužnica protiv Šarića”.

292 Isto.

293 Radio Slobodna Evropa, 3. februar 2010, “Narko bos se slavi kao heroj”.

u sopstvenoj sredini u koju je mnogo ulagao, slavi se kao heroj i zaslužni građanin.²⁹⁴

Njegovi zemljaci tvrde da je kao sposoban biznismen puno ulagao u rodni kraj. "Život dam, Darka ne dam! Svi za Darka, Darko za sve! Darko je jedini kralj bio i ostao, Pljevlja su uz tebe!"... samo su neki od brojnih slogana i pozdrava koje su Šariću uputili njegovi sugrađani registrovani preko Facebooka. Potpisnici peticije navode da je na delu "medijska hajka protiv Šarića."²⁹⁵ U februaru 2010, iz srbijanskog Ministarstva pravde poručeno je da je "država spremna, i po cenu opstanka Vlade, ispitati svakog ko je braći Šarić pomagao da legalizuje novac". Državni sekretar Slobodan Homen rekao je: "Ako Specijalno tužilaštvo dođe do konkretnih imena političara, oni će biti uhapšeni i biće im suđeno a ukoliko je cena za to pad Vlade, mislim da je to mala cena da se Srbija izборi sa kriminalom".²⁹⁶ On je naveo da ne postoje nikave opstrukcije istrage, a ako postoje veze Šarića sa policijom, sa medijima, ali i sa političkim strankama najbitnije je do kog nivoa idu te veze. Srbijanski ministar policije Ivica Dačić rekao je da kriminalni klan braće Šarić "nije mogao krijumčariti tone droge i legalizovati ogromnu imovinu stečenu kriminalom bez podrške vlasti, političkih stranaka, tužilaštva i policije".²⁹⁷ Istovremeno, stručnjaci su upozorili da klan ima najmanje stotina svojih insajdera u državnom aparatu. Do sada, sve što je učinjeno u "slučaju Šarić" jeste da je doneta odluka o privremenom oduzimanju dela nepokretnosti i novca od Darka Šarića i njegovih bliskih srodnika. Nezvanično, imovinu koja se vodi na njegovo ime vredi više miliona eura, Privremeno će biti oduzeta i imovina, brojne luče i stanovi koji se vode na njegovog brata, majku, sestru i bivšu suprugu, kao i na njegovo dvoje dece. Zaplena obuhvata i račune koji se vode na Šarićevu decu. Osim toga, prikupljaju se podaci iz inostranstva, jer se sumnja da je Šarić vlasnik firmi van granica Srbije. Imovina u Crnoj Gori je takođe predmet istrage.²⁹⁸

294 Isto.

295 Radio Slobodna Evropa, 3. februar 2010, "Narko bos se slavi kao heroj".

296 Press, 6. februar 2010, "Rešićemo aferu 'Šarić', makar pala Vlada!"

297 Isto.

298 Isto.

Na samom početku afere, crnogorska policija uhapsila je u februaru u Pljevljima Gorana Sokovića (38), za kojim je Srbija 21. januara raspisala poternicu zbog sumnje da je zajedno sa braćom Šarić direktno organizovao i učestvovao u krijumčarenju više od dve tone kokaina iz Južne Amerike u Evropu. Soković je prvi koga je uhapsila crnogorska policija od početka međunarodne akcije Balkanski ratnik, državljanin je Crne Gore i vlasnik dve firme koje se bave trgovinom hranom i obućom.²⁹⁹

List *Politika* objavio je da je Specijalnom sudu u Beogradu stiglo pismo čiji je navodni autor Darko Šarić, optužen za organizovanje kriminalne grupe i šverc kokaina. Pismo je, prema rečima Maje Kovačević-Tomić, portparolke ovog suda, adresirano na Sinišu Petrovića, predsednika Sudskog veća, ali je upućeno javnosti i ne sadrži nikakve pretnje niti bilo šta delikatno. Kovačevićeva nije htela da precizira odakle je pismo poslato.³⁰⁰

Zdenko Tomanović, advokat Darka Šarića u istom tekstu naveo je da je pismo poslato iz „jedne evroazijske zemlje”, ne precizirajući koje. Advokat je rekao da Šarića on ili bilo ko iz njegove kancelarije, nikada nije video, ni čuo. Uzgred, nije utvrđeno ni grafološki, ni istražno da li je to odista Šarićevo pismo. Ponovimo, Tužilaštvo za organizovani kriminal podiglo je 12. aprila 2010. godine optužnicu protiv Darka Šarića i još 19 osoba zbog sumnje da su krijumčarili kokain tokom 2009. godine na teritoriji Srbije, zapadne Evrope i Južne Amerike. Od 20 optuženih u Srbiji, sedam je u bekstvu, protiv trojice osumnjičenih za pripadništvo grupi postupak je razdvojen i još je u fazi istrage, a više osoba je pod istragom u Argentini.³⁰¹

Darko Šarić do kraja januara 2011, nije uhapšen, niti se zna, ili, barem nije objavljeno gde se nalazi. Sudeći po dosadašnjoj istrazi, podignutim optužnicama i povezivanju karika, više nema sumnje da lanac Šarićevih saradnika i saučesnika obuhvata područje Srbije i Crne Gore i BiH, a pominju se i ime hrvatskog “kontroverznog biznismena” umješanog u šverc narkotika i pranje novca. Dražen Golemović (36), kontroverzni biznismen iz Hrvatske, prema operativnim podacima, usko je povezan s odbjeglih narko-bosom Darkom Šarićem i njegovim poslovnim aktivnostima. Za

299 Press, 6. februar 2010, “Uhapšen Šarićev ortak Goran Soković”.

300 Politika, 2. jul 2010, “Specijalni sud dobio pismo Darka Šarića”.

301 Isto.

Golemovićem je hrvatski USKOK raspisao međunarodnu poternicu zbog većeg broja teških krivičnih dela iz oblasti privrednog kriminala.³⁰²

Kriminalne veze : Stanko Subotić i Darko Šarić

Koliko su “kontroverzni biznismeni” – alias opuštenici za teška krivična dela, povezani navodno, “van očiju javnosti”, ali zasigurno uz znanje visokorangiranih pojedinih političkih funkcionera na svim nivoima vlasti nesumnjivo pokazuju činjenice o njihovim neometanim prelascima međunarodnih granica i nesmetanom poslovanju.

Mišljenje je mnogih koji se bave ovom problematikom da je Šarićev proboj na poslovno nebo Crne Gore direktno povezan sa Stankom Subotićem Canetom, srpskim biznismenom s Interpolove poternice. Njihovo prijateljstvo, navodno, potiče iz Srbije, ali je, uprkos činjenici da je Šarić rođen u Pljevljima, Subotić bio taj koji mu je omogućio da osvoji crnogorsko tržište. Nakon pravnih problema u Srbiji, koji su mogli dovesti i do oduzimanja njegove imovine, Subotić je deo svog bogatstva počeo da prodaje i prepušta Šariću, a jedan od najpoznatijih slučajeva odnosio se na firmu “Futura plus”, koja je i dalje obavijena nejasnim i nepoznatim detaljima. Šarićevi poslovni postupci učinili su da stekne neograničeno Subotićevo povjerenje, a prema tvrdnjama nekih crnogorskih opozicionara, oni su čak, u više navrata, viđani zajedno u Pljevljima, i to duži vremenski period nakon što je raspisana međunarodna Interpolova potjernica za Subotićem. Pretresom jedne od Šarićevih kuća, u novosadskom naselju Tatarsko brdo, policija je pronašla nekoliko luksuznih motora marke “Harli Dejvidson”, od kojih je jedan baš u Canetovom vlasništvu, na šta je jasno ukazala saobraćajna dozvola koja glasi na njegovo ime.³⁰³

Svedok Nebojša Joksović Joksa, nekadašnji bliski saradnik odbeglog Darka Šarića, izjavio je u Specijalnom sudu za orgaizovani kriminal da je Šarić novcem od prodaje droge finansirao biznismena Stanka Subotića Caneta. Joksa je detaljno opisivao kako je kokain prodavan i kako je taj novac

302 Nezavisne novine, 19. jun 2010, “Priveden Šarićev poslovni partner zbog Dačića”.

303 “Revija D on line” 10. februar 2010, “Pošto ga je Srbija spriječila da dobije crnogorsko državljanstvo, pljevaljski biznismen pobjegao u Ženevu”.

“opran”. Osim što je spomenuo Caneta, koji je u Srbiji optužen za šverc cigareta i koji je u bekstvu, Joksović je iznosio informacije i o kriminalnim aktivnostima grupe Darka Šarića, spominjući pojedince koji su imali udeo u švercu kokaina ili drugim poslovima kojima se Šarić bavio.³⁰⁴

Specijalno tužilaštvo za organizovani kriminal podiglo je 2007. godine optužnicu protiv Stanka Subotića Caneta zbog šverca cigareta. Pored Subotića, optuženo je još 14 osoba. U optužnici se navodi da je ta grupa tokom devedesetih godina stekla imovinsku korist od 56 miliona tadašnjih nemačkih maraka i skoro osam miliona dolara. U grupi optuženih nalazi se i bivši direktor Savezne uprave carine Mihalj Kertes. “Ova optužnica jasno pokazuje kako je funkcionisao finansijski organizovani kriminal i kakva je bila njegova veza sa državnim strukturama – tadašnjom Saveznom upravom carina i tadašnjim Ministarstvom unutrašnjih poslova”, kaže portparol specijalnog tužilaštva Tomo Zorić.³⁰⁵ Suđenje Subotićevoj grupi počelo je u maju 2008. godine, a u aprilu te godine uhapšen je u Moskvi. Pušten je pošto je moskovski tužilac saopštio da se odbija zahtev Ministarstva pravde Srbije za izručenjem Subotića jer je, po ruskim zakonima, zastarelo krivično gonjenje protiv njega. Prema podacima istražnih organa u Srbiji Stanko Subotić i Darko Šarić, bili su u kontaktu tokom poslednje dve godine, a posebno intenzivno u proteklih godinu dana. Istražni organi, registrovali su da su se sastajali više puta u Crnoj Gori, Švajcarskoj i Francuskoj.. Do imena Subotića došlo se u istrazi pranja novca od kokaina. Šarić i Subotić su se najčešće susretali u Crnoj Gori, i to u Subotićevoj vili „Montenegro” na Svetom Stefanu, ali i u hotelu „Splendid” u Bečićima. Njihova saradnja je učestala kada je Šarić novac od droge počeo da pere u Vojvodini.³⁰⁶

Stanko Subotić izjavio je, inače, da ga je Marko Mišković, sin Miroslava Miškovića, upoznao sa braćom Šarić, okrivljenima za krijumčarenje kokaina, kao i da su ga oni posećivali u Ženevi. On je rekao da je Marko Miš-

304 *www.Inedx.hr*, 10. januar 2010, “Svjedok: Darko Šarić finansirao Stanka Subotića novcem od šverca kokaina”.

305 *www.B92.net*, 5. decembar 2007. “Optužnica protiv Stanka Subotića”.

306 Blic, 20. decembar 2010, “Cane se sastajao sa Šarićem na Svetom Stefanu i u Švajcarskoj”.

ković „odličan drug i prijatelj” sa Šarićima, ali je priznao da je i sam imao poslovne kombinacije sa Darkom Šarićem

Krajem januara 2011. godine objavljeno je da je italijansko pravosuđe prihvatilo zahtev crnogorskih pravosudnih organa da Crnoj Gori ustupi predmet protiv Duška Šarića, mlađeg Darkovog brata, optuženog za krijumčarenje kokaina. Prema pisanju podgoričkog Dana, Italija će dostaviti spise predmeta na osnovu kojih bi crnogorsko državno tužilaštvo trebalo da podigne optužnicu protiv Šarića. List navodi da je Italija prihvatila zahtev crnogorskih pravosudnih organa kako se postupak protiv Šarića ne bi otezao, jer je on državljanin Crne Gore koji ne bi mogao biti izručen Italiji. Duško Šarić je sredinom novembra 2010, uhapšen u Pljevljima na osnovu italijanske poternice i od tada je u pritvoru.³⁰⁷

Slučaj Brankice Stanković

Brankica Stanković, novinarka Televizije B92, autorka serijala “Insajder” već nekoliko godina je životno ugrožena zbog objavljivanja i obelodanjivanja kriminalnog miljea iza kog stoje politički i, sa njima povezani “tajkunski” moćnici u političkim, ekonomskim i sportskom segmentima srbijanskog društva i države. Osim kršenja prava na slobodnu reč i informisanje, atak na Brankicu Stanković ukazuje i na (dez)orijentaciju pravosuđa koje još nije u stanju da zaštiti ustavom zagarantovane vrednosti, uključujući osobe koji javno ukazuju da se krše i ustavne i zakonske odredbe. Mada se suđenja u vezi sa teškim pretnjama ovoj novinarki ne vode pred sudom za organizovani kriminal, činjenica je da počinioci ovih dela nisu “nezavisni strelci” i da iza sebe imaju podršku i(li) podzemlja i(li) sa njim povezanim pojedinim državnim strukturama, odnosno pojedincima iz vlasti.

Hronologija pretnji Brankici Stanković i njihovih sudskih epiloga mogla bi se okarakterisati i kao svojevrsna anatomija srbijanskog pravosuđa i društva uopšte. Divljaci koji prete službenom licu, u ovom slučaju novinaru na jednom se sudu ispraćaju uz bestidno izvinjenje (sudije Prvog op-

307 B92, 31. januar 2011, “Italija ustupa slučaj Duška larica”.

štinskog suda Jelena Milinović), a na drugim sudovima dobijaju zatvorske kazne .

Prvi osnovni sud u Beogradu odbacio je 22. aprila 2010. godine optužnicu protiv šestorice navijača Partizana i oslobodio ih odgovornosti za ugrožavanje sigurnosti novinarkice Brankice Stanković, zbog skandiranja na fudbalskoj utakmici Partizan-Šahtjor, 16. decembra 2009. godine. Navijači su pušteni iz pritvora u kojem su bili od dana kada su na utakmici Partizan – Šahtjor pevali “opasna si kao zmija, proći ćeš kao Čuruvija” (i proboli gumenu lutku koja je predstavljala autorku emisije „Insajder“). Sudsko veće kojim je predsedavala Jelena Milinović, ocenilo je da pevanje tih stihova „ne sadrži kvalifikovanu i ozbiljnu pretnju koja bi ugrozila bezbednost Stankovićeve“. Sudija Milinović obrazložila je, pri tom, da optuženi „nisu ni trebali da budu u pritvoru“, jer je reč o krivičnom delu “uvrede na javnom skupu“. Novinarka Brankica Stanković je istovremeno “pravno poučena” da podnese privatnu krivičnu tužbu za uvredu.

Advokat Srđa Popović ističe da „pola Srbije aplaudira presudama kojima se oslobađaju huligani. Kod sudija postoji strah, jer država im šalje nesumnjive signale da ne može da ih zaštiti”.³⁰⁸ Vesna Rakić Vodinelić, profesor Univerziteta “Union” takodje ističe da “nema dokaza da će ovakvo presuđivanje imati blagotvorno dejstvo, odnosno da će pacifikovati manijake. Nema, pritom, ni razloga za optimizam kada je reč o bezbednosti novinara, ni slučajnih prolaznika, društva uopšte”.³⁰⁹

Inače, dan posle utakmice na kojoj je javno pred celim stadionom prećeno Brankici Stanković, lisice na ruke stavljene su Goranu Klještanu (33), vođi navijačke podgrupe „Shadows“, Aleksandru Perišiću (28) i Milanu Gudoviću (23). Posle njih uhapšeni su Nemanja Bogdanović (22), Nemanja Odalović (19) i poručnik Vojske Srbije Dragan Đurđević (27), vođa podgrupe „Brain damage“. Republičko tužilaštvo je tada tražilo zabranu za obe ove podgrupe navijača. Tomo Zorić, portparol Republičkog javnog tužilaštva rekao je da su jako iznenađeni odlukom suda i isrtakao: “Mi ćemo sigurno uložiti žalbu i videćemo kakva će kasnije biti odluka suda. Očekujemo da se ta odluka preinači, jer naš stav je zaista čvrst da je u pitanju

308 Isto.

309 e-novine 28. april 2010, “Pola Srbije aplaudira oslobađanju huligana”.

ugrožavanje sigurnosti novinarku Brankicu Stanković. To je bila prva optužnica u kojoj je napad na novinara tretiran kao napad na službeno lice i znak da država želi da zaštiti novinare”.³¹⁰ On je naveo da je zaprećena kazna od jedne do osam godina zatvora onome ko pretili da će napasti lice koje obavlja poslove od javnog značaja u oblasti informisanja i smatra da je to što se desilo na stadionu ugrožavanje sigurnosti autorke Insajdera.³¹¹

Brankica Stanković nije prihvatila savet suda da podnese privatnu krivičnu tužbu: “Ne pada mi na pamet da podnosim tužbu protiv huligana za uvredu, jer smatram da je skandiranje „završićes kao Ćuruvija“, pretnja. Uostalom oni predstavljaju veliki problem ovog društva i države a ne moj lični problem, pa samim tim ne vidim nikakav smisao da ja vodim neki privatni rat. Država je ta koja treba i mora da se obračuna sa svima onima koji na bilo koji način ugrožavaju nečiju bezbednost”.³¹² Dodala je još da će se pravnim stvarima i tužbama baviti advokati Televizije B92. Stankovićeva je posle brojnih pretnji dobila policijsko obezbeđenje i navodi da se posle oslobađanja optuženih ne plaši za svoju bezbednost. “Za sve što se bude dešavalo, ne samo meni, već i ostalim novinarima koji rade svoj posao, odgovorne će biti isključivo nadležne institucije u ovoj državi. Neka onda predstavnici tih institucija razmišljaju u čemu učestvuju i kakvu atmosferu linča kreiraju u državi u kojoj je inače bilo toliko ubistava”, kaže autorica „Insajdera”.³¹³

Apelacioni sud u Beogradu ukinuo je rešenje Prvog osnovnog suda kojim je odbačena optužnica protiv šestorice navijača Partizana optuženih za ugrožavanje sigurnosti Brankice Stanković zbog povrede odredaba krivičnog postupka i jer je izreka prvostepenog rešenja nerazumljiva i protivrečna razlozima koji su dati u obrazloženju. Prvi osnovni sud u Beogradu posle toga je osudio Miloša Radisavljevića zvanog Kimi, jednog od vođa navijača Partizana, na 16 meseci zatvora zbog ugrožavanja sigurnosti autorke “Insajdera” Brankice Stanković.

310 Blic on line, 24. april 2010, “Razrešiti sudiju koja oslobađa huligane”.

311 Isto.

312 Isto.

313 Blic on line, 24. april 2010, “Razrešiti sudiju koja oslobađa huligane”.

U septembru 2010. godine Veće Apelacionog suda potvrdilo je i presudu Stefanu Hadži Antiću kojom je osuđen na 15 meseci zatvora zbog ugrožavanja sigurnosti novinarkice B92 Brankice Stanković. Okrivljeni je oglašen krivim, jer je 5. decembra 2009. godine u stanju uračunljivosti ugrozio sigurnost Brankice Stanković pretnjom da će napasti na njen život i telo tako što je sa svog računara poslao preteće poruke preko društvene mreže Facebook.³¹⁴ Zbog pretnji smrću upućenih autorki „Insajdera“ preko Facebooka Osnovni sud u Novom Sadu osudio je 26. aprila 2010. Vladimira Sardžića na tri meseca zatvora.

Slučaj Brisa Tatona

Navijačke grupe iz Srbije, kako se pokazalo, uglavnom su povezane sa raznim oblicima (organizovanog) kriminala i počnici su brojnih krivičnih dela. Surovo ubistvo francuskog državljanina, 28-godišnjeg Brisa Tatona u Beogradu 17. septembra 2009, nesumnjivo se može ubrojiti u najbrutalnija (ne)dela ovih huliganskih, navijačkih grupacija. Za njegovu smrt, Viši sud u Beogradu 25. januara 2011, proglasio je krivim 15 napadača – iz navijačkog tabora fudbalskog kluba Partizan i osudio ih na ukupno 240 godina zatvora. Organizatori napada na Tatona, Đorđe Prelić i Dejan Puzigaća osuđeni su na 35, odnosno 32 godine zatvora, a Ljubomir Marković i Ivan Grković na po 30. Još osam navijača Partizana osuđeno je na kazne od 12 i 14 godina, dok je Vladimir Bošković, koji je optužen za pomaganje učiniocima, osuđen na uslovnu kaznu od dve godine.

U optužnici za ubistvo Brisa Tatona, koju je 18. januara 2010. podiglo beogradsko Više tužilaštvo, navodi se da su napadači francuskog navijača bacili sa vrha stepenica, kod garaže na Obilićevom vencu. Navodi se, takođe, da su napad na navijače francuskog Tuluza u Beogradu organizovali Ivan Grković (28), vođa navijačke grupe „Iriducibili“, Đorđe Prelić (26) i Ljubomir Marković (30), kao vođe grupe „Alkatraz“ i za sada nepoznati vođa grupe „Rebels“. Prema optužnici, oni su pozvali mobilnim telefonima ostale okrivljene a svi su se našli u Terazijiskom parku gde je Dejan Puzigaća (28) podelio baklje i palice, a Vladan Suvajac (22) hiruške maske.

314 Blic, 16. septembar 2010, „ Potvrđena presuda za pretnje Brankici Stanković“.

Prelić, Marković, Grković i Puzigaća su nastavili da koordiniraju napad na francuske navijače mobilnim telefonima i svima su saopštili da se oni nalaze u „Ajriš pabu“ na Obilićevom vencu. Okrivljeni su prvo počeli da lome inventar u Kafan, a zatim su sustigli Tatona, koga su počeli da udaraju rukama, nogama, drvenim palicama, upaljenim bakljama, stolicama, pepeljarama... Nakon toga su ga namerno bacili sa stepenica sa oko 50 metara visine i on je zadobio teške telesne povrede zbog kojih je preminuo 29. septembra. U napadu su lakše povrđeni i francuskiki navijači Filip Mori i Rejmon Kazedevan, kao i Aleksandar Jakovljević, konobar u „Ajriš pabu“.³¹⁵

U obrazloženju presude navedeno je da analizom izvedenih dokaza, primenom načela slobodnog sudskog uverenja, sud nije prihvatio stav Tužilaštva da su optuženi krivično delo učinili s direktnim umišljajem, ocenjujući da su pristali na posledice svog ponašanja, ali nisu planirali ubistvo. Portparol Republičkog tužilaštva Tomo Zorić izjavio je nakon toga da je tužilaštvo zadovoljno presudom, te da je ona dokaz da je pravda dostižna. On je istakao da je izrečena presuda dokaz efikasnosti srpskog pravosuđa koje je pokazalo da se za samo sedam meseci može okončati postupak i doneti prvostepena presuda u veoma složenom postupku. Zorić je dodao i da je izrečena presuda „opomena da se tako nešto nikada više ne bi smelo dogoditi“. Advokat porodice Taton Slobodan Ružić, naglasio je „da ima previše ljudi i da su malo uplašeni“. On je dodao kako je teško reći da su roditelji zadovoljni ali da presudu smatraju „odgovarajućom“, te da će od države Srbije tražiti nadoknadu nematerjalne štete od 200.000 eura, jer nije pružila adekvatnu zaštitu stranim državljanima.³¹⁶

Inače, Đorđe Prelić, osuđen u ovom slučaju na 35 godina zatvora, jedan je od onih koji se pominje u zahtevu Republičkog javnog tužilaštva za zabranu ekstremnih navijačkih grupa podnetog Ustavnom sudu 2009. Tadašnji republički tužilac Slobodan Radovanović podneo je 16. oktobra 2009. zahtev za zabranu 15 navijačkih grupa i podgrupa, mahom Zvezde i Partizana, uz obrazloženje da je njihovo delovanje usmereno ka nasilnom

315 Blic, 25. januar 2011, „Četvorici prvooptuženih od 30 do 35 godina zatvora za ubistvo Brisa Tatona“.

316 Večernje novosti, 25. januar 2011, „Ubicama Tatona 240 godina zatvora“.

rušenju ustavnog poretka. Ustavni sud je početkom decembra prošle godine odložio donošenje odluke o zabrani i od tada se, praktično, nije desilo ništa. Prelić, baš kao i Ljubomir Marković, koji je osuđen na 30 godina zatvora, vođe su Partizanove navijačke podgrupe "Alkatraz", dok je Ivan Grković, takođe osuđen na 30 godina, vođa podgrupe "Iriducibili". Protiv Prelića je za poslednjih osam godina policija podnela oko 40 krivičnih prijava za različita dela, od nasilničkog ponašanja, preko nedozvoljenog držanja oružja i eksplozivnih naprava, kao i njihovu izradu i promet, do neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, i teških krađa. Osuđen je samo jednom, na šest meseci zatvora zbog prodaje narkotika, 2003. godine.³¹⁷ Ustavni sud, međutim, nije još odlučivao o predlogu za zabranu ekstremističkih navijačkih klubova.

Početkom februara 2011. godine Snežana Malović, ministarka pravde Srbije potvrdila je da se njoj i sudiji Višeg suda u Beogradu Mirjani Ilić upućuju pretnje zbog presude za ubistvo Brisa Tatona. Malovićeva je zatražila da se odmah omogući svaki vid zaštite sudiji Mirjani Ilić. "Navikla sam na pretnje, ali mora biti zaštićen svaki nosilac pravosudne funkcije koji je pokazao stručnost i hrabrost da osudi sve one koji su pokušali da uruše osnovne društvene vrednosti", rekla je Malovićeva koja je, takođe, pod policijskom zaštitom. Na pitanje zbog čega još nema zabrane za ekstremističke navijačke klubove ministarka je odgovorila kako se "stekao se utisak da Ustavni sud beži od „osetljivih predmeta“ i izrazila očekivanje da će izborom novog predsednika postati mnogo efikasniji te da će predmeti koji se godinama povlače uskoro dobiti epilog."³¹⁸

317 Isto.

318 Blic, 4. februar 2011. „Snežana Malović: Dobijam pretnje zbog presude za ubistvo Brisa Tatona“

IV – MECHANIZMI DRŽAVNE PRINUDE

Profesionalizacija vojske najveći uspeh

Samo pre godinu i po glavni projektanti reforme Vojske Srbije, kao i celog sistema odbrane, bili su veoma skeptični u odnosu na mogućnost da se profesionalizacija srpske vojske, kao jedan od ključnih reformskih procesa u vojsci, može uspešno obaviti pre kraja 2011. godine. Međutim, postignuti rezultati su izvan očekivanja: u decembru 2010. godine u Vojsku Srbije upućen je poslenji kontigent mladih vojnika na odsluženje šestomesečnog vojnog roka.

Obrazlažući nekoliko zakonskih predloga i Nacrt odluke o obustavi obaveznog služenja vojnog roka, ministar odbrane Dragan Šutanovac je pred poslanicima Narodne skupštine Republike Srbije, 30. novembra 2010. godine, osim ostalog, naglasio da je “profesionalizacija Vojske Srbije jedna od najsveobuhvatnijih reformi u proteklom periodu”. U okviru tog procesa, “zaokružen je strategijski okvir, unapređeno vojno školstvo i zdravstvo, prvi put su žene primljene u redove profesionalnih vojnika, očekuje se formiranje Univerziteta odbrane, doneti su zakoni o bezbednoj i obaveštajnoj vojnoj agenciji, uspostavljena je intenzivna međunarodna saradnja”³¹⁹

Ministar Šutanovac je za taj „poduhvat“ dobio priznanje kao “reformer godine”, po izboru Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj (NALED)³²⁰. U obrazloženju, između ostalog, stoji da je “jedna od najvećih i najbržih reformi u 2010. godini profesionalizacija Vojske Srbije”; da je “... promovisana odbrambena industrija”; da su “zaključeni međunarodni ugovori vredni 1,2 milijarde dolara, čime je otvorena mogućnost za nova ulaganja, a Srbija u oblasti odbrambene industrije postala najveći

319 Radenko Mutavdžić: “U vojsku samo dobrovoljno”, magazin Odbrana br. 126, 15. decembar 2010, str. 6 – 8.

320 A. Petrović: “Za bolju Srbiju”, magazin Odbrana br. 126, 15. decembar 2010, str. 8.

izvoznik u Jugoistočnoj Evropi. Sve je to doprinelo jačanju ugleda i ekonomske moći naše zemlje”³²¹

Zamah vojne industrije Srbije, posebno u 2010. godini, takođe spada u rezultate vredne isticanja, kako sa vojnog, tako i sa ekonomskog aspekta. Posebno imajući u vidu stanje ekonomije u Srbiji u toku 2010. godine, kao i izvoz koji je bio gotovo katastrofalno loš. “Činilo se, u jednom trenutku, da će odbrambena industrija³²² Srbije tiho nestati, jer se više ne traže velike serije, a državne porudžbine nisu bile zagarantovane. Najbolje što se izvana nudilo bili su seminari o tome kako fabrike pretvoriti u skladišta ili parkinge, i to nazvati tranzicionim procesom...”³²³

U martu 2010. godine pripadnici Vojne akademije proslavili su 160-godišnjicu te visoke vojne škole. To je bio povod da se slavlje proširi na celu Vojsku i celo Ministarstvo odbrane. Resorni ministar je uoči Dana Vojne akademije, 18. marta, izjavio da je srpsko vojno obrazovanje “već lider u regionu i veoma važan činilac naše spoljne politike...”³²⁴ Istim povodom, brigadni general dr Mladen Vuruna, načelnik Vojne akademije, je naglasio: “Iz jedne male škole u okviru fabrike u Kragujevcu, koja je osnovana pre 160 godina, prerasli smo u instituciju koja ima kapacitete i resurse za vrhunsku nastavu i garantuje najbolje obučavanje kadeta, budućih oficira, za sve tri misije...”³²⁵ Propuštena je, međutim, prilika da se makar ovlašno naznači da su se u toj istoj Vojnoj akademiji školovali i oni oficiri koji su iza sebe, naročito u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije devedesetih godina prošlog veka, ostavili tragove golemog nečoveštva.³²⁶

Za očekivanje je bilo da se 65-godišnjica pobeđe nad fašizmom obeleži na adekvatan način, pa i u njenim oružanim snagama. Međutim, u jed-

321 Isto.

322 Stiče se utisak kao da zvaničnici žele da prikažu da njeni proizvodi nisu namenjeni ratu i ubijanju, odnosno, kao da će ta ubojna sredstva srpske vojne industrije biti humanija ako se pokriju mimikrijom “odbrambena industrija”.

323 Aleksandar Radić: “Nesvrstana braća”, magazin Odbrana br. 116, 15. jul 2010, str. 39.

324 Dragana Marković i Rade Dragović: “Čast je naša imovina”, magazin Odbrana br. 109, 1. april 2010, str. 10 – 13.

325 S. Sikavica: “U ime oficirske časti”, Danas, 27 – 28. mart 2010.

326 Miroslav Lazanski: “Naša manija veličine”, Politika, 15. maj 2010.

nom delu javnosti stekao se utisak kao da se Srbija stidi svoje antifašističke prošlosti, i uglavnom se to obeležavanje svelo na tri segmenta: prvo, na svojevrсну žalopojku zbog toga što predstavnici Vojske Srbije nisu pozvani na paradu koja je održana u Moskvi,³²⁷ drugo, na polaganje venaca na spomenike borcima Crvene armije, i treće, na otvaranje “dela stalne postavke posvećene Drugom svetskom ratu” u Vojnom muzeju na Kalemegdanu.³²⁸

U januaru 2010, 200 srpskih intelektualaca zahtevalo je da se hitno organizuje referendum na kome “narod treba da odluči” hoće li Srbija u NATO.³²⁹ Stvarni cilj ove akcije: usporiti napredovanje Srbije ka Evropskoj uniji.

Krajem 2010. godine Srbija je postigla sporazum povodom izgubljenog spora sa izraelskom firmom “Imidžsat” (u vezi sa aferom “Satelit”), pa će toj firmi morati da plati “samo” 27, 8 miliona US dolara iako Srbija nije koristila satelit nijedan jedini dan.³³⁰ Neki mediji i analitičari su smanjivale štete u tom velikom promašaju (ne)odgovornih nosilaca vlasti proglašili nekakvim dobitkom.³³¹

Indikativno je da su Kosovo iz bezbednosne perspektive i bezbednosna situacija na jugu Srbije uopšte – bili upadljivo malo prisutni u srbijskim medijima u 2010. godini. To ne znači da se može zaključiti da je bezbednost na Kosovu i na jugu Srbije poboljšana, pre će biti da je reč o procenama i odluci državnih političkih i bezbednosnih centara da mediji, kojima inače gotovo potpuno gospodari politika, bezbednosnoj situaciji na Kosovu i jugu Srbije daju onoliki prostor koliki su im i dali.

327 D. Glišić: “Istorija kojom se ponosimo”, magazin Odbrana br. 112, 15. maj 2010. str. 19.

328 Redakcijski tekst: “Traže referendum o ulasku u Severnoatlantsku alijansu”, Danas, 12. januar 2010.

329 B. Cvejić, I. Pejčić: “Građani plaćaju greške vlasti”, Danas, 30. decembar 2010.

330 B. Bilbija: “Srbija uštedela 12 miliona evra u aferi ‘Satelit’”, Politika, 30. decembar 2010.

331 Vladimir Počuč i Aleksandar Petrović: “Glavni cilj u 2010. – profesionalizacija Vojske Srbije”, magazin Odbrana br.103, 1. januar 2010.

Žal za vojničkom tradicijom i puko politikanstvo

Najavljujući ključne zadatke Ministarstva odbrane i Vojske Srbije u 2010. godini, ministar odbrane Dragan Šutanovac je na konferenciji za novinare krajem 2009. godine, između ostalog, rekao: "Želja nam je da prema projektu koji je napravljen 2003. godine, do kraja naredne godine u potpunosti profesionalizujemo vojsku Srbije u skladu sa finansijskim mogućnostima. Ubeđen sam da to možemo".³³² Osim usvajanja Zakona o izmenama i dopunama Zakona o vojnoj, radnoj i materijalnoj obavezi i Zakona o potvrđivanju Protokola o zabranama ili ograničenjima upotrebe mina, mina iznenađenja i drugih naprava, izmenjen i dopunjen 3. maja 1996. godine (Protokol II izmenjen i dopunjen 3. maja 1996. godine) koji je prilog Konvenciji o zabranama ili ograničenjima u pogledu upotrebe određenih vrsta konvencionalnog oružja za koje se može smatrati da imaju prekomerne traumatske efekte, ili da deluju bez razlike u pogledu ciljeva – Narodna skupština Republike Srbije usvojila je 15. decembra 2010. godine i Odluku o obustavi obaveze služenja vojnog roka.³³³ Odluka će početi da se primenjuje od 1. januara 2011. godine.

Načelnik Generalštaba Miloje Miletić prisustvovao je – u Trećem centru za obuku u Jakovu, 18. decembra 2010. godine – činu davanja zakletve poslednje klase mladića koja će da služi obavezni vojni rok. Čestitajući vojnicima general je rekao i sledeće: "Odbrana otadžbine za naš narod uvek je predstavljala izraz časti i bila više od obaveze, a da je vojnička uniforma duboko utkana u tradiciju našeg naroda govori i činjenica da je i u ovoj, poslednjoj generaciji vojnika koji maju zakonsku obavezu služenja vojnog roka, odziv bio skoro stopostotan".³³⁴

Iz generalovih reči jasno izbija naglašeni žal za jednom veoma dugom vojničkom tradicijom u Srbiji. Iako se načelnik Generalštaba nije protivio profesionalizaciji Vojske, on je čak i javano izražavao sumnju u to da

332 Službeni glasnik MU 12 – 10, 15. decembar 2010.

333 Biljana Miljić: "Računamo na dobrovoljce", magazin Odbrana br. 127, 1. januar 2011.

334 Milan Galović i Tereza Bojković: "Spremni smo za slanje borbenih jedinica u misije", Politika, 14. februar 2010.

je ukidanje obaveznog služenja vojnog roka dobra odluka. Na pitanje novinara beogradske *Politike* u februaru 2010. godine – “Da li ste načisto da je ukidanje vojnog roka prava stvar”, Miletić je odgovorio: “Vojnički rečeno, ja to ne bih ukinuo. Ja sam profesionalac i teško da bi ijedan od nas odgovorio drugačije. Ali, to je stvar procena i političkih odluka. Za nas je privremeno zamrzavanje obaveze služenja vojnog roka prihvatljivija mera od potpunog ukidanja vojne obaveze... Mi imamo prisutne bezbednosne izazove, vezane za našu južnu pokrajinu. To nas obavezuje na ozbiljne procene i održavanje potrebnog stepena operativnih sposobnosti. Moramo imati jaku vojsku na koju država može da računa.”³³⁵

Međutim, iako i general Miletić, a po svemu sudeći, ne mali broj njegovih istomišljenika drže da nije trebalo ukidati obavezan vojni rok, oni nijednim gestom nisu opstruirali profesionalizaciju Vojske u praksi. Naime, čak i negativan stav jednog dela i oficirskog i podoficirskog kora prema ukidanju regrutne obaveze svedoči o tome u kojoj je meri to bila smela i delikatna odluka, pre svih ministra Dragana Šutanovca, jer je upravo on pokretao sve inicijative i poslove u vezi sa ozakonjenjem i praktičnom realizacijom profesionalizacije. U Srbiji je više od 127 godina bio “na snazi” obavezni regrutni sistem popune njenih oružanih snaga. Sve to vreme rodoljubni tip vojnika – regrutnog obveznika bio je temelj organizacije srpske vojske i osnovni izvor njene moralne snage. Ispraćaj u vojsku i polaganje zakletve sve do ovih se dana slavio se u srpskim porodicama kao najveći praznik. Rodoljubni, odnosno patriotski tip vojnika-regrutnog obveznika (istina, ne samo regruta nego i ostalih vojnih obveznika) dobio je naročiti značaj u ratovima koje je Srbija vodila protiv Turske, ali i u drugim oružanim sukobima oslobodilačkog karaktera.

Krajem januara 2010, nadležnim državnim institucijama bio je upućen Predlog doktrine Vojske Srbije³³⁶ koju je napisao general Petar Đornakov, načelnik Uprave za obuku i doktrinu Ministarstva odbrane: “Doktrina Vojske Srbije je najviši doktrinarni dokument koji daje odgovore na značajna

335 Po Zakonu o odbrani, član 11. tačka 3. Doktrinu Vojske Srbije usvaja predsednik Republike na predlog ministra odbrane.

336 Vladimir Počuć: “Preslišavanje vremena”, magazin Odbrana br. 108, 15. mart 2010, str 16 – 19.

pitanja, poput organizacije, pripreme i koncepta upotrebe vojske. Doktrina određuje kako će Srbija upotrebljavati vojnu silu u odgovoru na savremene bezbednosne izazove i pretnje, uvažavajući vreme u kome živimo. Doktrina Vojske predstavlja... I teorijku osnovu za promenu obrasca razmišljanja njenih pripadnika, što je prema mom mišljenju, najznačajniji segment modernizacije srpske vojske”.³³⁷

Patriotska elita koja još uvek opstaje na nacionalističkoj poraženoj ideologiji uporno osporava profesionalizaciju Vojske Srbije, a na njene idejne tvorce i kreatore upućuju brojne kritike iz kojih proističe da Dragan Šutanovac i njegova saradnička ekipa profesionalizaciju srpske vojske “sprovode po diktatu Amerike”; da ukidanje obaveznog služenja vojnog roka ne znači ništa drugo nego “uništenje srpske vojske”, a što, opet, vodi ka “nestajanju srpske države, jer bez vojske nema ni države”.³³⁸ U ovakvom “tumačenju” profesionalizacije važnu ulogu ima grupa penzionisanih generala, bliskih saboraca haškog osuđenika Nebojše Pavkovića, među kojima je i Božidar Delić, inače član Srpske napredne stranke koji je u Parlamentu Srbije u Odboru za odbranu i bezbednost.

Ključnu ideološku ulogu i u toj “patriotskoj” operaciji ima srpska intelektualna elita. Tako je, na primer, Matija Bečković, akademik, u intervjuu Večernjim novostima na pitanje – može li se danas govoriti o dostojanstvu – odgovorio sa znatnom dozom sarkazma: “To su pojmovi iz davno prošlih vremena kada su nesrećni ljudi bili ponosni što idu u vojsku. Srećom, vojni rok je ukinut, a u tom paketu otišle su trice i kućine tipa otadžbina i dostojanstvo...”³³⁹

I Miroslav Lazanski komentar događanja u Skupštini Srbije, kada se raspravljalo o predlogu predmetne Odluke, skrenuo je tobože na duhovitu stranu: “Jedna mlada dama, inače poslanik, rekla je u Domu Skupštine Srbije da je ponosna na reformu Vojske Srbije. Isturila je svoju lepu bradu, i plavim očima, gledajući pravo u ministra odbrane, održala pravi erotski

337 Omiljena fraza dr Vojislava Koštunice još iz onih vremena kada je bio i u ulozi vrhovnog komandanta vojske u kojoj je Nebojša Pavković bio čelni general.

338 Intervju M. Bečkovića, Večernje novosti, 29. novembar 2010.

339 www.dss.org.rs, 22. novembar 2010.

govor u slavu novog srpskog oružja i nove koncepcije odbrane u kojoj više neće biti regruta, a svi mi bićemo upravo zbog toga sigurniji...”³⁴⁰

Lament dramskog pisca Siniše Kovačevića, međutim, bio je direktan: “Lobiranje pojedinih ministara prelazi granice pristojnosti. U isto vreme ukidaju vojsku, namerno previđajući da je vojska, uz crkvu, stub nosač srpskog identiteta, preko dve hiljade pesama u Srbiji postoji o vojsci; vojska nije samo da se brani otadžbina, vojska je oljuđenje, inicijacija, način da se upoznaju ljudi i svet, da se steknu prijatelji, da se usvoje nove veštine i zanati, da se nauči da se brani svetinja kad se ode u rezervu: ‘To što nije kralju za vojnika, neću majko da mi bude dika’. Vojska je, kaže jedan moj prijatelj iz Šumadije, da se bude Srbin”.³⁴¹

Primamljivost dobrovoljnog služenja vojnog roka

Kritičari profesionalizacije Vojske Srbije uporno kroz medije provlače neistinu da se “ukida vojni rok”, a time i “srpska vojska”. Međutim, oni namerno zamagljuju činjenicu da je posredi Odluka o obustavi obaveze služenja vojnog roka, odnosno da je reč o pravnom osnovu za suspendovanje obezbnog služenja vojnog roka. Pri čemu Odluka ostavlja mogućnost da se “u slučaju potrebe odbrane države” – ponovo aktivira obaveza služenja vojnog roka. S druge strane, u Odluci takođe stoji “...upućivanje na služenje vojnog roka u Vojsku Srbije od 1. januara 2011. godine vršiće se po principu dobrovoljnosti, u skladu sa zakonom”.³⁴²

Intervjuišući ministra odbrane Dragana Šutanovca, novinarka novosadskog nedeljnika Akter Ljiljana Milenković je konstatovala: “Na dan vaše skupštine (odnosi se na skupštinu DS) desio se istorijski trenutak u zemlji – poslednja klasa regruta položila je zakletvu. Posle 127 godina tradicije da ‘nerado’ ili ‘rado Srbin ide u vojnike’ ta obaveza je prestala...”, na šta je ministar uzvratilo: “Ako Srbin rado ide u vojnike, onda ne treba da postoji

340 Službeni glasnik MU 12-10, 15. decembar 2010.

341 Ljiljana Milenković: “Rado Srbin...”, intervju ministra D. Šutanovca novosadskom nedeljniku Akter, 27. decembar 2010.

342 Olivera Vučetić: “Žene u profesionalnoj Vojsci: Vojničke kokule udobnje od štikli”, Blic, 26. jul 2010.

obaveza. Tom odlukom omogućili smo mladim ljudima pravo izbora. Ukoliko žele i rado idu u vojnike dobrodošli su, ukoliko ne žele i nisu rado išli u vojnike, onda nema potrebe ni da pristupju vojsci, jer takvi vojnici nisu potrebni”³⁴³

Dobrovoljni vojni rok trajaće tri meseca tako što će regruti provesti šest nedelja u centrima za osnovnu obuku (izvodiće se po tzv. intenzivnom programu) – u Somboru, u Valjevu i u Leskovcu – dok će preostalih šest nedelja dobrovoljci provesti na specijalističkoj obuci u garnizonima širom Srbije. U organizacionoj shemi profesionalne Vojske Srbije za dobrovoljne regrute ima 2000 formacijskih mesta. Naravno, da svaki dobrovoljac mora da ispuni određene opšte i posebne uslove. Na primer, ne može konkurišati pre punoletstva, niti da je stariji od 30 godina; ne može bez osnovnog obrazovanja ni bez dobrog zdravlja i solidne fizičke kondicije; ne može ni bez državljanstva Srbije, niti ako ima angažman u kriminalnoj sferi, itd.

Za ta tri meseca dobrovoljcima će biti uplaćen radni staž; dobiće sertifikate o obučenosti u rukovanju vatrenim oružjem, što je prednost pri kasnijem traganju za zaposlenjem, jer je za neka radna mesta neophodan uslov rukovanje oružjem (rad u MUP, obezbeđenje zatvora, sudske straže, razna obezbeđenja, itd). Oni dobrovoljci koji nakon tri meseca provedena na obuci u Vojski skidaju uniformu, mogu se opredeliti i za tzv. aktivnu rezervu (ta kategorija je bila nepoznata dosadašnjem sistemu odbrane u Srbiji), što podrazumeva kontinuitet u vojnoj obuci i povremene vežbe, za šta će, naravno, dobijati određenu novčanu nadoknadu. Ostali će biti raspoređeni u tzv. pasivnu, odnosno klasičnu vojnu rezervu.

Nije poznato kako će se ženski rod Srbije odnositi prema dobrovoljnom služenju vojnog roka. Što se tiče prisustva žena u profesionalnoj vojsci, njihov bi se odziv, s obzirom na mnoge okolnosti (između ostalih, na tradiciju prema kojoj je vojni poziv u Srbiji bio rezervisan za muškarce), mogao smatrati donekle zadovoljavajućim. Do juna 2010. godine, u profesionalnu vojnu službu u Vojski Srbije prijavilo se 1240 pripadnica “nežnijeg pola”³⁴⁴

343 Biljana Miljić: “Da se i one pitaju”, magazin Odbrana br. 125, 1. decembar 2010. str. 18-21.

344 Isto.

Vojno-politički establišment je uzeo u obzir i Rezoluciju 1325. Saveta bezbednosti UN koja je pod nazivom "Žene, mir i bezbednost" jednoglasno usvojena još 31. oktobra 2000. godine, i koja eksplicitno zahteva veću ulogu žena u sektoru bezbednosti: "Pozivaju se zemlje članice da osiguraju povećano prisustvo žena na svim nivoima odlučivanja u nacionalnim, regionalnim i međunarodnim institucijama i mehanizmima za sprečavanje, vođenje i sprečavanje sukoba".³⁴⁵

Na inicijativu Beogradskog fonda za političku izuzetnost (NVO), uz podršku Misije OEBS u Srbiji, Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Norveške, UNIFEM i Kanadskog fonda – Vlada Republike Srbije je sredinom 2010, imenovala Radnu grupu za izradu Nacionalnog akcionog plana (NAP) Republike Srbije za primenu Rezolucije 1325. Saveta bezbednosti UN. Nacrt NAP uradio je Radni tim Uprave za strategijsko planiranje Ministarstva odbrane pod stručnim vođstvom generala dr Božidara Force, a usvojen je nakon rasprave na okruglom stolu u Narodnoj skupštini Srbije sredinom novembra 2010.³⁴⁶ Realno je očekivati ne samo da će nakon usvajanja NAP žene u većoj meri učestvovati u kreiranju i realizaciji sistema bezbednosti, već da će biti ravnopravne sa muškarcima u donošenju i najvažnijih odluka u sistemu odbrane i nacionalne bezbednosti.

Profesionalni sistem u Vojski Srbije tek treba da profunkcioniše. Otuda je razumljivo da iskrsavaju i da će iskrsavati razni problemi pred kojima će se naći kreatori i izvođači profesionalizacije Vojske Srbije. Uostalom, to priznaju i čelnici Ministarstva odbrane i Generalštaba. Ministar Šutanovac, na primer, ističe: "U procesu profesionalizacije biće problema koji su nam do sada bili nepoznati i koji će biti izazov za sistem...", ali drži da će "sistem posle dodatnog podešavanja profunkcionisati već 2012. godine". Međutim, još ima dosta nepoznanica, i zbrke i u organizaciji, i u sistematizaciji i u formaciji Vojske i sistema odbrane. Između ostalog, još nema sređenih podataka o tome koliko Vojska Srbije treba da ima profesionalaca, a koliko pripadnika treba da ima ceo sistem odbrane. Po nekim tekstovima u štampi koji se pozivaju na Ministarstvo odbrane,³⁴⁷ Vojska treba da

345 Milan Galović: "Vojsku Srbije činiće 25. 000 profesionalaca", Politika, 28. oktobar 2010.

346 Miroslav Lazanski: "Svi hvale našu 'lastu'", Politika, 23. januar 2011.

347 Aleksandar Radić: "Nesvrstana braća", magazin Odbrana br. 116, 15. jun 2010, str. 39.

ima oko 25.000 profesionalaca, od čega oko 16.000 profesionalnih vojnika, oko 7500 podoficira i oko 6500 oficira. Sistem odbrane treba da broji oko 40.000 pripadnika, računajući i delatnike Ministarstva odbrane u šta se ubrajaju i pripadnici tzv. vojnih dohodovnih ustanova i korpus dobrovoljnih regruta, njih oko 2000.

Respektabilni rezultati srpske odbrambene industrije

U domaćim su se medijima tokom 2010. godine, pojavili mnogi prilozima o ekspanziji srpske vojne industrije u poslednjih nekoliko godina. Pri tome, u opticaju su bili najrazličitiji podaci, neki od njih poticali su iz Ministarstva odbrane, a neki iz namerno pogrešne interpretacije činjenica. Sam ministar odbrane je takođe dao brojne intervjuue i izjave koji nisu uvek bili sasvim jasni. Ovaj izveštaj se oslanja na podatke koje je ministar Šutanovac dao Politici u "Razgovoru nedelje" 23. januara 2011. godine.³⁴⁸

Na pitanje, da li je 2010. godina bila vrlo uspešna za izvoz srpskog naoružanja i vojne opreme, ministar je odgovorio: "2007. godine je izvezeno naoružanja i vojne opreme u vrednosti 75 miliona američkih dolara, 2008. godine vrednost vojnog izvoza jeste 183 miliona dolara, 2009. godine cifra je 246 miliona dolara, a 2010. godine to je 247 miliona dolara. Znači, u mom mandatu kao ministra odbrane ukupno je do sada od izvoza naoružanja i vojne opreme realizovano 750 miliona dolara". On je potvrdio i vest da je domaća vojna industrija ugovorila nove poslove u vrednosti od 400 miliona dolara: "Ugovor je potpisan, stupio je na snagu i sada treba da krene realizacija. To je samo jedan posao, odnosno to je izgradnja tri fabrike na severu Afrike. Inače, ukupno gledajući, to sve je oko 1,2 milijarde američkih dolara ugovorenih poslova u mom mandatu, odnosno to je ono što sam ja i obećao".

Prema ministrovim rečima, Srbija najveće poslove u izvozu naoružanja i vojne opreme ostvaruje sa Irakom. Oružanim snagama te zemlje isporučeno je i 20 školskih aviona tipa "lasta-95", mnogo hvaljeni proizvod pančevačke fabrike "Utva". Osim Iračana, Šutanovac je tvrdio da su se o kvalitetima te letelice pohvalno izrazili i američki piloti. Domaća vojna

348 B. Kartalović: "Marširaju vojni inženjeri", Politika, 16. oktobar 2010.

industrija izvozi isključivo klasično naoružanje i vojnu opremu (jer za sofisticiranije proizvode manjkaju joj i ljudski i materijalni resursi), i pretežno izvozi bivšim nesvrstanim zemljama³⁴⁹, mada se namenska industrija i Ministarstvo odbrane bore da osvoje i tržišta oružja razvijenijih zemalja.

U težnji da se dobije mlad i obrazovan kadar za potrebe ove industrije, uspostavljena je čvrsta saradnja između Ministarstva odbrane, Vojne akademije i odbrambene industrije, s jedne strane, i Mašinskog fakulteta u Kragujevcu, s druge.³⁵⁰ Tako je na tom fakultetu otvoren odsek vojnoindustrijskog inženjerstva, budući će se vojni inženjeri praktično obučavati u tim fabrikama, a od njih će dobijati i stipendiju. Inače, ministar Šutanovac je izjavio da “u sedam fabrika namenske industrije trenutno radi oko 9000 ljudi, stalno ili povremeno. Od 2007. godine zaposlili smo oko 3000 novih radnika. U tom periodu socijalni program je uzelo ili je u penziju otišlo oko 2000 radnika, što je pozitivno izmenilo kvalifikacionu i starosnu strukturu zaposlenih”.³⁵¹

Godišnjica vojnog školstva u Srbiji

U martu 2010. godine obeležena je 160-godišnjica Vojne akademije obeležena na samo u Ministrastvu, već i u celoj državi. U Jugoslovenskom dramskom pozorištu 18. marta reprezentativna ekipa srpskog domaćeg glumišta izvela je muzičko-scenski prikaz kao podesećanje na bogatu prošlost vojnog školstva, počev od 6. marta po starom, odnosno 18. marta 1850. godine, po novom kalendaru, kada je knjaz Aleksandar Karađorđević potpisao naredbu o Ustroeniu Artileriske škole, koji je datum Srbija ustanovila kao Dan Vojne akademije.[▣]

Scenario za taj jubilej je napisao i predstavu režirao beogradski reditelj Aleksandar Mandić. Predstava je obilovala patetikom. Čast srpskog oficira kao crvena nit provlačila se svečanom akademijom. U tom su smislu naročito provokativne bile dve scene: prva – godine 1991. u jednoj

349 Miroslav Lazanski: “Svi hvale našu ‘lastu’”, Politika 23. januar 2011.

350 S. Sikavica: “U ime oficirske časti”, Danas, 27-28. mart 2010.

351 Dragana Marković i Rade Dragović: “Čast je naša imovina”, magazin Odbrana br 109, 1. april 2010, str. 10-13.

zagrebačkoj kasarni našli su se licem u lice dva školska druga iz Akademije, čak su i kumovi, jedan (Hrvat, u igrokazu ga glumio Dragan Petrović) u uniformi ondašnjeg Zbora narodne garde, drugi (Srbin, glumio ga Dragan Bjelogrić) u uniformi oficira Jugoslovenske narodne armije. "Na tom predratnom raskršću prekinuti su i drugarstvo i kumstvo, a posetiocu predstave i televizijskom gledaocu ponuđen je veoma sugestivan zaključak da su čast i profesionalna etika na strani Srbina. Po kojoj to logici?"¹⁰

Na konferenciji za novinare brigadni general dr Mladen Vuruna, načelnik Vojne akademije istakao je: "Iz jedne male škole u okviru fabrike u Kragujevcu, koja je osnovana pre 160 godina, prerasli smo u instituciju koja ima kapacitete i resurse za vrhunsku nastavu i garantuje najbolje obučavanje kadeta, budućih oficira, za sve tri misije Vojske Srbije..."¹¹

Izneo je još neke zanimljive podatke: za 160 godina postojanja u Vojnoj akademiji se školovalo više od 70.000 mladića; u prvu klasu bila su upisana samo 23 kadeta, a u 2010. godini pod krovom Vojne akademije, smeštene u beogradskom naselju Banjica, bilo je 1300 učenika Vojne gimnazije, kadeta i kadetkinja Vojne akademije i oficira na višem stepenu školovanja (Škole komandnog i generalštabnog usavršavanja i Škola nacionalne odbrane) – svi navedeni nivoi vojnog školovanja i usavršavanja su organizacijski i formacijski u sastavu Vojne akademije, a Akademija spada u organizacionu celinu Ministarstva odbrane.

Ministar Dragan Šutanovac je svečanost u Jugoslovenskom dramskom pozorištu zatvorio intrigantnom besedom u kojoj je rečeno i ovo: "Svesni uloge Vojske Srbije u društvu, nastavljamo reforme s ciljem da, uz izrazito poštovanje tradicije, izgradimo savremenu Vojsku koja će biti deo modernog društva i koja će istovremeno promovisati najsvetlije tradicije one vojske koja se sa velikom hrabrošću, po pravilu, upuštala u bitke protiv višestruko nadmoćnijeg neprijatelja, radi zaštite svoje države i svoga naroda. Sledeći taj princip, cilj nam je da profilishemo moderan, efikasan i funkcionalan obrazovni sistem, koji će u potpunosti odgovarati potrebama XXI veka. Želim da naglasim da smo, analizirajući te potrebe, oformili i medicinski fakultet na Vojnomedicinskoj akademiji, čije studije već u prvoj godini pohađaju i kadeti stranih vojski. U okviru reforme stvorili smo

uslove za početak novog oblika usavršavanja u vidu integrisanih studija bezbednosti i odbrane”.³⁵²

Postavka vojnog muzeja: Draža Mihajlović izjednačen sa Titom

Srbija je izvršila svojevrstu reviziju svoje istorije, pa je tako međunarodno priznatom partizanskom antifašističkom pokretu dodala još jedan antifašistički pokret (kako ističu – s desna) na čijem je čelu bio Draža Mihajlović, vođa četničkog pokreta. Tvrdi se, naime, da je svaki od ta dva pokreta na svoj način doprineo pobedi nad fašizmom, ili su im doprinosi približno izjednačeni. Ova dva pokreta su i zakonski izjednačena. Tako su i vođe tih pokreta general Draža i maršal Tito dobili ravnopravan tretman i u Vojnom muzeju na Kalemegdanu. Međutim, četnički pokret dobija mnogo veću afirmaciju u svim sferama društvenog, političkog, obrazovnog i kulturnog života.

Srpska vojska nije pozvana na obeležavanje 65-godišnjicu pobeđe nad fašizmom koja je na spektakularan način obeležena u Moskvi 9. maja 2010. godine. Središnji događaj moskovskih manifestacija bila je vojna parada u kojoj su učestvovali veterani i pripadnici vojski iz većine zemalja koje su tvorile ondašnju antihitlerovsku koaliciju. Predstavnik srpske vojske, a ni njenih veterana iz Drugog svetskog rata, međutim, na paradi na Crvenom trgu u Moskvi nije bilo.

Indikativno je da je na Ravnoj gori, poznatom “komandnom mestu” Draže Mihailovića i savremenom okupljalištu poklonika četničke tradicije – Vuk Drašković, pred nekoliko hiljada Dražinih pristaša, hvalio četnički pokret, istakavši da je D. Mihailović baš na Ravnoj gori “prvi u tada okupiranoj Evropi pokrenuo ustanak protiv fašističkog i nacističkog okupatota...”³⁵³ Istovremeno, Boris Tadić je na konferenciji za novi-

352 Dragana Marković i Rade Dragović: “Čast je naša imovina”, magazin Odbrana br. 109, 1. april 2010. str. 10-13.

353 Redakcijski tekst: “Šutanovac: Ne znam zašto VS nije pozvana u Moskvu”, Danas, 9-10. maj 2010.

nare u srpskoj ambasadi u Moskvi, prema izveštaju novinara Miroslava Lazanskog, "odao priznanje NOB Jugoslavije i drugim antifašistima"³⁵⁴.

Srpski vojni zvaničnici su očekivali da će i srpski ešalon prodefilovati Crvenim trgom, pa su se čak za to i pripremali. Ministar Šutanovac je izjavio da ne zna zašto Vojska Srbije nije pozvana u Moskvu,³⁵⁵ dok M. Lazanski, u svom analitičkom tekstu koji je napisao po povratku iz ruske prestonice,³⁵⁶ navodi samo jedan razlog za to što Srbi nisu bili na paradi: "...Najkraći odgovor jeste da Srbija nije ni zatražila da njena vojska bude prisutna na paradi...", nego da je, "pateći od veličine", očekivala poziv iz Moskve.³⁵⁷

Osim proslave na Ravnoj gori, 65-godišnjica pobeđe nad fašizmom obeležena je i drugim manifestacijama. Ministar Šutanovac je, na primer, otvorio u Vojnom muzeju deo stalne postavke posvećene Drugom svetском ratu. Na muzejskim su eksponatima tek odskora stavljeni u potpuno ravnopravan položaj vođ partizanskog pokreta u bivšoj Jugoslaviji, maršal Tito, i vođ četničkog pokreta, đeneral Draža. Izveštač magazina *Odbrana* o tom događaju u Vojnom muzeju ne bez izvesnog ozarenja ispisao je i sledeću konfuznu rečenicu: "Posebno interesovanje izazvali su predmeti iz zaostavštine Draže Mihailovića – naočari, naliv pero i lično naoružanje Nikole Kalabića – oficirska torbica i pištolj"³⁵⁸

Zanimljiva je još jedna pojedinost vezana za 65-godišnjicu pobeđe nad fašizmom. Ambasador Rusije u Beogradu Aleksandar Konuzin predao je akademiku Dobrici Ćosiću 17. juna 2010, "Medalju 65 godina pobeđe u Velikom otadžbinskom ratu 1941. do 1945. godine", koju mu je dodelio ruski predsednik Dmitrij Medvedev. Ćosić je Medalju predao Vojnom mu-

354 M. Lazanski: "Naša manija veličine", *Politika*, 15. maj 2010.

355 Isto.

356 Dušan Glišić: "Istorija kojom se ponosimo", magazin *Odbrana* br. 112, 15. maj 2010, str. 19.

357 B. Miljanić: "U ime onih koji su se borili", magazin *Odbrana* br. 115, 1. jul 2010.

358 R.V.B: "Traže referendum o ulasku u Severnoatlantsku alijansu", *Danas*, 12. januar 2010.

zeju, što je osoblje Muzeja, sa direktorom Miroslavom Kneževićem, pukovnikom, na čelu, oduševljeno pozdravilo.³⁵⁹

Srpski intelektualci : referendumom protiv Evrope

U peticiji koju je potpisalo 200 srpskih intelektualaca, između ostalih i Dobrica Ćosić, Matija Bećković, Emir Kusturica, Siniša Kovačević, Vojislav Koštunica i niz drugih zahteva se da "odluku o ulasku Srbije u NATO treba da donesu svi građani naše zemlje na referendumu koji bi trebalo organizovati što pre... Građani Srbije su jedini pozvani da odlučuju o svojoj budućnosti..."³⁶⁰

Konzervativna intelektualna i politička struja u Srbiji drži i tu temu stalno otvorenom u medijima i pokreću propagandnu mašineriju ne bi li blokirala put Srbije ne samo u Severnoatlantsku alijansu, nego da bi joj zatvorili i put u Evropsku uniju. Zvanična Srbija, koja se deklarativno opredelila za Evropsku uniju, ne samo što nije u stanju da se efikasno suprotstavi propagandi, nego i sama ne pokazuje nikakvu volju da se opredeli u odnosu na evroatlantske integracije.

Međutim, ova peticija nije imala gotovo nikakav odjek u javnosti i poslednjih meseci nije bila tema u medijima. U Beogradu je krajem oktobra 2010, održana konferencija (u organizaciji Centra za evroatlantske studije) posvećena odnosima Srbije i NATO. Nemački ambasador u Beogradu Volfram Mas je taj odnos definisao na sledeći način: "Za mene je logično da članica EU bude i članica NATO. To pitanje (za Srbiju) doći će na red posle ulaska u EU. Za mene nije tu pitanje da li treba (Srbija) postati članica NATO, već kada"³⁶¹ Ostaje otvoreno pitanje redosleda srbijanskog priključka evroatlantskim integracijama. Budući da je članstvo u Alijansi gotovo svih zemalja prethodilo njihovom ulasku u EU, što potvrđuje i iskustvo zemalja u okruženju, i budući da je bitno promenjena uloga Alijanse u me-

359 Redakcijski tekst: "Mas: U NATO-u posle ulaska u EU", Politika 27. oktobar 2010.

360 Stalna rubrika "Iza kulisa": "Srbija i NATO: učlanjenje ili izvinjenje", Politika, 17. oktobar 2010.

361 Redakcijski tekst: "Podrška evropskim ontegracijama", magazin Odbrana br. 122, 15. oktobar 2010, str. 6.

đunarodnim odnosima u deceniji koja je upravo na izmaku – logično je pretpostaviti da bi članstvo Srbije u NATO znatno ubrzalo kretanje Srbije ka EU.

Međutim, Srbija se stalno sudara sa floskulom “oni su nas bombardovali”. NATO intervencija se koristi kao glavni argument protiv članstva. Sem nekih nevladinih organizacija i istaknutih pojedinaca, niko nije voljan, pogotovo ne u zvaničnoj Srbiji, da građanima objasni razloge intervencije NATO 1999. godine, niti ima volje da se mladim generacijama objasni da se NATO transformiše u sasvim novi organizaciju. Neodređen stav vladajuće garniture prema Severnoatlantskom paktu, koriste antizapadni krugovi, odnosno oni koji stoje na istim ideološkim i političkim pozicijama koje propagira grupa od 200 intelektualaca.

Đorđe Vukadinović, glavni urednik Nove srpske političke misli, na primer, kao učesnik ankete lista Politike o dilemi “Srbija i NATO: učlanjenje ili izvinjenje”,³⁶² doveo je u dirktnu vezu posetu Hilari Klinton, državnog sekretara SAD Beogradu i odnos Srbije i NATO. Pri tome je nevladine organizacije čiji su predstavnici razgovarali sa gospođom Klinton krstio “isturenim odeljenjem američke Vlade”. “Gošća se”, stoji u njegovoj izjavi, “sada sreća sa svojim prijateljima koji se zalažu da Srbija uđe u EU i NATO...”³⁶³ Vukadinović je tom prilikom, verovatno namerno prećutao činjenicu da je ministar odbrane Srbije Dragan Šutanovac bio jedini ministar Cvetkovićevе vlade sa kojim je visoka gošća razgovarala u Beogradu.³⁶⁴ Ali nije propustio priliku da poentira: po njegovom mišljenju, te nevladine organizacije koje se zalažu da Srbija uđe i u EU i u NATO “imaju mali ugled” u društvu i da Srbija danas sve više korača “u desno”.

Vukadinović je u pomenutoj anketi “preskočio” Šutanovca i zato što je on jedini ministar u Vladi koji ima neuporedivo jasniji stav o relaciji Srbija – NATO od ijednog drugog Vladinog činovnika. To je potvrdio i u intervjuu novosadskom nedeljniku *Akter*. Rekavši da se o ulasku Srbije u NATO treba raspravljati “hladne glave i samo sa idejom da li je to dobitak ili gubitak za

362 Ljiljana Milenković: intervju

363 Redakcijski tekst: “Građani podeljeni između DS i SNS, EU i NATO”, *Danas*, 11. februar 2010.

364 Isto.

našu zemlju i građane. Pitanje je zašto su gotovo sve zemlje EU baš tamo i zašto baš niko nije izišao iz tog saveza i zašto su najrazvijenije zemlje sveta, upravo, u savezu ili pri njemu”.³⁶⁵

U vezi sa ovom temom, indikativna su i neka sondiranja javnog mnjenja u Srbiji. Recimo, prema istraživanju agencije *TNS Medijum Galup* (obavljeno prvih meseci 2010. godine na uzorku od 1200 ispitanika) za Demokratsku stranku bi glasalo nešto više od 30 posto birača, dok je Srpskoj naprednoj stranci nedostajao samo promil do 30 procenata podrške srbijanskog biračkog tela.³⁶⁶ Iako se “naprednjaci” verbalno zalažu za evropski put Srbije, iako se učinili izvestan formalni otklon od svog osnivača – Vojislava Šešelja, više je nego jasno da je njihovo ideološko utočište bio i ostao tradicionalizam najkonzervativnijeg tipa. Prema istom istraživanju, na referendumu bi se za EU izjasnilo 62 posto birača, protiv, 20 posto, dok je u odnosu na NATO – istraživanje pokazivalo sasvim obrnut rezultat: da Srbija postane članica NATO glasalo bi 20 posto birača, a protiv 61 posto³⁶⁷. Rezultati kasnijih istraživanja iste agencije pokazivali su sličnu tendenciju.

Afera satelit

“Afera satelit” dobila je epilog krajem 2010. godine. Nakon mnogih višegodišnjih peripetija i sudskih nadmudrivanja između izraelske firme „Imidžsat“ i arbitražnih sudova u Parizu i Londonu s jedne strane, i naših političkih i pravnih i diplomatskih eksperata s druge, definisana je obaveza Srbije da do 1. februara 2011, mora da plati pomenutoj firmi 27, 8 miliona US dolara.³⁶⁸

Naime, 2005. godine ondašnji ministar odbrane Prvoslav Davinić potpisao je ugovor sa predstavnicima pomenute izraelske firme o iznajmljiva-

365 B. Cvejić, I. Pejčić: “Građani plaćaju greške vlasti”, *Danas*, 30. decembar 2010.

366 O tome su izveštavali i komentarisali gotovo svi srbijanski mediji, na primer, *Politika* 30. decembar 2010; *B92* 29. decembar 2010; *Blic* 30. decembar 2010; *RTS* 29. decembar 2010; *Večernje novosti* 30. decembar 2010.

367 Isto.

368 Elektronski mediji u Beogradu, 29. decembar 2010.

nju satelita koji nije radio za potrebe Srbije nijedan jedini sat.³⁶⁹ Kao glavni krivac označen je Davinić, jer je, navodno ugovor potpisao na svoju ruku, bez znanja i odobrenja nadležnih državnih organa.

Mediji su naknadni diplomatski dogovor između Izraela i Srbije ocenili kao povoljan. Jer, "umesto 40 miliona dolara, koliko je bila obavezna da plati po odluci Arbitražnog suda u Londonu, Srbija treba da plati 28 miliona dolara".³⁷⁰ Borko Stefanović se hvalio kako je u "teškim i tvrdim pregovorima izvukao najviše što se moglo".³⁷¹ Vojni analitičar Miroslav Lazanski je za B92³⁷² izjavio da je Srbija na dobitku i zato što će rečena firma pokloniti Srbiji nekih 500 satelitskih snimaka i dva dirizabla sa osmatračkom elektronikom.

Izostala je zvanična i valjana analiza ove afere, kao i zapanjujuće neodgovornosti vladajućih struktura. Ceo slučaj ukazuje na ozbiljnu korupciju koja svoj epilog treba da dobije pred sudom. Kako stvari za sada stoje izgleda da će čitava odgovornost pasti na Prvoslava Davinića, koji je obećao da će na domaćem sudu sve otkriti.

Verska potreba ili forsirana klerikalizacija

Politički i vojni vrh Srbije saglasio se da već početkom 2011. godine usvoje odluku o tome da se u Vojsku Srbije uvede i verska služba, pa bi "nova služba" mogla i praktično da počne da se realizuje u kasarnama već polovinom godine. "Verska služba biće jedna od opštih službi u Vojsci Srbije... Organizuje se radi ostvarivanja slobode veroispovesti pripadnika vojske i u funkciji je razvoja, izgradnje, održavanja i povećanja njenih operativnih sposobnosti, a ne u svrhu misionarenja crkava i verskih zajenica..."³⁷³ Mada je ovaj stav objavljen u glasilu Ministarstva odbrane u

369 *www.B92.net* 29. decembar 2009.

370 Isto.

371 Nebojša Grabež: "Verska služba u Vojsci Srbije vodi daljoj klerikalizaciji", *Radio Slobodna Evropa*, 22. januar 2011.

372 Slavoljub Marković: "Jedinstvo je naša snaga", *magazin Odbrana* br. 110, 15. april 2010. str.8 – 11.

373 Nebojša Grabež: "Verska služba u Vojsci Srbije vodi daljoj

okviru autorskog teksta, on se bez ikakve zadržke može tumačiti i kao zvaničan stav i zato što je napisan na temelju Nacrta odluke o uvođenju verske službe u Vojsku Srbije.

U Nacrtu odluke stoji da će versku službu vršiti sveštenici ili verski službenici koji imaju visoku stručnu spremu i koji su ovlašćeni od tradicionalnih crkava i verskih zajednica za obavljanje bogoslužbenih delatnosti u skladu sa njihovim autonomnim propisima. Predviđeno je da se sveštenici, odnosno verski službenici primaju u vojnu službu u statusu oficira (najviše u činu kapetana), dok će njihovi pomoćnici biti u podoficirskom statusu. Dalje, u Nacrtu piše da jedan sveštenik, odnosno verski službenik treba da bude postavljen na 500 do 1000 vojnika, podoficira i oficira, a da će broj bogoslužitelja biti proporcionalan broju pripadnika tradicionalnih crkava i verskih zajednica u Vojsci Srbije. Naravno, platu će primati iz vojnog budžeta.³⁷⁴

Tek treba da se vidi kako će ova služba funkcionisati u praksi. Međutim, još u vreme rasprave o Nacrtu odluke polarizovala su se mišljenja o tome kakav bi rezultat mogao biti. Sasvim je razumljivo i logično to da gotovo sve crkve i verske zajednice, naročito tzv. tradicionalne crkve i njihovi visokodostojnici podržavaju ponovno uvođenje verske službe u Vojsku Srbije, "tradicije prekinute pre 65 godina". Velikodostojnici Srpske pravoslavne crkve bili su najzadovoljniji ovom činjenicom. Zajednički imenitelj gotovo svih njihovih izjava mogao bi se svesti na to da veliki broj pripadnika Vojske Srbije ima potrebu za zadovoljenjem svojih verskih ubeđenja, osećanja i želja i to im se omogućuje upravo uvođenjem verske službe u kasarne. No, van je svake sumnje, da će i SPC (i ostale crkve) od toga imati ne samo duhovne nego i materijalne koristi.

Aleksandar Rakočević, koordinator Međureligijskog saveta u Ministarstvu vera u Vladi Srbije, video je "korist od uvođenja verske službe u Vojsku Srbije" i u "negovanju vojničkih vrlina, patriotizma i jačanju i oblikovanju građanske odgovornosti..."³⁷⁵ Istim povodom, patrijarh SPC, Irinej, poručio je vojnicima, podoficirima i oficirima: "Pripadnicima Vojske

klerikalizaciji", Radio Slobodna Evropa, 22. januar 2011.

374 www.odbrana.mod.gov.rs 28. decembar 2010.

375 Isto.

Srbije poručujem da vole svoju otadžbinu i da se nikada ne postide i ne odreknu svoje prošlosti koja je velika i slavna..."³⁷⁶

Ova patrijarhova tvrdnja prihvata se gotovo kao aksiom i da nema nikakvih dilema u pogledu odgovornosti za ratove devedesetih. Međutim, neki istaknuti intelektualci drže da uvođenje verske službe u Vojsku vodi "daljoj klerikalizaciji društva". Sociolog Mirko Đorđević tvrdi: "Kod nas vojno sveštenstvo nema neku svetlu tradiciju, tako da ovo vidim čisto kao moralno-politički gest, da bi se osnažila uloga crkve. Preživljavamo jedan period forsirane klerikalizacije, što znači da se crkva uvodi u sve sfere javnog života – i tamo gde joj jeste, i tamo gde joj nije mesto".³⁷⁷

Bez obzira na pomenuto oduševljenje i u SPC i u resornim ministarstvima, i bez obzira na to što je Vojska širom otvorila kasarnske kapije crkvama i verskim zajednicama, uvođenje verske službe u Vojsku Srbije nosi sa sobom niz problema. I tek će se videti u kojoj će meri ova odluka izvršne vlasti i njena realizacija u suštini zaista biti u funkciji zadovoljenja verskih potreba pripadnika Vojske, a u kojoj, u funkciji forsirane klerikalizacije društva.

Vojnobezbednosne službe: još uvek u nepromenjenoj matrici

Direktor Vojnobezbednosne agencije general Svetko Kovač, sredinom decembra 2010. godine podneo je izveštaj Odboru za odbranu i bezbednost Skupštine Srbije o radu službe na čijem je čelu u drugom polugodištu. A o polugodišnjem radu Vojnoobaveštajne agencije tom istom Odboru, posle Kovača, i gotovo na isti način, referisao je i brigadni general Dragan Vladislavljević, zastupnik direktora te agencije.³⁷⁸

Oba generala su isticala "rezultate rada" tajnih vojnih službi, pri čemu nije baš jasno na šta se oni odnose. Sudeći prema medijskim izveštajima

376 Redakcijski tekst: "Stabilna bezbednosna situacija", magazin Odbrana br. 114, 15. jun 2010, str. 21.

377 Radenko Mutavdžić: "Svedočanstva razvoja", intervju S. Kovača magazinu Odbrana br. 124, 15. novembar 2010, str. 22-24.

378 Isto.

i sajtu Ministarstva odbrane o pomenutim izveštajima dvojice generala, malo je verovatno da su i članovi nadležnog skupštinskog odbora takođe razabrali išta o tome šta su “zapaženi rezultati rada” dveju agencija, iako je “Odbor razmotrio i usvojio izveštaje o radu...”³⁷⁹

Prema tekstu na sajtu Ministarstva odbrane, general Kovač je naglasio da su “i dalje najveća pretnja bezbednosnoj situaciji u Srbiji jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova, organizovani kriminal i delovanje pojedinih kriminalno-terorističkih grupa”,³⁸⁰ što je bio ključni zaključak ne smo njegovog izlaganja nego i izlaganja generala Vladislavljevića, doduše nešto drugačije formulisan.

Slične izveštaje generali su podneli istom Odboru i u prvih pet meseci 2010. Štaviše, i formulacije su slične: “Najveću pretnju predstavljaju problemi koji se odnose na samoproglashenu nezavisnost Kosova i Metohije... Iako u proteklom periodu nije bilo ugrožavanja jedinica Vojske Srbije u Kopnenoj zoni (bezbednosti), postoji srednji nivo pretnji od kriminalno-terorističkih grupa koje se kreću duž administrativne linije sa Kosovom i Metohijom”³⁸¹ – zaključio je general Kovač, pri čemu je ostalo nejasno i članovima Odbora i javnosti šta se podrazumeva pod “srednjim nivoom pretnji”, šta pod “nižim” i “najnižim”, a šta pod “višim” i „najvišim”.

General Kovač je nedeljniku *Obrana* izjavio: “Ove godine obeležavanje 12. novembra – Dana Vojnobezbednosne agencije, u znaku je završetka planskog dela reformi službi bezbednosti koji je započet 2002. godine.”[▫] Dalje je dodao: „Na samom završetku reformskog procesa možemo reći da je Vojnobezbednosna agencija danas savremena, moderna i efikasna vojna služba bezbednosti. Agencija je organizovana da efikasno štiti sistem odbrane. Realizacijom reformskih ciljeva, kao i efikasnim izvršavanjem zadataka, VBA je postala moderna služba spremna da odgovori promenjivim bezbednosnim izazovima u interesu svih građana Srbije. To naravno ne znači da se proces reformi neće nastaviti.”[▫] U tom pogledu imao je veoma jaku podršku predsednika Republike Borisa Tadića koji je povodom Dana

379 Tanjugov servis, 12. novembar 2010.

380 Radenko Mutavdžić: “Svedočanstvo razvoja”, intervju S. Kovača magazinu *Obrana* br. 124, 15. novembar 2010, str. 22-24.

381 S. Sikavica: “Promocija rata i Žikine šarenice”, e-novine 23. septembar 2010.

Vojnobezbednosne agencije izjavio da je “prioritet nad prioritetima bezbednost građana, oružanih snaga, i sistema odbrane koji treba da obezbede sigurnost čitavoj zemlji.”²⁰

Iz njegovih izjava ne može se zaključiti da li je u Vojnobezbednosnoj agenciji završena reforma ili nije. On je zaključio da će “ocenu rezultata reformi VBA dati nadležni organi i stručna javnost. Sa našeg aspekta mi smo vrlo zadovoljni...”²¹

Imajući u vidu upravo ovaj izveštaj neobično je da ova služba nema podatke o kretanju Ratka Mladića i posebno o ubistvima vojnika u kasarnama u kojima se Ratko Mladić navodno krio. Takođe je neobično da ta služba nije u stanju da otkrije da je organizacija “Srpski narodni pokret 1389” puna dva meseca zloupotrebljavala propagandni materijal Ministarstva odbrane tako što je falsifikovala veliki broj plakata pod nazivom “Budi profesionalac” i sa njih pozivala Srbe u novi boj na Kosovu! Umesto tajnih službi (i policije), skandal su 19. septembra 2010. otkrili aktivisti Socijaldemokratske unije.²²

O odsutvu ili nedostatku demokratske kontrole nad Vojskom i službama i nekoordiniranosti rada nadležnih agencija javno su nedavno progovrili tuzilac za ratne zločine Vladimir Vukčević i potpredsednik Vlade za evropske integracije Boždar Đelić, obojca u kontekstu nemogućnosti države da locira i uhapsi Ratka Mladića. Nažalost njihove izjave nisu zavredele komentare nadležnih u Vojsci, Ministarstvu odbrane ili članova skupštinskog Odbora za odbranu o bezbednost, koji očito je iz političkih razloga ne koristi sva ovlašćenja koja ima.

Mada je Zakon o civilnoj kontroli vojske donet još 2008. godine, generalni inspektor, koji treba da nadzire rad vojnih obaveštajnih i bezbednosnih agencija, tek je nedavno imenovan. Izbor relativno anonimnog i za pitanja nadzora nestručnog Božidara Banovića na mesto generalnog inspektora navodi na zaključak da se radi o potezu koji zadovoljava formu ali ne i suštinu.

Služba još uvek nije razjasnila niz nasilnih smrti vojnika, stradalih tokom služenja redovnog vojnog roka u mirnodopskim uslovima. Sve ih karakteriše niz kontroverzi i opstrukcija u istragama i do sada još niko nije odgovarao profesionalno ili krivično. Evidentirani i dokazani propusti

pravosudnih organa u ovim predmetima govore u prilog teze da oni ne postupaju samostalno po slovu zakona već pod pritiskom vojnih struktura koje zataškavaju svoje propuste. Centar za evroatlantske studije (CEAS) u svom saopštenju ističe da u slučaju smrti vojnika Srđana Ivanovića, koji je vozio aktuelnog zamenika načelnika GŠ VS Mladena Ćrkovića i Ratka Mladića u leto 2005 (pre nego što je nasilno umro zadnjeg dana vojnog roka), Okružno a posle i Više tužilaštvo u Leskovcu su pet puta od nadležnog istražnog sudije tražili preduzimanje dodatnih istražnih radnji, između ostalih i saslušavanje oficira VS Dragana Đorđevića iz Leskovca koji je poslednji video Ivanovića. Nadležni istražni sudija i sudsko veće su sve te zahteve odbijali iako ih ZKP obavezuje na neke od predloženih istražnih radnji. U slučaju Radomana Žarkovića, koji na telu ima više od 20 rana koje je nemoguće naneti samom sebi, a za koga vojni organi tvrde da je izvršio samoubistvo, istražne radnje se navodno sprovode pred organima u Nišu bez obrazloženja kako je i zašto tako nešto moguće, jer nadležnost nad slučajem moraju imati vojni, pa sudski organi u Leskovcu. Ni u jednom spomenutom slučaju, kao ni u sučaju Topčider, više godina nema nikakvog pomaka.

Vanredni događaji

Iskustvo pokazuje da su Vojsku, Ministarstvo odbrane i ceo sistem odbrane, naročito u ranijim godinama veoma opterećivali tzv. vanredni događaji. U 2010. godini nije ih bilo puno. Samo dva iziskuju da i na ovom mestu budu registrovana: 3. juna srušio se u Gružansko jezero jurišni avion Vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane Vojske Srbije, tipa "orao". Pilot, major Slobodan Jocić, sretno se katapultirao. Zvanična istraga je utvrdila da je do nesreće došlo kada je tokom trenažnog leta, "zakazala hidraulika letelice".³⁸²

Drugi "vanredni događaj" iz 2010. godine posebno je uzdrmao poslednike vojne industrije Srbije: 27. decembra izbio je požar u fabrici municije i vojne opreme "Sloboda" iz Čačka. Mada je materijalna šteta bila velika, srećom, u ovoj nesreći nije bilo ljudskih žrtava. Istraga je ustanovila da je

382 B. Kartalović: "Orao izvađen iz jezera", Politika, 6. jun 2010.

požar izazvala eksplozija artiljerijske municije do koje je došlo "geškom ljudskog faktora".³⁸³

Ministarstvo odbrane sa ministrom Draganom Šutanovcem na čelu reagovalo je veoma odlučno i brzo. Tako su blagovremeno sanirane posledice nesreće, što je omogućilo da se nastavi proizvodnja i obezbedi izvršenje ugovorene obaveze prema inostranim kupcima. Ukratko, Ministarstvo odbrane je i sa ovom havarijom vrlo uspešno izašlo na kraj, kao što je, načelno uzev, uspešno rešavalo i sve druge probleme. Pripadnici Vojske i Ministarstva radili su i u 2010, sa skromnim budžetom, ali savesno i veoma odgovorno. I bez preterivanja bi se moglo reći da je Ministarstvo odbrane bilo najuspešnije ministarstvo u Vladi Srbije u 2010. godini.

Bez obzira na neke nasledene nerešene probleme (na primer, ogroman dug prema vojnim penzionerima), ne mogu se poreći reformski uspesi koji su postignuti u sistemu odbrane, pri čemu je na prvom mestu gotovo potpuno okončana profesionalizacija Vojske. Miloje Miletić, načelnik Generalštaba, ističe da reforma vojske tek predstoji iako je profesionalizacija završena. Prema njegovim rečima, Vojska Srbije zaostaje u modernizaciji zbog finansijskih razloga. Osim toga, ističe da materijalni položaj vojske nije znatno poboljšan, mada se sve više mladih ljudi prijavljuje u vojne akademije.³⁸⁴

Zaključci i preporuke

Reforme u Vojsci i u celom u sistemu odbrane daleko su odmakle u odnosu na ostale segmente društva. Stoga i nije čudno da u Vojsku Srbije u 2010. godini, prema istraživanju agencije *Balkan Monitor*, ima poverenje čak 73 posto punoletnih građana Srbije.³⁸⁵

Međutim, objektivno dometi reformi u Vojsci Srbije i sistemu odbrane nisu još ozbiljno podstakli proces uspostavljanja demokratske kontrole nad Vojskom, bezbednosnim i obaveštajnim službama. Posebno treba imati u

383 B. Cvijić, I. Pejčić: "Uzrok eksplozije verovatno ljudski faktor", *Danas*, 29. decembar 2010. I R.S.V. "Požar u fabrici namenske u Čačku", nedeljnik *Vreme* 29. decembar 2010.

384 *www.b92.net*, 12 februar 2011.

385 *w.w.w.mod.gov.rs*, 23. novembar 2010.

vidu brojne, još uvek nerazjašnjene, nasilne smrti pripadnika Vojske i ulogu Vojske u stradanju i skrivanju dokaza o odgovornosti MO za pogibiju radnika RTS tokom NATO bombardovanja. Upostavljanje pune demokratske i civilne kontrole i dubinske personalne promene u Vojsci i bezbednosnim službama su preduslov za promene u Srbiji.

Civilni organi nisu uspeli da pozovu gotovo nikog iz VS na krivičnu i profesionalnu odgovornost zbog niza evidentnih propusta i zločina, počinjenih u ratnim i mirnodopskim uslovima. Iznuđeno slanje vojnih kadrova u Haški tribunal i suđenja za ratne zločine pred domaćim sudovima, o kojima državni vrh nema jasan stav, tako i dalje ostaju jedini suštinski reformatorski potezi u Vojsci Srbije.

Jedini način smene kompromitovanog kadra do sada bilo je unapređenje do penzionisanja ili proglašavanje kadrovske viška što demonstrira nemoć civilnih nad vojnim organima, obaveštajnim i bezbednosnim strukturama, to jest odsustvo demokratske kontrole.

Policija: zapaženi rezultati

U toku 2010. godine Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) Republike Srbije, nije imalo značajnijih zakonskih projekata, pošto je zakonski okvir za funkcionisanje policije i Ministarstva unutrašnjih poslova zaokružen u prethodnoj godini. Ministarstvo unutrašnjih poslova, usvojilo je i nekoliko strateških dokumenata kojima će se u narednom periodu usmeravati rad Ministarstva, a posebno nekih organizacionih celina u okviru MUP. Posebno važni stratejski dokumenti su:

Strategija razvoja Ministarstva unutrašnjih poslova za period 2011-2016. godine.

Reč je o sveobuhvatnoj razvojnoj strategiji, koja treba da obezbedi jasan i transparentan okvir za promenu organizacije i prakse rada srpske policije. Ovim dokumentom je data vizija razvoja savremene policijske službe koja postupa kao servis građana i koja redovno preispituje rezultate svoga rada, upoređujući ih sa evropskim standardima, drugim policijskim službama i uzimajući u obzir i očekivanja građana. Pravci razvoja definisani su kroz težnju da Ministarstvo unutrašnjih poslova ostvari strateška partnerstva sa velikim brojem organizacija i da u svom radu ispuni očekivanja građana i drugih institucija u oblasti bezbednosti. Na osnovu sveobuhvatne analize Ministarstvo je utvrdilo sledeće oblasti rada koje su od strategijskog značaja za budući razvoj: organizacija i upravljanje; bezbednost pojedinca, zajednice i države; partnerski odnosi na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou i sistem unutrašnje i spoljne kontrole i transparentnost u radu. Konačni tekst Strategije uobličen je nakon javnih rasprava i ekspertskih okruglih stolova, tako da su u potpunosti uzete u obzir i preporuke stručne i opšte javnosti.

Strategija komunikacije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije za period od 2010. do 2012. godine

Reč je o strateškom dokumentu koji sadrži osnovne pravce razvoja i ciljeve u oblasti komunikacija, a zasniva se na evropskim iskustvima i smernicama EU u cilju razvoja podrške i poverenja građana Srbije u MUP RS. Donošenje ove Strategije je jedan od važnih reformskih zadataka koji je zacrtan i ostvaren u saradnji sa Misijom OEBS u Srbiji.

Osim navedenog, doneta je Nacionalna strategija kontrole streljačkog i lakog oružja, čija izrada je započela godinu dana ranije, a nosilac je bilo Ministarstvo unutrašnjih poslova, kao i sektorski akcioni planovi za sprovođenje Nacionalne strategije za borbu protiv organizovanog kriminala i Nacionalne strategije za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma, a otpočelo se i sa primenom Sektorskog akcionog plana za sprovođenje Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije.

Ministarstvo unutrašnjih poslova je dovršilo sve započete strateške projekte i doneti su dokumenti koji omogućavaju da se strategije, koje su važne za uspešno funkcionisanje i reformu srpske policije i MUP, do kraja sprovedu u delo.

Međunarodna saradnja

Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije se aktivno uključilo u brojne procese međunarodne saradnje. MUP i policija Srbije su u toku 2010. godine učinili hvale vredne pokušaje da se nametnu kao važan činilac regionalnih policijskih inicijativa, posebno na planu zajedničke borbe protiv organizovanog kriminala.

U tom pogledu je naročito važna inicijativa o formiranju Regionalnog centra za borbu protiv organizovanog kriminala sa policijom Republike Hrvatske sa kojom je saradnja poslednjih godina podignuta na viši nivo o čemu svedoči hapšenje dvojice odbeglih pripadnika „zemunskog klana“ u Zagrebu, kao i čitav niz drugih zajedničkih akcija u borbi protiv prekograničnog kriminala. Cilj formiranja Centra je razmena operativnih

informacija o kriminalnim grupama i pojedincima koji deluju na širem području regiona, stvaranje jedinstvene baze podataka i formiranje zajedničkih operativnih timova. Kao prvi korak na ovom putu, između policija dve zemlje uspostavljena je video veza koja će služiti za neposrednu operativnu komunikaciju. Pristup centru je otvoren za sve ostale zemlje regiona.

Formiranje ovog Centra je najkrupniji konkretan korak u stvarnju uslova za efikasnu i efektivnu regionalnu policijsku saradnju.

Uspostavljanje bilateralnih veza predstavlja još jedan važan uspeh Ministarstva unutrašnjih poslova. U tom smislu, potpisano je ukupno 13 bilateralnih sporazuma od čega pet sporazuma o policijskoj saradnji i to sa Bugarskom, Albanijom, Azerbejdžanom, Češkom i Bosnom i Hercegovinom; dva sporazuma u oblasti granične saradnje sa Bugarskom i Makedonijom; jedan sporazum o olakšanoj proceduri za izdavanje viza sa Švajcarskom i dva sporazuma u oblasti vanrednih situacija – sa Crnom Gorom i Bosnom i Hercegovinom. U oblasti readmisije potpisan je Sporazum sa Makedonijom i tri protokola za sprovođenje ovih sporazuma sa Maltom, Slovačkom i Velikom Britanijom. Osim toga, potpisani su sporazumi o osnivanju međunarodne Akademije za borbu protiv korupcije i o tehničkoj saradnji sa EUROPOL. Potpisano je i pet memoranduma i to tri o policijskoj saradnji sa Argentinom, Brazilom i Urugvajem; jedan o policijskoj saradnji sa Japanom, kao i Memorandum između MUP RS i SOCA (Agencija za teški organizovani kriminal Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Severne Irske).³⁸⁶

Radi uspostavljanja bolje saradnje, obavljene su posete bezbednosnim strukturama SAD, policiji Norveške, Velike Britanije, Nemačke (Bavarska) itd. Uzeto je učešće u radu konferencije članica Regionalne inicijative za migracije, azil i izbeglice (MARRI) u Crnoj Gori; trećem sastanku Komiteta ministara zemalja potpisnica Konvencije o policijskoj saradnji u jugoistočnoj Evropi u Bugarskoj, kada je potpisan Memorandum o budućim zajedničkim aktivnostima u borbi protiv organizovanog kriminala; desetoj regionalnoj ministarskoj konferenciji o ilegalnim migracijama, organizovanom kriminalu, korupciji i terorizmu na Brdu kod Kranja; četvrtoj regionalnoj konferenciji ministara unutrašnjih poslova, koja je održana je u

386 Izvor: www.mup.gov.rs.

Zagrebu; sedmoj godišnjoj ministarskoj konferenciji o saradnji u oblasti bezbednosti granica u Jugoistočnoj Evropi u Tirani itd.

Ministarstvo unutrašnjih poslova i policija Srbije su veoma aktivni i u međunarodnim mirovnim misija. U mirovnim misijama nalazi se ukupno 11 policijskih službenika (6 u Liberiji i 5 na Haitiju). Oficiri za vezu su trenutno imenovani u tri zemlje: u Rusiji (od decembra 2009. godine), Makedoniji (koji je istovremeno i predstavnik Republike Srbije u MARRI Regionalnom centru od juna 2010. godine) i u Sloveniji (od avgusta 2010. godine).

U toku je realizacija niza projekata kojima se Ministarstvo unutrašnjih poslova ubrzano i приметно modernizuje, profesionalizuje i usvaja nove norme i standarde rada i ponašanja.

U 2010. godini je započeta realizacija projekta „Evaluacija upravljanja ljudskim resursima“ koga finansira Vlada Kraljevine Norveške. Cilj projekta je stvaranje polazne osnove za izgradnju modernog i održivog sistema ljudskih resursa prema najboljim iskustvima u zemljama EU. Inače, realizacija ovog projekta je uslov reforme državne uprave u celini (koja teži da pripadne evropskom adiministrativnom prostoru), a usvajanje savremenog koncepta upravljanja ljudskim resursima u Ministarstvu unutrašnjih poslova je neophodan preduslov i te reforme.

Ministarstvo unutrašnjih poslova, sa drugim državnim organima koji su zaduženi za borbu protiv terorizma i organizovanog kriminala učestvuje u regionalnom projektu pod nazivom ILECUs (International Law Enforcement Coordination Units). Ovaj projekat podrazumeva osnivanje, u svakoj zemlji učesnici projekta, nacionalnih jedinica za koordinaciju međunarodne saradnje u sprovođenju zakona i borbi protiv svih oblika kriminala kao jednog centra koji će saradivati sa međunarodnim organizacijama³⁸⁷ i domaćim i stranim oficirima za vezu. Nacionalna jedinica (ili Kancelarija ILECUs u Beogradu) je otvorena tokom održavanja ministarske konferencije "Jačanje regionalne i transnacionalne saradnje kao preduslov za uspešnu borbu protiv organizovanog kriminala na području Jugoistočne Evrope", početkom oktobra u Beogradu. Takođe, između Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva pravde i Ministarstva finansija potpisan je Sporazum

387 Interpol, Europol, Eurojust, frontex, SECI Centre (SELEC), OLAF, SISž.

o saradnji, što je deo ovog projekta. Sporazumom je predviđena mogućnost pristupa i drugih državnih organa. Inače, pomenuta Ministarska konferencija je organizovana u saradnji ovog i Ministarstva pravde i okupila je ministre unutrašnjih poslova i pravde, javne tužioce zemalja Zapadnog Balkana, predstavnike zemalja EU i Evropske komisije. Konferencija je potvrdila spremnost država učesnica za unapređenjem svih oblika saradnje u borbi protiv organizovanog kriminala na prostoru Jugoistočne Evrope koji, osim što čini pretnju po stabilnost, čini i prepreku zemljama Zapadnog Balkana za učlanjenjem u EU.

U aprilu je u Beču, održana uvodna Konferencija pod nazivom: "Policijska saradnja – borba protiv organizovanog kriminala posebno nezakonite trgovine drogama i prevencija terorizma", koja je održana u cilju predstavljanja projekta ILECUs 2 koji se odvija u saradnji sa Evropskom komisijom, a finansira ga EU sa ukupno 2,5 miliona eura. Cilj projekta, koji bi trebalo da traje 30 meseci, je jačanje međunarodne policijske saradnje u oblastima borbe protiv organizovanog kriminala, a naročito njegovih oblika koji su u vezi sa nelegalnom trgovinom opojnom drogom, privrednim kriminalom i terorizmom.

U junu 2010. godine, počelo se sa realizacijom zajedničkog projekta agencija Ujedinjenih nacija (IOM, UNHCR i UNODC) i Vlade Republike Srbije, odnosno Ministarstva unutrašnjih poslova, koji je, inače, jedan od šest sličnih projekata u svetu razvijenih u okviru UN GIFT inicijative. Njegovo trajanje je predviđeno do 31. maja 2012. godine. Osnovni zadatak ovog projekta je operacionalizacija Nacionalnog akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima, stvaranje uslova za sistematičnu prevenciju trgovine ljudima, jačanje kapaciteta pravosuđa i policije radi unapređenja istraga, suđenja i presuda za slučajeve trgovine ljudima i unapređenje mehanizama zaštite i (re)integracije potencijalnih i postojećih žrtava trgovine ljudima (dece i odraslih). Glavni donatori su Vlada Belgije, Globalna inicijativa UN za borbu protiv trgovine ljudima i Vlada Švajcarske.

Osim toga, MUP je odgovorio na sva pitanja iz Upitnika Evropske komisije, koja se odnose na rad MUP i policije u Srbiji.

Borba protiv kriminala

U oblasti organizovanog finansijskog kriminala, otkriveno je 10 organizovanih kriminalnih grupa. Krivične prijave su podnete protiv ukupno 179 članova ovih grupa, a uhapšeno je 158. Otkrivene su tri organizovane grupe specijalizovane za pranje novca, koje su delovale u periodu od 2006. godine i „oprane“ novac u ukupnom iznosu od 830 miliona dinara. U jednoj od ovih akcija po prvi put je primenjena specijalna istražna mera sklapanje simulovanih pravnih poslova. Ovim akcijama razbijena je mreža stotine fiktivnih poslovnih odnosa, koji su uspostavljeni između velikog broja privrednih subjekata upravo sa ciljem pranja novca.

Posebnu pažnju privuklo je otkrivanje organizovane kriminalne delatnosti u oblasti zdravstva – grupe koja je primanjem mita od predstavnika farmaceutskih kuća sticala imovinsku korist, da bi favorizovala nabavku i potrošnju lekova tih farmaceutskih kuća u Institutu za onkologiju i radiologiju Srbije i većem broju zdravstvenih ustanova sa teritorije Srbije. Otkriveno je i pet grupa koje su se bavile raznim zloupotrebama u prometu akciznih proizvoda i roba široke potrošnje, kao i grupa koja se bavila izvršenjem krivičnih dela prevare.

Organizovani narkokriminal je i dalje jedan od najzastupljenijih oblika organizovanog kriminala u našoj zemlji. Ispoljava se kroz delovanje kriminalnih grupa različitog nivoa i stepena organizovanosti. U 2010. godini, otkriveno je ukupno 35 kriminalnih grupa različitog stepena i nivoa organizovanosti. Prijavljeno je 217 lica od kojih je 192 lišena slobode. Od ukupnog broja ovih kriminalnih grupa, više od polovine – 18 grupa se bavilo prodajom heroina, 10 prodajom raznih vrsta narkotika, šest prodajom i proizvodnjom marihuane i jedna proizvodnjom i prodajom sintetičkih droga.

Organizovani narkokriminal posebno karakteriše pojačano krijumčarenje heroina i modifikovane marihuane poznatije pod imenom „skank“. U tom smislu, u prethodnoj godini je realizovana jedna od najvećih zaplena heroina u poslednjih 10 godina koja je izvedena u saradnji sa policijom Republike Češke i Upravom carine. Reč je o količini od 120 kg. heroina otkrivenog u carinskom skladištu u luci Pančevo. Značajne su i zaplene 15,5

kg. heroina u Novom Pazaru, 20,2. kg heroina na graničnom prelazu Gradina, 13,6 kg. heroina na graničnom prelazu Srpska Crnja. Takođe, otkrivena je petočlana organizovana kriminalna grupa, koja se u dužem periodu bavila krijumčarenjem "skanka" iz Albanije preko Crne Gore u Srbiju (zaplenjena oko 42 kg. "skanka"), kao i sedmočlana grupa koja je krijumčarila „skank“ iz Crne Gore u Srbiju, a zatim u BiH i Hrvatsku (zaplenjeno oko 27 kilograma).

Po prvi put je otkrivena organizovana kriminalna grupa od 12 članova koja se bavila proizvodnjom "skanka" na više lokacija na području AP Vojvodina, a prodaju je organizovala na teritoriji cele Republike. Takođe, u samo dve pojedinačne zaplene na graničnom prelazu Batrovci, na izlazu iz naše zemlje oduzeto je više od 32 kg. „skanka“, namenjenog ilegalnom narkotržištu zapadnoevropskih zemalja.

Imajući u vidu pojačano krijumčarenje kokaina iz Južne Amerike otkriveno u 2009. godini, posebna aktivnost u 2010. godini, bila je preduzeta na uspostavljanju neposrednije saradnje sa policijama južnoameričkih zemalja iz kojih se kokain i krijumčari. U tom smislu potpisani su memorandum i policijskoj saradnji sa Urugvajem, Brazilom i Argentinom – zemljama iz kojih se uglavnom distribuira kokain na naše i evropsko tržište. Inače, u 2010. godini su registrovane i tri zaplene sa više od četiri kilograma kokaina na Aerodromu u Beogradu.

Uspešni rezultati su ostvareni i u zapleni sintetičkih droga – otkrivanje ilegalne laboratorije za proizvodnju sintetičkih droga u okolini Dimitrovgada, kao i zaplena više od 24 kg. ekstazija i amfetamina prilikom pokušaja krijumčarenja u Republiku Bugarsku.

Realizovana je ukupno 5701 zaplena sa ukupno 1,7 tona opojne droge što je za gotovo 400 kg. više nego u 2009. godini (tada: 1,3 tona). Zaplenjeno je gotovo 100.000 komada raznih narkotika, ili za 3,5 puta više nego 2009. godine (tada: 28.000). Oduzeto je 246 kg. heroina ili za 46 posto više nego u 2009. godini (tada: 169 kg.), zatim 1,36 tona marihuane, 23 kg. ekstazija ili više od 4 puta više, 7,6 kg. kokaina, oko 6 kg. I 1023 komada amfetamina itd. Otkrivena su 5573 krivična dela u vezi sa opojnom drogom. Podneta je 4691 krivična prijava protiv 5594 osoba, a lišeno ih je slobode i zadržano 1594.

U borbi protiv trgovine i krijumčarenja ljudima i dalje su aktuelne tendencije vezane za prisustvo tzv. unutrašnje trgovine, s obzirom da su od ukupno 76 žrtava, 73 državljani Srbije. Gotovo polovina žrtava su deca i maloletna lica. U okviru krijumčarenja ljudi otkriveno je 211 osoba koja su se bavila ovom kriminalnom delatnošću. Izdvaja se hapšenje devetočlane organizovane kriminalne grupe koja je organizovala ilegalno prebacivanje ljudi na granici prema Republici Mađarskoj, kao i otkrivanje grupe od 8 naših državljana koji su organizovali ilegalno prebacivanje 20 osoba sa područja AP KiM, Turske, Pakistana i Albanije.

U oblasti suzbijanja krijumčarenja i trgovine vatrenim oružjem pre-sečna su dva kanala za krijumčarenje vatrenog oružja između BiH i Srbije i jedan kanal koji je vodio iz naše zemlje i BiH u Francusku. Otkrivene su dve organizovane kriminalne grupe, a na osnovu informacija MUP Republike Srbije, Ministarstvo bezbednosti BiH i Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA) u BiH je uhapsila članove organizovane grupe koja je delovala na teritoriji te zemlje. Inače, u 2010. godini, zaplenjena su ukupno 1493 komada oružja, 118 ručnih bombi, 13.359 komada municije i oko 5,9 kg. eksploziva.

Suzbijanjem organizovanog imovinskog kriminala otkrivene su 3 organizovane kriminalne grupe sa ukupno 36 članova. Po prvi put je procesuirana organizovana kriminalna grupa od pet članova koja je vršila džepne krađe u Beogradu. Podneta je krivična prijava protiv 22 člana organizovane kriminalne grupe koja je vršila razbojništva nad transportima novca i u zlatarama i pričinila materijalnu štetu od ukupno 50 miliona dinara. Otkriveno je i 9 članova organizovane kriminalne grupe iz Sopot i Mladenovca koja je razbojništvima i teškim krađama u vikendicama, na benzinskim pumpama, u menjačnicama, zlatarama i nad transportom novca, pribavila imovinsku korist od oko 20 miliona dinara. Osim organizovanih kriminalnih grupa, otkriveno je i 26 kriminalnih grupa različitog nivoa i stepena organizovanosti sa ukupno 151 članom.

Otkrivene su dve organizovane kriminalne grupe koje su vršile otmi-ce. Naime, otkriveno je sedam članova organizovane kriminalne grupe zbog otmice osobe iz Beograda, od čijeg oca su zahtevali 150.000 eura,

kao i šestočlana grupa koja je otetom licu nanela teške telesne povrede i zahtevala 50.000 eura.

U sklopu aktivnosti na otkrivanju organizovanih oblika visokotehnološkog kriminala, otkrivena je grupa od 18 članova koja je upotrebom kompjuterske tehnologije uticala na ishod televizijskih SMS licitacija i na taj način sticala imovinsku korist. Ovu oblast inače, karakteriše intenzivna međunarodna operativna saradnja. Tako je na osnovu podataka srpske policije u Velikoj Britaniji uhapšeno više lica zbog distribucije maloletničke pornografije putem Interneta. Zatim, u sklopu akcije na suzbijanju pornografske zloupotrebe dece na Internetu dostavljeni su podaci britanskoj policiji za više od 50 osoba. Takođe, po zahtevu Interpola Nemačke lišena su slobode dva lica koja su na internetu postavljala scene seksualnog zlostavljanja dece.

Ministarstvo je, u 2010. godini, preduzelo opsežne mere i aktivnosti u borbi protiv svih oblika organizovanog kriminala. Strateška orijentacija usmerena je na unapređenje međunarodne policijske saradnje kao osnovnog preduslova za ostvarivanje efikasnijih rezultata u ovoj oblasti, kao i na nastavak aktivnosti na doslednom sprovođenju Nacionalne strategije za borbu protiv organizovanog kriminala. O kvalitetu i nivou angažovanosti na ovom planu na najbolji način svedoči pozitivna ocena postignutih rezultata Republike Srbije u borbi protiv organizovanog kriminala koja je data u Izveštaju Evropske komisije početkom novembra 2010. godine (Serbia 2010 Progress Report).

Borba protiv svih oblika korupcije označena je kao jedan od najvažnijih strateških zadataka srpske policije. Otkriveno je 3858 krivičnih dela sa elementom korupcije, što je za 40 odsto više nego u šestogodišnjem periodu od 2000, do 2005. godine (2748). Prijavljeno je ukupno 3814 lica, što predstavlja najveći broj prijavljenih u poslednjih 10 godina.

U 2010. godini, borba protiv korupcije je bila naročito intenzivirana u oblasti zdravstva zbog čega je preko 3,5 puta više prijavljenih zdravstvenih radnika u 2010. godini (110) nego u prethodnoj godini, kao i u oblasti prosvete gde je za gotovo 80 odsto veći broj prijavljenih prosvetnih radnika. Poseban akcenat je stavljen na otkrivanju korupcije u oblasti javnih nabavki za potrebe javnih preduzeća, koja se manifestuje u formi nabavke

robe po većim cenama od tržišnih i nezakonitog favorizovanja ponuđača, u vidu nabavke robe neodgovarajućeg kvaliteta i nezakonitog sprovođenja više postupaka javne nabavke male vrednosti umesto raspisivanja tendera, kao i na otkrivanju korupcije u vezi sa nezakonitim priznavanjem određenih statusa.

Korupcija je otkrivana i među policajcima, a u 2010. godini je prijavljeno 26 odsto manje policijskih službenika u odnosu na prošlu godinu (87 u 2009, i 64 u 2010.)

Otkrivanje svih oblika pranja novca je bio jedan od prioriteta u radu policije u 2010. godini. To je za rezultat imalo otkrivanje 90 krivičnih dela pranja novca što je za 14 odsto više nego u prethodne dve godine (79), a gotovo tri puta je više otkrivenih krivičnih dela pranja novca u 2010, nego u prethodnoj godini (34). Preduzete su aktivnosti na sprovođenju Nacionalne strategije za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma i formirana posebna radna grupa čiji zadatak je sprovođenje preporuka pomenute Strategije kroz izradu sektorskog akcionog plana, koji je sačinjen i potpisan u julu 2010. godine.

Nastavljeno je sa intenzivnim aktivnostima na sprovođenju finansijskih istraga u skladu sa Zakonom o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela. Jedinica za finansijske istrage je u 2010. godini, postupala po 241 zahtevu za pokretanje finansijskih istraga. Okončan je rad u 128 predmeta kojima je obuhvaćeno 596 osoba.

Ukupan broj izvršenih krivičnih dela na teritoriji Republike Srbije je u 2010. godini manji u odnosu 2009. godinu za 1213 krivičnih dela (sa 101.614 na 100.401). Smanjenje ukupnog kriminala prisutno je na području najvećih gradskih centara i to u Beogradu (za 287 krivičnih dela manje), Nišu (za oko 4 odst) i Kragujevcu (za 2 odsto) i to je činjenica koja se izdvaja s obzirom da kriminal na području ove tri policijske uprave čini 40 odsto ukupnog kriminala u Republici Srbiji. Izvršeno je 88.416 krivičnih dela opšteg kriminala ili za 1003 krivično delo manje nego 2009. godine (89.419). Efikasnost u rasvetljavanju krivičnih dela sa NN učiniocima iznosi 59,5 odsto i poboljšana je u odnosu na 2009. godinu (tada: 58,1 odsto).

Imovinski delikti predstavljaju i dalje najzastupljeniji oblik – gotovo 60 odsto opšteg kriminala. Povećan je broj teških krađa (sa 22.583 na 23.993) i krađa (sa 14.605 na 15.846), dok je smanjen broj krivičnih dela neovlašćenog korišćenja tuđeg vozila (sa 3297 na 2859), razbojništava (za više od 20 odsto, odnosno sa 4437 na 3481), razbojničkih krađa (sa 164 na 154) i iznuda (sa 295 na 290). Efikasnost u rasvetljavanju razbojničkih krađa iznosi 68,3 odsto i iznuda 85 odsto, a rasvetljena je i gotovo polovina razbojništava i oko 60 odsto krađa i teških krađa. Od ukupnog broja NN krivičnih dela neovlašćenog korišćenja tuđeg vozila, rešeno je oko trećine.

Krvni delikti (krivična dela protiv života i tela) su smanjeni za 5,8 odsto (sa 4668 na 4395 krivičnih dela). Manji je broj ubistava (sa 77 na 55), teških ubistava (sa 63 na 59), teških ubistava u pokušaju (sa 46 na 29) i teških telesnih povreda (sa 1455 na 1399). Veći je broj ubistava u pokušaju (sa 167 na 176). Rasvetljeno je 83,3 odsto ubistava sa NN učinioocem, 90,2 odsto teških ubistava, 89,3 odsto ubistava u pokušaju, 89,5 odsto teških ubistava u pokušaju, kao i 88,9 odsto teških telesnih povreda.

U oblasti maloletničke delinkvencije beleži se neznatno smanjenje broja krivičnih dela izvršenih od strane maloletnika (sa 7639 na 7517 dela). Zabrinjava činjenica da su u povećanju krivična dela protiv života i tela izvršena od strane maloletnika – ubistva (sa 2 na 5), ubistva u pokušaju (sa 15 na 17), teška ubistva (sa 3 na 4) i teška ubistva u pokušaju (sa 3 na 4), dok su imovinski delikti maloletnika brojčano manji nego 2009. godine.

U oblasti suzbijanja privrednog kriminala otkriveno je 10.019 krivičnih dela, što je za oko 4,3 odsto manje u odnosu na isti period prošle godine (10.471). Prijavljene su 6843 osobe. Ukupan iznos štete prčinjene izvršenjem ovih krivičnih dela iznosi oko 22 milijardi dinara, a pribavljene imovinske koristi oko 20 milijardi dinara. Znatno bolji rezultati postignuti su na otkrivanju poreskih utaja, nedozvoljene trgovine, zloupotreba službenog položaja, pronevera i zloupotreba ovlašćenja u privredi, a značajno je napomenuti i da su poboljšani rezultati u suzbijanju raznih zloupotreba u postupku izgradnje građevinskih objekata i procesu privatizacije.

Naročitu pažnju javnosti u oblasti suzbijanja privrednog kriminala izazvale su zloupotrebe otkrivane u radu privrednih subjekata čije delatnosti se neposredno odnose na pružanje usluga građanima, kao što su turističke agencije (Conte; Stella tours international), kao i zloupotrebe u segmentima društva od kojih se očekuje da pokažu najveći stepen "otpornosti" na krivična dela, kao što su Dobrotvorni fond "Katarina Rebrača" gde je 5 osoba pod sumnjom da su nezakonito prisvojile 37 miliona dinara, koje su donatori uplatili Fondu radi sprovođenja prevencije raka dojke i „Eparhijski centar Rade Neimar", gde su direktor centra i protosinđel Eparhije raško-prizrenske i kosovsko-metohijske prisvojili više od 400.000 eura, lažnim prikazivanjem da je novac utrošen na ime adaptacije manastira na području Kosova.

U okviru suzbijanja zloupotreba u prometu akciznih i drugih proizvoda podneto je 155 krivičnih prijava protiv 208 osoba zbog 248 krivičnih dela. Zaplenjeno je ukupno oko 107.000 boksova cigareta,³⁸⁸ 157.000 litara nafte i naftnih derivata, oko 47 tona kafe, više od 113.000 litara alkohola i alkoholnih pića. U odnosu na 2009. godinu, postignuti su znatno bolji rezultati u zapleni svih navedenih akciznih proizvoda.

Poboljšani su rezultati rada u suzbijanju svih segmenata visokotehnološkog kriminala. Otkriveno je za 46 odsto više krivičnih dela visokotehnološkog kriminala (sa 679 u 2009, na 990 u 2010. godini). Od ukupnog broja krivičnih dela visokotehnološkog kriminala, 70 odsto čini krivično delo falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica čije otkrivanje je povećano za čak 71 odsto (sa 410 na 700). Povećano je otkrivanje i krivičnih dela protiv bezbednosti računarskih podataka za više od 8 puta, kao i krivičnih dela protiv intelektualne svojine za 2,8 odsto.

388 Deo ove količine – 29.400 boksova cigareta, u aprilu 2010. godine, oduzeto je zajedničkim radom Granične policije i Uprave carina.

Javni red i mir, bezbednost saobraćaja i bezbednost državne granice

Očuvan je stabilan javni red, uprkos velikom broju održanih javnih skupova, kojih je bilo više za preko 1100 u odnosu na 2009. godinu. Istovremeno, smanjen je broj prekršaja protiv javnog reda za 5,2 odsto (sa 56.926 na 53.940).

Do narušavanja javnog reda u većem obimu došlo je 10. oktobra tokom održavanja Parade ponosa koja je brojala oko 1000 učesnika nasuprot oko 5000 do 6000 protivnika parade i izgrednika koji su pokušali nasilno da spreče održavanje skupa. Pripadnici policije su tom prilikom iskazali visoku profesionalnost, osposobljenost i odlučnost u zaštiti prava svih građana na okupljanje što je svakako primer za pohvalu. Prilikom uspostavljanja javnog reda, povrešena su 173 policijska službenika (šestorica teške telesne povrede) i 31 građanin (pet teške), a među povređenima su i dva strana državljana.

O visokoj osposobljenosti policije svedoči i uspešno obezbeđenje zvanične posete američkog državnog sekretara gospođe Hilari Klinton, koja je sa državnom delegacijom dva dana boravila u našoj zemlji, a koje je izvedeno u saradnji sa ostalim službama bezbednosti.

Ono što posebno karakteriše 2010. godinu, jesu pozitivne tendencije vezane za bezbednost održavanja sportskih takmičenja. Održano je 44.748 sportskih skupova što je nešto iznad njihovog broja u 2009. godini (43.692), ali je broj slučajeva ozbiljnijeg narušavanja javnog reda na ovim skupovima smanjen za oko 20 odsto (sa 130 na 102). Nije bilo slučajeva nasilničkog ponašanja navijača sa smrtnom posledicom,³⁸⁹ a broj povređenih lica smanjen je za oko 40 odsto (sa 192 na 119). Broj intervencija policije prilikom održavanja sportskih skupova je na prošlogodišnjem nivou (110:111), dok je broj krivičnih dela izvršenih nad policijskim službenicima zaduženim za bezbednost sportskih manifestacija smanjen gotovo za polovinu (sa 40 na 23), a broj povređenih policijskih službenika prilikom intervencija za 65 odsto (sa 45 na 16). Registrovano je povećanje napada na sportske sudije (sa 75 na 100), a zbog narušavanja javnog reda, prekinut je isti broj

389 Jedan u 2009. godini – francuski državljanin Taton Brice Sinclair Peter.

sportskih priredbi kao i prethodne godine (69). Ipak, mora se pomenuti da ovu sliku narušava nasilničko ponašanje naših navijača na stadionu "Marasi" u Đenovi, zbog čega fudbalska utakmica između reprezentacija Italije i Srbije, nije mogla ba dube odigrana, što je uslovalo dodatno policijsko angažovanje na sprovođenju navijača nakon njihovog povratka u zemlju.

Bezbednosna problematika u školama i njihovom neposrednom okruženju je izraženija s obzirom da je na području škola evidentirano 4900 bezbednosnih događaja ili za četvrtinu više u odnosu na prethodnu godinu (3866). Veći je broj krivičnih dela za 21 odsto, prekršaja za gotovo 30 odsto i ostalih bezbednosnih događaja za, takođe, 30 odsto. Među krivičnim delima sa elementom nasilja na području škola izvršeno je jedno teško ubistvo u pokušaju (Beograd) i tri ubistva u pokušaju (Beograd – jedno, Novi Pazar – dva), a epilog vršnjačkog sukoba u Novom Pazaru je jedno ubistvo.

U oblasti bezbednosti saobraćaja preduzete su mere na doslednoj primeni Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima, koji je dao pozitivne efekte – smanjen je ukupan broj saobraćajnih nezgoda za 26 odsto (sa 64.898 na 47.757), broj saobraćajnih nezgoda sa nastradalim licima za 10 odsto (sa 15.814 na 14.179), broj poginulih za 19 odsto manje (sa 810 na 656), kao i broj povređenih za 10 odsto (sa 21.511 na 19.326).

Brzina kretanja vozila kao veoma važan parametar bezbednosti saobraćaja je najčešći uzrok nastanka saobraćajnih nezgoda. Kao ohrabrujuća ističe se činjenica da je u odnosu na isti period prethodne godine, broj saobraćajnih nezgoda izazvanih neprilagođenom brzinom kretanja smanjen, kao i broj poginulih i povređenih, što je sigurno efekat intenzivnih preventivnih mera i akcija koje su u ovom periodu preduzete u cilju sprovođenja novog Zakona o bezbednosti saobraćaja.

Ostvareno je stabilno stanje bezbednosti na državnoj granici i u pri-graničnom području.

Otkriveno je 4320 osoba koje su na nedozvoljen način prešle ili pokušale da pređu državnu granicu što je za oko 130 odsto više u odnosu na 2009. godinu (tada 2029) i istovremeno predstavlja najveći broj otkrivenih ilegalnih migranata u protekloj deceniji. Povećanje broja ilegalnih migra-

nata uzrokovano je prvenstveno velikim brojem državljana afroazijskog kompleksa.

Obavljene su obimne aktivnosti na suzbijanju prekograničnog kriminala, posebno na suzbijanju krijumčarenja opojne droge i cigareta. Na državnoj granici je zaplenjeno više od 186 kg. opojne droge ili za oko 66 odsto više u odnosu na 2009. godinu (112 kg), a u suzbijanju krijumčarenja cigareta su ostvareni višestruko bolji rezultati – zaplenjeno skoro 90.000 (28.000 u 2009), boksova cigareta razne vrste. Ovi rezultati ujedno pokazuju intenzivnije prisustvo navedenih kriminalnih delatnosti na državnoj granici.

Državnu granicu je prešlo više od 48 miliona putnika ili oko 2 osto više u odnosu na 2009. godinu, pri čemu na graničnim prelazima nije bilo zastoja i dužih zadržavanja. Na graničnim prelazima pojačana je kontrola zbog zloupotrebe bezviznog režima, kako bi se sprečila već uočena pojava talasa lažnih azilanata domaćih, ali i državljana Republike Makedonije (naročito u Nemačkoj, Belgiji i Švedskoj), koji zloupotrebljavaju viznu liberalizaciju.

Nastavljene su aktivnosti na primeni Strategije integrisanog upravljanja granicom sa posebnim naglaskom na tehničko opremanje granične policije. Preduzete su aktivnosti na realizaciji Twinning projekta za sprovođenje Strategije integrisanog upravljanja granicom (počeo septembra 2009), u sklopu koga je za potrebe granične policije predviđena donacija u vrednosti od oko 4,5 miliona eura, dok je iz sredstava NIP započeta rekonstrukcija 4 stanice granične policije i 6 graničnih prelaza.

Ostvareni su uspešni rezultati u uspostavljanju policijske saradnje u oblasti granične bezbednosti posebno sa zemljama regiona i članicama Evropske unije.

Otvorena je direktna telefonska linija na graničnim prelazima Badovinci – Pavlovića most između Srbije i BiH namenjene za hitnu razmenu operativnih informacija u cilju povećanja kvaliteta granične kontrole, radi ranih upozorenja o potrebi preduzimanja dodatne kontrole na susednoj strani za određene osoba ili vozila. Ovakve veze već funkcionišu na graničnim prelazima Uvac (prema BiH) i Preševo (prema Makedoniji).

Krajem decembra, potpisan je Protokol o osnivanju zajedničke kontaktne službe na graničnim prelazima Batrovci – Bajakovo (prema Republici Hrvatskoj), a u aprilu je sa Bugarskom potpisan Sporazum o osnivanju i funkcionisanju zajedničkog Kontakt centra za saradnju policije i carine. U septembru 2010. godine, u Skoplju je potpisan Sporazum o regulisanju režima pograničnog saobraćaja na srpsko-makedonskoj granici, koji će pre svega omogućiti da građani pograničnog područja Makedonije i Srbije na olakšan način prelaze državnu granicu. U okviru saradnje sa MARRI centrom potpisan je Memoranduma o saradnji pripadnika graničnih policija na aerodromima čiji su potpisnici Albanija, BiH, Crna Gora, Makedonija, Hrvatska i Srbija.

Veoma važan segment rada Ministarstva odnosi se na izdavanje različitih ličnih i drugih dokumenata građanima. Građanima su uručene 1,084.103 biometrijske lične karte. U periodu od 14. aprila 2008. godine, kada se počelo sa izdavanjem novog identifikacionog dokumenta, zaključno sa 31. decembrom 2010. godine, građanima je izdato ukupno 2,4 miliona primeraka ličnih karata sa i bez čipa. Izdate su 1,358.983 biometrijske putne isprave u skladu sa Zakonom o putnim ispravama. Od 7. jula 2008. godine, kada se počelo sa izdavanjem biometrijskih pasoša, zaključno sa 31. decembrom 2010. godine, građanima je uručeno ukupno 2,8 miliona putnih isprava.

Vanredne situacije

Preduzete su obimne aktivnosti na daljem unapređenju rada u oblasti zaštite i spasavanja u vanrednim situacijama i jačanju njegovih institucionalnih struktura i kapaciteta. Od naročitog značaja za ovu oblast je primena (od 1. jula 2010) novog Zakona o vanrednim situacijama i Zakona o zaštiti od požara kojima su usklađeni propisi iz oblasti zaštite i spasavanja u vanrednim situacijama sa propisima u zemljama Evropske unije i implementirane smernice i sugestije međunarodnih strukovnih udruženja i organizacija.

Polovinom godine preuzeto je 477 službenika Ministarstva odbrane i 5 službenika Ministarstva za zaštitu životne sredine i prostornog planiranja,

koji su raspoređeni u dve nove organizacione jedinice – Uprava za upravljanje rizikom i Uprava za civilnu zaštitu (uključujući i Republički centar za obaveštavanje), a u toku su aktivnosti za stvaranje uslova za rad Nacionalnog trening centra.

Tokom 2010. godine Sektor za vanredne situacije bio je izrazito angažovan u poplavama širih razmera u slivovima reka Save, Drine, Jadra, Tarnave, Crnog i Belog Timoka, Moravice, Južne i Zapadne Morave, Pčinje, Kolubare, Peštana i Baričke reke i Lima, na uklanjanju posledica razornog zemljotresa u Kraljevu i okolini, kao i tokom požara većih razmera u Kompaniji AD „Sloboda“ u Čačku (na vreme evakuisani svi zaposleni na bezbednu lokaciju van kruga Kompanije tako da nije bilo ljudskih žrtava).

U 2010. godini, registrovano je više od 25.300 različitih intervencija vatrogasno-spasilačkih jedinica, od čega najviše u požarima i eksplozijama (gotovo 70 odsto). Osim intervencija u gašenju požara, ove jedinice su bile angažovane u 700 tehničkih intervencija u saobraćaju, 89 tehničkih intervencija sa opasnim materijama i 7245 ostalih intervencija. Pripadnici ovih jedinica spasili su ili evakuisali ukupno 1367 osoba (884 u svim tehničkim intervencijama, 345 u požarima i eksplozijama i 138 u ostalim događajima). U intervencijama su povređena 24 vatrogasca – spasioca.

Krivična dela, prekršaji i disciplinske povrede policijskih službenika

U 2010. godina policijski službenici su izvršili 522 krivična dela od strane, što je najmanje u poslednje tri godine.³⁹⁰ Prijavljeno je 536 policijskih službenika – izvršilaca krivičnih dela. Najveći broj prijavljenih policijskih službenika zbog izvršenja krivičnih dela je na području Policijske uprave (PU) za grad Beograd (123), zatim Novog Sada (50), Vranja (45) i Sremske Mitrovice (34). Više od polovine ukupnog broja krivičnih dela, kao i u prethodne dve godine, zabeležen je među policijskim službenicima opšte nadležnosti. Četvrtina ovih krivičnih dela posledica je nediscipline policijskih službenika u saobraćaju (povećanje za oko 5 osto), ali i učešća u

390 706 – 2007; 600 – 2008, i 563 – 2009.

različitim oblicima nasilja (povećano je izvršenje krivičnih dela sa elementom nasilja za oko 15 odsto).

Zahtevi za pokretanje prekršajnog postupka podneti su protiv 459 policijskih službenika, zbog 466 prekršaja. Broj prekršaja policijskih službenika najmanji je u protekle četiri godine. Oko 65 odsto čine prekršaji iz oblasti bezbednosti saobraćaja, koji su u većini slučajeva posledica neprikladne brzine kretanja i nepoštovanja saobraćajne signalizacije, dok su prekršaji protiv javnog reda uglavnom posledica nedoličnog ponašanja u ugostiteljskim objektima. Oko 40 odsto prekršaja izvršili su policijski službenici iz PU za grad Beograd, gde je inače prisutna tendencija smanjenja, a potom policijskih uprava u Kragujevcu (10 odsto) i Vranju (oko 5 odsto).

Prisutna je i tendencija smanjenja broja policijskih službenika protiv kojih je pokrenut disciplinski postupak na osnovu Zakona o policiji i Zakona o državnim službenicima. U 2010. godini protiv policijskih službenika pokrenuto je 3686 (4087 – 2009, 4128 – 2008), disciplinskih postupaka za 2312 (2566 – 2009, 2605 – 2008), teških i 1374 (1521 – 2009, 1523 – 2008), lake povrede službene dužnosti. Najviše (oko 20 odsto) disciplinskih postupaka pokrenuto je protiv policijskih službenika PU za grad Beograd, zatim policijskih uprava u Vranju, Novom Sadu, Nišu i Pančevu. Protiv 205 (165) policijskih službenika su doneta rešenja o udaljenju.

Zaključci i preporuke

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije je u 2010. zabeležilo veoma zapažene rezultate i može se oceniti da je protekla godina bila najuspešnja za srpsku policiju od 2000. godine. U toku 2010. godine nastavljene su pozitivne tendencije u reformi policije koje su započete prethodnih godina.

Ministarstvo unutrašnjih poslova je usvojilo nekoliko veoma važnih strateških projekata i donelo dokumente kojima se omogućava da strateški dokumenti koji su doneti prethodnih godina počnu da se primenjuju. Osim toga, Ministarstvo unutrašnjih poslova je dalo veliki doprinos ostvarivanju evropskih standarda u oblasti državne uprave, što predstavlja veo-

ma značajan podsticaj daljoj demokratizaciji srpskog društva i prihvatanju evropskih vrednosti.

Na planu suzbijanja kriminala, policija je postigla značajne rezultate. Uspeši su naročito važni ako se ima u vidu da je značajno povećan procenat rasvetljavanja najtežih krivičnih dela sa elementima organizovanog kriminala, da su zaplenjene velike količine narkotika, da je uhapšeno nekoliko organizovanih kriminalnih grupa koje su se bavile trgovinom ljudima i da je značajno smanjen ukupan broj svih krivičnih dela. Zapaženi rezultati postignuti su i na planu zaštite i spasavanja i u oblasti bezbednosti saobraćaja.

Još uvek je veliki broj krivičnih dela i zloupotreba koje su izvršili policijski službenici, iako je taj broj značajno manji nego prethodnih godina. Posebno brine što je za oko 15 odsto povećan broj krivičnih dela sa elementima nasilja koje su izvršili policijski službenici.

Policija je posebno dobro reagovala za vreme održavanja Parade ponosa, kada je u veoma složenim bezbednosnim okolnostima uspela da obezbedi učesnike Parade i da spreči krvoproliće većih razmera. Posebne pohavle policija zaslužuje zbog uzdržanog delovanja i primene sile samo u meri koja je bila neophodna da se spreči nasilje i ugrožavanje javnog reda i mira u većem obimu.

Nastavak reformi i pozitivni procesi u Ministarstvu unutrašnjih poslova tokom 2010. godine mogu najzad doprineti ostvarivanju cilja da srpska policija i MUP u narednom periodu obezbede punu sigurnost svim građanima Republike Srbije.

Obaveštajno-bezbednosne službe: bez suštinske promene

U toku 2010. godine nisu doneti novi propisi koji se odnose na rad obaveštajno-bezbednosnih službi, što je omogućilo da službe nastave da funkcionišu na dosadašnji način. Zato je nophodno izvršiti veoma radikalnu reformu obaveštajno-bezbednosnog sektora, posebno Bezbednosno-informativne agencije, koja predstavlja temeljnu službu u srpskom obaveštajno-bezbednosnom sistemu.

Službe bezbednosti su *Bezbednosno-informativna agencija*, kao posebna organizacija, *Vojnobezbednosna agencija* i *Vojnoobaveštajna agencija*, kao organi uprave u sastavu Ministarstva odbrane. Zakon navodi samo tri obaveštajno-bezbednosne službe, koje naziva službama bezbednosti, dok se status službi u okviru Ministarstva spoljnih poslova (SID i SB), u ovom delu Zakona ne pominje. Treba napomenuti da tzv. “*diplomatske obaveštajne službe*”, u koje spada i SID, predstavljaju okosnice nacionalnih obaveštajnih sistema u većini država sveta. Jugoslovenska diplomatija i spoljna politika se decenijama oslanjala na rad SID, kao ozbiljan izvor obaveštajnih informacija, analiza i procena. Ostaje nejasan motiv zakonodavca da ovu službu marginalizuje ili potpuno ukine, pošto bi ona u ovom trenutku predstavljala dragocenu pomoć u vođenju spoljnje politike Srbije.

Zakonom je definisan i Savet za nacionalnu bezbednost kao telo koje koordinira i usmerava rad celokupnog sistema nacionalne bezbednosti. Poseban apsurd predstavlja činjenica da je ovako važno telo formirano podzakonskim aktom Vlade Republike Srbije. Savet za nacionalnu bezbednost je u to vreme bio predmet spora između predsednika Republike i predsednika Vlade, jer nije bilo dogovora oko predsedavanja Savetom i načina sazivanja sednica i utvrđivanja dnevnog reda.

Sastav i nadležnosti *Saveta za nacionalnu bezbednost* trebalo je propisati Ustavom, jer je to, van svake sumnje, ustavna materija, ali i za to nije

postojala politička volja. Zbog toga je bilo nužno da se Zakonom o osnovima sistema bezbednosti Republike Srbije uredi rad tog tela, odnosno da se celokupna Uredba Vlade kojom je ovo telo ustanovljeno prepíše u Zakon, jer su se, po svemu sudeći, tadašnji koalicioni partneri jedino oko toga mogli dogovoriti.

Sastav Saveta je posebno sporan. Savet treba da donosi političke odluke od najvišeg značaja, vezane za sistem nacionalne bezbednosti, pa je potpuni apsurd da članovi Saveta budu lica koja nemaju nikakav politički legitimitet kao što je načelnik Generalštaba Vojske Srbije (GŠ) i direktori službi. Naime, nepolitička lica u Savetu imaju četiri glasa, što znači da bi neki ministar, uz njihovu podršku mogao da preglasa predsednika Republike i predsednika Vlade! Osim toga, apsurdno je da ministar spoljnih poslova nije član Saveta, jer je to jedan od ključnih državnih organa u sistemu nacionalne bezbednosti. Članovi ovog tela obavezno bi morali da budu predsednik Narodne skupštine i predsednik Odbora za odbranu i bezbednost Narodne skupštine. Načelnik Generalštaba Vojske Srbije i direktori službi svakako treba da učestvuju u radu Saveta za nacionalnu bezbednosti i svojim stručnim mišljenjima pomažu u donošenju odluka, ali ne bi trebalo da imaju pravo glasa prilikom donošenja odluka. Osim načelnika GŠ i direktora službi, u radu Saveta treba da učestvuje i predsednik Vrhovnog suda Srbije.

Stiče se utisak da je sastav Saveta za nacionalnu bezbednost određivan na osnovu trenutnih personalnih rešenja na određenim mestima, a ne na osnovu značaja koji određene funkcije imaju u sistemu nacionalne bezbednosti. Jedino tako se može objasniti ovako apsurdan sastav Saveta, kojim je, između ostalog, postignut balans između DS i DSS, koje su u vreme donošenja Zakona vršile vlast u kohabitaciji.

Savet za nacionalnu bezbednost u Republici Srbiji predstavlja veoma važno telo s aspekta usmeravanja, funkcionisanja, koordinacije i kontrole sistema nacionalne bezbednosti. Postojanje ovakvog tela je u duhu Ustava Republike Srbije i nadležnosti koje u oblasti nacionalne bezbednosti Ustav daje pojedinim državnim organima. U cilju efikasnijeg i efektivnijeg upravljanja sistemom nacionalne bezbednosti Republike Srbije treba-

lo bi izmeniti neke odredbe Zakona kojima se definišu sastav i nadležnosti Saveta za nacionalnu bezbednost.

Najpre bi, u novom Ustavu Republike Srbije, ili izmenama i dopunama Ustava koje se najavljuju, trebalo uneti odredbe kojima se definišu sastav i nadležnosti Saveta za nacionalnu bezbednost. Zakon daje veoma važna i široka ovlašćenja Savetu u oblasti nacionalne bezbednosti, što je ustavnopravna materija od prvorazrednog značaja. Osim toga, ovim zakonom se uređuju odnosi između organa centralne državne vlasti po veoma važnim pitanjima, što je takođe neophodno definisati Ustavom.

Drugo, bilo bi neophodno izmeniti sastav Saveta za nacionalnu bezbednost. Član ovog tela neizostavno treba da bude ministar spoljnih poslova, jer je Ministarstvo spoljnih poslova jedan od najvažnijih organa za funkcionisanje sistema nacionalne bezbednosti. Osim ministra spoljnih poslova, član Saveta bi neizostavno trebalo da bude i predsednik Narodne skupštine Republike Srbije, kao najvažnijeg organa u sistemu državne vlasti u Republici Srbiji. Osim predsednika Narodne skupštine i predsednik Odbora za odbranu i bezbednost bi trebalo da bude član Saveta, jer bi se na taj način mnogo efikasnije obavljala kontrolna funkcija Narodne skupštine u oblasti nacionalne bezbednosti.

Treće, treba dati mnogo veći značaj Kancelariji Saveta za nacionalnu bezbednost, kao stručnom telu koje se operativno stara o sprovođenju odluka Saveta. Direktor kancelarije bi trebalo da obavlja funkciju sekretara Saveta, naravno, bez prava glasa, i da koordinira rad službi bezbednosti u okviru biroa za koordinaciju. Apsurd je da šef kabineta predsednika Republike, kao laik, obavlja funkciju sekretara Saveta i da koordinira rad službi bezbednosti, kada postoji Kancelarija Saveta čiji direktor mora biti stručnjak u oblasti bezbednosti (što takođe treba rešiti zakonom), pa bi bilo logično da te funkcije, koje podrazumevaju vrhunsku stručnost, obavlja direktor Kancelarije. Način imenovanja direktora BIA, takođe predstavlja ozbiljan nedostatak našeg obaveštajnog sistema.

U članu 5. Zakona o BIA je određeno da radom Agencije rukovodi direktor, koga postavlja i razrešava Vlada. Međutim Zakon ne pominje uslove koje mora da ispuni kandidat za direktora Bezbednosno-informativne agencije, što je velika zakonska praznina. Bezbednosno-informativna

agencija predstavlja jedinu civilnu obaveštajno-bezbednosnu službu i glavni oslonac celokupnog obaveštajnog i bezbednosnog sistema Republike Srbije, što nameće potrebu da osoba koja se predlaže za direktora agencije bude vrhunski stručnjak iz oblasti bezbednosti, sa završenom visokom školom, i ima bogato iskustvo u obaveštajno-bezbednosnim poslovima.

U Zakonu o osnovama bezbednosnog sistema Republike Srbije se kaže da Savet za nacionalnu bezbednost predlaže kandidata za direktora Bezbednosno-informativne agencije, ali se ni u tom Zakonu ne pominju uslovi koje kandidati moraju da ispune, niti se pominje procedura kandidovanja. Ova zakonska praznina ostavlja prostor da se direktor Bezbednosno-informativne agencije imenuje po partijskom ključu radi stavljanja agencije pod partijsku kontrolu, što predstavlja samo jedan korak do ozbiljnih zloupotreba, kojih je bilo u nedavnoj prošlosti. Ako se ima u vidu i potpuna neefektivnost kontrole koju Narodna skupština, odnosno Odbor za bezbednost, vrše nad Bezbednosno-informativnom agencijom, očigledno je da postoji ogroman prostor za zloupotrebu ove službe. Zato bi trebalo primeniti istu proceduru i uslove za izbor direktora Bezbednosno-informativne agencije koji važe za direktora policije. Na taj način bi se obezbedilo da na čelu Agencije uvek bude stručna i profesionalna osoba, što bi stvorilo uslove da Bezbednosno-informativna agencija postane profesionalna i politički neutralna obaveštajno-bezbednosna služba od koje bi Republika Srbija u budućnosti mogla imati konkretne koristi.

Poseban problem predstavljaju policijska ovlašćenja koja Agenciji daje Zakon o BIA. Nedopustivo je da u Republici Srbiji bilo koji organ osim policije ima policijska ovlašćenja, osim, naravno, vojne policije koja policijska ovlašćenja primenjuje isključivo prema vojnim licima. Osim toga, apsolutno je nepotrebno da takva ovlašćenja imaju pripadnici obaveštajno-bezbednosne službe čija delatnost treba da bude prikupljanje, obrada, analiza i dostavljanje nadležnim organima podataka i informacija koje su od interesa za bezbednost Republike Srbije. Na osnovu analize zakonskih odredbi stiže se utisak da još uvek postoje težnje za očuvanjem "političke policije", "tajne policije" i drugih relikata prošlosti. Bezbednosno-informativna agencija treba da bude profesionalna, politički i interesno neutralna obaveštajna i bezbednosna služba Vlade Srbije koja će se baviti

prikupljanjem, obradom i analizom bezbednosno interesantnih podataka i informacija. Agencija treba da se bavi sprečavanjem subverzivnog delovanja stranih obaveštajnih službi na našoj teritoriji, praćenjem bezbednosno interesantnih procesa i pojava u društvu, da prati i analizira delovanje aktuelnih i potencijalnih terorističkih grupa, ekstremističkih pokreta, prevratničkih grupa i pokreta koji deluju protivustavno i svih drugih pojedinaca, grupa i pokreta koji svojom delatnošću ugrožavaju temeljne vrednosti države i društva. Ovim poslovima se u Republici Srbiji ne bavi, niti može da se bavi ni jedan državni organ, dok za "presecanje, suzbijanje i sprečavanje" postoji policija, pa nije neophodno da se resursi obaveštajne i bezbednosne službe troše na obavljanje posla za koji već postoji obučeni i osposobljeni državni organ.

U Zakonu o bezbednosno-informativnoj agenciji postoje veoma šture odredbe o kontroli Agencije u kojima se samo navodi obaveza direktora Agencije da dva puta godišnje Narodnoj skupštini podnese izveštaj o radu Agencije. Odredbe o kontroli ukazuju i na obaveznu lica koja vrše kontrolu da čuvaju tajne podatke do kojih su došli vršeci kontrolu rada Agencije. Kontrolna ovlašćenja Narodne skupštine odnosno Odbora za bezbednost detaljnije su razrađena u Zakonu o osnovama sistema bezbednosti Republike Srbije. Postojeće odredbe ne omogućavaju efikasnu i efektivnu kontrolu rada Agencije, s obzirom da poslanici imaju ograničen uvid u rad Agencije, a ne, prihvatanje izveštaja direktora Agencije, što je u sadašnjim političkim okolnostima nemoguće, ne povlači nikakve posledice. Praksa pokazuje da je podnošenje izveštaja više zadovoljavanje formalnosti, nego što se na taj način obavlja neka ozbiljna kontrola rada Agencije.

Kontrola rada nad službama bezbednosti je samo formalana. Postojanje generalnog inspektora za vojne službe je važan, ali nedovoljan mehanizam kontrole, s obzirom da se njegova nadležnost ne proteže i na BIA, kao centralnu obaveštajno-bezbednosnu službu.

Istinska stručna kontrola koja bi bila u funkciji civilne i demokratske kontrole, podrazumeva generalnog inspektora koga bira parlament, na period od pet godina, koji bi imao nadležnost da bez ikakvih ograničenja kontroliše sve tri obaveštajno-bezbednosne službe. On bi trebalo da ima na raspolaganju službu generalnog inspektora i vlastiti budžet; njegov

eventualno negativan izveštaj bi podrazumevao smenu direktora službe, ukoliko Narodna skupština prihvati takav izveštaj; inspektor bi mogao biti smenjen u istom postupku po kome se smenjuje predsednik Republike, a bio bi biran na javnom konkursu iz redova poznatih stručnjaka za bezbednost ili ljudska prava; morao bi da ima visoku stručnu spremu i najmanje deset godina radnog iskustva u struci, sa istaknutim radnim rezultatima i najmanje 40 godina života. Generalni inspektor bi za svoj rad odgovarao Narodnoj skupštini. Samo sa postojanjem takvog organa možemo govoriti o istinskoj civilnoj i demokratskoj kontroli nad službama bezbednosti.

Neophodne su i izmene u Zakonu o Savetu za nacionalnu bezbednost koje bi se odnosile na njegov sastav i način odlučivanja, položaj Kancelarije Saveta za nacionalnu bezbednost i sekretara Saveta i radikalne izmene Zakona o Bezbednosno-informativnoj agenciji, kako bi se stvorili uslovi za konstituisanje obaveštajno-bezbednosnog sistema koji bi odgovarao našim potrebama i proklamovanom cilju priključenja Evropskoj uniji.

Bezbednosno-informativna agencija je bila na meti oštrih kritika zbog izjave direktora Saše Vukadinovića i ministarke pravde Snežane Malović da su prilikom reizbora sudija korišćeni materijali koje je o kandidatima prikupljala BIA. Uloga BIA u reizboru sudija je mesecima bila predmet veoma oštrih polemika u javnosti i stiče se utisak da je Agencija zloupotrebljavana tokom reizbora sudija, koji je sam po sebi bio skandalozan i doneo dosta problema vlastima.

Druga veoma važna primedba koja se može uputiti BIA je njeno ignorisanje delovanja ekstremističkih organizacija koje su upućivale pretnje mnogim ličnostima i organizacijama u Srbiji. Ekstremističke organizacije su napale policiju tokom Parade ponosa, a da o njihovim planovima rukovodstvo policije i državni vrh nisu imale adekvatne informacije, što je veliki propust BIA. BIA još uvek nije došla do informacija ko i sa kakvim namerama organizuje i finansira ekstremiste u Srbiji, imaju li oni vezu sa stranim obaveštajnim službama i kakva je priroda te veze.

BIA je još uvek zatvorena i nereformisana služba koja još uvek pati od mnogih problema koje je nasledila iz vremena režima Slobodana Miloševića.

Privatne bezbednosne agencije³⁹¹

Srbija je donela tri akta o strategiji bezbednosti, međutim sam način njihovog donošenja je potpuno nelogičan. Sve tri strategije imaju mnoge nedostatke i nije jasno ko šta radi, kao i na koje akte treba da se pozivaju. Problem je takođe i to što je politika presudno uticala na donošenje ovih dokumenata.³⁹²

Srbija još uvek nije donela zakon koji bi regulisao službe bezbednosti, posebno privatne kompanije. Srbija ima zakone koji regulišu državne službe bezbednosti i obaveštajne službe (Zakon o BIA, Zakon o osnovama sistema bezbednosti Republike Srbije, Zakon o nacionalnom savetu za bezbednost...), ali su ti zakoni nepotpuni, jer nije definisan jasna i efikasna kontrola nad njima. Poseban problem je i to što neki važni faktori za obaveštajni rad nisu uključeni u rad Odbora za bezbednost Skupštine Srbije ili Savet za nacionalnu bezbednost. Osim toga, ove službe su u potpunosti politizovane, jer se postavljane vodećih ljudi na čelo tih službi obavlja bez ikakvih konkursa ili jasnih i logičnih kriterijuma. Dodatni problem ovih službi jeste i činjenica da te službe još uvek vode isti ljudi koji su ih vodili devedesetih godina. Posle 5. oktobra 2000, Vojislav Koštunica je insistirao na kontinuitetu tako što je odbio da se čelni ljudi u vojsci i službama bezbednosti smene. To još nije u potpunosti urađeno. To se odražava i na neke važne procese koji se vode, kao što je, na primer, pogibija 16 ljudi u zgradi RTS tokom NATO intervencije, ili ubistvo vojnika u Topčideru. Iz izveštaja CEAS se jasno vidi da službe bezbednosti i vojska, kao i ljudi na njihovom čelu, sabotiraju ova istraživanja tako što ne dozvoljavaju uvid u određena dokumenta, ili odbijaju da skinu oznaku vojne/državne tajnu sa

391 Izvor: Istraživanje Centra za civilno-vojne odnose "Privatne bezbednosne kompanije u Srbiji – prijatelj ili pretnja?", 2008.

392 Security Policies in the Western Balkans, ur. Miroslav Hadžić, Milorad Timotić, Predrag Petrović, Centar za civilno vojne odnose, Beograd, 2010.

nekih dokumenata, ili ključnih svedoka koji bi mogli da pomognu da se razreše ovi slučajevi.³⁹³

Nije usvojen zakon koji bi regulisao rad i kontrolu privatnih bezbednosnih kompanija (tu spadaju privatne vojne firme – koje ne postoje u Srbiji – firme za fizičko-tehničko obezbeđenje i detektivske agencije). Delatnosti ovih firmi jesu regulisane nekim drugim zakonima, ali je neophodan poseban zakon koji bi se bavio samo ovim sektorom. Prema raznim procenama, u Srbiji ima oko 3000 ovih kompanija i one zapošljavaju između 30.000 i 50.000 ljudi (dok u MUP radi oko 50.000). Takođe, procenjuje se da ove firme poseduju oko 47.000 komada oružija. Ove brojke su veoma visoke i mogu u datim okolnostima predstavljati pretnju po bezbednost građana kad se uzme u obzir da država ne kontroliše rad ovih kompanija, kao i probleme koji su prisutni u ovom sektoru. Jedan od glavnih problema je to što niko ne zna tačan broj kompanija i zaposlenih u ovom sektoru. Nijedna državna institucija nema objedinjenu evidenciju ovih firmi.

Osnivanje agencija za obezbeđenje regulisano je sada Zakonom o preduzećima, prema kome je za osnivanje agencije dovoljno imati osnivački kapital, kancelariju, registrovan telefon i najmanje jednog zaposlenog. Kako Zakonom nije predviđeno postojanje kategorije preduzeća za obezbeđenje, tako je većina firmi registrovana za neku drugu primarnu delatnost. To znači da neko, na primer, može imati registrovanu samoposlugu, a vršiti delatnost obezbeđenja. Ove kompanije se registruju kao i svaka druga kompanija na nivou opštine, a oružije izdaje opštinski MUP. Vlasnici mogu da registruju kompaniju pod rubrikom “kompanija uslužne delatnosti”, što nikako ne ukazuje na to da je kompanija za bezbednost koja ima pristup oružiju.

Ovaj sektor je doživeo pravi procvat, jer je i broj privatnih bezbednosnih kompanija (PBK) porastao, kao i njihov ekonomski značaj. Ipak i dalje su prisutni isti problemi poput onih iz devedesetih: kriminalizacija, tržišna dominacija pojedinih firmi zbog političkih veza, neadekvatna obučenosnost, te loš odabir kadrova.

393 Izveštaj Centra za evroatlantske studije “Društveno politička i pravna analiza slučajeva poginulih radnika RTS-a, vojnika nastradalih u Topčideru i Leskovcu i slučaj vojnika Milana Matica”, 28. jun 2009.

MUP je 2003. godine izradio nacrt zakona koji bi regulisao ovu oblast, ali je iz nepoznatih razloga taj predlog povučen iz procedure. Postoje sumnje da je izvršen pritisak raznih lobija, kriminalnih grupa i političara. Razlog je to što te grupe ostvaruju svakojaku dobit od ovih kompanija i potpuna regulacija im ne odgovara. Darko Šarić je bio povezan sa jednom PBK koja je bila registrovana na člana njegove porodice i imala sedište u stanu pored njegovog. Željko Ražnatović Arkan je takodje bio vlasnik jedne kompanije za fizičko-tehničko obezbeđenje (FTO). Ove kriminalne grupe su koristile (i još uvek koriste) kompanije za legalno nabavljanje i registraciju oružija, što im daje moć da nelegalnim radnjama utiču na uspeh kompanije (pretnje). Milovan Milošević, funkcioner DSS, je vlasnik i direktor jedne PBK koja je procvat doživela posle 2000. godine, a naročito tokom 2005, i 2006, kada je DSS bila na vlasti, a njeni ljudi bili na čelu MUP i BIA. Isti je slučaj sa Gradimirom Nalićem, takođe funkcionerom DSS, koji je suvlasnik jedne PBK, zajedno sa Vilijamom Montgomerijem (bivši ambasador SAD u Beogradu). Čak je i Dragan Trivan (muž podpredsednice DS) vlasnik jedne PBK. Iz ovoga se jasno vidi da su PBK i politika i kriminal usko povezani. Postoje tvrdnje da su pojedine PBK svoju dominantnu poziciju na tržištu stekle isključivo zahvaljujući vezama koje imaju sa funkcionerima političkih partija. Drugi pak tvrde, da je to zabluda i da oni koji iznose te optužbe moraju javno reći o kojim kompanijama i političarima je reč.

Političke i kriminalne veze, takođe osiguravaju još dve prednosti ovim kompanijama. Prva je da strane firme koje angažuju PBK često biraju firme za koje se misli da su povezane sa strankama na vlasti, smatrajući da im je to još sigurnije. Druga je činjenica da PBK preko svojih veza mogu lakše da regrutuju bivše i sadašnje policajce i pripadnike vojske što im omogućuje mnogo lakši pristup nekim informacijama i generalno, olakšava posao. U većini zemalja EU zakoni koji regulišu ovu oblast jasno preciziraju da osoba koja napušta policiju ne sme da radi u PBK u narednih nekoliko godina. Osim toga, u Srbiji policajci van radnog vremena obavljaju poslove u ovim kompanijama. To im je omogućeno Zakonom o policiji, kojim je zaposlenima zabranjeno samo obavljanje samostalnih privatnih i profesionalnih delatnosti. Zakon ništa ne kaže o tome da li oni mogu obavljati

poslove kod drugog poslodavca. Shodno tome, bilo bi celishodno u novi zakon uneti izričitu zabranu poslodavcima da upošljavaju one koji su već zaposleni u policiji. Što se tiče profesionalnih vojnih lica, Zakon o vojsci propisuje da ona mogu raditi uz naknadu i van jedinica, odnosno van ustanova ili da mogu samostalno obavljati delatnosti uz odobrenje načelnika Generalštaba, odnosno ministra odbrane.

Mnogi akteri u Srbiji nastoje da iskoriste opremljenost privatnih firmi ljudstvom i uređajima za tajno prikupljanje podataka. Poslednjih godina posebno je uočljiv trend porasta privredne, odnosno industrijske špijunaže, „tako da detektivske agencije koje su ranije uglavnom pratile preljubnike, sada imaju sve više klijenata iz sveta biznisa...“ Tokom istraživanja koje je sproveo Centar za civilno-vojne odnose 2007. I 2008. godine³⁹⁴, istraživači su u više intervju sa menadžerima bezbednosti PBK mogli čuti da su pripadnici službi bezbednosti Srbije od njih tražili određene usluge, koje su podrazumevale i zadiranje u privatnost građana. Ukazivali su i na to da su, prema njihovim saznanjima, ista ili slična iskustva sa službama bezbednosti imale i druge PBK. Na to su najviše ukazivali menadžeri firmi koje se, prvenstveno bave tehničkim aspektima bezbednosti. S obzirom da državna bezbednosno-obaveštajna služba za svako praćenje ili prisluškiivanje mora imati odluku suda i/ili direktora službe, kao i da su kazne za kršenje odredbi zakona koje regulišu tu oblast veoma oštre, usluge privatnih agencija mogu biti korisne. Važna je i činjenica da u slučajevima povrede sloboda i prava čoveka i građanina, koja nisu počinila službena lica u vršenju svoje dužnosti, počinoci mogu biti gonjeni samo po privatnoj tužbi (stav 1, član 153). Ovo je jedan aspekt poslovanja ovih firmi koje bi zakon morao da reguliše.

U Srbiji su najzastupljenije firme za fizičko-tehničko obezbedjenje (FTO). Zasad postoji šest velikih kompanija od kojih svaka broji više od hiljadu zaposlenih. U Privrednoj komori Srbije postoji Udruženje preduzeća za FTO i svih šest velikih kompanija su članovi. Kao što je već rečeno, do procvata ovog sektora došlo je nakon što su strane kompanije ušle u Srbiju. Najznačajniji klijent FTO firmi su strane banke, koje su uticale i na

394 Istraživanje Centra za civilno-vojne odnose "Privatne bezbednosne kompanije u Srbiji – prijatelj ili pretnja?", 2008.

poboljšanje kvaliteta usluge, jer su zahtevale određeni nivo od firmi koje angažuju. Takođe, u istom periodu vojska i policija su smanjivale svoje brojno stanje tako da je dobar deo ovog "viška" prešao u privatni sektor bezbednosti.

Država je isto tako na finansijskom gubitku sa ovim sektorom zbog nepostojanja zakona koji bi ga regulisao. Najpre, jer ne postoji centralni registar kompanija, država ni ne zna koliko ima kompanija ili zaposlenih. Problem je i to što firme zapošljavaju mnogo ljudi na crno da ne bi plaćali porez. Takođe, jedna od bitnih stavki u budućem zakonu trebalo bi da bude licenciranje firmi i zaposlenih, kao i obuka ljudi. Državni budžet bi imao koristi od zakonskog regulisanja ove oblasti.

Odbor za bezbednost Skupštine Srbije ima mandat da vrši nadzor nad ovim sektorom, ali taj nadzor ne postoji. Članovi Odbora za odbranu i bezbednost nisu mnogo zainteresovani za ovu problematiku, odnosno nisu spremni da pokrenu inicijativu za usvajanje odgovarajućeg zakona. Nisu zainteresovani ni za to da u okviru Odbora iniciraju diskusiju o ovoj temi, jer smatraju da ima mnogo važnijih pitanja o kojima Odbor i Narodna skupština treba da raspravljaju. Naime, u istraživanju Centra za civilno-vojne odnose ističe se da članovi Odbora, bez obzira na to što imaju uopštene, načelne stavove o ovoj temi, ipak nisu dovoljno dobro upoznati sa osnovnim karakteristikama ovog sektora – koliko kompanija obuhvata taj sektor i koliko ljudi one zapošljavaju; kolika je količina naoružanja kojom kompanije raspolažu; ko su klijenti kojima oni prodaju svoje usluge; koliki je značaj PBK u EU, te, kako je ovaj sektor uređen u svetu.

Od 2003. godine su urađena čak četiri nacrti zakona koji bi regulisao ovaj sektor. Jedan je napisan u MUP i taj nacrt je stigao do Skupštine, ali je povučen iz procedure. Nacrte zakona su pisali i Centar za civilno-vojne odnose, Liga Experata i Udruženje FTO firmi. Sva četiri nacrti su jako slična i traže da se ceo sektor reguliše, ali isto tako imaju i mane i vrline. Centar za civilno-vojne odnose je u svom obimnom istraživanju ovog sektora predložio da se napiše novi nacrt koji bi uzeo najbolje elemente sva četiri prethodna nacrti. Ovaj zakon bi, između ostalog, trebalo da odredi sistem licenciranja firmi, obuku zaposlenih, zahtev da zaposleni prođu bezbednosnu proveru MUP (ovaj zahtev već postoji, ali je procedura jako duga,

pa firme često zapošljavaju osoblje pre nego što dobiju odgovor), uslove za upotrebu sile (po sadašnjem zakonu, zaposleni u FTO firmama ne mogu da upotrebljavaju oružije, jer nemaju status službenog lica), ko bi držao registar ovih firmi i ko bi vršio kontrolu i inspekciju...

Za licenciranje postoje dva predloga: da licence izdaje MUP ili Udruženje PBK. Ukoliko bi MUP bio nadležan za izdavanje licenci, država bi imala veću kontrolu nad ovim sektorom. Problem je, međutim, u tome što može doći do nelojalne konkurencije, jer MUP naplaćuje neke svoje usluge (na primer, obezbeđivanje novca) koje pružaju i PBK. Drugi problem je to, što je MUP generalno administravno spor tako da bi dobijanje licenci dugo trajalo. Izdavanje licenci Udruženja, bilo bi dobro rešenje, jer ono najbolje i poznaje tržište, kao i to šta je potrebno da bi se posao obavljao efikasno. Takođe bi administrativni postupak bio brži. Međutim, smatra se, to bi nekim firmama dalo preveliki uticaj, a ceo sektor bi imao preveliku autonomiju. Koji god model bude prihvaćen, neophodno je, dakle, formirati jedno odeljenje u okviru MUP koje bi vodilo evidenciju o broju kompanija i oružju koje poseduju i koje bi bilo nadležno da vrši pomenutu inspekciju.

Izdaci za službe bezbednosti

U Budžetu Republike Srbije za 2011. godinu (usvojen u Narodnoj skupštini 29. 12. 2010, objavljen u „Službenom glasniku RS“ br. 101/10) mogu se naći interesantni podaci o izdacima za bezbednosni aparat s jedne, i kulturu, ljudska i manjinska prava i antikorupcijska tela, s druge strane.

Radi poredjenja, u donju tabelu su uvršteni i podaci o budžetskim sredstvima namenjenim Narodnoj skupštini, Ministarstvu spoljnih poslova i Srpskoj akademiji nauka i umetnosti (SANU).

Korisnik	Iznos u RSD	Iznos u EUR ¹
Narodna skupština	1.938.896.000	18.705.011
Ministarstvo spoljnih poslova ²	5.648.488.000	54.492.000
Ministarstvo kulture	6.121.888.000	59.059.000
Ministarstvo za ljudska i manjinska prava	508.106.000	4.901.000
SANU	387.070.000	3.734.000
Vojno-bezbednosna agencija (VBA)	733.401.000	7.075.000
Vojno-obaveštajna agencija (VOA)	614.410.000	5.927.000
Bezbednosno-informativna agencija (BIA)	4.101.386.000	39.567.000

Korisnik	Iznos u RSD	Iznos u EUR
Ministarstvo za ljudska i manjinska prava	508.106.000	4.901.000
Ombudsman	149.345.000	1.440.000
Poverenica za ravnopravnost	96.213.000	928.000
Komisija za lustraciju	48.000	463
Agencija za borbu protiv korupcije	195.821.000	1.889.000
Poverenik za informacije od javnog značaja	126.086.000	1.216.000
Savet za borbu protiv korupcije	24.091.000	232.000
Ukupno (ljudska prava, anti-korupcijska tela)	1.099.710.000	10.608.001
Ukupno VOA + VBA + BIA	5.449.699.000	52.574.000

1 Srednji kurs Narodne banke Srbije na dan 09. marta 2011: 1EUR = 103.6565 RSD.

2 Ukupni troškovi, uključujući i troškove diplomatsko-konzularnih predstavništava u inostranstvu

**V – PARLAMENT
I NEZAVISNA TELA**

Skupština Srbije: politička pijaca

Pripadnica Srpske radikalne stranke (SRS), Gordana Pop – Lazić, prva je 2. marta 2010, na početku prolećnog zasedanja parlamenta, kročila na crveni tepih i prošla kroz špalir garde Vojske Jugoslavije, ceremonije koja je (uz potonje intoniranje himne “Bože pravde”), uvedena kao doprinos podizanju ugleda i dostojanstva poslanika. Ima neke ironije u tome što je čast da prva prođe kroz tu ceremoniju, (slučajno, doduše) pripala baš poslanici koja za ugled i dostojanstvo najvišeg zakonodavnog tela u prethodnih nekoliko godina nije baš mnogo marila. S govornice najvišeg zakonodavnog tela sipala je uvrede i kletve bez zazora, a nije se libila ni da gađa cipelom predsedavajuću sednice, potpredsednicu parlamenta Gordanu Čomić (DS).

Zakon o Narodnoj skupštini Srbije, donet krajem februara 2010, kojim se prvi put u istoj modernog parlamentarizma obezbeđuje finansijska nezavisnost parlamenta i pojačava nadzorna uloga zakonodavnog doma, uveo je i novi, svečani protokol za poslanike koji se u većini, valjda sve-sni sopstvenog ugleda, nisu najprijatnije osećali zbog časti koja im je propisom dodeljena. Istina je da je skupštinski život prilično upristojen i pre ovog zakona (efikasnom primenom Poslovnika, oduzimanjem reči i priličnim novčanim kaznama), ali poverenje građana u poslanika i ukupan rejting Skupštine Srbije je tako nizak, da se to poverenje, prema jednom istraživanju, svodi samo na njihovu bližu rodbinu³⁹⁵. Prema tom istraživanju, ugled i rejting parlamenta kreće se oko 15 odsto i niži je od rejtinga Evropske unije, vojske, crkve, pa čak i od Vlade Srbije i Haškog tribunala.

Svetlana Logar, direktorka Strateškog marketinga, izjavila je za *Blic* da građani ni u trenucima povećanja optimizma, kakav je unelo stavljanje Srbije na belu šengensku listu, zasluge ne pripisuju poslanicima. Smatra da “nema indikatora da u ovim okolnostima rejting Skupštine može da skoči. Nisko poverenje u Skupštinu građani imaju zato što vide i osećaju da se u njoj vodi stranačka borba i da sukobljavanje nije konstruktivno, u korist

395 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=04&dd=06&nav_category=206&nav_id=422515.

države. Vide da nije u pitanju sukob ideja već stranačkih interesa".³⁹⁶ Trgovina mandatima i njihovo oduzimanje koji su, kao temelje za korupciju poslanika, obeležili period do 2006. godine, po mišljenju mnogih poznavalaca parlamentarne demokratije, osnovno su obeležje Skupštine i razlog njenog lošeg rada, ponašanja i još goreg ugleda u javnosti.

Svoj ugled poslanici su dodatno zapečatili početkom 2010, (s ekonomskog aspekta jedne od najtežih godina u poslednjoj deceniji) pokušajem da na više načina poboljšaju svoj položaj – od povećanja plata do raznih privilegija, kao što je penzionisanje mimo pravila za sve ostale građane. Nacrt Zakona o Narodnoj skupštini predviđao je, između ostalog, da poslanici samo sa 15 godina staža, tri mandata u Skupštini i 55 godina starosti odu u penziju. Ista mogućnost predviđena je i sa 50 godina života, 30 godina staža i tri mandata, kao i sa 35 godina staža i tri mandata u parlamentu. Zakonom je takođe definisano da iznos penzija bude u visini od 80 odsto ukupnih poslaničkih primanja, što znači da bi ona u tom trenutku iznosila najmanje 84.000 dinara. Odsustvo sluha za stvarni život vratili su im mediji, koji su detaljno obavestavali o pripremama novog Zakona o Narodnoj skupštini, što je izazvalo burno reagovanje javnosti, pa je vladajuća koalicija brzo reagovala i zahtevala da se povuku te odredbe.

Korišćenje službenih automobila u privatne svrhe je gotovo uobičajena praksa srpskih političara, ali skandal sa sekretaricom predsednice parlamenta, koja je službenim vozilom i sa službenim vozačem, bez naloga, obavljala privatne poslove u drugom gradu, pokazalo je da i u skupštinskim službama vlada javašluk. Javnost je posebno negativno reagovala na sankcije prema sekretarici (vozač je dobio otkaz jer je na tom putu izazvao i težak prekršaj u saobraćaju), koja je kažnjena zabranom napredovanja u službi u roku od četiri godine. Ista sekretarica je veoma brzo premeštena u Ministarstvo za infrastrukturu, koje vodi Milutin Mrkonjić, partijski kolega predsednice skupštine (SPS). Pravni diletantizam u skupštini potvrdio je, nehotice, sekretar Skupštine Srbije Veljko Odalović, kada je izjavio da je "moguće (je) da su zaposleni u parlamentu i ranije bez naloga i bilo čije saglasnosti koristili službena vozila", ali da će takvi postupci uvek biti sankcionisani. On je pozvao novinare i javnost da prijave „ako znaju“ za

396 Blic, 6. april 2010.

bilo koji slučaj zloupotrebe,³⁹⁷ iz čega bi se moglo zaključiti da osim prijava građana, drugog mehanizma za kontrolu poslanika nema.

Deklaracije o zločinima

Skupština Srbije je 2010. godine donela dve Deklaracije koje se tiču ratnih zločina tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji – jednu o Srebrenici, drugu o zločinima nad Srbima. Inicijativu za donošenje Rezoluciju o Srebrenici dao je predsednik Srbije Boris Tadić početkom godine, navodeći da je potrebno učiniti pozitivan etički i vrednosni iskorak u odnosu na stalnu potrebu društava na Balkanu da žale isključivo svoje žrtve.³⁹⁸ Ta rezolucija se tri meseca “kuvala” u političkoj kuhinji u kojoj su se pažljivo dodavali i oduzimali “začini”, kako bi mogao da je svari najveći broj poslanika u parlamentu, odnosno kako bi se obezbedila što šira podrška za njeno usvajanje.

Rasprava o tom dokumentu i činjenica da je samo dan po Tadićevoj inicijativi iznet predlog o donošenju i druge rezolucije o svim počinjenim zločinima, potvrdili su da Srbija još nije u stanju da sasvim jasno i nedvosmisleno osudi genocid u Srebrenici, najveći zločin u Evropi posle Drugog svetskog rata. Ne može se reći da je pristup tom zločinu nad Bošnjacima isti kao pre nekoliko godina – mnogo je realniji nego ranije, ali je ipak jasno da politička elita nije u stanju da taj zločin nazove pravim imenom. Reč genocid, kako je okarakterisan masakr u Srebrenici u Međunarodnom sudu pravde i na kojoj je insistirala LDP, ipak nikako nije odgovarao uhu kako nekih koalicionih partnera Demokratske stranke (SPS-JS), tako i opozicije koja je tražila i nekakvu ravnotežu u zločinima, navodeći da je prihvatljiva samo rezolucija u kojoj se osuđuju svi zločini. Činjenica da je Srebrenica jedini ratni zločin na području Evrope u poslednjih 60 godina koji je pravosnažnom sudskom odlukom proglašen za genocid (na procesu protiv generala Radoslava Krstića pred Haškim tribunalom), nije bila

397 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/174352/Odalovic-Prijaviti-svaku-zloupotrebu---sluzbenog-vozila>.

398 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Srbija/436191/Rezolucija+o+Srebrenici+moralni+iskorak.html>.

ubedljiva za većinu srpskih parlamentaraca, pa je vlast pristala na kompromisno rešenje, odnosno donošenje dve rezolucije – jednu o Srebrenici, drugu kojom se osuđuju svi zločini.

Posle žestoke i mučne 13-časovne debate i po hitnom postupku, usvojena je Deklaracija o Srebrenici, kojom se najoštrije osuđuju zločini počinjeni nad bošnjačkim stanovništvom u julu 1995. godine i izražava „saučešće i izvinjenje“ porodicama žrtava zbog toga što nije učinjeno sve da se spreči ova tragedija. Reč genocid je zakamuflirana, a rasprava u parlamentu je pokazala da je srpsko društvo oko ratnih zločina i dalje podeleženo. Iako je najavljivano da će za usvajanje Deklaracije biti obezbeđena najšira podrška u parlamentu, zločin u Srebrenici, ipak je osudilo 127 poslanika i to iz redova koalicije ZES (Za evropsku Srbiju), G17 plus, PUPS, SPS, SVM i JS. Protiv je bio 21 poslanik, a uzdržanih 15.

Predsednik Srbije Boris Tadić, koji je naglašavao da Deklaracija o Srebrenici nije proizvod pritiska EU, pozvao je "sve aktere na političkoj sceni Srbije da se uzdrže od strančarenja, zloupotrebe ove teme, jezika mržnje" i založio se za postizanje konsenzusa o tom vrednosnom pitanju. Demokrate su podržale svog i državnog predsednika, podsećajući da je on "pokazao moral i hrabrost uputivši izvinjenje za zločin u Srebrenici".

Šef poslaničke grupe LDP Čedomir Jovanović izjavio je prilikom diskusije o Rezoluciji da su Međunarodni sud pravde i Haški tribunal utvrdili da je na području Srebrenice izvršen genocid i da parlament Srbije o tome ne treba da ćuti. U saopštenju Jovanović je uoči glasanja u Skupštini naveo: "Nema razloga da ćutimo jer niko u svetu nije optužio srpski narod za genocid i niko nije rekao da je Srbija za genocid odgovorna".³⁹⁹ Kako je naveo, LPD je želela drugačiju rezoluciju o Srebrenici, ali ona očigledno nije moguća zato što nema unutrašnjih snaga u društvu i dodao da se presuda Međunarodnog suda pravde ne može spomenuti "a da se ne spomene u celosti".⁴⁰⁰ Srbiji su potrebni, istakao je, istina i jasni odgovori, a ne pokušaji da se nedovršeni tekst deklaracije na brzinu prošvercuje kroz parlament.⁴⁰¹

399 Blic, 30. mart 2010.

400 Isto.

401 Isto.

Druge opozicione stranke su u načelu podržavale inicijativu Tadića, ali su dokument uporno osporavali u pojedinostima. SNS je smatrao da bi "bilo dobro da u takvoj rezoluciji budu pomenuti i ostali ratni zločini", a stav da je prihvatljiva samo deklaracija koja osuđuje sve zločine, imala je i Demokratska stranka Srbije. Srpska radikalna stranka je izrazila uverenje da bi predlog Deklaracije o osudi zločina u Srebrenici trebalo povući iz skupštinske procedure, jer bi „njeno usvajanje moglo imati nesagledive štetne posledice“,⁴⁰² a NS je zatražila da parlament povuče iz procedure predloženu deklaraciju o osudi zločina o Srebrenici i donese deklaraciju kojom bi bili osuđeni svi zločini koji su počinjeni na teritoriji bivše Jugoslavije.

Prvi predlog rezolucije Skupštini Srbije podneli su 2005. godine u ime nevladinih organizacija Nataša Mičić (GSS) i Žarko Korać (SDU). Tražena je osuda genocida u Srebrenici i priznavanje zločina počinjenog "u naše ime", kao način da se distancira od zločina. Tim povodom, poslanici su se složili samo u tome da rezolucijom treba osuditi sve ratne zločine. Potom su Demokratska stranka i Srpski pokret obnove podneli svoj predlog rezolucije, a Demokratska stranka Srbije svoj.

Predsednik Srbije Boris Tadić je posle presude Međunarodnog suda pravde u Hagu, 2007. godine pozvao Narodnu skupštinu da usvoji deklaraciju kojom će se nedvosmisleno osuditi zločin u Srebrenici. Na to je Liberalno demokratska partija dostavila svoj "Predlog deklaracije o obavezama državnih organa Republike Srbije u ispunjavanju odluka Međunarodnog suda pravde", tražeći da Srbija kroz pravni sistem i postupanje državnih organa "jasno osudi svako poricanje genocida u Srebrenici". Onda su Liga socijaldemokrata Vojvodine i Savez vojvođanskih Mađara ponudili svoj predlog, jer "odnos prema Srebrenici određuje budućnost naše zemlje, a predstavnici Narodne skupštine Srbije odaće poštu srebreničkim žrtvama i iz njihovog stradanja izvući trajnu pouku o pogubnim posledicama etnonacionalizma, ratnog huškaštva i slepog i nekritičkog 'patriotizma'".⁴⁰³ Prošle godine iste tri stranke tražile su da se 11. jul prihvati kao dan seća-

402 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Srbija/599011/Usvojena+Deklaracija+o+Srebrenici.html>.

403 Vreme, 4. februar 2010.

nja na genocid u Srebrenici, a Źarko Korać dao je svoj predlog deklaracije o obavezama drŹave Srbije da preduzme sve mere zaštite prava Źrtava ratnih zločina, a posebno Źrtava genocida u Srebrenici.⁴⁰⁴

Sredinom oktobra Skupština Srbije je donela Deklaraciju o osudi zločina nad pripadnicima srpskog naroda u oruŹanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji tokom devedesetih godina, za koju su glasali vladajuća koalicija i LDP, dok opozicija (SRS, DSS, NS i SNS) nije glasala. Donošenju odluke prethodila je tipična "patriotska" rasprava, u kojoj su se poslanici (čiji je ton dala opozicija) nadmetali u tome ko je veći ili ko je pravi, a ko laŹni patriota. Deklaracija, čije je donošenje najavljivano šest meseci, usvojena je posle više od 10 sati rasprave u kojoj su predstavnici vlasti tvrdili da nje-no donošenje treba da doprinese da se zločini ne zaborave i da počinio-ci ne izmaknu pravdi, a većina opozicionara da se donosi kao alibi za Deklaraciju o Srebrenici. Opozicija je posebno bila kivna zbog toga što se u tom dokumentu ne osuđuje NATO bombardovanje, već se samo izražava Źaljenje zbog Źrtava tog bombardovanja, navodeći da se tom rezolucijom NATO amnestira krivice, a Źrtve dele na važne i nevažne.⁴⁰⁵

O tonu rasprave možda najbolje govori izjava šefa poslaničke grupe Srpske radikalne stranke (SRS) Dragana Todorovića da je predložena Deklaracija o osudi zločina nad srpskim narodom jedan od najsramnijih akata koji će biti usvojen u Skupštini Srbije i da vladajuća koalicija u parlamentu abolira zločince nad srpskim narodom. Za eventualne gledaoce ove rasprave, možda je najinteresantnija bila polemika između Tomislava Nikolića (SNS) i Nade KojundŹije (ZES). Nikolić je rekao da "vlast ovom deklaracijom nije nikoga odvratila od pokušaja da nas ponovo bombarduje, da opet krene u rat protiv nas, a trebalo je da takve uputi da bi za to bili surovo kažnjeni, dodajući da se "akt donosi samo da bi se zaštitio predsednik Srbije. KolundŹija je uzvratila : „Reći da će biti surovo kažnjen', ne iznenađuju od onih koji su pretili zarđalim kašikama, pa obukli evropsko odelo i misle da je to dovoljno." ⁴⁰⁶

404 Vreme, 4. februar 2010.

405 Većernje novosti, 14.oktobar 2010.

406 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:291562-Usvojena-rezolucija-o-Kosovu>.

Ta sednica parlamenta na kratko je bila prekinuta kako bi skupštinsko obezbeđenje uklonilo sa klupa u kojima sede poslanici SRS plakate sa natpisom "Zaustavite ubijanje Vojislava Šešelja u Hagu".

Parlament i Kosovo

Vladajuća koalicija pažljivo je izbegavala raspravu o Kosovu u parlamentu, ali je u javnosti pumpala optimizam oko svoje politike prema tom pitanju, iako je već odavno jasno da Srbija nema nikakav uticaj u Prištini. Tema Kosova, uvek "istorijsko pitanje", ipak je neminovno došla na dnevni red Skupštine Srbije posto je Međunarodni sud pravde (MSP) saopštio svoje mišljenje o legalnosti jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova. Mišljenje MSP izazvalo je opšti šok i konsternaciju, jer je tim mišljenjem potvrđeno da je politika Beograda prema Kosovu poražena. Da stvar bude još teža po Beograd, svemu je prethodila Rezolucija o Kosovu koju su početkom jula u Strazburu usvojili poslanici Evropskog parlamenta a u kojoj se navodi da bi "bila pozdravljena odluka svih članica Evropske unije da priznaju kosovsku nezavisnost".⁴⁰⁷

Vlast je odlučila da od MSP traži odgovor na pitanje, "Da li je unilateralna deklaracija Privremenih institucija samouprave na Kosovu o nezavisnosti od 17. februara 2008, u saglasnosti s međunarodnim pravom"? To je uradila iako je s raznih strana upozoravana da to nije bio baš dobro promišljen korak i da će eventualno pozitivan odgovor izazvati negativne posledice po poziciju Srbije na Kosovu. Međutim, pre donošenja savetodavnog mišljenja MSP, poslovično je širen optimizam o ishodu odlučivanje u korist Srbije. Vlast je mesecima igrala na tu kartu, pa su i predsednik Srbije Boris Tadić i premijer Mirko Cvetković – a posebno ministar spoljnih poslova Vuk Jeremić – neposredno pre odlučivanja MSP izjavljivali da će odluka biti pozitivna po Srbiju, ubeđujući tako valjda i sebe u ispravnost svog stava, ali i zemlje koje bi potencijalno priznale Kosovo da sačekaju sa takvom odlukom. Jeremić, kome se nakon mišljenja MPS zaljuljala fotelja, i u Skupštini je, kada je došao "trenutak istine", tvrdio da je proces pred

407 Vreme, 29. jul 2010.

MPS imao pozitivan efekat – doprineo je tome, kako je tvrdio, da se na dve godine zamrzne talas priznavanja Kosova.

Samo četiri dana pošto je saopšten odgovor MSP (22. jula 2010) koji je bio u potpunoj suprotnosti sa onim što je zvanični Beograd očekivao, u parlamentu je, na zahtev Vlade, a uz prisustvo predsednika i premijera države, održana rasprava o toj temi. Iako je vladajuća koalicija pozvala sve poslanike da budu jedinstveni oko tako važnog pitanja, jedinstva naravno, nije bilo. Mišljenje MSP ocenjivano je kao udarac Srbiji (predsednik Republike); kao pravni neuspeh (šef srpskog pravnog tima Dušan Bajatović), kao poraz Srbije (SNS), kao teški poraz (LDP, DSS, SRS) i kao potpuni fijasko (pojedini komentatori). Lider Srpske napredne stranke Tomislav Nikolić pozvao je vladu da dâ ostavku. Velimir Ilić (NS) je tražio ostavku Jeremića, a Koštunica, uz podsećanje da je sam dva puta silazio s vlasti kad više nije mogao da vodi politiku, pre skupštine je tražio ostavku predsednika Republike.⁴⁰⁸ Čedomir Jovanović, predsednik Liberalno demokratske partije, rekao je da je Srbija poražena mišljenjem Međunarodnog suda pravde, i da je i to dokaz da bi vlast u Beogradu trebalo da promeni odnos prema Kosovu.

Iako je opozicija iskoristila trenutak da napadne vlast za njenu neuspešnu politiku prema Kosovu, ova diskusija je ipak bila lišena ranijih uobičajenih epskih izjava tipa “Kosovo je srce Srbije”, a nije bilo ni većih diskvalifikacija, karakterističnih za kosovske rasprave, što bi moglo da se protumači neobjavljenim “paktom” o nenapadnju između Demokratske stranke i najveće opozicione Srpske napredne stranke.

Skupština je, posle višečasovne rasprave, sa 192 glasa (od 250) podržala vladinu politiku prema Kosovu usvajanjem odluke o mišljenju Međunarodnog suda pravde u Hagu i daljoj politici Srbije u vezi sa kosovskim pitanjem. Iako se znalo da ima obezbeđenu većinu za to, ipak je za Odluku o nastavku aktivnosti Republike Srbije u odbrani suvereniteta i teritorijalnog integriteta zemlje bilo pomalo iznenađujuće da su sve opozicione stranke, osim DSS i LDP, glasale za usvajanje te odluke.

U odluci je navedeno da Međunarodni sud pravde, prilikom izricanja savetodavnog mišljenja o proglašenju nezavisnosti Kosova, nije

408 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/214068/Vlast-se-bori-da--sacuva-blanko-ostavke>.

legalizovao etnički motivisan pokušaj otepljenja Kosova, kao i da nije odgovorio na suštinsko pitanje legalnosti prava na secesiju kosovskih Albanaca. Parlament je potvrdio “dosadašnju politiku očuvanja suvereniteta i integriteta Srbije, vođenu na osnovu odluka Skupštine”, i naložio vladi “korišćenje svih diplomatskih i političkih sredstava koja stoje na raspolaganju suverenim državama, članicama UN”. Posle toga su emisari predsednika republike trebalo da se rastrče po svetu i uruče pismo Borisa Tadića predstavnicima u 55 zemalja “za koje Beograd ima saznanja da su izložene pritisku da priznaju Kosovo”. O sadržini pisma parlament nije obavestjen, ali se znala njegova namera – apel na novu uzdržanost do rasprave u Generalnoj skupštini o Kosovu i novog pokretanja pregovora.

Samo dva dana kasnije, 28. jula 2010, vlast je misiji u UN ishitreno (zbog navodno proceduralnih razloga, da se preduhitri Priština), bez konsultacija s EU, predala predlog Rezolucije o Kosovu. Formulacija iz te rezolucije da “jednostrana secesija nije način za sticanje državnosti i rešavanje teritorijalnih sporova”, neprihvatljiv je za mnoge članice EU i SAD koje su priznale nezavisnost Kosova, kao i insistiranje na pregovorima s Prištinom o svim otvorenim pitanjima, pa i o statusu, što je srpska diplomatija morala da zna.

Kada su počeli da stižu signali da takva rezoluciju nema šanse u Njujorku, ali i nakom ozbiljnih pritisaka iz Evrope i sveta i upozorenjima da će se Srbija suočiti s blokadom evrointegracionih procesa ako istraje na toj rezoluciji, ubrzano je pripremljena druga, “razvodnjena” rezolucija. U njoj su prihvaćene primedbe Brisela i Vašingtona i u tom dokumentu, koji je usvojen aklamacijom na Generalnoj skupštini UN, Beograd i Priština pozvani su na dijalog, što je ocenjeno kao prekretnica u njihovim odnosima.

Mandati poslanika

Igre s poslaničkim mandatima političke stranke igraju sasvim otvoreno već godinama. Mandati su postali gotovo legalizovana politička trgovina na koju birači nisu imali nikakvog uticaja, a ta „institucija“ je opstala uprkos tome što je njihovo ukidanje uslov za evropske integracije i uprkos upozorenja iz Brisela da nema više demokratskih skupština u kojima

još uvek postoje blanko ostavke. Mandatima su u parlamentu Srbije razne vlade izigravale volju birača, namicale poslaničku većinu u kriznim situacijama, a verovatno da nije neopravdana sumnja da su oni poslanicima preletačima donosili i materijalnu korist.

Ukidanje blanko ostavki najavljeno je u Skupštini početkom godine, ali je, uprkos deklarativnog zalaganju stranaka za to, razvlačeno tokom cele 2010. Tek je u februaru 2011, saopšteno da će Skupština Srbije formirati radnu grupu za predlaganje izmena Zakona o izboru narodnih poslanika, kako bi one bile ukinute. Najveći broj stranaka se očigledno teško odriče tog instrumenta kojim disciplinuju poslanike i koristi ih kako im kada odgovara. Jedina stranka koja nema blanko ostavke je Liberalno demokratska partija. Da bi produžile život blanko ostavkama, pojedine stranke (SPS, na primer), traže promenu Ustava, iako je najlakši način za njihovo ukidanje novi zakon o narodnim poslanicima. "Neuporedivo kompleksniji put za ukidanje ovog instrumenta jesu izmene Ustava koje predlaže SPS. Uz to, ako se zna da su stranke žonglirale blanko ostavkama i pre nego što je odredba kojom su poslanici dobili pravo da svoje mandate stave na raspolaganje strankama ugrađena u Ustav, ta ideja gubi smisao", pisao je Blic.⁸

Blanko ostavke poslanika nisu nova tema, ali su tek primedbe koje su stigle iz Brisela pokrenule neke konkretne korake. Predstoji, dakle, težak posao: zadovoljiti zahteve EU i političkih stranaka u Srbiji. Jer od Beograda se traži ne samo da poslanici postanu neprikosnoveni vlasnici svojih mandata, nego i da stranke po redosledu sa izborne liste imenuju poslanike u parlament, a ne kao do sada, proizvoljno i po svom nahođenju, vodeći računa o njihovoj poslušnosti, umesto o kvalitetu. Pitanje blanko ostavki nije zaobišlo ni upitnik Evropske komisije (radi pripreme mišljenja o zahtevu Srbije za članstvo u EU), u kome se ponovo traži ukidanje tog instituta, pa će političke stranke biti prinuđena da menjaju system selekcije političara.

Igre s mandatima postali su tradicija srpskog parlamenta, a razne skandalozne odluke tim povodom prolazile su bez veće osude javnosti. Još 2002, Administrativni odbor Srbije oduzeo je 21 mandat poslanicima DSS, jer nisu dolazili redovno na sednicu, ali je na istoj sednici odbio da oduzme mandate Branislavu Ivkoviću (SPS) koji je napustio stranku. Savezni

Ustavni sud je potom tu odluku proglasio protivustavnom. Tadašnji DOS je uzvratio udarac – Administrativni odbor poništio je prethodnu odluku i oduzeo DSS svih 45 mandata, jer je stranka isključena iz DOS. Poslanci su se nakon dva meseca vratili u skupštinu bez ikakve zvanične odluke. Ustavni sud je maja 2003, odlučio da mandati pripadaju poslanicima, a ne strankama. Krajem aprila prošle godine isti sud je doneo odluku da ugovori između političkih stranaka i odbornika, prema kojima stranke imaju pravo da u ime odbornika podnose njihove ostavke, nisu u saglasnosti sa Ustavom.

Novembra 2004, dogodio se prvi slučaj aktiviranja blanko ostavke na osnovu koje je oduzet mandat Dragiši Đokoviću koji je iz DSS prešao u DS. Godinu dana kasnije aktivirane su blanko ostavke poslanika G17 plus Vesne Lalić-Dragović i Sovranija Čonjagića, a maja 2006, na osnovu blanko ostavki oduzeti su mandati poslanicima G17plus Kseniji Milenković i Goranu Paunoviću, čiji se slučaj nalazi pred Sudom u Strazburu.

Tokom 2010, bio je veoma aktuelan mandat Dragana Šormaza, bivšeg člana DSS, ali i uloga Administrativnog odbora u kome je bilo moguće preglasavanje oko toga da li neko može da zadrži mandate ili ne. Providni manevar vladajuće koalicije da povećava broj članova odbora kako bi se taj mandat oduzeo DSS, predsednik LDP Čedomir Jovanović je nazvao političkim kriminalom, odnosno precizirao da bi se takav postupak u vreme Slobodana Miloševića okarakterisao kao “politički kriminal”.⁴⁰⁹

Dragan Šormaz je iz partije isključen u maju, a DSS je odmah aktivirala njegovu blanko ostavku. On je, međutim, tu ostavku povukao i Administrativni odbor skupštine je trebalo da glasa o tome da li pravo na taj mandat ima on ili stranka. O tome čiji je Šormazov mandat raspravljalo se nekoliko meseci (očigledno je bilo da DS želi da sačuva njegov mandat), da bi Administrativni odbor konačno 10. oktobra 2010 odlučio da Šormaz zadrži mandat. Šormaz je najpre nastupao kao samostalni poslanik, a potom prešao u redove SNS čime je poslanički klub “Napred Srbijo” dobio 22 poslanika. Posle raskola u SRS (2008), u poslanički klub Tomislava Nikolića prešao je 21 poslanik radikala, a lider tada novoosnovane Srpske napredne stranke (SNS) je s lakoćom političara koji zna da je u srpskoj politici sve

409 Politika, 1. oktobar 2010.

dozvoljeno, jednostvano, s malim smeškom na licu, tvrdio da je “blanko ostavke tih poslanika izgubio”.

Najčudnije odluke, potpuno suprotne od slučaja do slučaja, donosio je skupštinski Administrativni odbor u prvom postpetooktobarskom sazivu, sve dok Ustavni sud 2003. godine nije presudio da su vlasnici mandata poslanici, a ne partije. Stranke su onda uvele instituciju blanko ostavki, koje su poslanici potpisivali čim bi ušli u parlament, a partije ih po potrebi aktivirale. Blanko ostavke su na izvestan način legalizovane i Ustavom Srbije iz 2006, koji predviđa da je „poslanik slobodan da, pod uslovima određenim zakonom, neopozivo stavi svoj mandat na raspolaganje stranci na čiji predlog je izabran za poslanika”. Zakonom o lokalnim izborima otišlo se korak dalje, pa su u taj propis unete blanko ostavke, ali je Ustavni sud to proglasio neustavnim. U svakom slučaju, pitanje mandata, koje će morati uskoro da bude rešeno, prožeto je politikom, a sve institucije su taoci političkih partija kojima nije u interesu da se uvek definišu pravila igre.

Poslovník i TV prenosi

Novim Poslovníkom o radu skupštine, koji je usvojen krajem jula 2010, povećane su novčane kazne za poslanike, smanjen je broj odbora sa 30 na 19, omogućeno je da rasprava o potvrđivanju međunarodnog ugovora, manjoj izmeni ili dopuni postojećih zakona, prestanku važenja zakona, usklađivanju zakona Srbije sa propisima EU ne mora da traje po pet sati, jer poslanici mogu da predlože da se vreme za raspravu skрати.

Regulatorna tela imala su primedbu na odredbu Poslovníka prema kojoj njihove izveštaje usvaja skupština, smatrajući da se time na njih vrše politički pritisci. Novim poslovníkom prvi put je bila uvedena mogućnost da poslanici raspravljaju o izveštajima regulatornih tela na plenarnim sednicama, a ne u skupštinskim odborima, kao ranije. Predstavnicí regulatornih tela su ukazali da se tako šalje skrivena poruka da izveštaji treba da budu po volji vlasti, da bi bili oboreni u parlamentu. Evropska komisija je takodje ukazala da neka od predloženih rešenja u Poslovníku koji regulišu ovu metariju mogu da budu predmet zloupotreba.

Zato je početkom 2011. (u februaru) skupština izmenila poslovnik koji predviđa da izveštaje nezavisnih regulatornih tela ubuduće usvajaju nadležni skupštinski odbori, a da ih parlament potvrđuje. To se odnosilo na odredbu da Skupština može automatski da pokrene odgovornost nekog nezavisnog regulatornog tela, ako ne prihvati njegov izveštaj. Među nezavisnim regulatornim telima, izmenama su posebno navedeni zaštitnik građana, poverenik za informacije od javnog značaja, Agencija za borbu protiv korupcije, Državna revizorska institucija i poverenik za ravnopravnost.

Ni izmena Poslovnika nije uticala na ponašanje nekih poslanika, pa su se posle višemesečne pauze psovke i vređanja vratila u Skupštinu. Po radikalskoj navici, sadašnji naprednjak Tomislav Nikolić psovao je i izvređao Mladana Dinkića (doduše misleći da mu je isključen mikrofon), a sve mu je prethodila svađa između Dinkića i Jorgovanke Tabaković, članice naprednjaka, koja je tvrdila da je Dinkić nju izvređao. Svoj doprinos takvoj „raspravi“ dao je lider LSV Nenad Čanak, nazivajući Velimira Ilića (NS) „lažovom s imunitetom“ i praveći aluziju na njegov navodni alkoholizam. Sličnu aluziju iznela je i Suzana Grubješić (G17), posle čega se šef NS se uputio na alko test, navodeći: „svi koji me znaju, znaju da nisam okusio kap alkohala ne pamtim od kada“⁴¹⁰

Natezanje između parlamenta i javnog servisa Radio televizije Srbije (RTS) oko prenosa skupštinskih zasedanja, kulminiralo je početkom oktobra 2010, kada je RTS prekinuo prenos zbog utakmice odbojkaške reprezentacije Srbije, nakon čega je prekinuta i sednica parlamenta. Generalni direktor Radio-televizije Srbije Aleksandar Tijanić iskoristio je tu priliku da saopšti da će javni servis, ukoliko parlament ne izmiri dugovanja za direktne prenose skupštinskih zasedanja (ukupno 3,3 miliona eura), biti prinuđen da „prekine trošenje narodnih para“⁴¹¹ na televizijske prenose iz parlamenta. On je naveo da nijedan zakon ne obavezuje RTS da prenosi sednice parlamenta.

Spor oko tv prenosa zasedanja skupštine – i zbog plaćanja i zbog programske šeme javnog servisa – traje godinama. RTS povremeno izađe s

410 <http://www.vesti.rs/Politika/V-Ilic-Alko-test-pokazuje-da-nisam-imao-alkohola-u-krvi.html>.

411 <http://www.srbijanet.rs/tag/rts.html>.

pretnjom da će ukinuti prenose, a skupština odgovori prekidom sednica, jer poslanici, očigledno, vole da pričaju pred kamerama. Nekadašnja opozicija je zahtevala direktne tv prenose devedsetih godina zato što je to bio jedini način da se čuju i njeni stavovi i ispunjenje tog zahteva je smatrala jednom od najvećih demokratskih tekovina od ponovnog uvođenja više-partijskog sistema. Sadašnja opozicija se protivi ukidanju skupštinskih tv prenosa, često i ironično navodeći da ne treba rušiti tu tekovinu.

Međutim, ako se uzme u obzir gledanost skupštine Srbije, tv prenosi su nepotreban trošak. Prenosi sednica Skupštine Srbije imaju upola manje gledalaca od prenosa sportskih događaja, pokazuju istraživanja agencije „AFB Nilsen medija riserč“ iz prve polovine godine. Na primer, sednica na kojoj se raspravljalo o deklaraciji o Srebrenici u martu ove godine na Drugom programu RTS gledalo je oko 430.000 građana, odnosno oko šest odsto populacije, dok su piplmeri ove agencije istovremeno izmerili da je košarkašku utakmicu Partizan – Makabi na Prvom programu nacionalne televizije pratilo oko 13 odsto stanovnika.⁴¹²

412 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/209815/Skupstina-ne-moze-da-prizna-dug-RTSu>.

Zaključci i preporuke

Skupština Srbije je ušla u dobar ritam usvajanja zakona i drugih propisa radi usklađivanja s evropskim zakonodavstvom, ali je neophodno bolje praćenje primene tih propisa, što će se obezbediti i boljom komunikacijom između predlagača zakona i parlamenta.

Skupština Srbije u najkraćem roku mora da ukine blanko ostavke, ne samo zbog toga što je to jedan od uslova za evrointegracije (mada je i to sasvim dovoljan razlog), već i da bi se u parlamentu ukinula politička pijaca na kojoj se već godinama urušava i kredibilitet poslanika i same skupštine.

Skupština Srbije, takođe, mora još više nego do sada da utiče na odgovornost organa koji ne postupaju po preporuci nezavisnih regulatornih tela, a koji se u Srbiji godinama suočavaju sa izazovima i teškoćama. Mora se više pažnje obratiti njihovim izveštajima i da se pravovremeno reaguje na probleme na koje ona ukazuju. Skupština Srbije jeste poslednjih godina, donošenjem zakona dosta doprinela da se stvore uslovi za osnivanje i rad regulatornih tela ovlašćenih za različite oblike kontrole, usmeravanja i uređivanja javnih poslova i delatnosti, ali mora i više da se angažuje na tome da njihov rad ima i prave efekte, odnosno da regulatorna tela zaista postanu kontrolori vlasti.

Nezavisna regulatorna tela: postepena afirmacija

Nezavisna regulatorna tela su uspostavljena kao posebna vrsta institucija zadužena za nezavisnu i nepristrasnu analizu i korekciju rada državnih organa, ali i za zaštitu građana od diskriminacije, kako od državnih institucija, tako i od svih onih aktera u društvu koji bi mogli da budu nosioci diskriminatorne prakse.

Nezavisna regulatorna tela po svojoj prirodi, pravno gledano predstavljaju hibridno rešenje. Naime, u duboko centralizovanom i partokratском društvu položaj nezavisnih regulatornih tela u velikoj meri zavisi upravo od aktera za čiji su rad i korekciju zaduženi – odnosno od osnivača (Republike Srbije). Dakle, nezavisna tela čiji je posao da kontrolišu i regulišu rad državnih organa u najvećoj meri zavise od onih koje treba da kontrolišu. Poseban apsurd predstavlja novi Poslovnik Narodne skupštine, koji predviđa i nadzor nad nezavisnim regulatornim telima. Tako je u praksi, a na osnovu novog Pravilnika, moguće da Narodna skupština (na predlog resornog odbora) odbaci, tj. ne prihvati izveštaj o radu (godišnji izveštaj koji su nezavisna regulatorna tela dužna da dostave skupštini), čime bi se mogao pokrenuti postupak za utvrđivanje odgovornih funkcionera nezavisnih regulatornih tela. Novim Poslovnikom Narodna skupština i njeni poslanici će biti u prilici da usvoje ili ne usvoje godišnji izveštaj, na primer, Agencije za borbu protiv korupcije, čiji je posao kontrola imovinskog stanja narodnih poslanika, ali i nadzor nad duplim funkcijama poslanika.

Republika Srbija je dužna da nezavisnim regulatornim telima omogući slobodan rad, finansiranje, zaštitu i podršku, ali u poslednjih nekoliko godina pokazalo se da su državni organi, svesno ili nesvesno, značajno opstrurali rad i delovanje nezavisnih regulatornih tela. U poslednjih šest godina osnovano je nekoliko regulatornih tela: Državna revizorska institucija, poverenik za informacije od javnog značaja, Komisija za zaštitu

konkurencije, Republički odbor za rešavanje sukoba interesa, Komisija za hartije od vrednosti, ombudsman, Republička radiodifuzna agencija i Republička agencija za telekomunikacije, Agencija za borbu protiv korupcije, poverenik za zaštitu ravnopravnosti. Sva ta tela osnovana su sa namerom da se Srbija približi evropskim vrednostima za koje se veći deo društva, makar deklarativno,⁴¹³ zalaže.

Sudbina nezavisnih regulatornih tela u velikoj meri zavisi od ličnih kvaliteta osobe koja je postavljena na čelo institucije. Naime, u društvu u kome ne postoji klasičan birokratsko-institucionalni okvir za rešavanje problema, pokazalo se da je lično umeće, istrajnost i kvalitet vodeće osobe bilo koje od ovih institucija često presudna za uspešan rad. Naime, državne institucije su prema svim novoformiranim nezavisnim regulatornim telima pokazale izvesnu vrstu otpora. Ovo se pre svega odnosi na proces uspostavljanja rada nezavisnih regulatornih tela. Gotovo sva nezavisna tela imaju probleme sa normalnim funkcionisanjem još od svog formiranja. Najveći otpor i/ili nerazumevanje država je pokazala u odnosu na obezbeđivanje prostora za rad nezavisnih tela, ali je problema bilo i kod popunjavanja radnih mesta, odnosno u odobravanju adekvatnih budžetskih sredstava za rad nezavisnih tela. Tako, poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka ličnosti šest godina posle osnivanja ovog tela još uvek ne poseduje adekvatne prostorije za ovu instituciju. Takođe, ni Agencija za borbu protiv korupcije još uvek nije popunila sistematizacijom predviđena radna mesta upravo zbog nedovoljnog i neadekvatnog poslovnog prostora.

O radu nezavisnih regulatornih tela možda najbolje svedoči sudbina bivše predsednice Komisije za zaštitu konkurencije Dijane Marković – Bajalović. Komisija za zaštitu konkurencije osnovana je 2006. godine, kada je Marković – Bajalović postavljena za predsednicu ovog tela. Sve do 2009. godine ova institucija nije imala dovoljno širok pravni okvir za delovanje,

413 Zanimljivo je da je najjača opoziciona stranka – Srpska napredna stranka obećala da bi po dolasku na vlast "ukinula veliki broj agencija". I mada nisu sasvim jasno precizirali na koje agencije misle (njih ima više od 100 u Srbiji), zanimljivo je da naprednjaci ovu vrstu institucija vide kao štetne za društvo. Detaljnije u: http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2011&mm=01&dd=14&nav_id=485915.

a onda, kada su dodatna ovlašćenja za ovu instituciju odobrena (na pritisak Komisije EU), predsednici ovog tela nije bio produžen mandat.⁴¹⁴ Za četiri godine rada Komisije za zaštitu konkurencije na osnovu rešenja te Komisije, nijedan srpski tajkun nije kažnjen zbog monopolskog ponašanja. Sva rešenja oborena su na sudu. Naknadno, gospođa Marković – Bajalović javno je izrekla tvrdnju da je zbog prodaje kompanije *Večernje novosti* na nju direktan pritisak vršio Milan Beko. Niko iz izvršne vlasti nije stao u zaštitu Marković – Bajalović, takođe predsednica Skupštine Srbije nije reagovala na pismo koje joj je uputila bivša predsednica Komisije, u kome se navode ozbiljne optužbe na račun nekih tajkuna.

Agencija za borbu protiv korupcije

Agencija za borbu protiv korupcije operativno deluje nešto više od godinu dana. Agencija je regulatorno telo od koje se u javnosti najviše očekuje. Naime, u tokom prve godine rada Agencije stvorila se atmosfera da je reč o nekakvoj posebnoj istražnoj instituciji (agenciji) koja ima zadatak da poput policije i suda „lovi“ one koji se služe korupcijom. U takvoj atmosferi velikog očekivanja, većem delu javnosti, posebno medijima, promakla je važna činjenica da je ovde reč o posebnoj instituciji koja sistemskim merama (u oblasti zakonodavstva, edukacije i sl.) treba sistemski da se bavi suzbijanjem korupcije. Dakle, nije reč o državnoj agenciji čiji je zadatak jurenje korumpiranih lekara i političara, već o telu čija je uloga u sistemu daleko šira i sveobuhvatnija.

Prošle godine Srbija je bila sama na 83. mestu, a sada deli poziciju od 78. do 84. mesta sa Kinom, Grčkom, Kolumbijom, Lesotom, Peruom i Tajlandom. Rangirano je 178 zemalja i teritorija sa rasponom indeksa od 1,1 (Somalija) do 9,3 (Danska, Novi Zeland i Singapur). Od zemalja regiona, Slovenija je 27. sa 6,4, Hrvatska i Makedonija dele 62. mesto sa indeksom 4,1, Crna Gora i Rumunija dele 69. mesto sa 3,7, a odmah iza njih sa

414 U vreme kada je Komisija donosila veliki broj rešenja protiv kompanija čiji su vlasnici uglavnom najveći srpski tajkuni, Odbor Skupštine Srbije za trgovinu u oktobru 2010. godine Dijani Marković – Bajalović nije produžio mandat. Saglasnost ovog Odbora bila je neophodna za reizbor predsednice Komisije.

indeksom 3,6 je Bugarska, na deobi 73. mesta. Lošije od Srbije rangirane su Albanija (3,3 na 87. mestu) i Bosna i Hercegovina (3,2 na 91. mestu).

Korupcija će, posle rešavanja pitanja Haga i Kosova, biti najveći problem i izazov za Srbiju na putu evropskih integracija, ocenila je regionalna koordinatorka Transparensi internešnela za jugoistocnu Evropu Koni Abel.⁴¹⁵ Ona je ocenila da su zakoni usvojeni, mnogi od njih u potpunosti na nivou evropskih zakona, uspostavljena je antikorupcijska agencija, rade regulatorna tela, ali kada se pogleda izbliza – rad mnogih tela je otežan ili je praksa različita od zakonske teorije. Kao primer je navela oblast koja je, prema njenim rečima, od ogromnog značaja i za EU i Transparensi – javne nabavke, gde u zakonu postoji Komisija za zaštitu prva ponuđača kao nezavisno telo, a u praksi ona godinu i po dana radi na drugačiji način. Javne nabavke su, kazala je Abel, na vrhu liste antikorupcijskih prioriteta za EU i Transparensi, jer se tu troši najviše državnog novca, a procene su da se nepotrebno potroši gotovo četvrtina jer se postupci ne sprovode na odgovarajući način.⁴¹⁶

Glavni generatori korupcije, na koje ukazuje Verica Barać su: „Političke stranke, sprega između tajkuna i vrhova političkih stranaka i delova kriminala. Oni su napravili korumpcionašku infrastrukturu preko koje funkcioniše vlast u Srbiji, koja je potpuno neodgovorna. U međuvremenu su napravili ozbiljnu kontrolu medija, tako da nema nikakvog pritiska javnosti. To sve su sasvim dobre prilike za nesmetano funkcionisanje sistemske korupcije, odnosno vlasti koja na tome počiva. Naša vlast je potpuno nekontrolisana“.⁴¹⁷ Vilijam Infante, stalni koordinator Kancelarije Ujedinjenih nacija u Srbiji, svedoči o tome da je u Srbiji snažna sprega partijskih krugova i krugova krupnog biznisa: „Mi znamo da političke partije u Srbiji uživaju podršku krupnog biznisa. Ono, međutim, što je važno, jeste da Srbija ulaže napore da tome stane na put. Primera radi, trenutno imamo predlog zakona o finansiranju političkih partija koji će, nadamo se, biti usvojen iduće godine. To, razume se, neće rešiti problem jer usvajanje za-

415 Beta, 23. oktobar 2010.

416 Isto

417 http://www.slobodnaevropa.org/content/tema_sedmice_korupcija_srbija/2245654.html.

kona samo po sebi i ne može da ga reši. Dakle, od toga da li će se zaista primenjivati Zakon o finansiranju političkih partija, zavisice da li ćemo izaći iz kruga političke arbitrarnosti i političke patronaže iz partijske uzurpacije institucija“.⁴¹⁸

Zoran Stojiljković, član Odbora Agencije za borbu protiv korupcije, ističe da je poverenje građana u političare toliko opalo, da se može uporediti sa Miloševićevom 1997, i 1998. godinom. Za proteklih 10 godina demokratske tranzicije u Srbiji, uprkos sijasetu korupcionarskih afera i činjenici da je svaka četvrta privatizacija bila sumnjiva, ni jedan visoko pozicionirani državni funkcioner nije ni optužen, a kamoli osuđen: „Ako neko iz vrha političke piramide bude osuđen za korupciju, što bi onda snagom primera delovalo, tek onda možemo razmišljati o nečemu što su efekti prevencije i edukacije“.⁴¹⁹

Programski direktor organizacije Transparentnost Srbija Nemanja Nenadić izjavio je da Srbija radi na suzbijanju korupcije i da je napredak postojao onda kada je trebalo doneti odgovarajuće zakonske propise, a stagnacija se beleži otkako je došlo do primene. Postoji porast broja otkrivenih dela korupcije, ali ona godinama ostaju bez epiloga ili se događa da optužnicom nisu obuhvaćeni učesnici, kao što je bio slučaj sa “drumskom mafijom”. Nenadić ocenjuje i da se u Srbiji aktivno radi na prevenciji, što se u narednim godinama može odraziti na percepciju korupcije, ali sada je nužno unaprediti i kontrolu.⁴²⁰

Prema podacima Antikorupcijskog savetovališta koje funkcioniše u okviru organizacije Transparentnost Srbija, slučajevi korupcije u Srbiji najčešći su u području javnih nabavki, pravosuđa, obrazovanja, zdravstva, poreza i finansija. Upravo su javne nabavke targetirane kao “najklizaviji” teren, zbog čega je kao prvu pomoć EU pokrenuo twining projekat jačanja javnih nabavki u Srbiji. Projekat je upravo započeo, a danski i slovenački stručnjaci pomažu srpskim institucijama u reformisanju i unapređivanju sistema javnih nabavki.

418 Isto

419 Isto

420 <http://www.seebiz.eu/sr/politika/srbija-dopustena-mera-korupcije---jedna-cokolada-od-300-grama,99424.html>.

Kao glavni razlog stagnacije u borbi protiv korupcije predsednik Transparentnosti Vladimir Goati naveo je politički sistem u kome stranke dominiraju nad parlamentom, "umesto poslanika biraju se partijski delegati sa blanko ostavkama, a državni novac nedovoljno štedi". Goati smatra da se na primeru odnosa vlasti prema Agenciji za borbu protiv korupcije vidi i odnos prema borbi protiv korupcije. Umesto istinske borbe protiv kriminala i korupcije, vlast se odlučila za duh solidarnosti između političkih aktera koji je nadvladao opšti interes i upravo zbog toga se i u medijima i u javnosti stalno govori o takozvanoj sitnoj korupciji.⁴²¹ Goati takodje ističe da "politički sistem u velikoj meri određuje koliki će stepen korupcije biti moguć, a naš sistem otvara prostor za korupciju".⁴²²

Tokom prve godine Agencija je uporedo sa primenom Zakona radila i na uspostavljanju stručnih službi (sprovedena su tri javna konkursa za popunjavanje radnih mesta u službi Agencije), kao i na stvaranju osnovnih tehničkih preduslova za nesmetano funkcionisanje Agencije.

Prva akcija Agencije bila je prijava imovine funkcionera. Već tokom prvog meseca 95 odsto funkcionera je prijavilo svoju imovinu. Problem je nastao kada je trebalo ispuniti drugu obavezu (rok 31. mart 2010), koja se odnosi na sukob interesa u okviru vlasti. Tada je nestala politička volja jednog broja funkcionera koji nisu bili spremni za konkretnu primenu zakona. Oni su uspeli da izdejstvuju izmenu zakona. Jednim protivustavnim amandmanom zaustavljena je primena zakona i omogućeno mnogim funkcionerima da tumače zakon kako im odgovara. Iza te samovolje, ističe se u prvom izveštaju Agencije, stoje lični i grupni interesi koji narušavaju opšti interes.

Drugi problem, navodi se u Izveštaju Agencije, jesu predstavke građana koje se u najvećem broju odnose na privatizaciju u prioteklih 20 godina i delom na funkcionisanje javnih i državnih preduzeća i servisa. Očekivanja građana u zaustavljanju korupcije bila su velika, a mogućnosti Agencije su male.

Upoznavanje državnih funkcionera sa radom Agencije je takođe zauzelo važno mesto u prvoj godini rada, pa je u pet navrata širom Srbije

421 Blic, 31. januar 2011.

422 Beta 26. oktobar 2010.

održano po desetak radnih sastanaka koji su obuhvatili funkcionere i državne službenike, predstavnike organa teritorijalne autonomije, lokalne samouprave, civilnog sektora i medije iz gotovo svih opština i gradova u Srbiji.

Zakonom o Agenciji su prvi put propisane prekršajne kazne za kršenje odredaba tog zakona, a za neprijavlivanje i davanje lažnih podataka o imovini, propisana ja kazna zatvora i zabrana obavljanja javne funkcije u periodu od 10 godina, ukoliko funkcioner bude osuđen na kaznu zatvora.

Agencija je ustanovljena kao institucija sa jakom preventivnom ulogom koju do sada niko od organa koji su se bavili korupcijom nije imao i njen osnovni cilj je da u koordinaciji sa drugim organima javne vlasti, civilnim sektorom, medijima i javnošću u celosti poboljša stanje u ovoj oblasti. Između ostalog, Agencija u tom preventivnom smislu ima ovlašćenja da sa državnim organima radi na izradi njihovih planova integriteta. Kao novina u našem pravnom sistemu, ovi planovi treba da osiguraju smanjenje i otklanjanje rizika za nastanak i razvoj korupcije.

Agencija je dobila i nadležnosti u kontroli finansiranja političkih stranaka. Novim zakonom će biti omogućeno da izveštaji o finansijskom poslovanju stranaka budu znatno transparentniji.⁴²³ U međuvremenu je Agencija izmenila obrasce za prijavljivanje troškova prilikom sprovođenja izborne kampanje. Rad na novom zakonu je važan, posebno zato što je 2010. godine Grupa država protiv korupcije (GREKO) pri Savetu Evrope radila na trećoj evaluaciji koja tematski pokriva finansiranje političkih stranaka i inkriminaciju korupcije, a njihova analiza zakonodavnog okvira je pokazatelj šta treba preduzeti u ovoj oblasti.

Međutim, u prvoj godini postojanja Agencija je naišla na nekoliko ozbiljnih prepreka u svom radu. Na prvom mestu reč je o izmenama Zakona o Agenciji (avgust 2010). Skupština je donela odluku po kojoj je razvlastila Agenciju da primeni Zakon na funkcionere koji su, protivno Ustavu

423 Međutim, prema rečima predsednika Odbora Agencije za borbu protiv korupcije Čedomira Čupića, kontrola partija po postojećem predlogu zakona može biti problematična.. On je naveo da je drugi problem što Agencija treba da prati finansiranje političkih stranaka, a postojeći zakon ne pruža mogućnost za to, i izrazio očekivanje da će se novi zakon koji bi regulisao tu oblast uskoro naći u parlamentu i zbog toga što je zemlja ušla u izbornu godinu. Detaljnije u: www.blic.rs.

i nekim drugim pojedinačnim zakonima, pre početka primene Zakona o Agenciji postavljeni ili izabrani na više funkcija, pod uslovom da su na jednu od tih funkcija izabrani direktno od građana. Drugim rečima, Agenciji je onemogućeno da sprovede zakonske odredbe po kojima bi funkcioneri morali da odustanu od one funkcije (ili funkcija) koje obavljaju, a za koje Agencija proceni da nisu u skladu sa zakonom, odnosno, u skladu sa opštim interesom građana Srbije. Prema rečima visokih državnih funkcionera, ova izmena je privremenog karaktera – jer neće važiti posle narednih parlamentarnih izbora, kad bi pitanje dvostrukih funkcija trebalo da bude rešeno. Reč je o svojevrsnom presedanu, jer izmena ovog zakona “u hodu” predstavlja pokaznu vežbu za sve buduće sporne situacije, kada bi vladajuće koalicije mogle da izmene sve one zakonske odredbe koje ne bi odgovarale postojećoj vladajućoj garnituri.

Daleko veći problem predstavlja Nacrt zakona o finansiranju stranaka koji je u proceduri. Naime, ovaj zakon trebalo bi da jasno definiše pravila vezana za finansiranje stranaka, dok je Agencija zadužena za kontrolu sprovođenja zakona. Međutim, donošenje zakona prate izvesne kontroverze. U Nacrtu zakona o finansiranju političkih stranaka u Srbiji nisu uvažene tri preporuke Grupe država protiv korupcije (GREKO). Predsednik GREKO Drago Kos izjavio⁴²⁴ je da nije prilagođena stavka o kontroli korišćenja sredstava u javnoj svojini za potrebe partije i o kontroli stranaka. Preporuke nisu uvažene ni u slučaju položaja nezavisnog spoljnog revizora, niti kod mogućnosti da kontrolom budu obuhvaćene, ne samo stranke, nego i sve druge institucije ili organi koji su povezani sa strankom ili su pod njenom kontrolom. Uprkos tome, Kos smatra da zakon predstavlja dobru polaznu osnovu: „Tekst zakona je već sada veoma dobar, samo treba dodati još nekoliko stvari. Naravno, sve to ukoliko se zakon usvoji i primeni ovako kako je napisan, odnosno ako ne pretrpi neke izmene. Jer, koliko vidim, partije svaki dan izmišljaju neke nove stvari i vraćaju se na nešto što je već usaglašeno“.⁴²⁵

Zakon je sačinila radna grupa Ministarstva pravde i Agencija za borbu protiv korupcije polovinom decembra prošle godine, a pozitivno mišlje-

424 www.politika.rs.

425 Isto

nje su dali Venecijanska komisija i GREKO. Potom je doraden na osnovu njihovih preporuka.

Ipak, 28. februara Vlada nije usvojila Nacrt zakona o finansiranju politickih stranaka, a u javnosti su se pojavile spekulacije da su predstavnici G17plus tražili izmene pojedinih veoma bitnih odredbi – recimo, da se dvostruko poveća procenat koji se iz budžeta izdvaja za parlamentarne partije, a da se smanji iznos namenjen Agenciji za borbu protiv korupcije koja treba da kontroliše stranačke finansije.⁴²⁶

Dakle, očito je da će regulatornim telima poput Agencije u procesu daljeg rada biti potrebna veća podrška društva (civilnog društva, medija, posebno državnih institucija), jer ako se pogleda spisak nadležnosti Agencije, pred ovom ustanovom u narednom periodu je veoma veliki posao.

Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka ličnosti

Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka ličnosti i republički ombudsman predstavlja instituciju sa značajnim kredibilitetom u društvu. Medijska vidljivost, reputacija i stručnost ljudi koji rade u ovim telu dovela je do dobrog rezultata u poslednjih nekoliko godina. Mada je i ova institucija u početku imala priličnih problema (koji još uvek nisu u potpunosti otklonjeni) očito je da je došlo do njenog veoma vidljivog profilisanja u društvu. Šabić ističe da u „oblasti slobode pristupa informacijama, već nekoliko godina imamo kontinuiran progresivan proces“.⁴²⁷

Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka ličnosti (u daljem tekstu poverenik) predstavlja jednu od najefikasnijih službi državnog aparata. Od osnivanja 2006. godine, ovoj instituciji se svake godine obraća 10-20 odsto više građana, preduzeća, medija idr. sa zahtevom da se omogući pristup nekoj od informacija od javnog značaja. Prema podacima⁴²⁸ službe Poverenika, u 2010. godini se više od 45.000 građana, udru-

426 Izvor: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6458919,00.html>.

427 Beta, 28. mart 2011.

428 Svi podaci vezani za rad Poverenika dostupni su u okviru godišnjeg izveštaja, koji se može pronaći na internet stranici poverenika: www.poverenik.org.rs.

ženja građana, političkih partija, medija, ali i organizacija vlasti⁴²⁹ pozvalo na Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Dok je samom Povereniku u 2010. podneto više od 2000 žalbi. Od tog broja 93 odsto žalbi je bilo osnovano. Takođe je zanimljivo da su se građani, organizacije i druga udruženja u 95 odsto slučajeva žalili Povereniku posle tzv. fenomena "ćutanja administracije".⁴³⁰

U 2010. godini procesuirano je više od 3000 predmeta od kojih je 2898 vezano za oblast pristupa informacijama od javnog značaja. Broj zahteva je za 55 odsto veći nego prošle godine, a za 7,5 puta veći nego u 2005. godini, što je potvrda da veliki broj građana insistira na svom pravu. Povereniku je podneto više od 9000 žalbi. Od ukupnog broja pritužbi jedva 300 je došlo iz četiri najveća grada južne Srbije, Vranja, Leskovca, Niša i Pirota.

Najviše je pritužbi na rad Ministarstva policije, što, kako je objasnio, ne znači da je MUP negativan primer poštovanja zakona, već da je to organ koji raspolaže ogromnom količinom informacija.⁴³¹ Najlošije saraduje sa resorima finansija i životne sredine i prostornog planiranja.

Prema rečima Šabića, Ministarstvo finansija bitno mora da popravi svoj odnos prema komunikaciji sa javnošću: "Ja sam prošle godine bio prisiljen da uputim pismo premijeru Srbije i da ga upozorim na teško shvatljiv stepen netransparentnosti tog ministarstva u komunikaciji sa udruženjima građana koja su se zanimala za pitanja restitucije".⁴³² Poverenik kaže da je "prosto bilo neshvatljivo šta je sve tretirano kao tajna i šta je sve uskraćivano tim ljudima i organizacijama." "Upozorio sam da to ne može da bude problem samo sa stanovišta pristupa informacijama, jer problem sa restitucijom počinje da postaje i problem našeg puta ka Evropskoj uniji".⁴³³

429 Zanimljivo je da su se neki državni organi pozivali na Zakon o dostupnosti informacijama od javnog značaja u slučaju kada drugi organi vlasti nisu hteli da dostave podatke.

430 Vlada Srbije nikada nije donela Akcioni plan za njenu realizaciju.

431 Beta, 28. mart 2011.

432 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/866136/Raste+poverenje+u+Poverenika.html>.

433 Isto

Šabić je, predstavljajući godišnji izveštaj o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja za prošlu godinu, rekao da se veliki broj žalbi povereniku odnosi na reformu pravosuđa u okviru koje je sproveden opšti izbor sudija i tužilaca. Prema njegovoj oceni, to je rezultat netransparenčnosti izbora, koja je bacila senku na ceo proces reforme.

Šabić je ocenio da je Srbiji poteban snažan demokratski sistem kontrole vlasti i da nije stvar nečije dobre volje da li će transparentno prenositi informacije od javnog značaja, već je to obaveza svih organa vlasti.

Poverenik je takođe naglasio da Zakon o zaštiti podataka o ličnosti nije usaglašen sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, ali ni sa Ustavom Srbije. Rekao je da je "to je krovni zakon koji razradu fundamentalnih principa zaštite podataka o ličnosti prenosi na sektorske zakone, a mi na tom planu nismo uradili ništa da regulišemo pitanja biometrije, video nadzora, privatnog sektora bezbednosti, delovanja detektivskih agencija. Nemamo zakone kojima je ta oblast uređena".⁴³⁴

Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, Srbija se obavezala da će u razumnom roku uskladiti sopstveno zakonodavstvo sa zakonodavstvom EU. U ovoj oblasti je u poslednje dve godine bilo sasvim malo napretka. Iako je donet Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, taj Zakon nije dovoljno usklađen sa standardima EU. Isto tako, iako je usvojena Strategija zaštite podataka o ličnosti, ona u praksi nikada nije počela da se primenjuje.⁴³⁵ Usklađivanje ove oblasti je, ne samo obaveza u okviru Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, već je ova oblast posebno važna za svakodnevni život građana. Ovaj Zakon reguliše sve lične podatke građana, ali i pitanje korišćenja videonadzora,⁴³⁶ biometrijskih podataka itd.

434 Isto

435 Vlada Srbije nikada nije donela Akcioni plan za njenu realizaciju.

436 Bizaran primer važnosti regulisanja ove oblasti je i pojavljivanje snimka seksualnog odnosa dvoje mladih ljudi. Naime, u martu 2011. godine u velikom broju tabloida pojavio se snimak seksualnog odnosa na javnom mestu koji je zabeležen policijskom kamerom za nadzor. Snimak se u celosti pojavio i na internetu, a zbog neuređenosti ove oblasti bilo je moguće da policajac prebaci ovaj snimak i na internet stranice. Epilog ovog slučaja je velika medijska senzacija i krivačna prijava protiv policajca koji je neovlašćeno zloupotrebio ovaj snimak.

Zaštitnik prava građana (ombudsman)

Institucija republičkog ombudsmana predstavlja jednu od najvažnijih ustanova za rešavanje pitanja prava građana. Uloga zaštitnika građana je da otkloni brojne propuste administracije (tj. državne birokratije) prema građanima.⁴³⁷ Uloga ombudsmana je da u ime obespravljenih građana, nastupa pred državnim organima. Zaštitnik građana, kao i poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka ličnosti, ne mogu da postupaju po žalbama i pritužbama građana kada je u pitanju rad: Vlade Srbije, sudova, tužilaštva, predsednika Republike, Narodne skupštine, i Ustavnog suda.

U godišnjem izveštaju za 2010. godine, kancelarija zaštitnika građana, konstatovala je da u praksi postoji velika diskrepancija između ustavnih i drugih zakonskih rešenja i prakse. Preciznijim pregledom izveštaja, vidi se da u Srbiji i dalje postoje problemi u realizovanju građanskih prava (od medijskih sloboda, do položaja nacionalnih manjina i marginalizovanih grupa).⁴³⁸ Prema navodima iz godišnjeg izveštaja zaštitnika građana, najproblematičnije oblasti u Srbiji ostaju sudstvo (pitanje prava na pravično

437 Preciznije: zaštitnik građana, po pritužbi građana ili sopstvenoj inicijativi, u posebnom postupku proverava da li je u radu organa uprave bilo ili ima propusta. Ako ih utvrdi, zaštitnik građana traži od organa uprave da propuste ispravi i preporučuje način za to. Organ uprave mora obavestiti zaštitnika o tome šta je uradio po preporuci i, ako nije, obrazložiti zašto. Osim pokretanja i vođenja postupka, Zaštitnik građana može da posreduje, daje savete i mišljenja i utiče na unapređenje rada organa uprave i zaštite ljudskih sloboda i prava. Tako zaštitnik građana deluje preventivno (sprečava buduće slučajeve kršenja prava) i edukativno (obrazuje građane, ali i zaposlene u organima uprave o ljudskim pravima i njihovoj zaštiti). Posebno je to slučaj sa ranjivim grupama, kao što su Romi i pripadnici drugih nacionalnih manjina, osobe sa invaliditetom, bolesni, osobe lišene slobode, žene, izbegli i raseljeni, pripadnici seksualnih i pojedinih verskih manjina, deca, socijalno ugroženi, stranci. Izvor: http://www.ombudsman.rs/attachments/1306_Redovan%20godisnji%20izvestaj%20za%202010.pdf.

438 Posebno je to slučaj sa ranjivim grupama, kao što su Romi i pripadnici drugih nacionalnih manjina, osobe sa invaliditetom, bolesni, osobe lišene slobode, žene, izbegli i raseljeni, pripadnici seksualnih i pojedinih verskih manjina, deca, socijalno ugroženi, stranci. Izvor: http://www.ombudsman.rs/attachments/1306_Redovan%20godisnji%20izvestaj%20za%202010.pdf.

suđenje i reforma sudstva).⁴³⁹ Takođe su uočeni propusti na polju zaštite privatnosti građana,⁴⁴⁰ medijskih sloboda, socijalnih i ekonomskih prava, prava nacionalnih manjina itd.

Na prvom mestu zaštitnik građana konstatovao je da u 2010. godini najviše problema bilo po pitanju izbora za Savete nacionalnih manjina. U procesu izbora Saveta, kancelarija zaštitinika građana našla je nekoliko propusta, koji su u saradnji sa nekadašnjim ministarstvom za ljudska i manjinska prava otklonjeni.

Sušinski problem, ostaje pitanje konstituisanje Bošnjačkog nacionalnog saveta u Sandžaku. Prilikom posete Novom Pazaru, omudsman Saša Janković, konstatovao je da: "Zbog nekih okolnosti oni se osećaju diskriminisanim. Smatraju da su izloženi nekorektnom ponašanju centralnih vlasti, pa čak i institucija lokalne vlasti. Od nedavno u Beogradu je stvorena mnogo veća svest o značaju adekvatnog tretiranja ovog područja. Nije dobro ni za ekonomski potencijal ovog kraja, niti može privući bilo kakav kapital, ako se problemi preneglašavaju ili stavljaju pod tepih, već se moraju rešavati".⁴⁴¹ Takođe, ombudsman je prilikom poslednje posete ovom regionu rekao da je Beograd dužan da pokaže ovim građanima da ih ne razlikuje od drugih i da nema nijedan drugi interes već da i ovde pokaže da je prosperitet građana najveći interes.⁴⁴²

Od ukupnog broja pritužbi koje su tokom minule 2010. godine upućene zaštitniku građana, tri odsto prosledili su Novopazarci. Polovina pritužbi bazira se na nezadovoljstvu radom gradske administracije i uprave, a

439 Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti konstatovao je manjak transparentnosti u tom postupku, Ustavni sud Srbije doneo je „pilot“ presudu u korist jednog neizabranog sudije. Zaštitniku građana pritužbom se obratilo 178 učesnika na konkursu za opšti (re) izbor sudija, koji je Visoki savet sudstva sproveo u toku 2009. godine. Posle sprovedenog postupka kontrole, zaštitnik građana je utvrdio niz propusta.

440 Prilikom donošenja Zakona o elektronskim komunikacijama i Zakona o vojnim službama bezbednosti, nije usvojen jedan od dva amandmana ombudsmana koji je predviđao kontrolu suda nad procesom nadziranja privatnosti građana.

441 <http://bosnian.trib.iz/analize/izvietaji/item/100908-republički-ombudsman-o-problemima-u-sandžaku--tište-nas-isti-problemi->

442 Isto

ostalo se uglavnom odnosilo na nepoštovanje manjinskih ili dečjih prava. Broj realizovanih preporuka je polovičan, kakav je prema statistici i na republičkom nivou.

Ombudsman je u svom izveštaju konstatovao i probleme vezane za konkretne slučaje kršenja ljudskih prava pripadnika nacionalnih manjina. Tako se u izveštaju navode i incident iz 2010. godine, javnosti dobro poznat slučaj Jabuka.

Ombudsman je u poslednjih godinu dana aktivno bio uključen i u analizu procesa reizbora sudija. U javnosti se pojavila tvrdnja da su prilikom procesa reizbora i pripadnici BIA učestvovali u postupku reizbora sudija. Međutim nakon posete BIA i razgovoru sa direktorom Sašom Vukadinovićem i njegovim saradnicima, ombudsman je rekao da je od prvog čoveka te službe dobio informaciju da Agencija niti jednim svojim aktom, činom, radnjom ili bilo kojim drugim delom iz svoje nadležnosti "nije učestvovala u porupku izbora i razrešenja sudija."⁴⁴³

Takođe je zanimljiv i rad zaštitnika građana sa licima lišenim slobode. Ovo uključuje pritvorena i zatvorena lica u zatvorskom sistemu, ali i lica u u socijalnim i psihijatrijskim ustanovama. Zaštitnik građana je tokom 2010. godine postupao u oko 230 predmeta po sopstvenoj inicijativi i pritužbama lica lišenih slobode, obavio oko 50 kontrolnih poseta policijskim stanicama, pritvorskim jedinicama, zatvorima i stacionarnim socijalnim i psihijatrijskim ustanovama (15 poseta policijskim stanicama, 20 poseta zatvorima i pritvorskim jedinicama i 15 poseta stacionarnim socijalnim i psihijatrijskim ustanovama). Pritužbe su se odnosile najčešće na nedostatke u smeštajnim i ostalim životnim uslovima lica lišenih slobode, a nije bilo pritužbi na torturu kao institucionalnu, sistemsku pojavu. Na osnovu rezultata izvršenih kontrola i kontinuiranog praćenja stanja, zaštitnik građana smatra da u Srbiji ne postoji sistemska tortura.⁴⁴⁴ Međutim, zaštitnik građana konstatuje da su uslovi u zatvorima u Srbiji još uvek jako loši, a

443 www.blic.rs.

444 Detaljnije u: http://www.ombudsman.rs/attachments/1306_Redovan%20godisnji%20izvestaj%20za%202010.pdf.

primedbe koje zaštitnik iznosi o stanju ljudskih prava u zatvorima u Srbiji na tragu je zaključaka i HOS.⁴⁴⁵

Kancelarija zaštitnika tokom 2010. godine bavila se sistemskim pitanjima vezanim za ljudska prava građana (zakonske inicijative, javne rasprave...), ali i konkretnim primerima kršenja ljudskih prava.⁴⁴⁶ Ova institucija pokazala je veliko interesovanje i za rad NVO, čime je postala jedan od najvažnijih partnera civilnog društva na polju ljudskih prava.

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti

U 2010. godini sa radom je počela i poverenica za zaštitu ravnopravnosti. Na osnovu Zakona o zabrani diskriminacije⁴⁴⁷, izabrana je poverenica čija su ovlašćenja na polju suzbijanje diskriminacije velika. Od sada će svi građani koji smatraju da su diskriminirani od strane državnih organa, preduzeća, dakle, svih pravnih aktera u društvu svoje pritužbe upućivati kancelariji poverenice za zaštitu ravnopravnosti. Kako je ova kancelarija uspostavljena pre manje od godinu dana, i kako još uvek ne poseduje adekvatne resurse za rad, o radu ove institucije je još uvek nemoguće dati objektivnu procenu.

Zakonom o zabrani diskriminacije, ustanovljeno je posebno nezavisno telo – poverenik za zaštitu ravnopravnosti koji treba da obezbedi uspešno sprečavanje, zabranu i borbu protiv svih oblika, vrsta i slučajeva diskriminacije. Zakonom protiv diskriminacije i uspostavljanjem poverenika za jednakost Srbija je napravila važan korak u ispunjavanju međunarodnih standarda u oblasti zabrane diskriminacije.

445 Za detalje pogledati odeljak ovog izveštaja o stanju ljudskih prava u zatvorima u Srbiji.

446 Ombudman je bio uključen i u rešavanje većeg broja konkretnih primera, među njima ističemo primer medijacije u Osnovnoj školi "Sava Šumanović" u Zemunu. U ovoj OŠ došlo je do pobune jednog dela učenika i roditelja. Naime, u jednom razredu je zbog "problematičnog ponašanja hiperaktivnog dečaka", došlo do eskalacije nezadovoljstva. Radom ombudsmana i Ministarstva prosvete pronađeno je adekvatno rešenje.

447 Helsinški odbor objavio je posebnu publikaciju vezanu za ovaj zakon – Vodič kroz zakon o zabrani diskriminacije. Vodič je dostupan na adresi: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Vodic%20kroz%20zakon%20o%20zabrani%20diskriminacije.pdf>.

Nadležnosti poverenika su brojne i veoma široko postavljene, što treba da omogući ovom novom nezavisnom telu uspešnu borbu u sprečavanju diskriminacije.

Poverenik 1) prima i razmatra pritužbe zbog povrede odredaba ovog zakona i daje mišljenje i preporuke u konkretnim slučajevima i izriče mere; 2) podnosiocu pritužbe pruža informacije o njegovom pravu i mogućnosti sudskog ili drugog postupka zaštite, odnosno preporučuje postupak mirenja; 3) podnosi tužbu zbog povrede prava iz ovog zakona, u svoje ime, a uz saglasnost i za račun diskriminisanog lica, ukoliko postupak pred sudom, po istoj stvari nije već pokrenut ili pravnosnažno okončan; 4) podnosi prekršajne prijave zbog povrede prava iz ovog zakona; 5) podnosi godišnji izveštaj Narodnoj skupštini o stanju u oblasti zaštite ravnopravnosti; 6) upozorava javnost na najčešće, tipične i teške slučajeve diskriminacije; 7) prati sprovođenje zakona i drugih propisa, inicira donošenje ili izmenu propisa radi sprovođenja i unapređivanja zaštite od diskriminacije i daje mišljenje o odredbama nacrtu zakona i drugih propisa koji se tiču zabrane diskriminacije; 8) uspostavlja i održava saradnju sa organima nadležnim za ostvarivanje ravnopravnosti i zaštitu ljudskih prava na teritoriji autonomne pokrajine i lokalne samouprave; i 9) preporučuje organima javne vlasti i drugim licima mere za ostvarivanje ravnopravnosti

Za rad nezavisnih regulatornih tela u poslednjih godinu dana veliko interesovanje pokazala je Komisija EU, koja je u stalnoj komunikaciji sa predstavnicima regulatornih tela. Ekspertske komisije EU posebno se interesuju za stepen stvarne nezavisnosti regulatornih tela, uslovima za rad, zakonskim rešenjima koja bi mogla da poboljšaju rad ovih tela itd. Takođe i sama regulatorna tela u Srbiji pripremila su poduži spisak primedaba na vlast i probleme sa kojima se suočavaju u radu, koje su iznete na sastancima sa predstavnicima EU. Jedna od obaveza Srbije za dobijanje statusa kandidata predstavlja i iskreniji odnos prema nezavisnim regulatornim telima.

Pokrajinski ombudsman

U svom radu Pokrajinski ombudsman veliku pažnju posvećuje neposrednom kontaktu sa građanima. Redovne posete lokalnim samoupravama, naročito onima u kojima ne postoji

lokalni zaštitnik građana, doprinele su, kako boljem poznavanju njegovog rada, tako i povećanim brojem pritužbi. Tokom 2010 godine, građani su najviše pritužbi imali na rad lokalnih i republičkih organa uprave, a najmanje na pokrajinske organe. Pod upravom Aniko Muškinje Horvat Pokrajinski ombudsman je dobio na dinamičnosti i prepoznatljivosti. U društvu u kome se pravni propisi i dalje nedosledno i selektivno sprovode, što itekako utiče na efikasnost institucionalnih mehanizama zaštite ljudskih prava, napori A.M. Horvat i njenih saradnika da instituciju ombudsmana profiliraju i etabliraju kao snažno uporište ljudskih prava veliki je uspeh.

Pokrajinski ombudsman je ukazao javno na mnoge probleme – bilo da je reč o položaju medija, pripadnika manjina, zaposlenih, žena, obrazovanja ili, recimo, položaju i značaju izdavaštva. Tokom prošle godine vođeno je oko 900 postupaka što ukazuje da je kredibilitet Pokrajinskog ombudsmana u porastu, da raste svest građana o važnosti ljudskih prava, ali i primeri kršenja istih.

Polazeći od pravnog okvira kao jednog od osnovnih preduslova za zaštitu i unapređenje ljudskih prava, 2010. godinu obeležila su prva iskustva primene Zakona o zabrani diskriminacije, Zakona o ravnopravnosti polova, Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina i uspostavljanje nove institucije – Poverenika za zaštitu ravnopravnosti.

U toku 2010. godine izbaran je novi ombudsman⁴⁴⁸ i nekoliko njegovih zamenika. Poslanici Skupštine AP Vojvodine su na sednici 11. oktobra 2010. godine izabrali Aniko Muškinja Hajnrih za novog pokrajinskog ombudsmana. Nakon isteka prvog šestogodišnjeg mandata, Skupština APV je

448 Dr Dejan Janča vršio je funkciju Pokrajinskog ombudsmana od oktobra 2009. godine do jula meseca 2010. godine, kada je nakon kraće bolesti i preminuo. Nakon njegove smrti, na funkciju Pokrajinskog ombudsmana izabrana je Aniko Muškinja Hajnrih.

za zamenice pokrajinskog ombudsmana za zaštitu prava deteta i ravnopravnost polova ponovo izabrala Mariju Kordić i Danicu Todorov.

Pokrajinski ombudsman se tokom 2010. godine intenzivno bavio pitanjima zaštite prava dece od svakog oblika eksploatacije i nasilja, nasiljem nad ženama, diskriminacijom i promovisanjem Zakona o zabrani diskriminacije, pravima nacionalnih manjina i nacionalnim savetima, kao i drugim temama koje su u vezi sa promovisanjem i zaštitom ljudskih prava, poput ravnopravnosti polova, mobinga, prava zatvorenih i pritvorenih lica, prava korisnika zdravstvenih ustanova, obrazovanja.

U tom cilju, pokrajinski ombudsman, je tokom godine organizovao niz sastanaka, konferencija i seminara na navedene teme, intenzivno saradivao sa drugim domaćim i međunarodnim organizacijama, a nije zapostavljen ni rad na terenu.

Diskriminacija

Pokrajinski ombudsman i zaštitnik građana Republike Srbije veliku pažnju posvećuju svim oblicima diskriminacije. Danica Todorov, zamenica pokrajinskog ombudsmana za ravnopravnost polova je početkom marta, na konferenciji za medije, istakla da je broj predstavljenosti ombudsmanu zbog diskriminacije na osnovu roda, odnosno pola, još uvek mnogo manji od stvarnog broja slučajeva ove vrste u svakodnevnom životu. Kako bi se građani/ke podstakle da otvorenije ukazuju na slučajeve rodno zasnovane diskriminacije, na konferenciji je predstavljena brošura „Rodno ravnopravne/ravnopravni – Zaštitite svoja prava“, kao i amandmani na Kodeks ponašanja funkcionera i zaposlenih u lokalnim samoupravama. Predstavljajući Kodeks, zamenica republičkog zaštitnika građana za ravnopravnost polova, dr Zorica Mršević je istakla da su u pomenutim kodeksima nedostajale čak i opšte antidiskriminacione klauzule. Značaj amandmana je u tome što daju praktične preporuke za efikasniji rad lokalnih funkcionera i zaposlenih u lokalnoj samoupravi, kako bi se promovisao nediskriminatorski tretman svih građana/ki bez razlike. Pošto u Srbiji relativno mali broj opština uopšte ima kodekse ponašanja funkcionera i zaposlenih, zaštitnik građana i pokrajinski ombudsman će, u saradnji sa Stalnom

konferencijom gradova i opština, raditi na tome da se kodeksi sa nediskriminirajućim klauzulama uvedu i poštuju i na lokalnom nivou.

Osim toga Pokrajinski ombudsman radi i na jačanju kapaciteta lokalnih zaštitnika građana/ombudsmana u oblasti rodne ravnopravnosti i zaštiti od diskriminacije. U želji da podstakne stalnu međusobnu razmenu iskustava prošle godine pokrenut je projekat "Rodna ravnopravnost u praksi lokalnih ombudsmana".⁴⁴⁹ U projekat su, uz institucije lokalnih zaštitnika građana u Srbiji (Subotica, Bačka Topola, Bečež, Zrenjanin, Vračar, Voždovac, Kragujevac) prema potrebi uključeni i pokrajinski organi uprave i lokalne samouprave na teritoriji APV, Stalna konferencija gradova i opština, kao i Katedra za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu koja je sprovela projektom predviđeno istraživanje.⁴⁵⁰

Budući da je Vojvodina u etničkom pogledu najpluralniji deo Srbije, posebna pažnja u radu pokrajinskog ombudsmana se posvećuje ostvarivanju prava i sloboda pripadnika etničkih zajednica.⁴⁵¹ Obraćajući se javnosti

449 U četiri vojvođanske opštine: Beočin, Nova Crnja, Alibunar i Bačka Topola održane su tribine na kojima su pokrajinski poslanici razgovarali o svojim iskustvima u oblasti diskriminacije, važnosti kontinuiranog održavanja kontakta sa građanima/kama i ukazali na oblasti u kojima je diskriminacija, prema njihovom mišljenju, najzastupljenija, kao što je zapošljavanje, posebno kada su u pitanju mlade žene.

450 Na tribini održanoj u Novoj Crnji, Višnja Baćanović, koordinatorka istraživanja, predočila je rezultate istraživanja koje pokazuje da zaposleni u opštinskim ustanovama i institucijama smatraju da diskriminacija nije dopuštena ni u jednom slučaju. Prema rezultatima ovog istraživanja građani se veoma retko obraćaju institucijama radi zaštite od diskriminacije. Trba napomenuti da su građani/ke Nove Crnje bolje obavešteni o tome da je diskriminacija kažnjiva po zakonu. Za razliku od njih, građani/ke u Beočinu nisu dovoljno informisani/e o problemu diskriminacije, pa i ne koriste raspoložive institucionalne mehanizme zaštite. Od 28% građana/ki koji tvrde da su doživeli neki oblik diskriminacije, 66,7% njih se nije obratilo ni jednoj instituciji tražeći zaštitu svojih prava. Na osnovu istraživanja sprovedenog u opštini Alibunar, može se zaključiti da su građani/ke ove opštine loše informisani o svojim pravima. Građani smatraju da je diskriminacija najrasprostranjenija u oblasti zapošljavanja, dok zaposleni u ustanovama, prema rezultatima istraživanja, teško prepoznaju diskriminaciju.

451 Početkom godine, u januaru mesecu, u roku od devet dana u Temerinu su se desila dva incidenta, a zatim su usledili incidenti u Čoki, gde su ispisivani grafiti protiv pripadnika mađarske nacionalne zajednice, pa protiv Jevreja u Pančevu. Slučajevi govora mržnje zabeleženi su i u Petrovaradinu, Subotici i drugim mestima.

povodom incidenata i govora mržnje pokrajinski ombudsman je apelovao na državne organe da u svim takvim situacijama pravovremeno i primereno reaguju. Ombudsman je upozorio da puke osude incidenata nisu dovoljne i apelovao na nadležne organe da obrate pažnju pri kvalifikaciji ovakvih dela u daljim postupcima pred organima gonjenja kao krivičnih, a ne nužno samo kao prekršajnih, što je najčešći slučaj u praksi.

Sredinom godine, ombudsman je oštro reagovao povodom rasističkih napada u selu Jabuka, gde je posle ubistva jednog sedamnaestogodišnjaka došlo do nasilja nad Romima i nametanja kolektivne odgovornosti. U svom saopštenju ombudsman je kritikovao rad državnih organa koji su bili zaduženi da blogovremeno i primereno reaguju. „Slučaj Jabuka“, stoji u saopštenju, „je povod za preispitivanje rada svakog organa javne vlasti, kulturnog i obrazovnog sistema, medija i drugih koji bi trebalo da su glavni akteri društvene stabilnosti, integracije i uspostavljanja poverenja, kako među građanima, tako i u institucije. Ukoliko se prenebregne potreba za raspravom o identifikovanju i jasnom označavanju problema koji kod građana bude reakcije i osećanja šovinizma i rasizma, a društvena tragedija u Jabuci svede na lokalni problem, taj slučaj neće biti poslednji, kao što nije bio ni prvi u našem društvenom životu“.

Eksploatacija i nasilje nad decom

U oblasti zaštite i unapređenja prava deteta 2010. godina protekla je u znaku realizacije ideje da svako dete, pa i ono koje zbog teškoća u učenju, smetnji u razvoju, smanjenih telesnih ili intelektualnih sposobnosti i življenja u socijalno nestimulativnoj sredini ima potrebu za dodatnom podrškom u obrazovanju i vaspitanju, kako bi steklo znanja koja će ga osposobiti za što veći stepen samostalnosti i uključenosti u život zajednice. Povodom Svetskog dana prevencije zlostavljanja i nasilja nad decom, koji se svake godine obeležava 19. novembra, pokrajinski ombudsman je podsetio na odgovornost celog društva, a pre svega državnih organa i institucija koja se bave decom, da ih zaštite od svake vrste nasilja i zlostavljanja.

Mreža ombudsmana za decu u jugoistočnoj Evropi, čiji je pokrajinski ombudsman osnivač i član, 2010. godine bavila se problemima zlostavljane

dece, sa posebnim osvrtom na seksualno zlostavljanje. Osnovno pitanje kojim su se bavili ombusmani za decu u regionu glasi – da li su naša društva dovoljno učinila da se zaštite deca – žrtve. Zaključeno je da je potrebno raditi na donošenju kvalitetnijih i usavršavanju postojećih zakona, u skladu sa međunarodnim standardima. Iako su poslednjih godini uočeni pozitivni pomaci u jačanju institucija, pojedinaca i same dece, a koji se ogledaju i u tome da se nasilje nad decom prepoznaje, prijavljuje i procesuiraju, pokrajinski ombudsman smatra da je neophodna doslednija primena postojećih zakona i Protokola o zaštiti dece od nasilja.

Povodom obeležavanja Meseca solidarnosti (od 14. septembra do početka oktobra meseca svake godine) zamenici pokrajinskog ombudsmana posetili su, sa predstavnicima Crvenog krsta Vojvodine, opštine Novi Kneževac i Čoka, gde su nakon razgovora sa predstavnicima opština obišli i narodne kuhinje. Prema podacima Crvenog krsta Vojvodine, više od 1500 dece u Pokrajini uzrasta do 14 godina koriste usluge 20 narodnih kuhinja. Veliki broj ove dece dolazi iz porodica u kojima su oba roditelja ostala bez posla. Posebno je težak položaj dece čiji se roditelji vode kao zaposeljeni, ali ne dobijaju zaradu, odnosno samohranih roditelja kojima se uskraćuje alimentacija. Treba istaći i da je krajem decembra održan sastanak regionalnih ombudsmana, kako bi se okončala izrada plana zajedničkog dvogodišnjeg projekta o zaštiti dece od svih vidova eksploatacije. Uz pokrajinsku ombudsmanku Aniko Muškinja Hajnrih, zamenicu pokrajinskog ombudsmana za zaštitu prava deteta Mariju Kordić i zamenicu zaštitnika građana Republike Srbije, Tamaru Lakšić-Orlandić, sastanku su prisustvovali ombusmani/ke, odnosno njihovi zamenici/ce, koji se bave zaštitom prava deteta iz Republike Srpske i Crne Gore, kao i predstavnici norveške međunarodne organizacije „Save the Children Norwaz“, uz čiju podršku će se planirani projekat i realizovati. U okviru projekta posebna će pažnja biti posvećena prosjačenju među decom, kao jedan od najvidljivijih načina kršenja njihovih prava. Uz sprovođenje tri regionalna istraživanja, projektom je predviđena i kampanja usmerena ka podizanju nivoa svesti generalno u javnosti, o potrebi za sistemskim pristupom zaštiti dečjih prava.

Ravnopravnost polova i nasilje nad ženama

Nasilje nad ženama i devojčicama predstavlja najčešći oblik kršenja ljudskih prava. Podaci pokazuju da su jedna od tri žene u svetu prebijene, prisiljene na seksualni odnos ili su doživele neki vid zlostavljanja, a nasilnik je najčešće muškarac iz bliskog okruženja. Prema podacima pokrajinskog ombudsmana, u Vojvodini je tokom prošle godine policija intervenisala u oko 5000 slučajeva nasilja u porodici u kojima su najčešće žrtve bile žene, a počinioci njihovi sadašnji ili bivši partneri.

Povodom Međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad ženama (25. novembar), pokrajinski ombudsman je ukazao na to da je u praksi prisutna tendencija blage kaznene politike u oblasti nasilja nad ženama i u porodici, a zabrinjava činjenica da se krivične prijave često odbacuju zbog nedostatka dokaza, jer žrtva često ne želi krivično gonjenje počinioca ili odlučuje da ne svedoči. Osim toga, žrtve nasilja često ne dobijaju adekvatnu psihosocijalnu podršku i pravnu pomoć u institucijama socijalne i zdravstvene zaštite. Pokrajinski ombudsman je, takođe, podsetio i na obavezu i odgovornost države i njenih organa da različitim merama eliminišu nasilje nad ženama i da zaštita, promocija i ispunjenje svih prava propisanih zakonom, zahtevaju objedinjen i intersektorski pristup. U tom cilju pokrajinski ombudsman već nekoliko godina podstiče razvoj i koordinira rad Mreže „Život bez nasilja“ u koju su uključene institucije koje se bave ovom problematikom u Vojvodini.

Polovinom decembra u Skupštini APV organizovana je konferenciju pod nazivom „Iskustva u sprovođenju mera i zaštite od nasilja u porodici“ na kojoj su predstavnici institucija i organizacija članova/ca pokrajinske mreže „Život bez nasilja“ razmatrali pitanja zaštite od nasilja u porodici i nasilja nad ženama, kao i sistemu bezbednosti u AP Vojvodini, praksi sudova u oblasti krivičnogpravnog zaštite, kao i samoj ulozi pokrajinskog ombudsmana u borbi protiv nasilja nad ženama i u porodici. Pokrajinska ombudsmanka Aniko Muškinja Hajnrh je navela da u Vojvodini i Srbiji trenutno ne postoji sistemski vođena evidencija o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju. Govoreći o praksi sudova u Vojvodini u porodično-pravnoj zaštiti Jelica Bojanić Kerkez, sudija Apelacionog suda u Novom

Sadu, istakla je da je ovaj sud o okončanju prošlogodišnje reforme sudstva sproveo edukaciju sudija osnovnih i apelacionih sudova u Vojvodini u oblasti nasilja u porodici i zaštite prava deteta. Otkako je počeo sa radom, Apelacioni sud u Novom Sadu imao je ukupno 50 tužbi za nasilje u porodici, odnosno rodno zasnovano nasilje, među kojima preovlađuju tužbe među supružnicima. Navodeći kao kuriozitet činjenicu da su gotovo jednu petinu ovih tužbi podneli muškarci, sudija Kerkez ukazala je na to da povodi zbog kojih se ove, ali i jedan deo ostalih tužbi podnose ukazuje na još uvek veliki stepen nerazumevanja pojma i uticaja nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja, pogotovo na decu u porodicama gde se ono dešava. Na konferenciji je konstatovano da u Pokrajini i dalje postoji velika potreba za koordiniranjem aktivnosti i razmenom iskustava kako bi toj vrsti nasilja uspešno stalo na put.

Interesantno je primetiti da u oblasti rodne ravnopravnosti, kad su se građani/ke žalili na povrede njihovih prava, niko od njih nije pozvao na Zakon o ravnopravnosti polova. Aktivnosti usmerene ka doslednijoj institucionalnoj primeni načela jednakih mogućnosti, promovisanju nediskriminatornog ponašanja i poštovanju ravnopravnosti na osnovu pola, trebalo bi da dovedu do toga da će se u narednom periodu građani/ke sve više, u obraćanju zaštitniku građana i poverenici za zaštitu ravnopravnosti, pozivati na Zakon o ravnopravnosti polova, odnosno na Zakon o zabrani diskriminacije.

Nacionalne manjine

U oblasti zaštite prava nacionalnih manjina, 2010. godinu obeležili su prvi izbori za nacionalne savete nacionalnih manjina prema izbornom postupku predviđenom Zakonom o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, usvojenim 2009. godine, te konstituisanje novih nacionalnih saveta. U tom smislu, pokrajinski ombudsman je u protekloj godini značajan broj aktivnosti posvetio upravo pitanjima u vezi sa nacionalnim savetima, nacionalnim zajednicama, izborom i listama za nacionalne savete, zastupljenošću žena u izbornom procesu za savete nacionalnih zajednica, kao i pojedinačnim posetama i razgovorima sa novoformiranim nacionalnim

savetima. Na samom početku godine, u Skupštini APV pokrajinski ombudsman i Misija OEBS u Srbiji su sa članicama nacionalnih saveta manjinskih zajednica održali radni sastanak o učešću žena u izbornom procesu za savete nacionalnih manjina.

U cilju boljeg sagledavanja stanja na terenu, kada je reč o mogućnosti ostvarivanja i zaštite prava nacionalnih zajednica, zamenica pokrajinskog ombudsmana za zaštitu prava nacionalnih manjina Eva Vukašinić je tokom tri meseca (mart-maj) obišla sedam mesta u Vojvodini, gde je sa građanima i predstavnicima lokalnih uprava razgovarala o aktuelnim problemima u ovoj oblasti, kao i o mogućnostima njihovog rešavanja. U razgovorima je posebna pažnja posvećena procesima ostvarivanja prava nacionalnih zajednica u oblasti uprave, obrazovanja, kulture i informisanja na maternjem jeziku. Nakon radnih sastanaka zamenica pokrajinskog ombudsmana je primala građane/ke i sa njima razgovarala o konkretnim problemima u vezi sa ostvarivanjem njihovih prava u odnosu na organe državne uprave. Tom prilikom primila je određeni broj predstavnika – najviše njih se odnosilo na dugotrajnost sudskih postupaka, neizvršavanje sudskih rešenja, na probleme funkcionisanja udruženja građana, nemogućnost ostvarivanja prava na penziju ostvarenog radom u bivšim jugoslovenskim republikama, probleme finansiranja kulturnih udruženja i medija koji informišu javnost na manjinskim jezicima, te na postupke legalizacije objekata.

Krajem avgusta pokrajinski ombudsman je počeo seriju razgovora sa predstavnicima novoformiranih saveta. Prvi takav sastanak održan je u Subotici sa predstavnicima nacionalnih saveta hrvatske, bunjevačke i mađarske nacionalne zajednice. Cilj ovih poseta je bio da se zajednički razmotre aktuelna pitanja relevantna za svaku nacionalnu zajednicu i nađe način da pokrajinski ombudsman doprinese uspešnijem ostvarivanju, unapređenju i zaštiti ličnih i kolektivnih prava pripadnika manjina, te dogovarila buduća saradnja. Nakon ove posete usledile su posete nacionalnim savetima rumunske i ukrajinske nacionalne zajednice, a potom razgovori sa predstavnicima nemačke, rusinske, makedonske, češke, egipatske i slovačke nacionalne zajednice.

Na osnovu svojih ovlašćenja pokrajinski ombudsman je 5. marta Nacionalnom savetu mađarske nacionalne manjine uputio zvanično mišljenje u kome ovom telu preporučuje da u cilju slobodnog i nezavisnog informisanja, kao osnivač preispita svoju odluku donetu dana 26. februara 2010. godine, a koja se odnosi na potrebu formiranja posebnog tela koje bi usmeravalo uređivačku politiku dnevnog lista Mađar so.⁴⁵²

U oblasti zaštite prava nacionalnih manjina, pokrajinski ombudsman je početkom 2010. godine počeo istraživanje o medijskoj situaciji na teritoriji Vojvodine, čiji je cilj sagledavanje stvarne situacije u ovoj oblasti. Odbor za informisanje i Odbor za međunacionalne odnose Skupštine AP Vojvodine održali su u septembru zajedničku sednicu na kojoj su razmotrili i prihvatili izveštaj pokrajinskog ombudsmana o stanju manjinskih medija u AP Vojvodini, „Manjinski mediji u Vojvodini“, kao i preporuke ombudsmana iz izveštaja. Ukazano je da postoje brojni problemi, od vlasničke strukture, načina finansiranja, nedostatka kvalitetnih kadrova, tehnike, do uslova za rad. Ističući potrebu za izmenom postojećih zakonskih rešenja, kako bi se obezbedilo stabilno finansiranje manjinskih medija, te učešće lokalnih samouprava u vlasničkoj strukturi i pokrivanju troškova manjinskih medija, naglašeno je da se u postupku njihove privatizaci-

452 Odredbama Zakona o javnom informisanju je izričito propisano da je ono slobodno i da ne podleže cenzuri, te da niko ne sme, ni na posredan način, da ograničava slobodu javnog informisanja. Slobodan protok ideja, informacija i mišljenja spada među osnovna ljudska prava, čije je ograničavanje neprihvatljivo, pogotovu kada se radi o jedinom dnevnom listu na jeziku nacionalne manjine. U tom slučaju zadire se u ostvarivanje manjinskog prava pripadnika određene nacionalne zajednice da na svom maternjem jeziku o svim bitnim pitanjima budu informisani objektivno, bez ikakvog pritiska i uticaja. Osim Ustavom i zakonom zagarantovanog prava na slobodno informisanje, osnivanje posebnog tela za određivanje uređivačke politike, posredno bi značilo uvođenje cenzure, a samim tim i kršenje osnovnih profesionalnih i etičkih normi slobodnog novinarstva, te je razumljivo da su tu odluku i sva novinarska udruženja. Kao nezavisni i samostalni organ koji se stara o zaštiti i unapređenju ljudskih prava i sloboda svakog lica zajamčenih ustavom, potvrđenim i ratifikovanim međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima, opšteprihvaćenim normama međunarodnog prava, zakonom kao i propisima Autonomne Pokrajine Vojvodine, Pokrajinski ombudsman smatra da je u ovom slučaju povlačenje ili stavljanje van snage sporne odluke u interesu ostvarivanja prava na slobodno informisanje mađarske nacionalne zajednice

je mora sprečiti gašenje ovih medija, kao i da se putem edukacije moraju stvoriti uslovi za unapređenje kvaliteta informisanja na jezicima nacionalnih zajednica.

Pitanja opšte nadležnosti

Zamenici pokrajinskog ombudsmana za opšte nadležnosti rešavali su o najvećem broju predstavki građana/ki, koji su se žalili na rad organizacija i javnih službi koje vrše upravna i javna ovlašćenja, a čiji je osnivač Pokrajina ili opština, odnosno grad. U ovoj oblasti najviše je pritužbi na rad opštinskih i pokrajinskih organa uprave u oblasti urbanizma, penzijskog i invalidskog osiguranja, zdravstvenog osiguranja i zapošljavanja. Najviše podnosilaca predstavki su starije osobe, osobe sa invaliditetom, lica smeštena u socijalne i zdravstvene ustanove, izbegla i raseljena lica, te lica lišena slobode. Posebna pažnja posvećena je posećivanju okružnih zatvora, pritvorskih jedinica, kaznenopopravnih zavoda, gerontoloških centara, te domova za smeštaj duševno obolelih lica. O stanju u ovim institucijama i životu njihovih stanara, javnost je u više navrata detaljno informisana.

Institucija pokrajinskog ombudsmana je tokom jula i avgusta obišla sedam gerontoloških centara u Vojvodini. Centre u Subotici, Vrbasu, Rumi, Zrenjaninu, Pančevu, Kikindi, odnosno Dom za stare i penzionere u Kuli. Na osnovu svojih ovlašćenja zamenik pokrajinskog ombudsmana Stevan Arambašić obišao je u septembru Specijalizovanu neuropsihijatrijsku bolnicu u Kovinu, kako bi sa njenim direktorom, lekarima, osobljem i zaštitnikom pacijentovih prava razgovarao o trenutnom stanju u ovoj instituciji, najvećoj i najstarijoj ustanovi te vrste u Vojvodini. Nakon obilaska objekata u krugu bolnice ocenjeno je da je opšte stanje u bolnici bolje u odnosu na ono zatečeno prilikom ranijih poseta ovoj ustanovi, ali postojeći uslovi smeštaja i dalje vređaju ljudsko dostojanstvo i narušavaju osnovna ljudska prava psihijatrijskih pacijenata. Rukovodstvo bolnice i osoblje smatraju da bi se situacija u samoj ustanovi, postupci kojima se reguliše ostvarivanje i zaštita prava njenih pacijenata i njihovih porodica, kao i osoblja koje u njoj radi, znatno poboljšala ukoliko bi se obezbedila adekvatna materijalna pomoć za rad ovakvih ustanova, a u skladu sa usvojenim planom

aktivnosti predviđenih Strategijom razvoja i zaštite mentalnog zdravlja Republike Srbije, koje je usvojila republička vlada. U cilju očuvanja dostojanstva pacijenata i osoblja ove bolnice, narušenog lošom materijalnom situacijom ustanove zbog čega se oronule zgrade ne mogu rekonstruisati, potrebno je doneti zakon kojim bi se detaljnije i jasnije regulisao način humanijeg i boljeg postupanja sa mentalno obolelim osobama, kako je i predviđeno članom 44. Zakona o zdravstvenoj zaštiti.

Institucija pokrajinskog ombudsmana je u okviru svojih redovnih aktivnosti obišla i domove za smeštaj duševno obolelih lica u Novom Bečeju, Starom Lecu i Čurugu. Opšti zaključak stečen neposrednim uvidom i razgovorima sa članovima uprava domova, zaposlenima i korisnicima/ama usluga je da domovi za duševno obolela lica rade u otežanim uslovima, prvenstveno usled nedostatka finansijskih sredstava, kao i nedovoljnog broja zaposlenih stručnjaka/inja u oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, te pratećeg tehničkog i drugog pomoćnog osoblja.

Tokom 2010. godine, pokrajinski ombudsman posetio je i nekoliko zatvora i kazneno popravnih domova na teritoriji Vojvodine i pozvao nadležne državne organe da u što kraćem roku preduzmu neophodne mere radi poboljšanja uslova smeštaja, ishrane i zdravstvene zaštite lica lišenih slobode, podsećajući da je država obavezna da u kazneno-popravnim domovima obezbedi uslove smeštaja uz puno poštovanje ljudskog dostojanstva lica lišenih slobode. Evropski sud za ljudska prava je u nekoliko navrata neadekvatan smeštaj, lošu ishranu i nedostatak odgovarajuće lekarske zaštite u zatvorima proglasio ponižavajućim postupanjem, odnosno kršenjem člana 3. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. U presudama ovog suda (na primer, Cenbauer, Benzan) okolnosti slične onima u našim zatvorima oglašene su za ponižavajuće postupanje, a države odgovornima za kršenje člana 3. Konvencije, koji zabranjuje nehumano, ponižavajuće i nečovečno postupanje ili kažnjavanje lica lišenih slobode.

Osnovni problem svih ustanova za izdržavanje zatvorskih kazni je njihova prenaseljenost. U zatvorima na teritoriji AP Vojvodine kaznu zatvora izdržava znatno veći broj osuđenih lica od onog predviđenog postojećim kapacitetima. Broj ovih lica se konstantno povećava, te je pokrajinski

ombudsman u više navrata ukazivao na potrebu blagovremenog i sistemskog rešavanja problema prenaseljenosti zatvora. Drugi značajan problem je nedostatak materijalnih sredstava zbog kojih nije moguće obezbediti dovoljno kvalitetnu ishranu, rad kantina i kvalitetne uslove smeštaja u zatvorima. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti i zdravstvenoj zaštiti lica koja se nalaze na izdržavanju kazne zatvora, te da je u svakom zatvoru, osim lekara opšte prakse, neophodan i stalno zaposlen neuropsihijatar.

Pokrajinski ombudsman je u saopštenju ujedno ukazao i na neophodnost uspostavljanja tela koje bi, u skladu sa članom 17. Opcionog protokola uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, bilo zaduženo za obezbeđivanje funkcionisanja nacionalnog mehanizma za prevenciju torture u ustanovama gde borave lica lišena slobode. Naglašeno je, takođe, da je država bila u obavezi da ovaj mehanizam uspostavi u roku od godinu dana od ratifikacije pomenutog Opcionog protokola, te da je taj rok istekao još 26. septembra 2007. godine, a da ovo telo još uvek nije formirano.

O problemu prenaseljenosti u novosadskom zatvoru, pokrajinski ombudsman razgovarao je i sa vršiocima funkcija predsednika Apelacionog suda sudijom Slobodanom Nadrljanskim, zamenicom predsednice Višeg suda u Novom Sadu sudijom Zlatom Rodić-Knežević i Osnovnog suda u Novom Sadu sudijom Mitrić Vidojem, kao i sudijom Svetimirom Popovićem za nadzor pritvora Okružnog zatvora u Novom Sadu, kojom prilikom im je i predloženo iskustvo pokrajinskog ombudsmana. Naime, problem prenaseljenosti zatvora povlači i niz drugih pitanja, kao što su neodgovarajući smeštaj pritvorenika i osuđenika, neodgovarajuća ishrana, neadekvatni higijenski uslovi i problemi zdravstvene zaštite. Ukazano je da se do ovih saznanja došlo na osnovu pojedinačnih predstavljanja pritvorenika i osuđenika kao i povremenim obilascima zatvora. Predstavnici sudova su sa druge strane ukazali da je jedna od posledica i pooštrevanja kaznene politike i češće i duže zadržavanje okrivljenih u pritvoru, kao i izricanje dužih kazni zatvora. Predsednicima sudova ukazano je na uočene pojave i to u delu dužine trajanja pritvora i znatno manje korišćenje instituta uslovnog otpusta od strane sudova što sve utiče na prenaseljenost zatvora. Na sastanku je konstatovano da pritvorenim licima nije omogućeno

ostvarivanje prava predviđenih zakonom i podzakonskim aktima Republike Srbije. Jedno od mogućih rešenja za problem prenaseljenosti zatvora jeste veća afirmacija alternativnih sankcija, pogotovo otkako je u Novom Sadu oformljena poverenička služba.

Pokrajinski ombudsman je tokom 2010. godine je od ukupnog broja predstavki koje je primio, ukazao na to da čak jednu četvrtinu pritužbi podnose lica lišena slobode u kojima se ukazuje na loše uslove u okružnim zatvorima i kazneno-popravnim zavodima na teritoriji Vojvodine. Broj predstavki u kojima se osuđenici žale na torturu od strane osoblja u zatvorima je mali. Institucija Pokrajinskog ombudsmara je ove godine podnela jednu krivičnu prijavu policiji na osnovu predstavke upućene od strane osuđenika u KPZ Sremaska Mitrovica.

Među poslednjim aktivnostima pokrajinskog ombudsmara tokom 2010. godine, bilo je i saopštenje povodom Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom, koji se svake godina obeležava 3. decembra. Glavni problemi osoba sa invaliditetom jesu neodgovarajući uslovi života, visoka stopa nezaposlenosti, siromaštvo, socijalna nevidljivost i izolacija, nepristupačnost, kako organa državne uprave, tako i kulturnih, zdravstvenih i institucija socijalne zaštite, zatim nepristupačnost javnog prevoza, nedostatak pristupa informacijama i informacionim tehnologijama. Broj pritužbi osoba sa invaliditetom pokrajinskom ombudsmanu svake godine je sve veći, a takođe i aktivnosti institucije, kao što su prikupljanje podataka, edukativne i promotivne aktivnosti. Na osnovu pojedinačnih predstavki, uočava se da su najčešći problemi sa kojima se suočavaju osobe sa invaliditetom, predrasude i diskriminacija prilikom zapošljavanja, zatim teškoće u ostvarivanju prava na socijalnu pomoć i druga socijalna davanja, nedostatak svesti i informisanosti samih osoba o svojim pravima i načinima njihovog ostvarivanja, nepristupačnost ustanova i institucija socijalne i zdravstvene zaštite, nerazvijenost usluga socijalne zaštite, pitanje isključenosti osoba sa invaliditetom iz sistema obrazovanja, kao i problem lišavanja poslovne sposobnosti.

Povodom 3. decembra, Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom, pokrajinski ombudsman je istakao da pozitivno zakonodavstvo ne znači nužno i promenu u svakodnevnom životu osoba sa invaliditetom, nego

da je važnija njihova dosledna primena, ali i briga svih institucija i pojedinaca da, u okviru svojih nadležnosti, čine sve kako bi se poštovali dostojanstvo i prava osoba sa invaliditetom i one uključivale u sve oblasti društvenog života.

Zaključci i preporuke

Kako bi rad regulatornih tela postao što optimalniji neophodno je:

- obezbediti jaku finansijsku podršku nezavisnim regulatornim telima iz budžeta Republike Srbije;
- obezbediti jasnu političku podršku nezavisnim regulatornim telima;
- omogućiti optimalne uslove za rad nezavisnih regulatornih tela;
- uspostaviti punu sistematizaciju radnih mesta u svim nezavisnim regulatornim telima;
- usvojiti kritike povernika za dostupnost informacijama od javnog značaja i ombudsmana na osnovu godišnjeg izveštaja ovih tela;
- obezbediti podršku nezavisnim regulatornim telima od strane medija i ostalih relevantnih delova društva.

Odnos države i civilnog sektora: podozrivost i tenzije

Nevladin sektor imao (ima) je značajno mesto u pluralizaciji srbijanskog društva i dao je veliki doprinos promenama 2000. godine, kao i potonjem procesu tranzicije. Nevladin sektor postao je nezaobilazni faktor u promovisanju onog modela vrednosti na kojem Srbija treba da izgradi svoju evropsku budućnost. Na takvu vrstu aktivnosti pozitivno su gledale i ohrabrivale je međunarodne organizacije i donatori.

Međutim, ne mali broj političkih partija na nevladin sektor gledaju sa prikrivenim ili jasno izraženim podozrenjem, kao na nužno zlo ili, čak, kao na konkurenta na političkom tržištu, bez obzira što nevladine organizacije ne učestvuju u izbornoj trci. To pokazuje da država nema poverenja u građane, što je nužan uslov za izgradnju moderne i demokratske države.

Civilno društvo je prolazilo kroz razne faze što je, u velikoj meri, posledica i veoma spore i teške tranzicije, i neostatka jasne političke i strateške odluke o budućnosti Srbije i njene orijentacije – EU ili neutralnost, kako ju je, svojevremeno, definisao Vojislav Koštunica. Civilno društvo je, takodje, u svojevrsnoj krizi identiteta, jer nema uslova da se fokusira na probleme tranzicije i agendu evropeizacije. Ono je, dodatno, ugroženo i proliferacijom vladinih nevladinih organizacija koje uživaju povlašćeni status u finansiranju i javnom medijskom prostoru. Očekivanja od civilnog društva su velika, ali izostaje politička i finansijska podrška za aktivniji angažman u rešavanju ključnih društvenih problema. Civilno društvo u Srbiji je u nekoliko navrata imalo ključnu ulogu u mobilisanju društvene energije za neke iskorake (5. oktobar, pritisak na vlast u pogledu saradnje sa ICTY (Haski tribunal), ali i otvaranja pitanja nedavne prošlosti, rad sa izbeglicama, manjinama).

Organizacije koje spadaju u radikalni desni spektar civilnog društva (Dveri, Naši, Obraz i Pokret 1389) veoma su aktivne na političkoj sceni, a neke od njih najavljuju i osnivanje političkih stranaka (Dveri i Naši), jer

nisu zadovoljne opozicijom, takodje desno orijentisanom (SNS, DSS i sl.) Teško je, međutim, očekivati da će te partije, u pogledu ključnih programskih opredeljenja, otići dalje od onoga što su zastupale kao NVO. Tako je Program u 10 tačaka, koji promovišu Dveri, u suštini identičan orijentaciji DSS, koja je ideološki najbliža toj grupaciji.

Imajući u vidu stepen devastacije društva i autoritarni karakter političke kulture, onaj deo civilnog sektora koji se zalaže za usvajanje i primenu evropskih vrednosti je, u suštini, jedini pravi partner vladi u približavanju Srbije EU. U februaru 2010. godine nevladine organizacije (njih 170) su učestvovala u procesu izbora poverenika za zaštitu ravnopravnosti. Koalicija NVO je tada predložila svog kandidata Gorana Miletića – njega je podržao i poslanički krug Liberalno demokratske partije – ali on nije izbaran, jer nije dobio podršku Demokratske stranke i ministra Čiplića zbog svojih “antisrpskih stavova”. Obe strane su za suprotnog kandidata tvrdile da ne ispunjava sve zakonom propisane uslove za izbor.⁴⁵³ Na ponovljenom konkursu, na poziciju poverenika, a na predlog poslaničkog kluba “Za Evropsku Srbiju”, izabrana je Nevena Petrušić, redovni profesor na Pravnom fakultetu u Nišu.

Tokom 2010. godine usvojen je novi zakon o udruženjima prema kojem sva udruženja treba da se preregistruju u Registru udruženja i Registru stranih udruženja. Tako će sve NVO biti registrovane na istom mestu, odvojeno od verskih, političkih i sportskih organizacija, što do sada nije bio slučaj. Na ovaj način će se olakšati finansijska kontrola svih udruženja, jer će svi finansijski izveštaji od sada ići u Agenciju za privredne registre.⁴⁵⁴

U junu je Centar za razvoj neprofitnog sektora podneo inicijativu Ministarstvu finansija da se ubuduće političke stranke, sportska udruženja i verske zajednice ne finansiraju kao NVO, tj. iz stavke budžeta koja je namenjena NVO. Ovu inicijativu je podržalo 188 NVO.⁴⁵⁵ Razlog za podnošenje inicijative krije se u činjenici da najveći deo sredstava namenjenih NVO odlazi na sportska udruženja i vladine nevladine organizacije. Nai-

453 Politika, 17. februar 2010; Politika, 16. februar 2010; Politika, 01. mart 2010; Kurir, 03. mart 2010.

454 Politika, 01. mart 2010.

455 Danas, 11. juni 2010.

me, većina partija je registrovala svoje nevladine organizacije preko kojih dolaze do sredstava koje su u budžetu namenjene civilnom sektoru. U tim organizacijama često su zaposleni i vladini službenici.⁴⁵⁶

Mediji veoma često, kroz izjave „srpskih patriota“, iznose zahteve da se uskrati finansiranje nepatriotskih NVO. Ide se tako daleko da se traži, ne samo njihova zabrana, jer su “ljudska prava samo izgovor za delovanje u prilog albanskih, bosansko-muslimanskih i hrvatskih ekstremista, i njihovih američkih mentora”,⁴⁵⁷ nego se i sugeriše da bi te NVO (Fond za humanitarno pravo i Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji) trebalo da odgovaraju za “veleizdaju”.⁴⁵⁸ Aktuelna vlast javno ne izražava takve stavove, ali radi na njihovoj marginalizaciji, posebno finasijskoj, tako što ih optužuje za destabilizaciju društva i smetnju u sprovođenju vladine politike.

U februaru 2009. godine Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je sa više od 150 NVO potpisalo Memorandum o saradnji u pogledu unapređenja ljudskih prava i sloboda. Već iduće godine više nevladinih organizacija je zahtevalo da Svetozar Čiplić, prvi čovek ministarstva, podnese ostavku. Kao razlog za podnošenje ostavke istican je njegov nedopustiv odnos prema organizacijama civilnog društva, opstrukcija i nepoznavanje Zakona o zabrani diskriminacije, kao i omalovazavanje rada državnog sekretara Marka Karadžića. Čipliću je zamereno i to što se distancirao od podrške nacrtu zakona o zabrani diskriminacije.⁴⁵⁹

U toku godine je održano nekoliko foruma i sajmova, kako bi se najšira javnost i društvo upoznali sa pojmom, aktivnostima i značajem civilnog sektora. U junu je, u organizaciji Agencije sa saradnju sa NVO i evropsku harmonizaciju, održan dvodnevni sajam organizacija civilnog društva. Cilj sajma je bio da se razbiju predrasude koje prate NVO, da se prezentiraju njihove aktivnosti i projekti, te da se promoviše saradnju lokalne samouprave i NVO.⁴⁶⁰

456 Pravda, 15. novembar 2010.

457 Pečat, 25. februar 2011, Dragomir Andjelković: „Izlazak iz kazi-NVO tame?“

458 Isto

459 Blic, 10. mart 2010; Danas, 11. mart 2010

460 Danas, 1. juni 2010.

Uprkos brojnim predrasudama u društvu postoji određeni stepen saradnje između vlasti i nevladinih organizacija, mada nije iskorišćen potencijal civilnog sektora, kako u edukaciji i pružanju specijalizovanih usluga, tako i u promovisanju EU agende. Treba, međutim, istaći da postoje sredine u kojima je taj stepen saradnje znatno viši. Recimo, grad Beograd ima sasvim drugačiji pristup NVO, izdvajaju se velika sredstva za rad NVO, jer se na NVO sektor gleda kao na partnera na zajedničkom poslu.⁴⁶¹ Vojvodina daleko više odvaja za civilni sektor i mnogo je veći stepen saradnje između civilnog društva i pokrajinskih vlasti. Ipak, civilni sektor u Srbiji najveću podršku ima u međunarodnoj zajednici, što kazuje i činjenica da se Hilari Klinton, tokom svoje posete Beogradu, sastala sa predstavnicima NVO, ističući da prati njihov rad koji je dosta uspešan, ali još uvek nezavršen.⁴⁶²

U medijskom i javnom prostoru najviše su prisutne velike NVO i to, pre svega, one sa sedištem u glavnom gradu, koje su svoj kredibilitet stekle upornim radom i konsistentnim stavovima. Iako ih u zemlji prati negativan publicitet, te su organizacije cenjene u svetu i regionu, o čemu svedoče i nagrade koje dobijaju njihovi predstavnici. Činjenica da se te nagrade uglavnom nipodaštavaju ne znači da je rad na unapređenju ljudskih prava i demokratizaciji zemlje lišen smisla.

461 Danas, 02. april 2010

462 Politika, 13. oktobar 2010

Zaključci i preporuke

Civilno društvo može i treba da se aktivira na približavanju Srbije EU. To podrazumeva:

- Široko angažovanje civilnog sektora u motivaciji građana da izađu na predstojeće izbore i daju što širi legitimitet proevropskoj politici u Srbiji.
- Regulatorna tela za sprovođenje zakona u oblasti ljudskih prava, uključujući i najnovije za zaštitu ravnopravnosti, angažovala su se u velikom broju najdrastičnijih primera kršenja ljudskih prava i dali svoje preporuke, ali je glavni problem što ih nadležni organi ne sprovode. Stoga je monitoring koji sprovodi civilni sektor i dalje jedan od najvažnijih mehanizama za osnaživanje regulatornih tela, podrška njihovom radu i podizanja svesti da ove preporuke moraju da se sprovedu.
- Parlament Srbije doneo je set zakona kojima je zaokružen pravni okvir kada je reč o ljudskim pravima. Međutim, za njihovo sprovođenje nema ni političke volje, ni sredstava. Mobilizirajući društvo i vršeći pritisak putem javnosti NVO mogu doprineti implementaciji usvojenih zakona;
- Autoritarni karakter političke kulture je, takođe, jedna od prepreka usvajanju novog sistema vrednosti. U svojim aktivnostima civilno društvo mora raditi na edukaciji raznih segmenata društva, jer državne institucije nisu u mogućnosti da same obave taj posao;
- Civilno društvo treba da ima snažniju ulogu u borbi protiv korupcije. Na tom pitanju mogu se najbrže mobilisati građani, jer postoji svest da je to jedan od suštinskih problema. U tom smislu civilno društvo treba da vodi i kampanju o promeni zakona o finansiranju političkih partija;
- Treba pokrenuti intenzivniju kampanju za hapšenje Mladića i Hadžića, jer bez toga nema napretka ka EU. Osim toga, izuzetno važna uloga civilnog sektora je u lobiranju za aktivnu i suštinsku saradnju sa Haškim tribunalom ali i u podizanju svesti o značaju rezul-

tata Haškog tribunala i u tom smislu aktivnom učešću u procesu suočavanja sa nedavnom prošlosti;

- Aktivno učešće u saradnji sa parlamentom u pogledu uspostavljanja civilne kontrole bezbednosnih struktura;
- Tražiti ubrzanu reformu obrazovanja, kako bi se mladi ljudi upoznali sa vrednostima koje su neophodne za njihovo bolje uklapanje u procese evropeizacije. U tom pogledu neformalno obrazovanje, takođe, dobija na važnosti;
- Osnaživanje sindikata za suštinske socijalne reforme;
- U okviru politike prema mnjinama, prioriteti su angažovanje na implementaciji strategije za unapredjenje položaja Roma i deblokiranje formiranja bošnjačkog nacionalnog saveta;
- Angažovanje u dijalogu Beograd-Priština i uspostavljanju odnosa između Kosova i Srbije, u čemu je civilni sektor već imao važnu ulogu i razvijene odnose;
- Neophodno je veće prisustvo predstavnika organizacija civilnog društva u mestima gde se donose odluke, kao i u medijima, a pre svega u programima javnog servisa.

VI – DRŽAVA I VERSKE ZAJEDNICE

Pravna regulativa

Neustavni karakter Zakona o crkvama i verskim zajednicama⁴⁶³ i njegova proizvoljna primena od strane Ministarstva vera Republike Srbije i dalje predstavlja osnovni problem ostvarivanja i zaštite verskih prava i sloboda u Srbiji. Brojne međunarodne institucije, poput nezavisnih tela Saveta Evrope i OEBS, kao i Venecijanske komisije i Stejt departmenta, ukazivale su na štetnost i nenadoknadive posledice protivustavnih odredbi Zakona, ali i diskriminatornih odredbi podzakonskog akta Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica.⁴⁶⁴

Rešenja sadržana u Zakonu o crkvama i verskim zajednicama u suprotnosti su sa odredbama iz člana 9. Evropske konvencije o ljudskim pravima, kao i sa odredbama člana 18. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Ista rešenja sadržana u Zakonu u suprotnosti su i sa odredbama Ustava Srbije iz članova 43. 44. I 21.

Sporni član 19. Zakona o crkvama i verskim zajednicama, kojim se zabranjuje registracija crkve ili verske zajednice čiji su naziv ili deo naziva identični nazivu već registrovane verske zajednice, pruža osnovu za potpunu arbitrarnost u odlučivanju o registraciji. Na primer, sve verske zajednice koje u nazivu sadrže reč „hrišćanska“ podležu potpunoj samovolji ministra vera u pogledu mogućnosti njihove registracije.

Formalno, prema poslednjem stavu člana 7. Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica, „verska organizacija koja nema prijavu i koja ne želi da se upiše u Registar uživa verske slobode na osnovu Ustava i međunarodnih konvencija o ljudskim pravima i slobodi veroispovedanja, u skladu sa čl. 1. 2. I 5. Zakona, osim ako je njeno delovanje u suprotnosti sa članom 3. Zakona.“ Međutim, iako registracija nije obavezna za verske zajednice, one koje se ne registruju suočavaju se sa značajnim problemima prilikom otvaranja bankovnog računa, ku-

463 Službani glasnik RS, br. 36/2006.

464 Službeni glasnik RS, br. 64/2006.

povine ili prodaje imovine, zapošljavanja verskih službenika, štampanja literature, plaćanja Poreza na dodatu vrednost.

Zbog pomenutih diskriminatornih odredbi podzakonskog akta Vrhovnom sudu su se žalile verske zajednice kojima je odbijena registracija, kao što su na primer Savez baptističkih, Unija reformnog pokreta adventista sedmog dana, Protestantska evanđeoska crkva u Leskovcu, i druge. Rešenjem Vrhovnog suda poništeno je rešenje Ministarstva vera o odbijanju upisa u Registar crkava i verskih zajednica Crnogorske pravoslavne crkve.

Problem registracije nije karakterističan samo za „netradicionalne“ verske zajednice. Rijaset Islamske zajednice Srbije nedavno je odlučio da pokrene upravni spor pred domaćim i eventualno stranim sudovima, s obzirom na to da „Ministarstvo vera nije otklonilo grešku nezakonitim upisom druge verske organizacije pod istim ili sličnim imenom“. Rijaset Islamske zajednice Srbije se poziva na odredbe Zakona o crkvama i verskim zajednicama kojima se predviđa da u Registar crkava i verskih zajednica ne može biti upisana verska zajednica ili crkva „čiji naziv sadrži naziv ili deo naziva koji izražava identitet crkve ili verske zajednice već upisane u registar ili koja je ranije podnela zahtev za upis“.

Prema svedočenju nekadašnjeg predsednika Glavnog odbora Hrišćanske adventističke crkve, isti problem ima i pomenuta zajednica, jer postoji Unija reformnog pokreta adventista sedmog dana, pa se može postaviti pitanje ko su pravi adventisti. Zahtev za upis koji je podnela Hare Krišna odbijen je još u vreme kada je funkciju ministra vera obavljao Milan Radulović. Predstavnici ove verske zajednice su upućeni da se registruju po zakonu o udruženjima, ali im je u Ministarstvu za državnu upravu i lokalnu samoupravu rečeno da ne mogu da ih registruju jer su verska organizacija. Nije pomogla ni intervencija indijskog ambasadora.⁴⁶⁵

Pojedine verske zajednice upisane su u registar tek posle sudske presude, a trenutno se vode procesi pred Vrhovnim sudom i Sudom za ljudska prava u Strazburu zbog odbijanja zahteva za upis u registar. Tako su, na primer Jehovini svedoci registrovani tek pošto je Vrhovni sud Srbije presudio da nema zakonskih prepreka za njihovu registraciju.⁴⁶⁶

465 Politika, 20. jul 2010.

466 Politika, 20. jul 2010.

Prema propisima Ministarstva vera zahtev za upis u registar crkava i verskih zajednica može biti odbijen zbog nepotpune dokumentacije, kao i „u slučaju ugrožavanja pravnog identiteta crkve ili verske zajednice koja je već upisana u Registar“. Resorno ministarstvo, kao krajnju meru može doneti rešenje o brisanju iz Registra, ali do sada to nije činilo, kao što nema nadležnost da zabrani rad nekoj verskoj organizaciji.

Ocena ustavnosti Zakona o crkvama i verskim zajednicama bila je predmet javne rasprave koju je organizovao Ustavni sud Srbije, nakon podnošenja četiri predloga i jedne inicijative za ocenu ustavnosti kojima je osporen veliki broj odredbi Zakona. Predloge za ocene ustavnosti Zakona o crkvama i verskim zajednicama Ustavnom sudu su uputili Hrišćanska baptistička crkva iz Beograda, Protestantska evanđeoska crkva iz Beograda, Protestantska evanđeoska crkva „Duhovni centar“ iz Leskovca i Centar za toleranciju i međureligijske odnose iz Beograda. Inicijativu za ocenu ustavnosti uputila je Koalicija za sekularnu državu u kojoj je okupljeno 11 nevladinih organizacija. Podnosioci predloga i inicijative osporavaju ustavnost Zakona, tvrdeći da se njime krši ustavom proklamovana odvojenost crkve i države, da je diskriminatorski prema manjinskim verskim zajednicama, jer priznaje pet crkava i dve verske zajednice, a osporavaju i odredbe o postupku registracije i prava verskih službenika.

Ustavni sud je smatrao da je javna rasprava najbolji put da se dođe do stava Suda o spornim ustavnopravnim pitanjima. Javnoj raspravi u Ustavnom sudu prisustvovali su vladika bački Irinej, sekretar Islamske zajednice Srbije Eldin Aščerić, kao i predstavnik Jevrejske zajednice rabin Isak Asijel. U ime nadležnih državnih organa raspravi su prisustvovali sadašnji i bivši ministar vera Bogoljub Šijaković i Milan Radulović, a pozivu Ustavnog suda odazvali su se i predstavnici Ministarstva pravde, zaštitnika građana i poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, kao i istaknuti stručnjaci za pravna i verska pitanja.⁴⁶⁷

U ime tradicionalnih crkava i verskih zajednica, koje su zajednički nastupile u raspravi pred Ustavnim sudom, vladika bački Irinej, predstavio je odgovor nemačkog stručnjaka za crkveno pravo Gerharda Robersa na pitanja koja su mu uputili u vezi sa „spornom“ podelom i upisom u Regi-

467 Tanjug, 5. oktobar 2010.

star, u kome ovaj stručnjak kaže da ni jedno ni drugo nije protivustavno, da su razlike zasnovane na opravdanim razlozima i da su odredbe u skladu sa međunarodnim pravom. Tom prilikom, vladika bački Irinej je izjavio sledeće: „Ukoliko zakonodavstvo Evropske unije i evropskih država, ne nalaže ništa sporno u sistemima onih država koje poznaju institut državne religije, kakva je Velika Britanija, neke islandske zemlje ili Grčka, onda ne vidimo zašto bi odredbe u našem Zakonu predstavljale diskriminaciju“. ⁴⁶⁸

Ni posle šest godina od paljenja Bajrakli džamije, ⁴⁶⁹ organizatori napada nisu uhvaćeni, a suđenje neposrednim izvršiocima još nije završeno. Optužnica Prvog osnovnog tužilaštva tereti ukupno 20 okrivljenih za delo „učestvovanje u skupini koja vrši krivično delo“, a ovo suđenje je ponovo počelo polovinom maja 2010. godine, kada su optuženi započeli izlaganje odbrane. ⁴⁷⁰ Suđenje je vraćeno na početak zbog promene sudskog veća, ⁴⁷¹ a polovinom oktobra odloženo zbog obustave rada sudske administracije. U toku je glavni pretres, a svi optuženi su negirali krivicu. Svedočeći pred većem Prvog osnovnog suda u Beogradu, komandir jedinice Beogradske brigade rekao je na suđenju optuženima za paljenje Bajrakli džamije u Beogradu u martu 2004. godine, da njegova jedinica te noći nije bila adekvatno opremljena.

U svom zvaničnom glasilu, Savez jevrejskih opština Srbije je tokom 2010. godine u nekoliko navrata apelovao na objavljivanje i distribuciju antisemitske literature. U jednom od tekstova, podseća se na nekolicinu sudskih procesa protiv autora antisemitskih naslova: postupak protiv autora uvodnika za “Protokole sionskih mudraca” sa podnaslovom “Tajni plan judeo-masona da zavladaju svetom”, kao i izdavačke kuće “Centar”, počeo je 2001. godine da bi bio obustavljen odlukom suda 2003. godine; sudski postupak protiv direktora izdavačke kuće “Altera” kao i izdavača knjige “Zašto će propasti Amerika – tajna svetska vlada” počeo je 2001.

468 S media, 6.oktobar 2010.

469 Bajrakli džamija zapaljena je u noći između 17. i 18. marta 2004. godine, tokom protesta zbog nasilja nad Srbima na Kosovu. U požaru je do temelja izgorela i biblioteka sa više od 7000 knjiga.

470 Tanjug, 13.oktobar 2010.

471 Blic, 12. jun 2010.

godine da bi bio suspendovan sudskom odlukom 2003. godine; protiv autora „Protokola sionskih mudraca“ pokrenut je sudski postupak 2002. godine, ali zbog nedostatka neuropsihijatrijske ekspertize on je prekinut; protiv istog autora koji je pisao uvod u knjigu „O jevrejskom ritualnom ubistvu“, 2005. godine pokrenut je sudski postupak, ali je takođe prekinut iz pomenutog razloga; u novembru 2008. godine pokrenut je postupak protiv autora knjiga „Kraljevstvo Hazara – nevidljiva imperija koja vlada svetom“ i „Kraljevstvo Hazara – teorija zavere nije fikcija, njeno ime je interes“; sudski postupak protiv autora knjige „Anatomija globalističkog smrada“ prekinut je u maju 2009. godine, jer policija ne može da nađe prebivalište optuženog, baš kao i u prethodno pomenutom slučaju; sudski postupak protiv autora teksta „Kada se oslobodi Hazara, Srbija će procvetati“, počeo je u decembru 2008. godine.

Nakon pojavljivanja u štampi antisemitske knjige „Mit o holokaustu“, švajcarskog autora Jirgena Grafa,⁴⁷² Savez jevrejskih opština Srbije oglosio se javnim saopštenjem u kome, po ko zna koji put, traži od nadležnih državnih i pravosudnih organa da se zabrani objavljivanje i distribucija antisemitskih knjiga.⁴⁷³

Rešenjem Višeg suda u Beogradu, donetom na predlog tužilaštva, u Srbiji je prvi put zabranjena knjiga čiji sadržaj omalovažava Jevreje i njihovo stradanje u Drugom svetskom ratu. Ovim rešenjem zabranjena je distribucija knjige Jirgena Grafa „Mit o holokaustu“, jer „zagovara rasnu, nacionalnu i versku mržnju koja podstiče na diskriminaciju, neprijateljstvo i nasilje“. Istim dokumentom, sud je naložio MUP da se sav tiraž ove knjige koja je štampana u 500 primeraka, oduzme i zapečati. Izražavajući zadovoljstvo povodom zabrane ovog pamfleta, predsednik Saveza jevrejskih opština izjavio je da je zabranjena knjiga jedan od 118 naslova antisemitskog sadržaja koji se može naći u Srbiji u slobodnoj prodaji, u knjižarama i na nekim sajmovima knjiga, poput onog koji se održava uoči Nove godine u Domu sindikata. Savez jevrejskih opština Srbije do sada je

472 Jirgen Graf osuđen je u Švajcarskoj na 15 meseci zatvora zbog negiranja Holokausta. Kaznu je izbegao pobegavši u Belorusiju.

473 Jevrejski pregled, br. 4. april 2010.

tražio od tužilaštva da petnaestak knjiga bude zabranjeno zbog antisemit-skog sadržaja.⁴⁷⁴

Incidenti

U posljednjem izveštaju Stejt departmenta, koji je obuhvatio period od 1. jula 2009. do 30. juna 2010. godine, konstatuje se da je smanjen broj slučajeva zlostavljanja ili diskriminacije na osnovu verske pripadnosti, ali lideri manjinskih verskih zajednica i dalje prijavljuju vandalizam, fizičke napade i negativne medijske izveštaje o tim grupama. Neposredno po objavljivanju pomenutog izveštaja, oglasio se ministar unutrašnjih poslova Republike Srbije koji je izjavio da je u proteklih šest godina u Srbiji znatno smanjen broj međunacionalnih incidenata i oni su svedeni samo na sporadične slučajeve za koje su odgovorni pojedinci. Na skupu o perspektivama antidiskriminacije u Srbiji, on je izjavio da su od januara do oktobra 2010. godine zabeležena 173 međunacionalna i verska incidenata, dok ih je u istom periodu prošle godine bilo 220. Broj međunacionalnih incidenata smanjen je i u Vojvodini i u centralnoj Srbiji, a u odnosu na 2004. godinu takvih slučajeva je manje za 60 odsto. Tom prilikom ministar policije je rekao da Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije čini sve što je u njegovoj moći da zaštiti prava i bezbednost svih građana.⁴⁷⁵

Među malobrojnim medijskim izveštajima o incidentima verske diskriminacije nalazi se slučaj rušenja i lomljenja ograde na uličnom delu kompleksa u kome se nalazi Adventistička crkva na Paliću,⁴⁷⁶ kao i uništavanje rasvete u dvorištu katoličkog hrama u Rumi.⁴⁷⁷ U prvom slučaju, incident uništavanja imovine se dogodio prvi put, ali u drugom, nakon incidenta župnik crkve je podsetio da su u septembru 2009. godine vandali razbili i statu u Blažene djevice Marije u dvorištu te crkve i rekao da počinioci tog incidenta nikada nisu pronađeni.

474 Jevrejski pregled, br. 11. novembar 2010.

475 Politika, 18. novembar 2010.

476 Blic, 22. jun 2010.

477 S media, 11. decembar 2010.

Može se postaviti pitanje da li je slabije medijsko izveštavanje o verskim incidentima tokom 2010. godine posledica realnog smanjenja broja incidenata o čemu je govorio ministar unutrašnjih poslova, ili slabijom „medijskom pokrivenošću“ ove teme, ali svakako je neophodno osvrnuti se na jedan slučaj medijskog tretmana malih verskih zajednica s početka godine.

Građanska javnost oštro je reagovala na tekst pod nazivom “U sektama 200.000 Srba!” koji je objavljen u dnevnom listu *Kurir* 24. januara 2010. godine. U tekstu se tvrdi da “Srbijom hara više od 150 sekti, od satanističkih do hinduističkih” i daje potpuno proizvoljan spisak verskih zajednica, među kojima se pominju neke tradicionalne verske zajednice, poput Slovačke evangeličke crkve, kao i neke neregistrovane verske zajednice, uz aluziju da su to sekte. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji reagovao je saopštenjem za javnost u kome se podsetilo “da je pominjanje malih verskih zajednica kao ‘sekti’ i ‘satanističkih’ govor mržnje koji podstiče česte napade na njihove pripadnike i pripadnice”.⁴⁷⁸ Takođe je ukazano na činjenicu da se izjave glavnog inspektora SUP Beograd Zorana Lukovića koje su navedene u tekstu mogu okarakterisati kao govor mržnje, te se apeluje na Ministarstvo unutrašnjih poslova da reaguje na neodgovorno ponašanje svojih činovnika. U saopštenju za javnost Centra za razvoj civilnog društva ističe se da je posebno važno da se u ovom tekstu tzv. sektama pripisuju zločini poput onog u Novim Banovcima iz 2007. godine, za koji su i policija, sud i Ministarstvo vera utvrdili da nemaju religioznu pozadinu. U sekte se ovde ubrajaju i registrovane tradicionalne verske zajednice koje okupljaju pripadnike nacionalnih manjina (na primer, Slovačka evangelička crkva), i registrovane netradicionalne verske zajednice sa brojnim članstvom (na primer, Hrišćanska adventistička crkva), različite neregistrovane verske zajednice (Savez baptističkih crkava, Hristova duhovna crkva – Pentekosti) i, uistinu ezoterične organizacije (Ordo Templi Orientis). Posebno je opasno što govor mržnje primenjuju predstavnici državnih organa (Savet RRA i MUP).⁴⁷⁹

478 Diskriminacija malih verskih zajednica, Saopštenje za javnost, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 26. januar 2010.

479 Reakcija CRCD na govor mržnje, Saopštenje za javnost,

Krajem godine, jedan slučaj verske diskriminacije dobio je epilog pred Evropskim sudom za ljudska prava. Nakon što je Života Milanović iz Belice, od 2001, do 2007. godine, pet puta napadan zbog svog religijskog opredeljenja, Inicijativa mladih za ljudska prava je u njegovo ime, početkom oktobra 2007. godine, pokrenula spor pred Evropskim sudom za ljudska prava. Kao član Hindu Vajsnavske verske zajednice, Milanović je pretrpeo brojna fizička maltretiranja, a lokalni organi Ministarstva unutrašnjih poslova nisu nijednom adekvatno odreagovali. Država Srbija izgubila je spor pred Evropskim sudom za ljudska prava zbog kršenja odredbe o zabrani diskriminacije i dužna je prvostepenom presudom da obešteti svog državljanina sa 10.000 eura. U presudi Evropskog suda za ljudska prava se navodi da je država Srbija odgovorna za kršenje člana 3. Konvencije prema kome niko ne sme biti podvrgnut mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, kao i da je odgovorna za kršenje člana 14, po kome se uživanje prava i sloboda predviđenih ovom Konvencijom obezbeđuje bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status. U presudi se napominje da je praksom suda ustanovljeno da prilikom istrage nasilnih incidenata, državne vlasti imaju dodatnu dužnost da preduzmu sve razložne korake za utvrđivanje da li su etnička mržnja ili predrasude igrali ulogu u tome. U slučaju da država Srbija ne uloži zahtev za iznošenje slučaja pred Veliko veće u roku od tri meseca, ovo će biti prva pravosnažna presuda suda u Strazburu po kojoj se Srbija smatra odgovornom za kršenje odredbe o zabrani diskriminacije Evropske konvencije o ljudskim pravima.⁴⁸⁰

.....

Centar za razvoj civilnog društva, 25. januar 2010.

480 Blic, 14. decembar 2010.

Većinska crkva u Srbiji

Nesumnjivo centralni događaj u 2010. godini, za Srpsku pravoslavnu crkvu, predstavljao je izbor novog patrijarha. Nešto više od dva meseca nakon sahrane patrijarha Pavla, koja će ostati upamćenja po gotovo vanrednom stanju u Republici Srbiji (trodnevno-četvorodnevna žalost, preporuka Ministarstva prosvete školama i fakultetima da ne rade, zaključak Vlade kojim je preporučeno poslodavcima da zaposlenima na dan sahrane omoguće plaćeno odsustvo, prisustvo žandarmerije i počasne garde na sahrani), organizovan je izborni sabor Srpske pravoslavne crkve, 22. januara 2010. godine. Od 34 episkopa koji su ispunjavali uslov da budu kandidovani za patrijarha, u najuži krug izbora ušli su mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije, čuvar patrijaršijskog trona, episkop niški Irinej i episkop bački Irinej. Izbor episkopa niškog Irineja na funkciju 45. patrijarha Srpske pravoslavne crkve pratili su brojni komentari u javnosti s naglaskom na tome da je on čovek dijaloga, svestan položaja crkve u društvu, koga odlikuju tolerancija i odmerena reč, te da je reč o „dostojnom nasledniku“ blaženopočivšeg patrijarha Pavla i arhijereju koji dobro poznaje društvenu stvarnost.

Novi patrijarh ustoličen je 24. januara 2010. godine u Sabornoj crkvi u Beogradu, a ceremoniji su prisustvovali visoki predstavnici države i tradicionalnih verskih zajednica: premijer, predsednica Narodne skupštine, zamenik premijera i ministar unutrašnjih poslova, ministar vera, gradonačelnik Beograda, premijer Republike Srpske, princ prestolonaslednik, zatim beogradski nadbiskup, reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije i drugi. Nakon ceremonije ustoličenja, novoizabrani patrijarh je dao sledeću izjavu: „Najvažniji zadatak naše crkve i naroda je pomoć državi da sačuva naše sveto mučeničko Kosovo od svih koji bi da ga prigrabe. (...) Kosovo je naša sveta zemlja i moramo biti spremni na svaku žrtvu da bismo ga sačuvali, makar ona zahtevala stradanja“.⁴⁸¹

Nakon zvaničnog preuzimanja patrijaršijske dužnosti ustoličenjem u beogradskoj Sabornoj crkvi, kako bi se održala tradicija, planirano je i sve-

481 Blic, 24. januar 2010.

čano ustoličenje u Pečkoj patrijaršiji, prvobitno zakazano za 25. april,⁴⁸² ali je posle otkazivanja, iz „tehničkih i organizacionih razloga“, sabor Srpske pravoslavne crkve na prolećnom zasedanju odredio 3. oktobar 2010. godine kao novi datum.

Svečano ustoličenje 45. srpskog patrijarha ubrzo se pretvorilo u političko pitanje. Nakon što je prvobitno bilo planirano i najavljeno da će svečanosti prisustvovati više od 10.000 ljudi, kao i svi članovi Vlade, premijer i predsednik Srbije,⁴⁸³ usledio je ultimatum kosovskih vlasti da će, ukoliko se pojave predstavnici Vlade Srbije i oni (nepozvani) doći na ustoličenje. Nakon nedelju dana, političari u Prištini ukinuli su zabranu ulaska srpskih političara na Kosovo, odnosno predstavnicima vlasti iz Beograda dozvoljeno je da putuju u Pečku patrijaršiju po redovnoj proceduri, tj. ukoliko je poštuju.⁴⁸⁴

Postignuti dogovor, da na ustoličenju Srbiju predstavlja predsednik Srbije, prema tumačenju Vlade u Prištini prekršen je najavama pojedinih srpskih funkcionera da će na Kosovo ići u svojstvu privatnih lica, a ne kao zvanični predstavnici državnih institucija. Posredstvom međunarodnih posrednika u pregovorima Beograda sa Prištinom, kosovske vlasti su definitivno saopštile da nijedan ministar ne može da prisustvuje ustoličenju.

Sa ciljem da se smire tenzije, sinod Srpske pravoslavne crkve izdao je saopštenje pozivajući „članove Vlade Republike Srbije, lidere političkih stranaka i druge istaknute političke ličnosti da u potpunosti i bez ostatka poštuju dostojanstvo i duhovni karakter“ čina ustoličenja. U saopštenju se apeluje da se poštuju dogovori i tako doprinese „da ovaj najsvečaniji molitveni čin u vekovnom sedištu Srpske pravoslavne crkve protekne u najboljem redu, a time se spreče mogućnosti bilo kakvih i bilo čijih provokacija“. Osim navedenog u saopštenju se nalazi i sledeće: „Republika Srbija i njeni organi na svečanosti ustoličenja patrijarha srpskog biće u potpunosti reprezentovani u ličnosti njenog najvišeg predstavnika, predsednika Republike Borisa Tadića“.⁴⁸⁵

482 Večernje novosti, 1. februar 2010.

483 Kurir, 22. septembar 2010.

484 Blic, 28. septembar 2010.

485 Blic, 30. septembar 2010.

U pojedinim medijima pojavila se vest da je mitropolit Amfilohije, predsednik Odbora za patrijarhovo svečano ustoličenje, na svoju ruku, odnosno bez dogovora sa ostalim članovima sinoda Srpske pravoslavne crkve, uputio poziv liderima opozicije, odnosno liderima Srpske napredne stranke, Nove Srbije, Srpske radikalne stranke i Demokratske stranke Srbije. Objavljeno je da je mitropolit crnogorsko-primorski pozive poslao neposredno pre nego što je obelodanjena molba sinoda da se ustoličenje ne politizuje i da političari umesto u Peć dođu dan kasnije u Beogradsku patrijaršiju.⁴⁸⁶ Dva dana kasnije, u vrhu Srpske pravoslavne crkve demantovane su vesti o samoinicijativnom pozivanju političara i rečeno je da su Sinod i patrijarh na ustoličenje pozvali sve državne zvaničnike i lidere opozicije Srbije.⁴⁸⁷ Kako bilo, KPS i EULEKS onemogućili su predsednicima Srpske napredne stranke i Nove Srbije da dođu do Peći na ustoličenje, odnosno nije im bio omogućen ulazak na Kosovo.

Prema saopštenju kosovske policije ustoličenju je prisustvovalo oko 5500 ljudi, a osim predsednika Srbije, članova kraljevskog doma Karađorđević, među zvanicama bili su, između ostalih, ambasadori Rusije i Grčke u Srbiji Aleksandar Konuzin i Dimosten Stoidis, specijalni posrednik EU za zaštitu verskog i kulturnog nasleđa na Kosovu Dimitri Moskopulos, šef UNIMK Lamberto Zanijer, komandant KFOR-a Erhard Biler, odlazeći šef EULEKS Iv de Kermabon, Milorad Pupovac iz Samostalne srpske demokratske stranke (Hrvatska), direktor Srbijagasa Dušan Bajatović, bivši predsednik Skupštine Srbije Predrag Marković i drugi. Osim visokih predstavnika svih pomesnih pravoslavnih crkava, ustoličenju su prisustvovali i predstavnici Rimokatoličke crkve, crkava Reformacije i Anglikanske crkve, Islamske zajednice Srbije i Jervejske zajednice Srbije.

486 Blic, 2. oktobar 2010.

487 Danas, 4. oktobar 2010.

Dolazak pape u Srbiju

Neposredno pre izbora za novog patrijarha ponovo je aktuelizovano pitanje dolaska pape u Srbiju. Vladika niški Irinej, samo nekoliko dana pre izbornog Sabora SPC najavio je da bi Srpska pravoslavna crkva pozdravila dolazak pape u Srbiju na proslavu godišnjice Milanskog edikta 2013. godine. Prema najavama, Srpska pravoslavna crkva planira da u Nišu, rodnom gradu cara Konstantina, organizuje proslavu godišnjice ovog značajnog događaja za hrišćanstvo.

Episkop niški Irinej povodom planirane svetkovine i dolaska pape u Srbiju izjavio je sledeće: „O tome je bilo govora ranije, ali po jednoj drugoj osnovi. Ovo bi bio dolazak sa posebnim razlogom i Srpska pravoslavna crkva bi ga pozdravila. To bi bila prilika ne samo za ekumenski susret, nego i za dijalog“.⁴⁸⁸ Predlog o dolasku pape Benedikta XVI u Srbiju na godišnjicu obeležavanja Milanskog edikta 2013. godine izneo je predsednik Srbije Boris Tadić prilikom posete Vatikanu 14. novembra 2009. godine.

Dok je na čelu Srpske pravoslavne crkve bio patrijarh Pavle, nekoliko puta se postavljalo pitanje dolaska pape u Srbiju, ali on nikada nije uputio takav poziv. Prilikom papine posete Bosni i Hercegovini, 22. juna 2003. godine, umalo nije došlo do susreta patrijarha Pavla i pape Jovana Pavla II u Banjaluci. Međutim, prema pisanju pojedinih medija, patrijarh je odustao od sastanka, jer je centralna proslava dolaska pape u Bosni i Hercegovinu organizovana u samostanu Petrićevac, odakle su ustaše 1942. krenule u pokolj nad Srbima u selima Drakulić, Motike i Šargović.⁴⁸⁹

Nakon izbora, patrijarh Irinej nastavio je sa propagiranjem značaja papinog dolaska, a njegove izjave izazivale su pozitivne reakcije svih ekumenski nastrojenih vernika i odavale utisak da se ekumenski kurs većinske crkve u Srbiji konačno promenio. Nekoliko dana nakon izbora patrijarh Irinej izjavio je sledeće: „Možda je krajnje vreme da dođe do jednog takvog susreta, da jedni drugima kažemo šta imamo da kažemo. I da jedni i drugi posle mogu da razmisle o svemu. Jer svaka deoba nije pozitivna stvar. (...) Možda je vreme došlo da tom problemu pristupimo na najozbilj-

488 Pravda, 19. januar 2010.

489 Press, 19. januar 2010; Kurir, 19. januar 2010.

niji način.⁴⁹⁰ Izjava patrijarha Irineja da je spreman na dijalog sa papom izazvala je najpozitivnije reakcije Frederika Lombardija, direktora Kancelarije za medije Vatikana, kao i Milutina Novakovića, portparola Beogradske nadbiskupije.⁴⁹¹

Međutim, tri meseca kasnije, došlo je do relativizacije prvobitno odlučnog nastojanja da se katolički poglavar nađe u Nišu na proslavi među svim ostalim poglavarima hrišćanskih crkava. U intervjuu datom jednom dnevnom listu polovinom aprila, patrijarh Irinej je izjavio da Srpska pravoslavna crkva tek treba da odluči da li će pozvati papu da 2013. godine dođe u Srbiju. Pojašnjavajući da se povodom proslave Milanskog edikta očekuje da u Niš stignu poglavari svih hrišćanskih crkava, „logično je očekivati i rimskog papu, ali u ovom trenutku niko ne može sa sigurnošću potvrditi njegov dolazak u Srbiju“. Tom prilikom patrijarh se osvrnuo za svojim prethodnim izjavama: „Tada sam načelno rekao da očekujemo da 2013. godine u Niš stignu poglavari svih crkava pa i Katoličke ... Međutim, za sada se u SPC time niko ne bavi. (...) To je pitanje skinuto sa dnevnog reda dok ne dođe vreme za donošenje odluke o tome ko će biti pozvan. O tome se sada ne razmišlja i ne razgovara“.⁴⁹² Krajem maja, patrijarh je potvrdio da Srpska pravoslavna crkva nema kontakta sa Vatikanom, „ali da svi pozdravljaju i očekuju poziv“ za taj veliki skup.⁴⁹³

Predsednik ekumenske fondacije „Pro Oriente“ Johan Marte, u izjavi katoličkoj novinskoj agenciji „Katpres“, ocenio je malo verovatnom posetu pape Benedikta XVI Srbiji 2013. godine i između ostalog rekao: „Iako je Srpskoj pravoslavnoj crkvi puno stalo do toga, tenzije unutar ove crkve trenutno su prepreka za takvu posetu“. Nakon posete Srbiji i razgovora sa predstavnicima Srpske pravoslavne crkve i srpskim zvaničnicima, on je zaključio da postoji spremnost za pozivanje pape u Niš, ali da „trenutno, međutim, Srpska pravoslavna crkva deluje paralisano“ i da postoji opasnost od podele unutar crkve zbog svađe sa raščinjenim episkopom raško-pri-

490 Blic, 27. januar 2010.

491 Blic, 28. januar 2010.

492 Press, 17. april 2010.

493 Politika, 30. maj 2010.

zrenskim Artemijem, koji ima svoje sledbenike i striktno je protiv posete pape.⁴⁹⁴

Sukob unutar crkve

Činjenica je da je dugogodišnji unutrašnji sukob u Srpskoj pravoslavnoj crkvi na relaciji vladika Artemije i njegovi sledbenici sa jedne, i sinod Srpske pravoslavne crkve, sa druge strane, tokom 2010. godine potresao unutarcrkvenu harmoniju. Nakon što se nekoliko godina vladika Artemije oglašivao o odluke najviših crkvenih vlasti, Sinod Srpske pravoslavne crkve na čelu sa patrijarhom Irinejem odlučio je da sredi stanje u Eparhiji raško-prizrenskoj. Raspletavanje tog sukoba počelo je uvidom u stanje u Raško-prizrenskoj eparhiji u koju je poslata posebna crkvena komisija koja je u Gračanici trebalo da ispita finansijsko poslovanje eparhije.

Nakon što je vladika Artemije odbio da saraduje sa sinodskom komisijom, zakazana je vanredna sednica Sinoda na kojoj je, posle razmatranja izveštaja komisije i izveštaja i dokumenata koje je dostavio sam vladika, odlučeno o razrešenju pomenutog episkopa. Vladika bački Irinej podsetio je da nesporazumi između jednog arhijereja i sinoda, odnosno sabora, traju duže vreme, kao i da su tokom niza godina vođene rasprave i donošene odluke u vezi s raznim vrstama problema, poput obnove svetinja na Kosovu, ali i nekih organizacionih rešenja u eparhiji koje je sinod smatrao neodgovornim i zahtevao od nadležnog arhijereja da ih reši.⁴⁹⁵ Posebna crkvena finansijska komisija otkrila je niz materijalno-finansijskih malverzacija i zloupotreba u eparhiji zbog čega su podignute optužnice protiv dvojice najbližih saradnika vladike Artemija.

Sam vladika je najpre suspendovan sa mesta episkopa Raško-prizrenske eparhije; nekoliko meseci kasnije sabor Srpske pravoslavne crkve ga je penzionisao i odredio mu boravište u sremskom manastiru Šišatovac, da bi mu, opet nekoliko meseci potom, patrijarh zabranio i da činodejstvuje, odnosno da drži crkvene liturgije. Izolacija vladike Artemija izazvala je pobunu manjeg broja monaha, lojalnih spornom episkopu, koji su u

494 Blic, 4. mart 2011.

495 Politika, 14. februar 2010.

znak protesta sa njim napustili Kosovo. To je bilo praćeno demonstracijama i čestim incidentima sa porukom otvorenog neslaganja sa odlukama crkvenih organa. U nekoliko navrata pristalice vladike Artemija, pokušali su da preuzmu određene manastire na severu Kosova, ali nisu uspeli u tim namerama.

Artemijeva pobuna protiv crkvene hijerarhije i patrijarha Irineja uživala je bezrezervnu podršku određenog dela javnosti. Apel za odbranu pravnog poretka Srpske pravoslavne crkve, upućen svim srpskim pravnicima u otadžbini i rasejanju, koji „brigu za srpsku crkvu i srpski narod pretpostavljaju svim drugim brigama“, potpisali su pravnici i profesori pravnih fakulteta u Srbiji, među kojima je akademik Kosta Čavoški, prof. dr Milan Perović, advokati Branislav Tapušević i Rodoljub Lazić i mnogi drugi. U Apelu se konstatuje da je odlukom Svetog arhijerejskog sabora da „većinom glasova trajno razreši dužnosti eparhijskog arhijereja episkopa Artemija“ ozbiljno ugrožen pravni poredak Srpske pravoslavne crkve. Asistent Pravnog fakulteta u Kragujevcu Zoran Čvorović, u ime potpisnika apela, rekao je za *Pravdu* da se pravnici ne okupljaju samo oko vladike Artemija, već je glavni razlog inicijativa koja će sprečiti da ovakav slučaj teškog bezakonja u crkvi postane izvor nejedinstva i sablazni za mnoge vernike. On ističe da se pravnici kao potpisnici apela ne javljaju u ulozi advokata vladike Artemija već su branioci pravnog poretka i Ustava Srpske pravoslavne crkve i konstatuje sledeće: „Pošto kanoni nisu plod samo ljudskog intelekta već i Duha svetoga, rušenje kanona u kojim on prebiva znači da u crkvi vlada neki drugi duh, duh politike i raznoraznih globalističkih ideologija“.⁴⁹⁶

Novi patrijarh – podrška evropskim integracijama

Kao što je neposredno pre i nakon izbora, novi patrijarh zastupao tezu o neophodnosti dolaska pape u Srbiju i time izazvao pozitivne reakcije građanske javnosti, tako se mogao primetiti i pomak u odnosu na pitanje procesa evropskih integracija Srbije. Nekoliko dana nakon ustoličenja, novoizabrani patrijarh je izjavio da će Srpska pravoslavna crkva podržati

496 *Pravda*, 26. maj 2010.

evropske integracije Srbije, ako to ne bude na štetu i uštrb njenog kulturnog i istorijskog identiteta. Osvrćući se na proces pridruživanja Srbije NATO, patrijarh je bio nešto odmereniji i rekao da bi narod trebalo da se izjasni o tom pitanju.⁴⁹⁷

U martu je usledio sastanak patrijarha sa specijalnim predstavnikom Evropske unije za pitanja verske i kulturne baštine Srpske pravoslavne crkve na Kosovu i Metohiji Dimitrisom Moshopulosom i tom prilikom su razmatrana pitanja zaštite verskog i kulturnog nasleđa. Šefa grčke kancelarije za vezu u Prištini, odnosno budućeg posrednika između Srpske pravoslavne crkve, s jedne i Evropske unije i kosovskih vlasti, s druge strane, patrijarh je upoznao sa odlukom sinoda da imenuje vikarnog episkopa lipljanskog Teodosija za predstavnika Crkve u svim razgovorima koji se tiču verske i kulturne baštine na Kosovu i Metohiji.⁴⁹⁸

Početak novembra, patrijarh se sastao i sa članom Ustavnog suda Nemačke i direktorom Instituta za evropsko ustavno pravo Gerhardom Robersom. Prijemu su prisustvovali i episkop bački Irinej, ministar vera Bogoljub Šijaković, državni sekretar Ministarstva vera Dragan Čurović i profesor Pravnog fakulteta u Beogradu Sima Avramov. Kako je navedeno u saopštenju Informativne službe Srpske pravoslavne crkve, razgovaralo se o načinu rešavanja pitanja iz oblasti državnog i crkvenog prava u Evropskoj uniji, budući da je, kako se navodi, Robers vodeći stručnjak Evropske unije za odnose države i crkve.⁴⁹⁹

U međuvremenu, postepeno otvaranje Srpske pravoslavne crkve prema institucijama Evropske unije nailazilo je na ustaljene prepreke. Tako je, na primer, patrijarh zatražio od šefa Kancelarije Evropske unije u Srbiji Pitera Sorensena izvinjenje zbog, kako je naveo, pogrešnog prevoda na srpski jezik jednog dela govora šefa misije Evropske unije na Kosovu Pitera Fejta u Evropskom parlamentu, 22. juna 2010. godine. Patrijarh je podsetio da je Fejt u obraćanju Evropskom parlamentu rekao da je „tranzicija Srpske pravoslavne crkve prema umerenijem pristupu na Kosovu takođe još jedan pozitivan pomak“. Prema rečima patrijarha ova rečenica je

497 Press, 29. januar 2010.

498 Politika, 26.mart 2010.

499 Informativna služba Srpske pravoslavne crkve, 5. I 6. novembar 2010.

u srpskom prevodu obraćanja, koje je medijima uputila kancelarija Pitera Fejta, nepravilno prevedena i glasi: „Tranziciju Srpske pravoslavne crkve prema umerenijem pristupu po pitanju Kosova je takođe još jedan pozitivan pomak“.

Insistirajući na terminološkoj preciznosti, patrijarh je pojasnio da je veoma velika razlika između „umerenijeg pristupa (ponašanja) na Kosovu“ i „umerenijeg pristupa po pitanju Kosova“, jer bi se druga formulacija mogla odnositi i na pitanje statusa. Tom prilikom je izričito naglašeno da Srpska pravoslavna crkva „niti menja niti namerava da menja stav o pitanju koje je jasno regulisano Ustavom Srbije i voljom građana“, odnosno „da je Kosovo i Metohija sastavni deo Srbije i da je samoproglašena nezavisnost pokrajine od kosovskih Albanaca i jednog dela međunarodne zajednice nelegalan čin koji je u suprotnosti sa međunarodnim pravom“.⁵⁰⁰

SPC i susedi

Srpska pravoslavna crkva je zadržala svoju tradicionalnu poziciju u regionu. Kao i prethodnih godina i tokom 2010. godine, iz Crne Gore su i dalje stizali izveštaji o incidentima koji su direktna posledica još uvek nerazrešenog sukoba između Crnogorske pravoslavne crkve i Srpske pravoslavne crkve.

U nekoliko navrata zabeležene su veoma oštre kritike Srpske pravoslavne crkve usmerene, kako na račun Crnogorske pravoslavne crkve, tako i na račun vlasti i medija u Crnoj Gori. Krajem 2009. godine, Mitropolija crnogorsko-primorska saopštila je da „određene državne adrese, javni delatnici i mediji“ u Crnoj Gori imaju „ignorantski i zlonameran odnos“ prema toj crkvi „koji iskazuju“ podrškom Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi.⁵⁰¹ Na meti kritike mitropolita Amfilohija posebno se našao list *Pobjeda* kome zamera zbog toga što se štampa na latinici, a posebno zbog toga što „kao da se pretplatila da ignoriše i blati“ Mitropoliju crnogorsko-primorsku, „njen identitet, stvarni život i poslenike“, a pri tome „propagira novokompono-

500 Press, 25. jun 2010.

501 Kurir, 27. decembar 2009.

vanu vjersku zajednicu takozvanu Crnogorsku pravoslavnu crkvu, podmećući je Crnogorcima kao kukavičje jaje⁵⁰²

Među zapaženijim našla se i kritika novoizabranog patrijarha, koji je nekoliko dana nakon ustoličenja izjavio da je sadašnja Crnogorska crkva „neozbiljna zajednica koju, nažalost, država podržava“ kao i da uvažava malu podršku naroda.⁵⁰³ Ova izjava izazvala je oštru reakciju Crnogorske nacionalne zajednice u Beogradu koja je zbog toga zatražila izvinjenje patrijarha. Odlučnost u zastupanju oštrog stava prema Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi, patrijarh je demonstrirao izjavom: „Čuo sam da su Crnogorci tražili moje izvinjenje, ali neću to da učinim. Nisam nikoga uvredio, samo sam govorio istinu i ne vidim potrebu da se izvinjavam“.⁵⁰⁴

Oštre kritike usledile su i sa druge strane. Tokom patrijarhove prve zvanične posete Mitropoliji crnogorsko-primorskoj povodom 180 godina sećanja na Petra Prvog Petrovića Njegoša, jedini crnogorski zvaničnik koji je primio patrijarha bio je predsednik Filip Vujanović. Tokom svetkovine u Zetskom domu na Cetinju, predsednik crnogorskog parlamenta Ranko Krivokapić je na Akademiji o svetom Petru u Crnoj Gori zapretio imovini Cetinjskog manastira i pogrdno govorio o sveštenstvu Mitropolije crnogorsko-primorske: „Nasuprot svetom Petru stoje neki ovdašnji sveštenici, zbog kojih njegovi zemni ostaci još nisu slobodni kao njegova Crna Gora“.⁵⁰⁵

Za razliku od kontinuirano loših odnosa na realiciji između Srpske pravoslavne crkve i Crnogorske pravoslavne crkve i crnogorskih vlasti, odnos prema Makedonskoj pravoslavnoj crkvi tokom 2010. godine imao je i neke pozitivne elemente.

Sahrani patrijarha Pavla i ustoličenju novog poglavara Srpske pravoslavne crkve prisustvovala su visoke delegacije kanonski nepriznate Makedonske pravoslavne crkve. Delegacije je predvodio poglavar Makedonske pravoslavne crkve arhiepiskop Stefan koga je, posle sahrane, primio čuvar upražnjenog patrijaršijskog trona mitropolit crnogorsko-primorski

502 Danas, 2. novembar 2010.

503 Blic, 27. januar 2010.

504 Pravda, 8. februar 2010.

505 Politika, 2. novembar 2010.

Amfilohije, a posle svečanog ustoličenja novi poglavar Srpske pravoslavne crkve.

U međuvremenu makedonske vlasti učinile su ustupak i ukidanjem mere pritvora, posle gotovo dve godine, omogućile povratak arhiepiskopa ohridskog i mitropolita skopskog Jovana u Makedoniju. Arhiepiskop Jovan je zatražio ukidanje pritvora za vreme trajanja sudskog procesa protiv njega, ali pošto to nije dozvoljeno, bio je prinuđen da skoro dve godine obitava van granica Makedonije.⁵⁰⁶

Međutim, u oktobru 2010. godine, Apelacioni sud u Skoplju potvrdio je episkopu Jovanu kaznu od dve i po godine zatvora i za njim je raspisana poternica, a njegov branilac je izjavio da je vladika Jovan napustio Makedoniju, te da se trenutno nalazi u Grčkoj.⁵⁰⁷ Podsećanja radi, ohridskog arhiepiskopa makedonsko pravosuđe tereti za proneveru 250.000 eura u tri eparhije u kojima je bio episkop, a već je odslužio 18 meseci zatvorske kazne zbog „širenja mržnje na verskoj i nacionalnoj osnovi“. Prethodno ga je Makedonska pravoslavna crkva raščinila, a Srpska pravoslavna crkva ga je proglasila za svog episkopa.

U svakom slučaju, pozicije obe strane su ostale krute i odlučne. Makedonska pravoslavna crkva, koja je nedavno svom imenu dodala i naziv Ohridska arhiepiskopija⁵⁰⁸ zvanično tvrdi da je za nju sve ispod autokefalnosti neprihvatljivo,⁵⁰⁹ dok Srpska pravoslavna crkva želi da pregovara samo o autonomiji.

U Hrvatskoj, inicijativa za osnivanje udruženja građana Hrvatska pravoslavna zajednica u Ogulinu izazvala je veoma burne i oštre reakcije pojedinih episkopa SPC, naročito onih čija sa jurisdikcija proteže unutar granica te države. Episkop dalmatinski Fotije i episkop gornjokarlovački Gerasim uputili su pismo premijerki Hrvatske Jadranki Kosor u kome se od

506 Blic, 27. januar 2010.

507 Kurir, 28. oktobar 2010.

508 Dodavanje "Ohridska arhiepiskopija" na postojeći naziv Makedonske pravoslavne crkve, može se tumačiti na dva načina: jedan je ispunjenje dela Niškog sporazuma na kome insistira Srpska pravoslavna crkva, dok je drugi, moguće sprečavanja registracije Pravoslavne ohridske arhiepiskopije.

509 Danas, 30-31. januar 2010.

predsednika Vlade traže da zaštiti Srbe, Srpsku pravoslavnu crkvu i njihov kulturni i duhovni identitet, koji preti da bude napadnut najavom osnivanja Hrvatske pravoslavne zajednice. Episkopi su upozorili i da bi „aveti iz prošlosti“ mogle da dovedu da ne bude mira za mnoge građane Hrvatske, već perspektiva tame i zlokobnog vremena, što bi dovelo u pitanje evropsku i demokratsku budućnost Hrvatske. Pismo je dostavljeno i Sinodu Srpske pravoslavne crkve, predsedniku Srbije, Ministarstvu kulture Hrvatske, Ministarstvu vera Srbije, Srpskom nacionalnom vijeću Zagreb i Savetu nacionalnih manjina u Hrvatskoj.⁵¹⁰ Vladika dalmatinski Fotije zatražio je od hrvatskog predsednika Ive Josipovića da spreči najavljenju registraciju spornog udruženja i formiranje tzv. Hrvatske pravoslavne crkve, upozoravajući ga na proustašku prirodu tog udruženja, koje ima za cilj uništenje Srba i SPC u Hrvatskoj.⁵¹¹

Nakon odgovora na pismo episkopa u kome se naglašava da je Hrvatska zasnovana na antifašističkim tekovinama, premijerka je zadužila Ministarstvo kulture da ispita namere registracije pomenutog udruženja. Episkop Gerasim zamera hrvatskoj javnosti što nije jasno osudila ovakvo delovanje, ako već sebe naziva demokratskom i antifašističkom državom.⁵¹²

SPC i društvo

Na unutrašnjem planu, tačnije u odnosu na srpsko društvo, Srpska pravoslavna crkva neumoljivo istrajava na konzervativnim polazištima. Parada ponosa, koja je, za razliku od prethodne godine, uprkos žestokim protivljenjima konzervativnih grupa ipak održana 10. oktobra 2010. godine, ispraćena je oštrim osudama većinske crkve u Srbiji. Sa izuzetkom Srpske pravoslavne crkve, tradicionalne crkve i verske zajednice u Srbiji ranije su objavile da neće javno komentarisati planiranu Paradu ponosa, dok je, prema izveštavanju dnevnog lista *Danas*, u Kabinetu patrijarha srpskog rečeno da se stav Srpske pravoslavne crkve u vezi sa Paradom ponosa nije promenio od prošle godine i da je i dalje „na snazi“ saopštenje

510 Večernje novosti, 27. decembar 2009.

511 Kurir, 15. mart 2010.; Danas, 16. mart 2010.; Blic, 16 mart 2010.

512 Večernje novosti, 14. januar 2010.

člana Sinoda i portparola Srpske pravoslavne crkve vladike bačkog Irineja. Podsećanja radi, on je 18. septembra 2009. godine, preko zvaničnog sajta poručio da se „Srpska pravoslavna crkva i tradicionalne crkve i verske zajednice protive pravu na javno izražavanje seksualne orijentacije ili bilo koje druge sklonosti, pogotovu ukoliko ono vređa prava građana na privatnost i porodični život, njihova verska uverenja i neprikosnovenost dostojanstva ličnosti“.⁵¹³

Najoštriju osudu, kako se i moglo očekivati, izneo je mitropolit crnogorsko-primokski Amfilohije koji je Paradu ponosa ocenio kao „nasilničku propagandu“ i objasnio svojim vernicima da paradiranje ulicama Beograda i bilo kojim drugim ulicama, predstavlja nasilje. Na sve to se nadovezalo i nespretno saopštenje sinoda Srpske pravoslavne crkve, koji jeste pozvao na nenasilje, ali i oštro osudio sve koji „ugrožavaju javni moral“. Dan pre održavanje Parade ponosa, mitropolit Amfilohije je poručio javnosti sledeće: „Ne treba nikad izgubiti iz vida vječnu simboliku Sodome i Gomore: ovi gradovi i ljudi u njima su uništeni, sagorijevši u sumporu i ognju, upravo zato što su pretvorili prirodno upotrebljavanje muškog i ženskog u nastrano i neprirodno“.⁵¹⁴ Pored navedenog, mogla se čuti i sledeća izjava: „Događaji poput tog pokazuju kakvo je moralno stanje ne samo u našem društvu nego čitave evro-američke civilizacije“.⁵¹⁵ Dan nakon održavanja Parade ponosa, obraćajući se okupljenima u selu Klinci kod Luštice, mitropolit je LGBT osobe nazvao „smradom sodomskim“, okarakterisao ih kao „obezbožene i nastrane“ i ocenio da su one „kuga, te pošast sodomskaa“⁵¹⁶

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti je zaključila da je mitropolit Amfilohije svojim govorom povodom održavanja Parade ponosa „nesumnjivo prekršio Zakon o zabrani diskriminacije“ i naložila mitropolitu da se javno izvini učesnicima Parade ponosa u Beogradu.⁵¹⁷

Ovom prilikom mogli bi se podsetiti izjava mitropolita Amfilohija iz septembra 2009. godine, izrečenih neposredno pre odustajanja od organi-

513 Danas, 8. septembar 2010.

514 Blic, 9. oktobar 2010.

515 Blic, 8. oktobar 2010.

516 Blic, 5. mart 2011.

517 RTVB92, 5.mart 2011.

zovanja Parade ponoda, u kojima se planirana povorka naziva „povorkom srama“, odnosno „povorkom Sodome i Gomore“, te se ukazuje na kršenje „sverodne tajne bračne ljubavi“, ali i „gaženje ljudske prirode“. Bez obzira na isticanje da „Crkva niti je ikad pozivala niti danas poziva na nasilje protiv bilo koga, pa ni protiv onih koji biraju namesto puta života – put beslovesnosti i smrti“. Njegove izjave poput „drvo koje ploda ne rađa seče se i u oganj baca (...) a takva je muželožnička, gej-lezbijska ljubav koja neće i ne može naslediti carstva Božjega, jer je besplodna i jalova“⁵¹⁸ izazvale su oštru reakciju građanske javnoosti.

Samo pet dana nakon ustoličenja, patrijarh je svojom izjavom u kojoj karakteriše „filozofiju i psihologiju islama“ izazvao opravdane žestoke reakcije Islamske zajednice u Srbiji i Islamske zajednice Srbije, kao i dobrog dela građanske javnosti. „Oni kada su u manjem broju umeju da se ponašaju i da budu korektni. Kada postanu ravni po broju, onda oni već dižu glavu, a kada postanu nadmoćni i superiorni, čine pritisak ili da se ise le ili da se priđe njima. To je filozofija islama“,⁵¹⁹ reči su po kojima će biti upamćen početak mandata 45. patrijarha Srpske pravoslavne crkve.

Kako se i očekivalo, i Islamska zajednica Srbije i Islamska zajednica u Srbiji zatražile su zvanično tumačenje izjave patrijarha Irineja, kao i javno izvinjenje. Dok je rijaset Islamske zajednice Srbije u svom saopštenju izrazio „svoju zabrinutost zbog izjave u kojoj se iznose neprimerene i nedopustive kvalifikacije na račun islama i muslimana“⁵²⁰, mešihat Islamske zajednice u Srbiji je izdao oštro saopštenje u kojem se izjava patrijarha tumači kao poziv na genocid: „Sasvim je jasno da ova izjava sadrži poziv na genocid jer nedvosmisleno ukazuje da su za patrijarha muslimani prihvatljivi samo kada su u manjini i kada žive pognutih glava. Znači li to da tamo gde su muslimani većina, kao u slučaju Sandžaka i Preševske doline, treba preduzeti mere poput onih u Srebrenici, kako bi njihov broj postao prihvatljiv za patrijarhovu viziju Srbije“.⁵²¹

518 Danas, 18. septembar 2009.

519 Blic, 27. januar 2010.

520 Blic, 28. januar 2010.

521 Press, 29. januar 2010.

Poglavar Srpske pravoslavne crkve patrijarh Irinej izvinio se pripadnicima islamske zajednice, povodom svog „nesmotrenog paušalnog iskaza o psihološkom profilu muslimana, prenetog u dnevnom listu *Blic* na Svetog Savu“ i izrazio svoje „najdublje žaljenje zbog ovog iskaza i njegovih posledica“. U svom saopštenju, ocenjujući da ova izjava „zaista može da bude protumačena na način na koji su je shvatili oni muslimanski vernici i verski lideri koji su se osetili povređenima“, patrijarh je istakao da „takvu nameru uopšte nije imao, niti taj nesrećni iskaz izražava njegov stvarni odnos prema islamu, utemeljen na apsolutnom uvažavanju identiteta, digniteta i integriteta muslimana kao pojedinaca, Islamske zajednice kao celine i islama kao velike svetske religije“, te da je izjava izvučena iz konteksta, odnosno da nije preneto javnosti ono što je izrekao pre i posle spornih citata.⁵²²

Prema oceni muftije Zukorlića, izvinjenje srpskog patrijarha Irineja muslimanima svakako je prihvatljiv korak, ali time se ne mogu sanirati posledice izazvane njegovom izjavom o islamu i muslimanima, ali se mogu ublažiti. Muftija Zukorlić je konstatovao da je „Srpska pravoslavna crkva institucija sa najjačim uticajem na državu, zato njena odgovornost nadilazi odgovornost ostalih crkava i verskih zajednica“.⁵²³

Muslimani u Srbiji

Neprevaziđeni spor između sukobljenih organizacionih struktura Islamske zajednice tokom 2010. godine, zakomplikovan je sve oštrijim i zahtegnutijim odnosima na relaciji Islamska zajednica u Srbiji i vlasti u Beogradu. Tokom cele 2010. godine, glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić često je svojim javnim nastupima dospevao na naslovne strane i u udarne vesti medija, a situacija u Sandžaku je u nekoliko navrata dobijala dramatični karakter.

Protekleu godinu obeležili su događaji poput izbora predstavnika za Nacionalni savet Bošnjaka, brojni nesporazumi između Islamske zajednice u Srbiji i države o statusu vakufske imovine, sporni status predstavnika

522 Danas, 29. januar 2010; Politika 30. januar 2010; Press, 30. januar 2010.

523 Danas, 29. januar 2010.

Islamske zajednice u Komisiji za veronauku i realizacija verske nastave u srpskim školama, kao i kontinuirana oštra kritika beogradskih vlasti od strane predstavnika Islamske zajednice u Srbiji.

Krajem marta, tokom višednevnog obeležavanja trogodišnjice od formiranja jedinstvene Islamske zajednice u Srbiji, na završnom svečanom prijemu u zgradi Mešihata, glavni muftija Muamer Zukorlić dobar deo obraćanja posvetio je odnosima beogradskih vlasti prema Bošnjacima, nacionalnim pravima Bošnjaka i njihovom poštovanju ponavljajući ranije izrečene stavove o tim pitanjima. Tom prilikom, on je uputio poziv svim bošnjačkim partijama, organizacijama i političarima da podrže listu Bošnjačke kulturne zajednice na predstojećim izborima za predstavnike Nacionalnog saveta Bošnjaka, a legitimitet liste na čijem čelu se i sam nalazi, argumentovan je kadrovskim potencijalom regrutovanim iz dve „dokazane“ institucije, Islamske zajednice u Srbiji i Internacionalnog univerziteta, koje nisu „klekle Beogradu“.⁵²⁴

Na izborima za Nacionalni savet Bošnjaka učestvovala su tri izborne liste: Bošnjačka lista, Bošnjački preporod i Bošnjačka kulturna zajednica.⁵²⁵ Najveću medijsku pažnju privukla je lista Bošnjačke kulturne zajednice, koju je predvodio glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić. Njegovu kandidaturu zvanično je podržao Sabor Islamske zajednice u Srbiji.

Muftija Zukorlić je učešće na izborima objasnio željom da pomogne očuvanju bošnjačkog identiteta, zatim da je to njegov odgovor na „nepravdu koja se čini Bošnjacima“ i željom da se promeni odnos Beograda prema Bošnjacima. Njegova kandidatura naišla je na osudu kao nedopustivo mešanje Islamske zajednice u Srbiji u politiku i kao loš potez. Ministarstvo vera, konstatujući da je jasno da je glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić napustio teren vere i upustio se u političke vode za šta su mu potrebni sagovornici iz drugih resora, saopštili je sledeće: „Ukoliko muftija reši da se ponovo bavi verom i dobrom islama, prestane sa uslovljavanjima i odstupi od retorika iz koje proizlazi da postoji samo

524 Danas, 1. april 2010.

525 Najviše mandata osvojila je lista Bošnjačke kulturne zajednice – 17, zatim Bošnjačka lista – 13, a lista Bošnjački preporod – 5.

jedna istina i to njegova, da je uvek i jedino on u pravu po svim pitanjima, verujemo da postoje mogućnosti za ponovno uspostavljanje saradnje“.⁵²⁶

Na konstitutivnoj sednici, održanoj 7. jula 2010. godine, pojavili su se samo predstavnici Bošnjačke kulturne zajednice i dva predstavnika sa liste Bošnjački preporod, a nakon konstituisanja Nacionalnog saveta za predsednika je izabran Mevlud Dudić.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, međutim, nije priznalo ovako formiran nacionalni savet i najavilo održavanje nove konstitutivne sednice, odnosno novih izbora, ukoliko zakazivanje nove sednice ne uspe. Osnovni problem sa konstituisanjem Nacionalnog saveta bio je u tome što je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava dan uoči konstituisanja saveta promenilo neke odredbe Pravilnika. Pravilnik je promenjen u želji, kako navodi Ministarstvo, da se pojašne neke odredbe: zbog specifičnosti bošnjačke manjine dodata je odredba o kvalifikovanoj većini. Ministar Čiplić je kao razlog za promenu poslovnika naveo i „sumnju da će Minsitarstvo podleći pritisku liste Bošnjačke kulturne zajednice i primeniti natpolovičnu većinu kao dovoljnu za konstituisanje nacionalnog saveta. Ova bojazan temeljilja se na činjenici da je izvršen svojevrsni pritisak na dva člana liste Bošnjački preporod da pređu na stranu prvopomenute liste. Zbog ove sumnje članovi sa dve liste se nisu pojavili na konstitutivnoj sednici“.⁵²⁷ Petar Antić, pomoćnik ministra za ljudska i manjinska prava rekao je da odredba o dvotrećinskoj većini potrebnoj za konstituisanje predstavničkog tela direktno počiva na Ustavu Srbije.⁵²⁸

Smatrajući da se nisu stekli uslovi za formiranje nacionalnog saveta, predstavnici Ministarstva za ljudska i manjinska prava su napustili sednicu, ali su prisutni članovi izbornih lista nastavili sa radom i konstituisali novi nacionalni savet. Čelnici Bošnjačke kulturne zajednice su ovaj potez predstavnika Ministarstva ocenili kao još jednu podvalu Beograda i najavili krivične prijave protiv nadležnih u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava.⁵²⁹

526 Danas, 3.septembar 2010.

527 Blic, 30. jul 2010.

528 NIN, 22.jul 2010.

529 RTV B92, 7. jul2010.

Pojedine nevladine organizacije su takođe ukazale na to da je promena izbornih pravila stvorila probleme nakon izbora. Između ostalih, Centar za razvoj civilnog društva je upozorio da se situacija usijava i da se problemi najvećim delom proizvode u Beogradu, a ne na terenu, te da odgovornost za to snosi onaj koji poseduje vlast, a to su Vlada Srbije i njena resorna ministarstva.⁵³⁰

Usledilo je usvajanje Deklaracije Bošnjačkog nacionalnog sabora, koji je zasedao samo nekoliko dana nakon konstituisanja Nacionalnog saveta, u kojoj se najoštrije osuđuje „pravni i politički barbarizam Ministarstva za ljudska i manjinska prava“ i zahteva se hitna smena ministra Čiplića i utvrđivanje odgovornosti učesnika u falsifikovanju izborne volje Bošnjaka. Za oštavanju novonastale situacije u velikoj meri je doprineo i sam muftija Zukorlić koji je izjavio da „igranje sa Sandžakom znači poigravanje sa ovim delom Srbije. Država je kao zgrada u kojoj stanari mogu da se vole ili ne vole. Ukoliko većinski stanari odluče da zapale jedan stan, rizikuju da se upali cela zgrada. Zato nije se igrati sa vatrom. Ili će nam svima biti lepo, ili će biti vatre do vrha. Samo naša kuća goreti neće“.⁵³¹ Ova i slične izjave muftije Zukorlića izazvale su oštre reakcije u kojima je bio optuživan da krši Ustav Srbije i da pokušava da uzurpira ustavna prava Bošnjaka.⁵³²

Objavljivanje fotomontaže sa likom glavnog muftije Muamera Zukorlića u pravoslavnoj sveštениčkoj odori u dnevnom listu *Blic* izazvalo je oštre osude prvenstveno Islamske zajednice u Srbiji, ali i Islamske zajednice Srbije. U saopštenju za javnost Islamske zajednice u Srbiji, koje je usledilo odmah po objavljivanju sporne fotomontaže, najavljeno je da će glavni muftija podneti krivičnu prijavu radi utvrđivanja odgovornosti nadležnih u dnevnom listu *Blic*, ali i parničnu tužbu radi utvrđivanja „simbolične naknade“ od sto miliona eura.

Planirano je da se u svim džamijama na teritoriji Islamske zajednice na prvoj narednoj džumi (podnevna molitva petkom) biti pročitana proglaš osude ovog čina, koji, kako se kaže u saopštenju, predstavlja presedan u javnom ophođenju medija prema verskim velikodostojnicima. Takođe se

530 Dnevnik, 28. avgust 2010.

531 Glas javnosti, 15. jul 2010.

532 Politika, 20. avgust 2010.

navodi da će o ovom činu Mešihat obavestiti sve međunarodne islamske organizacije i institucije, kao i ambasade islamskih zemalja u Beogradu. Ubrzo je usledilo izvinjenje glavnog i odgovornog urednika i uredništva *Blica* kako muftiji Zukorliću, tako i svim muslimanima koji su se uvredili fotomontažom, ali je glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji ovo izvinjenje ocenio kao nedovoljno.⁵³³

Osudjujući objavljivanje neprimerene fotomontaže, Rijaset Islamske zajednice Srbije je pozitivno ocenio izvinjenje uredništva, ali i konstato-
vao da je „neprihvatljivo da jedan čovek zloupotrebljava zajednicu i nje-
ne institucije promovišući sebe i svoju ličnost “. ⁵³⁴ Oštru reakciju Mešihata
Islamske zajednice u Srbiji na objavljivanje fotomontaže osudili su NUNS
i pojedine nevladine organizacije, kao što su Komitet pravnika za ljudska
prava i Inicijativa mladih, koji su smatrali da su muftija Zukorlić i Mešihat
koji predvodi ugrozili slobodu izražavanja.⁵³⁵ Takođe, sporni zahtev glav-
nog muftije Islamske zajednice u Srbiji za „simboličnom naknadom“ od
sto miliona eura, vrlo vešto je medijski isturen u prvi plan čime je bačena
senka na uzrok tog možda preteranog zahteva. U nekoliko navrata, glavni
muftija je pokušao objasniti da je na taj način hteo da ukaže na neproce-
njjivost i neprikosnovenost povređenog dostojanstva.

U drugoj polovini godine, u Sandžaku, odnosno Novom Pazaru, ni-
zale su se tenzije, pa i incidenti, oko rešavanja statusa vakufske imovine.
Ovom prilikom osvrnućemo se na nekoliko slučajeva koji su bili medijski
propraćeni.

Slučaj Stare banje u Novom Pazaru ponovo je vratio policiju na uli-
ce Novog Pazara i reaktuelizovao pitanje restitucije verske imovine. Nakon
privremene odluke novopazarskog Osnovnog suda, zgradu su morali da
napuste pripadnici agencije Berk koji su je obezbeđivali, a njihovu ulogu
je preuzela policija. U postupku privatizacije Islamska zajednica u Srbiji za-
tražila je izuzimanje Stare banje iz privatizacije jer je reč o vakufskoj imo-
vini. Urušavanje krova na pomenutom objektu i povređivanje dve žene

533 Danas, 24. jun 2010.

534 Danas, 1. jul 2010.

535 Danas, 24. jun 2010.

predstavljalo je dovoljan razlog da predstavnici Islamske zajednice u Srbiji zauzmu zgradu sa obrazloženjem da je zaštite od daljeg propadanja.

Posle višesatnih pregovora pronađeno je rešenje da u zgradi ostanu predstavnici agencije Berk, a ispred policijska patrola do donošenja sudске odluke. Dok su trajali pregovori u Novopazarskoj Banji, u Bor džamiji počelo je okupljanje pristalica Islamske zajednice Srbije, na čijem je čelu reis-ul-ulema Adem Zilkić, radi navodne odbrane Stare banje. Ovaj slučaj predstavljao je još jednu priliku da Islamska zajednica Srbije od države zahteva da se odredi prema pravnom statusu Islamske zajednice "prihvatajući je kao jednu i jedinstvenu tradicionalnu zajednicu muslimana Srbije". Takođe, od Zavoda za zaštitu spomenika kulture zatraženo je da podnese krivičnu prijavu protiv muftije Zukorlića i njegovih saradnika zbog zauzimanja Stare banje, zatim da se Rijasetu Islamske zajednice Srbije omogući sanacija Altun-alem džamije, a od imama i vernika zahteva se da podignu glas „protiv zloupotreba vakufske imovine“. Zatražen je hitan sastanak sa ministrima policije i pravde „u cilju rešavanja problema u Sandžaku“. Predstavnici Islamske zajednice Srbije su najavili da će, ukoliko se ne udovolji ovim zahtevima biti organizovani protesti i obaveštene međunarodne pravosudne institucije. Rijaset Islamske zajednice Srbije kao glavne krivce za ove događaje označava policiju i pravosudne organe i od medija zahteva da prestanu da je bojkotuju.⁵³⁶

Drugi slučaj sporenja oko vakufske imovine izazvao je mnogo ozbiljnije posledice, odnosno sukob između pristalica Islamske zajednice u Srbiji i organa unutrašnjih poslova. Izgradnja dečijeg vrtića u Novom Pazaru, tačnije u Petoj mesnoj zajednici, sprečena je od strane pedesetak vernika, pristalica Islamske zajednice u Srbiji, koji smatraju da je izgradnja započeta na vakufskoj imovini i da nije u skladu sa odredbama Zakona o vraćanju imovine crkvama i verskim zajednicama. Sead Šaćirović, predsednik medžlisa Islamske zajednice u Srbiji za Novi Pazar pisanim putem je obavestio policiju i gradsku upravu da je "ovaj vakuf uzurpiran, na kojem su NN lica neovlašćeno započela izgradnju objekta" i da je "Islamska zajednica sa vernicima obustavila dalju neovlašćenu izgradnju objekta". Ovaj nespornizam bio je povod da Gradsko veće održi hitnu sednicu sa koje je saopšte-

536 Danas, 1.jul 2010.

no da će radovi biti nastavljeni i da će dečji vrtić u Petoj mesnoj zajednici biti završen u roku. Gradska vlada je donela zaključak da se u roku od tri dana održi sednica Skupštine grada, na koju će biti pozvani predstavnici ministarstava pravde i unutrašnjih poslova da se “i oni konačno uključe u borbu protiv nezakonitosti”.⁵³⁷

Na vanrednom zasedanju sveopšteg sabora Islamske zajednice u Srbiji zaključeno je da je „otimanje vakufa kulminacija nasilja, diskriminacije i gaženje elementarnih prava muslimana“, a „udar na islamsku veronauku završnica je priprema za asimilaciju i pokrštavanje muslimana“. Zatraženo je hitno povlačenje vanrednih policijskih snaga iz Sandžaka, upućen je poziv „na građansku neposlušnost“, od građana srpske nacionalnosti se očekuje „razumevanje i podrška jer su vrednosti slobode univerzalne“, od Bošnjačkog nacionalnog sabora se traži ubrzavanje priprema za obnovu autonomije Sandžaka. Sabor Islamske zajednice u Srbiji tvrdi da ostaje dosledan u stavu da sve probleme i otvorena pitanja rešava dijalogom.

Nekoliko dana kasnije, odazvavši se na poziv upućen u toku džume, okupilo se blizu hiljadu pristalica Islamske zajednice u Srbiji sa ciljem da se „odbrani vakufska imovina“. Prostor oko sporne lokacije obezbeđivale su jake snage Žandarmerije i redovnog sastava policije pod punom opremom za razbijanje demonstracija, uključujući i vozilo sa vodenim topom. Usledio je sukob između demonstranata i policije u kome je šest policajaca zadobilo lakše povrede. Iste večeri glavni muftija Zukorlić pozvao je „zvanični Beograd na ozbiljan dijalog kao jedini način da se očuvaju mir i stabilnost u Sandžaku“.⁵³⁸

Ministar unutrašnjih poslova, koji je tokom nemira u Novom Pazaru bio u Banjaluci, izjavio je da se za situaciju u Novom Pazaru mora naći razumno rešenje, u koje se policija neće mešati: „Ne želimo sukobe, ne želimo da padne krv. Upozoravam sve da kad padne jedna kap krvi, onda se ne zna gde će se to završiti. Ja samo ističem da policija ne može da rešava političke, verske i druge probleme“.⁵³⁹ Dan kasnije, ministar se ponovo osvrnuo za istim događajem izjavom da je određen broj ljudi lišen slobode

537 Danas, 31. avgust 2010.

538 Danas, 5. septembar 2010.

539 Danas, 5. septembar 2010.

i da će na osnovu kvalifikacija tužilaštva biće podnete prekršajne i krivične prijave za učesnike u kamenovanju policije u Novom Pazaru.⁵⁴⁰

Bošnjačko nacionalno veće, koje je formirala Bošnjačka kulturna zajednica, u pismu visokoj predstavnici za inostrane poslove i bezbednost Evropske unije Ketrin Eštin, zatražilo je da se u Sandžak pošalju međunarodni posmatrači radi “značajne relaksacije napetosti i ostvarivanja pretpostavki za početak dijaloga” jer “incident koji se dogodio 4. septembra 2010. godine pokazao je da su tenzije u Sandžaku podignute do usijanja, uz sve učestalije pojave diskriminacije i kršenja prava na verskoj i etničkoj osnovi”. Ovaj poziv za dolazak međunarodnih posmatrača u Sandžak, našao je na osudu od strane najznačajnijih bošnjačkih partija i nevladinih organizacija i okarakterisan je kao “najnoviji marketinški potez muftije Zukorlića, koji hoće i političku vlast”.⁵⁴¹

Nepuna dva meseca kasnije, odigrao se i treći slučaj sporenja oko vakufske imovine u Novom Pazaru. Ovog puta u centru pažnje našao se prestižan objekat u kome je smešten Fakultet za islamske studije. Na osnovu pravosnažnog i izvršnog rešenja Višeg suda u Novom Pazaru, 28. oktobra 2010. godine, predstavnici trgovinskog preduzeća Uniprom trebalo je da uđu u prizemlje zgrade, u kojoj se, pored najvažnije muslimanske obrazovne institucije u Srbiji nalaze prostorije Bošnjačke kulturne zajednice, samousluga i dva ugostiteljska objekta.

Objavljivanje informacije o pravosnažnosti i izvršnosti presude, izazvalo je oštru reakciju glavnog i odgovornog urednika *Glasa islama*, zvaničnog glasila Islamske zajednice u Srbiji, koji je izjavio da neće dozvoliti povratak dela zgrade Uniprom, “jer je reč o vakufskoj imovini koja će se braniti ako treba i životima”. Sead Šaćirović je pozvao vernike preko *TV Jedinstvo* da dođu u odbranu zgrade i ocenio da je to “nastavak osvete Rasima Ljajića zbog poraza na izborima za Bošnjačko nacionalno veće i događaj ima cilj da kontinuirano izaziva incidente kako bi se satanizovala Islamska zajednica”.⁵⁴²

540 Danas, 06. septembar 2010.

541 Danas, 10. septembar 2010.

542 Danas, 24. oktobar 2010.

U nameri da se izbegnu ponovni okršaji na ulicama Novog Pazara, medijima se obratio Dragan Terzić, načelnik Policijske uprave u Novom Pazaru, izjavom da policija neće pružati asistenciju sudskim izvršiteljima: „U trenutku kada se približava veliki muslimanski praznik Kurban bajram i kada muslimani odlaze na hadž, procena je da bi svako mešanje policije moglo imati šire neželjene implikacije u Novom Pazaru. Angažovanje policije u ovom sporu moglo bi biti protumačeno i kao napad države na Islamsku zajednicu u Srbiji“. On je po ovlašćenju direktora policije razgovarao sa predstavnicima te zajednice i saopštio im procene. Pomenutu najavu policije da neće intervenisati pri najavljenom izvršenju sudske presude o iseljenju Fakulteta za islamske studije, glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji ocenio je kao „dobar znak“. Na ispraćaju budućih hadžija izjavio je sledeće: „Zgrada u kojoj se nalazi Fakultet za islamske studije je najstariji vakuf Gazi Isabega i naravno da nam ga neće oteti jer vakuf ne pripada tajkunima nego muslimanima, a ako pripada muslimanima oni će ga braniti“.⁵⁴³

U međuvremenu, buru negodovanja, obnavljanje optužbi na račun države Srbije i produbljivanje raskola između sukobljenih organizacionih struktura Islamske zajednice, izazvala je odluka Vlade o imenovanju novih članova Komisije za versku nastavu. Vlada Republike Srbije je 29. jula 2010. godine donela odluku da u Komisiji za versku nastavu umesto profesora Mevluda Dudića iz Islamske zajednice u Srbiji, novi član Komisije bude reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije Adem Zilkić. Ovakvu odluku glavni muftija Muamer Zukorlić je ocenio kao „novu opstrukciju Islamske zajednice na čijem je on čelu“, dok je potpredsednik Mešihata Islamske zajednice u Srbiji beogradsko-novosadski muftija Rešad Plojović uputio pismo premijeru Srbije u kome se traži da se ova odluka promeni jer je „nepromišljena i ide u prilog pogoršanju situacije i ugrožavanju islamske veronauke“ i „tendenciozna, jer se desila ubrzo nakon što je Dudić izabran za predsednika Bošnjačkog nacionalnog veća“. Nepromenljivost odluke, stoji još u pismu, imaće nesagledive posledice na odnose između

543 Danas, 28. oktobar 2010.

Islamske zajednice u Srbiji i Vlade Srbije i na opštu stabilnost na području ovog dela države.⁵⁴⁴

Kao odgovor na „diskriminatorski odnos Vlade Srbije prema nastavi islamske veronauke, nakon smene profesora Mevluda Dudića, predstavnika Islamske zajednice u Srbiji u vladinoj komisiji za versku nastavu“ veroučitelji Islamske zajednice u Srbiji, kojih prema navodima beogradsko-novosadskog muftije ima 105, formirali su Udruženje nastavnika islamske veronauke sa ciljem da se zaštita ustavna i zakonska prava nastavnika i učenika islamske verske nastave u osnovnim i srednjim školama. Udruženje smatra da je odluka Vlade Srbije „kojom se brutalno krši Ustavom zagarantovana ravnopravnost Islamske zajednice“ nezakonita i od predsednika Srbije se zahteva da „hitno naloži Vladi da promeni odluku“, a od Ministarstva prosvete da primi delegaciju Udruženja nastavnika islamske veronauke „kako bi se u razgovorima zaustavila dalja eskalacija ovog problema“. U saopštenju ove asocijacije konstatuje se da „ova odluka Vlade ima jasnu tendenciju ugrožavanja prava muslimanske dece na svoju veronauku i celokupnog procesa islamske veronauke“ i najavljuje da će ukoliko ne budu uvaženi ovi zahtevi, biti organizovani masovni protesti imama i veroučitelja ispred zgrade Vlade Srbije u Beogradu, roditelji i učenici biće pozvani da bojkotuju nastavu, a pripadnici Islamske zajednice na građansku neposlušnost i biće organizovani i drugi oblici mirnih protestnih akcija. Na kraju saopštenja se zaključuje da „nastavak diskriminatorskog odnosa vlasti i sve brutalnije kršenje prava muslimana pretilo da ugrozi stabilnost regije Sandžak“.⁵⁴⁵

Najavljeni protest veroučitelja nije održan, a prema rečima Hajrudina Balića, predsednika Udruženja nastavnika islamske veronauke Islamske zajednice u Srbiji, od odlaska u Beograd pred zgradu Vlade Srbije odušlo se na preporuku glavnog muftije, ali i zbog najava da se priprema izazivanje incidenata i informacije da je naš problem podignut na najviši međunarodni nivo, da će iz Brisela stići oštro upozorenje Vladi Srbije zbog neodgovornog odnosa prema Sandžaku i pojave diskriminacije na etničkoj i verskoj osnovi prema Bošnjacima i muslimanima u Srbiji. On je uputio

544 Danas, 22. avgust 2010.

545 Danas, 22. avgust 2010.

pismo premijeru Srbije u kojem zahteva poništenje odluke o smeni člana Vladine komisije za versku nastavu iz redova Islamske zajednice u Srbiji, da se nastavnici islamske veronauke zaštite od samovolje direktora škola i ministarstava vera i prosvete, da se ispoštuju zakonske odredbe o utvrđivanju spiska nastavnika islamske veronauke i njihovog angažovanja u školama, zahtevaju se garancije ustavnog i zakonskog prava na jednakost i autonomnost Islamske zajednice i da se otvorena pitanja rešavaju u neposrednim razgovorima.⁵⁴⁶

Na Bajramskoj akademiji u Prijepolju glavni muftija Muamer Zukorlić pozvao je sunarodnike na bojkot veronauke zbog, kako je rekao, diskriminacije prema veroučiteljima pojedinih direktora škola i činovnika u ministarstvima vera i prosvete.⁵⁴⁷

Predstavnici Ministarstva vera ne osporavaju nastavnicima islamske veronauke pravo da formiraju svoje udruženje, ali smatraju neprihvatljivom konstataciju „da je ta odluka posledica bilo kakvog diskriminatorskog odnosa Vlade Srbije prema nastavi islamske veronauke“. Izvan tog udruženja, naglašavaju u Ministarstvu vera, ostalo je više desetina veroučitelja, koji ne pripadaju delu Islamske zajednice koju predvodi glavni muftija Muamer Zukorlić. Oni pozivaju veroučitelje da „ne dozvole političku instrumentalizaciju svog plemenitog poziva, nastave odgovorni rad sa decom i doprinose da verska nastava bude poštovana i uvažavana zbog vrednosti koje zastupa“. Zatim su usledile optužbe Ministarstva vera na račun Islamske zajednice u Srbiji da „posle opstrukcije sastanaka Komisije za versku nastavu i koordinatora verske nastave, sada preti obustavom kompletne verske nastave, iz čega proizlazi da je deo veroučitelja prihvatio da bude instrument u radikalnim nastojanjima glavnog muftije Muamera Zukorlića da proizvede sukobe sa državom“.⁵⁴⁸

Pozivajući se na Uredbu o organizovanju i ostvarivanju verske nastave u osnovnoj i srednjoj školi, kojom je predviđen sastav Komisije,⁵⁴⁹ u Mini-

546 Danas, 03. septembar 2010.

547 Danas, 17. septembar 2010.

548 Danas, 30. avgust 2010.

549 Prema članu 14 Uredbe o roganizovanju i ostvarivanju verske nastave i alternativnog predmeta u osnovnoj i srednjoj školi (Službeni glasnik RS, br.

starstvu vera su pokušali da objasne zbog čega u novom sazivu Komisije nema predstavnika Islamske zajednice u Srbiji, iako su u prethodnom sazivu bili, obrazloženjem da je u rešenju o sastavu Komisije iz 2004. godine učinjen izuzetak, odnosno u sastav Komisije izabrani su tadašnji muftija Islamske zajednice Srbije Hamdija Jusufspahić i tadašnji direktor Gazi Isabeg medrese Mevlud Dudić ispred tadašnje Islamske zajednice Sandžaka.

Kao i Ministarstvo vera i Vladina Komisija za versku nastavu odbacila je mišljenje Islamske zajednice u Srbiji da novi saziv izražava diskriminatorni odnos prema muslimanima. U saopštenju Komisije navodi se da je prestala potreba za imenovanjem dva predstavnika Islamske zajednice, posebno zato što je predstavnik Islamske zajednice u Srbiji od 2008. godine "napuštao, bojkotovao i opstruirao rad Komisije za versku nastavu" i svoje prisustvo sednicama uslovljavao odstranjivanjem predstavnika druge opcije Islamske zajednice. U saopštenju se još navodi "budući da je Islamska zajednica Srbije pismeno obavestila Ministarstvo vera da određuje novog predstavnika za Komisiju za versku nastavu, a da je Islamska zajednica u Srbiji nizom poteza pokazala da je napustila rad Komisije, Vlada Srbije je formiranjem novog saziva Komisije za versku nastavu uvažila faktičku realnost i za predstavnika Islamske zajednice imenovala osobu predloženu od Islamske zajednice Srbije".⁵⁵⁰

Današnji rektor Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru Mevlud Dudić član je Komisije od njenog osnivanja. Negirajući da je samovoljno napustio Komisiju, za jedan beogradski dnevni list izjavio je da čak nije ni zvanično obavešten da ga je Vlada Srbije razrešila članstva. Prema njegovom svedočenju, Komisija je prethodnih godina dala veliki doprinos međuverskoj saradnji u upoznavanju, ali je sve pošlo naopako posle imenovanja Bogoljuba Šijakovića za ministra vera. Sastanci su se održavali retko. Komisija se godinu dana nije sastajala.⁵⁵¹

U jeku međusobnog optuživanja između predstavnika Islamske zajednice u Srbiji sa jedne i predstavnika Ministarstva vera i Komisije za vero-

.....

46/2001) Komisiju čine po jedan predstavnik tradicionalnih crkava i verskih zajednica i po tri predstavnika Ministarstva prosvete (i sporta) i Ministarstva vera.

550 Danas, 27. avgust 2010.

551 Danas, 30. avgust 2010.

nauku sa druge strane, malo zapaženo, provukla se i izjava vladike bačkog Irineja da je sastav Komisije izmenjen samo zbog isključivog držanja predstavnika Islamske zajednice u Srbiji, svakako po Zukorličevim direktivama. U daljem intervjuu, vladika bački detaljnije obrazlaže svoj stav: „Ako je iko kriv za novonastalu promenu, onda su to isključivo pojedinci koji su u svom ekstremizmu umislili da mogu da instrumentalizuju Vladu Srbije i njenu komisiju protiv onih muslimana, mirnih i lojalnih građana Srbije, koji iz svojih razloga neće sa Zukorličem. Uostalom, tek je sada stanje u komisiji redovno i pravično.“⁵⁵²

Pored pomenutog pismenog obraćanja visokoj predstavnici za inostrane poslove i bezbednost Evropske unije Ketrin Eštin, od koje je traženo da se u Sandžak pošalju međunarodni posmatrači, predstavnici Islamske zajednice u Srbiji su i dalje intenzivno radili na internacionalizaciji svojih problema. Prilikom posete koizvestioca Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, koji su posle Beograda doputovali u Novi Pazar, glavni muftija Muamer Zukorlić požalio se na diskriminaciju na verskoj, etničkoj i obrazovnoj osnovi. Prema saopštenju Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, glavni muftija je informisao predstavnike Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o najznačajnijim oblicima diskriminacije, pokušaju cepanja islamske zajednice, otimanju vakufske imovine, isključenju predstavnika te opcije i vladine komisije za versku nastavu, a zatim je ukazao na brojne malverzacije Ministarstva za ljudska i manjinska prava u vezi sa biračkim spiskovima, procedurom izbora, kao i o aktivnostima pri konstituisanju Bošnjačkog nacionalnog veća.⁵⁵³ U razgovoru sa delegacijom Saveta Evrope, glavni muftija se osvrnuo i na položaj Bošnjaka u Srbiji izjavom da je zahtev Bošnjaka za uspostavljanje autonomije Sandžaka direktna posledica ustavnog definisanja države Srbije kao države srpskog naroda i da “Bošnjaci verovatno ne bi imali potrebe za autonomijom” ukoliko bi Srbija bila definisana kao građanska država.⁵⁵⁴

Reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije pomenutoj delegaciji Saveta Evrope pružio je nešto drugačiju sliku o položaju muslimana i kršenju ver-

552 Politika, 5. septembar 2010.

553 Danas, 1. decembar 2010.

554 Danas, 2. decembar 2010.

skih prava u Srbiji. Prema njegovim rečima, osim sporadičnih slučajeva, u Srbiji nema kršenja verskih prava. Adem Zilkić je Srbiji i Beogradu ozbiljnije zamorio dugogodišnji neuspeh u obezbeđivanju prostora za muslimansko groblje u glavnom gradu, ali i na medijskoj blokadi lokalnih i regionalnih medija, koji su pod kontrolom muftije Zukorlića, prema aktivnostima Rijaseta Islamske zajednice Srbije. U jednosatnom razgovoru sa koizvestiocima Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, poglavar Islamske zajednice Srbije je u prilog tvrdnji da u Srbiji, osim pojedinačnih slučajeva, nema krešenja verskih prava, izneo podatak da su u poslednje tri godine izgrađena 72 islamska verska objekta.⁵⁵⁵

Krajem godine, delegacija sandžačkih Bošnjaka, koju je predvodio Mevlud Dudić, rektor Internacionalnog univerziteta i predsednik spornog Bošnjačkog nacionalnog saveta kog ne priznaje Srbija, posetila je Sarajevo i razgovarala sa bošnjačkim članom Predsedništva Bosne i Hercegovine Bakirom Izetbegovićem i reisu-l-ulemom Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini Mustafom Cerićem. Tokom prijema delegacije iz Sandžaka, reisu-l-ulema Mustafa Cerić dao je podršku procesima u Sandžaku i aktivnostima koje vode Nacionalno veće Bošnjaka i Islamska zajednica koje predvodi muftija Muamer Zukorlić. Reisu-l-ulema Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini uputio je poziv vlastima u Beogradu da ozbiljno shvate sandžačko pitanje i otvore dijalog kroz koji će se postići da se Bošnjaci u Srbiji osećaju ravnopravnim građanima i kako bi se zaštitila njihova kolektivna prava. Iz Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini upućen je poziv i Briselu i Strazburu u kome se apeluje da ovaj put ne ponove grešku i ne poveruju srpskoj propagandi da su Bošnjaci opasnost za mir i sigurnost na Balkanu. Takođe, upućen je i apel Ankari da svoje odnose sa Beogradom ne ustanovljava na račun Bošnjaka.⁵⁵⁶

555 Danas, 2. decembar 2010.

556 Danas, 26. decembar 2010.

Umesto zaključka

Krajem februara 2010. godine, objavljeni su podaci da je država, preko Ministarstva vera, prethodne godine izdvojila oko 500 miliona dinara za Srpsku pravoslavnu crkvu, odnosno više od 88% od ukupnog budžeta predviđenog za finansiranje programa i pomoć svim tradicionalnim crkvama i verskim zajednicama. U Ministarstvu vera objasnili su da se budžetska sredstva odobravaju za određene programe i projekte, a ne za pojedinačne crkve i verske zajednice, kao i da crkva koja ima najveći broj vernika, Srpska pravoslavna crkva, dobija i najviše sredstava.⁵⁵⁷Ovde je možda neophodno podsetiti da podatke o broju vernika utvrđenih poslednjim popisom stanovništva treba tumačiti sa rezervom, jer na popisu nije ispitivano verovanje, nego konfesionalna vezanost. Pitanje o veroispovesti imalo je opcioni karakter i na njega se odgovaralo samo posle upozorenja ispitivača da nije obavezno dati odgovor na ovo pitanje. Treba imati u vidu i da je prisutan govor mržnje u medijima izvesno uticao na odgovore mnogih vernika manjinskih verskih zajednica, kao i agnostika i ateista, na ovo pitanje.

Formiranje Međureligijskog saveta, polovinom juna 2010. godine, čije je osnovni zadatak afirmisanje verskih sloboda građana, svakako predstavlja pozitivan pomak na polju međureligijskog dijaloga. Osnovano pod pokroviteljstvom Ministarstva vera, u Savetu će, osim ministra vera Bogoljuba Šijakovića (predsedavajući Saveta), biti i episkop bački Irinej, beogradski nadbiskup Stanislav Hočevar, reis-ul-ulema Adem Zilkić i rabin Isak Asiel.⁵⁵⁸ Kako je saopšteno na osnivačkom skupu, „Savet je otvoren za dalja imenovanja članova iz reda velikodostojnika tradicionalnih crkava i verskih zajednica“, što znači da će iz rada ovog tela biti potpuno izuzete „netradicionalne“ verske zajednice.

Najveći aktuelni izazov za Srpsku pravoslavnu crkvu je svakako promena državne politike na kursu približavanja evro-atlantskim integracijama. Iskorak u tom pravcu učinjen je kandidaturom za članstvo u Evropskoj uniji i zajedničkom rezolucijom o Kosovu sa Evropskom unijom u Ujedinjenim

557 Politika, 24. februar 2010.

558 Novosti, oko 22. juna 2010.

nacijama. Sam patrijarh, praktično od izbora zagovara ublažavanje tvrdog stava prema evropskim integracijama, ali i prema ekumenskim procesima, koji su u višedecenijskoj krizi. Međutim, unutrašnji sukobi u Srpskoj pravoslavnoj crkvi, prvenstveno između bivšeg vladike Artemije i crkvenog vrha, u velikoj meri usporavaju proces neophodnih promena kursa. Crkveni vrh, nakon izbora novog patrijarha odlučnije se okrenuo rešavanju sporova sa tvrdom konzervativnom strujom skoncentrisanom oko bivšeg vladike Artemija i njegovih sledbenika, te su se, tokom 2010. godine, osetno ređe mogla čuti zalaganja crkvenih zvaničnika poput onog Artemijevo da Srbija „odbije potpisivanje bilo kog pakta ili dogovora sa Evropskom unijom ili sa bilo kojom drugom zemljom koja je spremna da ugrozi suverenitet Srbije“.⁵⁵⁹ Nakon kontinuiranog propagiranja antizapadnih i antievropskih stavova koji su bili sastavni deo zvaničnog diskursa Srpske pravoslavne crkve već dugi niz godina, započeo je proces kvalitativnih promena unutar većinske crkve u Srbiji. Ta promena u velikoj meri utiče na zbližavanje odnosa između crkvenih i političkih elita, do te mere da crkveni vrh sve češće trpi kritike konzervativnih snaga u Srbiji.

Predsednik Srbije posetio je manastir Visoki Dečani, gde je proveo badnji dan i prisustvovao božićnoj liturgiji, početkom januara 2010. godine, koju je služio tadašnji episkop lipljanski Teodosije, vikar Eparhije raško-prizrenske. Prema svedočenju vladike Artemija, od njega, kao nadležnog episkopa, niko nije tražio saglasnost za Tadićevu posetu manastiru, a za posetu je saznao iz medija.⁵⁶⁰ Indikativno je da je upravo episkop koji je ugostio predsednika nasledio tron ubrzo raščinjenog episkopa, koga je predsednik tokom svoje posete potpuno ignorisao kršeći elementarne norme uvažavanja crkvenog autoriteta.

Položaj muslimana u Srbiji, naročito u Sandžaku, odnosno odnos države prema ovoj verskoj skupini, bio je manifestovan prilikom posete predsednika Srbije Sandžaku u novembru 2010. godine. Prilikom „istorijske“ posete predsednika Srbije Sandžaku, on je sa novopostavljenim raško-prizrenskim vladikom Teodosijem posetio Petrovu crkvu, a zatim radove na izgradnji zaobilaznice oko Novog Pazara. Tokom njegovog boravka

559 Radio Slobodna Evropa, 11. februar 2010.

560 Danas, 08. januar 2010.

u Sandžaku nije upriličena poseta niti jednoj jedinoj džamiji ili bilo kojoj instituciji Islamske zajednice, kao ni susret sa bilo kojim predstavnikom većinskog muslimanskog stanovništva.⁵⁶¹

Svoje nezadovoljstvo posetom predsednika Srbije saopštenjem za javnost izrazio je Mešihat Islamske zajednice u Srbiji u kome se izražava ogorčenje i zabrinutost zbog nedržavničkog i diskriminatornog ponašanja predsednika Republike Srbije Borisa Tadića“. U saopštenju se dalje konstatuje: „posjetom crkvi i ignorisanjem Islamske zajednice na prostoru sa većinskim muslimanskim stanovništvom, nedvosmisleno se potvrđuje da višegodišnja diskriminacija nad Bošnjacima i muslimanima ima podršku do samog vrha državne vlasti“. U saopštenju, Mešihat se osvrnuo i za izjavama predsednika Srbije izrečenim tokom posete: “Potenciranje predsednika da će svakom Bošnjaku ili muslimanu pojedinačno obezbediti verska i etnička prava, znači nastavak negiranja kolektivnih i institucionalnih prava Bošnjaka i muslimana, što predstavlja zatvaranje vrata pred rešavanjem nagomilanih problema u Sandžaku dijalogom.”⁵⁶²

561 Prema podacima sa poslednjeg popisa stanovništva, održanog 2002. godine, na koje se u velikoj meri oslanjaju analize državnih organa, naročito Ministarstva vera, u Sandžaku se 60,57% stanovništva deklariralo kao muslimani. U samom Novom Pazaru, udeo muslimanskog stanovništva je još veći i iznosi 78,3%.

562 Blic, 23. novembar 2010.

VII – PRIVREDA

Godina promašenih očekivanja i konfuzije

Mada je Srbija u 2010. godini ostvarila stopu porasta bruto domaćeg proizvoda od 1,5 odsto, naspram pada BDP u 2009. godini od 3,1 odsto⁵⁶³ – generalni osećaj da je zemlja u beznadežnoj krizi bio je mnogo prisutniji nego predhodne godine, kada je svetska ekonomska recesija bila na vrhuncu. To opšte razočarenje je, s jedne strane, posledica izneverenih nada da će se zemlja brzo oporaviti čim iz recesije krenu vodeće evropske države i SAD, to jest „lažnih nada“ koje su bez naročitih argumenata podgrevali srpski vladajući političari. S druge strane, to razočarenje je pojačala društvena konfuzija, koju je izazvala zbirno dejstvo „krize ciljeva“ vladajuće političke koalicije i mučna praznina odgovora opozicionih stranaka na tu generalnu „krizu koncepcije razvoja“ Vlade Srbije.

Privredni zastoj praćen inercijom neodgovorne potrošnje u 2010. godini je imao za posledicu jednu od najvećih evropskih inflacija: skok potrošačkih cena za 10,3 odsto, sa „baznom“ inflacijom od 8,6 odsto (cene koje se formiraju slobodno). To nije bilo dovoljno za održavanje konjunktura i zaposlenosti. Ustvari, okolnost da Vlada Srbije, stešnjena stalnim revizijama trogodišnjeg stend baj aranžamana koji je potpisala sa Međunarodnim monetarnim fondom (MMF), tokom 2010. godine nije bila u mogućnosti da, po starom balkanskom sistemu „strukturnu krizu“ priverede, koja se ogolila u svoj svojoj nemoći tokom svetske recesije, privremeno „leči“ sa dovoljno snažnim proinflatornim merama. Odnosno, izazvala je, samo nazgled paradoksalan vrlo snažan zastoj u politici privrednih reformi, opštu defanzivu ekonomske politike, ekpanzivan porast državnih dugova, i, na kraju, krizu unutar same Vlade. Stekao se utisak da je u Srbiji sve stalo, i da jedino rastu privredne i političke nevolje.

Takav zastoj tranzicione politike, koja se u Srbiji i inače, nepodnošljivo oteгла, iscrpljena i slabašna privreda, privatizovana uz suviše malu

563 Svi osnovni ekonomski podaci preuzeti su iz zvanične statistike Narodne banke Srbije.

spoljnu podršku, nije u stanju da podnese i dalje odlaganje „normalizacije sistema“ samo će uvećati probleme, uprkos prividu da se smanjuju tegobe transformacije. Uostalom, Miloš Bugarin, predsednik Privredne komore Srbije, je na kraju 2010. godine, izneo ovu ocenu stanja: „Najveći problem je što je privreda segmentirana, nedovoljno tehnološki razvijena i nekonkurentna i što postoji debalans između nelikvidnosti u realnom sektoru i visoke kapitalizacije u bankarskom sektoru. Analize koje imamo ukazuju da je nivo industrijske proizvodnje ravan onom iz devedesetih godina prošlog veka. Dakle, Srbija jeste statistički izašla iz recesije, ali se i dalje nalazi u dubokoj ekonomskoj i društvenoj krizi“.⁵⁶⁴

Kada govori o nelikvidnosti, to jest o neposobnosti privrednih subjekata da finansiraju svoje poslovanje, Bugarin cilja na to da su račune oko 14. 000 preduzeća i oko 40.000 radnji poverioci blokirali i da je saldo neizmirenih obaveza krajem 2010. godine bio oko 227 milijardi dinara (oko 2,2 milijarde eura).⁵⁶⁵ Cela privreda je otuda, od države stalno očekivala, a i dalje očekuje, povoljne zajmove za likvidnost od banaka, a banke su tražile da te kreditne linije subvencioniše država. Srbija je, međutim, s takvim subvencijama 2009. godine, uspevala da odgodi krizu likvidnosti, ali problem je u međuvremenu samo rastao, pa 2010. godine već nije imala dovoljno sredstava za rastući vakuum u obrtnim fondovima preduzeća i radnji.

Kad predsednik Privredne komore, Miloš Bugarin govori o „segmentiranosti“ srpske privrede, sigurno ima u vidu podatak da od svih privrednih društava u Srbiji samo 3,5 odsto tih društava ima više od 50 zaposlenih. Glavne probleme u Srbiji izaziva 961 veliko preduzeće, koje čini samo 1 odsto broja preduzeća, ali koje ostvaruje 60 odsto svih gubitaka srpske privrede. A kako i ne bi imala gubitke kad su eksperti izračunali da privredi Srbije nedostaje sopstveni kapital (obrotna sredstva) u visini od 1883, 2 milijarde dinara⁵⁶⁶ (dva i po godišnja državna budžeta). Tu nedovoljnost finansijskog kapitala stalno uvećava neprofitabilnost cele privrede. Gubici

564 Danas, 1. mart 2011.

565 Dnevnik, 4. februar 2011.

566 Politika, 5. avgust 2010.

privrede Srbije iz 2009. godine, od oko milijardu eura, nisu mogli biti pokriveni tokom 2010. godine.⁵⁶⁷

Prema proračunima ekonomskog analitičara Miroslava Zdravkovića,⁵⁶⁸ krajem novembra 2010. godine dugovi privrede domaćem bankarskom sektoru iznosili su 9,88 milijardi eura i bili su za oko 400 miliona eura veći nego godinu dana ranije. Pri tome, prekogranični dug srpskih privrednih subjekata od 9,68 milijardi eura, prema Zdravkoviću, ima tendenciju smanjenja – što će sigurno povećati domaće probleme sa likvidnošću.

Pojednostavljeno, krizni pritisci samo zatumljeni finansijskim manevrima Vlade i Narodne banke Srbije (NBS) tokom 2009. godine, u narednoj, 2010. godini, nastavili su da jačaju, a na njih nije bilo nekog reformskog, racionalnog odgovora u potezima nosilaca ekonomske politike u Srbiji, jer se ispostavilo da je Vlada i politički slabija nego što se to pretpostavljalo. Zbog toga su ti pritisci počeli da razaraju srpsku privredu „iznutra“, pa i da stavljaju pod sumnju čitavu koncepciju „privatne tržišne ekonomije“ zasnovane na, po poreklu, sumnjivom, a i nedovoljnom domaćem kapitalu; da izazivaju svađe između vodećih predstavnika tog domaćeg kapitala i političkih lidera; da šire paniku među zaposlenima (sa zamrznutim platom), jer je stopa nezaposlenosti u samo godinu dana povećana sa visokih 16,9, na veoma visokih 19,2 odsto (broj nezaposlenih je u 2010. godini povećan za 4,9 odsto); i, napokon, da provociraju stalno komešanje unutar vladajuće elite, kojoj uskoro „sledeju“ parlamentarni izbori, na kojima ona nema s čim da izađe pred birače. Ovo poslednje, „nervoza loše sklepane vlasti“, počće ostavkom guverenera centralne banke Radovana Jelašića, u martu 2010. godine, a završiće će, zasad, kozmetičkom i gotovo komičnom rekonstrukcijom Vlade Srbije, u martu 2011. godine.

567 Politika, 28. jul 2010.

568 Dnevnik, 13. januar 2011.

Pokušaj s novim modelom razvojne politike

Vlada Srbije i Narodna banka Srbije su od 2008. do kraja 2010. godine, pokušale da promenom dotadašnje politike stabilnog deviznog kursa, u politiku realno depresiranog dinara, inaugurišu jedan novi model održivog privrednog razvoja zasnovanog na većoj motivaciji izvozne orijentacije privrednih subjekata i investitora u narednom razdoblju. Tako je prosečna cena jednog eura u 2008. godini, od 81,4, u 2010. godini povećana na prosečno 103 dinara; dakle, u dve godine za više od 26 odsto, mada je „zbirna stopa“ inflacije u tom razdoblju bila oko 18 odsto (stopa inflacije u 2009. godini je bila 6,6 odsto, a u 2010. godini 10,3 odsto). Ovaj pokušaj zaokreta prvociran je i projekcijom da za državu dolaze godine kada će servisiranje spoljnih dugova i visokog, i stalno rastućeg nivoa tekućeg platnog deficita sa inostranstvom, te da je bolje s tim problemom suočiti se već danas, nego u nekim budućim, možda ekonomski još težim vremenima, u nekoj iznudici. Prema još nepotpunim podacima, za 11 meseci 2010. godine, platni deficit Srbije sa inostranstvom iznosio je 2,47 milijarde dolara, što je za 4,2 odsto manje nego u istom razdoblju 2009. godine. Međutim, ta tendencija iako povoljna, sasvim je nedovoljna, jer „špicevi“ spoljnih obaveza Srbije dolaze u nekoliko narednih godina.

Problem je u tome što je relativno snažno „poskupljivanje“ deviznih sredstava, kako bi se demotivisao uvoz potrošne robe i motivisao povećani izvoz, pokrenuto baš u vreme svetske recesije i globalne kontrakcije svih, a naročito prekograničnih investicija sa Zapada. Zbog toga se pozitivan aspekt ovog zaokreta nije ostvario u očekivanoj meri, niti se mogao ostvariti po konceptu „preraspodele“ dobiti između uvoznika ka izvoznicima. Stalno lelujanje deviznog kursa naviše, izazvalo je dodatnu nesigurnost ne samo kod privrednika, nego i u najširem građanstvu. Jer je pad vrednosti domicilnog dinara (u kome se ostvaruje dohodak) veoma otežao servisiranje „privatnih dugova“ srpskih preduzeća u inostranstvu (i većine domaćih dugova sa „deviznom klauzulom“). Istovremeno je „obezvredio“ plate i nadnice zaposlenih građana Srbije, jer su one zbog sporazuma sa MMF, praktično bile zamrznute u svom dinarskom volumenu.

Istina, statistički gledano, prosečna neto mesečna plata zaposlenih u Srbiji je u 2010. godini iznosila 34.142 dinara (nešto preko 300 eura mesečno) i bila je veća nego predhodne godine za oko 7,6 odsto, ali, s obzirom na porasat troškova života za 6,8 odsto, može se govoriti o praktičnoj stagnaciji ličnih zarada (onih koji su uspeli da zadrže zaposlenje).

Siromaštvo stanovništva Srbije je zbog svih gore nabrojanih razloga, tokom 2010. godine dalje uvećano. Prema podacima koje je izneo Rasim Ljajić, ministar za rad i socijalnu politiku u Vladi Srbije, u državi je na kraju 2010. godine bilo 735.000 nezaposlenih, naspram 1,795.000 zaposlenih. Od onih koji su nominalno bili zaposleni, čak je 130.000 radnika radilo u preduzećima koja nisu uopšte delila plate, a čak 400.000 zaposlenih primalo je samo garantovanu minimlanu zaradu od 16.000 dinara.⁵⁶⁹ Pri tome je procenjeno da je u Srbiji čak oko 700.000 ljudi ispod „linije siromaštva“ (oko 10 odsto stanovništva).

Na prvi pogled, operacija ubrzane devalvacije dinara u 2010. godini je izazvala relativno snažan porast izvoza za 25 odsto (sa 5961 miliona eura u 2009, na 7393 miliona evra u 2010. godini). Međutim, u makroekonomskom bilansu – to je samo bio povratak na visinu izvoza iz 2008. godine. Tom operacijom proizvedena je samo kompenzacija za pad izvoza u 2009. godini, kad je opao za otprilike isto toliko – za 25 odsto. Ipak, porast izvoza u 2010. godini sigurno se može knjižiti kao izvestan uspeh Vlade Srbije, nažalost, gotovo jedini u toj godini. Uvoz je, na drugoj strani, ipak ponovo krenuo naviše i uvezeno je robe za 12.622 miliona eura (predhodne godine 11.504 miliona eura), pa se Srbija i dalje suočava sa značajnim deficitom u robnoj razmeni sa inostranstvom (minus od 5228 miliona evra).

Ono što na prvi pogled zbunjuje je to – da je uprkos znatnom porastu izvoza, industrijska proizvodnja 2010. godine, u odnosu na predhodnu godinu povećana za samo 2,9 odsto, dok je poljoprivreda čak zabeležila pad od 1,7 odsto. Izvoz je dakle, ekspandirao na bazi zaliha i, uglavnom u vrednosnom izrazu, zbog, za Srbiju povoljnog kretanja „terms of trade“, to jest zanačajnog povećanja cena prehrambenih proizvoda na svetskom tržištu.

U takvoj situaciji premijer Vlade Srbije Mirko Cvetković je na Kopao-nik biznis forumu 2011. godine, rekao: „Sada fokus moramo da stavimo

569 Dnevnik, 30. decembar 2010. godine.

na strateške sektore koji će biti generator izvoza, jer nam je to jedina šansa za povećanje zaposlenosti i standarda. To znači da su nam potrebne reforme, koje podstiču razvoj sektora razmenjivih dobara, a prvi njihov rezultat se već vidi u rastu izvoza u 2010. godini”.⁵⁷⁰ Nažalost, premijer ni ovom prilikom nije detaljnije izneo kakve će mere za „fokusiranje izvoza“ biti preduzete.

Razrade tih mera i instrumenata ekonomske politike nema ni u Strategiji privrednog razvoja Srbije do 2020. godine, koju je Demokratska stranka zvanično usvojila kao svoju strategiju krajem 2010. godine. Zapravo, početkom oktobra 2010. godine, grupa uglednih ekonomista na čelu sa Stojanom Stamenkovićem i Miladinom Kovačevićem, izašla je u javnost sa svojim predlozima ekonomske strategije u narednoj deceniji, pod naslovom „Postkrizni model ekonomskog razvoja Srbije 2011-2020“. Autori ove studije, u najkraćem, predložili su politiku štednje na unutrašnjoj potrošnji, zato što procenjuju da je u narednoj dekadi Srbiji potrebno investicija u infrastrukturu i fabrike razmenjivih dobara od najmanje 2,3 milijarde eura godišnje, kako bi se stvorila izvozno orijentisana privreda. Taj program kasnije će malo „prepraviti“ Demokratska stranka i promovirati ga kao spomenutu viziju ekonomske budućnosti Srbije u narednih deset godina. Cela priča o zaokretu ka izvoznoj privredi, međutim, ne može se obrazlagati rezultatima koji su postignuti 2010. godine, niti taj zaokret može da reši ceo problem.

Na primer, ono što se dobilo jačanjem izvozne tražnje, izgubljeno je (i mnogo više) zbog gotovo katastrofalnog pada aktivnosti građevinarstva u Srbiji, za 13, 6 odsto u 2010. godini. Vlada je, želeći da više zaradi i bolje valorizuje javnu i društvenu svojinu, pokušala da novim građevinskim zakonom „koriguje“ zakon o privatizaciji, pa je zatražila da se građevinsko zemljište „ispod“ već otkupljenih društvenih preduzeća naplati po realnim cenama (kad se to već nije moglo postići prodajom preduzeća). Investitori su na ovaj potez odgovorili snažnim antizakonskim lobiranjem i odustajanjem od poslova, što je lančano izazvalo negativne efekte na industrijsku proizvodnju.

570 Danas, 2. mart 2011.

Premale investicije – naročito spoljne

Izazvani devizni pritisak akcijama Vlade i NBS, da ga tako nazovemo zbog poskupljenja deviznih sredstava, tokom 2009, i 2010. godine, nije privukao više stranih direktnih investicija u Srbiju, niti je to mogao učiniti u datom globalnom finansijskom ambijentu. Novi model zapravo nije mogao amortizovati teškoće spoljnih investitora, pa je u Srbiju tokom 2010. godine ušla 1,03 milijarda dolara. To je manje od 800 miliona eura direktnih investicija, naspram oko 2 milijarde eura godišnje koji su stizali u Srbiju tokom predhodnih godina.⁵⁷¹

Nivo spoljnih direktnih investicija iz 2010. godine posebno deluje obeshrabrujuće s obzirom na ono što je izračunato da je potrebno Srbiji u narednoj dekadi, a to su oko 2,3 milijarde eura investicionih sredstava godišnje. Draginja Đurić, predsednica Upravnog odbora banke Inteza podsetila je da čitava strategija razvoja Srbije do 2020. godine zasnovana na pretpostavci da će se privući te 22 milijarde eura stranih direktnih investicija, ali i 52 milijarde eura investicija koje bi trebalo da obezbede domaće poslovne banke. To bi trebalo da znači da je Srbiji za investicije u narednih deset godina potrebno da nađe izvore za oko 74 milijarde eura.⁵⁷² Jedni rastući domaći izvor, gotovo začudo, je kontinuiran porast štednje stanovništva, pa su depoziti građana na štednji sada oko 7 milijardi eura. Ali taj izvor je, dakako, nedovoljan – gde su ostali?

Srbija tokom tranzicionog procesa nije uspela da privuče spoljne investicije ni približno srazmerne svojim potrebama. Od 1993, do 2008. godine u Istočnu Evropu su ušle 583 milijarde eura spoljnih direktnih investicija, od toga u Srbiju samo 13 milijardi eura (najveći deo posle 2000. godine). Po glavi stanovnika je, u istom vremenskom razdoblju, investirano u Srbiju 1700 eura, a u Češku 6700 eura, Mađarsku 5600 eura, Slovačku i Hrvatsku 4700 eura.⁵⁷³ Novija statistika, koja u već privučene strane investicije

571 Koliko su strane investicije u Srbiju 2010. godin bile niske vidi se, na primer, i po tom što je te godine u malu Sloveniju spolja investirano 10,5 milijardi eura. Prema Blicu, 14. decembar 2010. godine.

572 Dnevnik, 3. mart 2011.

573 Danas, 1. mart 2011.

ubraja i tek očekivana ulaganja italijanskog Fijata od 800 miliona eura, tvrdi da je Srbija između 2001. i 2011. godine obezbedila ukupno oko 16 milijardi eura spoljnih direktnih ulaganja, a propustila da privuče još 10 milijardi eura (zbog lošeg pravnog sistema, birokratije i korupcije). Dakle, i kada su strani investitori bili spremni, Srbija nije uspevala da dosegne 2 milijarde eura ulaganja godišnje.

Kada se pogleda spisak slabosti Srbije, po oceni stranih investitora, vidi se da je uglavnom reč o slabostima koje nije moguće brzo i lako otkloniti. Oni, naime, kažu da Srbija ima neadekvatnu privrednu strukturu, da nema razvijenu infrastrukturu, da na tržištu deluju akteri sa nedovoljno likvidnosti (to jest profitabilnosti), da je mali potrošački kapacitet kupaca, da vlada korupcija, da nedostaju određene institucije, da se ne poštuju ili ne postoje dogovorene procedure, da ima viška administrativnih barijera, da ne funkcioniše pravna država, itd.

Inercija potrošnje bez pokrića

Vlada Srbije je bila prinuđena da iz spoljnih izvora pokriva inerciju i dalje prevelike javne i budžetske potrošnje, to jest pretežno po osnovu spoljnog zaduživanja finansirala je svoje tekuće, i dalje značajne, budžetske deficite. Tako je spoljni dug Srbije tokom 2010. godine narastao za novu 1,3 milijardu eura – 2009. godine je iznosio 22.487,3 miliona eura, a na kraju 2010. godine 23.786,4 miliona eura. Srtučnjaci NBS su procenili da je po odnosu ukupnog spoljnog duga i BDP, 79,6 odsto, Srbija za nijansu ispod „nivoa visoke zaduženosti“, jer je uobičajena granica 80 odsto.⁵⁷⁴

Ukupan javni dug Srbije je izrazito porasto – sa 9849 miliona eura u 2009. godini, skočio je na 12.157 miliona eura u 2010. godini, ili na oko 41,5 odsto BDP, što je već veoma blizu „limita“ državnog zaduženja od 45 odsto, koji je dogovoren sa MMF (javni dug prema inostranstvu je u istom razdoblju povećan sa 5663 na 7245 miliona eura). To jednostavno upućuje na zaključak da je država bila prinuđena da se tokom 2010. godine dodatno zaduži za više od 2 milijarde eura. Sve to je rezultiralo, prvi put u pr-

574 Beta, 1. mart 2011.

voj deceniji XXI veka i izvesnim smanjenjem deviznih rezervi NBS (za 600 miliona eura) koje su na kraju 2010. godine iznosile 10.001 miliona eura.

Uprkos trendu stalnog povećanja državnog zaduženja, malo je šta u Srbiji tokom 2010. godine, učinjeno na smanjivanju pritiska na državni budžet. Tokom te godine budžetski prihodi Srbije iznosili su 662 milijarde dinara (2009. godine – 625 milijardi), dok su rashodi iznosili 770 milijardi dinara (predhodne godine – 713 milijardi). To znači da se budžetski deficit od oko 108 milijardi dinara (nešto više od milijardu eura) ipak uklopio u dogovoreni nivo sa Međunarodnim monetarnim fondom od 4,8 odsto BDP za 2010. godinu (pa je projektovani deficit čak proširen rebalansom za 14 milijardi dinara (!?) kako bi država lakše pokrila svoje obaveze. Ipak, podatak, da je na budžetu države Srbije čak 265.000 zaposlenih i da Vlada Srbije nije u stanju da smanji taj broj ni za 1000 ljudi godišnje, upućuje na zaključak da se ni u ubuduće ne može računati na značajniji budžetsku štednju, odnosno preraspodelu budžeta u korist državnih investicija u infrastrukturu.

Vlada Srbije je i za 2010. godine planirala nastavak poreskih reformi i pronalaženje formule za pravedniju raspodelu poreskih tereta, što je krajem godine rezultiralo nekim korekcijama poreskih stopa, kako bi se povećali fiskalni prihodi i od imovine. Međutim, nije došlo do značajnije preraspodele tereta i ne može doći s obzirom na relativno „uski prostor“ za prebacivanje poreskih tereta na bogati sloj stanovništva.

„Smena“ guvernera Narodne banke Srbije

Najkonkretniji i „najspektakularniji“ signal da Srbija neće izaći iz krize 2010. godine, bila je naprasna ostavka guvernera Narodne banke Srbije Radovana Jelašića (23. marta) „iz ličnih razloga“. Jelašić je gotovo deceniju bio ključni čovek ove institucije, koja je vratila poverenje u bankarski sistem Srbije i uspeła da njegovu poziciju očuva bez većih potresa i tokom najgorih kriznih dana krajem 2008. I tokom 2009. godine.

Tačan povod ove demisije ostao je nerasvetljen, dok je sve razloge njegovog povlačenja gotovo nemoguće nabrojati. U javnost su tada prodrle raznovrsne špekulacije – da su Jelašića smenili srpski tajkuni iz „uvozničkog

lobija“ čim je počeo ubrzanu depresijaciju dinara radi podrške nekom novom „izvoznom modelu“ razvoja; da je guverner odbio da sledi politiku Vlade u „stimulisanju privrede“ i očuvanju visokog nivoa „socijalne potrošnje“, pa je napustio brod koji je počeo da tone u „populističku inerciju“; da je kao mlad i afirmisani stručnjak Jelašić shvatio da je prošlo „vreme uspeha“ i da se treba blagovremeno skloniti iz ekipe koja na dugi rok mora „upravljati krizom“, a ne salvama aplauza; da mu je i u nekada sopstvenoj političkoj stranci G17plus puklo pred očima da u Srbiji nema dovoljno političke volje da se njena privredna barka konačno priveže marker uz rep evropsko-atlanskog konvoja; da je dobro potkovani bankarski stručnjak razumeo da će cena Srbije na evropskoj berzi stalno padati, to jest da će Evropa u narednom razdoblju biti zabavljena sopstvenim brigama i da su zapadni investitori ophrvani krpljenjem sopstvenih privreda – te da dolazi „sedam godina mršavih krava“, a da je on lično suviše „izložen“ kao jedan od stožera srpske tranzicione politike; napokon, da je on kao guverner centralne banke tačno procenio da se visoka inflacija nezadrživo vraća u Srbiju i da on ne može ništa učiniti protiv zahteva Vlade da se nerealno uveća monetarna masa u Srbiji.⁵⁷⁵

Ova značajna smena na kormilu centralne banke ublažena je i činjenicom da je predsednik Boris Tadić brzo našao zamenu za Jelašića, u predsedniku Saveta NBS Dejanu Šoškiću, koji je kao favorit najavljen već 12. aprila. Jelašić je nastavio da rukovodi sa NBS sve do 28. jula, a novi guverner Dejan Šoškić je, kada ga je Narodna skupština Srbije i formalno izabrala za novog guvernera, ubrzo vratio u promet nekadašnju Jelašićevu novčanu politiku (do 2008. godine), to jest politiku težnje ka stabilizaciji deviznog kursa.

Istina, novi guverner Dejan Šoškić je u prvim javnim nastupima podržao novi monetarni kurs realne depresijacije nacionalne monete, pa je rekao da misli da je važno prestati sa politikom prekomerne javne potrošnje i „okrenuti se štednji, investicijama i izvozu“. Pri tome je dodao da „sa postojećim modelom razvoja Srbija ne može biti ništa drugo do visoko zadužena zemlja sa niskom stopom ekonomskog rasta“. Međutim, kada je preuzeo funkciju, on je praktično bio prinuđen da koriguje Jelašićevu

575 Vreme, 31. decembar 2010. godine

novu politiku i okrene se njegovim starim načelima stabilnosti, uz relativno nisku referentnu kamatnu stopu NBS (prosečna je 2010. godine bila 11,5 odsto) – što je izazvalo i inače očekivani razmah inflacije.

Pod pritiskom uvozničkog lobija, Jelašić i Šoškić su predhodno, 2010. godine za „ublažavanje“ depresijacije dinara, to jest za intervencije na deviznom tržištu na strani devizne ponude, iz deviznih rezervi NBS morali „priskočiti“ sa oko 2,4 milijarde eura. Guverner Jelašić je 2008. godine za iste namene prodao 800 miliona eura, a 2009. godine samo oko 652 miliona. Dakle, uprkos tome što je prodajom spomenute 2,4 milijarde eura 2010. godine „poništena“ značajna količina primarnih dinara – inflacija je u 2010. godini gotovo udvostručena. Znači, ponuda roba i usluga u Srbiji nije bila uravnotežena sa tražnjom, što je sigurno posledica starih i novih strukturnih debalansa.

Srbija i kriza eurozone

Vladajuća elita Srbije pokušala je tokom 2010. godine da ubrza približavanje Evropskoj uniji – pre svega diplomatskim pregovorima i ustupcima, a ne ubrzanjem neophodnih unutrašnjih reformi. “Evropska federacija” odgovorila je načelnim odobrenjem Sporazuma stabilizaciji o pridruživanju (koji treba da ratifikuje svaka članica EU posebno, a proces ratifikacije zasad ne deluje kao dovoljno brz i ne odgovara srpskim očekivanjima). Vlada Srbije je, takođe, doista ekspresno ispunila famozni Upitnik Evropske komisije, što je jedan od preduslova da Srbija postane „kandidat“ za ulazak u EU i da dobije datum za otpočinjanje pregovara o učlanjenju. Svi ti potezi, makoliko značajni za „evropski put Srbije“ u senci su problema koji su se i tokom 2010. godine pojavili u samoj Evropskoj uniji. Ta evropska federacija je počela vrlo ozbiljno da “federira”, pa smo posle razdoblja kontinuiranog pada pariteta eura prema američkom dolaru, sa nekadašnjeg odnosa 1:1,5 – tokom leta 2010. godine stigli na manje od 1:1,2 u prvoj dekadi juna. To bi moglo da znači da je EU precenila svoje mogućnosti u pogledu kontinuiranog pridruživanja zemalja sa istoka i juga Evrope u svoju zonu. Za Srbiju je opasan i otpor koji se unutar EU pojavio prema

sve zahtevnijim fondovima za spasavanje siromašnih članica, kada se one nađu u krizi.

S druge strane, pritisak na Srbiju za strukturne reforme koji, po prirodi stvari, dolazi iz Evropske unije, neophodan je unutrašnjim progresivnim snagama, a verovatno i samoj Vladi. Generalno, kako se o tome više puta izjasnio Vensan Dežer, šef delegacije EU u Srbiji, među ključne izazove Srbije sigurno spadaju strukturne reforme u domenu penzijskog sistema, politike razvoja i na pravcu dalje privatizacije državnog sektora privrede. U vezi sa privatizacijom, Dežer je izneo izvesnu zabrinutost: „Važno je da taj proces uspe, jer je zabrinjavajući podatak da je 25 odsto privatizacija poništeno. Dobijamo sve više žalbi stranih kompanija na taj problem. Zato je važno da svaki takav slučaj bude pravilno ispitan“. On je dodao da je neophodno obaviti restrukturiranje, a u nekim slučajevima i privatizaciju državnih preduzeća, za šta je kao primer naveo Telekom, EPS i JAT.⁵⁷⁶

Precizno rečeno, Agencija za privatizaciju je od početka rada 2001. godine raskinula 604 ugovora o privatizaciji, ali zabrinjava to što je od tih raskida, čak 127 izvedeno u 2010. godini.

Inače, prema informacijama Agencije za privatizaciju i Akcijskog fonda, u Srbiji ima još oko 1700 neprivatizovanih preduzeća u kojima država ima vlasničko učešće od 1 do 100 odsto. Među njima je 200 firmi u kojima država ima većinsko vlasničko učešće.⁵⁷⁷

Tajkuni u krizi, država na udaru

Svetska kriza izazvala je tokom 2010. godine krupne teškoće u poslovanju vodećih srbijanskih preduzetnika i tajkuna. Lider među njima, Miroslav Mišković bio je zbog toga prinuđen da proda svoj trgovinski lanac Delta Maxi (za oko 935 miliona eura) belgijskom Delezu, uz nejasnu „neto kapitalnu dobit“ pošto je kupac preuzeo i dospеле dugove ovog lanca, više od 700 miliona eura. Zoran Drakulić je prodao svoj udeo u industriji prerade bakra u Sevojnu i Novom Sadu, a odustao je i od kupovine Jugoslovenskog rečnog brodarstva. Braća Đorđević koji su u Subotici imali kompanije

576 Danas, 12. novembar 2010.

577 Večernje novosti, 4. februar 2011.

za produkciju bezalkoholnih i alkoholnih pića uglavnom su ostali bez svojih udela u ovom biznisu. Milan Beko, veliki mešter privatizacije u Srbiji, ne može da realizuje svoju navodnu posredničku dobit u kupovini Luke Beograd i novinskog preduzeća *Večernje novosti* u Beogradu. Grupacija investicionog fonda Salford je najavila prodaju fabrike mineralne vode „Knjaz Miloš“, konditorske fabrike „Bambi“ i lanca mlekara zbog kazne za zloupotrebu monopolskog položaja u otkupu mleka koju mu je izrekla Agencija za zaštitu konkurencije u Beogradu. Osim toga, niz tajkuna je uhapšen po optužnicama za pranje „narko kapitala“ u toku istrage narko klana Šarića, itd.

Predsednik Srbije, Boris Tadić, tokom 2010. godine učestalo je prozivao domaće bogate ljude da pomognu poplavljenima na jugu Srbije. Takođe im je poručio da ne računaju da će preko Kipra izbeći poreze na svoje transfere, a naročito transakcione poreze kad budu prodavali svoje kompanije. Posebno ih je pozvao da se u privrednoj krizi ugledaju na američke bogataše koji poklanjaju svoja bogatstva u humanitarne svrhe i da ga ne izazivaju preko televizije, jer im to neće biti korisno i da im priprema nove poreske makaze.

Ovu predsedničku antitajkunsku inicijativu pratila je i medijska kampanja, pa su se u srpskoj štampi pojavile serije napisa o „tajkunima“ i njihovoj „kiparskoj bazi i odstupnici“, organizaciji „pranja najmanje jedne milijarde prljavog novca u poslednjih pet godina“, izbegavanju poreza na profit, sve većem „iznošenja kapitala iz zemlje“ baš u doba najveće krize, „pljačkanju građana Srbije“ preko monopolisanja trgovine i stanogradnje, apetitu na državne „devizne rezerve“, uticaju na „otpuštanje“ guvernera i skrivenom dilovanju sa „određenim ministrima“, itd. Naime, činjenica da u Srbiji ima oko 1500 kompanija koje rade uglavnom na domaćem tržištu, a registrivane su u inostranstvu (682 na Kipru) radi „optimizacije poreskih troškova“, poslužila je političarima da opovrgnu glavnu floskulu nove klase kapitalista da su oni veliki patriote i da rade ne samo za sebe nego i za svoju zemlju, to jest za dobrobit i zapošljavanje radnika i unapređenje srpske privrede u celini – pa da u tom smislu i država treba da im pomaže, a ne da im odmaže u jeku krize.

Ovaj sukob između političara i privrednika u Srbiji pokazao je da su političke strukture još uvek jača strana i da predhodno „srastanje“ vlasti i kapitala nije bio proces koji je nametnut političkoj eliti, nego ga je ona držala pod kontrolom radi sopstvenih interesa. No, kada su stvari krenule loše, akcija verbalog obračuna politike sa krupnim kapitalom je preti- la da zađe u demagoške vode uzajmanog „prebacivanja odgovornosti“ za neuspešan privredni razvoj. Ipak, čini se da taj sukob neće biti iskorišćen za promociju nekog radikalnijeg ideološkog zaokreta u tranzicionoj poli- tici Srbije.

VIII – MEDIJI

U funkciji politike i biznisa

Srpska pevačica Jelena Karleuša (JK) je početkom novembra 2010, u prostorijama tabloida *Kurir* pisala svoju poslednju kolumnu – uživo. Redakcija je prethodno saopštila da “taj događaj prate predstavnici štampanih i elektronskih medija, kako iz Srbije tako i iz zemalja u okruženju”, a svojim čitaocima poručila da pisanje JK mogu da prate u direktnom prenosu na veb-portal lista. *Kurir* je još dodao da je “nažalost, zbog tehničkih mogućnosti ograničen broj onih koji će moći uživo da gledaju K...”.

Pevačica JK, koja je prethodno zatresla celu javnu scenu Srbije kolumnom povodom Parade ponosa u kojoj je sočnim jezikom gađala (i izgleda pogodila) homofobe, protivnike te parade i političare koji nemaju ili ne smeju da iznesu svoj stav o gej populaciji, mogla bi da bude paradigma celokupne medijske i javne scene Srbije. JK je tih dana sebi obezbedila nezapamćen publicitet (pozvana je na jedan politički skup, samo u jednom danu bila je gost dve veoma ugledne emisije TVB92, kasnije je u izboru iste tv stanice i MTV TV dobila nagradu „Javna ličnost godine koja se najviše zalagala za toleranciju i slobodu različitosti“), a jezik ulice pokazao se kao najrazumljiviji način komunikacije u Srbiji.

To je samo jedna strana stanja u medijima koji će 2010, pamtiti kao najtežu godinu u poslednjoj deceniji – od materijalne situacije, sudskih presuda protiv novinara, fizičkih i verbalnih pretnji, do pritisaka političara i biznisa na njihovu uređivačku politiku. Politička elita medije uglavnom tretira kao sredstvo za manipulaciju biračkim telom, nove gazde u medijima ne interesuje profesionalizam niti imaju poštovanja prema novinarskoj profesiji, a novinari se, u strahu da ne izgube posao sve više povlače u autocenzuru. Prema izveštaju o slobodi štampe Reportera bez granica (RSF) iz oktobra 2010, Srbija je u prethodnih 12 meseci nazadovala za 23 pozicije i na rang listi od 178 zemalja sveta nalazi se na 85. mestu.

Medijska strategija koja treba da utvrdi razvoj medijskog sektora u narednim godinama, verovatno neće biti gotova do polovine 2011, kako je najogovestio ministar culture Nebojša Bradić. Jeste prošle godine organizovana

široka rasprava o tom dokumentu (nekoliko okruglih stolova uz učešće i podršku OEBS, Evropske komisije, Britanske ambasade), ali je čitav posao, s obzirom na nedefinisanu poziciju medija i njenu neophodnu transformaciju, morao brže da se obavi. Medijska studija, kao dokument koji je trebalo da posluži kao osnova za donošenje strategije, kao da je negde zaturena, a Ministarstvo kulture pomera rokove uz obrazloženje da je neophodna detaljna rasprava o tom važnom pitanju. To, naravno, nije sporno, ali se baš zbog te važnosti očekivalo da će medijska strategija biti pred Vladom bar do kraja 2010.

Slično je sa Savetom za štampu koji još ne funkcioniše punim kapacitetom, Radiodifuzna agencija (RRA) se retko oglašava, privatizacija medija još nije ni završena (za taj proces probijeni su svi rokovi), niti je transparentna, a državno vlasništvo i dalje je prisutno u medijskoj sferi. Osim toga, tokom prošle godine donet je Zakon o elektronskim komunikacijama koji je izazvao burne reakcije stručne javnosti jer, po njihovoj oceni, obesmišljava zakonsko pravo novinara da štiti svoje izvore i tako dodatno vrši pritisak na njih. Pre donošenja tog zakona, republički ombudsman, povernik za informacije od javnog značaja i pojedine opozicione stranke, upozorile su da taj propis omogućava uvid u ostvarenu komunikaciju građana bez odluke suda, što je protivustavno, te je sva prilika da će se pojedine odredbe tog zakona naći pred ustavnim sudom. Oglasilo se i Udruženje novinara Srbije, upozoravajući da je rešenje iz zakona o uvidu u komunikaciju građana bez odluke suda protivno praksi Evropskog suda za ljudska prava i da ugrožava Ustavom i zakonom zajamčena ljudska prava⁵⁷⁸.

Jedna od retkih pozitivnih stvari tokom 2010, bile su sve češće zajedničke aktivnosti dva, u mnogim stvarima suparnička novinarska udruženja (Nezavisno udruženje novinara Srbije, NUNS i Udruženje novinara Srbije, UNS, koji se godinama sude oko novinarske imovine), njihove sinhronizovane akcije sa novinarskim sindikatom i brzo reagovanje prilikom potrebe da zaštite novinara od fizičkih napada i odbrane njihovog prava na slobodno izražavanje. Udruženja su se okupila pre svega oko Medijske strategije, pokazujući ozbiljno interesovanje za vlastiti razvoj i strateške

578 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/192815/Sabic-Nepriimeren-nacin-ustvajanja-zakona-o-elektronskim-komunikacijama>.

prioritete, poziciju medija u društvu i odnosu države, a pre svega pitanje potpunog povlačenja države iz vlasništva u medijima, odnosno završetka procesa privatizacije.

U prošloj godini je takođe pozitivno odjeknula i odluka Ustavnog suda da je većina izmena i dopuna Zakona o javnom informisanju neustavna (mada se na primenu te odluke čekalo četiri meseca), kao i efikasna borba protiv nelegalnih emitera. Donošenju izmena i dopuna Zakona o informisanju (avgust 2009), protivili su se veći deo javnosti, najveći broj medija i UNS, koji su upozoravali da su izmene donete po hitnom postupku, bez javne rasprave i da su uvedene drakonske kazne za medije i zabrana prenosa osnivačkih prava medija. Odluka Ustavnog suda o neustavnosti tih odredaba shvaćena je kao pobeda medija nad samovoljom države i kao primer da mediji mogu, ako s pravom pružaju otpor, da se efikasnije zaštite i izbore za svoja prava.

Čarobni trougao

Mediji se nalaze u čarobnom trouglu koga uokviruju odsustvo interesa države da oni zaista budu "sedma sila" (mada medijskom scenom umesto političara sada uglavnom diriguje biznis), trka za gledanošću i prostorom u kojoj se sredstva podređuju cilju, i nedostatak pozitivnog javnog mnjenja koje bi one koji se ne drže etičkih principa kaznila smanjenjem rejtinga, ili tiraža.⁵⁷⁹

Vladajući globalni trendovi u medijima nisu, razumljivo, zaobišli ni novinarstvo u Srbiji. Uspeh medija se više ne meri kvalitetom, već profitabilnošću. Pošto profitabilnost obezbeđuju oglašivači (koji su, najčešće, prikrivene političke opcije), mediji se više ne bore za broj čitalaca (slušalaca, gledalaca), što bi pretpostavljalo kvalitet i profesionalnost, nego za popunjavanje oglasnog prostora. A kako oglasni prostor zavisi od oglašivača koji su najčešće u sprezi s nekom političkom opcijom, mediji su u situaciji ili da se priklone tim opcijama ili da tavore bez sredstava.

Prema podacima agencije za istraživanje *AGB Nielsen Media Research*, celo tržište oglašavanja u Srbiji je 2009, vredelo 161 milion eura – oko 20

579 Vreme, 28. oktobar 2010.

odsto manje nego godinu dana ranije kada su oglašivači izdvojili ukupno 206 miliona eura za razne oblike reklamiranja.⁵⁸⁰ Lavovski deo tržišta držale su tv stanice, 59 odsto, što je sasvim razumljivo ako se zna da prosečan građanin Srbije ispred tv ekrana provede i po više od pet sati dnevno. Podaci za 2010, još nisu dostupni, ali, s obzirom na ekonomsku krizu, sasvim je izvesno da su sredstva za oglašavanja tokom 2010, još više reducirana i usmerena uglavnom na “velike igrače”, odnosno najgledanije tv stanice.

To je jedan od razloga što je ukupan ekonomski položaj novinara prošle godine bio lošiji nego 2009, takođe teške godine. Većina novinara u Srbiji je nezadovoljna svojim socio-ekonomskim položajem, slabim sprovođenjem zakona koji se tiču medija, kao i učestalošću kojom vlasnici i poslodavci u medijskoj industriji krše njihova osnovna prava u oblasti radnih odnosa. Najugroženija kategorija su mladi novinari, honorarni saradnici s višegodišnjim stažom i malobrojni frilenseri.

Podeljeni po pripadnosti novinarskom udruženju i sindikatu, novinari ne uspevaju aktivnije da učestvuju u zaštiti svojih radnih prava, a često su i neinformisani šta sve ta prava obuhvataju – navodi se u istraživanju “Radno pravo i mediji”, koje je Medija centar sproveo u saradnji sa Centrom za nezavisno novinarstvo iz Moldavije.⁵⁸¹ Istraživanje je deo regionalnog projekta i sprovedeno je u 11 zemalja članica SEENPM mreže (The South East European Network for Professionalization of the Media).

U medijima je učestala ranije uigrana igra sa političarima (biznisom) koja prvima obezbeđuje vest (a možda i reklamu), a drugima, bar kratkoročno političku korist. Čitava stvar funkcioniše veoma jednostavno – obično se plasira neka zapaljiva vest, po pravilu iz neimenovanog, ali “validnog” izvora (vlada, nečiji kabinet itd), potom tu vest preuzmu ostali mediji koji pozivaju dežurne analitičare da je protumače, a onda vest najčešće “umre”, kao da se nikada nije ni pojavila.

Spinovano novinarstvo je tako gotovo dobilo legitimitet, iako je svakom iole politički pismenom čitaocu, kad naleti na tzv. ekskluzivnu vest, jasno odakle je i zašto je dobijena ta “ekskluziva”. Tako se vode i čitave kampanje, kao što je bila priča o rekonstrukciji Vlade, o čemu su pri kraju

580 Beta, 25. oktobar 2010.

581 <http://www.mc.rs/istrazivanja.826.html>.

godine pisali svi mediji, da bi potom, pošto su se političari učitali ili predomislili, većina njih zatvorila tu temu, ili su o njoj pisali samo sporadično i bez ozbiljnih analiza šta bi, eventualno, rekonstrukcija Vlade značila za ukupan politički sistem i državu.

Neodgovonost prema formiranju javnog mnjenja mnogi mediji su pokazali uoči održavanja Parade ponosa, iako se iz ranijeg iskustva znalo da je to događaj visokog rizika. Neredima koji su se 10. oktobra dogodili na ulicama Beograda povodom te parade dosta su kumovali i oni. Pumpali su atmosferu, prenoseći nekritički izjave pojedinih političara i crkvenih velikodostojnika (Dragan Marković Palma i mitropolit Amfilohije) o Paradi ponosa i gej populaciji, dajući publicitet glavnim organizatorima nasilja, a tek naknadno komentarisali i osuđivali njihove stavove i ponašanje.

Negativna selekcija vesti je takođe postala uobičajena pojava u mediji-ma u Srbiji. Ubistva, silovanja, katastrofe, saobraćajne nesreće, to su teme koje ispunjavaju naslovnice većine listova i udarne tv i radio vesti., čemu se dodatno "katastrofiše" javno mnjenje. Profesionalizam, analize, istraživanja, u takvom novinarstvu nemaju mesta, a nisu ni poželjno. Pozitivni primeri (a nije da ih nema) ili su skrajnuti, ili ostaju nepoznati javnosti, jer je za njih potreban dodatni novinarski napor i istraživanje.

Etičnost

Uloga medija kao promotera demokratije i etičnosti ozbiljno je dovedena u pitanje gotovo svakodnevnim kršenjem profesionalnih standarda u većini medija. Ako je ranije opravdanje za to bilo odsustvo regulative, sada to nije slučaj, budući da je zakonski okvir za delovanje medija uglavnom donet, ali je problem u tome što se doneta rešenja ne sprovode, što su regulatorna tela i dalje podložna političkim uticajima, što privatizacija medija još nije završena i što se u mnogim slučajevima i dalje ne zna ko su vlasnici novina ili rtv stanica.

Pojedini mediji (i to ne samo tabloidi), često krše standarde navedene u Zakonu o zaštiti podataka o ličnosti i Zakonu o informisanju, kao i Kodeksu novinara Srbije. Neretko se objavljuju podaci iz maloletničke kaznene evidencije, ne poštuje se pretpostavka nevinosti, osumnjičeni su često

već u naslovima optuženi, navode se puna imena pritvorenih i osumnjičenih osoba, objavljuju se fotografije ili podaci koji indirektno otkrivaju njihov identitet, na tv se prenosi slika hapšenja osumnjičenih (naravno po dogovoru s policijom) itd. Eklatantan primer nepoštovanja zaštite podataka o ličnosti bilo je pisanje medija o bolesti poznate tv voditeljke, zbog čega je porodica bila prinuđena da izda saopštenje i zamoli medije da prestnu sa tim. Slično je bilo i povodom ubistva poznate pevačice KP, kada su detalji iz njenog privatnog života danima bili glavno medijsko štivo, posebno tabloida. Koliko je kršenje normi uzelo maha govori i činjenica da je NUNS zbog toga na svom sajtu otvorio "crnu kutiju".

Estradizacija medijske scene, započeta poslednjih nekoliko godina, 2010, je dostigla vrhunac. Ljudi sa estrade, poznati i nepoznati, izmiledli su iz raznih rialiti tv programa i prelili se na stranice štampe, promovišući prostakluk, nerad i neukost. Neverovatne gluposti, prostote, lascivnosti, (alkoholizam i krajnja nehigijena učesnika pojedinih rialiti programa su uobičajena stvar), izbijaju iz raznih tv emisija, pa se ponekad ima utisak da je cela Srbija najprizemniji rialiti šou. RRA na sve to uglavnom ćuti, ili se sve završi na nekoj novčanoj kazni, a Savet za štampu, osnovan početkom godine, još nije profunkcionisao, iako se od njega dosta očekivalo na upristojavanju medijske scene. Taj savet čine predstavnici novinarskih udruženja NUNS, UNS, Asocijacija medija i Lokal pres, a njegov cilj je praćenje poštovanja Kodeksa novinara Srbije u štampanim medijima i rešavanje predstavki povodom novinskih sadržaja. Međutim, finansiranje tog Saveća još nije rešeno pa praktično, ne deluje, iako bi, da deluje, imao pune ruke posla.

Sloboda izražavanja

Sloboda izražavanja, jedno od najzačanicijih demokratskih sloboda, bila je tokom 2010, česta tema u novinarskim krugovima, budući da je ona, sporim menjanjem sudske prakse i nespremnosti države da reaguje na adekvatan način i dalje ozbiljno ugrožena. Istina je, međutim, da su i neki mediji prelazili granice slobode izražavanja ili su je zloupotrebljavali.

U Srbiji se prošle godine dogodilo da je osuđena – humoreska. Možda još gore od toga bila je tišina javnosti – i stručne i intelektualne, donekle i medijske – kojom je praćena ta apsurdna, ali ekspresno doneta presuda suda u Kragujevcu. Sudije su (pravosnažno) odlučile da je glavni urednik Čacanskih novina Stojan Marković, po tužbi političara Velimira Ilića, dužan da plati novčanu kaznu od 180.000 dinara za objavljenu humoresku “Zanemoćali mandarin”. Tim povodom je održan okrugli sto “Osudena humoreska: Sloboda medija – osnovni uslov društvenog napretka” koju je 17.juna u Medija centru organizovalo Nezavisno udruženje novinara Srbije.⁵⁸² Nedostatak kritične mase u javnosti doprineo je da i ova presuda prođe uglavnom u muku, iako je apsurdna i iako je tužilac, političar poznat po bahatom ponašanju, fizičkom napadu na novinare, prostačkom rečniku i pljuvanju po političkim protivnicima lepljenjem etiketa bez ikakvih dokaza.

U Petnaestom pravnom monitoringu medijske scene Srbije koga radi ANEM u saradnji sa stručnim timom advokatske kancelarije “Živković & Samardžić” iznosi se niz konkretnih primera koji pokazuju da su sloboda medija i pravo javnosti da zna o svemu što je od javnog interesa, posebno u unutrašnjosti Srbije, i dalje ograničeni ličnim interesima ili ličnim procenama organa vlasti i pojedinih interesnih grupa šta je to što javnost treba da zna i koliko treba da zna. Posebno su zabrinjavajuće odluke nadležnih sudova u postupcima pokrenutim povodom fizičkih napada na novinare, koji su, kako se navodi u izveštaju, nastavili da donose presude na granici zakonskog minimuma, ili čak i ispod njega, doprinoseći tako pravnoj nesigurnosti i autocenzuri medijskih profesionalaca.⁵⁸³

Analize ANEM pokazuju da odnos nadležnih organa prema slobodi izražavanja i dalje nije adekvatan, da oni svojim aktivnostima ne doprinose sprečavanju njenog ugrožavanja i kršenja, jer ne rešavaju uzroke, nego posledice takvog ponašanja. Takođe, neujednačena sudska praksa i nezvesnost u pogledu ishoda spora u medijskim slučajevima, jedan su od glavnih uzroka sve manjeg prisustva istraživačkog novinarstva i sve veće autocenzure u medijima. Pojedini novinari, da bi ipak objavili ono što mi-

582 <http://www.nuns.rs/dosije/specijal7/01.jsp>.

583 ANEM, 22. oktobar 2010, Petnaesti monitoring izveštaj.

sle, a što ne mogu ili ne žele da objave u tradicionalnim medijima, pišu blogove, ali ni tu nisu zaštićeni, jer su često zbog sadržaja tih blogova izloženi pretnjama i napadima. Na to je takodje ukazao ANEM u svom monitoringu za jul.

Broj krivičnih i građanskih tužbi protiv novinara dramatično raste od 2001. godine, a u tome je očigledan još jedan trend: veliki deo krivičnih tužbi novinari dobijaju, ali zato gube veliki broj građanskih sporova zasnovanih na istom činjeničnom stanju⁵⁸⁴. U tim, parničnim sporovima novinari se osuđuju na enormne novčane kazne koje su prinuđeni da plate tužiocima (uglavnom političarima, biznismenima, ponekoj ličnosti s estrade), bez obzira što su za isti "prestup" prethodno oslobođeni pred krivičnim sudom, pa se postavlja pitanje razlike između pravičnosti i prava. Udruženje novinara Srbije je u martu 2009, pokrenulo akciju "Svakom sudiji novinarski kodeks". Namera UNS je bila da sudijama koji vode postupke u kojima su optuženi novinari, Kodeks bude pomoćno sredstvo za ocenu da li su novinari postupali u skladu sa etičkim pravilima svoje profesije, ali izgleda da to novinarima nije mnogo pomoglo.

Pritisaci na medije

Konferencija za novinare koja je 5. marta održana u srpskom parlamentu, kada su uvređeni parlamentarci zbog greške u jednoj novinari pokušali da podele packe svim medijima, mogla bi da posluži kao ilustracija odnosa vlasti prema novinarstvu. Nakon pisanja o troškovima parlamentarnih delegacija za putovanja u inostranstvo i greške koju su tim povodom napravile Večernje novosti, vladajuća koalicija sazvala je konferenciju za novinare, na kojoj su mediji uopšteno kritikovani da „svojim pisanjem degradiraju parlament“ i na kojoj je, između ostalog, navedeno da su poslanici prikazivani kao džeparoši ili dobro plaćeni fudbaleri. Tim povodom je reagovao NUNS, saopstivši da je „sazivanje konferencije za štampu na kojoj se novinari 'uče' tome kako treba da izveštavaju, nedopustiv pritisak

na medije, kao i pokušaj poslanika da za lošu sliku koju javnost ima o parlamentu optuže novinare“.⁵⁸⁵

Sličan je primer s Ministarstvom zdravlja koje je pripremiло, pa na pritisak medija povuklo, „Preporuke za izveštavanje o medecini“ u kojima su korišćene formulacije tipa „novinar je dužan“ ili novinar „mora“. Taj papir, koji je trebalo da edukuje novinare da izveštavaju iz tako osetljive oblasti kao što je medecina, ustvari nije pisan u vidu preporuka, već, po oceni novinara koji prate zdravstvo, u vidu direktiva, s naredbodavnom dikcijom, zbog čega je izazvao reagovanje medijskog esnafa. To utoliko pre što su u preporukama bile i odredbe suprotne Zakonu o informisanju, kao što je obaveza novinara da naznači izvor informacije o kojoj piše. Tim povodom je u Udruženju novinara Srbije organizovan Okrugli sto na kome je rečeno da preporuke nisu u skladu sa Zakonom o informisanju i da mogu biti štetne po javni interes i da predstavljaju pokušaj cenzure.

U situaciji krize i siromaštva, netransparentne svojine, sumnje da iza nekih fondova stoje čak i mafijaške strukture, sprege politike i pravosuđa, jačanja ultradesnih snaga koje i fizički ugrožavaju slobodu štampe, pritisak na medije se stalno povećava. Za takvu situaciju najveću odgovornost snose vlast i oni od kojih zavise oglasi, ali se ne mogu amnestirati ni sami mediji, koji linijom manjeg otpora pristaju da budu prostirač za one koji drže vlast i novac. Žalosna je činjenica da se sve veći broj novinara miri sa autocenzurom ili novinarstvom po porudžbini.

Tome doprinose i sudske presude i drastične kazne prema medijima. Jedna od njih je presuda Višeg suda kojom list Press mora da plati pevačici Svetlani Ražnatovic dva miliona dinara zbog prenetih delova intervjua bivšeg ministra policije Srbije Radmila Bogdanovića nedeljniku NIN u kome je on pevačicu osumnjičio da je znala da će njen muž Željko Ražnatović Arkan biti ubijen. Na tu presudu reagovao je NUNS⁵⁸⁶, navodeći da je “nedopustivo da se medijima izriču kazne zbog prenošenja izjava javnih ličnosti jer se time smišljeno ograničava sloboda informisanja”.

Predsednica Saveta za borbu protiv korupcije Verica Barać upozorila je da su u poslednje dve-tri godine mediji pod snažnijom kontrolom nego

585 Politika, 6. mart 2010.

586 B92, 18. decembar 2010.

što je to bio slučaj ranijih godina. Ona je na seminaru o borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije u zemljama Zapadnog Balkana, upozorila da mediji uglavnom samo prenose šta je neko rekao ili izjavio pri čemu izostaje pravo istraživačko novinarstvo koje se izuzetno, samo sporadično, pojavi kroz neku priču.⁵⁸⁷

O poslušnosti medija svedoči i incident prilikom posete hrvatskog predsednika Ive Josipovića Subotici kada je pao okliznuvši se niz stepenište. Tu bezazlenu, ali s gledišta medija atraktivnu vest, na "molbu" savetnika predsednika Srbije, nije objavio gotovo nijedan medij u Srbiji, dok je to za hrvatske medije bila prava mala poslastica. O besmislenosti takvog postupka – i "molioca" i medija – u uslovima novih tehnologija, ne treba trošiti reči. Naravno da je Youtube bio zatrpan posetiocima Interneta koji su hteli da vide taj incident.

Napadi na novinare

Činjenica da je nekoliko novinara tokom prošle godine uživalo neposrednu policijsku zaštitu, dovoljno govori o njihovom položaju, njihovoj ugroženosti, ali i nedovoljnoj odlučnosti države da suzbije praksu da se novinarima sve češće nekažnjeno preti. Najdrastičniji slučaj je s Brankicom Stanković, novinarkom B92, autorkom emisije "Insajder", koja ne samo što više od godinu dana živi uz policijsko obezbeđenje, već se broj njenih čuvara, zbog novih pretnji, povećao. Slučaj s tom novinarkom, jednom od retkih koja se bavi pravim istraživačkim novinarstvom ("Insajder" je razotkrio razne afere u koje je umešana i država), šalje poruku da je u Srbiji to opasan posao, opasan čak i po život.

Nije naravno slučajno što je Regionalna konferencija o istraživačkom novinarstvu održana početkom maja u Beogradu nosila naziv "Na ivici opasnog". Na toj konferenciji su Misija OEBS i Ambasada SAD pozvale tužilaštvo da detaljno ispita pretnje novinarima, a Vladu da obezbedi uslove za slobodu govora. Učesnici konferencije su ocenili da su novinari u Srbiji koji se bave istraživačkim novinarstvom izloženi konstantnim pretnja-

587 e-novine, 26. novembar 2010.

ma ekstremističkih grupa i upozorili da se te pretnje nikada ne smeju se potcenjivati.⁵⁸⁸

”Vlasnici medija su uzdržani, novinari se plaše, urednici ih ne stimulišu. Povremeni dobri primeri istraživanja obično se završe pretnjama i napadima na račun autora”, rekao je na konferenciji profesor FPN Rade Veljanovski. Prema 16. izveštaju monitoring tima ANEM, reakcija vlasti, umesto potrebne akcije, kada je reč o ovakvim slučajevima, nije dovoljna da spreči njihovo ponavljanje. Različitost sudske prakse u istim ili sličnim slučajevima, navodi se u izveštaju, samo doprinosi osećaju nesigurnosti kod novinara, a sve to zajedno dovodi do pada kvaliteta medija i odsustva istraživačkog novinarstva.

Novinara nedeljnika Vreme Teofila Pančića su 24. jula, u autobusu gradskog prevoza u Zemunu, fizički napala dvojica mladića koji su ga udarali šipkom i rukama. Brzo hvatanje počinitelaca i brzo suđenje bio je ohrabrujući znak da je država rešena da bolje štiti novinare – sve dok nije izrečena presuda. Napadači su osudjeni na po tri meseca zatvora i zabranu približavanja novinaru na 100 metara, iako je za delo koje su počinili zaprećena kazna od šest meseci do pet godina zatvora. Izrečena kazna je obrazložena činjenicom da je reč o mlađim maloletnicima.

Ministar za infrastrukturu Milutin Mrkonjić je, prema saopštenju lista Kurir od 2. februara 2010, ošamario u Skupštini Srbije njihovog novinara Milana Lađevića. Mrkonjić je taj šamar opisao kao “blago milovanje po glavi”, što je Sindikat novinara Srbije ocenio kao “cinično i bahato” ponašanje ministra. Kada su taj sindikat i Udruženje novinara Srbije (UNS) zahtevali od Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije da hitno podnese prijavu protiv Mrkonjića zbog fizičkog napada na novinara, ministar se izvinio novinaru i čitava stvar se slegla.

U ova dva slučaja podigla se medijska prašina, jer je bila reč o poznatom novinaru (oko slučaja Pančić izjašnjavali su se i predsednik države i ministar unutrašnjih poslova) i o ponašanju jednog ministra (Mrkonjić je poznat po ponašanju koje on sam naziva neformalnim). Međutim, novinari lokalnih medija su često prepušteni sami sebi i samovolji lokalnih moćnika. Oni stalno balansiraju po tankoj žici između profesionalne etike

i interesa vlasnika i opštinskih vlasti, boreći se uz to s egzistencijalnim problemima, budući da njihove plate ne prelaze iznose od 200 do 300 eura. Dosta lokalnih medija pokupovali su ljudi koji nemaju nikakve veze s novinarstvom, ali preko medija žele da ispune neke svoje političke ili ekonomske interese.

“U malim gradovima mi likove iz svojih tekstova i priloga srećemo svakodnevno na ulici. Pritisci lokalnih moćnika su drastičniji u malim sredinama, kao i njihov uticaj na policiju i pravosuđe” – rekao je za Danas⁵⁸⁹ Stojan Marković, urednik Čačanskih novina, potvrđujući da je, baviti se novinarstvom u srpskoj provinciji nezahvalan, neizvestan i često opasan posao.

Novinarka B92 iz Zaječara Sonja Kamenković dobila je u oktobru prošle godine policijsku zaštitu zbog pretnji koje joj je uputio suspendovani policajac iz Majdanpeka Radomir Radović. Radović joj je, prema pisanju medija, preko posrednika zapretio da će ubiti sve novinare koji su pisali o njegovom slučaju (pištoljem udario i povredio dva mladića) i direktno prozvao Sonju Kamenković i dopsinika lista Alo iz Majdanpeka Ivana Popovića. Novinar Večernjih novosti iz Loznice Vladimir Mitrić, navodi se takodje u 16. monitoringu ANEM, nalazi se pod policijskom zaštitom duže od tri godine, a da za to vreme nalogodavci napada na njega nikad nisu uhvaćeni.

Nezavisno udruženje novinara Srbije zatražilo je sredinom jula 2010, policijsku zaštitu za novinara Radio Leskovca, Dragana Marinkovića, kome su javno upućene smrtne pretnje.⁵⁹⁰ Vlasnik vozila čiji je snimak bahate i ubilačke vožnje ulicama grada Marinković objavio na svom blogu, zapretio je novinaru da će se na sledećem snimku “voziti u gepeku istog vozila”.

Redakcija, a i sam vlasnik nedeljnika Vranjske Vukašin Obradović, bili su izloženi pretnjama i pritisku nakon što su objavili seriju tekstova u kojima su izneli podatke o poslovima kontroverznog biznismena iz Vranja Gorana Tasića i njegovom odnosu sa narodnim poslanikom „Nove Srbije” iz Vranja Radoslavom Mojsilovićem.⁵⁹¹ Novinari Vranjskih bavili su se kon-

589 Danas, 7. jun 2010.

590 <http://www.juznevesti.com/Drushtvo/Policijska-zastita-za-leskovackog-novinaru.sr.html>.

591 Danas, 7. jun 2010.

kretnim slučajevima, u najmanju ruku sumnjivih poslova Gorana Tasića, ali i njegovim krivičnim dosijeom, pa i saradnjom sa „žestokim momcima iz beogradskog podzemlja”. Sam Tasić je reagovao podnošenjem tužbi protiv vlasnika Vranjskih, a ubrzo nakon toga usledilo je njegovo hapšenje zbog ranijih krivičnih prijava.

Novopazarska Televizija Jedinstvo saopštila je početkom decembra da neće pratiti bilo kakav događaj koji se tiče gradske uprave Novog Pazara dok joj se ne obezbedi bezbednost, kako bi normalno izveštavala.⁵⁹² U saopštenju je navedeno da su šef kabineta gradonačelnika Novog Pazara i njegov telohranitelj nasrnuli na novinara i snimatelja te televizije Nikolu Radovića, uz niz psovki i pretnji.

Ni kampanja za Nacionalni savet Bošnjaka nije mogla da prođe bez pokušaja da se uređivačka politika okrene u pravcu koji nekome odgovara. Nezadovoljan izveštavanjem Regionalne televizije, čiji je osnivač grad, muftija Muamer Zukorlić, nosilac izborne liste Bošnjačke kulturne zajednice (BKZ), zapretio je novinarima u Novom Pazaru da će biti žestoko lustrirani kad BKZ osvoji vlast u Nacionalnom savetu Bošnjaka. I ranije je iz Mešihata IZ u Srbiji na čijem čelu je muftija Zukorlić, bilo pokušaja da se gradskoj televiziji kroz saopštenja ukaže na „propuste“ u Dnevniku, s obzirom da je prilog o aktivnostima njihovog prvog čoveka trebalo da bude u udarnim a ne u nekim tamo minutima kasnije.⁵⁹³

Mediji o Evropskoj uniji

Evropska unija, odnosi Srbije s Briselom, ispunjenje zahteva potrebnih za kandidaturu Beograda u evropski klub veoma su prisutni u medijima, pre svega zato što vladajuća koalicija, ali i veći deo opozicije, drže tu temu kao prioritetnu. Međutim, pisanje o Evropskoj uniji uglavnom se iscrpljuje na prenošenju izjava političara, saopštenju stranaka ili izveštajima sa zvaničnih sastanaka, izveštavanje je suvoparno, izjave često nedovoljno razumljive prosečnom čitaocu (gledaocu ili slušaocu) i uz nedovoljno tema

592 <http://novipazar.wordpress.com/2010/12/10/psovke-i-pretnje-novinarima-tv-jedinstva/>.

593 http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/terazije/mocnici_i_politicari_prete_tuze_i_cenzurisuu.14.html?news_id=192291.

koje bi im objasnile uticaj integracija na običan, svakodnevni život građana. Mediji u Srbiji, stiče se utisak, percipiraju temu Evropske unije kao prevashodno spoljnopolitičko pitanje, pa tako o njoj i izveštavaju.

“Novinari u Srbiji intervjuišu samo zvaničnike koji govore nerazumljivim jezikom i običan čovek ne razume šta bi Unija značila za njegov život, izjavio je Rasel Pisgud, vođa tima BBC (Bi-Bi-Si) za pomoć srpskim medijima.⁵⁹⁴ Prema istraživanju BBC, sprovedenom u martu i aprilu 2010, srpske medijske kuće su na briselskim zadacima jedva dobile prelaznu ocenu.

Istraživanje, koje je finansirala EU, obuhvatilo je analizu vesti u 38 elektronskih i štampanih medija o evropskim integracijama Srbije, a obavljeno je i ispitivanje javnog mnjenja u Kraljevu, Užicu, Kragujevcu, Nišu, Novom Sadu i Beogradu. Predstavnik BBC Ed Barker je na predavljanju rezultata izveštaja rekao da se građani žale da mediji “stalno vrte iste priče i iste ljude”, a ne objašnjavaju ono što se dešava i kako to utiče na život ljudi. Učesnici istraživanja su otkrili da ih uopšte ne zanima da li je neki evropski birokrata došao u Beograd. Ono o čemu žele da znaju nešto više je kako žive mladi u Uniji, kakve su tamošnje plate i socijalna zaštita, koliko koštaju jabuke u Londonu i koliki porez plaćaju Francuzi.

Izveštavanje je previše zvanično i fokusirano na sam proces i procedure, a nedovoljno na perspektivu običnih građana, pokazuje istraživanje. Studija “Kako to utiče na nas” pokazala je da su evrointegracije prilično zastupljene u medijima, ali se napominje da su ti medijski sadržaji prekratki, previše zvanični i za mnoge teško razumljivi.⁵⁹⁵ Navedeno je takođe da se manje od tri odsto priča o EU fokusira na poljoprivredu, štampa je samo jedan odsto članaka o EU posvetila mladima, temi koji su ispitanici studije naveli kao nešto što ih zanima, a manje od jedan odsto tekstova obrađuje saobraćaj i zaštitu životne sredine.

594 Politika, 20. novembar 2010.

595 B92, 19. novembar 2010.

Privatizacija

Medijskim zakonima, privatizacija medija morala je da bude obavljena do kraja 2007, ali taj posao još nije završen do kraja, što potvrđuje nedostatak volje vlasti da valjano reguliše položaj medija. Poseban su problem promašene ili nakaradne privatizacije, ili one koje ostaju nepoznate javnosti. Prema podacima Agencije za privatizaciju, do kraja aprila 2010. godine, prodato je 56 medija, od čega 31 elektronski, a 25 štampanih. Sa 18 kupaca su raskinuti ugovori zbog nepoštovanja ugovornih obaveza, što čini više od 32 odsto u odnosu na ukupan broj privatizacija.

Privatizacija medija je medijsko pitanje o kojem vlast najviše ćuti. O njoj se samo čita u novinama ili čuje na nekim javnim skupovima, na kojima vlast ne iskazuje nikakav stav o tom pitanju, navodi se u dokumentu ANEM koji predstavlja pregled dosadašnjeg procesa privatizacije medija i sadrži preporuke za dalje postupanje u ovoj oblasti.⁵⁹⁶

Pažnju su 2010. godine posebno privukle tranzicione muke Pančevca, jednog od najstarijih listova u Srbiji, koga često nazivaju i institucijom srpskog novinarstva, a kome je pri kraju godine pretilo gašenje zbog pogubnog ugovora o privatizaciji.⁵⁹⁷ Ali priča o privatizaciji medija je apsolutno ilustrativna na primeru Večernjih novosti, velikoj kompaniji usred Beograda i na oku svima, o čijem vlasništvu se ipak godinama samo nagađalo, pa se o mešetarenju prilikom privatizacija medija o manjim sredinama može samo pretpostaviti.

Javnost je saznala ko je vlasnik Novosti nakon četiri godine, i to onda kada je biznismen Milan Beko, koji je nezvanično slovio kao vlasnik, odlučio da u jednoj tv emisiji obnaroduje da je on kupio taj list, odbacujući neke optužbe da je to učinio na privilegovan način, uz podršku pojedinaca iz struktura vlasti. Prethodno se o privatizaciji Večernjih novosti više puta pisalo, ali je sve o tome ostalo zamagljeno i nedorečeno. Bivši radnici tog lista su na konferenciji za novinare početkom aprila 2010, tvrdili da je privatizacija Večernjih novosti obavljena nezakonito i netransparentno, da su

596 <http://www.anem.rs/sr/aktivnostiAnema/AktivnostiAnema/story/11348/ANEMOV+DOPRINOS+RE%C5%A0AVANJU+PITANJA+PRIVATIZACIJE+MEDIJA.html>.

597 ASMEDI Newsletter, decembar 2010, No. 142.

mnogi novinari te medijske kuće ostali bez akcija na koje su mnogi imali pravo i zapretili da će se oni, ako budu bili prinuđeni, obratiti Sudu u Strazburu.⁵⁹⁸

O zloupotrebama u privatizaciji Novosti iz Ženeve je govorio (policija tvrdila da će sve navode ispitati) i navodno, krajem maja podneo dokaze Specijalnom tužilaštvu za organizovani kriminal Stanko Subotić Cane⁵⁹⁹, čovek sa poternice Interpola. Prethodno su kompanije Novosti, Ringier i Press pablišing grup izdavači najtiražnijih srpskih dnevnih i periodičnih novina, upozorili Vladu Srbije i srpsku javnost da je upravo u toku pokušaj preuzimanja kompletnog tržišta štampe od strane „lica sa poternice“ Stan-ka Subotića Caneta i nemačke korporacije VAC (WAZ)”.⁶⁰⁰

Ranije je Medijski koncern VAC saopštio da je Manojlu Vukotiću, generalnom direktoru i glavnom uredniku Kompanije novosti, 2003, uplatio 75.000 eura na račun konsultantskih usluga u privatizaciji Novosti (deo od 500.000 evra koliko bi Vukotiću pripalo u slučaju uspešne privatizacije Novosti), što je Vukotić demantovao. Mediji su se optužbama protiv Vukotića – da li iz esnafske solidarnosti, da li opet zbog nekog signala “odozgo” – nisu mnogo bavili i zadovoljili su se njegovim demantijem. Ministar unutrašnjih poslova Srbije Ivica Dačić izjavio je krajem juna da je policija po nalogu tužilaštva pokrenula istragu o privatizaciji dnevnog lista Večernje novosti,⁶⁰¹ ali su datalji istrage i njen dalji (eventualni) tok ostali nepoznati javnosti. Čitava stvar oko te privatizacije, u kojoj se očigledno vrteo veliki novac, umesto razjašnjenja potpuno se ispolitizovala, jer su se političari tom važnom stvari prebacivali kao ping pong lopticom, optužujući jedni druge za učešće u tom očigledno sumnjivom poslu.

598 <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/184127/Bivsi-radnici-Privatizacija-Vecernjih-novosti-nezakonita>.

599 Beta, 24. maj 2010.

600 Fonet, 17. maj 2010.

601 Tanjug, 21. jun 2010.

Zaključci i preporuke

U 2010, na medijskoj sferi ništa se nije pomerilo nabolje, mediji su čak u lošijoj poziciji nego što su bili godinu dana ranije.

Ne sme se odugovlačiti sa medijskom strategijom. Asocijacije medija, čiji su predstavnici (NUNS, UNS, ANEM) u radnoj grupi za izradu te strategije, treba da izvrše pritisak na vlast da se taj posao što pre završi i da država iskaže iskrenu volju za transformacijom medija, odnosno za njihov dalji razvoj, a time i za dalju demokratizaciju društva.

Savet za štampu treba hitno da profunkcioniše kako bi unapredio dijalog u oblasti novinarske etike i doprinese boljem tumačenju profesionalnih standarda, morao bi hitno da profunkciniše. Očekivalo se da će Savet, koji je osnovan još početkom 2010 (tri godine posle usvajanja Kodeksa novinara Srbije), u startu da se nametne kao nepristrasno regulatorno telo koje će da žigoše neprofesionalnost i neetičnost i tako bar delimično vrati kredibilitet novinarstva, ali se to do kraja godine nije dogodilo.

Savet bi, kako je naglašavano prilikom njegovog osnivanja (u njemu su predstavnici novinarskih udruženja NUNS i UNS i poslovnih udruženja Asocijacije medija i Lokal pressa) trebalo da striktnim poštovanjem novinarskog kodeksa, autoritativno i beskompromisno izriče javne opomene ili odbacuje prijave ne mareći za to o kom mediju ili podnosiocu prijave je reč. Međutim, zbog problema s finansiranjem Savet za štampu je prilično pasivan i njegove intervencije su samo sporadične i bez pravih efekata.

Privatizacija medija mora da se privede kraju. Neprimereno veliki broj novina, radio i tv stanica treba da se svede na mnogo manji broj od sadašnjeg, a socio-ekonomski položaj novinara morao bi da se poboljša. U apsurdnoj situaciji u kojoj su mediji „oslobođeni“, a novinari zavisni, Srbija ne može da računa na ozbiljnu medijsku podršku u daljoj demokratizaciji društva i raskrinkavanju negativnih pojava i njegovih aktera. Ako se ništa ne promeni, Srbija će i dalje izgledati kao prizemni rialiti program, a mediji njegovi (ne)zainteresovaniu posmatrači.

Sve se to, međutim, ponavlja već godinama, pa ne čude pesimističke izjave koje su o mogućnosti izlaska medija iz krize polovinom prošle godine dali predsednici dva novinarska udruženja:⁶⁰²

Ljiljana Smajlović, predsednica UNS: "Kraj krize nije ni na pomolu, a kriza je u medijima dublja nego drugde, jer je poslovni model koji smo u tranziciji preuzeli kahirao. Pesimizam zasnivam na tome da je nezavisnim medijima bilo bolje devedesetih nego danas".

Vukašin Obradović, predsednik NUNS: "Sve dok naša politička elita ne shvati javnost i medije kao četvrti stub demokratije, a slobodu izražavanja kao osnovno civilizacijsko dostignuće te Evrope kojoj težimo, neće biti pomaka u medijskoj sferi".

602 Danas, 27. jul 2010.

IX – DISKRIMINACIJA

Diskriminacija

Diskriminacija je posledica etno-nacionalizma i ratne politike od koje se demokratske vlasti nisu jasno distancirale.⁶⁰³ Diskriminacija je takodje posledica slabih i nekompetentnih institucija i nedostatka prave kulture ljudskih prava. Patrijarhalni stereotipovi u vezi sa ulogom žene u društvu duboko su ukorenjeni i vode nejednakosti između polova, pogotovu na planu zapošljavanja i javnoj participaciji. Nasilje nad ženama (mobing, diskriminacija, radna prava), uključujući i porodično nasilje, ostaje kao glavni problem.

Grupe koje su najviše izložene diskriminaciji su Romi, LGBT populacija, žene, nacionalne i verske manjine i lica sa posebnim potrebama. Branitelji ljudskih prava i novinari su takodje izloženi pretnjama i govoru mržnje. Nadležni organi uglavnom ne reaguju na takve pojave bez pritiska. Osnovne oblasti diskriminacije su zapošljavanje, (uključujući penzije, pristup medicinskoj negi i osiguranju, na primer Romi), sloboda udruživanja, obrazovanje manjina i njihova prava generalno. Gradjani se masovno žale na proceduralne probleme koji negativno utiču na ostvarivanje pravde, kao na primer, dugački sudski procesi i odsustvo odluka o pravnim lekovima. Najčešći oblici diskriminacije koje čini državna uprava su ljudi sa posebnim potrebama, LGBT, etničko poreklo, starost i pol.⁶⁰⁴ Višestruka diskriminacija je takodje česta (žene plus starosna dob), Diskriminacija na osnovu političkog mišljenja (partijska pripadnost) ja manje rasprostranjena i najviše se odnosi na zapošljavanje.

603 http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/izvestaji/godisnji-izvestaji/884-annual-report-2009

604 Isto

Manjine: proces konstituisanja

Izbori za nacionalne savete nacionalnih manjina predstavljaju, sa stanovišta ostvarivanja manjinskih prava, najznačajniju aktivnost koja je obeležila 2010. godinu. Na važnost pomenutih izbora ukazivali su i predstavnici manjina i predstavnici vlasti. Za manjine, neposredni izbori su bili prilika da se na demokratski način reši pitanje legitimiteta saveta, dok su predstavnici vlasti u izborima videli priliku da se manjine potpunije integrišu u život društva, ali i da se Srbija potvrdi kao regionalni lider u oblasti manjinskih prava.

Pokazalo se, međutim, da su izbori za nacionalne savete naišli na protivrečne ocene u javnosti. Predstavnici vlasti su isticali da se treba ponositi činjenicom što je izborni proces tekao besprekorno, da su manjine, učestvujući na izborima, pokazale političku zrelost, a Srbija svoju multikulturalnost i multinacionalnost.⁶⁰⁵ Za razliku od njih, predstavnici manjina su isticali da u organizaciji izbora nije bilo dovoljno ozbiljnosti i da su izbori ostavili „gorak ukus u ustima i grč u stomaku“.⁶⁰⁶

I pre nego što su izašli na birališta, predstavnici manjina su ukazivali na određene probleme. Tako je u javnosti pominjano da u prva tri meseca nije bilo nikakve kampanje i da Ministarstvo za ljudska i manjinska prava nije ništa učinilo da pripadnicima manjina objasni o kakvim je izborima reč, kako se na njima glasa i šta se očekuje od nacionalnih saveta.⁶⁰⁷ Osim toga, skretana je i pažnja da u slučaju hrvatske manjine postoji i problem straha, odnosno poverenja u državu⁶⁰⁸, što je doprinelo da se pripadnici ove manjine u manjem broju upišu na posebni spisak.

605 „Izbori za nacionalne savete (ne)regularni“, www.dw-world.de/dw/article.

606 Po rečima Ištvana Pastora, lidera SVM, nije bilo dovoljno ozbiljnosti i sve je proteklo sa gorkim ukusom u ustima i grčem u stomaku. „Oprečne ocene o regularnosti izbora“, www.autonomija.info.

607 Primedba izrečena na konferenciji za medije odbora Matice slovačke u Pančevu, poslednjeg dana maja. O svojim primedbama predstavnici Matice su obavestili i OEBS.

608 „Strah od sremskih lista iz devedesetih“, Dnevnik, 11. mart 2010, „Moramo

Ukazivano je i na pojavu šovinističkih grafita,⁶⁰⁹ „zastrašivanje Rumuna/Vlaha“⁶¹⁰ i privođenju na informativne razgovore,⁶¹¹ opstrukcije predizbornih aktivnosti,⁶¹² medijsku ignoranciju,⁶¹³ narušavanje izborne tišine. Upozoravano je i na pojavu da se „većinske partije“ uključuju u izborni proces. Tako su predstavnici vlaške manjine isticali da se u proces izbora za vlaški nacionalni savet uključio SPS,⁶¹⁴ predstavnici Rumuna su, opet,

.....

imati u vidu da hrvatsku zajednicu opterećuje bliska prošlost“, izjavio je Branko Horvat, predsednik HNV. „Malo je doprineo i sam naziv „poseban spisak“, na šta smo imali najviše primedbi naših ljudi. Taj naziv kao da aludira na ono što se događalo u Sremu devedesetih godina prošlog veka, kada su takođe pravljene posebni spiskovi Hrvata, određenih za progon.“

- 609 U Majdanpeku su nekoliko dana pre izbora, ispisivani grafiti „Ljotić, Zbor“, „Srbija Srbima“, „. Za rasu, veru i naciju“ i kukaksti krstovi. „Hipici, rokeri i Vlasi“, www.timocpress.info.
- 610 „Dragan Demić kod istražnog sudije osnovnog suda u Požarevcu“, www.timocpress.info.
- 611 U saopštenju Vlašskog nacionalnog saveta se ističe da je policija u drugoj polovini aprila pozivala građane vlaške nacionalnosti na informativne razgovore u policijsku stanicu u Petrovcu na Mlavi raspitujući se da li su se upisali na poseban spisak, da li pripadaju nekoj vlaškoj partiji i kojoj, da li znaju u kojoj državi žive i slično.
- 612 Predstavnici Liste „Jedinstvo – Valeriu Pintor“ je onemogućeno da se biračima predstave u zgradi opštine Alibunar. U selu Seleuš isključena im je struja, pa su sastanak održali uz svetlost sveća, „Podmićuju glasače“, www.timicpress.info.
- 613 „Mnogi lokalni izbori su medijski više propraćeni nego ovi... Čak ni dežurni CESID-ovi posmatrači nisu izrazili želju da prate ove izbore. A javnost je u ovim, kao i u velikim izborima“, ocenio je Tomislav Žigmanov, „neophodna“. „DS želi kontrolu nad nacionalnim savetima“, *Danas*, 31. maj 2010.
- 614 „Socijalistička partija se u izborni proces uključila iz dva razloga. Jedan od razloga je to što je Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine postavio zahtev nadležnom ministarstvu za uvođenje rumunskog jezika u obrazovni proces“, a drugi je „što Socijalistička partija Srbije gubi podršku birača vlaške nacionalnosti u severoistočnoj Srbiji. Oba ova procesa zahtevaju što bržu asimilaciju Vlaha, kako ne bi ostvarivali svoja ustavna i zakonska prava“. „Obaveštenje o diskriminaciji vlaške nacionalne manjine u istočnoj Srbiji“, www.timocpress.info.

upozoravali na LSV,⁶¹⁵ a predstavnici Mađara,⁶¹⁶ Bunjevaca⁶¹⁷ i Hrvata⁶¹⁸ na aktivnosti DS.⁶¹⁹ Čini se da ni Ministarstvo za ljudska i manjinska prava nije u pogledu stranačkog učešća na izborima imalo ujednačen stav. Anika Muškinjo Horvat, državna sekretarka u Ministarstvu, je isticala da na izborima mogu da učestvuju samo partije koje imaju predznak neke od nacionalnih manjina,⁶²⁰ a ministar Čiplić je, međutim, isticao da je učešće stranaka sasvim očekivano. Istakao je: „Stranke su univerzalni posrednik u demokratiji. Otuda je njihovo pojavljivanje i u izborima za nacionalne savete prirodno“.⁶²¹ S druge strane, predstavnici manjina su motive pojačanog interesovanja stranaka u izborima za nacionalne savete videli u uspostavljanju kontrole nad manjinskim zajednicama – kroz kontrolu medija, izbor svojih kadrova i obezbeđivanje sinekura pojedincima, a, preko

- 615 Jon Čizmaš, predsednik Zajednice Rumuna je tvrdio da su stranke između sebe podelile manjine kojima će upravljati i da su, u skladu sa tim dogovorom, Rumuni pripali LSV. „Poltroni LSV prete našim aktivistima, a glasače podmićuju čak i sredstvima pokrajinskog budžeta (informisanje, kultura, poljoprivreda). Sada, odjednom, daju ogromne svote novca lovačkim društvima ili mesnim zajednicama, jasno zahtevajući da ih oni, zauzvrat, podrže na izborima“. „Podmićuju glasače“, *www.timocpress.info*,
- 616 Po rečima Ištvana Pastora, DS preko svojih insajdera ili članova kontroliše tri od pet lista, što svedoči da DS želi da ima uticaj, ako ne i dominantni, u nacionalnom savetu. „DS želi kontrolu nad nacionalnim savetima“, *Danas*, 31. maj 2010. DSVM je zbog toga pozvala SVM da bojkotuje izbore za nacionalni savet.
- 617 i među Bunjevcima se moglo čuti da DS, preko nacionalnih saveta, želi da kontroliše manjinsko biračko telo.
- 618 „Vladajuća koalicija se uvukla i levo i desno, i napravila potpunu pometnju na političkoj sceni Srbije“, izjavio je poznati advokat Slaven Bačić. On je izrazio uverenje da će građani manjinskih zajednica prepoznati ovakvo nedemokratsko ponašanje Demokratske i ostalih stranaka. „DS želi kontrolu nad nacionalnim savetima“, *Danas*, 31. maj 2010.
- 619 Iz DS su negirali da je stranka na bilo koji način učestvovala na izborima za mađarski nacionalni savet, već samo pojedinci, kojima to niko nije mogao da zabrani. Članovi DS su bili na listama, ali to nisu bili liste DS, niti je ona svoju infrastrukturu stavila u službu tih listi. „DS snosi posledice udaljavanja od SVM“, *Danas*, 10. jun 2010.
- 620 „Samo stranke manjina mogu učestvovati na izborima“, *Dnevnik*, 22. februar 2010.
- 621 „Stranke nisu uljezi“, *Dnevnik*, 17. maj 2010.

toga i zauzimanju što bolje pozicije pre republičkih izbora, pošto su manjine često opoziciono i kritički nastrojene prema vlasti.⁶²²

Veoma oštre primedbe su iznošene i u pogledu izborne administracije, ali i načina na koji su formirani posebni birački spiskovi. Ištvan Pastor je upozorio na činjenicu da su rešenja o imenovanju članova biračkih odbora kasnila, zbog čega biračka mesta nisu otvarana na vreme.⁶²³

Predstavnici Romske partije su protestovali što na biračkim mestima nije bilo predstavnika ove partije.⁶²⁴ Svoje nezadovoljstvo nisu krili ni pripadnici nemačke manjine. Anton Bek, predsednik udruženja „Gerhard“ izjavio je da „na 16 biračkih mesta u somborskoj opštini nema nijednog predstavnika nemačke nacionalne manjine“. On je rekao da su „ljudi ogorčeni i ljuti“, jer niko u Bezdanu, a bio je upisan u poseban spisak, „nije dobio obaveštenje o glasanju“.⁶²⁵ Birački spisak je izmasakriran, upozorio je Muamer Zukorlić, nosilac liste BKZ, jer je na hiljade ljudi izbačeno sa spiska: „Još je veći broj ljudi ispremeštan i data im je mogućnost da glasaju tamo gde nikad nisu glasali“.⁶²⁶ Napokon, u želji da se što veći broj pripadnika manjina upiše na posebne biračke spiskove došlo je do zloupotreba, jer su u biračke spiskove upisivani pojedinci mimo njihove volje. Rodoljub Šabić, poverenik za informacije od javnog značaja, upozorio je da je reč o teškoj povredi ljudskih prava i pozvao Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i nadležne organe lokalnih samouprava da preduzmu mere iz svoje nadležnosti, a policiju i tužilaštvo da utvrde činjenice bitne za utvrđivanje krivične odgovornosti.⁶²⁷ Šabić je rekao da su zloupotrebe omogućene instrukcijom Ministarstva o upisu u poseban birački spisak i da većina ljudi, koji su zloupotrebili tuđe lične podatke, nikada neće biti otkrivena. On je i podneo krivične prijave protiv NN lica i insistirao da državni organi, pri-

622 „DS želi kontrolu nad nacionalnim savetima“, *Danas*, 31. maj 2010.

623 „To je bruka i sramota. Ili se radi o zloj nameri ili se čitavo ovo pitanje toliko podcenjuje da je to sramota“, izjavio je Pastor za RTV B92.

624 „Ne znamo kako da drugačije nazovemo ovu pojavu, nego kao diskriminaciju i diktaturu“, ocenio je Srđan Šajn, predsednik Romske partije.

625 „Sporni birački spiskovi i pozivi na glasanje“, *Danas*, 7. jun 2010.

626 *Demokratska atmosfera izbora*“, www.b92.net.

627 „Upisivanje bez znanja i saglasnosti“, *Dnevnik*, 29. mart 2010.

menom zakona, na delu pokažu da su podaci o ličnosti visoko zaštićena vrednost.⁶²⁸

Pojavio se i problem, na koji je svojevremeno ukazao Tamaš Korhec, predsednik mađarskog nacionalnog saveta. Po Korhecovim rečima, Zakon o izboru nacionalnih saveta ne reguliše detaljno postupak formiranja no-voizabranih saveta, niti postupak verifikacije mandata, što je dovelo do nesnalaženja Ministarstva za ljudska i manjinska prava.⁶²⁹ Ne dovodeći u pitanje da u zakonu postoje određene praznine i nedorečenosti, ponašanje Ministarstva teško bi se moglo svesti samo na nesnalaženje – pre će biti da je reč o smišljenoj politici kojom se Sandžak drži u stanju konflikta niskog intenziteta, pri čemu se konflikt ograničava kako na odnose unutar jedne zajednice, tako i odnose dela te zajednice sa vlastima, najčešće oličenim u liku ministra Čiplića.⁶³⁰

Bošnjački nacionalni savet

Na izborima za Bošnjačko nacionalno veće (BNV) učestvovala su tri liste – Bošnjačka kulturna zajednica (BKZ) je osvojila 17, Bošnjačka lista (BL) 13, a lista Bošnjački preporod (BP), 5 mandata. Konstitutivna sednica bila je zakazana za 7. jul i na njoj su se pojavili samo predstavnici BKZ i dva predstavnika sa liste BP, dok su je ostali bojkotovali. Dan pre održavanja sednice Ministarstvo je izmenilo poslovnik, pa se shodno novoj

628 „Ovakvi problemi se ne bi smeli gurati pod tepih. Uostalom, naš tepih je već grbav, izgleda kao kamila... Treba imati u vidu da upis u birački spisak nacionalne manjine, po Zakonu o zaštiti podataka o ličnosti, predstavlja obradu naročito osetljivih podataka. Sa takvim podacima bi se, shodno zakonu, moralo postupati na poseban način, sa posebnom pažnjom i zaštitom. A instrukcija o upisu u poseban birački spisak o tome očigledno nije vodila računa“. „Vlada ništa ne radi da spreči krivična dela“, *www.blic.rs*.

629 „Zakon je prošao prvi test“, Dnevnik, 15. septembar 2010.

630 Pri tome se veoma pazi da se ti sukobi ne prenesu i na odnose dve etničke zajednice u Sandžaku. U jednom trenutku se činilo da će se sukobi proširiti i na odnose sa srpskom zajednicom. Naime, organizacija za Novi Pazar prijavila je skup pod nazivom „Novi Pazar je Srbija“, za 10. oktobar. Učesnici molitvenog skupa bi sa crkvenim zastavama, ikonama i krstovim prošetali ulicama Novog Pazara. Skupom se želelo pokazati da je Novi Pazar deo Srbije i da građani svih nacionalnosti i konfesija mogu u njemu da se osećaju bezbedno i kreću slobodno.

odredbi, savet smatrao konstituisanim ako su u radu sednice učestvovala dve trećine članova, čiji su mandati verifikovani. Pošto taj uslov nije bio ispunjen, predstavnici Ministarstva su napustili sednicu, ali su prisutni članovi izbornih lista nastavili sa radom i formirali nacionalno veće koje Ministarstvo za ljudska i manjinska prava nikada nije priznalo. Izmenu poslovnika Muamer Zukorlić, čelnik BKZ, je okarakterisao kao „još jednu podvalu Beograda“, zaključio da su Bošnjaci taoci dva ministra i vlade, te da je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava dobilo nalog da opstruira konstituisanje BNV, jer je na izborima pobedila BKZ.⁶³¹

Nedelju dana nakon konstitutivne sednice u Novom Pazaru⁶³² je održano zasedanje Bošnjačkog nacionalnog sabora, na kome je usvojena Deklaracija kojom se „najoštrije osuđuje pravni i politički barbarizam Ministarstva za ljudska i manjinska prava“, zahteva hitna smena ministra Čiplića i utvrđivanje odgovornosti učesnika u falsifikovanju izborne volje Bošnjaka. Saborskom Deklaracijom kandidati sa preostale dve liste su pozvani da se uključe u rad BNV. U cilju afirmacije i rešavanja statusa Sandžaka Sabor je formirao odbor za obnovu Narodnog vijeća Sandžaka, te poseban odbor za internacionalizaciju pitanja diskriminacije Bošnjaka. U Deklaraciji se Bošnjaci proglašavaju konstitutivnim narodom u Srbiji i zahtevaju se hitni razgovori sa predsednikom Republike i Vlade, kako bi se rešilo pitanje ustavnog statusa Bošnjaka.

Sadržaj Deklaracije je interesantan, jer pokazuje kako se problemi u vezi sa izborom bošnjačkog nacionalnog saveta zaoštravaju i proširuju i na

631 „Kontroverze oko konstituisanja Bošnjačkog nacionalnog veća“, Danas, 7. jul 2010.

632 Nakon izbora, a pre održavanja konstitutivne sednice, u listu Blic (19. jun 2010) je objavljena fotomontaža na kojoj je muftija Zukorlić prikazan u pravoslavnoj odori i sa krstom na glavi, što je dovelo do mobilizacije islamske zajednice u Srbiji i oštre osude. Mešihat Islamske zajednice u Srbiji je u fotomontaži video uvredu i poruku da duhovne vrednosti muslimana ne uživaju zaštitu države, zatražio od tužilaštva pokretanje krivične odgovornosti glodura Blica, a od vlasnika i uredništva novine izvinjenje i simboličnu nadoknadu u iznosu od 100 miliona eura. Od rukovodstva države i predsednika Republike Sveopšti sabor Islamske zajednice u Srbiji je zatražio čvrste garancije kako bi muslimani u Srbiji mogli uživati ličnu i kolektivnu sigurnost i ravnopravnost sa drugim narodima i zajednicama. U zaključcima sabora se ističe da islamska zajednica neće dopustiti da uvrede i primeri netrpeljivosti prema muslimanima na bilo koji način ugroze dobre odnose sa komšijama hrišćanima.

pitanja koja sa izborom saveta nisu u neposrednoj vezi, a politički faktori ukopavaju u nepomirljivim pozicijama. Tako je zahtev za autonomijom Sandžaka (Zukorlić je isticao Južni Tirool kao najpoželjniji model) otpisivan kao šarena laža, nemoguća misija i nerealan politički cilj, a zahtev za internalizacijom i stranim posmatračima kao opasan, štetan i nepotreban, odnosno kao još jedan pokušaj Zukorlića da skrene pažnju na sebe.⁶³³

Sredinom septembra Esad Džudžević je upozorio da se podele iz političke sfere šire po dubini društva i da su došle do porodičnih relacija. Da bi se izbeglo dalje zaoštavanje i produbljivanje podela, BL je uputila pisma ministru Čipliću i ambasadoru OEBS Dimitriosu Kipreosu i zatražila od njih da organizuju, u cilju postizanja kompromisa, početak razgovora predstavnika tri liste. Na sastanku u Palati Srbija predstavnici izbornih listi su postigli dogovor da se razgovori nastave, ali i da Ministarstvo za ljudska i manjinska prava zatraži od Zakonodavnog odbora Skupštine Srbije mišljenje u vezi sa članom 98. Zakona o nacionalnim savetima kao i da se ubrza sudski postupak oko dva sporna mandata.⁶³⁴ Razgovor zakazan za 2. decembar nije održan, a datum novih razgovora nije određen. Ministarstvo je odugovlačilo sa slanjem zahteva skupštinskom odboru, pa je 5. decembra, samo dan pred isteka roka za formiranje saveta, BNV održalo sednicu na kojoj je Mevludin Dudić, predsednik Vijeća, izjavio: „Od danas nema više pregovora o formiranju BNV“.⁶³⁵

633 „Možda bi strani posmatrači“, ocenio je Meho Omerović, potpredsednik SDP, „trebalo da dođu da vide da u Evropi postoji čovek koji je verski vođa, ima svoju televiziju, univerzitet, vozni park veći od skupštine opštine i najavljuje osnivanje partije. Umesto da muftijini imami propovedaju Kuran po džamijama, oni propovedaju nasilje na ulicama i huškaju narod“. „Muftija džabe zove“, *www.novosti.rs* U javnosti su se mogli čuti ocene da je „Sandžako pitanje“ podgrejano sa strane, da Zukorlićev cilj nije teritorijalna autonomija, nego destabilizacija i uništavanje Srbije, da se ta nestabilnost priprema već dve godine i da je Zukorlić odabran da je izazove i da Zapad pali Sandžak zbog Kosova.

634 BKZ je uz pomoć dva kandidata sa liste BP formirala nacionalni savet. BP je osporavao njihove mandate i tvrdio da su podneli ostavke, što su oni negirali i isticali da su njihove ostavke falsifikovane.

635 „Zukorlićevo Bošnjačko veče nastavlja po starom“, *Politika*, 6. decembar 2010. Pozivi za sednicu upućeni su i BL i BP, ali se oni nisu pojavili. Esad Džudžević je izjavio da se većnici BL nisu odazvali Zukorlićevom pozivu, jer je reč o „nelegalnom

Na pitanje zašto nije pribavio mišljenje Zakonodavnog odbora, ministar Čiplić je odgovorio da to nije učinio zato što se „uverio da je jedna strana unapred odustala od bilo kakvih pregovora“,⁶³⁶ odnosno da je nakon Dudićeve izjave takav zahtev izgubio svaki smisao i da odgovornost za to što su Bošnjaci ostali jedina manjina koja, sa stanovišta Ministarstva, nije formirala svoj nacionalni savet pada na bošnjačke izborne aktere: „Šest meseci je prošlo u njihovim pregovorima i razgovorima. Ako nijedna lista nije želela izbore, onda je trebalo da se dogovore i konstituišu savet. Svi su znali da ako se ne dogovore, slede izbori“.⁶³⁷

Novе izbore za nacionalni savet Čiplić je raspisao za 17. april 2011. godine. Predstavници BL i BP su ocenili da je propuštena prilika da se pregovorima sve tri liste formira novi saziv BNV, ali da su novi izbori jedino moguće rešenje. Za razliku od njih, Zukorlić je istakao da su vlasti u Beogradu napravile grešku time što su raspisale nove izbore i poručio: „Mi na tim izborima nećemo učestvovati, a kroz aktivan bojkot ćemo narodu ukazivati šta ti izbori znače“.⁶³⁸ Ponavljanje izbora, po rečima Samira Tandira i Mevludina Dudića, vodi produbljivanju krize u Sandžaku i destabilizaciji tog dela Srbije,⁶³⁹ odnosno zaoštavanju unutarbošnjačkih sukoba i vanrednom stanju u Sandžaku.⁶⁴⁰ Iz BKZ je poručeno da će zatražiti i smenu šefa Misije OEBS Dimitrios Kipreosa zato što je najavio podršku i pomoć Misije ponavljanju izbora.⁶⁴¹

Problemi u vezi BNV pokazuju koliko su, s jedne strane, duboke podelе u Sandžaku. Tim podelama je doprinelo i samo Ministarstvo koje je, kako je utvrdila Nevena Petrušić, poverenica za zaštitu ravnopravnosti,

.....

skupu“. „Preporuke ombudsmana čista politizacija“, www.sandzaklive.rs.

636 „Čiplić: Zukorlić kuca na otvorena vrata“, Blic, 27. decembar 2010.

637 „Sandžak neće biti drugo Kosovo“, Politika, 10. decembar 2010.

638 „Bošnjaci idu ponovo na izbore 17. aprila“, www.politika.rs.

639 „Destabilizovaće se Sandžak i Srbija“, Pravda, 18. januar 2010.

640 Bošnjačke liste o novim izborima za BNV“, <http://radiostoplus.com>.

641 U saopštenju se ističe da je delovanje Kipreosa tendenciozno i da su se obistinile sumnje u njegovu umešanost u nezakonite radnje Ministarstva za ljudska i manjinska prava i da svojom podrškom ponavljanju izbora doprinosi destabilizaciji Sandžaka. „BKZ će tražiti smjenu šefa Misije OEBS u Srbiji“, www.sandzaklive.rs.

propisujući posebne uslove za konstituisanje BNV učinilo diskriminaciju i povredilo načelo jednakosti građana u ustvarivanju izbornih prava.⁶⁴² U postupku kontrole zakonitosti u radu Ministarstva i republički ombudsman Saša Janković je otkrio nepravilnosti koje su pogodovale kršenju prava na zaštitu podataka o ličnosti i narušavanju samostalnosti nacionalnih saveta, jer je ministar, bez valjanog osnova u zakonu, doneo poslovnike o radu konstitutivnih sednica.⁶⁴³

S druge strane, problemi u vezi sa formiranjem BNV pokazuju i koliko su podele u Sandžaku podložne uticajima činilaca izvan Sandžaka. Pokušaji da se, preko cepanja Islamske zajednice, otezanja sa akreditacijom Internacionalnog univerziteta i opstrukcijom BNV oslabe pozicije Zukorlića nisu uspele. Kritike da zloupotrebljava veru u političke svrhe i pozivi da skine ahmediju, ako hoće da se bavi politikom, svakako su ubrzali pojavljivanje nove političke partije – Bošnjačke demokratske zajednice.⁶⁴⁴ Ekonomske prilike u regionu i slika Sandžaka kao „privrednog zgarišta“ argumenti su protiv dvojice sandžačkih ministara u srbijanskoj vladi. Nova stranka će nastojati da kapitalizuje veliko nezadovoljstvo Bošnjaka, a preuzimanjem teme autonomije Sandžaka svakako će relativizovati pritisak na Zukorlića koji je često optuživan da krši ustav, prekraja državne granice i „federalizuje Srbiju“.

Zukorlić, međutim, neće prestati da insistira na pitanjima od ključne važnosti za očuvanje bošnjačkog nacionalnog identiteta – jedinstvenoj islamskoj zajednici, akreditaciji univerziteta i nacionalnom veću, niti će odustati od namere da otvori pitanja za koja procenjuje da su od velike

642 Poverenica je preporučila Ministarstvu da obezbedi iste uslove za konstituisanje NSB koji su važili za savete ostalih manjina. Ministar Čiplić je nakon toga doneo odluku o izmeni poslovnika.

643 Zaštitnik građana je Ministarstvu uputio preporuku da pristupi izradi nacarta izmena zakona o nacionalnim savetima, izmeni podzkonnska akta koji se odnose na upis u posebne biračke spiskove, kao i da stavi van snage poslovnike o radu konstitutivnih sednica.

644 BDZ je osnovana 25. decembra u Novom Pazaru i za njenog predsednika je izabran Emir Elfić. BDZ je partija centra i srednjeg puta i zalagaće se, izjavio je Elfić, za demokratske vrednosti, vladavinu prava, socijalnu pravdu, očuvanje identiteta Bošnjaka, dobrih odnosa sa komšijama Srbima i zaštitu prava i sloboda pojedinca.

simboličke važnosti za bošnjačku zajednicu i njen identitet. O tome, uostalom, svedoči i njegov poziv roditeljima i učenicima bošnjačke nacionalnosti da bojkotuju proslavu Svetog Save: „Teško je zdravom razumu da shvati, izjavio je Zukorlić, da u sekularnoj državi kakva je Srbija“,⁶⁴⁵ „javne institucije kakva je škola imaju svoju pravoslavnu slavu, a da se istovremeno zahteva lojalnost svih drugih građana koji nisu pravoslavci“.⁶⁴⁶ Zukorlićev poziv na bojkot proslave u javnosti je ocenjen kao „smešan“, „jeftina i plitka retorika“, zloupotreba dece u političke svrhe, ali i kao „provokacija najvišeg stepena“. Episkop bački Irinej nazvao je Zukorlića političarem na privremenom radu u verskoj sferi, ističući da „samo krajnje nedobronameran čovek može u ličnosti oca nacionalne prosvete i kulture... pronaći opasnost za bilo koga i bilo šta. A posebno tendenciju ka pokrštavanju i asimilaciji“.⁶⁴⁷

Tokom godine u nekoliko navrata je iskazivan zahtev da se problemi u Sandžaku reše razgovorima sa najvišim predstavnicima vlasti, ali ti zahtevi nisu uzimani ozbiljno, već kao retoričko lukavstvo da se preko razgovora sa najvišim državnim funkcionerima, s jedne strane, oslabi autoritet dvojice bošnjačkih lidera i ministara u vladi a, s druge, Zukorlić etablira kao ključna adresa u rešavanju problema u Sandžaku. U medijima, problemi u Sandžaku prečesto su svođeni na unutarbošnjačke razmirice i borbu bošnjačkih lidera za politički primat.⁶⁴⁸ Nije sporno da muftija Zukorlić želi da se nametne i kao svetovni, politički činilac, ali je neodgovorno po-

645 U Srbiji svoje slave imaju partije, domovi zdravlja, vrtići, ali i opštine Bor, Novi Beograd, Obrenovac, Vračar, Zvezdara, Voždovac i druge.

646 „Muftija Zukorlić pozvao na bojkot Svetog Save“, Blic, 24 januar 2011. U Srbiji, podsetio je Zukorlić, žive i drugi narodi osim Srba, pa se nesrpski narodi i zajednice osećaju ugroženim ukoliko im se nameće obaveza da obeležavaju crkvene slave, a pri tom nisu pravoslavci. „Zukorlić protiv Svetog Save“, Blic, 23. januar 2011.

647 „Irinej Bulović: Zukorlić u veri samo privremeno“, www.novosti.rs Bulovićeve reči nisu ostale bez reakcije Islamske zajednice: „Vladika očito zaboravlja da je po Ustavu Srbija sekularna, a ne teokratska država“ i da je „pravo svakog kršćanina da krsti svoje dijete, kao i sve drugo što mu je u privatnom posjedu, a krstiti državne ustanove multietničke države znači podrivati stabilnost u temeljima same države“. „Otrovnice vladike bačkog“, www.islamskazjednica.org.

648 „Neredima osvaja vlast“, Pravda, 6. septembar 2010.

jednostavljanje kada se problemi u Sandžaku i sa Sandžakom svode na političke ambicije jednog čoveka. Fiksiranje na Zukorlića sprečava uvid u činjenicu da država nazaduje u rešavanju problema, te da se ti problemi ne mogu rešiti političkom diskvalifikacijom Zukorlića. Doduše, on je svojim ponašanjem i sam davao povode za napade i kritike. Tako je, recimo, svojim govorom na centralnom trgu u Novom Pazaru i porukom „Samo naša kuća goreti neće“, podsetio je na mitingašku retoriku Srba sa Kosova. U fotomontaži objavljenoj u Blicu, Mešihat islamske zajednice, na čijem je on čelu, prepoznao je „poruku o pokrštanju muslimana“, a Sveopći sabor Islamske zajednice u Srbiji simbolični nastavak genocidne politike prema muslimanima, što je, najblaže rečeno, neodgovorno preterivanje. Slučaj sa fotomontažom iskorišćen je zarad dalje mobilizacije i homogenizacije islamske zajednice.⁶⁴⁹

Mađarski nacionalni savet

Ištvan Pastor, lider SVM, u slučaju Mađara, kao i Muamer Zukorlić u slučaju Bošnjaka, predstavljaju glavne dobitnike izbora za nacionalne savete. Pastor je u izbore ušao sa „svilenim gajtanom“ oko vrata. Zbog odbijanja da u republičkoj skupštini podrži budžet za 2010. godinu, usledila je „odmazda Demokratske stranke“, najpre u vidu „racionalizacije broja članova Gradskog veća Skupštine grada Subotica“, kojom je Savez vojvođanskih Mađara praktično bio primoran da povuče sve svoje članove, a potom i da raskida koalicije u Senti i „talasanja“ u Kanjiži. „Mogu zamisliti“, izjavio je Pastor, „da se na svim nivoima povučemo u opoziciju. Ali jednu stvar ne mogu prihvatiti i zamisliti: da nas ponižavaju i da mi to trpimo“.⁶⁵⁰

649 Genocid je težak pojam, sa snažnim moralnim značenjem, a političari koji u političkim borbama posežu za njim računaju na efekte simboličke ekonomije žrtve. Podsećanja na genocid ili, u Zukorličevom slučaju na „više od deset genocida“ počinjenih nad Bošnjacima, služi homogenizaciji pripadnika zajednice u strahu od ponavljanja zločina. Granice koje se homogenizacijom povlače ne idu samo prema vani, nego i prema onima unutra. Oni koji se kritički odnose prema zbivanjima unutar zajednice bivaju na različite načine stigmatizovani i diskvalifikovani.

650 „SVM: Svilen gajtan stigao iz Beograda“, Dnevnik, 20. januar 2010. Gradonačelnik Subotice Saša Vučinić je negirao da je u pitanju

Odluka da se uskrati podrška republičkom budžetu nije naišla ni na razumevanje svih članova SVM, pa su na adresu stranke i njenog rukovodstva izricane kritike. Zbog toga što su se suprotstavljali odlukama stranačkih organa i stranku izvrtnjem činjenica prikazivali u negativnom svetlu, iz SVM su početkom februara isključeni Zoltan Bunjik i počasni predsednik Jožef Kasa.⁶⁵¹

Interesi SVM i DS nisu se „sudarali“ samo na republičkom, odnosno lokalnom nivou funkcionisanja vlasti, nego i u izborima za nacionalni savet (NS), pošto su interes za ove izbore pokazale i stranke koje svoje delovanje ne legitimiraju zastupanjem (prevashodno) manjinskih interesa. Suočen sa ambicijama „građanskih“ stranaka, SVM je doneo odluku da na izborima ne učestvuje neposredno, nego da formira „listu koja će, u manjem delu obuhvatiti i političke predstavnike, uključujući i SVM, a u većem delu predstavnike nevladinih organizacija, intelektualaca i crkava“.⁶⁵² Ideja SVM nije bila samo u tome da se na izbornu listu uključe sve strukture Mađara i tako poveća njezina reprezentativnost, nego da se putem stvaranja širokog konsenzusa, onemogućući uticaj na rad NS od strane listi koje su podržavale Demokratska stranke i Liga socijaldemokrata Vojvodine.⁶⁵³

Za razliku od prvih elektorskih izbora, kada je više naglašavana uloga NS u obrazovanju, kulturi, informisanju i službenoj upotrebi jezika, na ovim izborima NS su postali interesantni i kao sredstva redistribucije ključnih resursa – novca, moći, uticaja i prestižnih pozicija unutar manjinskih zajednica.⁶⁵⁴ Osim ovih, na odluku „građanskih“ stranaka da se na po-

.....

politički obračun, već da je reč o deblokadi funkcionisanja grada i da će rekonstrukcija dovesti do bržeg donošenja odluka.

651 Možda nije neinteresantno pomenuti i sledeći detalj – dan pre saslušanja pred disciplinskom komisijom Kasa je tražio njeno odlaganje, zato što je u 19 časova uveče primio poziv da se sutradan sretne i razgovara sa Borisom Tadićom u vezi rekonstrukcije pozorišta u Subotici.

652 „SVM kao stranka neće na izbore za Mađarski nacionalni savet“, Dnevnik, 11. mart 2010.

653 Zoran Šećerov, potpredsednik Pokreta mađarske nade izjavio je da Pokret učestvuje na izborima za NS zato što želi da spreči ulazak partija iz Beograda.

654 Članstvo u Mađarskom nacionalnom savetu postalo je vredno, jer će u njemu biti vlasti i novca, izjavio je Tamaš Korhec, povodom najava da će

sredan način uključe u izbore, svakako su uticali i politički motivi. Imajući u vidu ulogu NS u skupštinskom odlučivanju o pitanjima od vitalnog interesa za manjine, kao i nespremnost manjinskih stranaka da u svemu slede „velike“ stranke i da se povinuju njihovim zahtevima (poput glasanja o budžetu), podrška određenim listama počivala je na jednostavnoj računici da je bolje imati većinu u nacionalnom savetu, nego manjinu u skupštini.

Uprkos brojnim problemima i nepravilnostima, negativnoj kampanji i kršenju izborne tišine „Mađarska sloga“, lista iza koje je stajao SVM, osvojila je najviše glasova.⁶⁵⁵ Svoje zadovoljstvo izbornim rezultatima nisu krili ni Tamaš Korhec,⁶⁵⁶ predvodnik liste, ni Ištvan Pastor, šef SVM. Na izborima Mađari su pokazali, izjavio je Korhec, ko želi zajedništvo, a ko pokušava da ga razbije, misleći pri tome na DS, koja je „aktivno i ogromnim sredstvima ušla u ove izbore da bi pobedila“.⁶⁵⁷ Pastor je priznao da su rezultati iznad svih očekivanja i posebno naglasio činjenicu da je „Mađarska zajednica u Vojvodini pokazala da nije otvorena za nacionalističke ideje. Strogo desničarska opcija je doživela potpuni poraz i neće imati ni jednog predstavnika u Nacionalnom savetu, a druga, sa sličnom orijentacijom i podrškom DS, imaće samo jednog predstavnika. To je za mene najbolja poruka koju mađarska zajednica šalje srpskom društvu“.

.....

na izborima učestvovati pojedinci koje podržava DS, odnosno LSV.

655 Za listu „Mađarska sloga“ glasalo je 58.900 glasača i ona je osvojila 28 od 35 mandata. Lista civilne organizacije Humentis „Vojvođanski Mađari za Evropu“ osvojila je 4 mandata, a liste „Mađarski pokret nade“, „Mađarska liga“ i „Evo ruke za Mađare“, po jedan mandat. Na izbore je izašlo 55,51 posto pripadnika mađarske zajednice.

656 Početkom juna Korhec je podneo ostavku na mesto pokrajinskog sekretar za upravu, propise i nacionalne manjine. U obrazloženju ostavke je rekao da je uradio sve što je bilo u njegovoj moći i da ne vidi šta bi još mogao učiniti, jer su prepereke na koje je naišao nepremostive. Demantovao je spekulacije da je sa bilo kime u sukobu i da odlazi na drugu funkciju. Razlog ostavke je želja da se bavi naučnim radom. Korhec nije propustio priliku da istakne kako je, po njegovoj oceni, priča o autonomiji Vojvodine završena za jedan duži period i da neustavno stanje, kada je o imovini, izvornim prihodima i porezima reč, traje već dve godine. Kada je, pak, o kampanji za nacionalne savete reč, Korhec je izjavio da „nije iznenađenje što neke građanske partije iz Beograda i Novog Sada učestvuju na izborima za nacionalne savete, ali me iznenađuje taj ogromni novac i napor koji se ulaže da bi se ostvario što bolji rezultat na izborima“.

657 „Najzadovoljniji Pastor i Zukorlić“, Dnevnik, 8 jun 2010.

Osim izbora za nacionalne savete, pripadnici mađarske zajednice sa interesovanjem su pratili i izbore u susednoj Mađarskoj, gde je Fides, partija Viktora Orbana, ostvarila ubedljivu pobjedu. Fidesova dvotrećinska većina u parlamentu imaće, po Pastorovim rečima, pozitivan uticaj na vojvođanske Mađare. Na pitanje šta bi vojvođanski Mađari mogli dobiti Orbanovom pobjedom, Andraš Agošton, predsednik DSVM, je odgovorio: Dobićemo dvojno državljanstvo i ostvarićemo autonomiju.⁶⁵⁸ Pal Šandor je izrazio uverenje da će doći do promene nacionalne politike prema Mađarima u okruženju, odnosno da će nova vlada podržavati ono što Mađari u okolnim državama smatraju da je dobro za njih, a ne ono što zvanična Budimpešta smatra da je u njihovom interesu. Pal je izjavio i da vlada u Mađarskoj ne treba da podržava autonomiju Vojvodine, već etničku autonomiju Mađara u Vojvodini i da bi, u slučaju potrebe, trebala da stavi veto na ulazak Srbije u EU.⁶⁵⁹

Vrlo brzo nakon formiranja Fidesove vlade, mađarski parlament je usvojio novi zakon o dvojnem državljanstvu. Zakon je stupio na snagu 20. augusta, a primenjuje se od 1. januara 2011. godine. Procedura za sticanje državljanstva je veoma pojednostavljena, ukinuti su uslovi vezani za boravak u Mađarskoj, prijavljena adresa, materijalno pokriće i polaganje ispita za državljanstvo. „Ukoliko stranka“, po rečima Tamaša Koršoša, generalnog konzula Republike Mađarske u Subotici, „može da dokaže mađarsko državljanstvo svojih predaka i na prihvatljivom nivou govori mađarski, što znači da može napisati zahtev, svoju autobiografiju i odgovoriti na nekoliko pitanja i ukoliko ne postoji rizik javne i nacionalne bezbednosti, dobiće mađarsko državljanstvo“.⁶⁶⁰

Novi mađarski zakon nije u Srbiji izazvao burne reakcije kao u Slovačkoj, gde je po hitnom postupku izmenjen zakon, pa će svako ko dobije državljanstvo druge zemlje, osim u slučaju rođenja i venčanja, ostati bez slovačkog državljanstva. Slovački premijer Fico je upozorio poslanike mađarske nacionalnosti da će morati da vrate mandate, ukoliko uzmu

658 „Agošton: Dobićemo autonomiju“, Dnevnik, 24. april 2010.

659 Isto.

660 „Preci i mađarski jezik uslov za dvojno državljanstvo“, Politika, 18. septembar 2010.

državljanstvo Mađarske.⁶⁶¹ U ovdašnjoj štampi isticano je da je Bratislava uznemirena, jer u zakonu o državljanstvu prepoznaje nameru za revizijom Trijanona, da zamera Budimpešti što pokušava, preko institucionalnih veza sa Mađarima u Slovačkoj, da stvori niz autonomnih oblasti i veže ih za matičnu državu, a sve u cilju stvaranja „velike Mađarske“.

Bojan Pajtić smatra da nema razloga da u Srbiji dođe do sličnih problema, pošto veliki broj građana Vojvodine već poseduje pasoše druge države: „Ono čega se pribojavam jeste odliv obrazovanih mladih ljudi u razvijene zemlje Evropske unije“.⁶⁶² Imajući u vidu ekonomsko nazadovanje Vojvodine, Pajtićeva bojazan nije neosnovana. Treba, međutim, istaći da će efekti mađarskog zakona, nakon ukidanja viza za građane Srbije, biti manji nego što bi bili da su izmene zakona usvojene 2004. godine. Ištvan Pastor smatra da Mađari neće u većem broju napustiti Srbiju, pošto su oni koji su želeli da odu već otišli. Andraš Agošton, čija se partija 13 godina uporno zalagala da Mađari u Karpatskom bazenu dobiju dvojno državljanstvo, smatra da je mađarski pasoš, odnosno dokaz o pripadnosti mađarskoj naciji, glavi razlog zašto ljudi podnose zahteve za dobijanje državljanstva. Sem sentimentalnih, posedovanje pasoša nosi sa sobom i neke praktične prednosti, jer, kako je rekao, pruža mogućnost mladim ljudima da se zaposle u državama Zapadne Evrope.⁶⁶³

Prema nekim procena, oko 80.000 građana mađarske nacionalnosti, ali ne samo njih, zatražiće dvojno državljanstvo. Da bi ga dobili, moraju pribaviti određena dokumenta, između ostalih i izvod iz matične knjige rođenih. Problem je što se u slučaju ovog izvoda građani suočavaju sa diskriminacijom, pošto se izdaje samo na srpskom jeziku i na ćirilici. „Lokalne samouprave“, upozorila je Eva Vukašinić, zamenica pokrajinskog ombudsmana zadužena za nacionalne manjine, „ne izdaju dvojezične izvode iz matičnih knjiga, onako kako im zakon nalaže“.⁶⁶⁴ Postoji pro-

661 „Orbanov zakon u Slovačkoj shvataju kao pretnju“, *www.blic.rs*.

662 „Mađari ne žele da napuste Srbiju“, *www.vojvodina.info*.

663 „Vojvođanski mađari imaju izražen nacionalni identitet“, Nacionalni građanski, 12. januar 2011. Prema procenama, oko 80.000 vojvođanskih Mađara će zatražiti dvojno državljanstvo i da bi ga svi dobili biće potrebno oko pet godina.

664 „Izvodi iz matičnih knjiga „zaboravili“ manjinske jezike“, Dnevnik, 15. januar 2011.

blem i sa upotrebom ličnog imena, jer su zabeleženi slučajevi da se imena ispisuju ćirilicom.

Jedno od pitanja na čijem rešavanju predstavnici vojvođanskih Mađara insistiraju već drugu deceniju, odnosi se na izmenu granica upravnih okruga. Naime, 1992. godine tri opštine – Ada, Kanjiža i Senta, pripojene su Severnobanatskom okrugu, što ne odgovara interesima građana ove tri opštine. Umesto da svoje administrativne probleme rešavaju u Subotici, kojoj inače pomenute tri opštine gravitiraju, građani su, po rečima I. Pastora, prinuđeni da putuju u udaljenu Kikindu, jer je ona centar njihovog okruga. U prvom kvartalu ove godine odbornici Skupštine opštine Kanjiža ponovo su zahtevali od vlade da izmeni uredbu o upravnim okruzima. Iako sličnih nelogičnosti ima i u drugim okruzima, ovo pitanje dugo vremena ostaje otvoreno. Konzervativni deo javnosti podozreva da se iza revizije granica okruga krije težnja za etničkom autonomijom Mađara, jer bi se, ukoliko bi se udovoljilo njihovim zahtevima, broj Mađara u Severnobanatskom okrugu udvostručio, dok bi se broj Srba samo neznatno povećao.

Položaj Vlaha/Rumuna

Zahvaljujući broju, organizovanosti i uticajnoj kulturnoj i političkoj eliti, problemi koji tangiraju vojvođanske Mađare nalaze prostor u medijima na jeziku većine, ali se to ne bi moglo reći i za probleme sa kojima se suočavaju Vlasi/Rumuni u istočnoj Srbiji. U decembru je *Centar za razvoj civilnog društva* skrenuo pažnju javnosti na cenzuru informacija vezanu za (ne)ostvarivanje prava ove manjine. U saopštenju CRCD se ističe da ni jedan medij u Srbiji nije preneo agencijsku vest da je rumunski ambasador u Beogradu Ministarstvu spoljnih poslova predao protestnu notu zbog nejednakog tretmana rumunske nacionalne manjine u Banatu i u Timočkoj krajini, te da su građani Srbije neobavešteni da su pred ambasadom Srbije u Bukureštu bile održane demonstracije. U intervjuu *Timocpressu*,

.....

Po njenim rečima, Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu donelo je uputstvo kojim se reguliše izgled obrasca i na kome se tekst na jezicima manjina štampa na poleđini, što nije u skladu sa zakonom. Zakon precizira da se tekst prvo ispisuje na srpskom jeziku, a ispod istim slovima i veličinom i na jeziku manjine.

Jon Makovej, ambasador Rumunije u Srbiji, je izjavio da „postoji jedan problem koji je neprijatan za naše partnere u Srbiji“, a taj problem je da svi „oni koji se deklarišu kao Rumuni treba da budu prihvaćeni kao takvi i imaju ista prava kao i Srbi u Rumuniji“. ⁶⁶⁵ O problemima u ostvarivanju verskih prava, ⁶⁶⁶ informisanja, ⁶⁶⁷ uvođenja rumunskog jezika u škole (gde su se za to stekli uslovi) i zastrašivanja, ⁶⁶⁸ obaveštena je delegacija Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, koja je početkom decembra razgovarala sa liderima Vlaha/Rumuna i predstavnicima NS, ali i članovima rumunskog parlamenta. ⁶⁶⁹ Krajem aprila Titus Korlacean, predsednik Komisije za spoljne poslove Senata rumunskog parlamenta, predao je Parlamentarnoj skupštini SE tekt deklaracije o situaciji Rumunske manjine u Srbiji, u kome se osuđuju srpske vlasti, jer prave, kao da su u pitanju različiti identiteti, veštačku razliku između Rumuna i Vlaha. ⁶⁷⁰ Predsednik Rumunije Trajan Basesku izjavio je da će 2011. godina biti „godina Rumuna“, da će Rumunija u svojoj spoljnoj politici voditi računa o potrebama

665 *www.timocpress.info*.

666 Pred kraj godine Vlačka demokratska stranka Srbije oštro je protestvovala zbog pokušaja rušenja zvonika Rumunske pravoslavne crkve u selu Šipikovu i kampanje koja se u selu vodi protiv izgradnje crkve. Čelnici opštine Zaječar tvrde da je objekat podignut na poljopivrednom, a ne građevinskom zemljištu, ilegalno i mimo svih propisa.

667 U oktobru Predrag Balašević, predsednik VDSS, je postavio pitanje zašto je na TV Bor ukinuta emisija „Retrospektive“. On je podsetio da je TV Bor, kao opštinski javni servis, u obavezi da emituje i programe na jezicima nacionalnih manjina.

668 U aprilu policija je ispitivala građane da li su se upisivali u birački spisak vlaške manjine, pri čemu im je postavljala i pitanja da li su članovi neke vlaške partije i koje, te da li znaju u kojoj zemlji žive. Na konferenciji za štampu Miletić Mihajlović-Tića, nosilac liste GG „Vlasi za Srbiju-Srbija za Vlahe“, je nastojao da demantuje tvrdnje o zastrašivanju, jer je policija, po nalogu Višeg tužilaštva, po njegovim rečima, pozivala građane na razgovor, pošto su postojale sumnje da je falsifikovan veliki broj zahteva za upis u posebni birački spisak.

669 O problemima su pred rumunskim parlamentarcima govorili predstavnici kulturne asocijacije „Arijadna filum“ i Demokratske partije Rumuna Srbije.

670 Petar Antić, pomoćnik ministra za ljudska i manjinska prava, negirao je da državni organi ili ministarstvo vrše bilo kakav pritisak.

Rumuna koji žive van zemlje i da će tražiti da se Vlasima prizna status rumunske manjine.⁶⁷¹

Prošle godine Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je saopštilo da predstavnici rumunske države ne bi trebalo da vrše pritisaki i da ne nameću vlaškoj populaciji rumunski nacionalni identitet. U maju 2010. godine, Miletić Mihajlović, narodni poslanik i predsednik Odbora za međunarodne odnose u Skupštini Srbije, je izjavio da je Savet vlaške nacionalne manjine prorumunski orijentisan, da je suštinski cilj njegovog delovanja da Vlahe sa ovog prostora prevede u Rumune i da ovu politiku najviše zastupa Vlaška demokratska stranka Srbije (VDSS), čiji je lider Predrag Balašević.⁶⁷² Balašević, opet, ističe da su Rumuni i Vlasi jedan narod, da imaju zajednički jezik i ozbiljne probleme. Po rečima Dušana Prvulovića, predsednika Odbora za ljudska prava u Boru, problem je u tome što „Beograd voli da deli narode. Tako je Hrvate podelio i na Bunjevce, muslimane i na Egipćene i Aškalije, pa tako rade i sa nama. Naprosto Rumuni su isto što i Vlasi“. Prema poslednjem popisu Rumuna je, kaže Prvulović, bilo oko četiri hiljade, a Vlaha oko 40.000, a pravi podatak je da nas ima oko 200.000. „Bojim se da na predstojećem popisu opet neće biti predstavljene pravi podaci i da će ljudi biti zaplašeni. Beogradu ne odgovara da Vlahe prizna kao Rumune, jer bi time“, po Prvulovićevom mišljenju, „internacionalizovao problem“.⁶⁷³ Ali, ako Srbija ne želi da problem Vlaha/Rumuna iznese pred međunarodne forume, to čine rumunski evroparlamentarci koji Srbiju kritikuju za kršenje prava rumunske nacionalne manjine. Tako je 2009. godine Kristijan Silviju Bušoi u Spoljnopolitičkom komitetu Evropskog parlamenta izjavio da Srbija samo u Vojvodini poštuje verska prava Rumuna, ali ne i u Timočkoj krajini, dok je Kalin Katalin Kirita zahtevao da se što hitnije preduzmu mere na zaštiti prava rumunske manjine u Istočnoj Srbiji, posebno u oblasti obrazovanja, upotrebe maternjeg jezika, priznavanju kulturnog identiteta, verskih prava i političke zastupljenosti na proporcionalnoj osnovi.⁶⁷⁴

671 „Basesku: Priznavanje statusa rumunske manjine za Vlahe“, *www.kurir-info.rs*.

672 „Vlahe bi u Rumune“, *www.novosti.rs*.

673 „Rumuni i(li) Vlasi koče put Srbije ka EU“, *www.smedia.rs*.

674 „Rumunski evroparlamentarci: Vlasi su Rumuni“, *Dnevnik*, 26. april 2009.

U junu, u Sali SO Bor, konstituisan je Vlaški nacionalni savet, a za predsednika je izabran Radiša Dragojević. Web portal Saveta je (za vreme pisanja izveštaja bio) u procesu rekonstrukcije, ali se na internetu može pronaći *Deklaracija o ostvarivanju i unapređenju prava vlaške nacionalne zajednice*,⁶⁷⁵ ispod koje stoji Dragojevićev potpis. U Deklaraciji se ističe da Vlasi ne prihvataju znak jednakosti između sebe i bilo kog drugog entiteta, da niko nema prava da na pripadnike vlaške manjine vrši pritisak i nameće im drugi nacionalni identitet, da je pripadništvo nacionalnim manjinama zasnovano na slobodnom izboru i da Nacionalni savet Vlaha poštuje pravo građana na izbor nacionalnog identiteta – oni koji sebe smatraju Rumunima imaju na to pravo i mogućnost da svoja prava ostvaruju preko Nacionalnog saveta Rumuna, a isto pravo važi i za one koji drže do vlašskog identiteta. U Deklaraciji se ističe da će NSV raditi na standardizaciji vlašskog jezika, odnosno da će do završetka standardizacije službeni jezik Vlaha biti samo srpski jezik, dok će jezik Vlaha biti u upotrebi u elektronskim medijima za potrebe informisanja ili u drugim prilikama kada je potrebno. Ovaj stav bi mogao biti uzrokom velikih problema i dovesti, kako do zaoštavanja u odnosima između građana koji se samorazumevaju kao Rumuni, odnosno Vlasi, a tako i do usporavanja Srbije, usled protivljenja Rumunije, na putu ka EU. Početkom novembra nije uspeo sastanak NS, jer su se srbijanske vlasti pozvale na oštru reakciju Bukurešta zbog promene Statuta NSVM, kako bi rumunski književni jezik bio zamenjen srpskim jezikom, dok se ne uradi standardizacija vlašskog jezika.⁶⁷⁶

Treba podsetiti da je Parlamentarna skupština SE svojom rezolucijom iz 2008. godine pozvala članove vlaške, odnosno rumunske zajednice da prevaziđu svoja unutrašnja neslaganja i zatražila od vlasti Srbije da preduzmu mere kako bi i Vlasi/Rumuni u Istočnoj Srbiji dobili ista prava koja imaju Rumuni u Vojvodini.

675 <http://vlasi.rs.deklaracija>.

676 „Neuspeo sastanak Nacionalnog saveta vlaške nacionalne manjine“, www.timicpress.sr.

Albanski nacionalni savet

Od ove godine i Albanci su se učlanili u „klub“ manjina koje imaju formirane nacionalne savete. Doduše, nisu svi albanski politički prvaci smatrali da im je NS potreban, niti su svi bili za to da se NS bira na neposrednim izborima. Uprkos naporu misije OEBS, britanske i američke ambasade, stav Demokratske partije Albanaca (DPA) je ostao nepromenjen. Ragmi Mustafa, vođa stranke, ostao je dosledan svom uverenju da se pitanja Albanaca sa juga Srbije ne mogu rešiti preko NS i da poseban birački spisak ne može biti relevantan, jer će na njega biti upisana samo trećina Albanaca, pošto je većina stanovnika na privremenom radu u inostranstvu. Demokratska unija doline (DUD), koalicioni partner DPA u Preševu, je bila za izbore, ali ne za neposredne, nego elektorske. Ovakve stavove svojih političkih protivnika Riza Halimi, predsednik najveće albanske stranke – Partije za demokratsko delovanje (PDD), je tumačio uskim interesima i strahom od gubitka monopola u opštini Preševo. Članovi Halimijeve stranke su upozoravali javnost da opštinske vlasti u Preševu opstruišu formiranje posebnih spiskova, jer odbijaju da građane upišu u spisak. Pošto lokalna samouprava samo vrši povereni joj posao, tražićemo, izjavio je Šaip Kamberi, predsednik opštine Bujanovac, da to učini Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.⁶⁷⁷ Tvrdnje da se formiranje spiska opstruiše demantovao je Skender Destani (DUD), poručujući: „radimo strogo po zakonu koji kaže – birač mora ili lično da dođe u opštinu ili da to učini poštom. Ne prihvatamo prijave preko trećeg lica, što PDD radi“.⁶⁷⁸ Uprkos svim problemima, birački spisak je formiran, a lista Rize Halimija je na izborima osvojila najviše glasova.

Mi smo se zalagali da se NS formira na neposrednim izborima zato što smo smatrali da tako izabran NS ima veći legitimitet i može u razgovorima sa državom doprineti da se mnogi problemi efikasnije rešavaju, izjavo je Galip Bećiri, predsednik NS. Iako problemi u tri opštine na jugu Srbije prevazilaze nadležnosti NS, njegovu ulogu u oblastima od ključne važnosti za očuvanje identiteta albanske manjina ne treba, smatra Bećiri,

677 „Nacionalni savet posvađao albanske stranke“. Politika, 4. mart 2010.

678 Isto.

podcjenjivati. On zamera državnim organima to što su ignorisali probleme u obrazovanju i što nisu u dovoljnoj meri uvažavali prosvetne potrebe albanske zajednice. Na jedan od tih problema – nepriznavanje diploma Univerziteta u Prištini – ukazali su studenti i srednjoškolci svojim decembarskim protestom u Preševu. Naime, na Univerzitetu u Prištini studira oko 1000 mladih Albanaca iz Bujanovca, Preševa i Medveđe, koji, nakon završetka studija, ne mogu dobiti posao zato što vlasti u Srbiji ne priznaju njihove diplome. Protest je organizovao Odbor za ljudska prava, na njemu je učestvovalo oko tri hiljade srednjoškolaca i studenata, i okončan je bez ijednog incidenta.⁶⁷⁹ Učesnici protesta uputili su pismo Ketrin Ešton, šefici EU diplomatije, od koje traže da Brisel posreduje u bržem rešavanju odnosa između Beograda i Prištine. Belzim Kamberi, predsednik Odbora, izjavio je da je cilj protesta da ukaže na problem diploma, koji već nekoliko godina nikako da se reši. „Vlada krši ljudska prava u Preševu, Bujanovcu i Medveđi... Mi smatramo“, kaže Kamberi, „da ne treba da budemo taoci politike prema Kosovu i taoci odnosa između Srbije i Kosova“.⁶⁸⁰ Zahteve mladih Albanaca podržalo je 37 nevladinih organizacija iz Srbije, koje su u svom saopštenju istakle da „rešavanje problema diploma treba da bude prioritet Vlade Srbije, nezavisno od pregovora Beograda i Prištine, s obzirom da pravo na obrazovanje nije političko pitanje, već osnovno ljudsko i jedno od manjinskih prava garantovanih Ustavom Srbije i međunarodnim standardima“.⁶⁸¹

Osim problema u obrazovanju, građane juga Srbije muče i ekonomske nedaće. Sužene perspektive, stopa nezaposlenosti u Bujanovcu i Preševu je veća od 70 odsto, mnoge su mlade Albance učinile žrtvom većih manipulatora koji su im, u zamenu za odgovarajuću novčanu protivrednost, obećavali politički azil u nekoj od evropskih zemalja (Belgija, Švedska...). Ne postoje pouzdani podaci o tome koliko je ljudi „naselo“ na priču o po-

679 Tokom protesta učesnici su prolazili kraj velikih bilborda na kome je bila prikazana „diploma“ ministra za lokalnu samoupravu i šefa Koordinacionog tela Milana Markovića, na kojoj je stajalo da je sa uspehom (10) završio studije za nepoštovanje ljudskih prava Univerziteta 5 oktobar.

680 „Albanci traže da im Vlada Srbije prizna diplome“, Kurir, 10. decembar 2010.

681 „NVO traže priznavanje diploma“, www.jugpress.com.

litičkom azilu, jer se pominju različite brojke – od pet do deset hiljada. Evropska komisija i vlasti Belgije pozabavile su se problemom azila i upozorile da bi masovan dolazak u Belgiju lica sa juga Srbije i severa Makedonije mogao ugroziti bezvizni režim, uveden krajem decembra.⁶⁸²

U želji da lakše dođu do putnih isprava i iskoriste mogućnosti koje višna liberalizacija sa sobom nosi, jedan broj Albanaca sa Kosova se prijavljivao na fiktivne adrese u Srbiji, u čemu su im, osim građana, pomagali i policajci. Ministar policije Ivica Dačić je potvrdio da je nekoliko policajaca pritvoreno, jer postoji osnovana sumnja da su zloupotrebom položaja omogućili većem broju Albanaca da dobiju nove srbijanske pasoše.⁶⁸³ Dačić je izjavio da će biti poništena sva takva, falsifikovana dokumenta koja su izdata zloupotrebom službenog položaja i da je opština Merošina samo jedan od više sličnih primera. Albanci, njih 11.000, prijavilo je i u Medijani, centralnoj graskoj opštini u Nišu, svoje prebivalište, ali je proverom policije utvrđeno da nisu u pitanju fiktivne adrese, jer je policija, gotovo u svim slučajevima, na tim adresama zatekla Albance.

Po rečima Rize Halimija, „Srbi na Kosovu i Albanci u Srbiji su neka vrsta talaca političkih elita obe zajednice“.⁶⁸⁴ Ako žele bolji život, Srbi i Albanci svoju sigurnost ne treba da traže u zatvaranju u etničke okvire, nego u otvaranju i podsticanju ekonomskih veza, razvoju preduzetništva, trgovini i obostranoj komercijalnoj saradnji. Što vreme više prolazi, upozorava Redžep Ilijazi, koji je u okviru projekta SCOPS zadužen za razvoj malog biznisa u Bujanovcu, Medveđi i Preševu, Srbija sve brže gubi tržište na

682 „Između pet i deset hiljada ljudi traži azil“, Dnevnik, 28. februar 2010. Prema navodima Dnevnika, policijska stanica u Bujanovcu obara sve rekorde u po broju izdatih novih ličnih dokumenata, jer je za nešto manje od godinu dana, koliko se izdaju biometrijski pasoši, izdato gotovo 30.000 identifikacijskih dokumenata, što nije urađeno ni u jednoj drugoj policijskoj stanici u Srbiji, veličine Bujanovca.

683 „Uhapšeni policajci u Merošini“, www.juznevesti.com.

684 Predsednik opštine Preševo, Ragmi Mustafa smatra da su Srbi na Kosovu u boljem položaju od Albanaca u Srbiji, zato što mogu da ističu srpsku zastavu i primaju dve plate, jednu od Vlade Srbije a drugo od kosovske vlade. Stojanka Petrović, narodna poslanica G17 plus, smatra da je Srbima na Kosovu mnogo teže, ostali su bez posla, jer su njihova mesta zauzeli Albanci. „Srbi na Kosovu Albanci u Srbiji – sličnosti i razlike“, www.vranjske.co.rs.

Kosovu, jer se sada na njemu, ubrzano pozicioniraju firme iz Slovenije, Hrvatske, BiH, Turske i Albanije. U Srbiji, kaže Ilijaziji, postoje proizvodi (*Imleka, Bambija, Knjaza Miloša*) za kojima na Kosovu vlada interesovanje. Da su ekonomija i trgovina način da Srbija obezbedi svoje prisustvo na Kosovu smatra i Nedžad Beljulji, vlasnik preduzeća Elhan Komerac.⁶⁸⁵ On ističe da će privrednici Srbije, ukoliko se budu ponašali kao srpski političari, ekonomskim zakonima biti eliminisani sa tržišta na Kosovu. Beljulji smatra da postoje oblasti u kojima bi Srbija i Kosovo mogli uspešno saradivati – proizvodnja i prodaja prehrambenih proizvoda, metalurgija, nisko i visoko gradnja, plasman građevinskog materijala i drugo. Činjenice da su brendovi iz Srbije (plazma keks, crepovi Toze Markovića, itd) poznati na Kosovu i da su, zbog blizine, troškovi transporta niži, veoma pogoduju kooperaciji.⁶⁸⁶ U ovom trenutku nije jasnu koliku cenu plaća srbijanska privreda zbog pogrešne politike, ali je jasno da vreme za pozicioniranje Srbije na tržištu Kosova polako ističe. Albanski privrednici sa juga Srbije bi, po rečima Beljuljija, mogli da odigraju veoma pozitivnu ulogu u povezivanju i uspostavljanju ekonomske saradnje.⁶⁸⁷

Nedžad Beljulji nije samo preduzetnik, nego i glavni i odgovorni urednik RTV *Spektri* iz Bujanovca i u svom se dnevniku, vođenom za list *Danas*, osvrnuo na skup koji je organizacija „Lista za prirodnu Albaniju“ organizovala u Tirani.⁶⁸⁸ Beljulji smatra da su srbijanski mediji ovom skupu dali veliku pažnju, dok su ga mediji u Albaniji ignorisali.⁶⁸⁹ Interesovanje srbijanskih medija za ovaj skup jednim delom proizilazi i iz činjenice da su

685 „Blizina sa velikom i štetnom razdaljinom“, *Danas*, 7/8. august 2010.

686 Isto.

687 Isto.

688 „Lista za prirodnu Albaniju“ traži od međunarodne zajednice da otkloni nepravdu koja je Albancima naneta 1913. godine i da im omogući da žive u državi koja bi obuhvatala delove Srbije, Crne Gore, Makedonije i Grčke; Lista je najavila i da će učestvovati na izborima u svim državama u regionu u kojima žive Albanci.

689 „Ovim našim velikanima ne treba da se bave srpski mediji i srpsko tužilaštvo, jer oni to žele“, napisao je Beljulji. „Njima treba da se pozabavimo mi Albanci, jer oni upravo nama Albancima prave najveću štetu, čine nam zlo i naše opštine predstavljaju kao nestabilne, nesigurne i problematične. I nijedan domaći i strani investitor zbog toga neće da dođe ovamo“.

mu prisustvovali i neki ovdašnji lokalni albanski političari (Ragmi Mustafa, Jonuz Musliju i Orhan Redžepi), koji su podržali ideje „Liste za prirodnu Albaniju“. Tim povodom iz republičkog tužilaštva su stigle informacije da će se ceo slučaj ispitati, dok je Dragan Marković Palma, vođa Jedinственe Srbije, izjavio da po hitnom postupku treba uhapsiti svakoga ako ruši integritet i suverenitet zemlje.⁶⁹⁰ Sličnog je mišljenja i Tomislav Nikolić, lider SNS: država treba da reaguje na svako ponašanje koje nije u skladu sa Ustavom i uhapsi sve čija je retorika protivustavna.⁶⁹¹ Za razliku od pomenute dvojice konzervativnih političara, Čedomir Jovanović, lider LDP, smatra da svako ima pravo da iznosi svoje mišljenje i da se, umesto režanja na svaku izjavu koja nam se ne dopada, moramo zapisati zašto nam se sve to događa. Jovanović je podsetio da u Srbiji postoji pokret koji se zalaže za monarhiju, što je, takođe, protiv ustava, ali da izostaju reakcije slične ovima u slučaju Mustafe, odnosno muftije Zukorlića.⁶⁹² Po mišljenju narodnog poslanika Rize Halimija izjavama koje su pomenuti političari dali na skupu „apsolutnih entuzijasta“ u Tirani ne treba pridavati veći značaj, jer je u pitanju retorički egzibicionizam i politički marketing.⁶⁹³

Za razliku od prethodnih godina, ove godine nije bilo problema povodom isticanja albanske zastave. Pošto je ove godine formiran NS, od njega se očekuje da Savetu za nacionalne manjine Republike Srbije predloži simbole albanske zajednice. Problem je što među Albancima još uvek nema konsenzusa oko toga koji će se i kakvi simboli predložiti. Zakon nalaže da simboli i znamenja manjinske zajednice ne mogu biti identični sa simbolima i znamenjima druge države.⁶⁹⁴

690 „Lista za prirodnu Albaniju na izborima u Srbiji“, www.vesti-online.com.

691 Ako se pojedinim političarima dozvoljava neustavno ponašanje, onda ideja velike Albanije, po Nikolićevoj oceni, predstavlja bumerang: „imate novoformiranu stranku koja kaže 'naše ponašanje nije u skladu sa Ustavom, ali ćemo promeniti Ustav', kao i stranku Čedomira Jovanovića koji kaže 'priznaćemo nezavisnost Kosova – ako nije po Ustavu, promenićemo Ustav'“ i naglasio da bi trebalo uhapsiti sve koji u Srbiji govore protivustavno. „Nikolić za hapšenje Mustafe i Čede“, <http://srb.time.mk>.

692 Isto.

693 „Skup o velikoj Albaniji politički marketing“, *Danas*, 5. septembar 2010.

694 Na Dan zastave, 28. novembra, policija Kosova je u Ljipljanu uhapsila aktiviste pokreta „Samoopredeljenje“ dok su menjali zastave Kosova

Upotreba simbola samo je jedno od pitanja kojima nacionalni savet treba da se bavi. U rešavanju drugih pitanja, NSA bi se mogao, s obzirom da je reč o novoformiranoj instituciji, osloniti na iskustva i volju za saradnjom drugih, „starijih“ saveta. Spremnost da podeli svoja iskustva iskazao je Mađarski nacionalni savet: uputićemo ih, izjavio je Korhec, u našu dokumentaciju, načine komuniciranja, saradnje sa lokalnim samoupravama, ministarstvima i drugim institucijama, kako bi Savet što pre „stao na noge“.⁶⁹⁵ Osim Albanaca, ranije stečena iskustva mogu koristiti i pripadnici ostalih manjina koje su u junu prvi put birale svoje savete, poput Čeha ili Slovenaca. Vladimir Ušić, predsednik Slovenačkog nacionalnog saveta, kaže da su određeni oblici saradnje uspostavljeni sa slovačkim, mađarskim, ukrajinskim i nemačkim savetom. Laslo Gence Mandler, predsednik Nemačkog nacionalnog saveta, ističe da savet na polju medija i kulture saraduje sa mađarskim, hrvatskim, slovačkim, bunjevačkim, ali i drugim savetima. I Aleksandar Nećak, predsednik Saveza jevrejskih opština Srbije – Savez ima ulogu nacionalnog saveta, je iskazao spremnost Saveza da podeli svoja iskustva sa drugima, ali i solidarnost u podršci opravdanim zahtevima svih manjina. Nećak je istakao da će se SJO u idućoj godini baviti sa nekoliko važnih pitanja – restitucijom jevrejske imovine, od čijeg rešavanja zavisi, kako je rekao, opstanak jevrejske zajednice, antisemitizmom i osnivanjem Memorijalnog centra na prostoru Starog sajmišta, nekadašnjim logorom u kome je umoreno oko 7000 pripadnika ove zajednice. Od 1944. godine do danas, ni jedna vlast, ističe Nećak, nije osetila potrebu, niti je pokazala interesovanje da se ovo mesto pretvori u Memorijal, što je jedini takav slučaj u Evropi.⁶⁹⁶

Dok predstavnici jevrejske zajednice žele da se na dostojanstven način obeleži mesto stradanja Jevreja, predstavnici Mađara i Bošnjaka traže da se istraže zločini koji su krajem rata, ali i nakon njega, počinjeni

.....

nacionalnim zastavama Albanije. Slična stvar se dogodila i u Đakovici.

„Albanci nisu izabrali svoje simbole“, Politika, 2. decembar 2010.

695 „Sedmogodišnje iskustvo putuje na jug“, Dnevnik, 2. august 2010.

696 Organi države ne prepoznaju korist od rešavanja problema na koja konstantno ukazujemo, ističe Nećak. Zbog svega toga imamo utisak da se ne tako retko ignorišu vitalna pitanja za opstanak naše zajednice i neki od naših legitimnih zahteva.

nad pripadnicima njihovih zajednica. Dogovorom predsednika Tadića i László Šoljoma, akademije nauka Srbije i Mađarske treba da osnuju nezavisnu komisiju koja će istražiti dešavanja iz četrdesetih godina, uključujući i novosadsku raciju i streljanja Mađara krajem 1944, i početkom 1945. godine. Veliki značaj ovom međudržavnom dogovoru daju pripadnici mađarske zajednice. „Naš cilj je“, kaže Ištvan Pastor, „da se žrtve rehabilituju i da se ovo poglavlje naše zajedničke istorije zatvori, do čega bi došlo ukoliko bi se u parlamentima Srbije i Mađarske usvojila zajednička deklaracija o međusobnom priznavanju krivice za zločine nad civilima u toku Drugog svet-skog rata i u posleratnim godinama“.⁶⁹⁷

U januaru je i Muamer Zukorlić, najavio formiranje Instituta za istraživanje masovnih zločina u Sandžaku. Na tribini o genocidu u Lirskoj dolini i streljanjima na Hadžetu, koja je održana u Velikoj sali Mešihata, Zukorlić je najavio da će Bošnjačka kulturna zajednica i Internacionalni univerzitet osnovati pomenuti Institut u kome će profesori i istraživači pomno istraživati svaki detalj genocida u Sandžaku i tako overiti svoju intelektualnu, ljudsku i moralnu slobodu.⁶⁹⁸

Romi i dalje u najgoroj situaciji

Krajem januara 2011. godine reč genocid⁶⁹⁹ je upotrebljena i kada je o ishrani Roma reč. Naime, u medijima je objavljena informacija da su predavači novosadskog Centra za održivi razvoj podučavali Rome iz nase-lja Bangladeš kako da u odbačenim namirnicama prepoznaju ono što se može uzeti i pojesti, a šta ne, što je proizvelo oštre reakcije. Najoštriji je bio nutricionista Ljubomir Pfaf: „Podučavati nekog kako da se hrani sa đubretom je krivično delo protiv zdravlja ljudi“, izjavio je Pfaf, dodajući da: „To može da uradi samo umobolna osoba. To je pospešivanje crevnih za-

697 Do ovog dogovora došlo je na inicijativu mađarskih stranaka iz Vojvodine, rekao je Ištva Pastor. „Srbija i Mađarska da usvoje deklaraciju o zločinima u Vojvodini“, Dnevnik, 10. januar 2011.

698 „Institut za istraživanje genocida u Sandžaku“, www.sandžak-x.com.

699 Na protestnom skupu u Bosilegradu nošen je transparent na kome je bila ispisana i reč genocid – „90 godina ropstva – asimilacija, konclageri, genocid, ubistva i dole Noj“.

raznih bolesti u cilju istrebljenja i ne samo da je zločin protiv zdravlja ljudi već zadire i u domen genocida⁷⁰⁰. Predstavnici Centra za održivi razvoj su negirali da su stanovnike Bangladeša podučavali šta da jedu od hrane koju nađu u kontejnerima, a medijske informacije o tome demantovali kao konstrukciju i apsolutnu laž, tvrdeći da je izjava Đule Farkaša istrgnuta iz konteksta i zloupotrebljena.⁷⁰¹ U saopštenju Centra se ističe da se tokom realizacije projekta „Bezbedno, zajedno, za sutra!” – projekat se bavi bezbednošću i zdravljem na radu i zaštitom od požara u naselju Bangladeš – došlo po podatka da se oko 70 procenata stanovnika naselja hrani onime što pronade u kontejnerima. Centar je apelovao da se konstrukcijama ne prikriva osnovni problem – činjenicu da se sve više stanovnika Srbije hrani iz kontejnera.⁷⁰²

Prošle godine Osman Balić, koordinator Lige za Dekadu Roma, je izjavio da kriza prvo udara one najslabije, a to su Romi. Od ukupnog broja radno sposobnih samo 20 odsto Roma je zaposleno, više od 60 odsto romskih porodica živi ispod granice siromaštva. Statistički podaci govore da se Romi četiri puta manje školuju od ostalih zajednica, da 37 odsto romske dece do polaska u školu ne govori srpski jezik, što je jedan od razloga zašto se romska deca u iznimno velikom broju upućuju u specijalne škole.⁷⁰³ Napori da se u Dekadi Roma unapredi položaj ove manjine dali su određene rezultate u oblastima zdravstva, zapošljavanja i obrazovanja⁷⁰⁴, ali

700 „To je genocid nam Romima“, www.alo.rs.

701 „Ishrana za održivi razvoj“, www.e-novine.com U prilogu emitovanom na TV B92 Đula Farkaš je rekao da su im ljudi pokazali šta se od hrane može uzeti, a šta ne, šta se može pojesti, a šta ne.

702 „Sve više građana se hrani iz kontejnera“, www.mondo.rs

703 „Na dugom putu ka boljem ili Romi u Srbiji“, *Danas*, 14-15. august 2010.

704 Prvog februara Nacionalni savet Roma je upozorio da su vrata fakulteta ostala zatvorena za 121 romskog studenta, iako je budžetom predviđeno njihovo finansiranje. U julu prošle godine stupila je na snagu odluka o sprovođenju afirmativne akcije za upis Roma na prvu godinu studija na višim školama i fakultetima. Mnogi dekani fakulteta nisu ovu odluku shvatili kao obavezu, nego kao preporuku, pa su vrata njihovih fakulteta ostala zatvorena za Rome. („Romi bez indeksa“, www.novosti.rs). Tim povodom oglasio se i Žarko Obradović, ministar prosvete, koji je rekao da svi Romi koji su se nalazili na spisku NS upisani, ali da je problem nastao kada su se pojavili oni koji nisu bili na spisku. „Romi ipak na fakultetu“, www.novosti.rs.

taj napredak nije tako sjajan, jer ima još dosta drugih problema. Po Balićevom mišljenju, Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja je donelo solidne zakone, ali se problemi nehiigijenskih naselja i dalje ne rešavaju. Balić smatra da treba što pre početi i sa rešavanjem problema sakupljača sekundarnih sirovina: „Nemaju radni odnos, rade u nemogućim uslovima i izloženi su neprijatnostima, kako od građana, tako i od ,organa reda'. Takvim poslom se bavi oko 8 hiljada porodica u Srbiji. Sakupljač sekundarnih sirovina je dominantno romsko zanimanje, naročito na jugu Srbije“. Ako Roma ni posle pet godina Dekade nema u dovoljnom broju u lokalnim samoupravama i državnim institucijama, onda se može, smatra Balić, govoriti o paternalizmu države, pa i socijalnom inženjeringu.⁷⁰⁵

Kada je o ponašanju države reč, ona se o Rome ogrešila u slučaju Jabuke, sela u blizini Pančeva. U ovom selu je, nakon zločina koji je nad pripadnikom srpske nacionalnosti počinio tamošnji romski maloletnik, došlo je do masovnih antiromskih izgređa. Meštani Jabuke su nekoliko dana pohodili deo sela u kome žive Romi, vikali „Ubijte Cigane“ i „Hajde, izadite sada, pi..e“, ciglama i kamenicama razbijali prozore na kućama. Sve se to dešavalo u prisustvu policije. Tek posle četiri dana izivljavanja gradonačelnica Pančeva je izjavila da je ispod svakog nivoa jedan tragični događaj koristiti za pozive na linč. Zbog straha za sopstvenu bezbednost Romi danima nisu izlazili iz svojih kuća. Policija je uhapsila šestoricu mladića koji se terete za izazivanje nereda i netrpeljivosti prema Romima. Pokrajinski funkcioneri, Šandor Egereši i Bojan Pajtić, su osudili nasilje, a Odbor za bezbednost pokrajinske skupštine održao je hitnu sednicu i osudio pokušaj linča. Na sednici je rečeno da profesionalne službe, policija i službe

705 Isto. Romi u Srbiji formalno imaju ista prava kao i Srbi, ali nisu stvoreni uslovi da se ta prava jednako uživaju, a za to, po Baliću, odgovornost snose, jednim delom, i sami Romi. Romi moraju promeniti ponašanje i kulturološku svest, tako da im postane normalno da sami uređuju mahale, zamene konje malim kamionima i plaćaju račune. Kod Roma je počela da se rađa građanska svest, ali je, kaže Balić, nacionalni savet sputava. Prilikom formiranja biračkog spiska za izbore NS ustanovljeno je da mnoge Romkinje nemaju lična dokumenta ili da su dokumenta, ako ih imaju, najčešće kod muža, kao glave porodice. Formiranje biračkog spiska je išlo veoma teško, jer su Romi, po rečima Ljuana Koke, razjedinjeni i ranije su svašta potpisivali, pa nisu bili sigurni da njihovi potpisi neće biti zloupotrebljeni.

bezbednosti, nisu napravile valjane procene rizika protesta koji su organizovali vršnjaci ubijenog mladića.⁷⁰⁶

Početkom godine u Požegi, u delu u kome živi oko 700 Roma, na banderama, ulazima u dvorišta, saobraćajnim znacima osvanuli su kukasti krstovi, a na jednoj banderi i poruka „Cigani mrš iz Srbije“. Nekoliko nevladinih organizacija je povodom ovog incidenta od državnih organa zatražilo brzu reakciju, a od javnosti jasnu osudu rasističkog incidenta. Ističući da je ovim činom među Romima stvorena atmosfera straha i nesigurnosti, Regionalni centar za manjine je ukazao na potrebu da se u krivičnopravni sistem Srbije uključi institut zločina iz mržnje koji bi obeshrabrivao i kažnjavao ovakva i slična krivična dela.

Osim pomenutih, bilo je još incidenata. Tako je Gorancu Sametu Garipiju iz Sombora zapaljen kiosk. Garipij je već bio na udaru šovinista, jer mu je i 1999. godine, na početku bombardovanja, zapaljen kiosk, a počinioci nikada nisu otkriveni.⁷⁰⁷ Polovinom decembra razlupana je rasveta u dvorištu katoličke crkve u Rumi. Prošle godine tu je razbijena i statua blažene device Marije. Počinioci, takođe, nisu otkriveni.⁷⁰⁸ Koalicija nevladinih organizacija „Građanska Vojvodina“ je podsetila da se incident dogodio samo dva dana nakon što se Ustavni sud oglosio nenadležnim povodom inicijative Tužilaštva i Ministarstva pravde o zabrani ekstremističkih navijačkih grupa, što su ekstremisti, očito, shvatili kao poruku da mogu nastaviti sa sličnim ponašanjem. U julu, na Zelenom vencu i Knez Mihajlovoj ulici u Beogradu izlepljeni su plakati sa natpisom „Srećan vam 11. jul, dan

706 „Povećana bezbednost u Jabuci“, Dnevnik, 18. jun 2010. Odbor je najavio da će sledeću svoju sednicu održati u Subotici i da od subotičke policije očekuje izveštaje o napadima u Novom Selu, o tučama školaraca iz Čantavira, gde većinom žive Mađari i Bačkog Dušanova, s većinskim srpskim stanovništvom.

707 „Ponovo šovinistički incident u Somboru“, www.autonomija.info. U Somboru se u 2011, dogodilo još nekoliko incidenata – u dva navrata na fasadi i zgradi Jevrejske opštine ispisivani su grafiti, jednom: „Dafina, Šami, Žarko Korać... Sve Jevreji“, a drugi put: „Six million more“ i nacrtana dva kukasta krsta. Na automobilu parkiranom u blizini opštine nacrtana je prekrížena Davidova zvezda i ispisan tekst „Death to Zog“. U naselju u kome žive Romi ispisani su antiromski grafiti. „Jevrejska opština ponovo meta“, www.soinfo.org.

708 „Polupani reflektori – vandalski čin“, Dnevnik, 13. decembar 2010.

oslobođenja Srebrenice“.⁷⁰⁹ U augustu je u Novom Pazaru zapaljena državna zastava na zgradi osnovne škole „Desanka Maksimović“.⁷¹⁰

Zajednički problemi: strah od asimilacije

Na zgradi u kojoj se nalazi Demokratski savez Hrvata u Vojvodini (Subotica) ispisan je grafit „Marš iz Srbije“.⁷¹¹ Nepoznati počinioci razbili su prozore i uništili roletne na zgradi Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata.⁷¹² Incident se dogodio nekoliko dana uoči dolaska predsednika Srbije i Hrvatske u Suboticu, na proslavu 20-godišnjice DSHV. Oba predsednika su tom prilikom iskazala spremnost da pomognu u rešavanju problema i očuvanju identiteta, kulture i tradicije vojvođanskih Hrvata. Osvrćući se na proteklih dvadeset godina Petar Kuntić, predsednik DSHV, je rekao da su

709 Kazniti veličanje genocida“, *www.b92.net*.

710 „Novi Pazar: Trojica uhapšena zbog paljenja zastave Srbije“, *www.vesti.rs*. U septembru je došlo do sukoba pristalica Muamera Zukorlića i policije. U ovom sukobu samo su eskalirale napesti vezane za parcelu na kojoj je gradska vlast započela izgradnju dečijeg vrtića. IZUS tvrdi da se vrtić gradi na vakufskoj imovini, a čelnici grada da je sporna parcela u vlasništvu grada. Mešihat IZ je pozvao vernike da na spornoj parceli održe protestni skup, ali ih je policija u tome sprečila. Na pripadnike policije su tom prilikom bacani crepovi i kamenice, a upućivane su im pogrdne reči.

711 „Uvredljivi grafiti u Subotici“, *www.b92.net*.

712 „Kamenice na Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata“, *Danas*, 10. jul 2010. Činjenica da se Srbiji prodaju slikovnice i DVD na hrvatskom jeziku poslužilo je Dragoljubu Zbiljiću, predsedniku IO Udruženja „Ćirilica“, da utvrdi kako se u Srbiji događa čista kolonizacija nad srpskim jezikom, a pogotovo pismom. „Skandal: U prodavnicama se prodaju slikovnice za decu na hrvatskom jeziku“, *www.pressonline.rs*. Pravoslavni praznici su u Vojvodini ponovo iskorišćeni za širenje nacionalističke histerije i mržnje. Tako je grupa izgrednika u Subotici vređala pripadnike drugih nacionalnosti i pevala „Mađarice, pripremi salate, biće mesa – klačemo Hrvate“. „Verski praznici iskorišćeni za širenje nacionalne mržnje“, *www.autonomija.info*. Ovim povodom oglasili su se Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata i Nacionalni savet Hrvata, koji su u zajedničkom pismu gradonačelniku Subotice zahtevali osudu događaja, kao i postupanje u skladu sa zakonom. Na sastanku predsednika Vojvođanske skupštine Šandora Egerešija i ministra policije Ivice Dačića, rečeno je da se broj etnički ili verski motivisanih incidenata u Vojvodini već treću godinu za redom smanjuje i da je od sedamdeset takvih incidenata većina bila samo verbalne, a ne fizičke prirode. „Međunacionalna stabilnost Vojvodine važna za Srbiju“, *Dnevnik*, 2. oktobar 2010.

Hrvati u Vojvodini prošli kroz teška vremena i da su se uvek stavljali na stranu demokratskih snaga: „Sada je DSHV preuzeo na sebe i odgovornost za Hrvatsko nacionalno vijeće i uveren sam da ćemo svi zajedno učiniti sve da ono bude efikasno i obavi sve zadatke koji su definisani zakonom“.⁷¹³

Ono što je zakonom definisano i što je normativno uređeno nije uvek lako i primeniti, jer za to, po rečima Slavena Bačića, nedostaje volja državnih organa koji, neretko, smatraju da je donošenjem propisa posao završen. On je istakao da će HNV uložiti napore da se, u pogledu obrazovanja, obezbede udžbenici za nastavu na hrvatskom jeziku i kadar koji zna hrvatski jezik, da će raditi na popularizaciji predmeta hrvatski jezik sa elementima nacionalne kulture i osnivanju Hrvatskog školskog centra u Subotici. Kada je o informisanju reč, naponi HNV će biti usmereni na početak emitovanja programa na hrvatskom jeziku na pokrajinskom radio servisu, dok će se na planu kulture težiti proširenju kako obima prava pripadnika hrvatske zajednice, tako i sredstava potrebnih za uspešan rad.

Kao i Hrvati, i pripadnici makedonske manjine su svoj savet birali pomoću elektorske skupštine, ali su, za razliku od Hrvata, svoj savet izabrali tek u trećem pokušaju, jer u prethodna dva, elektorskim skupštinama nije prisustvao dovoljan broj elektora.⁷¹⁴ Kada se uporede rezultati dva poslednja popisa stanovništva, vidljivo je da broj Makedonaca drastično opada i da se gotovo prepolovio. „Nastojimo da sprečimo asimilaciju“, kaže Borče Veličkovski, predsednik NS. On ukazuje da je veliki problem nemar i nepoznavanje propisa od strane službenika: „dešava se da se u dokumenta ne upisuju imena po pravopisnim pravilima ili da se kao mesto rođenja upisuju BJRM, iako je Srbija priznala Makedoniju pod ustavnim nazivom

713 Isto. Na izborima za NS lista DSHV je dobila većinu, za predsednika HNV izabran je advokat Slaven Bačić. Svoj savet pripadnici hrvatske zajednice su birali pomoću elektorske skupštine.

714 Izlaz iz pat situacije Ministarstvo je našlo u verifikaciji dodatnog broja elektora, čemu se, kao nezakonitom postupku, usprotivio Gojko Ilijevski, predsednik makedonske zajednice u Srbiji. Jan Sabo, državni sekretar u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, izjavio je da nema nezakonitosti i da Makedoncima treba dati i treću šansu da izaberu savet. „Ponavljanje izbora za makedonski nacionalni savet“, *Danas*, 28-29. august 2010.

– Republika Makedonija.⁷¹⁵ Osim stvaranja institucionalnih pretpostavki za očuvanje nacionalnog identiteta, treba, ističe Veličkovski, pred predstojeći popis stanovništva raditi i na uklanjanju straha da će Makedonci, ako na popisu deklarišu svoj identitet, biti suočeni sa negativnim posledicama. Makedonski jezik je u službenoj upotrebi u mesnoj zajednici Jabuka i Dužine, prva se nalazi u opštini Pančevo, a druga u opštini Plandište, a cilj nacionalnog saveta je da makedinski jezik bude u službenoj upotrebi na celoj teritoriji ovih opština.⁷¹⁶

U julu, UCS „Krstaš“ je pokrenulo inicijativu da se crnogorski jezik uvede u službenu upotrebu. Bez obzira na to što nemaju formiran NS, Crnogorci imaju, po rečima Petra Antića, pomoćnika ministra za ljudska i manjinska prava, pravo na ravnopravnu upotrebu i jezika i pisma, o čemu odlučuju lokalne samouprave. Inicijativa Crnogoraca je najpre pokrenuta u Malom Idošu, a potom i u Kuli, Vrbasu i Subotici. U Malom Idošu je izmenjen statut, a crnogorski jezik uveden u službenu upotrebu. Po rečima Karolja Pala, predsednika SO Mali Idoš, sledeći korak je da se sa Pokrajinskim sekretarijatom za upravu, propise i nacionalne manjine, sačini komisija koja će kvalifikovati zvanične prevodioce crnogorskog jezika, koji će raditi u u opštinskoj upravi, a onda i u sudovima u čijoj je ingerenciji Mali Idoš.⁷¹⁷

Pitanje jezika poslednjih godina se u Vojvodini sve više aktuelizuje, ne toliko sa identitetskog, koliko sa komunikativnog stanovišta. U Subotici su u službenoj upotrebi srpski, mađarski i hrvatski jezik, ali mladi ljudi zbog slabog poznavanja jezika svojih suseda sve češće komuniciraju na engleskom jeziku.⁷¹⁸ Stoga je Savet Skupštine opštine za nacionalne manjine odlučio da podrži inicijativu gradske skupštine da se u škole (ponovo) uvede jezik društvene sredine.⁷¹⁹ Skupština Grada je ovu inicijativu pokrenula i

715 „Isti ljudi a drugačiji“, Danas, 23-24. oktobar 2010.

716 . Isto.

717 „Zamrznut crnogorski rečnik“, Večernje novosti, 27. decembar 2010.

718 „Jezik sredine treći izborni predmet“, Dnevnik, 24. jul 2010.

719 Jezik društvene sredine se izučavao u školama u Vojvodini do 1992. godine, kada je nadležnost za utvrđivanje nastavnog programa preneti sa pokrajinskog na republički nivo.

pre dve godine i uputila je, kako republičkom Ministarstvu prosvete, tako i pokrajinskom sekretarijatu za obrazovanje – odgovor Ministarstva je izostao, a pokrajinski sekretarijat je inicijativu načelno podržao.

Ljubica Kiselički, zamenica gradonačelnika za prosvetu, je izjavila da je pomenuta inicijativa pokrenuta na zahtev „mnogih roditelja koji smatraju da je neophodno i korisno da njihovo dete zna jezik sredine u kojoj živi, jer će tako, između ostalog, lakše naći posao. Ako se može učiti nemački i engleski... zašto ne bismo učili i jezike koji se govore u našem gradu. Smešno je da nam deca komuniciraju na engleskom“.⁷²⁰ Edita Šoš, direktorica subotičke Medicinske škole, smatra da postoji potreba za tim predmetom, jer se sa dva časa nedeljno teško može naučiti jezik.⁷²¹

Nastavni programi su često zastareli, dosadni, nezanimljivi i sa puno gramatike, pa učenici gube interesovanje za učenje jezika većine. Osim toga, program je pisan za sve i ne vodi računa o lokalnim prilikama. Isto gradivo važi za učenike u Novom Sadu i Senti, iako je u prvom gradu srpski jezik dominantan u komunikaciji, a u drugom mađarski.⁷²² Da bi se neko izborio sa tim problemom Nacionalni savet Mađara je pre nekoliko godina obezbedio sredstva za dopunsku nastavu iz srpskog jezika za učenike koji se obrazuju na mađarskom jeziku,⁷²³ ali to nije dovoljno. Pedagoški zavod Vojvodine je pre četiri godine predložio novi plan učenja srpskog kao nematernjeg jezika koji predviđa različite nastavne programe, shodno lokalnim prilikama, ali i nove nastavne metode. Prema zakonu o nadležnostima pokrajina može donosti planove i programe iz pojedinih predmeta od interesa za manjine, ali sporazumno sa nadležnim ministrom.⁷²⁴ Dok se taj sporazum ne postigne mladi će, kako sada stvari stoje, jezičke barijere prevazilaziti pomoću trećeg jezika. Usvajajući engleski kao sredstvo komunikacije sa komšijama, pokazuju da ih, po rečima novinara Jana Brize, više spajaju vrednosti globalizacije, nego one koji potiču iz lokalne sredine. Ako se, uz sve gore rečeno, ima u vidu činjenica da Vojvodina sve više

720 „Komuniciranje“, *Danas*, 25-26. decembar 2010.

721 Isto.

722 „Koliko se razumemo: JO NAPOT ŽELIM“, www.autonomija.info.

723 Isto.

724 „Koliko se razumemo: JO NAPOT ŽELIM“, www.autonomija.info.

ekonomski nazaduje i da veliki broj mladih ljudi svoju budućnost vidi u zemljama EU i Americi, onda se logično postavlja pitanje zašto bi učili jezike svojih suseda.⁷²⁵

Primena Zakona protiv diskriminacije

U Srbiji je 2009. godine donet Zakon o zabrani diskriminacije, a 2010. godine je izabran prvi poverenik za zaštitu ravnopravnosti. Na donošenje ovog zakona uticalo je nekoliko razloga, pre svega činjenica da se diskriminacija u Srbiji odomaćila kao neproblematično ponašanje, kako pojedinaca, tako i medija, javnih ustanova i zakonodavne vlasti. U ovom izveštaju već su pomenuti slučajevi diskriminacije vezani za izbor Bošnjačkog nacionalnog saveta, odnosno za pribavljanje dokumenata potrebnih za dobijanje državljanstva susedne Mađarske. Osim ovih, postoje i drugi slučajevi koje treba pomenuti. U Zrenjaninu se niz institucija – Narodno pozorište, muzej, Direkcija za izgradnju i uređenje grada, predškolska ustanova i javna preduzeća – „Vodovod i kanalizacija“, „Čistoća i zelenilo“, „Pijaca i parkinzi“ – oglušilo o preporuku gradskog ombudsmana da postave table s nazivima na jezicima nacionalnih manjina koji su u Zrenjaninu u službenoj upotrebi.⁷²⁶

Trajan Parkarićan, gradski ombudsman podneo je tužbu protiv mesne zajednice Ečka zbog diskriminacije, zato što je naziv „Dom kulture Ečka“ ispisao na jezicima manjina drugačijim i manjim slovima od natpisa na srpskom jeziku. Osnovni sud u Zrenjaninu je utvrdio da je Mesna zajednica postupila diskriminatorski prema pripadnicima slovačke, mađarske i rumunske nacionalnosti, pa je naložio da se postojeća tabla ukloni i postavi druga. Parkarićan ističe da je presuda Osnovnog suda u Zrenjaninu prva presuda koja je u Srbiji doneta na osnovu Zakona o zabrani diskriminacije.

725 „Zašto neki Novosađani ne znaju dobro srpski“, *Danas*, 12. januar 2010.

Upozoravajući na sumorne perspektive vojvođanske multikulturalnosti, Briza ističe da multietnička, multikulturalna i multikonfesionalna Vojvodina, kojom se ovdašnji političari hvale pred kolegama iz EU, odavno više ne postoji.

726 „Nekima je dovoljno i na srpskom“, *Dnevnik*, 16. jul 2010.

Zbog govora mržnje Koalicija protiv diskriminacije je osudila govor mržnje mitropolita Amfilohija Radovića prema pripadnicima LGBT populacije. Radović je, obraćajući se okupljenima u selu Klinci kod Luštice, LGBT osobe nazvao „smradom sodomskim“, „obezboženim i nastranim“, „kugom“. Osim toga, mitropolit Radović je, umesto da poziva na mir i ljubav, pokušao da opravda nasilje desničarskih udruženja.⁷²⁷ U martu, Centar za razvoj civilnog društva je upozorio javnost da ministar Čiplić na potpuno arbitraran način briše jednu manjinu iz sastava građana zemlje i postavlja pitanje: ko će sutra biti sledeći? Naime, ministar Čiplić je na konferenciji za štampu izjavio da Jugosloveni ne mogu imati status nacionalne manjine, jer im nedostaju jezik, pismo i književnost. CRCD podseća da Jugosloveni imaju svoj jezik – srpskohrvatski ili hrvatskosrpski, dva pisma – ćirilicu i latinicu i vrhunsku književnost stvaranu na tom jeziku. U saopštenju CRCD se ističe da ovakvo ponašanje ministra dovodi u ozbiljnu sumnju njegove kompetencije i namere, a Jugoslovene izlaže podsmehu i nipodaštavanju, kakvom nijedna manjinska zajednica nije izložena.

Postupajući u slučaju Bošnjačkog nacionalnog vijeća, Nevena Petrušić, poverenica za zaštitu ravnopravnosti, je ustanovila da je u slučaju Bošnjaka učinjena neopravdana razlika, s obzirom da su za njih važili uslovi koji nisu važili za ostale nacionalne manjine.⁷²⁸ To je izazvalo opravdani gnev Bošnjačke kulturne zajednice i onog dela Bošnjaka koji su podržavali muf-tiju Zukorlića, što je rezultiralo zahtevima za smenom ministra Čiplića.⁷²⁹ Vremenom su se zahtevi za ostavkom umnožavali i vrlo je brzo Svetozar Čiplić postao ministar čija je ostavka u javnosti najčešće tražena.⁷³⁰ Na kra-

727 Saopštenje Koalicije protiv diskriminacije povodom govora mržnje mitropolita Amfilohija Radovića.

728 Svetozar Čiplić je odgovorio da poverenik za zaštitu ravnopravnosti nije konstituisan u zakonskom smislu, jer nije donet poslovnik o njegovom radu, pa Nevena Petrušić nije mogla da postupa u slučaju Bošnjačkog nacionalnog vijeća, niti po drugim predmetima. „Za Bošnjake važila drugačija pravila“, Dnevnik, 24. august 2010.

729 Krajem godine ministar Čiplić je izjavio da ne vidi razlog da podnese ostavku, jer svako ko učestvuje u politici ima pravo da traži ostavku, a da on ne vidi razlog zašto bi je dao.

730 Ostavku i smenu ministra Čiplića tražili su, osim Bošnjaka, i brojne nevladine organizacije, ali i političke stranke. Zbog situacije u Sandžaku na ostavci je

ju protiv njega su se okrenuli i njegovi najbliži saradnici, poput Marka Karadžića, odnosno Petra Antića. Antić je iz Ministarstva otišao pozivajući vladu da smeni njegovog dojučerašnjeg šefa.⁷³¹ Slični su zahtevi Vladi upućivani u više navrata, ali je ih je ona dosledno ignorisala i prepuštala većim spin-majstorima da ih „utope“ i obesmisle u demagoškim naracijama o rekonstrukciji vlade. U tom kontekstu je i pominjano da bi Ministarstvo za ljudska i manjinska prava moglo biti ukinuto, odnosno pripojeno drugom/im ministarstvima. Ukoliko bi, zbog neodgovornosti čelnog čoveka, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava bilo ukinuto, to bi bio samo još jedan dokaz da Vlada ne poseduje nikakvu strategiju manjinske politike. U situaciji kada pripadnici (bugarske,⁷³² vlaške, romske, bošnjačke, i drugih) manjina ukazuju na teškoće u ostvarivanju svojih prava i kada nastoje da internacionalizacijom pobude interesovanje međunarodne zajednice, uklanjanje ministarstva proizvelo bi više štete, nego koristi.

Raspisivanje novih izbora za bošnjačko nacionalno veće mogao bi biti uvod u još oštriju političku krizu u Sandžaku. Formiranje paralelnih veća, koja jedno drugom osporavaju legitimitet, samo će produbiti podele među Bošnjacima, regrutovati Zukorliću nove pristalice, a odnose sa Beogradom

.....

insistirao LDP. Ako ostane u fotelji ministra, izjavio je Čedomir Jovanović, predsednik LDP, Čiplić će biti jedini učesnik ponovljenih izbora u Sandžaku.

- 731 „Smatram da ministarstvo za ljudska prava više nanosi štetu nego korist ljudskim pravima i da ministar Čiplić treba da bude smenjen. Ovim putem pozivam vladu da to učini, jer dela ministra Čiplića ugrožavaju ciljeve te vlade...“ „Ne želim da budem simbolični Rom u ministarstvu“, Blic, 28. januar 2011.
- 732 U novembru Demokratski savez Bugara u Srbiji je organizovao protest u Bosilegradu, kako bi srpskoj, bugarskoj i međunarodnoj javnosti skrenuo pažnju na težak položaj Bugara u Srbiji. Na skupu su govorili Ratko Stojančev, predsednik Opštinskog odbora DSB u Bosilegradu i Ivan Nikolov, predsednik Kulturno-informativnog centra (KIC) iz Bosilegrada. Oni su poručili da pripadnici bugarske nacionalne manjine žive u izuzetno teškim ekonomskim uslovima, da su ugrožena njihova nacionalna prava u oblasti obrazovanja, kulture, zaštite kulturno-istorijskih spomenika i veroispovedi na maternjem jeziku. DSB podržava bugarska desničarska stranka „Ataka“, čiji su pripadnici želeli da učestvuju na protestu, ali im je onemogućen ulazak u Srbiju. Tim povodom je Ambasada Bugarske u Beogradu zatražila od srbijanske vlade informacije zašto je bugarskim državljanima sprečen ulazak u Srbiju. Odgovor srpske strane da je to učinjeno u cilju sprečavanja nereda nije zadovoljavajući, ocenio je Zamenik bugarskog šefa diplomatije Konstantin Dimitrov.

dovesti do usijanja. S druge strane, to vodi potpunom deformisanju uloge nacionalnog veća, koje bi, barem u jednom slučaju, izašlo iz zakonom definisane uloge i preraslo od organa kulturne samouprave u opštepolutičko reprezentativno telo.

Ponašanje srbijanske političke elite je, najblaže rečeno, neodgovorno. Vlada žmuri pred činjenicom da je manjinska politika u Sandžaku doživela slom. Da su prava Bošnjaka ozbiljno ugrožena ne govori samo Zukorlić, nego i njegovi oponenti iz redova „starog“ BNV. Infantilna obrazloženja kojima se pravda ignorisanje poziva na dijalog, ozbiljno narušavaju kredibilitet Vlade i autoritet predsednika Republike, za koga je nekoliko navrata rečeno da je izneverio sva obećanja koja je Bošnjacima dao. To sve skupa šalje lošu poruku međunarodnoj zajednici da Srbija nije u stanju da se konstituiše kao stabilna zajednica koja putem vladavine prava obezbeđuje jednak status svim građanima i etničkim manjinama. Činjenica da je Evropski parlament usvojio Rezoluciju o procesu evropskih integracija Srbije i da je pružio podršku prijemu Srbije u EU, ne znači da su izlišne korekcije vladine politike.

Zaključci i preporuke

Radi pobošanja položaja manjina Helsinški odbor smatra da je:

- spajanje Ministarstva za ljudska i manjinska prava nepromišljen potez vlade jer to ministarstvo još uvek ima važnu ulogu u promovisanju i zaštiti ljudskih prava u Srbiji;
- neophodno ojačati kadrovski Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu, posebno u delu koji se bavi ljudskim pravima. Ministarstvo nije samo eksponent vlade, već i faktor koji ograničava vladu kada ona narušava osnovni razlog njegovog postojanja;
- neophodno pristupiti viziji Zakona o nacionalnim savetima, u cilju otklanjanja nejasnoća koje dovode do oprečnih tumačenja njegovih odredaba;
- neophodno popraviti prilike u Sandžaku i podstaći njegov ekonomski razvoj;
- neophodno prihvatiti Muamera Zukorlića kao legitimnog predstavnika bošnjačke zajednice;
- potrebo stvoriti uslove da deklarisanje nacionalne pripadnosti prilikom popisa stanovništva bude u najvećoj mogućoj meri slobodno i lišeno pritiska svake vrste;
- potrebno obezbediti finansijske pretpostavke za normalno funkcionisanje nacionalnih saveta;
- neophodno podržati rad nezavisnih institucija;
- imperativ formulisati strategiju manjinske politike u Srbiji;

Romi: daleko od rešenja

Prema popisu stanovništva iz 2002 godine u Srbiji živi 79.136 Roma u centralnoj Srbiji a 29.057 u Autonomnoj pokrajini Vojvodini – 1,44%, od ukupnog stanovništva.⁷³³ Međutim Romi čine daleko veću skupinu – prema procenama UN ima ih 450.000 do 500.000.⁷³⁴

Glavni problemi Roma u Srbiji su: postojanje preko 600 neformalnih naselja⁷³⁵ (Ministarstvo za ljudska i manjinska prava), uz to povezano nelegalno ili bar sumnjivo bespravno iseljavanje siromašnih romskih porodica sa pojedinih lokacija u gradu; obrazovanje je daleko od zadovoljavajućeg i institucije ne čine dovoljno na inkluziji ove manjine; zaposlenost je oko 9 procenata Roma koji imaju stalni radni odnos; loše zdravstveno stanje; nemogućnost dobijanja ličnih dokumenata pa samim tim i rešavanje mnogih gore navedenih problema.

Indikatore ovakvog stanja treba tražiti u incidentima koji su obeležili 2010 godinu – u prvom redu se misli na višednevne napade na romsko naselje u mestu Jabuka kod Pančeva i na povremene akcije najverovatnije ultradesničarskih organizacija uz ispisivanje kukastih krstova u mestima gde žive Romi. Mediji u Srbiji sa slabo cenzurisanim sadržajima takođe doprinose povoljnoj klimi za rasističke ispade.

Ne treba posebno napominjati da ni stanje u evropskim zemljama nije bolje za Rome. Organizacije kao što su Evropski centar za prava Roma

733 Izvor: <http://www.srbija.gov.rs/pages/article.php?id=41>

734 Precizan broj Roma u Evropskoj Uniji takođe nije utvrđen. Tako se procene kreću od 3 do 7 miliona prema izveštaju Evropske Komisije iz 2004 (The Situation of Roma in an Enlarged Europe) do 10 miliona prema European Parliament Resolution (European Strategy on the Roma).

735 Vrlo često je u upotrebi izraz „nehigijenska“ naselja ali ovaj izraz treba izbegavati zbog rasističkog prizvuka (inače sledi da su „Romi nehigijenski narod“). Ovaj izraz je baš zbog toga i izbačen iz međunarodnih dokumenata. Takođe, izraz „nelegalna“ naselja treba izbegavati jer se ne radi o nelegalnim naseljima a priori. On su nelegalna u slučaju da imaju drugi smeštaj i dom. Pri tom, onda bi i mnoge delove Beograda mogli da nazovemo nelegalnim.

(European Roma Rights Centre – ERRC) iz Budimpešte i European Union Agency for Fundamental Right – FRA, u svojim istraživanjima pokazuju da je diskriminacija prema Romima značajna i među članicama EU. Na primer, istraživanja su pokazala da se uveliko krši sloboda kretanja Roma koji migriraju iz jedne u drugu evropsku zemlju – vrlo često je slučaj da početna nemogućnost da se “registruju”, stvara domino efekat njihove dalje diskriminacije.⁷³⁶

Značajno je još jedno istraživanje – organizacija ERRC je početkom 2011. godine objavila izvještaj o stanovanju romskih zajednica u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Srbiji, Makedoniji, Rumuniji i Crnoj Gori. Generalna ocena je da su u ovim zemljama država i njene institucije, odgovorne za diskriminaciju prilikom “prinudnih iseljenja”, za to što “lokalne vlasti nastavljaju da nasilno iseljavaju Rome” i pri tom “uništavaju njihov imovinu”, zatim prave takve strategije stanovanja koje Rome samo dalje izoluju jer nova naselja smeštaju na rubove grada ili pored deponija smeća.⁷³⁷ Može se zaključiti da su se svi navedeni uslovi nažalost potvrdili tokom 2009 u Srbiji⁷³⁸, a posledice toga još uvek nisu sanirane i još uvek nema dovoljno informacija o uslovima u kojima žive raseljeni Romi.

Slučaj Jabuka

U selu Jabuka u noći između 9. i 10. juna 2010 desilo se ubistvo Dejana S. (17), dečaka srpske nacionalnosti, koje je izvršio njegov vršnjak, B. J. dečak romske nacionalnosti. Ovaj slučaj izazvao je u selu Jabuka „protestne šetnje“ od strane meštana, koje su se pretvorile u nasilje i širenje rasne mržnje prema Romima. Nasilje je nesmetano trajalo dva dana. Reakcije policije usledila je tek trećeg dana od početka napada. Posle reakcije po-

736 Istraživanje je kvalitativno i rađeno je 2009, a cilj je bio proučavanje slobode kretanja Roma iz Rumunije, Bugarske, Mađarske, Slovačke i Češke u druge zemlje EU kao što su Finska, Francuska, Italija, Španije i Velika Britanija. http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/Roma_Movement_Comparative-final_en.pdf

737 <http://errc.org/cikk.php?cikk=3808>

738 Pogledati saopštenje Helsinškog odbora za ljudska prava “Getoizacija Roma u Srbiji”, 27. jun 2009: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/saopstenja03.html>

licije, napadi na Rome u ovom mestu su prestali ali je strah od pretnji po njihov život trajao još dugo.

Izveštaji nevladinih organizacija za zaštitu prava manjina i pisanje medija istakli su sledeće incidente tih dana:

„Meštani Jabuke su četiri dana u atmosferi linča i odmazde u organizovanom pohodu išli kroz romski deo sela. Pri tome su kamenicama i ciglama razbijani prozori kuća i Metodističke crkve, čiji su vernici u značajnom broju upravo Romi“. Ovo je 15. juna objavio Centar za razvoj civilnog društva dodajući da prema iskazu očevidaca, jedna kuća zapaljena a da se „sve to dešavalo u prisustvu mesne policije, koja nije reagovala“.

„Grupa od 500 ljudi “pod plaštom žalosti za ubijenim mladićem” već četiri večeri zaredom kamenuje romske kuće u Jabuci kod Pančeva i uzvikuje parole kojima pozivaju na linč”.⁷³⁹

“Svake večeri nekoliko stotina meštana sela Jabuka okuplja se u centru mesta, kamenuje romske kuće i izvikuje fašističke parole”.⁷⁴⁰

Pri tome Romi u ovom mestu danima nisu izlazili iz svojih kuća, njihova deca nisu išla u školu, oni su strahovali za svoju golu egzistenciju. Portparolka Policijske uprave Pančevo Tanja Dakić izjavila je da za vreme protesta “na sreću niko nije povređen”, i da policija i Žandarmerija 24 sata prate situaciju u ovom selu. Ona je pojasnila da je preko dana mirno, a da se građani okupljaju uveče oko 22 sata: “U subotu uveče razbijeno je i staklo na evangelističkoj crkvi, što mislim da nema veze sa njihovim okupljanjem.”⁷⁴¹

Gradonačelnica Pančeva se oglasila nakon 4 dana od početka napada. Ona je izjavila da je „ispod svakog civilizacijskog i ljudskog nivoa da se jedan tragičan događaj od jedne grupe ljudi koristi za pozive na linč“. Centar

739 B92, 15. jun 2010, izvor: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=06&dd=15&nav_id=439054. Inicijativa mladih za ljudska prava uputila je tada poziv državnim organima da su dužni da hitno i bez ikakvih kompromisa reaguju na “otvorenu manifestaciju rasizma dela meštana pančevačkog sela Jabuka prema osobama iz romske zajedice u tom mestu”.

740 Isto

741 Press, 16. jun 2010.

za razvoj civilnog društva je postavio pitanje zbog čega je gradonačelnica čekala toliko dugo i zašto nije zatražila da reaguje žandarmerija.

Državni sekretar Ministarstva za ljudska i manjinska prava Marko Karadžić izjavio je povodom rasističkih napada: “Kriminalci, rasisti, fašisti, nazovite ih kako god želite, već peti dan uzastopno napadaju nedužne građane ove zemlje. I umesto da imamo pola Srbije na nogama koji će stati u odbranu svojih građana vidimo pozive da se Romima dostavi hrana i medicinska pomoć jer iz straha ne izlaze iz kuća”.⁷⁴²

Inicijativa mladih za ljudska prava navela je u svom saopštenju navela da slučaj Jabuka nije usamljen i ukazali su na kršenja ljudskih prava pripadnika ove manjine u Zemun Polju, Surčinu, Novom Beogradu, Ovči, Kraljevu i drugim mestima: “Kontinuirana praksa slabog ili nikakvog reagovanja na rasizam i pozive na linč dovela je do uverenja rasista u Srbiji da njihovo ponašanje nije protivzakonito ili da će bar proći nekažnjeno”.⁷⁴³

Prema izveštaju Žena u crnom (ZUC) tek trećeg dana je došlo do reakcije policije: “Tek trećeg dana je došlo do reakcije državnih organa, opštine i policije. Nakon takvog iskusstva potpune nezaštićenosti, strah od novog nasilja i nepoverenje romskih žitelja Jabuke u institucije su potpuno opravdani i razumljivi”. U izveštaju ove nevaldine organizacije koja je posetila selo Jabuka mesec dana nakon incidenata navodi se da Romi i dalje strahuju i žive u nekoj vrsti kućnog pritvora: „Uvredljive parole poput „Majku vam jebem cigansku“ i pozivi na linč uzvikuju im se u prolazu, a grafiti poput „Ubi Cigana“ povremeno se javljaju na ulicama Jabuke i na internet sajtovima, izazivajući opravdan strah od novog nasilja“. Izjave Roma nakon mjesec dana od napada su bile tipa „Noću nas je najviše strah“, „Kad čuju da smo iz Jabuke, niko nam ne da posao“, „...ako krene u septembru u prvi razred, pa ja ima da spavam ispred te škole...“, „Meni je zbog dece, ovo će da traje sto godina...da prodam ovo i da idem odavde“.⁷⁴⁴

U isto vreme ZUC su došle do informacije da predstavnici lokalne samouprave, Jovan Lazarevski, član Saveta Mesne zajednice Jabuka, optužuje

742 Vesti online, 15. jun 2010.

743 Isto

744 Izveštaj Žena u crnom: http://www.zeneucrnrom.org/index.php?option=com_content&task=view&id=637&Itemid=132

nevladine organizacije koje navodno „tumaraju po selu i kvare odlične dobrosusedske odnose“. ZUC je reagovao na ovakve optužbe: „Podsećamo predstavnike institucija da stanje na terenu pokazuje suprotno – da više od 45 dana, uprkos atmosferi nesigurnosti i straha, sa romskim porodicama u Jabuci nije razgovarao niko od predstavnika državnih institucija. Među stanovništvom Jabuke, po rečima ljudi sa kojima smo razgovarali, ne postoje više nikakvi odnosi, Romi žive u potpunoj izolaciji, tako da je, u najmanju ruku, drsko optuživati civilno društvo za rušenje dobrosusedskih odnosa“.⁷⁴⁵

Kada je u januaru 2011, donesena presuda za ubistvo dečaku romske nacionalnosti, situacija se pogoršala. Naime, Žene u crnom saopštile su posle posete selu Jabuka, kod Pančeva, da se situacija pogoršala jer je kazna od četiri godine maloletničkog zatvora za roditelje ubijenog bila preblaga, pa su prijatelje i familiju počeli da huškaju protiv Roma, koji su ponovo počeli da žive u strahu od novih napada sugrađana koji žele osvetu, navodi se u saopštenju.

U to vreme desio se i incident u jednom lokalu kada je prebijen mladi Rom, inače invalid. Mladić je hitno odveden u Urgentni centar u Beogradu, a grupa nasilnika privedena u policijsku stanicu, gde su ispitani i narednog dana pušteni.⁷⁴⁶

Što se tiče same presude i izrečene kazne maloletnom dečaku, oglasilo se nekoliko organizacija za zaštitu ljudskih prava. Oni su naveli u svom saopštenju da je Gordana Čolić, javna tužiteljka u Višem sudu u Pančevu, nedavno zatražila da se umesto izricanja vaspitne mere i upućivanja u vaspitno popravni dom, dečaku romske nacionalnosti B.J. izrekne kazna zatvora: „Ovako nagla i neutemeljena promena zahteva za preinačenjem kazne, dovodi nas u sumnju da je suđenje bilo objektivno i nepristrasno“.⁷⁴⁷ Organizacije su istakle da je nasuprot tome potrebnije raditi na resocijalizaciji drugim vaspitnim merama (kao što je vaspitno popravni dom), posebno kada je u pitanju maloletno lice. Zabranjava činjenica i da je ovaj

745 Isto

746 Tanjug, 8. februar 2011.

747 „Nepripravna presuda za ubistvo u Jabuci“, <http://minoritycentre.org/sh/actuals/nepripravna-presuda-za-ubistvo-u-jabuci>

dečak boravio svo vreme ili još uvek boravi u pritvoru sa punoletnim licima što je direktno kršenje zakona.

U saopštenju je navedeno i sledeće: " Strahovali smo da bi sud mogao da bude pod pritiskom da izrekne neprimereno oštre kazne da bi smirio moguću ponovnu eskalaciju međunacionalnih sukoba koju bi umerenija i primerenija kazna mogla da izazove. Iako su činjenice ukazivale da bi ovde moglo biti reči o samoodbrani, kao i da je delo izvršeno u stanju smanjene računljivosti, sudsko veće se odlučilo da izrekne kaznu maloletničkog zatvora u trajanju od četiri godine, pri čemu je maksimalna kazna koja se može izreći maloletnicima pet godina".⁷⁴⁸

Slučaj Jabuka još nema svoj epilog i pitanje je kako će se razrešiti jer pravosudni organi do sada nisu pokazali poseban entuzijazam u procesu protiv šestoro meštana Jabuke zbog izazivanja nacionalne, rasne, verske mržnje i netrpeljivosti (postupak je prošle godine odložen na neodređeno vreme i vraćen je u istragu 23.11. 2010).

Nevladine organizacije su preko slučaja Jabuka pokušale ukazati na rasprostranjen rasizam prema Romima i pokušale da senzibiliziraju javnost za taj problem, međutim, u nekim intelektualnim krugovima to je naišlo na osudu i pokušaj relativizacije tog problema. Tako Čedomir Antič, istoričar, povodom tog slučaja ističe: "Naša javnost je ponovo svedok sistematskog ruženja, klevetanja i omalovažavanja srpske nacije. Svako onaj ko bi pokušao da čitavu ovu neprijatnu pojavu svede u pravne okvire i uporedi sa sličnim događajima u drugim evropskim državama nesumnjivo bi smesta bio proglašen za zaštitnika rasista i nasilnika. Tako je to bilo posle ubistva francuskog navijača Brisa Tatona i u vreme kampanje u prilog parade homoseksualaca prošle godine. Nešto slično se, u nedostatku aktuelnih događaja, dešava i sa „aferama“ iz prošlosti kao što je antisemitizam Jaše Tomića – kome se danas suštinski najviše zamera što je predsedavao skupštinom koja je 1918. godine prisajedinila Srem, Banat, Bačku i Baranju Kraljevini Srbiji... Nedavno je čak vođena i kampanja protiv stanovnika jednog niškog predgrađa zato što nesu želeli da njihova ulica dobije ime pokojnog muzičara Šabana Bajramovića."⁷⁴⁹

748 Isto

749 Novi Standard, 22. juni, 2010. <http://standard.rs/-cvijanovi-vam-preporuuje/4812->

Ostali incidenti

U noći između 12. i 13. januara u Požegi, na mestu gde je romsko naselje, osvanuli su na ulici ispisani kukasti krstovi. "Betonske bandere, saobraćajni znaci i pojedini ulazi osvanuli su sa kukastim krstovima, a jedna bandera je nosila natpis *Cigani marš iz Srbije*".⁷⁵⁰

U pitanju je romsko naselje Lisište u čijem delu živi oko 700 Roma. Do danas nije utvrđeno ko su počinioci (tužilaštvo je podiglo optužnicu ali prema NN licima).

Ovakvi i slični incidenti koji imaju jasnu neonacističku simboliku ako prolaze nekažnjeno dobijaju na snazi. Osim nedostatka političke volje ili mogućnosti da se suzbije delovanje ultradesničarskih organizacija, ni društvo nije dovoljno artikulirano kad je reč o takvim pojavama.

Marginalizacija jedne manjinske grupe često vodi širenju diskriminacije. Tako je na primer, u martu 2011 izbio incident kada je komunalna policija u Čačku zabranila ženi da uzima sekundarne sirovine iz kontejnera iako je to njoj jedini izvor prihoda.⁷⁵¹ Pravedanje komunalne policije je pozivanje na proceduru po kojoj je zabranjeno prikupljanje otpadaka u kontejnerima. Iako se radi o stalnoj praksi, po istim merama, morali bi biti kažnjeni i svi Romi koji bukvalno žive od prodaje prikupljenih sekundarnih sirovina (papir, metali i ostalo).

Postoji još niz slučajeva, posebno onih koji su se ticali nasilnog iseljavanja romskih porodica sa određenih lokacija u gradu. Tako je na primer u Vojvođanskoj ulici u Beogradu 7. oktobra 2010 Direkcija za građevinsko zemljište, uz asistenciju policije, porušila objekte u kojima je privremeno živelo 36 Roma. Nevladine organizacije osudile su ovaj potez gradskih vlasti jer raseljenim Romima, među kojima je i 12 dece, nije obezbeđen privremeni smeštaj a odluka je donesena u lošim vremenskim uslovima, po hladnoći. Inače, rušenje je bila odluka grada jer je neophodno bilo nastaviti radove na izgradnji Vojvođanske ulice. Pravno, Romi u toj ulici su

.....

edomir-anti-selo-jabuka-nova-kampanja-domaih-evropejaca.html

750 Blic, 14. januar 2011.

751 "Zabranjeno kopanje po kontejnerima", http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=03&dd=08&nav_id=497749

imali i dalje pravo boravka. Naime, čak i ako se utvrdilo da Romi više nisu imali pravo stanovanja na toj lokaciji, oni i dalje mogu da ostanju sve dok im se ne obezbedi alternativni smeštaj. Grad je dakle bio dužan da to uradi na vreme (kao i ranije u slučaju Belvil i Gazela) ali kako nije (tj. tek kasnije pod pritiskom pošto su ih nasilno isleili i pri tom lomili njihove stvari i uništavali imovinu) Romi su do daljnjeg mogli da ostanu.⁷⁵² Nasilno iseljavanje i bez obezbeđivanja alternativnog smeštaja je kršenje međunarodnog pakta o socijalnim i ekonomskim pravima čiji je Srbija potpisnik (u pitanju je i kršenje prava na stanovanje garantovano Evropskom konvencijom). Petar Antić, tadašnji sekretar u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava potvrdio je da je grad obećao da će ovim Romima obezbediti privremeni smeštaj ali da se od toga odustalo.

Regionalni centar za manjine i ostale nevladine organizacije ponovo su reagovali 22. novembra 2010. povodom pokušaja prisilnog iseljavanja romske porodice Sremčević iz stana koji je Zoranu Sremčeviću dodeljen na korišćenje u Bulevaru despota Stefana 38 u Beogradu.⁷⁵³

Institucionalna represija – obrazovanje

Prema podacima iz 2009.godine, u Srbiji je oko 80% Roma funkcionalno nepismeno (ne zna da čita i piše), 13% njih završi osnovnu školu, 7% srednju a samo između 0,1% i 0,3% ima visoko obrazovanje. Poređenja radi nacionalni prosek visoko obrazovanih u Srbiji kreće se do 6 procenata ukupnog stanovništva.

Oblast obrazovanja jedna od četiri najprioritetnije koje se predviđaju Dekadom Roma. To je zapisano i u Nacionalnoj strategiji za pristupačnije SCG Evropskoj uniji, Nacionalnom programu za integraciju u Evropsku uniju, Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Strategiji za

752 Ovo važi manje više i u svim drugim slučajevima ne samo kada su Romi u pitanju. Govorimo o beskućnicima i licima koji nastanjuju određene lokacije „ilegalno“. Neka zakonodavstava, na primer u Engleskoj pominju ovo pitanje na taj način što lica bez doma mogu da ostanu na lokacijama na kojima su se naselila sve dok im se ne obezbedi alternativni smeštaj (radi se o siromašnim u najvećem broju).

753 Više o samom slučaju ovde <http://www.minoritycentre.org/node/2066>

smanjenje siromaštva i, konačno, u Strategiji za unapredjivanje položaja Roma koja predviđa mere afirmativne akcije u oblasti obrazovanja.⁷⁵⁴ Međutim, institucije (Ministarstvo prosvete i Univerzitet) ne ispunjavaju ni osnovne potrebe Roma a kamoli da ispunjavaju afirmativne mere.

Povodom problema upisa studenata i studentkinja romske nacionalnosti na prvu godinu studija, Helsinški odbor za ljudska prava uz podršku još nekoliko organizacija, uputio je otvoreno pismo Ministarstvu prosvete i rektorskom savetu konferencije univerziteta u decembru 2010.⁷⁵⁵ Naime, od početka školske 2010/11, 150 srednjoškolaca romske nacionalnosti su trebali da postanu bruceši tj. da budu upisani na fakultet bez plaćanja školarine. Oni su međutim mesecima odbijani prilikom upisa. Iako je školska godina bila uveliko u toku, uprave fakulteta su se pravdale da ne mogu da ih upišu dok ne dobiju sredstva za školarine od Ministarstva prosvete, dok je Ministarstvo prebacivalo odgovornost na fakultete, zahtevajući upis i bez naplate školarine. Ceo slučaj se završio početkom februara kada je doneta odluka da oni budu upisani.

U isto vreme državna sekretarka u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, Slavica Denić, prva žena romske nacionalnosti koja se našla visokoj državnoj funkciji, objašnjava domete Srbije u dekadi Roma: "Ciljevi Dekade Roma se, pre svega tiču poboljšanja položaja u oblasti obrazovanja, stanovanja, zapošljavanja i zdravstva. Romska zajednica ne može biti zadovoljna rezultatima Dekade, ali Srbija je nizom mera, pre svega vezanih za obrazovni status Roma, dosta toga uradila. Tu mislim na mere za upis Roma u srednje škole i na fakultete koje su dale dobre rezultate. Na Univerzitetu u Novom Sadu trenutno imamo više od 200 romskih studenata, što je do pre samo nekoliko godina bilo nezamislivo. Što se tiče zapošlja-

754 Afirmativne mere u oblasti visokog obrazovanja za učenike romske nacionalnosti u primeni su od školske 2003/04. godine. Međutim, do školske 2009/10 na fakultete je upisano svega 626 učenika. Tek 2009. ove mere su zakonski uvedene u obrazovni sistem Srbije, ali samo u sistem srednjoškolskog obrazovanja. Zakonski još uvek nisu definisane u oblasti visokog obrazovanja. Otuda se svake godine pravo na jednaku dostupnost obrazovanju praktično uskraćuje pripadnicima najsiromašnije i najmanje obrazovane nacionalne manjine u Republici Srbiji.

755 <http://www.helsinki.org.rs/serbian/saopstenja.html>

vanja, postoje namenski konkursi na nivou Pokrajine i Republike, koji su raspisani samo za zapošljavanje Roma”.⁷⁵⁶

U slučaju neupisanih studenata koji su dakle već izgubili pola školske godine i propustili prve ispitne rokove, Denić kaže da taj slučaj ne sme da se ponovi i da „ostati bez 120 potencijalnih akademskih građana za tu zajednicu je veliki gubitak. Koordinacija između Nacionalnog saveća, Ministarstva za ljudska i manjinska prava i Ministarstva obrazovanja mora biti mnogo bolja”.⁷⁵⁷ U ovom slučaju zaboravlja se jedna stvar – presudnija je bila volja samih fakulteta da ne upišu studente pre nego una-pređivanje romskih prava. Fakulteti su jednostavno odlučili da iskoriste legalne puteve koje im daje „autonomija Univerziteta” i da samostalno odluče da ih ne upišu (mogućnost naplaćivanja školarina od strane romskih bruceša je bio glavni motiv). Denić je i posebno naglasila važnost obrazovanja koje bi smanjilo diskriminaciju prema dvostruko ugroženoj grupaciji-Romkinjama.⁷⁵⁸

756 2. februar 2011, <http://www.dnevnik.rs/sr-lat/node/22288>

757 Isto

758 “Višestruka diskriminacija Romkinja većinom ostaje van interesovanja savremenihistraživanja. Većina organizacija koje se bave ljudskim pravima fokusiraju se naprava svih Roma, i često ne obraćaju pažnju na rodne aspekte kršenja ljudskihprava. Organizacije koje se bore za prava žena i univerzalistički feminističkipokret, sa druge strane, često ignorišu složenost problema sa kojima sesuočavaju žene iz manjinskih grupa, uključujući Romkinje. U okviru samogromskog pokreta, pitanje rodne ravnopravnosti se često smatra jabukom razдора.Bavljenje problemima koji zaokupljaju Romkinje ne samo da je rijetkost, nego seponekada smatra i subverzivnim, kao i prijetnjom sa opštu stvar, jer postoji strahda će pominjanje kršenja prava žena u okviru romske zajednice, kao što sunasilje zasnovano na rodu i trgovina ženama, produbiti kod drugih predrasude oRomima” (Tatjana Perić, http://www.policy.hu/peric/pages/Issue_paper_TRA.pdf).

Zaključak i preporuke

Srbija je svoje predsedavanje dekadom Roma završila potpunim neuspehom. Poražavajuće je što se sa istom praksom i dalje nastavlja, posebno u oblasti kršenja prava na stanovanje. Srbija je potpisnica Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima koji garantuje i pravo na stanovanje, uključujući i alternativno zbrinjavanje u slučajevima prinudnog iseljenja. Tokom 2009, kada su iseljavani Romi iz naselja Belvil na Novom Beograd i ispod mosta Gazele, došlo je do dramatičnog kršenja ovih prava. Do sada, nije izvršen detaljan monitoring raseljenih porodica, i noformiranih naselja te to smatramo jednim od prioriteta u sledećem periodu.

Zatim, nevladine organizacije kao i ostali delovi civilnog sektora moraju izgraditi efikasniju strategiju kada se dešavaju incidenti prnudnih iseljenja ili u oblasti pritiska na državu da efikasnije rešava rasistički inspirisane zločine poput onog u Jabuci.

Mediji moraju imati odgovornost da izveštavaju ne samo transparentno već i da cenzurišu sadržaje koji jačaju i relativizuju rasizam. Tako je na primer prenesen tekst Čedomira Antića „Selo Jabuka – nova kampanja domaćih evropejaca”.

Ipak, najvažniji zadatak predstoji državi koja je donela većinu Nacionalnih strategija za rešavanje pitanja Roma, ali zato ne pokazuje istrajnost u primeni istih.

Položaj osoba sa invaliditetom

Svetska statistika pokazuje da oko 10 odsto ukupne populacije čine osobe sa invaliditetom, dok se u našoj zemlji procenjuje da ih ima od 800.000 do milion.

Ne postoje celoviti podaci o osobama sa invaliditetom u Srbiji. Organi i institucije koje pružaju određene vrste usluga osobama sa invaliditetom vode parcijalne evidencije o korisnicima svojih usluga. Ne postoji institucija u kojoj bi bilo evidentirano svako lice sa invaliditetom, niti međusobna saradnja različitih institucija u smislu zajedničke baze podataka, iako je planiran tačan popis lica sa invaliditeom i njihovih potreba.

Mreža organizacija osoba sa različitim tipovima invaliditeta izdala je saopštenje u kome je ukazano na njihov „izuzetno loš materijalni položaj“, što je svakako posledica velike stope nezaposlenosti osoba sa invaliditetom, kao i to da je „stepen diskriminacije najviši“ u obrazovanju.

Diskriminacija osoba sa invaliditetom u obrazovanju

Republika Srbija je 2009. godine usvojila Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, koji omogućuje uključivanje dece sa smetnjama u razvoju u redovan sistem obrazovanja. Uprkos deklarativnoj politici Ministarstva prosvete Republike Srbije o sprovođenju inkluzivnog obrazovanja, kao i brojnim merama koje su preduzete za implementaciju Zakona, otpor primeni Zakona najizraženiji je kod samih prosvetnih radnika. Kao osnovni razlog za pravdanje otpora koga pružaju, predstavnici prosvete navode nedovoljna obučenos nastavnih kadrova za proces podrške deci sa smetnjama, kao i neadekvatnu opremljenost obrazovnih institucija potrebnim pomoćnim tehnologijama i drugim didaktičkim sredstvima.

Kulminacija protivljenja inkluzivnom obrazovanju dogodila se u avgustu 2010. godine kada je Unija sindikata radnika Srbije održala konferenciju za novinare u Medija centru u Beogradu. Konferencija pod nazivom „Inkluzija, eksperiment ili strategija?“ imala je za cilj najavu

štrajka pomenute Unije, a inkluzivno obrazovanje je bilo jedna od osam spornih tačaka koje je Unija pripremila, kako bi ukazala na nezadovoljstvo. Iako je javnost u Srbiji naviknuta na oštar otpor inkluzivnom obrazovanju, ono što je na pomenutoj konferenciji izgovoreno nezamislivo je u bilo kojoj modernoj državi XXI veka. Brojne izjave poput „inkluzivno obrazovanje je smislio neki štreber sa prosekom 10,00“, „ministar uvodi inkluziju na mala vrata“ i niz drugih izjava, pa i direktnih uvreda upućenih roditeljima dece sa smetnjama u razvoju, pa čak i samoj deci, najblaže rečeno, bile su skandalozne.⁷⁵⁹

Pojedini delovi teksta sa konferencije u najvećoj meri pokazuju diskriminatorski odnos prema određenim grupama stanovništva, kao i elementarno nepoznavanje koncepta socijalne inkluzije i ljudskih prava:⁷⁶⁰

„Izražavamo bojazan da će se neplanskim i stihijskim uvođenjem inkluzije u naše škole smanjiti kvalitet obrazovanja dece bez ometenosti, pri čemu posebno mislimo na nadarenu decu, koja i sama zahtevaju poseban pristup i podršku. Oni su budući reprezentanti ove zemlje u svim oblastima i zaslužuju maksimalnu pažnju i uslove obrazovanja koji prate njihov razvojni nivo“.⁷⁶¹

Još jedan primer neposredne diskriminacije je taj što se studentima sa hendikepom, kojima je potrebna asistencija prilikom polaganja ispita, najčešće ta vrsta asistencije ne obezbeđuje, zbog čega su studenti primorani

759 Preuzeto iz „Izveštaja o diskriminaciji osoba sa hendikepom za 2010 godinu“ u izdanju Udruženja studenata sa hendikepom, <http://www.adsyu.org/>.

760 Delovi teksta sa konferencije: „Improvizacija inkluzivne škole koja deci ne nudi ništa sem mesta u nekom razredu u redovnoj školi može se pre tretirati kao eksperiment u kome su pokusni kunići deca, njihovi roditelji i nastavnici“. „Iskustvo nam govori da je veliki procenat roditelja dece sa smetnjama u razvoju, naročito dece predškolskog i mlađeg uzrasta, subjektivan u želji da dete bude deo redovnog obrazovnog sistema, čak i onda kada je jasno da to nije odgovarajuće rešenje za dete. Takođe, veliki broj roditelja dece sa posebnim potrebama potiče iz socijalno depriviranih sredina, niskog je obrazovanja, a često se radi i o familijarnoj problematici, pa su to roditelji sa ozbiljnim emocionalnim, socijalnim i intelektualnim problemima koji zahtevaju pomoć, podršku, edukaciju i koordinatore – savetnika koji će im pomoći u donošenju ispravne odluke u vezi školovanja deteta“.

761 Preuzeto iz „Izveštaja o diskriminaciji osoba sa hendikepom za 2010 godinu“ u izdanju Udruženja studenata sa hendikepom, <http://www.adsyu.org/>.

da se snalaze na različite načine.⁷⁶² Alternativni oblici polaganja ispita nisu jasno definisani Zakonom o visokom obrazovanju, kao ni strategijom i politikom na nivou fakulteta.

Prema evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje obrazovna struktura prijavljenih je veoma niska: 38,5 odsto ima završena četiri razreda osnovne škole, 11,4 odsto ima završenu osnovnu školu, 33 odsto ima III stepen srednjeg obrazovanja, 12,3 odsto ima srednje obrazovanje IV stepena, 5 odsto ima višu školu i V stepen obrazovanja i samo 0,83 odsto ima fakultetsko obrazovanje.

Istraživanja pokazuju da je 85 odsto dece sa teškoćama u razvoju van obrazovnog sistema.⁷⁶³

Nedovoljan obuhvat dece sa invaliditetom procesom obrazovanja ima za posledicu znatno niži opšti obrazovni nivo čitave populacije osoba sa invaliditetom; umanjenu raznovrsnost radnih mesta na kojima je moguće angažovati osobe sa invaliditetom; smanjenu mogućnost zapošljavanja i nezadovoljavajući kvalitet života.

Diskriminacija osoba sa invaliditetom prilikom zapošljavanja

Broj nezaposlenih osoba sa invaliditetom evidentiranih u Nacionalnoj službi za zapošljavanje je veoma nizak – poslednjih godina broj varira oko 25.000 što čini 2,1 odsto od ukupnog broja lica koja traže zaposlenje. Osim smanjenih šansi za upošljavanje lica ove kategorije, problem je i neizražena lična inicijativa u potrazi za zaposlenjem (predrasude o vlastitim sposobnostima – naročito osobe sa težim oblicima telesnog invaliditeta

762 „Jednom prilikom, student koji nije u mogućnosti da drži olovku, sa sobom je poveo prijatelja na ispit kako bi mu on pisao test, međutim profesorka je iz bojazni da student sa invaliditetom neće pokazati objektivno znanje izbacila asistenta iz učionice, ne obezbeđivši studentu sa hendikepom alternativni oblik polaganja ispita“. Preuzeto iz „Izveštaja o diskriminaciji osoba sa hendikepom za 2010. godinu“, u izdanju Udruženja studenata sa hendikepom, <http://www.adsyu.org/>.

763 Danas, 18. oktobar 2010. godine.

i nižeg stepena obrazovanja i izražena nesigurnost kao posledica trajnije socijalne izolacije).

Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ) saopštila je da je u poslednjih godinu i po dana u Srbiji zaposleno 5290 invalida.⁷⁶⁴ Ako se ima u vidu da se, pre stupanja na snagu zakona, godišnje zapošljavalo od 200 do 250 osoba sa invaliditetom, jasno je da novi podaci ohrabruju. Bez obzira na to, prema podacima NSZ od 31. oktobra 2010. godine, posao traži 20.470 osoba sa invaliditetom, a od tog broja 6644 su žene.

Tokom juna 2010. godine, kada je počela primena odredbi članova 24. I 29. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, a koje se odnose na obavezu poslodavaca da zapošljavaju osobe sa invaliditetom ili plaćaju novčane kazne za svaku osobu koju ne zaposle prema zakonom utvrđenim kvotama, zabeleženo je veliko interesovanje kompanija za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Ipak, brojni problemi, a pre svega nedovoljno obučeni kadrovi među osobama sa invaliditetom, naterali su mnoge poslodavce da se odluče na plaćanje penala državi. Mali broj kompanija je uspešno sproveo zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Ono što je primećeno, a može se svrstati u diskriminatorno ponašanje poslodavaca je takozvani „spisak želja“, odnosno spisak osobina koje bi osoba sa invaliditetom trebalo da poseduje kako bi dobila određeni posao. Na tom „spisku“ kvalifikacije prijavljenih za posao često nisu bile važne koliko podatak koji hendikep aplikant za posao ima. Neke kompanije su čak navodile i dijagnoze koje nisu poželjne.⁷⁶⁵

Neophodno je u obzir uzeti i činjenicu da državne institucije nisu svojim primerom podstakle druge poslodavce da zapošljavaju osobe sa invaliditetom.

764 Tanjug, RTV, 3. decembar 2010. godine, „Međunarodni dan osoba sa invaliditetom“.

765 Preuzeto iz „Izveštaja o diskriminaciji osoba sa hendikepom za 2010. godinu“ u izdanju Udruženja studenata sa hendikepom, <http://www.adsyu.org/>.

Socijalno–ekonomski položaj osoba sa invaliditetom

Tokom pripreme Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji, obavljene su studije slučaja koje su pokazale da blizu 60 odsto osoba sa invaliditetom živi na, ili ispod granice siromaštva, a više od polovine njih prima neku vrstu socijalne pomoći. Neophodna pomagala ne može da obezbedi 17 odsto osoba sa invaliditetom, za 65 odsto neohodna je pomoć drugog lica, 80 odsto dece sa smetnjama u razvoju izmešteno je iz mesta porekla i smešteno u ustanove, jer ne postoji odgovarajuća podrška porodicama u lokalnoj zajednici.

Materijalni položaj osoba sa invaliditetom je izuzetno nepovoljan, zbog toga što se sporo zapošljavaju, uprkos programima koje je NSZ uvela da bi se osobe sa invaliditetom lakše uključivale na tržište rada.

Institucionalni okvir socijalne zaštite osoba sa invaliditetom

Analiza obima institucionalnog okvira socijalne zaštite osoba sa invaliditetom, pokazala je da nedostaju vaninstitucionalni oblici zaštite osoba sa invaliditetom, koji se smatraju tek alternativnim formama podrške, a bitno bi unapredili kvalitet socijalnog staranja i pomogli jačanju samostalnosti pripadnika ove grupe stanovništva. Takođe, neadekvatna teritorijalna pokrivenost mrežom institucija za specijalno obrazovanje i radno osposobljavanje jeste argument koji na globalnom nivou ukazuje na nefikasnost mera socijalne zaštite, odnosno na činjenicu da je oblast socijalnog staranja osoba sa invaliditetom još na margini društvene pažnje.

Zaključak

Uprkos pomaku u regulisanju pravnog statusa, gde se insistira na inkluziji, kao i intervenciji države da popravi stanje u ovoj oblasti,⁷⁶⁶ delimičnoj senzibilizaciji javnosti – životne priče osoba sa invaliditetom ukazuju na to da uglavnom žive izvan zajednice.

Neostvarene obrazovne aspiracije, niska zaposlenost, neuključenost u institucije javnog i političkog delovanja, nizak stepen aktivizma svake vrste, kulturna apstinencija, nedostupnost okruženja, nizak materijalni standard – pokazuju da osobe sa invaliditetom imaju sve odlike marginalne društvene grupe. Konstantna socijalna inhibicija na različitim nivoima društvenosti, povratno deluje u smislu samoizolacije i prihvatanja „život sa invaliditetom“, ali ne i „života sa invaliditetom u zajednici“, a poruke koje su iz socijalnog i kulturnog konteksta upućene ovoj grupi najčešće uslovljavaju prihvatanje „negativnog identiteta“.

766 Danas, 24. januar 2011. godine, „Uskoro besplatna usluga personalnog asistenta“: „...Osobe sa invaliditetom koje žive na opštini Stari grad početkom ferbruara moći će da konkurušu za besplatnu pomoć koju će im pružiti personalni asistenti...“Tanjug, RTV, 3. decembar 2010. godine, „Međunarodni dan osoba sa invaliditetom“: „...Ljajić je kazao da će naredne godine biti izdvojeno 800 miliona dinara za aktivne mere zapošljavanja, kako bi se što veći broj invalida zaposlio, podsećajući da se prema podacima Nacionalne službe za zapošljavanje na evidenciji te službe nalazi oko 21.000 osoba sa invaliditetom...“ „...U narednoj godini iz budžetskog fonda za podsticaj zapošljavanja osoba sa invaliditetom biće izdvojeno oko 800 miliona dinara za različite mere i programe podrške za zapošljavanje, kao i druge mere koje su u funkciji zapošljavanja i unapređenja položaja osoba sa invaliditetom na tržištu rada, saopštila je NSZ...“Grad Beograd, <http://www.beograd.rs/cms/view.php?id=1424284>, 3. decembra 2010. godine „...Grad Beograd preko Sekretarijata za socijalnu zaštitu finansira rad i programske aktivnosti 11 socio-humanitarnih organizacija... Za navedene namene ukupno izdvojena sredstva za 2010. godinu iznose oko 26,6 miliona dinara... Konkursom za finansiranje projekata društvenih i nevladinih organizacija u 2010. godini, grad je podržao realizaciju 39 projekata ukupne vrednosti oko 11 miliona dinara fokusiranih na poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom. Takođe, putem konkursa pruža se materijalna i socijalna podrška kroz stipendiranje studenata sa invaliditetom... Sekretarijat za socijalnu zaštitu zaključio je sa Gradskim saobraćajnim preduzećem „Beograd“ ugovor o prevozu osoba sa telesnim invaliditetom. Vrednost ugovora za 2010. godinu je oko 58,3 miliona dinara, a besplatan prevoz se realizuje sa 13 kombi vozila po principu „od vrata do vrata“...“

Implementacijom strategije za borbu protiv siromaštva i Strategije za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom, učinjeni su izvesni pomaci, ali oni nisu dovoljni. U okviru Milenijumskih ciljeva i zadataka za koje se Republika Srbija zajedno sa još 190 članova UN obavezala da će do 2015. godine ostvariti određene ciljeve, obuhvaćene su i osobe sa invaliditetom. Konkretno, jedan od ciljeva je smanjenje stope nezaposlenosti osoba sa invaliditetom za najmanje 20 odsto. Nephodno je da država i njene institucije, osim aktivnosti na ostvarivanju zadatih ciljeva, rade na promovisanju Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom i Zakona o zabrani diskriminacije, i da iniciraju nove projekte koji bi doprineli smanjenju diskriminacije osoba sa invaliditetom, i poboljšanju njihovog položaja.

LGBT populacija i dalje najugroženija

Političku scenu Srbije tokom prošle godine uzdrimalo je održavanje Parade ponosa. Isto pitanje je i tokom 2009 godine bilo jedno od gorućih. Zakon o zabrani diskriminacije je usvojen i uprkos mešanju Srpske pravoslavne crkve, protivljenju drugih verskih zajednica i konzervativnih političkih partija.

Zakon izričito zabranjuje diskriminaciju po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti i s obzirom na zdravstveno stanje.

Diskriminacija je zabranjena i po osnovu političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta. Zakonom o zabrani diskriminacije ustanovljena je služba poverenika za zaštitu ravnopravnosti kao samostalnog državnog organa, nezavisnog u obavljanju poslova utvrđenih zakonom.

Značaj samog zakona za LGBT populaciju proizilazi iz odredbi člana člana 21: „Seksualna orijentacija je privatna stvar i niko ne može biti pozvan da se javno izjasni o svojoj seksualnoj orijentaciji. Svako ima pravo da se izjasni o svojoj seksualnoj orijentaciji, a diskriminatorско postupanje zbog takvog izjašnjavanja je zabranjeno“.⁷⁶⁷

Očekivalo se da će od donošenja ovog zakona kao i od održavanja Parade ponosa, položaj nehetroseksualne populacije biti znatno bolji. Međutim, pokazalo se da su promene u društvu, posebno one koje se tiču manjina, jako spore, i da zakoni sami po sebi ne garantuju njihovu zaštitu. Opšta stagnacija u zemlji itekako doprinosi toj sporosti kao i otporima koji stoje na putu usvajanja evropskih standarda i vrednosti.

U svom izveštaju o stanju ljudskih prava za Srbiju za 2010. godinu, američki *State Department* navodi, između ostalog, prijavljene sledeće probleme: fizičko zlostavljanje zatvorenika od strane policije, neefikasnost suđenje, maltretiranje novinara, branitelja i braniteljki ljudskih prava, ograničavanje slobode govora i veroispovesti, nedostatak trajnog rešenja

767 Izvor: http://www.parlament.rs/content/lat/akta/akta_detalji.asp?id=539&t=Z.

za veliki broj interno raseljenih lica (IDPs), korupciju u zakonodavnoj, sudskoj i izvršnoj grani vlasti, neuspeh vlade da uhapsi dva preostala begunca za ratne zločine na osnovu optužnice Međunarodno krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), nasilje nad ženama i decom, društveno nasilje i diskriminacija manjina, posebno Roma i lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba kao i trgovinu ljudima.⁷⁶⁸

U izveštaju se navodi da bez obzira na održavanje Parade ponosa, u Srbiji i dalje postoji izrazito negativna percepcija drugačijih. Tako je (prema istraživanju Gej strejt alijanse) slika koju građani imaju o ovoj populaciji i dalje izrazito homofobna – 56 odsto stanovništva smatra homoseksualnost kao pretnju društvu; 67 odsto veruje da je to bolest – 20 odsto podržava ili opravdava nasilje nad LGBT osobama, a 5 odsto je spremno da koristi nasilje. Takođe, mnogi napadi se ne prijavljuju policiji, jer žrtve nemaju poverenje da će nadležno organi postupiti adekvatno.⁷⁶⁹

Međutim, ne uzima se u obzir činjenica da ne postoje odgovarajući programi rada sa policijskim službenicima koji bi morali proći neku vrstu obuke kad je reč o ranjivim grupama u društvu (kao LGBT). Ali, pre se može reći da je reč o nepostojanju volje da se slučajevi razreše. Jedan slučaj je indikativan. Naime, Helsinški odbor za ljudska prava kao i nekoliko nevladinih organizacija za zaštitu ljudskih prava reagovali su kada je u martu 2011, nakon gej žurke pretučen mladić koga su na ulazu kluba „Francuska sobarica” sačekala dvojica nepoznatih muškaraca. Mladić je zadobio nekoliko udaraca u glavu, nakon čega je odvezen u Urgentni centar. Srećom nije zadobio teže telesne povrede.

Napad se desio u nekoliko minuta, na samom ulazu u zgradu gde se nalazi klub, u Francuskoj 12. U pomoć je pozvano obezbeđenje kluba „Francuska sobarica”, ali ono nije reagovalo. Štaviše, počinioci su se rukovali sa jednim čovekom iz obezbeđenja, a potom mirno odvezli kolima registarskih tablica BG 860-16. Policije nije bilo u blizini tako da su oni tek kasnije pozvani.⁷⁷⁰

768 Izvor: U.S. Department of State, 2010: Human Rights Report Serbia: <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154449.htm>.

769 Isto.

770 Izvor: „Dosledno braniti LGBT prava“ <http://www>.

Nevladine organizacije su pozvale nadležne organe da ispituju ceo slučaj i da reaguju u skladu sa iznetim informacijama.

Generalno gledano, ono što u ovakvim i sličnim slučajevima otežava identifikovanje počinioca jeste konfuzija koja vlada oko toga da li državni organi treba da deluju u skladu sa svojim službenim ovlašćenjima. Krivični postupak se pokreće po automatizmu kad postoji teška telesna povreda (što je regulisano i Krivičnim zakonikom – član 121). Ostala objašnjenja, zbog čega ne dolazi do procesuiranja možemo slobodno označiti, ili kao nedostatak resursa ili nepostojanje volje da se takvi zločini iz mržnje sankcionišu.

Sudski postupci u slučajevima nasilja ultradesničarskih organizacija

Suđenje lideru Srpskog otačastvenog pokreta *Obraz*, Mladenu Obradoviću i drugima, počelo je pred Višim sudom u Beogradu, 3. marta 2010. godine. Optužnica tereti četrnaesticu optuženih (*Mladen Obradović, Popović Miloš, Lazarević Marko, Ilić Dušan, Radonjić Dobrica, Marinković Igor, Vidović Nikola, Savović Srđan, Grbić Damir, Milisavac Mladen, Andrejev Goran, Živković Aleksandar, Milovanović Krsta, Čalić Jelena*), da su hteli izvršenje krivične radnje koja im se stavlja na teret, i u stanju uračunljivosti želeli da spreče održavanje Parade ponosa (10. oktobra 2010. godine). Optuženi su i za širenje rasne i druge diskriminacije, kao i za nasilničko ponašanje prema policiji. Njihov advokat je Goran Petronijević – sudija, koji je 1999. godine, izrekao presudu Đakovičkoj grupi (143 Albanaca iz Đakovice, Kosovo), rekavši: „S obzirom na to što je nemoguće dokazati individualnu odgovornost svakog od vas, svi ste kolektivno odgovorni“.⁷⁷¹

Ova suđenja se odigravaju u atmosferi promocije tih organizacija i stalnih pretnji aktivistima i aktivistkinjama za zaštitu ljudskih prava: „Prilikom uvođenja optuženih u sudnicu, rodbina i publika (obožavaoci) srpskog viteza Mladena Obradovića, snažno je aplaudirala. Takvo neprimereno

.....

helsinki.org.rs/serbian/saopstenja.html.

771 <http://www.zeneucrnom.org/>

ponašanje ni od koga nije bilo sankcionisano. Prvooptuženi je nosio obeležje prikladno njegovom identitetu, jaknu na kojoj je pisalo 'CPB-IN'.⁷⁷²

Okrivljeni su iznosili sledeće stavove na suđenjima:

- „Parada ponosa je krajnji izraz nepoštovanja za nas Srbe pravoslavce kao većinski narod“.
- „Srpska duhovna i intelektualna elita je skupljala peticiju da se ta sramna parada ne održi“.
- „Na toj takozvanoj paradi ponosa bilo je najavljeno spaljivanje srpske zastave zato što država Srbija navodno krši njihova ljudska prava“.
- „Parada ponosa je napad na javni moral i tradicionalne hrišćanske vrednosti srpskog naroda“.
- „Sve bezbednosne procene su govorele da se taj najrizičniji događaj u novijoj srpskoj istoriji ne održi, ali je država poklekla pod pritiskom Evropske unije“.⁷⁷³
- „Mi smo hteli da sprečimo održavanje te takozvane parade i učestvovali smo u Porodičnoj šetnji, lepom događaju za lice Srbije“.

Drugog dana suđenja Mladenu Obradoviću i ostalima, advokati odbrane su pre početka suđenja zahtevali da sudsko veće upozori predstavnike nevladinih organizacija, koji su medijima, navodno komentarisali glavni pretres. Takođe, jedan od advokata je rekao, „kako to da rodbina i kumovi optuženih ne mogu da uđu u sudnicu, a mogu nevladine organizacije, koje se predstavljaju kao navodne žrtve Obraza.“

Suđenje Miši Vaciću, jednom od lidera organizacije SNP *Naši 1389*, održano je 7. aprila 2011. godine u Palati pravde. On je optužen za širenje rasne i druge diskriminacije za vreme organizovanja Povorke ponosa 2009. godine i nedozvoljeno držanje oružja (Krivični zakon, član 387). Ovo je prvi put u domaćoj sudskoj praksi da se neko od predstavnika ili članova fašističkih organizacija tereti po osnovu člana 387. KZ zbog nasilja/diskriminacije prema LGBT osobama. Međutim suđenje je odloženo zato što nisu bili prisutni branioci optuženih.⁷⁷⁴ Advokatkinja Gordana Božilović

772 Isto.

773 Isto.

774 Poređenja radi, hrvatsko sudstvo i tužilaštvo se drugačije odnosi i deluje prema

Petrović (bila sutkinja u procesu "Škorpioni", koji je vodila u Specijalnom sudu za ratne zločine) se nije pojavila, dok je branilac Aleksandar Đorđević rekao da on mora da napusti glavni pretres i ode u Šabac, jer brani uhapšenog Božidara Vučurevića (ratni gradonačelnik Trebinja, optužen za ratne zločine granatiranja Dubrovnika, a koji se nalazi u ekstradicionom pritvoru). U saopštenju Žena u crnom koje su pratile i ovo suđenje navodi se: "Jasno nam je da je u hijerarhiji važnosti, prioritet za srpsku nacionalnu stvar Vučurević, a ne Vacić. 'Nisam mogao da gledam u staklenu kuglu kada će moj klijent biti uhapšen'".⁷⁷⁵

.....

slučajevima kršenja prava LGBT populacije. Naime, u Hrvatskoj je Opštinski sud u Velikoj Gorici, 2008, doneo presudu protiv okrivljenog M.S. koji je kreirao blog gde je objavljivao tekstove na hrvatskom i engleskom u kojima je propagirao rasnu i druge oblike mržnje. Okrivljeni je objavljivao sadržaje u kojima je „bela rasa superiorna“, u kojima poziva na „europsku bijelu revoluciju i rasni sveti rat“, a za LGBT osobe je objavljeno da treba „u logore sa njima“. Okrivljeni je objavio je ime i broj mobilnog telefona jednog od organizatora prajda u Zagrebu 2007, sa porukom „Učinite njegov život jadnim“. Osuđen je na uslovnu kaznu (u pitanju je bilo maloletno lice). U obrazloženju presude navodi se da je optuženi odgovoran po članovima Kaznenog zakona koji se odnose na sankcioniranje rasnih i drugih oblika diskriminacije. Ono što bitno razlikuje naše sudstvo od hrvatskog je to što mi još uvek nemamo u zakonu takozvani „zločin iz mržnje“ koji u Kaznenom zakonu Hrvatske glasi: Čl. 89(36)“Zločin iz mržnje je svako kazneno djelo ovoga Zakona, počinjeno iz mržnje prema osobi zbog njezine rase, boje kože, spola, spolne orijentacije, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovine, rođenja, naobrazbe, društvenog položaja, dobi, zdravstvenog statusa ili drugih osobina

775 <http://www.zeneucrnem.org/>.

Zaključne ocene

Može se reći da se položaj LGBT populacije neće znatno promeniti sve dok se ne promeni opšta klima u društvu. Na institucionalnom nivou se prvenstveno misli na rešavanje zločina iz mržnje kojih je u Srbiji mnogo tokom samo dve poslednje godine (pitanje Roma – selo Jabuka, diskriminatorne izjave u vreme donošenja Zakona o zabrani diskriminacije, pokušaj i održavanje Parade ponosa 2009, i 2010 godine). Sudski postupci igraju važnu ulogu u stvaranju tolerantnije klime, nenasilne, najopštije govoreći. Ako su sudski postupci neefikasni tj. podležu korupciji a kazne preblage, neće postojati ni poverenje marginalizovanih grupa da se upuštaju u takve postupke. Nepoverenje postoji i u sektore bezbednosti – jako mali broj LGBT osoba ima ikakvo poverenje u policiju: „Nikad nemam povjerenja u policiju, ali nemam ni drugog izbora osim da im vjerujem“.⁷⁷⁶ Bezbednost je jedno od ključnih mesta u borbi za LGBT prava – o tome svedoči i fokus celokupne Parade ponosa na to pitanje. Ovo ujedno znači da druga, takođe jako važna pitanja, tek treba da dođu na red – mogućnost registrovanja istopolnih zajednica, postojanje prostora i kulturnih javnih dešavanja koja imaju LGBT tematiku, zdravlje i prevencija od HIV, uključivanje i senzibilizacija roditelja, profesora, pedagoga i svih javnih službi. Izgleda da smo još uvek daleko od otvaranja novih tema, ali uz nadu da je prvi uspešno održana Parada uvod u tako nešto.

776 Pogledati i ostale odgovore LGBT populacije na forumu GAY SERBIA:
<http://beogradprajd.com/forum/viewthread.php?tid=43252>.

Položaj starih lica

2010. godina je proglašena godinom borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Evropi. Zemlje u regionu su to prihvatile.

Srbija je jedna od zemalja sa najstarijim stanovništvom na svetu. Prema Republičkom Zavodu za Statistiku u 2009. godini u Srbiji je 17.1% građana bilo starije od 65 godina, a 3.3% starijih od 80 godina. U Srbiji ukupno oko milion ipo ljudi prima penziju.⁷⁷⁷ Ministar Tomica Milosavljević je izjavio da je prosečna dužina života u Evropi 78.8 godina a u Srbiji između 73 i 74 godine, što znači da Srbija ne zaostaje mnogo za razvijenim zemljama Evrope.⁷⁷⁸

Vlada Srbije je 2006 godine usvojila Nacionalnu strategiju o starenju 2006-2015 godine, čiji je cilj da napravi društvo "za sva doba". Između ostalog da obezbedi ekonomsku i socijalnu sigurnost i kvalitet života u starosti. Ova strategija treba u potpunosti da integriše starija lica u svakodnevni život da i oni učestvuju u razvoju zemlje i ekonomije.⁷⁷⁹

Takodje treba naglasiti da su starije osobe jako pogodjene siromaštvom jer često nemaju nikakvih prihoda osim penzija koje uglavnom nisu dovoljne za normalan život. Već u martu 2010 godine Ministarstvo za rad i socijalnu politiku je predložilo da se obezbedi pomoć u kući starim i iznemoglim građanima. U grupe siromašnih spadaju između ostalog "radnici bez posla stariji od 55 godina; seoska staračka domaćinstva; penzioneri sa minimalnom penzijom".⁷⁸⁰ Ovaj predlog nije realizovan, pa je Vlada Srbije donela zaključak da se svakom penzioneru koji prima manje od 29.999 dinara isplati jednokratna pomoć od 5.000 dinara. Tu pomoć će dobiti oko 1.4 miliona penzionera.⁷⁸¹ Ministar za rad i socijalnu politiku Rasim Ljajić je izjavio povodom Međunarodnog dana starih da svaki četvri stariji

777 Statistički godišnjak Republike Srbije 2010 – Republički Zavod za statistiku

778 Danas, 9. mart 2010

779 <http://www.prsp.gov.rs/dokumenta.jsp>

780 Blic, 25. 3. 2010

781 Politika, 1. oktobar 2010

gradjanin Srbije ima potrebu za pomoć u snadbevanju hranom a svakom sedmom je neophodna i pomoć oko lične higijene.⁷⁸²

Ministarstvo za rad i socijalnu politiku procenjuje da u Srbiji ima između 50.000 i 100.000 gradjana koji nemaju nikakva primanja, imaju više od 65 godina i nisu ostvarili pravo na penziju. Problem siromaštva kod starijih ljudi je naročito izražen u seoskim domaćinstvima koja su inače siromašnija nego gradska, ali starije osobe iz ovih domaćinstava nemaju pristup narodnim kuhinjama (koje su u gradovima) i do njih takodje ne dolaze drugi oblici socijalne pomoći.⁷⁸³

Ministar Ljajić je odbio da oceni uspeh Nacionalne strategije za starenje pod izgovorom da "je ona donesena za period do 2015 godine i da je rano komentarisati". S obzirom da je donesena pre četiri godine Strategija nije ostvarila značajnije rezultate. Uglavnom se ne primenjuje, između ostalog i zbog nedostatka sredstava. Vlada treba da posveti više vremena njenoj primeni i forsiranju lokalnih samouprava naročito u seoskim oblastima.

Međunarodni Monetarni Fond insistira na reformi Zakona o Penzionom i Invalidskom osiguranju. Tokom cele godine sindikati i Vlada Srbije su pregovarali o reformi i već u januaru su se dogovorili oko većine pitanja osim o načinu rasta penzija. Sindikati su želeli da rast prosečnih plata utiče i na rast penzija ali se Vlada sa time nije slagala. Po svemu sudeći penzije će rasti u skladu sa rastom troškova života i rastom BDP-a ukoliko je on pozitivan.⁷⁸⁴ MMF insistira, između ostalog, da ova reforma poveća minimalnu starosnu granicu za penziju, smanji beneficije za porodične penzionere i poveća broj godina uplaćenih doprinosa za žene.⁷⁸⁵ Reforma je trebala početi 2010 godini, izmene zakona su donesene tek u decembru 2010.⁷⁸⁶ U skladu sa tim izmenama minimalna penzija će iznositi 27% pro-

782 http://www.srbija.gov.rs//vesti/vest.php?id=139780&change_lang=sr

783 http://www.srbija.gov.rs//vesti/vest.php?id=139780&change_lang=sr

784 Danas, 28. januar 2010

785 rtv.rs, 19 oktobar 2010

786 <http://www.parlament.gov.rs/content/lat/akta/zakoni.asp>

sečne plate dok će između 2013. i 2022. godine minimalni radni staž za žene biti povećan sa 35 na 38 godina.⁷⁸⁷

Srbija ima oko 1.8 miliona zvanično zaposlenih osoba, koji izdržavaju preko dva miliona građana (oko 1.5 miliona penzionera i oko 730.000 nezaposlenih).⁷⁸⁸ To se odražava na ekonomiju cele države jer to znači da su doprinosi zaposlenih preopterećeni što smanjuje njihovu potrošačku moć. Negativna posledica tog preopterećenja doprinosa je razvijanje crne (rad na crno gde zaposleni nisu prijavljeni i ne plaćaju nikakve doprinose) i sive (zaposleni su prijavljeni za minimalnu platu i minimalne doprinose dok ostatak plate dobijaju u kešu i ne prijavljuju) ekonomije. Država zbog toga gubi velika sredstva a smanjenje nezaposlenosti nije moguće, jer je poslodavcima skupo da zaposle dodatne osobe.

Jedan od važnih problema, kada je reč o penzijama, je što su penzionirani fondovi prazni tako da se penzije finansiraju delom od doprinosa zaposlenih, a delom iz budžeta. Neki ekonomski stručnjaci predlažu da se fondovima da mogućnost kapitalizacije, tj. mogućnost ulaganja sredstava sa ciljem da u budućnosti postanu samofinansirajući i neovisni od države i ekonomske situacije. Jedan od ozbiljnih problema je i korupcija korupcija. U 2010 godini je otkrivena korupcija u Udruženju ratnih vojnih invalida.⁷⁸⁹

U Srbiji postoji 41 ustanova koja pruža smeštaj starijim osobama. Paralelno postoje 44 privatna doma za starije osobe. Problem ovih privatnih domova je što su uslovi u njima jako loši i ne odgovaraju standardima koje je postavilo Ministarstvo za rad i socijalnu politiku. Takođe, glavna razlika između privatnih i državnih domova je u tome što porodice mogu da smeste starije osobe u privatne domove i bez njihove saglasnosti i zbog ovoga često dolazi da raznoraznih zloupotreba (na primer, osoba sklopi ugovor sa starijom osobom o doživotnom izdržavanju i zauzvrat će da nasledi njihov stan kad umru, ali umesto da ih izdržavaju i pomažu im, smeste ih u privatni dom bez njihove saglasnosti). Ministarstvo rada je u 2009 godini zatvorilo 25 privatnih domova koji nisu ispunjavali kriterijum za rad. Osim toga, većina ih nije bila registrovana po zakonu kao domovi za starija

787 <http://www.emportal.rs/vesti/srbija/143192.html>

788 Novosti, 21. februar 2010

789 Tabloid, 18. mart 2010

lica, već kao ugostiteljski objekti koji se registruju u drugom Ministarstvu i nema tako rigorozne kriterijume.⁷⁹⁰ Na sajtu Ministarstva za rad i socijalnu politiku se može naći lista od 48 privatnih domova koji imaju dozvolu za rad, dok su na istom sajtu navedena samo dva državna doma. Takođe postoji lista od 33 doma koji imaju zabranu rada.⁷⁹¹

Bez obzira na to što su starije osobe i briga o njima u nadležnosti Ministarstva za rad i socijalna pitanja, položaj starijih lica je veoma nepovoljan. I pored činjenice da ima 136 Centara za socijalni rad u Srbiji briga o starima, kada je reč o državi, nije adekvatna. Brojne nevladine i dobrotvorne organizacije sa preko svojih volontera angažovane na pružanju pomoći. U nekoliko gradova Srbije lokalne organizacije su organizovale pomoć starijim osoba u održavanju kuće lične higijene. Sredstva za rad sa starijima uglavnom dolaze od raznih međunarodnih donatora uključujući i EK.

790 Politika, 18. avgust 2010

791 <http://www.minrzs.gov.rs/cms/>

Deca: porodično i vršnjačko nasilje

Vršnjačko nasilje je sve očigledniji društveni problem za čiju se pojavu još uvek najodgovornijim smatraju porodica i vaspitno-obrazovne ustanove koje se u svom radu pozivaju na zastarele, nerazrađene, a ponekad i, stvarnoj situaciji neprilagođene zakonske okvire. Iako vaspitno-obrazovne institucije, ustanove i organizacije sprovode brojne projekte i programe, u Srbiji ne postoji koordinacija nadležnih institucija i službi koje bi sistematski radile na prevenciji nasilja među decom. Pristup nasilju je prvenstveno simptomatski, a ne preventivni: čeka se da se nasilje ispolji, obično u drastičnoj dimenziji da bi se tek onda nešto preduzelo. Nasilje na svim nivoima i u svim oblicima je postalo životna realnost u Srbiji, a uzroci nasilja među decom su najčešće loša socijalna i/ili porodična situacija. Vršnjačko nasilje se ispoljava u svim poznatim formama: od verbalnog do, zasada još uvek retkog, teškog fizičkog nasilja, uključujući i ubistva vršnjaka. Statistički podaci iz različitih istaživanja međunarodnih i domaćih organizacija i institucija ukazuju da je vršnjačko nasilje u našoj zemlji u porastu, a podjednako ga čine i, bivaju njegove žrtve deca oba pola, a i nasilničko ponašanje devojčica je u porastu.⁷⁹²

792 Samo neki primeri iz medija svedoče o tome: Press, 25. februar 2010. godine, „Osmaci mučili drugaricu“: „...Jedanaest dečaka seksualno je zlostavljalo učenicu osmog razreda jedne beogradske osnovne škole, posle nastave je vodili u podrum i tamo bludničili nad njom. Četrnaestogodišnju devojčicu, učenicu osmog razreda jedne osnovne škole u beogradskom naselju Rakovica, mesec dana su seksualno zlostavljala jedanaestorica njenih vršnjaka, od kojih je dvojica iz odeljenja u koje ona ide! Kako smo saznali slučaj je prijavio devojčicin otac, a policija je u utorak privela maloletnike osumnjičene za stravično mučenje i seksualno zlostavljanje...“ Politika, 9. novembar 2010. godine, „Tri učenika bacila učenicu kroz prozor“: „...Trinaestogodišnja A.R. učenica sedmog razreda osnovne škole ‘Dositej Obradović’ u Irigu, bačena je iz učionice kroz prozor. Devojčicu su u ‘igri’ trojica učenika, dvojica osnovaca i učenik srednje stručne sprema, na školskom odmoru presreli i jedan od njih je učenicu uhvatio preko grudi, a drugi za noge i uz smeh izbacili kroz prozor...“ Politika, 12. novembar 2010. godine, „Odmotava se klupko nasilja u školi“: „...Pre incidenta u kojem je devojčica izbačena kroz prozor OŠ ‘Dositej Obradović’ u Irigu, u fiskulturnoj sali učenik pretučen metalnim ‘bokserom’...“ Pravda, 22. januar 2010. godine, „Deca

Vlada Srbije usvojila je krajem 2008. godine Nacionalnu strategiju za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, a u junu 2010. godine usvojen je Akcioni plan za sprovođenje strategije. Cilj strategije je da razvije bezbedno okruženje u kome će biti ostvareno pravo svakog deteta da bude zaštićeno od svakog oblika nasilja i uspostavljanje nacionalnog sistema prevencije i zaštite dece od zlostavljanja, zanemarivanja i iskorišćavanja.

Po Nacionalnoj strategiji za prevenciju i zaštitu dece od nasilja broj zlostavljane i zanemarene dece, prema evidenciji u sistemu socijalne zaštite, značajno se povećava, zbog nepovoljnih socijalnih i društvenih okolnosti u poslednjoj deceniji prošlog i početkom ovog veka.

Strategija objavljuje istraživanje sprovedeno u 50 osnovnih škola u okviru programa „Škola bez nasilja“ u kome je 28 odsto učenika bilo žrtva ili počinitelj nasilja, a naveden je i zabrinjavajući podatak da se i u predškolskim ustanovama sve češće ispoljavaju razni oblici ugrožavanja bezbednosti dece. Najzastupljenije je verbalno nasilje – vređanje, davanje pogrđnih imena, ismevanje, ogovaranje, širenje laži, socijalna izolacija i fizičko nasilje.

Prema podacima Incest trauma centra, nedeljno se prijavi devet novih slučajeva seksualnog zlostavljanja, a u više od pola je reč o seksualnom zlostavljanju dece. Od petoro dece koja su seksualno zlostavljana četiri su devojčice, a prosečni uzrast prvog incidenta je šest godina i šest meseci.⁷⁹³

Prema rezultatima istraživanja UNICEF, 10 odsto devojčica bile su žrtve seksualnog uznemiravanja u školi, 5,9 odsto devojčica priznalo je da su ih vršnjaci dodirivali na način koji im nije prijao, najčešće žrtve su učeniце šestog, sedmog i osmog razreda, većina devojčica ne prijavljuje uznemiravanje, 65 odsto učenika se bar jednom u poslednja tri meseca našlo u ulozi žrtve nasilja, 28 odsto učenika na neki način učestvuje u nasilju u prostorijama škole.

Fizičko kažnjavanje kao metod disciplinovanja dece vrlo je raširena pojava u Srbiji, o čemu govori podatak da je 73 odsto dece uzrasta od dve do 14 godina doživelo najmanje jedan oblik psihološkog ili telesnog

.....

ubijaju decu“: „...Psiholozi upozoravaju na porast nasilja među maloletnicima...“

793 Tanjug, 21. novembar 2010. godine, „Raste porodično i vršnjačko nasilje među decom u Srbiji“.

kažnjavanja od roditelja ili drugih osoba u porodici. Strategija iznosi da deca oklevaju da se obrate roditeljima i odgovarajućim službama, jer smatraju da su policija, centri za socijalni rad i škola neprilagođene njihovim potrebama.

Seksualno zlostavljanje dece

Statistika sa podacima koliko se pedofila u Srbiji krivično goni ne postoji, kao ni podaci koliko ih je do sada osuđeno. Pedofili se u svetu kažnjavaju i doživotnom robijom, dok u Srbiji u slučaju smrti deteta robijaju maksimalno 18 godina. Incest trauma centar nedeljno primi devet poziva, a u tri od četiri slučaja član porodice zlostavlja dete.⁷⁹⁴ Prema procenama stručnjaka u svetu su svaka treća devojčica i svaki sedmi dečak žrtve pedofilije, a slična je situacija i u Srbiji.⁷⁹⁵

U 2010. godini MUP Republike Srbije je organizovao policijsku akciju „Armagedon“ s ciljem otkrivanja lanca pedofila u Srbiji. Brojni slučajevi hapšenja osumnjičenih za pedofiliju potresli su javnost u Srbiji, zbog čega

794 RTS, 27. mart 2010. godine, „Srbija čuti o pedofiliji“.

795 Samo neki primeri iz medija svedoče o tome: Blic, 21. maj 2010. godine, „Profesor tri godine seksualno uznemiravao učenicu“: „...Učenica Gimnazije prijavila policiji da ju je bivši razredni starešina dodirivao po telu, upućivao vulgarne predloge i slao nepristojne SMS poruke...“ Politika, 14. maj 2010. godine, „Zlostavljeni dečak posle tribine prijavio profesora“: „...Krivična prijava tereti Ivana da je, zloupotrebivši položaj, izvršio čin izjednačen sa obljubom na štetu sedmorice dečaka... U pitanju su dečaci starosti od 11 do 14 godina...“ Novosti, 15. maj 2010. godine, „Nudio poklone, pa pretio“: „...Podnet zahtev za sprovođenje istrage protiv novosadskog nastavnika osumnjičenog za blud. Poverenje 'kupovao' čokoladicama i novcem. Spisak zlostavljenih učenika, verovatno duži...“ Danas, 21. maj 2010. godine, „Očekuju se prijave drugih žrtava“: „...Penzionisani profesor negirao da je seksualno uznemiravao maloletnicu. Dragan D. (64), penzionisani profesor fizičkog vaspitanja, prilikom policijskog saslušanja negira je optužbe da je dve i po godine seksualno uznemiravao i zakazivao sastanke maloletnici...“ Radio Slobodna Evropa, 23. februar 2010. godine, „Učenici nezaštićeni od pedofila i u školama“: „...Pored profesora koji je seksualno zlostavljao učenike, poslednjih dana Srbiju su potresli i slučajevi hapšenja osumnjičenih pedofila koji su preko društvene mreže Facebook mamili decu na bludne radnje, kao i dvojice osumnjičenih koji su preko SMS poruka vrbovali i zlostavljali maloletnike...“

se još jednom postavlja pitanje koliko su deca u školama zaštićena od raznih vrsta nasilja, pa i seksualnog.

Slučajevi pedofilije, agresije učitelja i nastavnika nad đacima pokazuju da sistemska zaštita dece od nasilnika u školama nije adekvatna, institucije, kao što je, na primer, Ministarstvo prosvete, praktično nemaju interesovanje ni direktni kontakt sa nastavnicima, kao ni mehanizme da brzo reaguju.

Socijalno-ekonomski položaj dece

U Srbiji živi oko 1,5 milion dece od kojih gotovo 500.000 živi na ivici siromaštva. Procenat siromaštva kod dece je mnogo veći nego kod ostale populacije – kod dece do 14 godina 9,7 odsto, kod dece iznad 14 godina 8,1 odsto.

2009. godine broj školskih odeljenja u Srbiji je smanjen za 500, a 53 škole su imale samo jednog do pet učenika. 4800 odeljenja imalo je do 15 đaka. Ovo su podaci koji svedoče o smanjenju broja i veoma lošem položaju dece i mladih u Srbiji. Zakonska regulativa u oblasti prava deteta je dobra, ali postoje problemi kod implementacije i primene zakona.

Zaključci i preporuke

Radi smanjenja broja slučajeva diskriminacije i nasilja nad decom u školama neophodno je da Ministarstvo prosvete:

razvije set podzakonskih akata koji će jasnije definisati odgovornost škola za obezbeđivanje delotvornih mehanizama za prevenciju i konstruktivno reagovanje u slučajevima nasilja;

obezbedi sistemske instrumente podrške školama;

obezbedi sistemske instrumente koji će omogućiti praćenje škola u ovom domenu.

Položaj žena

Srbija ima glavne mehanizme za poštovanje rodne ravnopravnosti, ali opšta ocena je da ne čini dovoljno na njihovom sprovođenju. Državna sekretarka Ministarstva za rad i socijalnu politiku Snežana Lakićević izjavila je da su poštovanje prava i ravnopravnost žena ključni i u procesu evropskih integracija Srbije: „Bez napretka u toj oblasti Srbija ne može ići putem kojim želi“. U martu 2011, predstavljen je Izveštaj o primeni Konvencije UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena u Srbiji.⁷⁹⁶ U izveštaju se ističe da u Srbiji „još važe stereotipi o tradicionalnoj ulozi žena u društvu“. Napominje se i diskriminacija položaja žena u medijskom izveštavanju.

Predstavnica Ujedinjenih nacija (Violeta Nojbauer) ocenila je da su nevladine organizacije i parlament glavni kontrolori poštovanja rodne ravnopravnosti.

Na visoku stopu femicida u Srbiji, nepoštovanje radnih prava žena kao i loše medijsko izveštavanje ukazuju nevladine organizacije Žene u crnom, Autonomni ženski centar, Žene na delu i druge.⁷⁹⁷

Rezolucijom 1325. obezbeđuje se neophodnost učešća žena u onim nivoima vlasti koje su ključne za pitanja unutrašnje i spoljne bezbednosti i kreiranja globalnih politika. Srbija je jedna o retkih zemalja koja je usvojila Nacionalni akcioni plan (NAP) za primenu Rezolucije 1325. Saveća bezbednosti UN u Srbiji (krajem decembra prošle godine), a koji predviđa nekoliko mehanizama za uvođenje politike rodne ravnopravnosti u sektor bezbednosti. Jedan od tih mehanizama jesu savetnici/e za rodnu

⁷⁹⁶ Beta, 10. mart 2011.

⁷⁹⁷ Povodom proslave 8. marta, Međunarodnog dana žena nevladine otganzicaije ukazale su i na nejednak tretman žena i muškaraca u sferi rada. Diskriminacija posebno postoji prema trudnicama: "Problem sa poslodavcima koji neažurno isplaćuju naknade trudnicama i porodiljama, ili ih ne isplaćuju uopšte, naišao je na potpuno ignorisanje oba nadležna ministarstva – i ministarstva zdravlja i ministarstva za rad i socijalnu politiku. Umesto osmomartovskih čestitki i pozivanja na ravnopravnost žena, državne institucije i nadležna ministarstva moraju da načine konkretne korake u zaštiti materinstva u Srbiji", Danas, 9. mart 2011.

ravnopravnost ministra i direktora, a čiji će glavni zadatak biti vođenje računa o rodnoj ravnopravnosti u politici i programima Ministarstva odbrane, Ministarstva unutrašnjih poslova, Bezbednosno-informativne agencije i Uprave carine.

Statistika prikriva stvarne razlike

U Srbiji mesečne bruto zarade muškaraca i žena se u proseku razlikuju za 3000 dinara. U podacima iz Odgovora Srbije na upitnik Evropske komisije stoji: „Razlika u prosečnoj bruto zaradi muškaraca i žena je 7 odsto prema podacima iz septembra 2010. godine. Razlika u prosečnim primanjima manja je ukupno nego gledajući po obrazovnim kategorijama zaposelnih, što može biti posledica toga da su žene malo zastupljenije od muškarca u kategorijama zaposlenih sa visokom, višom i srednjom stručnom spremom, dok muškarci dominiraju u ostalim kategorijama”.⁷⁹⁸

Što se tiče istih podataka iz zemalja Evropske unije procenjuje se da žene u EU zarade u proseku za 17,8 odsto manje tokom života nego muškarci: „Prema podacima iz 2008. godine, ta razlika je najveća u Estoniji – gde žene po radnom satu dobijaju u proseku 30 odsto manje od muškaraca, a najmanja u Italiji – 5 odsto. Taj podatak pokazuje da postoji velika diskriminacija na tržištu rada, navodi se u izveštaju Evropske komisije. Ističe se da je u EU zakonom propisano da muškarci i žene na istom radnom mestu ne smeju imati različite plate i da je u tom domenu ostvaren veliki napredak”.⁷⁹⁹

Međutim, razlike između evropskih podataka o primanjima i onih iz Srbije nisu uporedivi. Prema zvaničnim podacima koje su srpske vlasti navele u Odgovorima na Upitnik Evropske komisije, muškarci u Srbiji imaju u proseku za 3,5 odsto višu platu nego žene. Ali ako se porede podaci o platama u zavisnosti od stručne spreme, može se zaključiti da su stvarne razlike u primanjima muškaraca i žena znatno veće.

Tako, visokoobrazovane žene imaju bruto platu u proseku za 17,17 odsto nižu od muškaraca. A u segmentu sa najnižim platama, među

798 Izvor: <http://www.euractiv.rs/srbija-i-eu/1315-ene-i-dalje-zarauju-manje-od-mukaraca>.

799 Isto

nekvalifikovanim radnicima razlika je ogromna – prosečna plata žena je za 20,59 odsto niža od plate muškaraca.

Još jedan slučaj gde statistički pokazatelji ne daju realnu sliku stanja jeste da prema podacima Republičkog zavoda za statistiku stopa nezaposlenosti žena u aprilu 2010, bila je 20,1 odsto, a muškaraca 18,6 odsto (postoje i razlike između zaposlenosti u različitim sektorima i nivoima).

Takođe, u Odgovorima na Upitnik Evropske komisije navodi se da je nakon izbora 2008, među poslanicima bilo 22,4 odsto žena, među ministrima žene čine 18,5 odsto i nijedna nije u sektoru za bezbednost, a na mestima pomoćnika ministara je 42,6 odsto žena (žene su brojnije od muškaraca u pravosuđu, gde čine gotovo 70 odsto zaposlenih).

O poštovanju merila o zastupljenosti žena na rukovodećim položajima svedoči i skandal koji je pratio ovogodišnji odlazak parlamentarne delegacije Srbije u Strazbur na debatu o izveštaju Dika Martija i glasanje o rezoluciju zasnovanoj na njegovom izveštaju. Naime, Parlamentarna skupština Saveta Evrope (SE) nije ratifikovala akreditacije delegacije Srbije na konstitutivnoj sednici, jer u njoj nije bila nijedna žena kao stalna predstavica (isti propust napravila je delegacija Crne Gore i San Marina).⁸⁰⁰

U Strazburu, prema regulativi od 2003, sve članice SE, su bile dužne da imenuju najmanje jednu ženu na mesto člana ili zamenika člana delegacije. Međutim, u novembru prošle godine pravila su izmenjena i države članice Parlamentarne skupštine SE su sada u obavezi da imenuju bar jednu ženu među sedam stalnih predstavnika, dok se delegacija Srbije pojavila na zasedanju sa sedmoricom predstavnika i četiri žene, ali na zameničkim mestima.

Prema Zakonu o ravnopravnosti polova usvojenom u Republici Srbiji u decembru 2009, stoji da „Prilikom izbora ili imenovanja delegacija koje predstavljaju Republiku Srbiju, *sastav delegacija obavezno mora da čini najmanje 30 odsto lica manje zastupljenog pola*, u skladu sa međunarodnim standardima“ (član 38. koji se odnosi na *Učešće u međunarodnoj saradnji*).

„Poštujući domaći zakon, a to je prioritet, u sedmočlanoj delegaciji trebalo bi da se nađu najmanje dve žene, poručila je poverenica za

800 Politika, 25. januar 2011.

ravnopravnost Nevena Petrušić. S obzirom da je u komentarima političara u medijima najavljeno da će do narednog zasedanja PSSE u domaću delegaciju ući i jedna žena, Nevena Petrušić je upozorila da bi se tako zadovoljili standardi SE, ali da bi bio prekršen domaći zakon.⁸⁰¹

Ceo slučaj se završio kada je predsednik LDP Čedomir Jovanović ustupio svoje mesto ženi kako bi Srbija ispunila uslov Saveta Evrope.

Rodna ravnopravnost nije poštovana ni prilikom rekonstrukcije Vlade RS u martu 2011. Tada se broj žena ministarki smanjio od pet na tri. U Skupštini Srbije prema podacima sa sajta Skupštine, odnos muškaraca i žena poslanika je 193 prema 55. Ali situacija je ipak bolja nego ranije pošto je nakon izbora 2000. godine u parlamentu je bilo samo 12,4 odsto žena.⁸⁰²

Šefica poslaničke grupe Za evropsku Srbiju (ZES) o položaju žena u Srbiji: „Mi smo doneli Zakon o ravnopravnosti polova gde institucionalnim mehanizmima hoćemo da omogućimo da žena bude više, posebno tamo gde se donose odluke“.⁸⁰³

Preporuka Saveta Evrope je da zastupljenost žena u parlamentu bude najmanje 40 odsto. Srbija je sa oko 22 odsto daleko tog cilja.

Femicid i politika kažnjavanja

Mreža “Žene protiv nasilja”, objavila je izveštaj o broju ubistava žena tokom 2010, a na osnovu pisanja medija (dakle, broj je i veći jer su prikupljene informacije samo one koje su dostupne u medijima). Da bi se neki zločin okarakterisao kao femicid počiniocu mora biti relevantan pol žrtve, tj. upravo činjenica da je žrtva žena. Dakle, femicid je zločin iz mržnje protiv žena.

Prema ovom izveštaju u 2010. godini u Srbiji muškarci su ubili 30 žena.. Navodi se da je od tog broja 11 žena ubijeno pištoljem a 13, oštrim predmetom (nož, sekira, vile itd). Jedna žena je zapaljena benzinom, jedna

801 Danas, 27. januar 2011.

802 Izvor: <http://www.istinomer.rs/sr/teme/series/85/Rekonstrukcijom+protiv+rodne+ravnopravnosti.html>.

803 Objektiv, 23, januar 2010.

je udavljena, dok su ostale podlegle povredama od premlaćivanja. Gotovo polovina, 14 ubistava se dogodilo u prostoru koji je ženino vlasništvo.

Osam žena je bilo starije od 56 godina, sedam je bilo starosti od 46 do 55 godina, sedam od 36 do 45, sedam od 26 do 35, jedna između 18-25. Oko četrdesetoro dece i odraslih osoba je ostalo bez majke.

Šest ubistava se desilo u Pomoravskom okrugu.⁸⁰⁴

Važna je činjenica da su 14 žena od ukupno 22 ubijene, bile u (bivšem) partnerskom/ bračnom odnosu sa počiniocem, a *nisu živele u zajednici sa njim*. Takođe, važno je naglasiti da je sedam od 30 žena, pre nego što su ubijene, prijavilo nasilnika nekoj od institucija. U pet od 11 ubistava počinjenih pištoljem, počinitelj je imao dozvolu za posedovanje oružja. Ove činjenice idu u prilog brojnim žalbama i amandmanima koje su predlagale organizacije za zaštitu ženskih prava, a povodom odrednice u vezi sa krivičnim delom nasilja u porodici. Naime, u Krivičnom zakoniku Srbije, za to delo i dalje stoji odrednica "života u zajedničkom domaćinstvu za bivše supružnike", kao uslova za zaštitu bivših suružnika od nasilja u porodici.

Helsinški odbor za ljudska prava tokom monitoringa zatvora u Srbiji, 2010, i 2011, uočio je takođe nedostatke politike kažnjavanja prema ženama. Naime, postoji značajan broj žena koje su počinile ubistvo ili pokušaj ubistva muškaraca (bilo da je reč o suprugu, partneru, ocu, ili nekom drugom) i zbog toga su osuđene na visoke zatvorske kazne (teško krivično delo), a da se pri tom nije uzimalo u obzir da su one, ustvari bile i žrtve porodičnog nasilja koje je vrlo često trajalo i godinama.

U jedinom ženskom zatvoru u Srbiji, u Požarevcu, tim Helsinškog odbora bio je svedok ponižavajućeg odnosa prema zatvorenicama. Diskriminacija prema njima je bila tim upadljivija, jer istovetan nehumani tretman nije, na primer, bio praktikovan u zatvorima za muškarce. Tako su u Kazneno popravnom zatvoru za žene u Požarevcu, zatvorenice prisiljene da pred stražarima stoje uz zid, pognute glave, da su u obavezi da nose zatvorsku uniformu, i da moraju da peru veš ručno, iako u tom zavodu postoje mašine za pranje veša.⁸⁰⁵

804 <http://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/114-femicid-u-srbiji-cinjenice>.

805 Tanjug, 10. mart 2011.

Nasilje u porodici

Nasilje u porodici, kao oblik rodno zasnovanog nasilja, u najvećem obimu pogađa žene. Ono što je problem sa primenom zakona jeste ne-sprovedene odredbi Porodičnog zakona. Tako se prema zakonu u članu 198. kao mere zaštite navode sledeće:

(1) Protiv člana porodice koji vrši nasilje sud može odrediti jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici, kojom se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa drugim članom porodice.

(2) Mere zaštite od nasilja u porodici jesu:

Izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti;

Izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti;

Zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti;

Zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice;

Zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice.⁸⁰⁶

Najveći problem jeste neprimenjivanje odredbi po kojima bi nasilnik trebalo da napusti stan ili kuću gde dolazi do nasilje. Sa druge strane, dok takvo stanje traje, tj. dok policija i sudski organi ne regulišu njihovu primenu, raste potreba za brojem sigurnih kuća. Problem postoji i u toj oblasti, jer ih u Srbiji nema dovoljno. Tako, prema iskustvu nevladinih organizacija i udruženja iz oblasti Sandžaka (udruženje "Merhamet" i "Kulturni centar Damad") problem je nepostojanje čak i prihvatilišta za žene-žrtve nasilja. Regija Sandžaka ne poseduje takvu ustanovu, iako je procenat nasilja u porodici poslednjih godina u znatnom porastu. Neefikasni lokalni sudovi, nepoštovanje zakona, nepostojanje pravne pomoći ni za najurgentnije slučajeve, kao i opšte siromaštvo dodatno otežavaju rešavanje tog problema.

806 http://www.parlament.rs/content/lat/akta/akta_detalji.asp?id=209&t=Z#.

Ove mere zaštite od nasilja u porodici mogu trajati najduže godinu dana, a mogu se i produživati sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je uvedena.

Rezolucija 1325.

O potrebi donošenja Nacionalnog akcionog plana (NAP) za primenu Rezolucije 1325. SB UN u Srbiji i njegov značaj za postizanje ravnopravnosti žena u muškaraca, prve su počele da govore organizacije nevladinog sektora. Vlada Republike Srbije (tačnije Ministarstvo odbrane i Ministarstvo unutrašnjih poslova) uključila se u proces izrade smernica za izradu NAP. Ministarstvo odbrane je vodilo proces izrade NAP, koji je usvojen krajem decembra 2010. godine. Centar za civilno-vojne odnose na konferenciji organizovanoj povodom Rezolucije 1325, napominje da se Srbija svrstala u red malobrojnih, razvijenih, država koje su usvojile ovakav dokument.

U ovoj oblasti može se prepoznati volja vlade za unapređivanje rodne ravnopravnosti, jer jedan od mehanizama za sprovođenje politike rodne ravnopravnosti u sektoru bezbednosti, predviđen NAP-om, su savetnici za rodnu ravnopravnost: "Njihov glavni zadatak će biti formulisanje preporuka i mera za uspostavljanje rodne ravnopravnosti u Ministarstvu odbrane, MUP, Upravi carina i Bezbednosno-informativnoj agenciji".⁸⁰⁷

Značaj ovih savetnika i savetnica se prepoznaje u tome što oni mogu raditi na razvijanju antidiskriminacione politike koje za cilj ima sprečavanje i sankcionisanje rodno zasnovane diskriminacije, kako unutar sektora bezbednosti (prema zaposlenima), tako i prema građanima/kama, korisnicima sistema bezbednosti (prema Gordani Odanović, istraživačica).

Na istoj konferenciji istaknuto je da je potrebno raditi na promeni koncepta bezbednosti u čijem središtu treba da bude pojedinac, kao i to da *gender mainstreaming* treba da postane deo sistema državne uprave (u ovo pitanje je uključena i potreba za edukacijom i osposobljavanjem kadrova koji će se baviti ovim temama).

807 <http://www.ccmr.bg.org/Novo/3960/Odrzan+je+okrugli+sto+o+uvodjenju+sa+vetnika+za+rodnu+ravnopravnost+u+sektor+bezbednosti+u+Srbiji.shtml>.

Zaključak i preporuke

Prava žena u Srbiji daleko su od zadovoljavajućih. Visok broj femicida (ubistava nad ženama), neadekvatna primena krivičnog zakonika kao i neadekvatne odredbe istog zakona, tiču se direktno nadležnih organa i situaciju je moguće promeniti, usvajanjem novih odredbi (Krivični zakonik) i doslednom primenom postojećih (Porodični zakon).

Sa druge strane, mizoginija se indukuje najviše posredstvom medija. Tako, list *Kurir* objavljuje i sledeće: "Čedomorke su uglavnom neobrazovane, dosta ograničene, ispoljavaju ono životinjsko u sebi, a nažalost, nazivaju se ljudima, smatraju stručnjaci"... Dr Milan Kostić, klinički psiholog i sudeski veštak, kaže da su čedomorke kod nas najčešće emocionalno nestabilne i nezrele osobe, nespремne na majčinstvo, i ne mogu da se suoče sa teškim životnim situacijama".⁸⁰⁸

Necenzurisanjem takvih sadržaja, srpsko društvo će još dugo imati konzervativn-patrijarhalne stavove u odnosu prema ženama i takozvanim porodičnim vrednostima – u procesu globalizacije masovni mediji imaju sve veću moć i porodica više nije glavni agens socijalizacije. Srpska pravoslavna crkva takođe utiče na promovisanje veoma konzervativnog modela položaja žene u društvu i njene ravnopravnosti.

Ekonomska i socijalna ugroženost: bez izlazne strategije

Poboljšanje ekonomske situacije, praćeno rastom bruto društvenog proizvoda od 1,5 odsto u odnosu na prethodnu godinu nije se osetilo u svakodnevnom životu građana. Projektovana inflacija od 6 odsto, već sredinom godine se pokazala neodrživom: kraj 2010, je doćekan sa najvišom inflacijom u regionu od 10,3 odsto. Uz to, Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ) je saopštila da je u decembru 2010, u Srbiji bilo 729.520 nezaposlenih, pri čemu su i drugi indikatori nezaposlenosti krajnje nepovoljni. Naime, čak 64,12 odsto ukupnog broja evidentiranih (467.740) je tražilo posao duže od 12 meseci, što se smatra dugotrajnom nezaposlenošću. Od tog broja, 55,24 odsto su žene.

Gledano prema starosti, najveće učešće u registrovanoj nezaposlenosti imaju lica od 25 do 29 godina, 13,29 odsto, a zatim lica od 30 do 34 godine, 12,46 odsto. Najviše nezaposlenih je bilo u regionima Šumadije i zapadne Srbije, 32,57 odsto ukupno registrovanih, a sledi Vojvodina sa 27,18 odsto. Enormno veliki broj mladih i žena bez posla, kao i činjenica da delovi zemlje koji su najpogodniji za poljoprivredne delatnosti vidljivo propadaju, nesumnjivo upućuje na zaključak da se na planu strateškog sagledavanja i delovanja nije postiglo mnogo. U svom izveštaju o ekonomskom oporavku u zemljama Zapadnog Balkana, i Evropska komisija navodi da je stopa nezaposlenosti u 2010, dostigla 20 procenata, mada je gubitak radnih mesta u drugoj polovini godine usporen, a stopa zaposlenosti stabilizovana na 47 odsto.

Da bi se ublažio problem nezaposlenosti među mladima, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja je, u saradnji sa Nacionalnom službom za zapošljavanje (NSZ), pokrenulo program "Prva šansa" kojim je predviđeno subvencionisanje poslodavaca koji zaposle mlade do 30 godina. Subvencije su se odnosile na doprinose i zarade, ali je program obavezivao poslodavca i nakon njegovog isteka. U situaciji smanjenog poslovanja i otežane

naplate, privatni poslodavci su lako izračunali da su pogodnosti ovog programa manje u odnosu na rizik, odnosno obavezu koju preuzimaju. To je verovatni razlog što se od 16.000 mladih, koliko je bilo predviđeno da program obuhvati, stiglo do 10.000 koji su zaista dobili šansu⁸⁰⁹. Otvoreno je pitanje, takođe, da li će i koliko njih dobiti stalno zaposlenje po okončanju programa. Ukoliko ne dođe do promene poslovnog ambijenta i rasta privrednih aktivnosti, malo je verovatno da će se nezaposlenost među mladima smanjiti. Na tu činjenicu oni reaguju tako što i dalje, pri svakom izjašnjavanju, većinom vide svoju budućnost u nekoj od razvijenih zapadnih država.

Početakom 2011. godine NSZ je raspisala nov konkurs za prijavljivanje na ovaj program, ali sudeći po učestalom pozivanju poslodavaca, izgleda da njihovo interesovanje nije preveliko. To ne treba da čudi ako se imaju u vidu realni problemi sa kojima se privreda i u 2011. godini suočava. Prognoze Evropske banke za obnovu i razvoj i Međunarodnog monetarnog fonda, da će privredni rast u Srbiji 2011. godini iznositi 3 odsto, mala su uteha za privrednike koji godinama upozoravaju na nepovoljan poslovni ambijent i nedostatak sistemskih ekonomskih mera. Saradnik Ekonomskog instituta u Beogradu Ivan Nikolić, jedan je od mnogih koji smatraju da su ekonomske prognoze za 2011. prilično obeshrabrujuće i da Srbiju očekuje godina sa puno izazova. On je izjavio da će "izazova će biti puno, jer je predizborna godina. Najavljeni su mnogi protesti i čitava armija ljudi traži veće plate, a ova Vlada tokom prethodne godine gotovo nikom nije rekla ne"⁸¹⁰.

Upravo ova konstatacija predstavlja razlog više za zabrinutost. Neodlučnost Vlade i stalno balansiranje između neophodnih ekonomskih mera i političkih pritisaka, dodatno je motivisalo ionako radikalizovane radnike. Tokom 2010. godine Srbiju su, u kontinuitetu, potresali manji ili veći štrajkovi. Polovinom avgusta, prema podacima Saveza samostalnih sindikata, u štrajku je bilo između 32 i 33 hiljade radnika, a prema zvaničnim podacima oko 180.000 zaposlenih nije primalo platu.⁸¹¹ Samo u prvih sedam

809 Blic, 23. novembar 2010.

810 Ekonometar br. 74, februar 2011.

811 B92, 14. avgust 2010. www.b92.net/info/vesti.

meseci, više od 50 preduzeća je bilo u štrajku, a radnici su u svojim zahtevima bili sve odlučniji i radikalniji. Ostaće zabeležen ekstremni potez Zorana Bulatovića iz tekstilnog kombinata „Raška“, koji je sebi odsekao prst i privukao pažnju celokupne javnosti, što je na kraju dovelo i do ispunjenja radničkih zahteva. Radnici fabrike „Partizan“ iz Kragujevca su štrajkovali glađu, a radnici fabrike „1. maj“ iz Lapova se lancima vezali za prugu i više dana blokirali međunarodni železnički saobraćaj. Sličnih primera je bilo još, a odlazaka u Beograd i protesta ispred Vlade, još više. Pritom, zahtevi svih štrajkača su bili manje-više isti. Radnici su tražili isplatu zaostalih plata, uplatu doprinosa kako bi povezali radni staž i ostvarili pravo na penziju, i pokretanje posla koji bi im omogućio elementarnu egzistenciju. Legitimnost njihovim potezima, u velikoj meri je dala sama Vlada. Neodlučnost i nesposobnost da se izbori sa korupcijom u sopstvenim redovima i među partijskim kadrovima, rasipanje novca na razne manifestacije i politički motivisane odluke koje javnost ne prihvata, zloupotrebe u javnim preduzećima, u postupcima javnih nabavki itd, opravdano iritiraju čak i one koji su najveći zagovornici proevropske politike.

Poput prethodnih godina, štrajkovi su pokazali i već poznate simptome slabosti razjedinjenih sindikata – nedostatak poverenja s jedne, i autoriteta s druge strane, bliskost sa političkim strankama, sklonost ka zakulisnim pregovorima u sprezi sa ličnim interesima pojedinih sindikalnih vođa itd. *Socijalno – ekonomski savet* takođe nije uspeo da se približi svojoj osnovnoj funkciji. Odgovornost za to leži pre svega, na državi, koja je i tokom 2010, isuviše dugo ignorisala socijalni dijalog kao instrument održavanja socijalnog mira i raspodele recesionog i tranzicijskog tereta na ravnomeran način. Na regionalnom okrugu pod nazivom „Socijalni dijalog u Jugoistočnoj Evropi“, državni sekretar ministarstva rada i socijalne politike Snežana Lakićević je istakla da bi socijalni dijalog trebalo razvijati na nacionalnom, ali i na lokalnom nivou, kako bi bio što uspešniji.⁸¹² U praksi, dijalog nije ostvaren na pravi način čak ni na nacionalnom nivou. O tome kako se sprovodio na lokalnom, najbolje svedoče sami događaji. Nijedan štrajk dužeg trajanja i većeg obima nije okončan zalaganjem lokalne samouprave. Naprotiv, predsednici opština i gradonačelnici

812 Beta, 6. septembar 2010. [www. SEEbiz.eu](http://www.SEEbiz.eu).

su eventualno svoju ulogu videli u obraćanju državnim funkcionerima, a još češće svojim partijskim centralama kako bi ovi rešili postojeći problem.

Praksa Vlade da urgentno rešava probleme kad oni eskaliraju, dugoročno je neodrživa i loša. To se najbolje pokazalo prilikom štrajka zaposlenih u prosveti, kojima su se jedno vreme pridružili i zaposleni u zdravstvu i policiji. Brojniji i bolje organizovani, oni su mesecima paralisali rad važnih javnih službi i isprovocirali dodatne podele u društvu. Kompromisi koji su na kraju učinjeni, ipak nisu neutralisali nezadovoljstvo javnog mnjenja koje ima sve manje razumevanja za mere i postupanje Vlade i ministarstava. Štrajk prosvetnih radnika pokazao je još jednu, opasnu i zabrinjavajuću dimenziju aktuelnog trenutka – ni zaposleni, ni Vlada, nisu imali tzv. izlaznu strategiju. Iako je globalna kriza dovela do sličnih situacija i u ekonomski jačim državama, u Srbiji bi dalje opstajanje i ponavljanje sličnih primera moglo da ima teške posledice u odnosu na evropske integracije, a time i po budućnost zemlje.

Nedovoljno i sporo oporavljanje privrede, uz visoku nezaposlenost koja je tokom godine uvećana zbog novih otpuštanja radnika, značajno je uticalo i na porast siromaštva. Krajem septembra, ministar za rad i socijalnu politiku Rasim Ljajić izjavio je da u Srbiji ima između 560.000 i 700.000 siromašnih. Najsiromašnije kategorije stanovništva, istakao je, su radnici stariji od 55 godina koji su ostali bez posla, samohrani roditelji, seoska staračka domaćinstva, višečlane porodice, porodice sa invalidnim licima, raseljena lica u kolektivnim centrima i penzioneri s najnižim primanjima". Istakao je takođe, da socijalnu pomoć prima 175.000 osoba, dok se u narednoj godini (2011) očekuje oko 250.000.⁸¹³

Savetnik predsednika Srbije za socijalna pitanja, prof. dr Gordana Matković, koja je u Đinđićevoj vladi bila na čelu ministarstva za socijalnu politiku, iznela je početkom ove godine alarmantne podatke o siromaštvu.⁸¹⁴ U 2010, je oko 650.000 ljudi bilo ispod ili na granici siromaštva, gotovo 600.000 bez posla, što je za 140.000 više nego na početku krize, a preko 100.000 više onih koji žive ispod linije siromaštva nego u 2009. Čak i među visokoobrazovanimima ima 1,7 odsto siromašnih. Istraživanja i studije

813 Kurir, 28. septembar 2010.

814 Večernje novosti, 11. januar 2011.

o siromaštvu nedvosmisleno ukazuju na to da su najsiromašnija etnička grupa Romi, što nije slučaj samo u Srbiji.

Ako se računa apsolutno siromaštvo, prema kriterijumima Svetske zdravstvene organizacije, na neophodnu minimalnu potrošnju hrane se dodaju minimalni troškovi za komunalije i higijenu. Pretvoreno u novac, to je oko 8000 dinara mesečno za jednočlano domaćinstvo, a nešto manje od 22.000 dinara za četvoročlano. Svi koji troše manje od toga spadaju u kategoriju siromašnih. Tokom krize, od 2009. godine, njihov broj se povećao za 20 odsto.

Pad standarda zbog krize zabeležen je, takođe, i u ekonomski jačim državama, uzrokujući i tamo porast siromaštva. Međutim, Srbija je uz ogromne napore uspela da broj siromašnih gotovo prepolovi u periodu od 2002. do 2007.godine, ali su najosetljivije grupe ostale ranjive i nije bilo dovoljno vremena da ekonomski ojačaju. Stoga su, pod naletom krize, upravo ove grupe ponovo skliznule u siromaštvo. Seosko stanovništvo, manje obrazovani, nezaposleni, stariji od 65 godina, deca do 14 godina i višečlane porodice, najteže su živeli u 2010. Treba imati u vidu i činjenicu da su cene osnovnih prehrambenih proizvoda i bezalkoholnih pića u Srbiji za oko 30 odsto niže od proseka Evropske unije,⁸¹⁵ pa podatak od oko 650.000 ljudi koji su živeli ispod ili na granici siromaštva, deluje još ozbiljnije i upozoravajuće.

Posebno zabrinjavaju podaci koji ukazuju da petinu od ukupno siromašnih čine deca. Gordana Matković kaže da je u Srbiji oko 120.000 dece koja su navikla na ishranu bez slatkiša, sokova, sladoleda, voća, mesa, pa čak i mleka. Oni nemaju igračke i knjige za školu, niti mogućnost da bilo gde izađu, nose staru i iznošenu odeću, nemaju za užinu, a njihovi roditelji se maksimalno odriču da bi im pružili bilo šta.⁸¹⁶ Ministar Rasim Ljajić je, govoreći o ovom problemu, rekao da država primenjuje tri mehanizma u poboljšanju materijalnog položaja dece. Pomoć za obezbeđenje porodice je u 2010, primalo 70.000 porodica i 110.000 pojedinaca, dečji dodatak 200.000 porodica i 384.000 mališana, i roditeljski dodatak 61.000 porodi-

815 Blic, 6. februar 2011.

816 Večernje novosti, 11. januar 2011.

ca.⁸¹⁷ Iako to nije dovoljno, da nije te pomoći stopa siromaštva kod dece bila bi značajno veća, prema nekim procenama i do osam odsto, rekao je Ljajić i dodao da su u najtežem položaju romska deca, deca sa sela i u institucijama, kao i deca sa smetnjama u razvoju. Među korisnicima narodnih kuhinja, u protekloj godini je bilo oko 2000 dece.

Ministarstvo rada i socijalne politike je, u više navrata, skrenulo pažnju i na loš položaj osoba sa invaliditetom, među kojima je više od 70 odsto siromašnih. Uprkos usvojenim zakonima čiji je cilj veće zapošljavanje ove kategorije stanovništva, do njihove implementacije nije došlo zbog krajnje nepovoljnog poslovnog ambijenta.

Još jedna marginalna grupa je bila, a i dalje je, posebno ugrožena. Prema podacima ministarstva, procenjuje se da u Srbiji ima između 50.000 i 100.000 građana koji nemaju nikakva primanja, a imaju više od 65 godina i nisu ostvarili pravo na penziju. Među njima su i najstariji koji žive u seoskim domaćinstvima i ne mogu da koriste usluge narodne kuhinje, a ne koriste ni neki drugi vid socijalne pomoći. U oktobru 2010, ministar Ljajić je najavio da će Ministarstvo nastojati da razvija uslugu pomoći gerontodomaćica i najstarijim stanovnicima u seoskim domaćinstvima, kao i da obezbedi dodatnih 50.000 prehrambeno-higijenskih paketa namenjenih lokalnim zajednicama.⁸¹⁸

Iako ne postoje tačni podaci o broju staračkih domaćinstava kojima je potrebna pomoć, na osnovu procena lokalnih zajednica se smatra da svaka četvrta stara osoba nije u stanju da sebi pripremi hranu, a svaka sedma ne može sama da održava higijenu. U ovom segmentu, plan Ministarstva je da se za tri godine razviju različiti oblici pomoći za najstarije u 80 opština i gradova u Srbiji. Za sada se govori o uslugama kao što su pomoć u kući, dnevne bolnice i klubovi za stare, ali bi u budućnosti trebalo razmišljati i o drugim oblicima pomoći. Za to su, osim finansijskih preduslova, neophodne i organizacione promene u sistemu socijalne zaštite i ustanovama, ali i u drugim ministarstvima koja moraju preuzeti svoj deo odgovornosti za sprovođenje socijalne politike. Naime, iako bi Vlada trebalo da

817 Večernje novosti, 4.oktobar 2010.

818 Ministarstvo rada i socijalne politike, Starije osobe više pogođene siromaštvom, 1. oktobar 2010. www.minrzs.gov.rs/arhiva/vesti.

deluje sinhronizovano u svim oblastima, uspešna i održiva socijalna politika je apsolutno uslovljena takvim pristupom. U suprotnom, njeni efekti su minimalni i/ili nedovoljni, a posledice po društvo, uključujući i političke, snažne i potencijalno razorne. Nijedna vlada do sada nije to dovoljno ozbiljno shvatila.

U prethodnoj godini, uprkos svim pomenutim problemima, nije bilo većih teškoća u izmirivanju različitih prava za najsiromašnije i socijalno ugrožene kategorije stanovništva (u oblasti boračko-invalidske zaštite, zaštite porodice i dece, kao i socijalne zaštite). Isplate su, u iznosu koji je predviđen, bile redovne, što je veoma važno za građane koji žive na egzistencijalnom minimumu.

Problematici položaja osoba sa invaliditetom je u poslednjih nekoliko godina posvećena velika pažnja u javnosti; najviši državni funkcioneri su obećali donošenje brojnih mera koje bi obezbedile pristup obrazovnom sistemu i zapošljavanju, kao i poboljšanje opštih životnih uslova za osobe sa invaliditetom i njihove porodice. Usvojena zakonska rešenja su uvela princip "pozitivne diskriminacije" i obavezu državi i pravnim subjektima, uz predviđene olakšice poslodavcima koji zaposle lice sa invaliditetom, da poboljšaju njihov položaj u društvu. Zapošljavanje osoba sa invaliditetom je svakako racionalnije, i u svakom pogledu bolje rešenje od njihovog višedecenijskog tretmana kao socijalnih slučajeva. U izradi zakona su učestvovali i predstavnici nekih udruženja osoba sa invaliditetom, što je takođe važno kao princip koji treba praktikovati. Iako je zapošljavanje omogućeno usvajanjem zakona, najveći broj ovih osoba i dalje pripada kategoriji izdržanih lica. Za veće zapošljavanje će, osim zakona i boljeg privrednog ambijenta, biti neophodna i stimulacija poslodavaca, ali i njihova veća kontrola. Takođe, neophodno je osmišljavanje programa prekvalifikacije i dodatnog školovanja odraslih, jer je najveći deo radno sposobnih osoba sa invaliditetom vrlo niskog stepena obrazovanja.

Nažalost, i redovno obrazovanje je i dalje nedostupno najvećem broju ovih lica. Usvajanjem novih rešenja u sistemu obrazovanja, u 2010, je, po prvi put, stvorena pretpostavka za školovanje dece i mladih u okviru redovnih škola. Iako nema tačnih podataka koliko je dece sa smetnjama u razvoju upisano u škole u septembru 2010, informacije nevladinih

organizacija i pojedini članci iz medija ukazuju da ih nije bilo previše. To se moglo i očekivati, s obzirom da mnogi roditelji nisu bili upoznati sa novom mogućnošću, a ni sve škole nisu bile spremne da prihvate ove đake. Uz to, treba imati u vidu da svakodnevni odlazak dece u školu pretpostavlja i potpuno drugačiju organizaciju unutar porodice, ali i škole, pa je logično očekivati da će proces uključivanja većeg broja dece i mladih sa smetnjama u razvoju u redovno školovanje biti postepen. U svakom slučaju, ovo je jedan od najvažnijih koraka koje je država preduzela na planu veće socijalne uključenosti.

Na kraju, činjenica je da za osobe sa invaliditetom nisu obezbeđene ni mnogo manje stvari, poput omogućavanja pristupa javnim institucijama i ustanovama. Uprkos zakonske obaveze, još uvek su prisutni slučajevi da i objekti koji su u fazi izgradnje nemaju adekvatne rampe koje obezbeđuju kretanje u invalidskim kolicima, ili uz pomoć drugih ortopedskih pomagala. Rekonstrukcija postojećih, starih objekata je takođe sporadična, a često i neprimerena. Mada se mnoge javne ustanove i institucije pravdaju nedostatkom finansijskih sredstava, u mnogim slučajevima to jednostavno nije istina. Društvo još uvek nije prihvatilo osobe sa invaliditetom kao ravnopravne članove, i to je problem na kome će i Ministarstvo, ali i svi drugi, morati da rade u budućnosti.

Nerešen problem je svakako, i materijalni položaj porodica koje imaju lice sa invaliditetom. Naime, opstanak takvog lica van institucije, u okviru porodice i zajednice, uslovljen je obezbeđivanjem materijalne podrške roditeljima od kojih bar jedan mora biti van radnog odnosa, kako bi bio u mogućnosti da brine o svom detetu. Kako je resorno ministarstvo u prethodnom periodu, pa i u 2010. godini, izdvojilo značajna sredstva za podršku hraniteljskim porodicama, opravdano se postavilo pitanje zašto se i biološke porodice ne pomažu bar na isti način. Nakon što je nekoliko roditelja privuklo medijsku i pažnju javnosti, iznošenjem potresnih priča o oduzimanju dece zbog lošeg socijalno-ekonomskog položaja i smeštaju u hraniteljske porodice, Ministarstvo je najavilo da će biološke porodice ubuduće podržati finansijski, ali i pronalaženjem drugih mogućnosti za njihovu veću stabilnost.

Na početku reforme socijalnog sistema ustanovljena je dinamika razvoja ovog važnog sektora, kako bi se transformisao u održiv i savremen model zaštite najosetljivijih grupa. Tom dinamikom je bilo predviđeno i usvajanje novog zakona o socijalnoj zaštiti, koji je trebalo da stupi na snagu početkom 2009. godine, nakon što bi prethodno bili stvoreni neophodni preduslovi za njegovu primenu. Nažalost, iako je Strategija razvoja socijalne zaštite na snazi od 2006, pošto ju je usvojila Vlada Srbije, ti preduslovi su se stvorili tek krajem 2010, kada je zakon ušao u skupštinsku proceduru.

Konačno, Zakon o socijalnoj zaštiti je usvojen 31. marta 2011.⁸¹⁹ Transformacija socijalnog sistema podrazumeva, između ostalog, deinstitucionalizaciju i decentralizaciju, dodatnu edukaciju zaposlenih, otvaranje novih objekata u okviru zajednice sa stručnim osobljem koje bi pružalo pomoć i podršku onima kojima je potrebna, bez izdvajanja iz prirodnog okruženja itd. Za potpuno ostvarenje takvih ciljeva neophodno je finansijsko, administrativno i legislativno jačanje i osamostaljivanje regiona i lokalnih uprava, promene u sistemu obrazovanja, zdravstva, kulture, sporta i drugih oblasti, do kojih nije došlo u potrebnoj meri. Zato će primena pojedinih odredaba Zakona u praksi biti nemoguća, a u nekim slučajevima samo delimična. Ipak, usvajanje Zakona je od izuzetne važnosti, jer se njime trasira put kojim će se ići u budućnosti. Nema sumnje da će Zakon biti menjan i dopunjavan, ali to je sasvim opravdano i svakako bolje rešenje od nepostojanja odgovarajuće legislative.

Resorno ministarstvo je uprkos subjektivnim i objektivnim ograničenjima, ipak učinilo mnogo na reformi socijalnog sistema. Najvažnije je svakako, to što su dijagnosticirani svi nedostaci starog sistema socijalne zaštite i ustanovljeni pravci i ciljevi ka kojima se teži. Da je bilo više podrške i razumevanja od drugih ministarstava, i rezultati bi bili bolji. Porast socijalnog nezadovoljstva i tenzija u 2009, i 2010, uticao je, izgleda, i na najvažnije političke subjekte da shvate svu ozbiljnost pretnji koje nosi sa sobom, pa su već sredinom 2010. godine istakli umanjeње socijalnih problema kao prioritetni zadatak Vlade. Tako se dogodilo da Ministarstvo rada i socijalne politike dobije više sredstava u budžetu za 2011, i to u

819 Sluđbeni glasnik Republike Srbije br.24/11.

situaciji kada je bio unapred limitiran zahtevima Međunarodnog monetarnog fonda. Sva ostala ministarstva su ostala uskraćena za manje ili veće iznose koje su potraživali. Izbori koji slede početkom 2012, će pokazati da li je aktuelna politička vlast prekasno shvatila poruku.

Zatvorski sistem

Zatvorski sistem u Srbiji predstavlja, u širem kontekstu, i paradigmu započetih, ali nedovršenih reformskih napora u poslednjih deset godina. Naime, nakon pobune⁸²⁰ 2001. godine u zatvorski sistem ušlo je na desetine organizacija, kako domaćih⁸²¹ tako i stranih. Posebnu i kontinuiranu pažnju reformama i unapređenju zatvorskog sistema u Srbiji pridaje Organizacija za bezbednost i saradnju (OEBS), kao i nekoliko domaćih nevladinih organizacija.⁸²² Nakon deset godina napora i rada na ovom polju, pozitivni rezultati su minimalni, što se konkretnim uvidom u stanje ljudskih prava osuđenih i zaposlenih, ali i uvidom u celokupni zatvorski sistem, najbolje vidi. Naime, u ovom odeljku biće opisano nekoliko sistemskih propusta, koje smo ustanovili tokom poseta nekolicini zatvora u Srbiji tokom 2010, i 2011. godine. Takođe, u ovom odeljku godišnjeg izveštaja biće prikazana i *studija slučaja*, kratki prikaz stanja ljudskih prava u Kazneno-popravnom zavodu za žene u Požarevcu.⁸²³ Primerom ovog zatvora (jedinog zavoda za žene u Srbiji) želeli smo da demonstriramo slabost sistema, teške propuste u oblasti ljudskih prava, koji se, nažalost, graniče sa torturom. Naime, situacija u KPZ za žene u Požarevcu se u odnosu na prvu posetu HOS 2003. godine, nije značajno promenila. Primedbe koje se nalaze u izveštaju HOS su iste. Dakako, tim HOS je tokom poslednje posete ovom zatvoru naišao na dodatno tešku situaciju. Uprkos pisanom izveštaju dostavljenog Upravi

820 Pobunu 2001. godine organizovale su nereformisane bezbednosne službe i podzemlje kao specifičan način pritiska na koaliciju DOS.

821 Stanjem ljudskih prava u zatvorima u Srbiji, osim HOS, bave još samo dve domaće NVO: Beogradski centar za ljudska prava i Centar za ljudska prava iz Niša.

822 Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (HOS) već deset godina prati stanje ljudskih prava u zatvorima u Srbiji. Od pobune u zatvorima širom Srbije 2001. godine Helsinški odbor kontinuirano, u okviru različitih projekata, prati reformu zatvorskog sistema, odnosno opšte stanje ljudskih prava u zatvorima. Sa aspekta ljudskih prava HOS vrši redovan monitoring, kako prava osuđenih i pritvorenih osoba, tako i poštovanje ljudskih prava ali i obaveza zaposlenih u kazneno-popravnom sistemu.

823 Kompletan izveštaj dostupan je na adresi: www.helsinki.org.rs.

za izvršenje sankcija, i uprkos medijskoj kampanji, situacija u ovoj ustanovi je nepromenjena.

Kazneno-popravni sistem u Srbiji sastoji se od ukupno 28 kaznenih institucija širom Srbije. Od ukupnog broja kaznenih institucija, 26 su klasični zatvori. Preostale dve institucije su posebnog tipa (Specijalna zatvorska bolnica u Beogradu i Vaspitno-popravni dom u Kruševcu). Od preostalog broja zatvora (njih 26), 17 ustanova pripada sistemu okružnih zatvora, dok preostalih 9 čine sistem kazneno-popravnih zavoda. Prema stepenu obezbeđenja i načinu postupanja sa osuđenima, zavodi su otvorenog, poluotvorenog, zatvorenog i zatvorenog tipa sa posebnim obezbeđenjem.

Problemi u zatvorskom sistemu su brojni i najčešće se tiču nedostatka finansijskih sredstava za ulaganje u infrastrukturu zatvora, odnosno u kvalitet života zatvorenika. Međutim, na ovom mestu nabrojaćemo nekoliko najozbiljnijih problema u sistemu, kao i nekoliko preporuka kako bi se ovi problemi mogli prevazići.

Prenaseljenost

Zatvorski sistem u Srbiji je neefikasan prvenstveno zbog *prenaseljenosti* zatvora. U dobrom delu zatvora u Srbiji kapaciteti smeštaja premašeni su i za više od 50 odsto. Najbolju ilustraciju predstavlja Okružni zatvor u Novom Sadu, čiji je kapacitet oko 350 mesta, dok se u trenutku naše posete u njemu nalazilo ukupno 620 pritvorenih i osuđenih lica.

Ukupan kapacitet zatvora u Srbiji je oko 6500 mesta, dok je u realnosti broj lica u njima trenutno prešao 11.000. Prenaseljenost predstavlja sistemski problem iz više razloga. Najpre, kvalitet života osuđenih i pritvorenih lica u Srbiji značajno je umanjen zbog prevelikog broja zatvorenika. Dodatno, rad stručnih službi je onemogućen sa ovako velikim brojem pritvorenih i osuđenih građana, čime se krajni cilj zatvorske kazne (resocijalizacija i uključenje u normalan život nakon izlaska iz kaznene ustanove) ne može postići.

Institucija pritvora

U ovom trenutku u zatvorima u Srbiji se nalazi između 3000 i 3500 ljudi na meri pritvora. Pritvor je mehanizam koga sudovi, u teoriji koriste kao nužnu meru kako bi se obezbedilo prisustvo bezbednosno nepouzdatih optuženika. Međutim, u Srbiji se mera pritvora, praktično koristi kao mera kazne, što predstavlja sistemsko kršenje ljudskih prava od strane sudova tj. države. Naime, za veliki broj pritvorenih lica, nakon suđenja određuje se kazna koja je ekvivalentna vremenu provedenom u pritvoru, čime se cela institucija pritvora obesmišljava. U ovom trenutku Srbija ima najveći broj pritvorenih lica u ovom delu sveta (najveći na tlu Evrope).

Uslovni otpust

Na osnovu pozitivnog zakonodavstva Republike Srbije predviđeno je da se svim osuđenim licima omogući uslovni otpust nakon dve trećine izdržane kazne (slično pravo imaju osuđeni za ratne zločine pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u Hagu). Ovaj uslov mogu iskoristiti osuđena lica koja ispune prethodno predviđene i zakonom utvrđene kriterijume (dobro vladanje tokom izdržavanje kazne, uspešno ostvarena resocijalizacija). Međutim, u praksi se manje od 15 procenata podnetih molbi osuđenih lica pozitivno rešava. Naime, za ovo postoji nekoliko razloga. Najpre, pre nekoliko godina je došlo do nekoliko (javnosti dobro poznatih) skandala vezanih za uslovni otpust. Najpoznatiji među njima je puštanje Milorada Bracanovića 2009. godine, na uslovnu slobodu. Bracanović, koji je osuđen za neprijavlivanje saznanja o ubistvu Ivana Stambolića i za neprijavlivanje saznanja o pokušaju ubistva Vuka Draškovića, pušten je na osnovu odluke suda. Sud je, sa druge strane, ovu odluku doneo poštujući mišljenje vaspitne službe KPZ Zabela u Požarevcu. Na kraju je Uprava za izvršenje krivičnih sankcija smenila upravnika KPZ Zabela, kao i načelnika Službe za prevaspitanje. Sve ovo dovelo je do konzervativnog odnosa zaposlenih u službama za prevaspitanje u odnosu na instituciju uslovnog otpusta. Zbog toga, kad osuđena osoba zatraži uslovni otpust, mišljenje vaspitne službe zatvora najčešće bude negativno, tj. konstatuje

se da je proces resocijalizacije u toku. Sudovi, prilikom donošenja mišljenja, ukoliko budu obavešteni da je *resocijalizacija u toku*, nikada ne donose pozitivno mišljenje o uslovnom otpustu za osuđeno lice.

Međutim, za nefunkcionisanje uslovnog otpusta najveću odgovornost snose sami sudovi. Poznavaoци sudske prakse smatraju da sudovi ne praktikuju instituciju uslovnog otpusta (posebno u poslednjih nekoliko godina) pre svega, zbog straha sudija da bi im puštanje nekog osuđenika na uslovnu slobodu moglo doneti neprilike prilikom procesa reizbora. Beogradski centar za ljudska prava, na osnovu Zakona o dostupnosti informacija od javnog značaja, došao je do posebno zanimljivih podataka o politici sudova širom Srbije prema osuđenim licima i mogućnosti uslovnog otpusta. Naime, veći broj sudova odbija gotovo 80–90 odsto podnetih molbi, premda postoji nekoliko viših i okružnih sudova u Srbiji čiji rad treba pohvaliti (Okružni sud u Loznici). Sa druge strane, neki sudovi, poput Višeg suda u Pančevu, u 2010. godini odbili su 97 odsto svih podnetih molbi za uslovni otpust.

Alternativno izvršenje sankcija

I mada je u medijima pompezno najavljivano, alternativno izvršenje sankcija u praksi se još uvek ne sprovodi. U trenutku pisanja ovog izveštaja samo jedna osoba osuđena je na izvršavanje zatvorske kazne putem elektronskog nadzora (narukvice); međutim, s obzirom na to da ova kazna nije pravosnažna, izvršenje još uvek nije počelo. Takođe, alternativno izdržavanje kazne radom u nekim javnim preduzećima (na primer, gradskom zelenilu i sl.) još uvek nije započelo.

Loš položaj zaposlenih u zatvorima

Osim osuđenih lica, primetno je da u zatvorskom sistemu i zaposleni trpe značajno ugrožavanje ljudskih prava. Naime, uslovi za rad u gotovo svim zatvorima u Srbiji su izrazito loši. Zaposleni u zatvorima, osim što rade sa posebno teškom i rizičnom populacijom, nedovoljno su plaćeni i izloženi nepotrebnom stresu, ali i prekovremenom radu. Prekovremeni

rad, loša oprema, i neobično teški uslovi rada posebno se odnose na službu obezbeđenja. Primetno je da prema pripadnicima ove službe (koji su mesečno, u proseku, plaćeni između 200 i 250 evra) postoji ozbiljno kršenje kolektivnog ugovora o radu. Naime, pripadnici ove službe u proseku rade između 50 i 55 sati nedeljno, što predstavlja kršenje radnog prava, ali i ugrožavanje zdravstvenog položaja pripadnika službe obezbeđenja.

Studija slučaja : Kazneno popravni zavod za žene u Požarevcu

“Kazneno popravni zavod za žene u Požarevcu” predstavlja deo izveštaja koga je HOS priredio nakon posete ovoj ustanovi. Ceo uzveštaj moguće je pročitati na www.helsinki.org.rs.

Datum posete: 6. I 7. jul 2010. godine

Tip ustanove: poluotvorena

Kapacitet: oko 177

Broj osuđenica: krivično 221 i prekršajno 12

Nema pritvora

I – Kvalitet i uslovi života

Arhitektonsko-tehnički uslovi, opremljenost, ventilacija i osvetljenje, sanitarni uslovi i higijena

Činjenica da je Kazneno-popravni zavod za žene u Požarevcu jedina ustanova u Srbiji u koju se upućuju žene osuđene na zatvorsku kaznu, uz brojne specifičnosti koje bi trebalo da proizilaze iz toga, razlog su da tim Helsinškog odbora za ljudska prava (HOS) ovoj ustanovi uvek posvećuje posebnu pažnju.

Imajući u vidu izveštaje o prethodnim posetama, može se zaključiti da su uslovi u zatvoru još uvek daleko od primerenih, iako su preduzete neke mere na održavanju i renoviranju Zavoda. Treba imati u vidu da su neke zgrade KPZ za žene u Požarevcu među najstarijim u sistemu za izvršavanje

krivičnih sankcija Republike Srbije. Osnovna zgrada je stara 136 godina, a od izgradnje samo je dva puta značajnije rekonstruisana (1911, i 1971. godine).

Odeljenje za prekršajno kažnjene ne ispunjava ni minimum uslova za human smeštaj žena, bez obzira što se one, u proseku, tu zadržavaju oko 30 dana. Među njima je značajan broj povratnica, a velika fluktuacija svakako doprinosi bržem ruiniranju prostorija. Međutim, to apsolutno ne može da bude opravdanje za krajnju zapuštenost i očajne uslove kakvi su trenutno. Značajno bolji uslovi su u otvorenom odeljenju, kao i u delu namenjenom trudnicama i majkama sa malom decom. Trpezarija je takođe, renovirana i deluje čisto i uredno.

Dodatan problem sa aspekta arhitektonsko-tehničkih uslova predstavlja loše stanje svih instalacija. Neposredno pre posete HOS u zatvoru je izbio manji požar (zbog kvara na elektro-instalacijama), međutim, zahvaljujući prisebnosti osuđenica i dežurne komandirke (pripadnice službe obezbeđenja) požar je brzo ugašen, bez posledica po bezbednost i zdravlje osuđenica i zaposlenih. Ne treba posebno naglašavati da je dotok svežeg vazduha i prirodnog svetla nedovoljan, dok je veštačko osvetljenje u najvećem delu zatvora veoma slabo.

Zbog prenaseljenosti u Zavodu ima problema oko održavanja lične higijene. Primera radi, u paviljonu IV, 70 žena je raspoređeno na dva toaleta i dve tuš kabine. Činjenicu da neke žene ne dobijaju sredstva za održavanje lične higijene uprava je obrazložila štednjom, smatrajući da „imućnije“ osuđenice, koje dobijaju novac i pakete, mogu same da obezbede ono što im je potrebno. Iako imamo razumevanja za finansijske probleme države, ova praksa ne može da se opravda i sve osuđenice moraju da dobiju osnovne higijenske proizvode.

Za održavanje toaleta osuđenice jednom nedeljno dobijaju sonu kiselinu, što svakako nije dovoljno. Sanitarna oprema je u nekim toaletima u veoma lošem stanju, a privatnost nije svuda obezbeđena.

KPZ poseduje vešeraj sa tri veš mašine (dve manje i jedna velika), koje služe za pranje posteljine. Osuđenice svoje stvari peru ručno, što je, do pre nekoliko godina, podrazumevalo isključivo pranje hladnom vodom, ali je povezivanjem na toplovod ovaj problem rešen. Međutim, u vreme naše

posete KPZ, voda na česmama je bila hladna (jer je prestala sezona grejanja), a nedovoljno je bojlera koji se, pri tom, planski uključuju zbog slabih instalacija. Od nadležnih nismo dobili adekvatno objašnjenje zašto svaka osuđenica mora ručno da pere sopstveni veš, a još je rigidnije pravilo da osuđenice ne smeju tuđ veš prostru da na sušenje. Jedna žena nam je ispričala da, zbog radne obaveze, nije mogla da prostre svoj veš nekoliko dana; druga je imala isti problem jer se razbolela, pa je opran veš stajao mokat dok nije smogla snage da ustane. Nejasno je da li nadležni ovakav tretman smatraju vrstom radne terapije, ili je reč o nečijoj ličnoj volji i vežbanju discipline? Smatramo da bi ručno pranje veša moglo biti ponuđeno kao opcija osuđenicama, ali se svakako može organizovati i kao radna aktivnost koja bi onda morala biti plaćena. Pretpostavka da je žena obavezna da čisti i pere duboko je povezana sa mizoginijom, čak i ako nema svesti o tome. Osim toga, neverovatno je da su svi zatvori za muškarce uspeli da organizuju službu vešeraja (uključujući i peglanje i šnajderske prepravke) kao radnu aktivnost, a da jedini ženski zatvor „podrazumeva“ ovaj posao kao prirodan za žene. Za zabranu da se žene međusobno pomažu, nema argumenata.

U Zavodu je propisan i kod oblačenja, što je još jedna nelogičnost. Objasnjeno nam je da su žene “osetljive” na svoj izgled, pa se uniformnim oblačenjem sprečavaju tenzije i negativna osećanja koja bi se pojavila zbog imovinskih razlika među osuđenicama. Zato se u stroge prekršaje ubraja nenošenje zatvorske odeće. U trenutku naše posete spoljna temperatura je bila iznad 30 stepeni Celzijusa, što je osuđenicama predstavljalo očit problem. One su, inače, obavezne da nose jednu istu uniformu tokom cele godine, bez obzira na vremenske prilike, što je u suprotnosti sa Evropskim zatvorskim pravilima. U ustanovi postoji skromno opremljena prostorija za frizerske usluge, ali nismo videli nijednu ženu sa urednom kosom. Briga o ličnom izgledu predstavlja veoma važan elemenat u postupku izgradnje i jačanja samopouzdanja, i vraćanja izgubljenog dostojanstva. Takođe, u nizu strogo definisanih pravila, i pripadnicama službe obezbeđenja strogo se nalaže da sve vreme (osim kada sede) nose službenu kapu, što pri visokim vrućinama predstavlja veliki problem i ugrožava njihovo zdravlje. Neodrživost datih objašnjenja nije potrebno posebno komentarisati, ali

odsustvo senzibiliteta za specifičnosti žena, i nedostatak kreativnijeg rešavanja njihovih potreba i problema (pa i u funkciji resocijalizacije), svakako su razlog za ozbiljno preispitivanje svrhe ovakvih zatvorskih pravila.

Medicinska nega zatvorenika

Više osuđenica se žalilo na odnos jedne, po ugovoru o delu angažovane doktorke, u smislu da nedovoljno ozbiljno shvata njihove zdravstvene probleme i da ih, shodno tome, leči neadekvatno blagom terapijom, preporučujući im najčešće čajeve i obloge od kamilice. Ovom prilikom nemamo nameru da procenjujemo da li je u ovim slučajevima zaista ordinirana preblaga terapija, ili postoji izražena sklonost medikamentima od strane osuđenica, već koristimo ovaj primer da ukažemo na to da je provera ovakvih i sličnih pritužbi na adekvatan način nemoguća. Razlog za to je to što medicinska služba u celom zatvorskom sistemu ne predstavlja samostalnu jedinicu već je deo pojedinačnih ustanova, pa pritužbe ovog tipa bivaju upućene upravniku ili njegovom zameniku (koji je u ovoj ustanovi direktno nadređen medicinskom osoblju), koji nemaju nikakvo medicinsko obrazovanje, pa su zbog toga nekompetentni za bilo kakav vid kontrole, ali i organizacije rada medicinske službe.

I dalje najveći zdravstveni problem predstavljaju bolesti zavisnosti. Početkom jula u ustanovi su bile 22 alkoholičarke i oko 70 narkomanki. Zdravstvene navike ove populacije vrlo slikovito opisuje i anamnestički podatak da, od oko 230 žena samo tri nisu pušači. U ustanovi se sprovodi metadonska terapija onih osuđenica, koje su je započele na slobodi (najčešće ih ima oko 5-6, a u trenutku posete, 4). Nažalost, osim metadonske terapije nema nikakvog drugog terapijskog rada sa ovim pacijentima. U ustanovu dolaze dva neuropsihijatra (ukupno četiri puta mesečno) i na godišnjem nivou obave oko 600 pregleda, ali se i dalje obavlja samo farmakološki način terapije, bez drugih psihoterapeutskih aktivnosti.

Najviše zabrinutosti izazvao je podatak da je u više navrata posle samopovređivanja bila sprovedena mera usamljivanja sa vezivanjem. Vezivanje je ponekad trajalo i 48 sati, a izvođeno je tako da su vezivane obe ruke i obe noge, s tim da je osuđenica odvezivana za obavljanje lične higijene i uzimanje obroka. Mera usamljivanja i pojačanog nadzora ima smisla

u ovakvim situacijama, ali u trenutku kada je prošao već prilično dug vremenski period od samopovređivanja, u kome je žena odvedena i vraćena sa pružanja hirurške pomoći, ne nalazimo dovoljno medicinskih razloga za dodatno vezivanje. Ukoliko postoji i dalje visok stepen agresivnosti i autoagresivnosti mnogo je primerenije iskoristiti odlazak u Zdravstveni centar i smestiti je privremeno na odeljenje psihijatrije. Ova mera je svaki put uredno praćena od strane neuropsihijatra, potpisanom saglasnošću u kojoj piše da se dozvoljava usamljivanje i da se pacijentkinja po potrebi može vezati. Nalazimo da je ovakva vrsta saglasnosti neprihvatljiva, jer se procena potrebe za vezivanjem ostavlja zatvorskom osoblju koje je za to nekompetentno. Dakle, vezivanje može izričito tražiti neuropsihijatar i ono mora biti u potpunosti medicinski indikovano, a trajanje vezivanja što kraće, najčešće dok se ne postigne dejstvo farmakoloških sredstava. Dužinu trajanja takođe određuje isključivo neuropsihijatar (ne duže od 48 h). Ovako kako je primenjivana u ovoj ustanovi, mera vezivanja predstavlja u potpunosti neprihvatljivo stavljanje medicinske službe u funkciju disciplinovanja zatvorenica, što se mora na svaki mogući način izbeći.

U ustanovi tradicionalno postoji dobar odnos prema trudnim zatvorenicama, a, potom i prema njihovim bebama koje provedu prvu godinu života uz majku i za to vreme dobiju materijalnu i medicinsku pomoć. U trenutku ove posete, u ustanovi su bile dve bebe i dve trudnice u poslednjem trimestru trudnoće. Međutim, većina osuđenica se žalila da su se, po ustaljenoj proceduri prijavile za odlazak ginekologu, ali da ne znaju razlog zašto nisu pozvane. Takođe, bilo je pritužbi oko usluga koje osuđenice smatraju da treba da su besplatne, a rečeno im je da moraju da ih plate.

Jedini zatvor za žene nema nijedno sanitetsko vozilo. Bez obzira što je ustanova locirana u gradu, sve veći broj osuđenica, od kojih su mnoge lošeg zdravlja i pre dolaska na odsluženje kazne, apsolutno zahteva bar jedan sanitet za hitne slučajeve.

II – Bezbednost

U poslednjih godinu dana u ovoj ustanovi nije zabeležen ni jedan slučaj bekstva tj. pokušaja bekstva, ali ni pokušaja dostavljanja zabranjenih predmeta-supstanci kroz poštu ili na druge načine. Očito da su psihologija

i temperament ženskih osuđenica drastično različiti od muškaraca, pa smatramo da treba preduzeti ozbiljne korake za humanizaciju prostora i života u zatvoru, i osmisлити prikladnija rešenja za kontrolu bezbednosti.

Statistika incidenata u poslednjih 6 meseci govori da je bilo 6 napada na osuđenice (međusobne tuče) i 4 samopovređivanja. Sam broj nije alarmantan, ali vrsta incidenata ukazuje da pojedine osuđenice deprivacije i trpljenje kanališu agresijom, i to bilo ka drugim osuđenicama, ili ka sebi. U tom smislu, možda bi efikasnije bilo fokus pažnje usmeriti na uzroke i probleme koji dovode do određenih incidenata, te raditi na njihovom otklanjanju, odnosno prevenciji sukoba i samopovređivanja, a ne samo na kažnjavanje osuđenica. – Vrlo problematičnim smatramo tretiranje bolesnih i starijih žena. I od njih se očekuje ustajanje i obaranje glave i pogleda ka podu prilikom prolaska nekog od zaposlenih. Osim toga, starijim i bolesnim osuđenicama potreban je pisani dopust zatvorske lekarke, ukoliko preko dana žele da se odmaraju u svom krevetu. U isto vreme, ukoliko poseduju ovakav dopust, zabranjeno im je da sede ili da se kreću po sobi, već mogu isključivo da leže u krevetu! Jedna žena koja ima probleme sa kičmom, objasnila nam je koliko joj je teško i bolno da neprestano leži; ako bi ustala i šetala, rizikuje da bude vraćena na rad i druge obavezne aktivnosti, što nikako nije u stanju. Ovakav tretman predstavlja ozbiljno kršenje ljudskih prava i zakona, i može se okarakterisati kao mučenje, a takođe i kao nečovečno i ponižavajuće postupanje.

– Postupanje sa paketima daleko je rigoroznije nego u mnogim, daleko problematičnijim zatvorima. Naime, služba obezbeđenja otvara apsolutno svaki predmet koji se nalazi u paketu (uključujući i konzerviranu hranu). Usled toga se većina ovih artikala može smatrati neupotrebljivim, posebno kad se radi o lako kvarljivim namirnicama. I mada u ZIKS-u ne postoje prepreke za ovakvo postupanje, moramo naglasiti da je veliki broj osuđenica iz ekonomski depriviranih sredina i porodica, te je ovako olako uništavanje njihovog privatnog vlasništva neracionalno i neopravdano. Podsećamo da u paketima, već duže vreme, nije pronađen ni jedan nedozvoljeni predmet ili supstanca.

– Uprava ove ustanove se ponosi činjenicom da u svom radu ne koristi meru samice, ali se stiče utisak da se odsustvo ove mere kompenzuje

vezivanjem osuđenica. Na ovaj problem smo već skrenuli pažnju, a potvrdile su ga i same osuđenice. Tokom 2010. godine je zabeleženo ukupno 12 primena mere prinude. Uprava kaže da se mera vezivanja koristi samo kod samopovređivanja, dok osuđenice tvrde suprotno. U 2009. godini je zabeleženo 26 slučajeva vezivanja, na 24h, razlog: samopovređivanje.

Zaključci i preporuke

- Hitno napraviti operativnu strategiju za depopulaciju zatvorskog sistema. Uključiti sudove, ministarstvo pravde i stručnu javnost u proces depopulacije.
- Omogućiti pravičan pristup instituciji uslovnog otpusta, animirati sudove da se primerenije i u razumnom roku odnose prema molbama osuđenih lica za uslovni otpust.
- Stimulisati osoblje koje pokazuje maksimalnu angažovanost i efikasnost u okviru svojih zadataka.
- Organizovati stalne edukacije u skladu sa stvarnim potrebama zaposlenih u sistemu krivičnih sankcija i uključiti sve zaposlene.
- Rukovoditi se principom participacije zaposlenih u donošenju zakonskih i drugih značajnih rešenja koja se direktno ili indirektno tiču poboljšanja prakse.
- Planirati psihosocijalne programe za prevenciju sindroma izgaranja osoblja i u okviru različitih službi redovno ih sprovoditi.
- Hitno povećati broj pripadnika službe obezbeđenja u svim zatvorima u Srbiji.

X – REGIONALNI IZAZOVI

Zaostajanje Vojvodine

I nakon deset godina od oktobarskog prevrata 2000. godine Vojvodina nije odmakla u rešavanju svog statusa. Nakon usvajanja Statuta „nastala je tišina o Vojvodini“, iako je umesto stvarne, dobila „fasadnu autonomiju“. Vojvođansko pitanje je skrajnuto, a dijalog o Vojvodini je gotovo nestao, jer politički život u Vojvodini ne postoji, već se samo simulira.⁸²⁴

Šandor Egereši, predsednik vojvođanske skupštine, izneo je podatke o tome da Vojvodina više nije najrazvijeniji deo Srbije i da se nalazi u sve gorem položaju. Industrijska proizvodnja u 2010, nije dostigla ni polovinu iz 1990, a BDP po glavi stanovnika je prvi put ispod proseka Srbije za 4,8 odsto. Budžet Vojvodine u iznosu od 600 miliona eura možda može, po rečima Egerešija, sprečiti dalje propadanje Vojvodine, ali se nikako ne bi mogao nazvati razvojnim. Vojvodina je dovedena u situaciju da se kandiduje za sredstva iz državnog budžeta koja su namenjena nedovoljno razvijenim regionima.⁸²⁵

Donošenje zakona o imovini i finansiranju Vojvodine, kao i suštinska decentralizacija i regionalizacija Srbije je jedini izlaz za Vojvodinu.⁸²⁶ Mit o Vojvodini kao lokomotivi je srušen zahvaljujući otporu koji Beograd pruža decentralizaciji⁸²⁷. Ta činjenica nije podstakla pokrajinske političa-

824 „Gde je danas Vojvodina“. Saopštenje Đorđa Subotića, predsednika Vojvođanskog kluba, na govornici Kluba (septembar 2010).

825 „Vojvodina stigla među nerazvijene“, Dnevnik, 10. april 2010. Po rečima Vladimira Pandurova, zamenika pokrajinskog sekretara za međunarodnu saradnju, pokrajinska administracija će insistirati da taj novac i dobije.

826 „Vojvodina u sve gorem položaju“, Dnevnik, 28. decembar 2010. Egereši je ubeden da sto najbogatijih ratnih profitera i tajkuna imaju veću imovinu od budžeta Srbije (oko sedam miliona eura), a da pojedini od njih raspoložu većim kapitalom od budžeta pokrajine.

827 Mit o bogatoj Vojvodini zvanično je srušen, konstatovao je advokat Jankov. „Konačno je pala maska sa Beograda. Beograd ostvaruje više od polovine BDP cele republike! Vojvodina nije nikakva lokomotiva razvoja, ona ostvaruje samo 43 odsto od vrednosti koja se stvara u Beogradu“. „Srušen mit o bogatoj Vojvodini“, www.autonomija.info .

re da godišnjicu obeleže odlučnijim i radikalnijim zalaganjem za interese Vojvodine.

Prethodnih godina vojvođanski političari su često isticali da je Vojvodina najjači adut Srbije na putu ka Evropskoj uniji i da je tako percipiraju i u Briselu. Šandor Egereši smatra da je krajnje vreme da to uvidi i Srbija.⁸²⁸ Otvaranje vojvođanske kancelarije u Briselu korak je ka bržem integrisanju Vojvodine u evropske integracije.

Pokrajinski funkcioneri nisu preuzeli nadležnosti predviđene novim statutom Vojvodine. Rokovi su stalno odlagani i za sada je ostalo da će preuzimanje biti okončano do kraja mandata sadašnje vlade.

Maksima zadata krajem osamdesetih godina, „ili će Srbija biti jedinstvena, ili je neće biti“, dominantna je i sada u političkim elitama, i to ne samo u opoziciji. Aktualne garantije autonomije liče na smokvin list, rekao je Komšić, jer pokrajinska samouprava zavisi od vrhova partijskih kartela i promenljive volje većine u državnom parlamentu.⁸²⁹

Autonomija i dalje osporavana u Beogradu

Unutar srbijanske elite postoji izvesna doza straha i podozrenja kada je o Vojvodini reč. Jovan Komšić, profesor novosadskog Univerziteta, smatra da elita nema rešenja za konkretne probleme, ali ni interes da institucionalizuje autonomiju Vojvodine. Sve dok je u prilici da usporava podelu moći politička elita u Beogradu ona će, po Komšićevom sudu, odbijati da svoju moć deli sa drugima.⁸³⁰ Jedno od sredstava koje joj u tom pogledu stoji na raspolaganju odnosi se na pitanje imovine i finansiranja pokrajine.

Bojan Pajić, predsednik vojvodjanske Vlade, ima drugačiji stav i smatra da „Vojvodina ne može biti razočarana postignutim“, jer su razlike u odnosu na doba Miloševićeve vladavine „neosporne i dramatične“. On je podsetio da „nismo imali na raspolaganju punu deceniju, jer nisu sve te godine bile ispunjene ni reformskim procesima, ni ozbiljnom željom da

828 „Prepoznati smo u Briselu, ali ne i u Srbiji“, Dnevnik, 31. oktobar 2010.

829 Profesor Jovan Komšić u „Prepoznati smo u Briselu, ali ne i u Srbiji“, Dnevnik, 31. oktobar 2010.

830 „Politički monopoli strahuju od Vojvodine“, www.autonomija.info.

se promene učine“. Koštunica i njegov DSS su brzo našli zajednički jezik sa Miloševićevim režimom, a to je, po rečima vojvođanskog premijera, dovelo do usporavanja reformi, a nakon Đinđićevog ubistva i do njihovog zaustavljanja. Nema sumnje, istakao je Pajtić, da su se promene mogle odvijati brže, kada unutar stranaka koje čine većinu u republičkom parlamentu ne bi bilo određenih kolebanja.⁸³¹

Sredinom devedesetih godina opštinama i pokrajinama je oduzeta imovina da bi se, između ostalog, opozicija lišila važnih upravljačkih resursa, pošto je u najvećim gradovima i lokalnim samoupravama tada osvojila vlast. Iako je vraćanje imovine spadalo u ključna obećanja demokratske opozicije, ta imovina još uvek nije vraćena, što čelnim ljudima u opštinama stvara niz nepotrebnih problema. Primer opštine Apatin je rečita ilustracija. Naime, u opštini već dve godine ne mogu da započnu sa izgradnjom pijace, jer je za to potrebno prikupiti dozvole od pet različitih ministarstava. Kada su, zahvaljujući intervenciji predsednice republičke Skupštine, čelnici opštine uspeali da pribave i poslednje dve dozvole, ispostavilo se da je ostaloj dokumentaciji istekao rok važnosti. Opstrukcije idu do apsurdna. Ž. Smiljanić, predsednik opštine Apatin, navodi još jedan primer: „Teško je i poverovati do kakvog je apsurdna došla centralizacija države. Kada u Domu zdravlja u Apatinu spremačica ode u penziju, ne možemo da angažujemo novu dok Ministarstvo zdravlja ne da saglasnost“.⁸³²

Svesni važnosti zakona o povratku imovine, kako za razvoj opština, privlačenje investitora i planiranje, tako i u pogledu zapošljavanja i povećanja prihoda, pokrajinski funkcioneri su u više navrata zahtevali da se što

831 „Demokrate nisu promenile odnos prema Vojvodini“, Dnevnik, 3. oktobar 2010.

832 „Vratite imovinu gradovima i opštinama“, Dnevnik, 3-5. april 2010. Po rečima Živorada Smiljanića, predsednika opštine Apatin, Srbija je verovatno „jedina zemlja na svetu gde opštine i gradovi nemaju svoju imovinu, a republička administracija, koja o toj imovini odlučuje, bukvalno je katastrofalna“. Slično iskustvo prisutno je i u Paraćinu. Tamošnji gradonačelnik je nedavno pregovarao sa investitorima iz Turske koji su bili voljni da u Paraćinu otvore fabriku, ali po modelu zajedničkog ulaganja, što je podrazumevalo da opština sa svoje strane uloži objekte. „Mi nemamo opštinsku imovinu i taj model ulaganja za nas je nemoguć. Tako samo teramo investitore“, izjavio je Saša Paunović, gradonačelnik Paraćina. „Zašto se Beograd boji lokalne matematike“, Dnevnik, 27. septembar 2010.

pre donesu zakoni o javnoj svojini i finansiranju Vojvodine. Tokom godine, u više navrata u javnosti je i pominjano da će se o pitanju povratka imovine raspravljati na jesenjem zasedanju parlamenta, ali se to nije dogodilo. Početkom godine Poslanička grupa G17 plus uputila je u skupštinu *Predlog zakona o javnoj svojini*, ali je rasprava o tom predlogu izostala. U javnosti je pominjano i da je Ministarstvo finansija formiralo radnu grupu za izradu nacrtu zakona o javnoj svojini, odnosno da je i LSV preuzela obavezu da sačini pomenute zakonske predloge. Na pitanje zašto se o izradi pomenutih predloga čuti, Bojan Kostreš potpredsednik LSV, je izjavio da se intezivno komunicira, ali „ispod radara“, jer se na taj način želi izbeći situacija u kojoj se, svojevremeno, našao Statut Vojvodine, te da će javnost biti upoznata sa predlozima tek kada se postigne konsenzus oko najvećeg broja pitanja.⁸³³ Pošto taj konsenzus još uvek nije postignut,⁸³⁴ opštine u Vojvodini, kao i ona sama, ostaju bez važnog instrumenta kojim bi mogli uticati na vlastiti razvoj i smanjiti zaostajanje u odnosu na Beograd.

Decentralizacija i regionalizacija

U martu 2010. godine vlada Srbije je formirala *Nacionalni savet za decentralizaciju*⁸³⁵ sa ciljem da pripremi strategiju decentralizacije, ali Savet, uprkos glasnim zalaganjima da ovaj proces počne što pre, još nije objavio svoj predlog, a razlog za to je opstrukcija Saveta od strane ministara u srbijskoj vladi. Aleksandar Popov, koordinator ekspertskog tima Saveta,

833 „Vojvodina ne čuti, već se o imovini razgovara ‘ispod radara’“, www.autonomija.info.

834 Nije jasno zbog čega nema saglasnosti, kada sve stranke iz vladajuće koalicije govore o potrebi povraćaja imovine. U celoj ovoj priči, po rečima Saše Popova, direktora Centra za regionalizam, ima previše foliranja: „Jer, ne postoji nikakva opozicija ili neki drugi objektivni razlog koji vladajuću koaliciju koči da konačno iznedri taj zakonski akt. Samo od njihove volje zavisi da li će učiniti ono što i oni sami javno proklamuju...“. „Umesto decentralizacije cirkus“, www.autonomija.info.

835 Predsednik Saveta je Nenad Čanak, a članovi Božidar Đelić, Mlađan Dinkić, Svetozar Čiplić, Milan Marković, Milica Delević, Bojan Pajtić, Šandor Egereši, Nenad Milenković, Željko Ožegović, Dragan Marković, Miloš Simonović, Milena Popović – Subić, Saša Milenić, Meho Mahmutović, Boško Ničić i Ragmi Mustafa.

smatra da, „ukoliko se nastave bojkot i opstrukcija Saveta od članova vlade... neće biti smisla da mi nastavimo svoj rad“.⁸³⁶

Kao i u slučaju zakona o povraćaju imovine, ni u pogledu decentralizacije i regionalizacije ne postoji politički konsenzus, pa je i „decentralizacija na dugačkom štapu“. Po rečima Milana Nikolića, direktora Centra za proučavanje alternativa, još uvek nije vreme za decentralizaciju – najpre zbog toga što se pitanje Kosova još uvek politički eksploatiše, zatim što u nepovoljnim ekonomskim uslovima vladajućoj koaliciji ne odgovara da se tim pitanjem bavi i, napokon, zbog radikalizaciji prilika u Sandžaku.⁸³⁷

Izražavajući sumnju u stvarne namere vladajućih struktura da ozbiljno priđu decentralizaciji, Popov je ukazao i na obeshrabrujuće poruke koje se sa vrha vlasti plasiraju u javnost. Ova primedba se pre svega odnosi na izjave i upozorenja predsednika Republike Borisa Tadića da procesi decentralizacije i regionalizacije ne smeju da dovedu do stvaranja mini država na teritoriji Srbije: „Zato je moja obaveza kao predsednika Srbije da pitanje decentralizacije i regionalizacije postavim na nižem nivou važnosti od pitanja očuvanja integriteta zemlje“. Po Tadićevom mišljenju za osmišljavanje valjanog modela decentralizacije i regionalizacije potrebno je „najmanje pet godina i tako će se 2015. verovatno steći uslovi za zakonske i ustavne promene“.⁸³⁸

Milan Marković, ministar za državnu upravu i lokalnu samoupravu, smatra da su decentralizacija i regionalizacija veoma ozbiljne stvari i upozorio je da pod pritiskom demagogije i populizma možemo doći u situaciju da uradimo nešto nepromišljeno i kompromitujemo ovo što sada imamo. Ne sporeći važnost pitanja teritorijalne organizacije države, Marković je poručio da se to pitanje, ipak, neće u bliskoj budućnosti naći u žiži političkog interesovanja, jer „naš neravnomerni regionalni razvoj nije posledica

836 „Obeshrabrujuće ponašanje predstavnika vlasti“, Dnevnik, 29. april 2010. Za portal autonomija.info Popov je izjavio da mu se čini da je „odluka Vlade da formira ovaj Savet bio samo markentinški potez, ili, pak, jedan od dnevno-političkih ustupaka nekim partnerima u vlasti, bez stvarne namere da se u tom pogledu nešto i učini“.

837 „Decentralizacija još na dugačkom štapu“, Dnevnik, 17. septembar 2010.

838 „Regionalizacijom neće biti stvorene mini države“.

nepostojanja regiona. To nema nikakve veze⁸³⁹. Da ne bi donosili nepromišljene odluke treba, smatra Marković, da sednemo, da vidimo šta bi ti regionu nosili i da li su nam uopšte potrebni.⁸⁴⁰

Poput predsednika Tadića i Vojislav Koštunica, šef DSS, je zabrinut za teritorijalni integritet zemlje. Koštunica je zatražio da se odustane od pogubne ideje da se Srbija razgrađuje na regione, jer je jedini pravi put kojim ona treba da ide razvoj lokalne samouprave, a ne izmišljanje regiona kao patuljastih kvazidržava.⁸⁴¹ Da Srbiji nije potrebna regionalizacija smatra i Nenad Popović, potpredsednik DSS. Regionalizacija je osuđena na neuspeh, a kada bismo regione pravili u nacionalno mešovitim sredinama imali bismo, upozorava Popović, pobunu.⁸⁴²

Vladimir Ilić, zamenik predsednika G17 plus, izneo je suprotno mišljenje. Separatizam se, smatra on, javlja ako se godinama i decenijama ignorišu specifične potrebe delova zemlje i građana koji žive u njima, jer ti ljudi tada doživljavaju državu kao neprijateljsku i to je ono što ih frustrira, a ne frustrira ih kada im ponudite nadležnosti, sredstva, mogućnost da se razvijaju i imaju direktan pristup evropskim fondovima.⁸⁴³ Mlađan Dinkić takođe smatra da bi se Srbija znatno brže razvijala ako bi se odluke donosile u opštinama i regionima. Predstavljajući Nacrt platforme za regionalizaciju i decentralizaciju Srbije Dinkić je izjavio da sadašnji „centralizovani sistem dovodi do toga da bogate opštine budu još bogatije, a siromašne još siromašnije“, da centralizovani sistem treba menjati, i da Srbija mora da se konstituiše kao regionalizovana država.⁸⁴⁴

839 „Možda nam ne treba regionalizacija“, Dnevnik, 12. april 2010.

840 Isto.

841 „Regioni su pogubni za Srbiju“, Press, 29. novembar 2010. „Moramo“, poručio je V. Koštunica, „da se okrenemo razvoju naših gradova i naših sela, da ostavimo EU i NATO da rešavaju svoje brige. Srbija ima dovoljno svojih problema da ne mora da rešava tuđe“.

842 „Da li nam je potrebna regionalizacija“, Politika, 13. decembar 2010.

843 Isto.

844 „Dinkić traži Srbiju regiona“, Press, 2. novembar 2010. Predstavljajući Nacrt Dinkić je zatražio promenu ustava, ukidanje postojećih okruga, podelu Srbije na sedam regiona, smanjenje broja poslanika, stvaranje veća regiona i povećanje broja opština.

Međutim, Dinkićev pristup regionalizacije ima ozbiljna osporavanja. Tako je Bojan Kostreš (LSV) izjavio: „Čudi me naprasna briga G17 plus za regione, jer ne vidim da tu brigu iskazuju i delovanjem u vlasti“.⁸⁴⁵ Sličnog je mišljenja i Čedomir Jovanović, šef LDP: „Kada je o konceptu regionalizacije reč, onda njega (Dinkića) i njegovu politiku... vidim kao jednu od najvećih prepreka za ozbiljnu regionalizaciju zemlje. Šest godina Dinkić sedi u vladi, a nije omogućio vraćanje imovine lokalnim samoupravama“.⁸⁴⁶ Ni izmeštanje institucija izvan Beograda,⁸⁴⁷ što je najavljivano kao uvod u decentralizaciju, nije prošlo bez kritika. U javnosti je takav potez okvalifikovan kao populizam G17 plus i „odvrćanje pažnje od suštinskih problema. Od toga da li će neko ministarstvo, agencija, fond ili neka druga institucija biti izmešteni iz Beograda u neki drugi grad u Srbiji niko neće“, po mišljenju Saše Popova, „živeti bolje, niti će to pojeftiniti državu“.⁸⁴⁸

Vesna Pešić (LDP) takođe je iznela oštre kritike na Dinkićev pristup: „to je primitivizam, a ne decentralizacija“, jer „vi teritorijalno izmeštanje nekih službi nazivate dekoncentracijom moći, i decentralizacijom. To nije tačno. Dekoncentracija moći nije teritorijalno pitanje, niti pitanje mesta sedišta neke službe, nego je to oduzimanje moći od onih koji su je koncentrisali u svojim rukama. Koncentracija moći je u rukama Dinkića, koji će i dalje o svemu odlučivati, bilo da otrči do Niša, bilo da sedi u Beogradu... Da ste hteli dekoncentraciju moći, a i regionalnu decentralizaciju, onda biste napravili novi Fond za razvoj za Južnu Srbiju, koji bi vodili ta-

845 „Imamo poplavu lažnih regionalista“, Dnevnik, 28. oktobar 2010.

846 „Dinkić je prepreka za regionalizaciju“, Dnevnik, 3. novembar 2010. Komentare o poplavi lažnih i neiskrenih regionalista, Tomislav Stantić, predsednik pokrajinskog odbora G17 plus, ocenio je kao smešno i čisto politikantstvo: „Mislim da je stvar u tome da su URS imali snage da prvi iznesu u javnost jednu sveobuhvatnu platformu i da ovo pitanje postave kao društveni prioritet. Većina stranaka o regionalizaciji priča, ali mi smo jedini koji su to pitanje stavili na prvo mesto“.

847 U Nišu je otvoreno sedište Fonda za razvoj, Agencija za osiguranje i finansiranje izvoza će biti izmeštena u Užice, a Nacionalna služba za zapošljavanje u Kragujevac. U Zaječaru je otvorena filijala Nacionalne agencije za regionalni razvoj. Dekoncentracija vlasti je potrebna zato što četiri petine građana, po Dinkićevim rečima, živi izvan Beograda, a u Beogradu su skoncentrisane sve državne institucije.

848 „Umesto decentralizacije – cirkus“, www.autonomija.info.

mošniji ljudi potpuno nezavisno od ministra Dinkića“. Interes G17 plus za decentralizaciju Srbije Pešićeva je objasnila potrebom da se „pošto poto ostane na vlasti“. „Vi zloupotrebljavate ‘svoje ministarstvo’ tako što izigravate nekakvu regionalizaciju, i to premeštanjem onih službi koje ‘vama pripadaju’... To što vi radite ja smatram udarom na politički sistem u Srbiji“.⁸⁴⁹

Promena Ustava

Da bi se Srbija definisala kao regionalizovana i decentralizovana država, u kojoj bi Vojvodina imala nadležnosti u zakonodavnoj, sudskoj i izvršnoj vlasti, kao i precizno određenu imovinu i prihode, potrebno je promeniti postojeći Ustav. Samo kroz promenu ustava moguće je otkloniti manjakvosti – politički sistem, odnos međunarodnog i unutrašnjeg prava,⁸⁵⁰ broj poslanika u republičkoj skupštini,⁸⁵¹ preambula⁸⁵² i ustavna definicija Srbije,⁸⁵³ evropske integracije.⁸⁵⁴

849 „Dosegljivi Mlađan Dinkić“, *www.pescanik*.

850 „Menjaćemo ustav“, *Danas*, 13. decembar 2010. Odnos između unutrašnjeg i međunarodnog prava, kao jedan od razloga za promenu ustava pomenuo je Vlatko Ratković, predsednik Zakonodavnog odbora Narodne skupštine.

851 SNS je pokrenula peticiju kojom se traži smanjenje broja poslanika, jer je 250 poslanika za Srbiju previše, a na čemu insistira i SPO. U DS, takođe, smatraju da je brojka od 250 poslanika prevelika. Sredinom januara SNS je predala potpise više od 300.000 građana koji podržavaju inicijativu da se promeni Ustav Srbije kako bi se broj poslanika smanjio za polovinu.

852 Dok je na snazi preambula Ustava nema, smatraju u LDP, rešenja za Kosovo. „Različito o promeni Ustava“, *RTS*, 13. decembar 2010.

853 Ustavna definicija Srbije kao države Srba i ostalih građana mora, po rečima Bojana Kostreša, da se promeni, jer vodi segregaciji. „Novi ustav 2012.“, *Danas*, 29. oktobar 2010.

854 „Novi ustav 2012“, *Danas*, 29. oktobar 2010. Na tvrdnju Bojana Kostreša reagovala je Jelena Trivan, potparolka DS: „Niko iz EU ne uslovljava Srbiju da promeni Ustav... Do promene Ustava može doći samo zbog unutrašnjih potreba. To, međutim, nije ni decentralizacija, koja je već u najvišem aktu definisana, ali ni blanko ostavke koje se, takođe, mogu regulisati zakonskim aktima na nižem nivou“. „Ustav nije uslov za Evropu“, *Danas*, 29. oktobar 2010.

O promeni Ustava govore i stranke na vlasti, ali i one u opoziciji. Problem je, međutim, u tome što svaka od njih iznosi svoje razloge za ustavne promene. Većina političkih aktera se slaže da su promene neminovne, ali izražava sumnju da su one moguće pre isteka mandata sadašnje vladajuće koalicije.⁸⁵⁵ Za razliku od njih, DSS i SRS se protive bilo kakvim promenama Ustava. Dragan Todorović, potpredsednik SRS ističe: „U ovoj priči o izmenama ustava najbolje se vidi ko su pioni Amerike. Predlozi su razni, ali je suština ukidanje preambule“, a cilj je da se Srbija odrekne Kosova i Metohije.⁸⁵⁶ Sličnog je mišljenja i potpredsednik DSS Slobodan Samardžić, koji tvrdi da su inicijative za promenu ustava posledica pritiska iz inostranstva, upravo zbog preambule ustava.⁸⁵⁷

Sem odricanja od Kosova i Metohije, radikali su u zahtevima za promenu ustava, prepoznali i ideju o Vojvodini kao posebnoj federalnoj jedinici. „DS i njeni politički sateliti... zadužili su predsednika LSV Nenada Čanka da, uz pomoć ekipe profesora novosadskog Pravnog fakulteta, pod plaštom ustavnih promena, od Vojvodine načine federalnu jedinicu“. Na konferenciji za medije na kojoj je izneo pomenuto upozorenje Milorad Mirčić, potpredsednik SRS, je rekao da su i Čanak i profesori „od ranije u javnosti poznati po svojim separatističkim idejama“. Predstavnik radikala je naglasio da ista ekipa radi i na integrisanju Vojvodine u Dunavski region, a da tužilaštvo i ostali državni organi o tome čute, „jer su i sami deo vlasti koja, iza navodnih promena Ustava, radi na razbijanju države“.⁸⁵⁸

Spekulacije o postojanju separatizma u Vojvodini, Bojan Pajtić je ocenio kao „notornu besmislicu“, bez ikakvog uporišta u stvarnosti. „Pominjanje odvajanja Vojvodine, u kojoj je više od dve trećine stanovništva srpsko, u istoj je ravni kao i tvrdnja da u Šumadiji jača separatizam. Dakle radi se o notornoj besmislici“.⁸⁵⁹ Pojedini političari, rekao je Pajtić, manipulišu

855 „Ustavne promene da, ali ne u ovom mandatu“, Dnevnik, 2. novembar 2010.

856 „Svako ima svoju meru ustava“, Večernje novosti, 18. decembar 2010.

857 Isto.

858 „Od Vojvodine se stvara federalna jedinica u Srbiji“, RTS, 13. decembar 2010.

859 „Vojvođanski separatizam ne postoji“, www.autonomija.info. Čak je i mišljenje Međunarodnog suda pravde o tome da li je deklaracija Kosova o nezavisnosti u skladu sa međunarodnim pravom poslužila za „manipulisane emocijama“.

emocijama građana i zloupotrebljavaju činjenicu da su građani osetljivi na dezintegraciju države, pošto su poslednje dve decenije bili svedoci krvavog raspada SFRJ, odlaska Crne Gore i jednostrane secesije Kosova.

Dunavska strategija Vojvodine

Dunavskom strategijom će biti obuhvaćene zemlje koje se već nalaze u EU, ali i one koje će se tek naći u Uniji. Sama strategija se bazira na četiri stuba – transport i veze, očuvanje životne sredine, socio-ekonomski razvoj i jačanje institucionalnih kapaciteta u regionu. S obzirom na činjenicu da dužina Dunava kroz Srbiju iznosi 588 km, što je četvrtina plovnosti reke, Srbija se geografski nametnula kao država koja, po rečima koordinatora za Dunavsku strategiju u kabinetu potpredsednika Vlade Božidara Đelića, Vuka Dapčevića, očekuje velike benefite od Dunavske strategije.⁸⁶⁰

Cilj Dunavske strategije je veći prosperitet, bezbednost i mir stanovnika regiona, a suština u unapređenju Dunava kao transportnog koridora.

.....

Tako je Goran Knežević, funkcioner SNS, izjavio: „Ako Međunarodni sud pravde potvrdi da je Kosovo imalo pravo na secesiju ono se, po analogiji, može tumačiti i kao pravo Vojvodine, jer su KiM i Vojvodina imali isti ustavni položaj i u SFRJ, i u SRJ, odnosno u Srbiji“. Danas, 5. mart 2010. Šandor Egereši je odbacio bilo kakvu mogućnost povezivanja Vojvodine sa kosovskim problemom: „Ne treba praviti problem kad problem ne postoji“. O ovom pitanju oglosio se i Jelko Kacin, specijalni izvestilac EP za Srbiju: „Nema spekulacija o Vojvodini i nema poređenja s Kosovom. Vojvodina je deo Srbije, u Vojvodini veliku većinu čine Srbi (...) Ljudi u Vojvodini žele pre svega ekonomsku autonomiju i ko god povezuje tu težnju s Kosovom, nanosi im štetu, baš kao i oni koji bi da raspravljaju o Vojvodini tamo gde se priča o Kosovu“. „Poređenje štetno za sve“, Dnevnik, 3 mart 2010.

860 „Rađanje novog makroregiona“, Dnevnik, 5. decembar 2010. Efekti korišćenja Dunava su višestruki i ogledaju se i u smanjenju gužvi, buke, saobraćajnih nesreća i zagađenja okoline, pošto transport tone robe kamionom na udaljenost od 100 km zahteva četiri puta više energije, nego istovetan transport rečnim putem. Stvaranje Dunavskog regiona inicirano je pre sedam godina u razgovorima zvaničnika nemačkog grada Ulma i Skupštine Vojvodine. Šandor Egereši spada među najupornije zagovornike stvaranja Dunavskog regiona i izabran je prošle godine za potpredsednika Saveta podunavskih gradova i regiona. Inače, Evropska komisija je usvojila Dunavsku strategiju, a očekuje se da će je Savet EU i EP usvojiti sredinom naredne godine, u vreme mađarskog predsedavanja EU.

Svake godine prekomorski transport između Evropa i Azije, po rečima Vladimira Pandurova, raste za više od 10 odsto i procenjeno je da bi u narednoj deceniji mogao biti utrostručen, čime bi se značajno povećali troškovi najvećih zapadnoevropskih luka u Antverpenu, Roterdamu i Hamburgu, a to bi negativno uticalo na konkurentnost Evrope. Rešenje je pronađeno u alternativnoj luci u Rumuniji preko koje bi se transportovala velika količina kontejnerske robe do odredišta u Srednjoj i Zapadnoj Evropi.

Vojvodina se u izradu Dunavske strategije nije uključila iz separatističkih razloga, nego zato što je u formiranju Dunavskog regiona, kao jednog od najznačajnijih evropskih razvojnih projekata, prepoznala šansu da potvrdi svoju evropsku politiku i, kao ravnopravni partner, igra aktivnu ulogu u evropskim integracijama.⁸⁶¹

Kancelarija u Briselu

Vojvodina očekuje veliku korist od otvaranja kancelarije u Briselu, ali i od bržeg transfera nadležnosti. Otvaranje kancelarije u Briselu je, takođe, bilo predmet kontroverzi u javnosti, jer konzervativan deo političkih aktera nije u tome prepoznao nameru vlasti da u pokrajinu privuče investicije, nego želju da se lobira za nezavisnost Vojvodine, odnosno korak ka „cepanje države i urušavanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta Srbije“. Po rečima Marine Četojević, poslanice SRS, otvaranje kancelarije u Briselu nageštava da je „možda i Vojvodina jedna zasebna država“.⁸⁶²

Slične optužbe su svojevremeno izricane i povodom grba, zastave, himne, statuta, Razvojne banke, odnosno vojvođanske Akademije nauka, pa su pokrajinske vlasti otvaranje briselske kancelarije odložile i vezale za dobijanje statusa kandidata za članstvo Srbije u EU, pravdajući takvu odluku, a zapravo povlačenje pred nacionalistima, velikim troškovima održavanja

861 „Dunav jeste za sve nas luka nade, partnerstva, prijateljstva, mira“, izjavio je Egereši. „Dunavska strategija je strateški prioritet Vojvodine“, www.predsednikskupstine-apv.rs.

862 „Kancelarija u Briselu veliki trošak“, Dnevnikm 21. septembar 2010. Poslanica Četojević smatra da bi otvaranje kancelarije predstavljao veliki trošak, pa je optužila pokrajinske vlasti za neodgovorno i rasipničko raspolaganje budžetskim sredstvima.

kancelarije.⁸⁶³ Budući da je sticanje statusa kandidata proces koji traje najmanje dve godine, pokrajinske vlasti su, uprkos ranijim obećanjima, odlučile da kancelariju otvore ranije nego što su to najavljivale.

U novembru su Bojan Pajtić i šef diplomatije Vuk Jeremić izjavili da će kancelarija Vojvodine u Briselu biti otvorena početkom januara. Odlukom pokrajinske vlade Predrag Novikov, direktor pokrajinskog fonda „Evropski poslovi“, je ovlašćen da obavi pravne i sve druge poslove vezane za registraciju, otvaranje i poslovanje predstavništva Vojvodine u Briselu. Tom prilikom je rečeno da bi kancelarija mogla biti otvorena u drugoj polovini januara, po uslovom da Vlada Srbije u narednih nekoliko dana dostavi svoju saglasnost, što se ipak, nije dogodilo.⁸⁶⁴

863 Dok Srbije ne stekne status kandidata, otvaranje predstavništva Vojvodine u Briselu ne bi, po mišljenju Bojana Pajtića, „imalo svrhu, jer ne bismo imali pun pristup evropskim fondovima i predstavništvo bi mnogo više koštalo nego što bi donosilo sredstava. U uslovima svetske krize, to bi bilo pravo rasipništvo“. Među vojvođanskim koalicionim partnerima nije bilo saglasnosti oko toga kada bi trebalo otvoriti kancelariju. Pozivanje na troškove kancelarije nije posve ubedljiv argument, budući da su vojvođanski funkcioneri izjavljivali da su partnerske regije besplatno nudile kancelarije. Egereši i Novikov su pominjali Istru, Baden Virmtenberg i vladu Štajerske, koja je osim prostorija svoje kancelarije, ponudila i dostupnost svog poslovnog kruga. „Vojvodini na raspolaganje kancelarija Vlade Štajerske“, Danas, 16. septembar 2010. Uostalom, Istra je svoju kancelariju otvorila i ne obazirući se mnogo na pitanje statusa kandidata Hrvatske. Za pet godina koliko postoji kancelarija, u Istru je ušlo oko 20 miliona eura, a na njeno servisiranje potrošeno 40 puta manje novca, samo pola miliona eura. Ne čekajući na kandidaturu i grad Kragujevac je najavio svoju kancelariju u Briselu: „Zahvaljujući saradnji sa češkim južnomoravskim regionom, u njihovom predstavništvu u Briselu dodelili su nam kancelariju, naravno besplatno, a na raspolaganju nam je i sva njihova pomoć i dosadašnje iskustvo“, izjavila je Borka Tomić, buduća šefica tog ofisa. „Ekonomska logika na politički pogon“, Dnevnik, 15. august 2010. Posle Vojvodine i Kragujevca, prečicom ka EU kreću i Valjevo, kao i osam opština borskog i zaječarskog okruga. Niško predstavništvo će biti smešteno u prostorijama Asocijacije lokalnih agencija za demokratiju, a istočne Srbije u nekoj od nemačkih regija. „Srpski gradovi otvaraju kancelarije u Briselu“, Večernje novosti, 19. novembar 2010. Inače, gradsko veće Birmingema je prvo otvorilo svoj ofis u Briselu još 1984. godine, a za njim su sledili i drugi. Danas u Briselu 317 regiona i gradova ima svoja predstavništva.

864 „Vojvodina još čeka kancelariju u Briselu“, Večernje novosti, 27. decembar 2010. Nije nam stigao ni jedan negativan signal iz Beograda, pa pretpostavljamo, rekao je P. Novikov, da je u pitanju zauzetost Vlade drugim stvarima, poput budžeta.

Dogovorom Pajtića i Jeremića sedište vojvođanskog ofisa će biti u Misiji Srbije pri EU i njemu će biti ustupljen ceo jedan sprat.⁸⁶⁵ Na primedbe opozicije da je predstavništvo suviše skupo i da Vojvodina to sebi u ovoj situaciji ne može da priušti, Novikov je odgovorio da je trošak našeg odsustva još veći, jer time umanjujemo svoje šanse za korišćenje novih evropskih fondova: „Već sada sa sigurnošću mogu da tvrdim da će na svaki uloženi dinar u predstavništvo u Briselu, iz evropskih fondova Vojvodina dobiti bar deset dinara“.⁸⁶⁶ Najavljen kao budući šef predstavništva, Novikov je izjavio da će „prioritet kancelarije biti privlačenje što više investicija u Vojvodinu i Srbiju. Imaćemo mogućnost da lobiramo za te investicije u mnogim evropskim regijama s kojima Vojvodina već ima sporazume o saradnji – u Italiji, Nemačkoj i Austriji. Promovišaćemo i naše turističke i obrazovne potencijale“.⁸⁶⁷ Onima koji u predstavništvu Vojvodine vide izraz vojvođanskog separatizma, Novikov je poručio da time, zapravo, napadaju nove evropske projekte u oblasti izgradnje i modernizacije puteva, mostova, deponija, tehnoloških parkova, škola i otvaranja novih radnih mesta.⁸⁶⁸

Od pomenute volje zavisi i usvajanje onih zakona (o imovini i finansiranju)⁸⁶⁹ kojima bi se zaokružio status Pokrajine garantovan Ustavom, ali i preuzimanje novih nadležnosti. Nećemo preuzeti nijednu novu nad-

865 „Može li Vojvodina u Bulevar regenta?“, *www.dnevnik.rs*. U ovom novinskom članku postavlja se pitanje da li se kancelarija Vojvodine može naći u istoj zgradi sa Misijom i ambasadam Srbije. Pozivanjem na neimenovani izvor u Ministarstvu spoljnih poslova, u članku se ističe da su „diplomatsko-konzularna predstavništva, po Bečkoj konvenciji, oslobođena plaćanja poreza u zemlji domaćinu, ali su se obavezala na to da samo ona mogu biti u zgradi, tako da se još uvek ne zna da li je moguće da se u istoj zgradi nađe i kancelarija Vojvodine“.

866 „Na svaki dinar troška u Vojvodinu će stići deset“, *Dnevnik*, 29. novembar 2010. Da bismo došli do tog cilja potrebne su nam dve godine. U kancelariji će raditi svega tri-četiri čoveka, rekao je Novikov.

867 „Brisel prečica do fondova“, *Večernje novosti*, 7. decembar 2010.

868 „U Brisel idu profesionalci“, *Dnevnik*, 7. novembar 2010.

869 Bez zakona o finansiranju Pokrajine ne može se zamisliti dugoročno planiranje, kaže Jovica Đukić, pokrajinski sekretar za finansije. On je rekao da bi se usvajanjem zakona izbegle političke tenzije koje prate usvajanje budžeta, jer se uvek polemiše oko toga da li će se poštovati ustavni minimum od sedam procenata za APV.

ležnost, poručio je u maju Šandor Egereši, sve dok te nadležnosti ne budu finansijski pokrivena; jer bi sve drugo bilo neodgovorno i vodilo bi degradaciji pokrajinske administracije. Ohrabreni stupanjem na snagu Statuta, pokrajinski funkcioneri su najavljivali da će preuzimanje nadležnosti biti okončano za šest meseci. Kasnije je taj rok produžen na godinu dana, a potom je rečeno da će on biti okončan do kraja mandata sadašnje vlade.

Glavnog 'krivca' za spori transfer nadležnosti Bojan Kostreš je video u Vladi Srbije, koja nije blagovremeno usvojila potrebne zakone, dok je Dragoslav Petrović (DS) izjavljivao da je transfer posve u skladu sa realnim procenama i da nisu bili u pravu oni koji su mislili da se sve može obaviti za nekoliko nedelja, ali ni oni koji su smatrali da se taj posao neće nikada obaviti.⁸⁷⁰

Pitanje nadležnosti postavilo se i povodom inicijative Lige socijaldemokrata Vojvodine da se osnuje Pokrajinski zavod za statistiku. „Zbog preuzimanja novih nadležnosti, zbog planiranja i izrade strateških dokumenata pokrajinske administracije neophodno je da se vodi“, po rečima Maje Sedlarević, potpredsednice Skupštine Vojvodine, „i statistika na nivou Vojvodine“.⁸⁷¹ Ligaši su isticali da osnivanje zavoda ima svoje utemeljenje u Ustavu i Statutu i da je osnivanje zavoda, koji je ranije postojao, ali je ukinut 1991. godine, potrebno kako bi smo znali „koliko Vojvodina proizvodi, zarađuje i sa koliko novca učestvuje u budžetu države.

„Zavod bi“, po rečima B. Kostreša, „brzo opravdao ulaganja i omogućio da se dobiju statistički pokazatelji koji su neophodni za kreiranje ekonomskog prostora i upravljanje razvojem“.⁸⁷² S druge strane, zavod ne bi trebalo da bude, naglasio je Kostreš, paralelna i dupla institucija u odnosu na Republički zavod, već da mu pomogne u boljoj i kvalitetnijoj obradi podataka.

870 „U Vladi zadovoljni, ali u Skupštini nisu“, Blic, 8 oktobar 2010. Bojan Pajtić je izjavio da su prenete dve trećine nadležnosti, ali je Maja Sedlarević, potpredsednica Skupštine APV, postavila pitanje na koji se broj od 153 nadležnosti te dve trećine odnose. Nezadovoljna brzinom preuzimanja nadležnosti, ona je ocenila da je ovakvo stanje nedopustivo i da ne može biti ni na koji način opravdano.

871 „Vojvođanska statistika ima šanse“, Dnevnik, 2. oktobar 2010.

872 „Liga traži vojvođansku statistiku“, www.politika.rs

Dragan Vukmirović, direktor Republičkog zavoda za statistiku, smatra da „nema razloga za osnivanje vojvođanskog pokrajinskog zavoda“. Na primedbe LSV da nije moguće dobiti podatke za Vojvodinu i njen BDP, a što je važno i za političke odnose između pokrajine i republike, Vukmirović je izjavio da zavod za to do sada nije imao mandat po zakonu i da takvi podaci do sada nisu rađeni ne samo za Vojvodinu, nego ni za Beograd, ali ni za centralnu Srbiju: „Jednostavno izvori podataka nisu to omogućavali, ali će to vrlo brzo biti moguće“.⁸⁷³

Dragoslav Petrović (DS) takođe ima primedbe na rad Republičkog zavoda, kako dinamikom kojom se ažuriraju podaci, tako i njihovom dostupnošću. Petrović, međutim, smatra da „sada nije momenat za otvaranje te teme, jer smo ušli u proceduru preuzimanja novih nadležnosti“, kao i da nije jedino rešenje u osnivanju nove institucije.⁸⁷⁴ Ištvan Pastor iz SVM ocenjuje da formiranje pokrajinskog zavoda za statistiku nije moguće na prepad, niti bez izmene Zakona o prenosu nadležnosti. On međutim, ističe da je „to ozbiljna tema oko koje bi trebalo da se postigne konsenzus na vojvođanskom nivou. To jeste vojvođanski interes, ali ne bi bilo dobro da se ova tema ‘troši’ samo za nekakvo dnevno-političko talasanje“.⁸⁷⁵

873 „Nema razloga za osnivanje pokrajinskog zavoda“, Nacionalni građanski, 5. oktobar 2010.

874 Petrović je rekao da nije protiv pokrajinskog zavoda, ali da nije jedino rešenje u tome da se osnuje nova institucija. Sve države imaju centralizovanu statistiku, pa čak i EU ima Evrostat, poručio je Miladin Kovačević, zamenik direktora Republičkog zavoda. „Statistika je veoma osetljiv informatički sistem u kome mora da postoji hijerarhija (...) Zbog toga bi bio potpuni presedan da postoje dva zavoda, odnosno da realne statistike postoje paritetno“. „Liga traži vojvođansku statistiku“, www.politika.rs.

875 „Otežavajuće okolnosti za vojvođansku statistiku“, Dnevnik, 20. septembar 2010. Za uspešnu realizaciju inicijative LSV bila je neophodna podrška i saglasnost SVM i DS. Demokrate su smatrale da bi realizacija ove inicijative bila skopčana sa problemima, pošto je ideja o pokrajinskom zavodu izostala iz Zakona o prenosu nadležnosti. U G17 plus su, takođe, smatrali da nema potrebe za konstituisanjem posebnog zavoda. Iz LSV su poručili da im stavovi G17plus i SPS nisu važni, jer ih ne smatraju dugogodišnjim koalicionim partnerima. „Otežavajuće okolnosti za vojvođansku statistiku“, Dnevnik, 20. septembar 2010.

Dvojne funkcije

Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije, između ostalog, predviđa ukidanje dvojnih funkcija koje najviše ugrožavaju podelu vlasti i vladavinu prava. Povodom ukidanja dvojnih funkcija došlo je do burnih reakcija, kako u republičkom, tako i u pokrajinskom parlamentu. Naime, jedan broj vojvođanskih poslanika je, u skladu sa zakonom o Agenciji za borbu protiv korupcije, trebalo do 1. aprila 2010, da donese odluku koju će od funkcija da zadrži.⁸⁷⁶ Međutim, 20 poslanika je odbilo da se povinuje zakonu, jer kako su naveli, njihove bi ostavke proizvele niz negativnih posledica – dovele bi do usporavanja prenosa nadležnosti, otežale bi funkcionisanje parlamenta, poreski obveznici bi se opteretili dodatnim troškovima oko organizovanja izbora za nove poslanike, političkom necelishodnošću da se izbori organizuju na polovini mandata aktualnog saziva, činjenicom da su birani na neposrednim izborima, kao i uverenjem da zakon ne može da važi retroaktivno.⁸⁷⁷

Nasuprot izjavama da se u pokrajini neće tolerisati gomilanje funkcija,⁸⁷⁸ pokrajinski parlament⁸⁷⁹ je, krajem marta, doneo odluku da

876 U članu 82. zakona stoji da je funkcioner koji obavlja više javnih funkcija na dan početka primene zakona, dakle od 1. januara, dužan da se u roku od 90 dana izjasni o tome koju će javnu funkciju obavljati i dalje. U Ustavu, takođe, postoji odredba po kojoj narodni poslanik ne može biti funkcioner u organima izvršne vlasti. A organi izvršne vlasti nisu samo republički organi, nego i predsednici opština i gradonačelnici koji ne izvršavaju samo gradske i opštinske propise i odluke, nego i republičke zakone

877 Goran Ješić, predsednik opštine Inđija i poslanik u pokrajinskoj skupštini izneo je „utisak da se ovde zapravo dovode u red neki delovi Demokratske stranke, odnosno njen vojvođanski deo (...) očigledno je da smo smetnja nekom u beogradskoj političkoj eliti. Uostalom čini mi se da je to nastavak one kampanje koja je više od godinu dana trajala i kod usvajanja Statuta Vojvodine“. „Nekom smeta vojvođanski DS“, Dnevnik, 22. februar 2010.

878 Krajem januara Egereši je izjavio da se neće tolerisati gomilanje funkcija, ali je već u drugoj polovini februara predložio da se poslanici koji su u parlament ušli na osnovu izbornih lista opredele za jednu od funkcija, a da poslanici koje su građani direktno izabrali zadrže funkcije do kraja mandata, a da se od novog saziva odredbe o nespojivosti funkcija striktno primenjuju!! „Deo poslanika da podnese ostavke, deo da zadrži mandate“, Danas, 18. februar 2010.

879 Za vladajuću većinu u parlamentu nisu problematični mandati osvojeni po

je za obavljanje duplih funkcija potrebno najpre pribaviti mišljenje Odbora za administrativna i mandatno-imunitetska pitanja Skupštine APV, a potom, ukoliko dobiju pozitivno mišljenje, i saglasnost Agencije za borbu protiv korupcije da zadrže i drugu funkciju.⁸⁸⁰ Ovakvoj odluci oštro su se usprotivili predstavnici opozicije. Milorad Mirčić, šef SRS, je ocenio da je odluka protivustavna i protivzakonita, a pokrajinsku vlast da demonstrira samovolju: „Tamo gde prestaje da važi zakon vlada samovolja, a gde vlada samovolja tu nastaje kaos“.⁸⁸¹ Vladajuću koaliciju za kršenje ustava i zakona optužio je i Borko Ilić, funkcioner DSS. Po njegovoj oceni „ovde se radi o tome da li jedan zakon važi za sve ostale delove Srbije, a drugi za Vojvodinu“.⁸⁸²

Na osnovu pomenute odluke, poslanici su zatražili saglasnost da ostanu na duplim funkcijama, ali im je Agencija uskratila saglasnost i najavila da će protiv njih biti pokrenut postupak. Ni nakon ovakvog stava poslanici nisu podneli ostavke, nego su odlučili da se obrate Ustavnom sudu i zatraže ocenu ustavnosti člana 82. zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije.⁸⁸³ Sredinom maja Ustavni sud je doneo rešenje da se do konač-

.....

proporcionalnom sistemu, jer se poslanik lako može zameniti sledećim sa liste, nego mandati osvojeni po većinskom sistemu, jer to podrazumeva nove izbore. Na pitanje da li bi vanredni izbori mogli da ugroze vladajuću koaliciju, Bojan Pajtić je odgovorio da bi ZES zadržao većinu, čak i da na tim izborima DS ne učestvuje. Pajtić je dodao da nije fer što se digla tolika prašina zbog 20 vojvođanskih poslanika, jer nije reč o tome da se poslanicima progleda kroz prste, nego o racionalnosti, pošto bi novi izbori koštali oko 200 miliona dinara, šest meseci bavili bi smo se izborima, došlo bi do stopiranja investicija, a platni spisak bi se uvećao za 20 novih funkcionera. „Vojvođanski poslanici neopravdano prozivani“, *www.novosti.rs*.

880 Za ovu odluku glasalo je 80 od ukupno 120 poslanika vojvođanske skupštine.

881 „Poslanici pitaju Agenciju mogu li sedeti na dve stolice“, *Dnevnik*, 24. mart 2010.

882 Isto.

883 Uz podršku ostalih poslanika, zahtev Ustavnom sudu podneli su Milivoje Vrebalov (LDP), Milenko Filipović (DS) i Živorad Smiljanić (SPS). „Nismo mi nikakvi kriminalci“, izjavio je Filipović, „mi smo mandat dobili na direktnim izborima“. „Vojvođanski poslanici odlučili da zadrže duple funkcije“, *Dnevnik*, 21. april 2010. Saopštenjem se oglasila i poslanička grupa „Za evropsku Vojvodinu“ u kome se ističe da svi poslanici izabrani po većinskom sistemu iz poslaničke grupe ZEV u celini podržavaju ovaj zahtev. U saopštenju se ističe i da bi vraćanje mandata izazvalo ozbiljan poremećaj u radu parlamenta, kao i nove izbore.

ne odluke o zahtevu vojvođanskih poslanika obustavi primena zakonske odredbe o sukobu interesa po kojoj su do prvog aprila funkcioneri morali da se opredele za jednu od funkcija.⁸⁸⁴ Ustavni sud je zatražio i da Skupština Srbije, u roku od 30 dana, odgovori po inicijativi za ocenu ustavnosti, ali se Skupština, umesto odgovora, odlučila na izmenu zakona. „Batićevim amandmanom“ poništen je član 82. zakona, a poslanicima omogućeno da ostanu na duplim funkcijama.⁸⁸⁵

Ocenjujući usvajanje „Batićevog amandmana“ kao kršenje Ustava, Zorana Marković, direktorica Agencije, zatražila je od predsednika Republike Tadića da ne potpiše izmene i dopune zakona.⁸⁸⁶ Predsednik Tadić, ne samo što je potpisao zakon, nego je pokušao da obmane javnost rečima da je „Srbija dobila podršku evropskih institucija za ukidanje duplih funkcija ‘u najskorijem vremenu, odnosno do kraja mandata svih postojećih lokalnih administracija i pokrajinskog i republičkog parlamenta’“.⁸⁸⁷ Samo nekoliko dana nakon pomenute Tadićeve izjave oglosio se i Drago Kos, predsednik grupe zemalja Saveta Evrope koje se bore protiv korupcije (GREKO), koji je u intervjuu novosadskom *Dnevniku* rekao: „Teško mogu poverovati da je bilo ko iz Evrope dao podršku političkoj eliti Srbije za obav-

.....

Napominje se i da Agencija nije donela odluku u roku od 15 dana od dana prijema zahteva, pa se smatralo da je time dala odobrenje za vršenje druge funkcije.

- 884 Ističući da duple funkcije nisu ustavno pravo, Transparentnost Srbija je izrazila svoje čuđenje odlukom Ustavnog suda.
- 885 Batić je predložio da funkcioner, zatečen na više funkcija 1. januara, nastavi da ih obavlja ukoliko je u tom trenutku bio odbornik, pokrajinski ili narodni poslanik. Milenko Filipović, jedan od trojice poslanika koji se obratio USS, ocenio je da su izmene Zakona o agenciji za borbu protiv korupcije „očekivane i razumne“.
- 886 „Poziv Tadiću da ne stavi paraf“, *Dnevnik*, 30. jul 2010. Markovićeva je najavila da će se Agencija, ukoliko Tadić potpiše izmene i dopune zakona, obratiti Ustavnom sudu Srbije inicijativom za ocenom ustavnosti ovakvog zakona. Ona je pozvala demokratsku javnost da reaguje na donošenje zakona kojim se krši Ustav.
- 887 „Tadić: Ne treba plašiti građane“, *Danas*, 11. august 2010. Jorgovanka Tabaković (SNS) je Tadićevo objašnjenje nazvala kontradiktornim, jer on „ne može imati podršku Evrope ili se braniti njenom podrškom za kršenje sopstvenog ustava“. Tabaković je izjavila da iza odluke da se zadrže duple funkcije stoji vlada koja je takav predlog šibicarski provukla kroz zakon, podsmevajući se svima u lice. „Tabaković: Vladino šibicarenje“, *Dnevnik*, 12. august 2010.

ljanje duplih funkcija do kraja mandata, dakle još dve godine. Neka kažu ime i kada im je takva dozvola data“.⁸⁸⁸

Nespremnost da se sprovede dosledna podela vlasti poslužila je Čedomiru Čupiću, predsedniku UO Agencije za borbu protiv korupcije, da izrekne dramatično upozorenje: „Gubitak prava na putovanje bez viza jedna je od mera kojima bi nas mogla Evropa kazniti... Ako vlast ne primenjuje evropske standarde, kao što je vladavina prava, mogli bi smo izgubiti kredite ili da nam budu zaustavljene investicije, kao što se, zbog korupcije, već dogodilo u susednoj Bugarskoj“.⁸⁸⁹ Ministarstvo pravde je Čupićeva upozorenja okvalifikovalo kao „prejaka“, ističući da je sve rađeno u skladu sa međunarodnim standardima.⁸⁹⁰

Saglasnost uspostavljena povodom duplih funkcija prevazilazi okvire pokrajine, o čemu, osim već pomenute Tadićeve izjave, govori i izjava Slavice Đukić Dejanović, predsednice republičke skupštine, da će duple funkcije ostati do kraja mandata sadašnjih funkcionera.⁸⁹¹

Nastojanja vojvođanske političke klase da sačuva „svoje funkcije“, dovodi u pitanje kako njenu deklarativnu privrženost evropskim vrednostima, tako i nameru da učini potpuni diskontinuitet sa Miloševićevim režimom. Politička klasa je ostala bez odgovora na podatke o zabrinjavajućem privrednom zaostajanju pokrajine. Tako su dve uporišne tačke vojvođanske retorike, ona o „razvojnom adutu“ i ona o „najevropskijem delu Srbije“, pretvorene u puku retoriku.

888 „U Evropu se ne ide na dve fotelje“, Dnevnik, 14. august 2010.

889 „Udariće fotelje na vize“, Dnevnik, 12. august 2010.

890 Inače, Ministarstvo pravde je Skupštini APV dostavilo svoje mišljenje kojim se podržavaju stavovi Odbora za administrativna i mandatko-imunitetska pitanja. U svom mišljenju Ministarstvo pravde, prema saopštenju ZEV, ističe da poslanici koji su do početka primene Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije obavljali više funkcija, mogu iste obavljati do isteka mandata. „Vojvođanski poslanici odlučili da zadrže duple funkcije“, Dnevnik, 21. april 2010. Slobodan Vučetić, bivši predsednik USS, ističe da Ministarstvo pravde nije ovlašćeno za tumačenje zakona, već to treba da čini Skupština Srbije.

891 Isto.

Zaključci i preporuke

- neophodno je ustavne promene iskoristiti da Vojvodina dobije nadležnosti u zakonodavnoj, sudskoj i izvršnoj vlasti
- neophodno je striktno pridržavanje načela podele vlasti;
- vojvodjanska autonomija je proces koji zahteva brži transfer nadležnosti;
- ubrzati procese decentralizacije i regionalizacije, što je u interesu i Vojvodine i cele Srbije;
- otvaranje vojvodjanske kancelarije u Briselu treba staviti u funkciju što potpunije integracije Vojvodine u međunarodne privredne tokove.

Sandžak: stalna tenzija

Sandžak se tokom 2010. godine skoro konstantno nalazio u centru pažnje javnosti i medija Srbije. Čini se da nije prošla nedelja, a da se neka vest iz Sandžaka, informacija o izborima za Nacionalni savet Bošnjaka, incident ili, što je najčešće bio slučaj, izjava glavnog muftije Islamske zajednice u Srbiji Muamera Zukorlića, nije našla na naslovnim stranama ovdašnjih štampanih i elektronskih medija. Sandžak je često pominjan i kao moguće novo krizno žarište. Ta teza je dokazivana na različite načine, etničkom i verskom strukturom, (većinu u ovoj oblasti ima bošnjačko-muslimansko stanovništvo) ali i graničnim položajem, blizinom Kosova i BiH, nekadašnjih ratnih zona. Sandžak je, ipak, bio u zapečku interesovanja svih vlada Srbije od petooktobarskih promena.

Zvanični Beograd je izgleda bio ubeđen da su svi problem Sandžaka rešeni time što su dve do sada vodeće stranke sandžačkih Bošnjaka, SDA i SDP, ušle u vlast i što su njihovi lideri i osnivači Sulejman Ugljanin i Rasim Ljajić postali ministri u aktuelnoj vladi Mirka Cvetkovića. Sve vlade Srbije u poslednjih 10 godina, bez obzira da li ih je predvodila DS ili DSS, tvrdile su da su posvećene poštovanju prava nacionalnih i verskih manjina. I međunarodne institucije su uglavnom hvalile napredak Srbije na tom planu, uz povremene uglavnom sitnije zamerke. Sandžački Bošnjaci, međutim, očigledno nisu zadovoljni ni ekonomskom ni političkom situacijom.

Poslednjih 10 godina, bošnjački glasovi su itekako, nekad i presudno, uticali na rezultat izbora u Srbiji. Svih godina su glasali za proevropske i prodemokratske snage, a 2008. ubedljiva većina sandžačkih Bošnjaka je glasala za predsednika Borisa Tadića i koaliciju "Za evropsku Srbiju". Kao i građani u ostatku Srbije, i Sandžaklije su se, 10 godina od političkih promena i pada Miloševića sa vlasti, zapitali gde su i šta su dobili od petog oktobra? Odgovori su, nažalost, poražavajući.

Sve sandžačke opštine su na rubu ekonomskog kolapsa, privatizacija je dala katastrofalne rezultate, ozbiljnih investicija nema, a Novi Pazar, najveći sandžački grad, ima više nezaposlenih nego zaposlenih. Zvanično

ovaj grad ima 125 hiljada stanovnika, samo 18 hiljada zaposlenih i 22 hiljade nezaposlenih, a Novopazarci i Sandžaklije u ostalim gradovima i dalje jedini izlaz za svoju egzistenciju vide u inostranstvu, uglavnom Zapadnoj Evropi. Bošnjaka nikada nije bilo više na vlasti u Beogradu, pored dva ministra u vladi, tu je više pomoćnika i državnih sekretara, a stanje u Sandžaku nikada nije bilo lošije. Slična je situacija i u ostalim delovima siromašne Srbije, ali Bošnjaci su dodatne razloge za nezadovoljstvo našli u pojedinim specifičnim problemima.

Iako su mnoge vlade najavljivale, udeo Bošnjaka u državnim strukturama, naročito MUP-u i pravosuđu, nije ni poboljšan ni usklađen sa etničkom strukturom tih sredina. U policiji u Novom Pazaru je oko 30 odsto Bošnjaka, mada je njihov udeo u stanovništvu čak 80 odsto. Država ne samo da nije rešila problem postojanja paralelnih Islamskih zajednica već je pojedinim potezima i favorizovanjem IZS reis ul uleme Adema Zilkića na štetu IZ u Srbiji muftije Muamera Zukorlića, problem samo pojačavala. Na svako, doduše retko, pominjanje pitanja statusa regije, Bošnjaka ili položaja muslimana, vlasti su uglavnom reagovalе ignorantski, lakonskom rečenicom da "dva ministra Bošnjaka" u vladi Srbije pokazuju ispravnost politike Beograda.

Politička previranja i partije

Nezadovoljstvo Sandžaklija podudarilo se sa nezadovoljstvom muftije Zukorlića koji je na izborima 2008. podržao Borisa Tadića, Rasima Ljajića i jedinstvenu listu "Za evropsku Srbiju". Prema Zukorlićevim rečima, Tadić i DS su izneverili predizborna obećanja pre svega o zalaganju za jedinstvenu IZ, što je bio dovoljan razlog da muftija postane oštar kritičar vlade. "Mislim da je Boris Tadić u jednom poklekao, on je pokušao da nastavi tu priču Zorana Đinđića, međutim, zastao je negdje u po brda. Ja sad ne mogu da nagađam šta su stvarni razlozi... Mislim da ga loše savetuju njegovi duhovni, akademski i drugi savjetnici, pa se ponavlja greška sa Kosovom, gdje se šalju lažni izvještaji: super je u Sandžaku svi vole Srbiju, samo

ima jedan muftija tamo, sa par nekih fundamentalista, koga treba smiriti i ograničiti i sve će biti u redu....”⁸⁹².

Mada je sudeći po medijskim natpisima i komentarima, trenutno verovatno najomrznutija ličnost na političkoj sceni Srbije, Zukorlić se ipak nametnuo kao bitan politički faktor u Sandžaku. Pokazali su to i izbori za Nacionalni savet Bošnjaka, održani 6. juna 2010. godine, na kojima je najviše glasova dobila lista muftije Zukorlića. Mada izbori nisu bili politički jer nacionalni saveti nemaju političku ulogu, shvaćeni su kao političko izjašnjenje između tri opcije: Rasima Ljajića, Sulejmana Ugljanina i muftije Zukorlića. Država je, nažalost, ne samo ignorisala jačanje Zukorlića i njegove pozive na razgovor već je čudnim potezima Ministarstva za ljudska i manjinska prava presudno uticala na onemogućavanje formiranja nacionalnog saveta Bošnjaka i raspisivanje novih izbora za 17. april ove godine. Time su muftiji samo dali “vetar u leđa”. Muftija Zukorlić je, na ignorisanje Beograda, reagovao dodatnim zaoštavanjem retorike i postao je glavni promoter ideje o autonomiji Sandžaka i redefinisaniu ustavnog statusa Bošnjaka.

Trenutnu popularnost koju uživa u delu bošnjačke populacije, muftija će pokušati da kapitalizuje na predstojećim parlamentarnim izborima koji bi, ako ne budu prevremeni što se ne isključuje, trebalo da budu održani u prvom delu 2012. godine. Listu Bošnjačke kulturne zajednice na izborima za Nacionalni savet Bošnjaka (ili Bošnjačko nacionalno veće, BNV, što je češći izraz), koju je predvodio muftija Zukorlić podržali su LDP Čedomira Jovanovića, ali i neke bošnjačke partije: Sandžačka narodna partija Mirsada Đerleka, Narodni pokret Sandžaka Džemila Suljevića, Demokratska partija Sandžaka... Nakon izbora za nacionalni savet na kojima je osvojio najviše, skoro 49 odsto glasova, Zukorlić je rešio da se više, ali indirektno politički angažuje. Krajem 2010. godine, 25. decembra u Novom Pazaru je osnovana Bošnjačka demokratska zajednica. Za predsednika je izabran ekonomista Emir Elfić, šurak muftije Zukorlića. Formiranje nove bošnjačke stranke, uz postojećih desetak, Elfić tumači potrebom za “političarima novog kova” i “prave bošnjačke stranke” koja bi se istinski zalagala za zaštitu bošnjačkih interesa i nacionalnog identiteta. On ističe da su “aktuelne

892 Nin, 3. jun 2010.

politike u Sandžaku pokazale da jednostavno nisu spremne na izazove koje su pred njima postavili Bošnjaci. Činjenica je da aktuelna vladajuća politička partija nije ispunila svoja predizborna politička obećanja, u tom smislu je neophodno zaista formiranje novih političkih partija, koje će jasno i nedvosmisleno zastupati prave interese Bošnjaka⁸⁹³ Na osnivačkoj skupštini BDZ govorio je i muftija Zukorlić.

Parlamentarni izbori će verovatno biti raspisani tek 2012.godine, te je prerano predviđati kako će na njima učestvovati bošnjačke stranke. Ne bi bilo iznenađenje da BDZ, uz još neke bošnjačke stranke bliske Zukorliću postignu predizborni sporazum sa LDP. Sulejman Ugljanin, lider SDA i ministar bez portfelja pozvao je bošnjačke partije da na sledećim izborima učestvuju zajedno, na jedinstvenoj listi. "Postoje praktični razlozi da bošnjačke partije bliže saraduju, a možda i naprave širu koaliciju. Koalicioni kapacitet takvog saveza bio bi mnogo veći, a naravno i uticaj u Vladi i drugim institucijama. Ujedno bi se umanjile i mnoge nesuglasice između bošnjačkih političkih opcija, a dobili bismo i novi kvalitet u predstavljanju naših interesa u Beogradu. Takođe, stvorili bi se uslovi za brži ekonomski razvoj u Sandžaku"⁸⁹⁴ Njegov poziv je Ljajić, koji je 2009. godine osnovao Socijaldemokratsku partiju Srbije odbio, dok je Zukorlić rekao da je otvoren za razgovor o rešavanju svih otvorenih pitanja Bošnjaka, ali da Ugljanin treba da pokaže da li iskreno želi dogovor. Nikakvih zvaničnih kontakata između njih dvojice nije bilo, ali spekuliše se da je bilo nezvaničnih. Ugljaninov poziv se ipak pre može shvatiti kao politički marketing, ali nije isključeno da SDA oko sebe okupi manje bošnjačke stranke i sebi bliske ugledne Bošnjake i sa takvom listom izađe na izbore.

Zanimljivo je da je Ugljanin krajem godine zaoštrio svoju retoriku i počeo da kritikuje vladu čiji je član da nije učinila dovoljno na poboljšanje položaja Sandžaka i Bošnjaka. Sandžačka demokratska partija koju je osnovao Rasim Ljajić, sada je predvodi Rešad Hodžić, trenutno, od bošnjačkih stranaka, ima najviše odbornika u sandžačkim opštinama i okolina je vladajućih koalicija u Novom Pazaru, Sjenici i Prijepolju. Međutim, njena politička budućnost je najneizvesnija. Za očekivati je da kadrovi SDP

893 Bosnjaci net. 31. decembar 2010.

894 Danas,16.novembar 2010.

“pređu” u Ljajićevu novu stranku socijaldemokrata i da sa DS kao glavnim koalicionim partnerom, zajedno izađu na izbore. Ljajić za sada to ne potvrđuje, a ranije je govorio da se SDPS sprema za samostalno učešće na izborima. Obzirom da, po istraživanjima javnog mnjenja, Ljajićeve socijaldemokrate trenutno nemaju velike šanse da pređu census, ali ipak donose neke glasove, verovatnija je mogućnost da izađu na izbore na listi DS.

SDP je u Sandžaku izgubila na popularnosti što pokazuju i izbori za bošnjački nacionalni savet na kojima je lista Bošnjački preporod, koju je ova stranka podržala osvojila manje od 15 odsto glasova. Iako nije izgledna koalicija na republičkom nivou, nakon izbora za BNV, došlo je do približavanja SDA i SDP, dve nekada neprijateljske stranke, što se može tumačiti pre svega strahom od gubitka vlasti i rasta popularnosti muftije Zukorlića. Ove dve stranke formirale su, krajem 2010. godine, novu vladajuću koaliciju u Sjenici. SDP ima najviše odbornika u Skupštini opštine Sjenica i glavna je stranka vladajuće koalicije, iz koje su izbačene političke organizacije koje su podržale listu muftije Zukorlića na izborima za BNV a uključena SDA. Stranka Sulejmana Ugljanina je tražila da po istom principu i vlast u Novom Pazaru bude promenjena, što je SDP odbila. Ministar Ljajić je ocenio da bi koalicija SDA – SDP u ovom gradu, godinu dana pre izbora donela svima više štete nego koristi. “Mi smo kao stranka rekli da lokalni odbori imaju potpunu autonomiju da donesu odluku o tome i nećemo se nikome protiviti, ukoliko procene da je to njihov interes. Sa stanovišta praktičnog delovanja mi imamo koaliciju sa Jedinstvenom srpskom listom, pa bi to podrazumevalo prekompoziciju unutar same vlasti. Da bi se nova vlast uhodala potrebno je najmanje šest meseci da prođe, a onda dolazi i kampanja za sledeće izbore”⁸⁹⁵

Izbori za nacionalni savet

Ubedljivo najvažniji politički događaj prošle godine u Sandžaku bili su izbori za nacionalni savet Bošnjaka. Pošto nije došlo do formiranja saveta koji bi priznala Srbija ministar za ljudska i manjinska prava Svetozar Čiplić je 17. Januara raspisao nove izbore koji bi trebalo da budu održani

895 Tanjug, 21. januar 2011.

17.aprila 2011. Prema Zakonu o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, usvojenom u Skupštini Srbije 2009. godine, nacionalni saveti predstavljaju nacionalnu manjinu u oblasti obrazovanja, kulture, obaveštavanja na jeziku nacionalne manjine i službene upotrebe jezika i pisma. Zakon omogućava posredni i neposredni izbor članova saveta, a Bošnjaci su se, natpolovičnim upisom u birački spisak opredelili za direktne izbore. Prvi izbori za nacionalne savete održani su 6.juna, prošle godine u organizaciji Ministarstva za ljudska i manjinska prava Srbije. Na izborima je učestvovalo 19 nacionalnih manjina, od kojih su pripadnici 16 manjina birali predstavnike u nacionalnim savetima direktnim izborima, dok su tri nacionalne manjine svoje savete birali indirektno, putem elektorskih skupština.

U poseban birački spisak upisalo se 96.656 Bošnjaka, od kojih je 54.574 izašlo na izbore za Bošnjački nacionalni savet održane 6.juna, što je 56,46% od broja upisanih. Za listu "Bošnjačka kulturna zajednica BKZ – muftija Muamer ef. Zukorlić" glasalo je 26.212 što čini 48,40%, i time je BKZ osvojila 17 mandata u Nacionalnom savetu Bošnjaka. Za listu "Bošnjačka lista", koju je podržala SDA ministra bez portfelja Sulejmana Ugljanina glasalo je 20.225 što čini 37,35%, i time dobili 13 mandata u Nacionalnom savetu Bošnjaka. Za listu "Bošnjački preporod", koju je podržala SDP ministra za rad i socijalnu politiku Rasima Ljajića, glasalo je 7.717 što čini 14,25%, i time dobili pet mandata u Nacionalnom savetu Bošnjaka.

Pre samih izbora, odluku muftije Zukorlića da bude nosilac liste BKZ, kritikovali su pojedinci, a pre svega lider "rivalske" Islamske zajednice Srbije. Reis ul ulema IZS Adem Zilkić tvrdi da je kandidatura Muamera Zukorlića za nosioca liste Bošnjačke kulturne zajednice dokaz da ga zanimaju isključivo politika i biznis: "Zukorlićeva kandidatura potvrđuje opravdanost našeg istupanja iz okrilja Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, koji je pod njegovim rukovođenjem uvek bio zaglubljen u politiku i privatni biznis".⁸⁹⁶ Angažman muftije Muamera Zukorlića, kao nosioca liste nevladine organizacije Bošnjačka kulturna zajednica na izborima za Nacionalni savet Bošnjaka, kritikovali su i SDP i SDA. Obe stranke su muftiju optužile za zloupotrebu religije. Zakon o nacionalnim savetima, međutim, ne zabranjuje sveštenim licima da se kandiduju za ta tela pošto ona nemaju

političku ulogu. Sem muftije Zukorlića, na listi BKZ se našlo još imama i uglednih pojedinaca iz IZ u Srbiji, ali su i na listama za mađarski i slovački nacionalni savet bili sveštenici katoličke i protestantske religije, što nikome nije smetalo niti je iko tu pojavu kritikovao.

Kampanja za izbor bošnjačkog nacionalnog saveta obilovala je teškim rečima, optužbama i uvredama, ali, za razliku od nekih prošlih izbora, nije bilo fizičkih incidenata. Zukorlić je metu kritike uperio na dva ministra Bošnjaka, Ljajića i Ugljanina, koji, po njegovoj oceni, nisu ništa uradili na poboljšanju položaja Bošnjaka i Sandžaka. Dva ministra su, s druge strane, muftiju optuživali da širi mržnju, strah i paniku. U kampanju se indirektno na strani dva ministra uključivala i država koja je, prigodnim manifestacijama jasno poručivala ko su njeni favoriti među Sandžaklijama. Boris Tadić je tako, nekoliko dana pre izbora, dobio plaketu zahvalnosti tadašnjeg BNV. Plaketu mu je, uz prigodni govor, uručio ministar Ugljanin, predsednik tadašnjeg BNV. Obeležen je i "rođendan" IZS, kome su prisustvovali pojedini ministri u vladi, kao i šef BIA, što su takođe mnogi Bošnjaci shvatili kao poruku koju IZ i verskog lidera vlasti Srbije podržavaju. Muftija Zukorlić je postao medijska "atrakcija", pa su njegovi stavovi i izjave u beogradskim medijima naširoko citirane, često uz oštre komentare i tvrdnje o islamskom "ekstremizmu". U kampanju su se direktno uključili i iz susedne BiH. Reis ul ulema IZ BiH Mustafa Cerić, kog za verskog poglavara priznaje IZ u Srbiji, podržao je muftiju Zukorlića i pozvao Bošnjake da glasaju za "najboljeg sina Sandžaka". Listu BKZ je podržao i Bakir Izetbegović, sadašnji bošnjački član Predsedništva BiH i funkcioner SDA. Predsednik SDA Sulejman Tihić tvrdio je da Izetbegović nije podržao BKZ u ime SDA.

Po objavljivanju nezvaničnih rezultata u centru Novog Pazara okupilo se više hiljada pristalica muftije Zukorlića koji su slavili pobeđu, ali i oko hiljadu žandarma. U slavljeničkom govoru muftija je poručio da je "Teritorija koja se zove Bošnjačko nacionalno veće je slobodna i više nikada neće biti porobljena!"⁸⁹⁷ Međutim, Zukorlić je ubrzo "spustio loptu" i pozvao Tadića i predstavnike zvaničnog Beograda na razgovor ističući: "U borbi smo oštri, a kada pobedimo, tolerantni. S obzirom na sve što se događalo,

bilo je potrebno da se podigne glas. Nakon pobeđe, za to nema potrebe. Naša retorika će biti na doslednom potenciranju svih prava Bošnjaka, posebno na ravnopravnosti Bošnjaka u Srbiji i rešavanju svih otvorenih pitanja i problema dijalogom. Verujem da je zvanični Beograd ovom pobedom shvatio poruku da je predstavljanju sandžačkih Bošnjaka kroz lične i partijske interese isteklo vreme”.⁸⁹⁸

I pojedini analitičari su smatrali da Beograd treba da počne dijalog sa Zukorlićem. Dušan Janjić, direktor Foruma za etničke odnose smatra da su izbori za nacionalne savete, iako nisu bili politički, pokazali da Ugljanin i Ljajić nemaju presudni uticaj u Sandžaku već Zukorlić. Janjić ističe da je “Pobeda Ištvana Pastora i Muamera Zukorlića na izborima za nacionalne savete potvrdila njih kao nacionalne lidere sa kojima će i država i vladajuća stranka morati da razgovara ozbiljno, kao sa partnerima, ako ne želi problem. Prvo će se otvoriti pitanje upravljanja i kontrolisanja nacionalnih medija, koje će vladajuća DS morati da im prepusti, a odmah treba očekivati i mnogo snažnije zahteve da se formiraju etnički regioni, da Sandžak bude jedan, nedeljiv region, a da sever Bačke bude etnički distrikt u Vojvodini. Ako ne želi veće probleme, destabilizaciju i radikalizaciju prilika država mora da nađe treći put saradnje sa Mađarima i Bošnjacima”.⁸⁹⁹ On veruje da će nakon ovih izbora dosadašnji verski lider Muamer Zukorlić postati politički faktor i da će birati između Tadića i Nikolića i podseća da je Ištvan Pastor već kao ozbiljnijeg partnera izabrao naprednjaka Nikolića.

Beograd je nemo reagovao na muftijine pozive, a tri bošnjačke liste neformalno su razmatrale mogućnost formiranja Bošnjačkog nacionalnog saveta. Nikakvih zvaničnih kontakata nije bilo, a Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je tek za 7.jul zakazalo konstitutivnu sednicu ovog tela u Novom Pazaru. Za potrebnu većinu, listi BKZ muftije Zukorlića nedostajao je samo jedan glas i njegovi većnici su došli na zakazanu sednicu. Druge dve liste su bojkotovale, izuzimajući dva člana Bošnjačkog preporoda Zehnije Bulića i Hidajeta Mustafića koji su se pojavili i podržali većinu BKZ. Sa 19 prisutnih članova, 17 BKZ i dva Bošnjačkog preporoda, lista koju je predvodio Zukorlić formirala je novo BNV Za predsednika je izabran

898 Danas, 7. jun 2010.

899 Blic, 8. jun 2010.

profesor dr Mevlud Dudić, rektor Internacionalnog univerziteta, potpredsednici su Emir Elfić, ekonomista i savetnik gradonačelnika Novog Pazara, Zehinja Bulić, profesor srpskog jezika i književnosti i kandidat liste Bošnjački preporod, a Samir Tandir, portparol Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, izabran je za predsednika Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog veća. Država, a ni liste BL i BP nisu priznale ovaj izbor.

Konstitutivna sednica imala je dva dela. U prvom delu sednicom je predsedavao Petar Antić, državni sekretar Ministarstva za ljudska i manjinska prava. Antić je na sednici pročitao Poslovnik koji je dopunjen stavom da je neophodno prisustvo dve trećine članova, što znači 23 od ukupno 35 većnika BNV. U sali je bilo 19 – 17 kandidata BKZ i dva Bošnjačkog preporoda. Antić je istakao da “Nacionalni savet Bošnjaka nije konstituisan, jer su se pojavili predstavnici jedne liste – Bošnjačke kulturne zajednice. Postoje mogućnosti za dalje konsultacije, ukoliko to ne uspe postoje zakonske mere”.⁹⁰⁰ Na pitanje novinara zašto je izmenjen Poslovnik i ubačena odredba o neophodnom prisustvu dve trećine odbornika, koja nije postojala u Poslovnici ostalih nacionalnih saveta, Antić je rekao da je to učinjeno zbog “specifičnosti” bošnjačke nacionalne manjine. Sednicom je nastavio da predsedava muftija Muamer Zukorlić, nosilac liste BKZ, ocenio je da je Poslovnik promenjen uoči zasedanja i “važi samo za Bošnjake jer smo taoci dva ministra i Vlade Srbije”.

Muftija Zukorlić je rekao da je “to brutalno kršenje zakona i demonstriranje političke volje na dva načina. Prvo je promena navodnog Poslovnika, a drugo je falsifikovanje ostavki ljudi sa liste Bošnjački preporod. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je dobilo nalog da opstruira konstituisanje Bošnjačkog nacionalnog saveta zato što je na izborima pobedila BKZ”.⁹⁰¹ Muftiju Zukorlića su politički protivnici optužili da je potkupljivanjem dva većnika, Zehnije Bulića i Hidajeta Mustafića, kandidata sa liste BP, došao do većine, te da tako prekraja izbornu volju Bošnjaka. Bulić i Mustafić su odbacili te optužbe i uzvratili tvrdnjama da je neko falsifikovao njihove ostavke. Bošnjački preporod je nedeljama izbegavao da objavi zvanična imena svojih pet članova BNV. Kako prema Zakonu mandati pri-

900 Danas, 8.jul 2010.

901 Danas, 8.jul 2010.

padaju kandidatima po rednom broju, Bulić i Mustafić, koji su bili među prvih pet na listi BP, trebalo je da se nađu u BNV. Ispostavilo se, međutim, da je, izgleda, neko u njihovo ime podneo ostavke, a Bošnjački preporod je tek nekoliko meseci posle izbora saopštio imena svojih većnika, među kojima nije bilo ove dvojice. Bulić i Mustafić tvrde da ostavke nisu podneli i da je neko podneo falsifikate. Bulić je objasnio da je u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava 5. jula, dva dana pre konstitutivne sednice, dao izjavu da prihvata mandat i da "svaki pokušaj da se u moje ime da neka-kva ostavka prevara". Bulić je podneo krivičnu prijavu protiv NN lica zbog falsifikovanja potpisa i Ministarstva zato što je to prihvatilo uprkos izjavi koju je dao. Tužbu je podneo i Mustafić. Većnici Bošnjačke liste, objasnio je nosilac liste Esad Džudžević, odlučili su da ne učestvuju u radu konstitutivne sednice, pošto "nijedna lista nije imala većinu". "Žao mi je što nije došlo do konstituisanja i sve smo uradili da dođe do postizanja nacionalnog konsenzusa. Verujem da će u novom izbornom ciklusu doći do postizanja konsenzusa"⁹⁰²

Ministar za ljudska i manjinska prava Svetozar Čiplić izjavio je da je konstituisanje Nacionalnog saveta Bošnjaka bilo neuspešno, da su nakon toga preduzete aktivnosti protivne zakonu i da će "uzurpacija prava" bošnjačke manjinske zajednice biti sankcionisana. Prema njegovim rečima, na konstitutivnoj sednici Nacionalni savet Bošnjaka nije konstituisan pošto, kako je objasnio, niko od izabranih članova nije verifikovao svoj mandat, pa je sednica zaključena. Čiplić je naveo: "Aktivnosti koje su nakon toga preduzete protivne su zakonu i zbog toga se ne mogu protumačiti kao formiranje Nacionalnog saveta bošnjačke nacionalne manjine". On je upozorio da će svaka zloupotreba ili uzurpacija prava koja su ustavom garantovana pripadnicima bošnjačke manjinske zajednice biti sankcionisana.⁹⁰³ Liberalno demokratska partija koja je na izborima podržala listu BKZ Muamera Zukorlića optužila je ministra Čiplića i njegovo Ministarstvo za "diskriminatorско" ponašanje, koje "produbljuje krizu" u Sandžaku. Poslanik LDP Kenan Hajdarević optužio je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava da je prekršilo oredbe zakona o nacionalnim saveti-

902 Danas, 8.jul 2010.

903 Tanjug, 7.jul 2010.

ma sprečavajući da se nacionalni savet Bošnjaka konstituiše po pravilima koja su važila za ostale nacionalne manjine. Hajdarević u izjavi potseća da su nacionalni saveti nacionalnih manjina konstituisani prostom, a da je za bošnjački izmenjen pravilnik tako što je uvedena odredba o dvotrećinskoj većini. On tvrdi da su se “pojavile i falsifikovane ostavke dva člana saveta sa liste Bošnjački preporod, što pokazuje želju Ministarstva da prekroji izbornu volju Bošnjaka i kreira bošnjački nacionalni savet shodno partijskoj i ličnoj volji dva ministra Bošnjaka u vladi Srbije”.⁹⁰⁴

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava ubrzo je odlučilo je da za Nacionalni savet bošnjačke manjine raspiše nove izbore, ali je to učinilo tek 17. januara 2011. godine. Formirano Bošnjačko nacionalno veće, koje Ministarstvo ne priznaje, odmah je saopštilo da ne pristaje na nove izbore. Profesor dr Mevlud Dudić, predsednik BNV ističe da „nikakvi novi izbori nas ne zanimaju. Beogradski režim organizuje izbore kako bi došao do, za njih, podobnog nacionalnog veća. Mi smo konstituisali Bošnjačko veće u skladu sa svim propisima ove države, a to što te propise neko krši, kako bi osporio ubedljivu pobjedu Bošnjačke kulturne zajednice, to nas ne zanima”⁹⁰⁵ Nosilac liste Bošnjačke kulturne zajednice muftija Muamer Zukorlić više puta je tražio „hitne“ ostavke ministara Svetozara Čiplića i Rasima Ljajića. Zukorlić smatra da su njih dvojica glavni organizatori falsifikovanja ostavki dvojice kandidata sa liste Bošnjačkog preporoda, koji su činili kvorum na spornoj konstitutivnoj sednici Nacionalnog saveta Bošnjaka i „diskriminatorske“ promene poslovnika. „Ako njih dvojica ne podnesu ostavke, onda tražimo od predsednika Srbije Borisa Tadića da ih smeni, u suprotnom smatraćemo ga saučesnikom u ovim zloupotrebama”, kazao je Zukorlić. On je ponovio stav da odluke Ministarstva za ljudska i manjinska prava „ne ostavlja Bošnjacima nikakvu drugu mogućnost nego da formiraju paralelne autonomne institucije.”⁹⁰⁶

Usledilo je višemesečno “prepucavanje” oko formiranja BNV. U “slučaj” su se uključile i nezavisne institucije. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti Nevena Petrušić uputila je mišljenje Ministarstvu za ljudska i

904 Danas, 8.jul 2010.

905 Politika, 10.jul 2010.

906 Politika, 10. jul 2010.

manjinska prava Srbije da je neopravdano napravljena razlika oko uslova za konstituisanje Nacionalnog saveta bošnjačke nacionalne manjine i drugih saveta manjina, čime je povređeno načelo jednakosti građana u ostvarivanju izbornih prava.

Nevena Petrušić je navela da je do povrede načela jednakosti došlo usvajanjem novog Poslovnika konstitutivne sednice Nacionalnog saveta bošnjačke nacionalne manjine od 6. jula 2010, kojim je propisano da je za konstituisanje Nacionalnog saveta potrebna verifikacija najmanje dve trećine mandata. "To pravilo nije sadržano u poslovnicima po kojima su konstituisani nacionalni saveti svih drugih nacionalnih manjina", kaže se u saopštenju Nevene Petrušić. Propisivanjem posebnog uslova samo za konstituisanje Nacionalnog saveta bošnjačke nacionalne manjine izvršena je diskriminacija, zabranjena Ustavom Srbije, međunarodnim ugovorima i zakonskim propisima.⁹⁰⁷

Zaštitnik građana Saša Janković utvrdio je propuste u sprovođenju Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina i inicirao unapređenje propisa o njihovom konstituisanju, saopšteno je iz njegovog kabineta. Zaštitnik je utvrdio propuste Ministarstva za ljudska i manjinska prava koji su narušili samostalnost nacionalnih saveta kao predstavničkih tela nacionalnih manjina i pogodovali kršenju prava građana na zaštitu podataka o ličnosti u vezi sa upisom u posebne biračke spiskove nacionalnih manjina. Janković je od Čiplića tražio da van snage stavi poslovnik o radu konstitutivnih sednica nacionalnih saveta koje je, kako se navodi, doneo bez izričitog ovlašćenja u zakonu i da izmeni Uputstvo o upisu u poseban birački spisak nacionalnih manjina, čiju je primenu u praksi pratio niz zloupotreba.⁹⁰⁸

Rodoljub Šabić, poverenik za slobodu informacija od javnog značaja, nakon desetina prijava građana da su se njihova imena našla na spiskovima birača za izbore za nacionalne savete bez njihovog znanja, podneo je više krivičnih prijava. "Grube ilustracije radi mogu reći da je u posebnom biračkom spisku bošnjačke nacionalne manjine u opštini Novi Beograd

907 Kurir, 13. avgust 2010.

908 Tanjug, 7. decembar 2010.

falsifikovana bar četvrtina zahteva”, rekao je Šabić.⁹⁰⁹ Javnosti je potvrđeno samo jedno ime sa krivične prijave, a to je Remzo Huković, službenik Ministarstva za rad i socijalna pitanja, navodi se u krivičnoj prijavi kao donosilac grupe zahteva za upis u poseban birački spisak bošnjačke nacionalne manjine u opštini Novi Beograd. Huković je negirao navode i tvrdi da o falsifikovanim upisima ne zna ništa i da nije problem u njemu već u lošem zakonu. Huković navodi da je bio “protočni bojler” između građana i ljudi koji su ih upisivali u biračke spiskove: “Nisam ja ni grafolog ni kriminalistički inspektor pa da istražujem da li su prijave falsifikat ili ne”.⁹¹⁰

Uz posredovanje OEBS, u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, 9. novembra 2010. je održan poslednji sastanak o formiranju BNV. Pregovorima su prisustvovali nosioci sve tri liste: muftija Muamer Zukorlić (BKZ), Esad Džudžević (BL) i Nazim Nokić (BP). Šef misije OEBS-a Dimitris Kipreos izrazio je zadovoljstvo atmosferom u kojoj je protekao sastanak i dodao da je uveren da predstavnici sve tri liste žele da postignu dogovor. I ministar Čiplić je izjavio da je “vođena diskusija u pozitivnoj atmosferi i izražena je spremnost na razumevanje kako bi se konačno postigao dogovor”. On je dodao da su predstavnici sve tri izborne liste rešili da prevaziđu lične i političke animozitete i postignu konačni dogovor o formiranju nacionalnog saveta.

Prema najavama ministra Čiplića, njegovo ministarstvo će od Zakonodavnog odbora skupštine Srbije zatražiti tumačenje člana 98. Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina kojim se definiše vlasništvo i raspoređivanje mandata u nacionalnim savetima. On je dodao da su se sve tri izborne liste dogovorile da ne dovode u pitanje autentično tumačenje Zakonodavnog odbora skupštine Srbije. “Ministarstvo za ljudska i manjinska prava takođe će zamoliti postupajući sud da ubrza postupak u vezi sa spornim slučajem”, rekao je Čiplić.⁹¹¹ Naredni sastanak je najavljen za 2.decembar 2010, a zatim je “pomeren”. Do sastanka na kome se očekivalo razrešenje spora nije ni došlo, a 9.decembra 2010. je istekao rok za formiranje BNV koje bi i država priznala.

909 Blic, 11. novembar 2010.

910 Blic, 11. novembar 2010.

911 B92, 9. novembar 2010.

Zanimljivo je da ministar Čiplić nije ispunio nijedno od dva dogovora sa novembarskog sastanka i nije ni zatražio od Zakonodavnog odbora tumačenje spornog člana Zakona o nacionalnim savetima. Odgovara da je "lično" od toga odustao pošto se "uverio da je jedna strana unapred odustala od bilo kakvih pregovora".⁹¹² OEBS ne samo da nije reagovao na očito Čiplićevo kršenje dogovora već je ambasador Kipreos najavio da će ova organizacija pomoći Ministarstvu u najavljenom održavanju novih izbora za BNV. Na to je Zukorlićev BKZ protestovao optužujući Kipreosa za pristranost i zatražio od central OEBS njegovu smenu.

Ministar Čiplić je 17. Januara 2011.godine raspisao nove izbore za Nacionalni savet Bošnjaka za 17.april 2011.. U intervjuu "Politici" ministar Čiplić je objasnio da nacionalni savet Bošnjaka nije konstituisan zbog čega se ponavljaju izbori. Komentarišući činjenicu da je BKZ osnovala Savet koji smatra legitimnim, ministar je rekao: "Oni mogu da se 'igraju' politike i da se igraju nacionalnog predstavljanja, ali pred državom, kao i pred samim Bošnjacima, ne mogu biti nacionalni savet".⁹¹³ Dodao je i: "Duboko verujem da će i Bošnjačka kulturna zajednica, koja je sve vreme bila protiv ponovljenih izbora, izaći na izbore. Osim ako se ne boje – i mislim da bi to bio jedini razlog da na izbore ne izađu – da će na ovim izborima imati daleko manji broj glasova nego na prethodnim". Dodao je: "Ako se ne pojave, onda će oni zapravo napraviti jednu podelu među bošnjačkim glasačima, među bošnjačkom nacionalnom zajednicom. Verujem da do toga ipak neće doći jer taj njihov pokušaj formiranja paralelnih institucija nije zaživeo".⁹¹⁴

Dr Mevlud Dudić, predsednik BNV koje ne priznaje resorno ministarstvo, kaže da je priča o izborima za njih završena: "Nećemo učestvovati na tim izborima, već ćemo voditi aktivnu kampanju protiv njih". Istakao je da "potez ministra Čiplića vodi ka vanrednom stanju u Sandžaku i zaoštavanju unutarbošnjačkih sukoba. Svu odgovornost za to snosiće ministar Čiplić i vlasti u Beogradu". Za muftiju Zukorlića, nosioca izborne liste BKZ na

912 Blic, 27. decembar 2010.

913 Politika, 18. januar 2011.

914 Politika, 18. januar 2011.

prošlim izborima, raspisivanje novih izbora “predstavlja dalju opstrukciju izborne volje Bošnjaka, kršenje naše izborne volje i naših prava”.⁹¹⁵

Esad Dždudžević ističe da su “novi izbori jedini pravi izlaz iz situacije koja dovodi do stagnacije u ostvarivanju nacionalnih prava Bošnjaka. Dobro je što muftija Zukorlić i Islamska zajednica u Srbiji neće učestvovati na izborima. To daje prostora da učesnici na ovim izborima posvete pažnju pitanjima kojima nacionalni saveti po zakonu treba da se bave. Raspisujući izbore država se jasno odredila prema Zukorličevom BNV.” Dždudžević na novim izborima očekuje “fer, konstruktivnu i takmičarsku atmosferu. Više učesnika i više programa koji će pomoći da se vrati jedinstvena Islamska zajednica i akreditovanje visokoškolskih ustanova”.⁹¹⁶ Po mišljenju Sedetina Mujezinovića, koordinatora liste Bošnjački preporod, “novi izbori neće da promene ništa, osim što ćemo podići tenzije i razjediniti se još više. Opet ćemo morati da sednemo i razgovaramo”. Ministar za radi i socijalnu politiku Rasim Ljajić izjavio je da je bilo bolje da je Savet formiran: “Žalosno je da se ponovo gubi tri do četiri meseca u kampanjama i izborima, a narod gladuje”.⁹¹⁷

Regionalizam i autonomija

Završetkom Prvog balkanskog rata, 1912. godine, Sandžak, koji je do tada bio deo Otomanske imperije, postaje deo tada nezavisnih monarhija Srbije i Crne Gore. Sandžak je podeljen tako da je Srbiji pripalo šest sandžačkih opština (Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Priboj, Prijepolje i Nova Varoš), a Crnoj Gori pet (Bijelo Polje, Rožaje, Plav, Pljevlja i Berane). Na osnovu popisa stanovništva iz 2002. godine, šest opština u Srbiji naseljava 235, 567 stanovnika, od kojih se 142,350 (60%) izjašnjavaju kao Bošnjaci i 90,314 kao Srbi ili Crnogorci (38%). U opštinama Novi Pazar (76,28%), Tutin (94.23%) i Sjenica (73.34%), Bošnjaci sačinjavaju većinsko stanovništvo, dok su u opštinama Nova Varoš (7%), Priboj (23%) and Prijepolje (41%) manjina.

915 Sandžak Danas, 21. januar 2011.

916 Sandžak Danas, 21. januar 2011.

917 Regionalna televizija, 19. januar 2011.

Ova regija nikada nije imala poseban status niti bilo kakav vid autonomije ni u vreme bivše Jugoslavije ni u teritorijalnoj podeli Srbije i Crne Gore. Tokom Drugog svetskog rata je postojalo Zemaljsko antifašističko veće Sandžaka (ZAVNOS). Ovo telo je osnovano 20. novembra 1943. godine u Pljevaljima, a za predsednika Predsedništva ZAVNOS izabran je Sreten Vukosavljević. ZAVNOS je ukinut 1945. godine, a Vukosavljević je napustio poslednje zasedanje. On se nije slagao sa tretmanom oblasti koja je, odlukom vrha KPJ, ostala podeljena između Srbije i Crne Gore. Početkom devedesetih godina prošlog veka, ideju o autonomiji Sandžaka oživila je tada jedinstvena SDA koju su kao predsednik i generalni sekretar predvodili Sulejman Ugljanin i Rasim Ljajić. Na referendum koji je 1991. godine organizovala SDA i čije rezultate država nije priznala navodno je više od 90 odsto izašlih glasača podržalo ideju političke i teritorijalne autonomije Sandžaka. Muslimansko nacionalno veće Sandžaka, koje je osnovala SDA, usvojilo je 1992. godine i "Memorandum o specijalnom statusu Sandžaka", koji je za ovu oblast predviđao vrlo visok nivo autonomije. Ovim dokumentom predviđeno je da Sandžak dobije široka politička ovlašćenja (vladu, skupštinu, guvernera, policiju, sudske organe), a tadašnjoj SR Jugoslaviji je ostavljena briga o pošti, železnici i ekologiji. Memorandum je upućen skupštinama Srbije i Crne Gore na razmatranje. Dok je Podgorica dokument MNVS glatko odbila, Beograd ga nije ni razmatrao. "Zbog izazivanja mržnje i podsticanja nacionalne i verske netrpeljivosti" štampanje i distribucija Memoranduma je zabranjena odlukom Okružnog suda u Užicu 1993. godine. Ideju o autonomiji su kasnije "zaboravili" i Ugljanin i Ljajić, aktivirao je muftija Zukorlić nakon junskih izbora za Nacionalni savet Bošnjaka.

U Novom Pazaru je 14. jula 2010. u organizaciji Bošnjačkog nacionalnog veća, koje Srbija ne priznaje održana sednica Bošnjačkog nacionalnog sabora na kojoj je usvojena Deklaracija u kojoj se kaže da su Bošnjaci konstitutivni narod u Srbiji. Početkom jula održana svečana sednica bošnjačkog sabora na kojoj je usvojena Deklaracija kojom se, pored ostalog, traži obnavljanje Narodnog veća Sandžaka, na osnovama nekadašnjeg ZAVNOS, status konstitutivnog naroda za Bošnjake i razgovor sa predsednikom Tačićem. Nakon sednice održan miting u Novom Pazaru na kome je Zukorlić

održao zapažen govor u kojem između ostalog kaže: “Država je kao zgrada u kojoj stanari mogu da se vole ili da se ne vole. Ukoliko većinski stanari odluče da zapale jedan stan, rizikuju da zapale celu zgradu. Zato se nije igrati vatrom. Ili će nam svima biti lepo ili će biti vatre do vrha. Samo naša kuća goreti neće” Deklaraciju su odbacile vodeće srpske stranke, a vlast ignorisala. “Priziva rat”, “Strepnja od muftijine “vatre”, “Zaustaviti Zukorlića na vreme”, “Zukorlić hoće da zapali Sandžak”, neki su od naslova.

Zukorlića je nastavio da se u javnim nastupima zalaže za autonomiju Sandžaka, čemu se protive Beograd i Podgorica. U Novom Pazaru je u avgustu održana sednica Odbora za obnovu Narodnog vijeća Sandžaka, čiji je osnovni cilj vraćanje autonomije tom delu Srbije po ugledu na tzv. partizansku autonomiju od 1943. do 1945. godine. Za predsednika Odbora izabran je Džemail Suljević, predsednik Narodnog pokreta Sandžaka i bivši poslanik SDA. Suljević tvrdi da obnavljanje Narodnog vijeća Sandžaka ni na koji način neće dovesti u pitanje suverenitet i integritet države Srbije, osim ukoliko “dođe do cepanja Bosne i Hercegovine”. “Status Sandžaka je nerešeno pitanje, kao što je nerešeno pitanje statusa bošnjačkog naroda, a pošto se čini da aktuelna vlast u Srbiji nema nameru da ta pitanja skorije stavi na dnevni red vreme je da mi sami uzmemo sudbinu u svoje ruke”. Suljević smatra da je određivanje granice između Srbije i Crne Gore usred Sandžaka, kao i njegova podela bila potpuno neprimerena i urađena bez pitanja naroda koji tu živi. Prema njegovim rečima, ovde nije reč o bošnjačkom veću već o Narodnom vijeću Sandžaka, veću svih građana koji na toj teritoriji žive.⁹¹⁸

Zukorlićevu ideju o autonomiji Sandžaka očekivano nisu podržali ni Ugljanin ni Ljajić. Ugljanin je, međutim, posle nekoliko meseci, počeo da pominje autonomiju. Tako je, govoreći za emisiju sarajevske TV1, ministar Ugljanin rekao da se zalaže “za svaku vrstu autonomije koja bi značila ekonomski boljitak Sandžaku”.⁹¹⁹ Ugljanin je podsetio da su Bošnjaci Sandžaka još 1991. na referendumu o autonomiji Sandžaka rekli šta hoće i dodao da to “svi znaju”: (sadašnja Vlada Srbije, sve prethodne i međunarodna zajednica) i da “nažalost, ni ova Vlada nije imala razumjevanja da otkloni

918 Tanjug, 9. avgust

919 TV1, 7. novembar

neke ružne stvari..."⁹²⁰On smatra da je jedini zdrav pristup tom pitanju analogija između Srbije i BiH, odnosno Bošnjaka u Srbiji i Srba u BiH.

Rasim Ljajić i njegova SDP radije govore o decentralizaciji Srbije po ugledu na evropske regione. Srbija je 2009. dobila Zakon o regionalnom razvoju, koji su podržale i SDA i SDP pod uslovom da svih šest sandžačkih opština budu u jednom region. Decembra 2009. godine *Uredbom vlade o statističkim regionima*, Srbija je podeljena u sedam regiona, a sandžačke opštine u dva. Novi Pazar i Tutin pripojeni su regionu Centralne Srbije, a Prijepolje, Priboj, Nova Varoš i Sjenica regionu Zapadne Srbije. Mada su za Uredbu na sednici vlade glasala oba ministra Bošnjaka, Ugljanin i Ljajić, po njenom objavljivanju su zapretili da će razmotriti učešće u vladi ukoliko ona ne bude izmenjena i ceo Sandžak bude u jednom regiona. Na to su reagovale srpske stranke na lokalnu, a pojedine skupštine opština, kao Nova Varoš, zapretile su referendumom građana. Oni smatraju da bi jedan region za sve sandžačke opštine doveo do cepanja Srbije i podgrejao ideje o izdvajanju Sandžaka. Izmene i dopune *Zakona o regionalnom razvoju*, ipak su usvojene u Skupštini Srbije. Srbija je dobila pet, umesto ranije predviđenih sedam regiona. U novoj statističkoj podeli, svih šest sandžačkih opština biće u šumadijsko-zapadnom regionu. Regionu po slovu ovog zakona nisu zaživeli i oni predstavljaju statistički pojam koji bi trebalo da olakša put ka fondovima EU.

Incidenti

2010 godina u Sandžaku, pre svega Novom Pazaru, obilovala je incidentima koji su "punili" sredstva informisanja, ali, na sreću, nije bilo ljudskih žrtava, za razliku od nekih prošlih, izbornih, godina u kojima je bilo ranjenih i poginulih u sukobima pristalica SDA i SDP. Muftija Zukorlić je bio "glavni junak" spora između njega i dnevnog lista *Blic*. Ova tiražna novina je 19. juna 2010. godine objavila fotomontažu na kojoj je muftiji Zukorlića "obukla" u odeždu hrišćanskog sveštenika, sa krstom na glavi. Muftija i Mešihat Islamske zajednice u Srbiji najoštrije su osudili fotomontažu, zatražili izvinjenje, ali i "simboličnu nadoknadu" od 100 miliona

evra. U saopštenju Mešihata se navodi da je takvim činom naneta uvreda muslimanima i Islamskoj zajednici i da se javnosti šalje poruka o pokrštavanju muslimana, pri čemu nije pošteđen ni najviši verski autoritet. Mešihat IZ u Srbiji je istakao „Vređajući najdublja verska osećanja muslimana i ne prezajući od skrnavljenja i samih verskih simbola, muslimanima se šalje poruka da njihove duhovne vrednosti ne uživaju zaštitu zakona i sistema države“.⁹²¹ Uredništvo „Blica“ izvinilo se se muftiji Muameru Zukorliću, Mešihatu Islamske zajednice u Srbiji i svim vernicima muslimanske veroispovest “zbog činjenice da se neko mogao osetiti povređenim zbog priloga koji je objavljen na stranicama „Blica“.⁹²² IZ u Srbiji se nije zadovoljila izvinjenjem, pa je zasedao Sveopšti Sabor koji je odlučio da podnese krivičnu prijavu protiv “Blica”.

Na sednici koja je održana “iza zatvorenih vrata” muslimani koji žive u Srbiji pozvani su na bojkot kupovine i distribucije tog lista, a od međunarodnih islamskih organizacija i institucija zatražena je podrška. U saopštenju Sabora se navodi da fotomontaža simbolizuje “nastavak genocidne politike prema muslimanima” pa se od vrha države, na čelu sa predsednikom Srbije Borisom Tadićem traže “čvrste garancije” kako bi muslimani u Srbiji mogli osetiti ličnu i kolektivnu sigurnost, kao i ravnopravnost sa drugim narodima i zajednicama. Sabor koji čine predstavnici svih institucija Islamske zajednice u Srbiji, ukazao je da su muslimani u Srbiji zabrinuti za budućnost svog verskog i kulturnog identiteta zbog “sve izraženije islamofobije”. “Islamska zajednica neće dopustiti da ova uvreda i drugi primeri netrpeljivosti prema muslimanima na bilo koji način ugroze dobre odnose sa komšijama hrišćanima, ukazujući da se zajednička budućnost gradi na međusobnom poštovanju”, ističe se u saopštenju. Ukazano je da sloboda govora, koja predstavlja neospornu civilizacijsku vrednost savremenog društva, ne može biti izgovor za postupke antisemitizma, rasizma, govora mržnje, a ni islamofobije.⁹²³

Krajem juna, urušio se krov turskog kupatila u Staroj novopazarskoj banji. Kupatilo je zvanično u vlasništvu ugostiteljskog preduzeća “Lipa”

921 Blic, 20. jun 2010.

922 Blic, 20. jun 2010.

923 Tanjug, 26. jun 2010.

koje je 2009. godine za 127 miliona dinara prodato Hasniji Šemsović, supruzi kontroverznog novopazarskog biznismena Ćerima Šemsovića. Ova privatizacije je svojevremeno uzburkala duhove u Novom Pazaru jer je preduzeće "Lipa", osnovano u vreme druge Jugoslavije, bilo vlasnik imovine u centru i oko grada, nacionalizovane nakon Drugog svetskog rata. Pojedine porodice, ali i Islamska zajednica traže od države vraćanje imovine, ali Srbija još nema zakon o restituciji. Zakon o vraćanju imovine verskim zajednicama postoji, ali je njegova primena u slučaju Islamske zajednica problematična jer dve organizacije muslimana, IZS Adema Zilkića i IZu Srbiji koju predvodi Zukorlić traže vraćanje iste imovine, a država navodno ne može da presudi koja je Islamska zajednica prava. U pojedinim slučajevima sandžačka IZ, tada takođe pod Zukorlićevim rukovodstvom, i pre stvaranja dve IZ na nivou Srbije je tražila vraćanje pojedinih objekata, ali ti slučajevi nisu okončani. Pošto je u pojedinim slučajevima reč o objektima iz Otomanskog perioda, 15 i 16.veka, pojedine nevladine organizacije, Urban in i intelektualci bošnjačke nacionalnosti su se pobunili zbog prodaje imovine, navodeći da je reč o ugrožavanju bošnjačkog identiteta na ovim prostorima. Pošto je Stara novopazarska banja iz 15.veka bila vakuf poklonjen Islamskoj zajednici, pristalice muftije Zukorlića 25. juna su, uz privatno obezbeđenje, ušli u zgradu i po njihovim rečima "oslobodili je". Kupci "Lipe", porodica Šemsović, tvrdi da je reč o "čistoj otimačini". Usledili su višerasovni pregovori, Zukorlićeve pristalice su pristale da napuste zgradu koju od tada čuva policija.

Zukorlićeva IZ imala je još imovinsko-pravno-političkih sporova. Presudom Višeg suda u Novom Pazaru naloženo im je da napuste prizemlje zgrade bivšeg Trgovinskog preduzeća "Uniprom", u kome se sada nalazi Fakultet za islamske studije koji je osnovala ova IZ. IZ nije prihvatila sudsku presudu pošto je reč o zgradi koja je takođe bila vakuf i čije vraćanje traže po Zakonu o vraćanju imovine verskim zajednicama. Sudski izvršitelji nisu 28.oktobra 2010.došli da uruče rešenje o iseljenju Fakulteta, pošto je policija odlučila da se ne meša u ovaj spor. Iseljenje je inače najavljeno uoči Kurban bajrama i priprema za odlazak na hadžiluk u Meku. Ispred Fakulteta su se okupile Zukorlićeve pristalice kojima se on obratio i optužio ministra rada i socijalne politike Rasima Ljajića da je izvršio pritisak

na novopazarski sud da pošalje izvršitelje radi iseljenja Fakulteta za islamske studije iz zgrade u centru Novog Pazara. Sve to je, prema njegovim rečima, deo Ljajićevog "programa osvete" zbog pobede Bošnjačke kulturne zajednice na junskim izborima za Bošnjačko nacionalno veće. Zukorlić je ponovio spremnost predstavnika IZuS, Bošnjačkog nacionalnog veća i Internacionalnog univerziteta na pregovore sa Beogradom. "Spremni smo na pregovore i nije nam bitno ni gde ni skim će se pregovarati", kazao je muftija, koji je pozdravio odluku policije da ne interveniše u ovom slučaju. "To je dobar znak. Hvala vam, popravili ste se", poručio je muftija, koji je ponovio da Islamska zajednica nije izvor nestabilnosti već stabilnosti: "Mi smo oštri samo kad nas napadaju, kad nas ne napadaju mi smo jako fini".⁹²⁴

Početak septembra 2010. godine, pristalice muftije Zukorlića sukobile su se sa policijom zbog spora oko parcele u novopazarskom naselju Hadžet. Gradske vlasti, koje predvodi SDP, počele su da grade obdanište na tom zemljištu, za koje IZ tvrdi da njima pripada i da je su na tom mestu na kraju Drugog svetskog rata partizani streljali više stotina svojih političkih protivnika, te da je neprimereno da se na stratišzu gradi obdanište. Na vanrednom zasedanju sveopšteg Sabora IZ u Srbiji, zaključeno je da je „otimanje vakufa kulminacija nasilja, diskriminacije i gaženje elementarnih prava muslimana“. U sukobima pristalica IZ u Srbiji koje su se okupile da "brane" vakufsku imovinu i policije povređena su četiri policajca. Nakon kontakta ministra policije Ivica Dačića i muftije Zukorlića, u čemu je posredovao lider LDP Čedomir Jovanović, došlo je do smirivanja i povlačenja demonstranata i policije. Komentarišući incident u Novom Pazaru, ministar Dačić je rekao da se mora naći razumno rešenje, u koje se policija neće mešati: „Ne želimo sukobe, ne želimo da padne krv. Upozoravam sve da kad padne jedna kap krvi, onda se ne zna gde će se to završiti. Ja samo ističem da policija ne može da rešava političke, verske i druge probleme“.⁹²⁵

Bilo je i incidenata u koje IZ nije bila umešana, ali su mnogi mediji i pojedini političari i za njih indirektno optuživali muftiju Zukorlića. Autobus "Nišekspressa" je pogođen kamenom na putu kroz Novi Pazar. Vest

924 Blic, 29. oktobar

925 Danas, 6. septembar 2010.

o "kamenovanju" autobusa u Novom Pazaru je bila udarna tog 16. avgusta 2010, a pojedinci su incident odmah osudili kao politički. "To je medveđa usluga gradu, ljudima koji dole žive, stvara se loša slika i atmosfera. Oni koji misle da rade za neku nacionalnu stvar, rade u korist svoje štete", rekao je ministar Rasim Ljajić.⁹²⁶ Predsednik Sandžačke narodne partije (SNP) Mirsad Đerlek, inače bivši funkcioner SDP i gradonačelnik Novog Pazara optužio je ministra Ljajića da koristi incident u Novom Pazaru u kojem je kamenovan autobus za medijsko podizanje tenzije u tom gradu. Đerlek je ocenio da se tim događajem diže „previše prašine u javnosti“.⁹²⁷ "Napadači" su se sutradan predali policiji i ispostavilo se da je reč o maloletnim dečacima. Oni su tvrdili da su se gađali breskvama i kamenjem i slučajno pogodili staklo autobusa.

Tri mladića su sa Osnovne škole "Desanka Maksimović" u Novom Pazaru skinuli i zapalili zastavu Srbije. Policija je uhapsila tri mladića, Enes Koca (18), Almir Latifović (19) i Ferid Smailović (19), svu trojcu iz Novog Pazara, pod sumnjom da su zapalili državnu zastavu Srbije na zgradi osnovne škole u Novom Pazaru. Uhapšeni su se tokom davanja izjava branili da su bili pijani.⁹²⁸ Povodom paljenja državne zastave u Novom Pazaru, član Odbora za bezbednost Skupštine Srbije i poslanik SDP Meho Omerović upozorio je da bi atmosfera stvarana poslednjih nekoliko meseci u tom gradu mogla dovesti do "katastrofe".⁹²⁹ Paljenje zastave je osudila i SDA, koja je svojim saopštenjem pozvala nadležne organe da reaguju u skladu sa zakonom, "da utvrde motive za ovaj čin i da ispituju da li se radi o naručenom zločinu ili su drugi motivi u pitanju", jer "ovakvo ponašanje udaljava sve moguće investitore iz našeg kraja, sada kada se vrše finalne pripreme za ogromna ulaganja u Sandžak".⁹³⁰

Glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić ocenio je da navedeni incidenti u Novom Pazaru nemaju kapaciteta da ugroze bezbednosnu situaciju u Sandžaku: "Ono što može ugroziti stabilnost i

926 RTS, 16. avgust 2010.

927 Kurir, 18. avgust 2010.

928 RTV, 18. avgust 2010.

929 Tanjug, 18. avgust 2010.

930 Saopštenje SDA, 23. avgust 2010.

dugoročniju bezbednost je neodgovorni odnos režima prema ovom prostoru". On je ocenio da takvo stanje proizilazi iz tenzije koja se podiže zbog neodgovornog odnosa države prema Sandžaku, čime se ljudi dovode u stanje beznađa. "Tu je glavna opasnost. Ona nije pitanje momenta, ali ona (situacija) dugoročno u sebi nosi velike opasnosti".⁹³¹

Čedomir Jovanović, predsednik LDP, je odgovornost video u ponašanju države: „Država je ta koja otežava normalan život ljudi tako da jedino što iz Sandžaka može da dođe je neka loša vest. Sandžak je uvek služio kao poligon za političke besmislice, jer su sve vlade osim vlade Zorana Đinđića najavljivale razvojne projekte, autoputeve, velike investicije, da bi se to na kraju završilo sakaćenjem ljudi. Sve što se dešava u poslednjih nekoliko nedelja je direktna posledica nastojanja države da manipuliše rezultatima izbora za nacionalne savete, jer je pobedila opcija koja kritikuje sadašnje loše stanje. Za to je odgovoran ministar Čiplič, ali nije jedini, jer Sandžak ima dva predstavnika u vladi.”⁹³² On objašnjava da je LDP javno podržao BKZ: „Bila je to naša obaveza prema ljudima koji tamo žive, jer znamo da nema srećne Srbije dok su njeni građani duboko nezadovoljni i tu nema razlike da li se oni nalaze u Vojvodini, Sandžaku ili Šumadiji”, ali i dodaje da „to što je neki pijani klinac zapalio zastavu na školi ne sme da se koristi kao argument protiv Sandžaka ili Bošnjaka”.⁹³³

Ministar Rasim Ljajić je, pak, za incidente optužio muftiju Zukorlića. Ljajić je izjavio da ne postoji opasnost da se Sandžak pretvori u novo krizno žarište u Srbiji, ali upozorio da će incidenti poput paljenja srpske zastave u Novom Pazaru naneti nesagledivu ekonomsku štetu tom delu zemlje: “Nažalost, incidenata će i dalje biti, ali ubeđen sam da oni neće prerasti u nešto ozbiljnije, jer nema potencijala za krizu. Ovo što se dešava je čista politika i nema nikakve veze sa bezbednošću. Muamer Zukorlić i Islamska zajednica u Srbiji traže tenzije, kako bi po svaku cenu ostali u politici i na najprizemnji način se borili za glasove. Oni moraju da imaju neprijatelja, a ja sam im glavna meta. Ugljanin im više nije neprijatelj, jer ne mogu da

931 Radio Stoplus, 19. avgust 2010.

932 Politika, 20. avgust 2010.

933 Politika, 20. avgust 2010.

mu otmu glasove, pošto on ima malo i stabilno biračko telo. Moje je veće i heterogeno i tu traže svoju šansu”⁹³⁴

Najveću pažnju i osudu javnosti izazvalo je slavlje navijača u Novom Pazaru nakon pobeđe Turske nad Srbijom u polufinalu SP u košarci. Utakmica je odigrana u Istanbulu 11.septembra 2010, a pojedini Novopazarci su slavili na ulicama grada, uz turske zastave i klicanje Turskoj. Nije ovo bio prvi put da sandžački Bošnjaci na sportskim utakmicama ne navijaju za zemlju čiji su državljani ali su ovog puta mediji i javnost ovom slučaju posvetili veću pažnju nego ranije. Muftija Zukorlić je u emisiji “Kažiprst” B92 “priznao” da je takođe navijao za Tursku, što je dodatno podgrejalo tenzije. Na pojedinim internet sajtovima su se čak mogli pročitati predlozi da Zukorliću treba oduzeti državljanstvo i proterati ga u Tursku, kao i ostale koji navijaju za tu zemlju. Srpsko-bošnjački internet “rat” je nastavljen i povodom najavljenog i neodržanog skupa “Novi Pazar je Srbija”.

Darko Panović, inicijator udruženja “Za srpski Novi Pazar” iz susedne Raške je za 10.oktobar 2010. najavio skup kojim je želeo da “odgovori” onim Bošnjacima koji su u Novom Pazaru navijali za Tursku i mahali turskim zastavama. Učešće na skupu su potvrdili pripadnici ekstremno organizacije “Naši 1389”, ali i pojedinih ruskih, bugarskih i slovačkih desničarskih organizacija. Mladi Bošnjaci su uzvratili najavom kontraskupa, a policija je, iz bezbedonosnih razloga, zabranila održavanje skupa “Novi Pazar je Srbija”, pa nije bilo nikakvog okupljanja. Protiv najavljenog skupa bile su i pojedine srpske stranke i udruženja iz Novog Pazara, koji su strahovali od mogućih međunacionalnih incidenata.

Međunarodna zajednica i Beograd o Sandžaku

Tokom prošle godine, muftija Zukorlić se više puta založio za internacionalizaciju pitanja Sandžaka, pa čak i slanje međunarodnih posmatrača koji bi ocenili stanje poštovanja prava Bošnjaka. Zvaničnici u Beogradu uvek su odbijali takvu mogućnost. Primetno je da ambasadori stranih zemalja u Srbiji, pri poseti Novom Pazaru uglavnom izbegavaju susrete sa Zukorlićem, koji im je ranije bio obavezan sagovornik, a teško su se

934 Pres, 20. avgust 2010.

odlučivali na kontakte sa njemu bliskim institucijama i pojedincima. Bilo je i izuzetaka, najčešće iz muslimanskih zemalja, ali je i delegacija američke ambasade posetila početkom 2011. godine Bošnjačko nacionalno veće (BNV), čiji je predsednik Mevlud Dudić. Predsednik Izvršnog odbora BNV Samir Tandir “upoznao je delegaciju o svim diskriminatorским aktima preduzetim od strane Ministarstva za ljudska i manjinska prava i ministra Svetozara Čiplića”.⁹³⁵

Sandžak se ipak nalazio na dnevnom redu rasprave pojedinih međunarodnih zvaničnika. Po običaju, o Sandžaku i Bošnjacima najviše je bilo reči u kontaktima zvaničnika Srbije i Turske. Ova zemlja se poslednjih godina nametnula kao nesumnjiva regionalna sila, a veze Ankare i Beograda su ojačale. Turska i Srbija su uspostavile stratešku saradnju i potpisale niz ugovora iz različitih oblasti, pre svega, ekonomskih. Turska pokušava da približi i Beograd i Sarajevo, pa je, u cilju približavanja nekadašnjih ratnih suparnika, insistirala da Srbija usvoji deklaraciju o Srebrenici.

Za Deklaraciju kojom se osuđuje stradanje srebreničkih Bošnjaka, bez pominjanja reči “genocid” glasali su poslanici vladajuće koalicije, među kojima i dve bošnjačke stranke SDA i SDP. Muftija Zukorlić bio je opozicija i u ovom slučaju. “U ime Bošnjaka i svih humanih ljudi odbacujem Deklaraciju o osudi zločina u Srebrenici koju je usvojila Skupština Srbije”, rekao je Zukorlić, odmah po usvajanju ovog dokumenta u Skupštini. “Deklaracija je neadekvatna, nesvrshodna i nipodaštavajuća za najveći zločinu Evropi učinjen posle holokausta, koji ima svoje ime i ono glasi genocid”, kazao je muftija precizirajući da pojam genocid, osim pravne ima, kako je rekao, i moralne, emotivne i civilizacije implikacije. “Deklaracija osude genocida je neophodna prevashodno srpskom narodu, državi Srbiji i srpsko-bošnjačkim odnosima, a ponajmanje je potrebna samim Bošnjacima, jer posle genocida sve druge boli su male”. On smatra da su usvojenom Deklaracijom vlasti u Srbiji pokazale svoju “moralnu, političku i civilizacijsku nemoć i propustile priliku da otvore novu belu stranicu odnosa sa Bošnjacima”.⁹³⁶

935 FoNet, 21. januar 2011.

936 Tanjug, 1. april 2010.

Prošlogodišnjem obeležavanju 15-godišnjice genocida u Srebrenici prisustvovali su premijer Turske Taip Erdoan i predsednik Srbije Boris Tadić, kome je to bio drugi odlazak u ovaj grad. Nakon Srebrenice i BiH, Erdoan je posetio Srbiju, Beograd i Novi Pazar. Razgovore u Beogradu i Novom Pazaru turski premijer Erdogan ocenio je kao „jako konstruktivne i plodonosne“. On je posebno istakao da je za svaku pohvalu usvajanje u srpskom parlamentu Deklaracije o osudi zločina u Srebrenici „zahvaljujući upornom i hrabrom stavu predsednika Tadića“.

Turski premijer je rekao: “Rame uz rame, držeći se za ruke činimo najvažnije korake na visokom nivou. Taj korak je učinjen u Skupštini Srbije i to je susret sa predsednikom Tadićem u Srebrenici kada smo ukopavali naše šehide. Postoje dobre stvari koje možemo međusobno realizovati”⁹³⁷ Erdoan je u Novom Pazaru otvorio Turski kulturni centar “Ataturk”, a Bošnjaci su ga dočekali kao nekada pokojnog predsednika Tita, uz skandiranje, reči dobrodošlice na turskom jeziku i zastave Turske. Obećao je da će Turska pomoći razvoj tog nerazvijenog kraja i poručio da je Sandžak most saradnje između Srbije i Turske. Njegov boravak su iskoristili simpatizeri muftije Zukorlića koji su, zbog odbijanja Ministarstva za ljudska i manjinska prava da prizna BNV predsedniku Tadiću skandirali “lopove”, a na zgradi obližnjeg Fakulteta za islamske studije okačili transparent kojim traže poštovanje izborne volje Bošnjaka. Pošto se na dočeku premijera Erdoana neočekivano i navodno van zvaničnog protokola pojavio reis ul ulema Adem Zilkić sa nekoliko svojih pristalica, na ulicama grada umalo nije došlo do incidenta, pošto su Zukorlićevi simpatizeri uz psovke počeli da jure Zilkića i njegove. Incident je sprečila policija.

Sandžak je počela da pominje i susedna BiH, ali sa ponekad kontradiktornim porukama. Reis ul ulema BiH Mustafa Cerić bezrezervno podržava Zukorlića, dok je lider SDA Sulejman Tihić bliži Sulejmanu Ugljaninu. Sredinom juna Tihić je posetio Beograd i Novi Pazar. U Novom Pazaru mu je domaćin bio Sulejman Ugljanin, lider ovdašnje SDA i ministar bez portfelja. Tihić je tom prilikom poručio da SDA i Bakir Izetbegović, takođe visoki funkcioner i bošnjački član Predsedništva BiH, koji je na izborima za BNV podržao listu BKZ, a i razgovarao sa bliskim Zukorlićevim

saradnicima, ne podržavaju Zukorlića. Odnos prema Sandžaku se može posmatrati i kroz prizmu unutarbošnjačkih podela u BiH. Od ranije je poznato da su Tihić i Cerić politički protivnici, pa je njihova razlika u pogledu na Sandžak može i time tumačiti.

Muftija Zukorlić je stanje u Sandžaku kao temu nametnuo i na sastanku Islamske svetske lige, Rabite, koja je početkom avgusta 2010. na zasedanju u Meki obeležila 50 godina postojanja. Stalni član Rabite, uticajne organizacije koja okuplja islamsko sveštenstvo širom sveta i koju pomaže Saudijska Arabija, je reis ul ulema BiH Mustafe Cerića, a u delegaciji je bio i muftija Zukorlić koji je govorio o položaju muslimana u Sandžaku. Delegacija Mešihata IZ u Srbiji, na čelu sa pomoćnikom sandžačkog muftije Senadom Halitovićem posetila je sredinom septembra Kongres SAD i razgovarala sa kongresmenom Kejt Eliotom. Zukorlić se, povodom problema oko konstituisanja BNV, obratio i Evropskoj komisiji, koja je saopštila da prate stanje u Sandžaku. Najveću pažnju regiji od stranih zvaničnika je pokazao izvestilac Evropskog parlamenta za Srbiju Jelko Kacin, koji je u više navrata prošle godine posetio Beograd, a Sandžak je uvek bio jedna od tema. U Rezoluciji o Srbiji koji je Evropski parlament usvojio sredinom januara 2011. U članu 25. se pozdravlja formiranje većine nacionalnih saveta nacionalnih manjina, naglašava važnost potpune primene nadležnosti ovih manjinskih samoupravnih tela, ali i pominju pritužbe o nepravilnostima u pripremnom procesu i zakonskim uslovima za formiranje saveta, kao i pritužbe na kršenje zagarantovanih nadležnosti nacionalnih saveta i to od strane nekih ministarstava i lokalne samouprave i poziva vlasti da na njih odgovore.

Evropski parlamentarci su izrazili "zabrinutost u pogledu uspostavljanja bošnjačkog nacionalnog saveta i poziva na brzo okončanje procesa u skladu sa pravilima, dozvoljavajući legitimno predstavljanje Bošnjaka u Savetu; Evropski parlament je zabrinut zbog povećanja napetosti u Sandžaku, što je manifestovano, između ostalog, kroz nedavne nasilne incidente, i snažno poziva na rešavanje političkih sporova kroz dijalog u okviru demokratskih institucija".⁹³⁸ Sandžak redovno obilaze članovi neformalne grupe "Prijatelji Sandžaka" ambasadori Austrije, Češke, Danske, Nemačke,

Japana, Norveške, Švedske, Turske i Sjedinjenih Američkih Država u Srbiji, kao i OEBS i EU.

Na prvi pogled se čini da ni domaći političari nisu zaboravili Sandžak, ali se broj njihovih poseta povećao u drugoj polovini godine, što koincidira sa izborima za BNV na kojima ministri Ugljanin i Ljajić, tj. liste koje su njihove stranke podržali nisu dobro prošle. Ne samo Ugljanin i Ljajić, već i ostali ministri u vladi Srbije, poslednjih meseci često obilaze pre svega Novi Pazar, najavljujući ambiciozne infrastrukturne projekte i planove za investicije. Nažalost, nijedna ozbiljnija investicija nije stigla u Sandžak, a ni bitniji putevi nisu završeni. Predsednik Boris Tadić posetio je Novi Pazar dva puta u prošloj godini. U julu sa turskim premijerom Erdoanom i u novembru sa ministrima Ljajićem i Ugljaninom.

Predsednik Boris Tadić je tokom novembarske posete Novom Pazaru rekao da će država učiniti apsolutno sve da se popravi ekonomska situacija u tom delu Srbije. U Novom Pazaru, koji zvanično ima 125 hiljada stanovnika, najmlađu populaciju u zemlji, ali i više nezaposlenih nego zaposlenih, 18 hiljada Novopazaraca ima posao, a 22 je na listi nezaposlenih, Tadić je poručio da će država učiniti sve da ekonomski pomogne taj deo Srbije, uprkos ekonomskim teškoćama sa kojima se susreće: "Znamo kako je teško ovde živeti i sa kakvim se siromaštvom građani susreću, i znamo da su mnoga preduzeća koja su nekada dobro radila u ovom kraju ugašena, ali je i u teškim okolnostima Vlada Srbije spremna da izdvoji značajne investicije za ovaj kraj."⁹³⁹

Gradonačelnik Meho Mahmutović je rekao da je 2010. Vlada Srbije uložila u infrastrukturu više od devet miliona evra. Posetu predsednika Novom Pazaru, tamošnje političke partije ocenjuju kao rešenost države da ulaže u infrastrukturu tog regiona, ali građani od te rešenosti za sada nikakvu vajdu nisu imali. Sem što je posetio po jednu srpsku i bošnjačku porodicu, Tadić je obišao Petrovu crkvu i razgovarao sa tek izabranim vladikom Teodosijem. Odgovarajući na pitanja novinara, predsednik Tadić je rekao da pravo Bošnjaka na svoju kulturu i jezik ne smeju da budu dovedena u pitanje, jer su verska prava regulisana zakonom: "Kada je usvajan Zakon o verskim pravima nije postojala nijedna zamerka starih verskih zajednica,

939 RTS, 22.novembar 2010.

a ja ću se brinuti da svi i svaki pojedinac u Srbiji imaju zagarantovane verske i nacionalne slobode. I ovaj deo zemlje, po tome, ne može biti različit ni od jednog ni od drugog”⁹⁴⁰ IZ u Srbiji mu je zamerila što nije, u duhu multikulturalnosti i tolerancije, posetio i džamiju.

Islamska zajednica

Islamska zajednica spada u tradicionalne verske zajednice Srbije. Tokom postojanja Jugoslavije, kraljevine i socijalističke države, sedište muslimana i Islamske zajednice bilo je Sarajevo, sa Rijasetom i reis ul ulemom. Raspadom SFRJ, raspada se i jedinstvena muslimanska organizacija na tlu bivše zajedničke države. Po uspostavljanju mira, dolazi do pokušaja ujedinjenja verske organizacije muslimana. Islamske zajednice Slovenije, Hrvatske i BiH, republike u kojima većinu muslimana čine Bošnjaci, prihvataju Rijaset BiH i reis ul ulemu za vrhovnog verskog poglavara. Crna Gora, Makedonija i Kosovo imaju svoje islamske zajednice, a njihov odnos sa Rijasetom u BiH je partnerski i prijateljski.

Od 2007.godine u Srbiji su registrovane dve islamske zajednice, Islamska zajednica Srbije koju predvodi reis ul ulema Adem Zilkić i Islamska zajednica u Srbiji na čijem je čelu glavni muftija Muamer Zukorlić. IZ insistira na svojoj potpunoj samostalnosti, a IZ u Srbiji je organizaciono povezan sa Rijasetom u Sarajevu i za vrhovnog verskog poglavara priznaje reis ul ulemu Mustafu Cerića. Postojanje paralelnih islamskih zajednica izvor je stalnih tenzija u Sandžaku, a njihova podeljenost zasniva se na političkim, a ne verskim razlozima. Mada je Boris Tadić na predizbornom skupu u Novom Pazaru 2008. godine rekao da se zalaže za jedinstvenu IZ, po njegovom izboru, kao i izboru nove vlade u kojoj Ministarstvo vera vodi Bogoljub Šijaković, bivši kadar crnogorske SNP, a sada DS, ne samo da nije došlo do dijaloga sa IZ u Srbiji već su i kritike koje je zvanični Beograd upućivao Zukorliću bile sve oštrije.

Zvanični Beograd, kroz pojedine poteze Ministarstva vera jasno pokazuje da im je bliža IZ koju vodi Zilkić. IZS je bliža zvaničnim strukturama Beograda, a Zilkić hvali poteze države na zaštiti i poštovanju prava

940 RTS, 22. novembar 2010.

muslimana. IZ u Srbiji, s druge strane, oštro kritikuje aktuelnu, ali i bivše vlade. Zukorlić vlast Srbije optužuje da su izigrali Bošnjake, da krše ljudska prava muslimana, da traže poltrone među njima, a konstantno zahteva Šijakovićevu ostavku. Oštar rečnik Zukorliću je obezbedio često mesto u medijima, naročito u beogradskoj senzacionalističkoj štampi koja ga optužuje da pokušava da izazove nemire u Sandžaku.

Tokom 2007, 2008 i 2009. godine dolazilo je i do fizičkih obračuna između pristalica dve IZ. U prošloj godini nije bilo ozbiljnijih incidenata, ali su svađe nastavljene. Zukorlić Zilkića i Muhameda Jusufspahića optužuje da su poltroni Beograda, paraverska organizacija, dok oni njemu uzvraćaju da je "korov", da zloupotrebljava veru, da je glavni uzrok neprilika... Obe islamske zajednice traže vraćanje imovine koja je nakon Drugog svetskog rata nacionalizovana, ali država tu ništa ne radi jer ne zna koja je islamska zajednica legitimna. Na njihove nesuglasice svesrdno utiče Ministarstva vera. Koga od muslimanskih velikodostojnika Ministarstvo podržava pokazano je i formiranjem Međureligijskog saveta. Ovo telo čine ministar vera Republike Srbije prof. dr Bogoljub Šijaković, episkop bački Srpske pravoslavne crkve prof. dr Irinej Bulović, nadbiskup beogradski Rimokatoličke crkve u Srbiji Stanislav Hočevar, reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije Adem Zilkić i rabin Jevrejske zajednice u Srbiji Isak Asiel. Mada je saopšteno da je Međureligijski savet otvoren za dalja imenovanja članova iz reda velikodostojnika tradicionalnih crkava i verskih zajednica i uglednih svetovnih lica, nije uključen niko blizak IZ u Srbiji. Takođe na predlog Ministarstva vera, Vlada Srbije je odlukom donetom 29.jul 2010. smenila dotadašnju Komisiju za veronauku, u kojoj su bili predstavnici obe IZ, Mevlud Dudić ispred IZ u Srbiji i Adem Zilkić, u ime IZS. Izabrana je nova u kojoj je samo Adem Zilkić. Zadatak Komisije je da se stara o izvođenju verske nastave u školama Srbije, a sa tim u vezi imenuje veroučitelje.

Zukorlić ističe da sve to potvrđuje da je Zilkić sa njegovom grupom proizveden od strane državnog aparata sa ciljem da opstruira i omete jedinu legalnu, legitimnu i tradicionalnu Islamsku zajednicu u Srbiji".⁹⁴¹ Adem Zilkić je odbacio Zukorlićeve tvrdnje. On je ocenio da njegov izbor u Komisiji za veronauku, Zukorlić zloupotrebljava u cilju podizanja napetosti u

941 Politika, 20. avgust 2010.

Sandžaku i objasnio da Dudić nije smenjen „već su svi dosadašnji članovi te komisije razrešeni”. Reis Zilkić tvrdi da je IZ na čijem je čelu za veroučitelje predložila 61 odsto Zukorličevih pristalica, a ostali su iz reda lojalnih IZ Srbije. “Možda bi na tom spisku bilo više lojalnih Zukorliču, ali nismo dozvolili onima koji su se previše politički eksponirali u svim ovim dešavanjima u Sandžaku”.⁹⁴²

Zbog imenovanja veroučitelja, na terenu je dolazilo do problema. Najdrastičniji je primer Priboja. Glavni pribojski imam Enes Svraka, lojalan Zukorliču, nije izabran za veroučitelja, iako je godinama, po rečima lokalnih prosvetara, uspešno obavljao taj posao. Umesto njega, izabran je veroučitelj lojalan Zilkiću, ali koji se nije pojavljivao na poslu. Zbog toga 240 srednjoškolaca-muslimana u Priboju nije imalo nastavu veronauke. Vlada Srbije odbacila je Zukorličeve kritike, tvrdeći da nema diskriminatorski odnos prema Islamskoj zajednici u Srbiji. Državni sekretar u Ministarstvu vera Dragan Čurović ističe da je “Komisija za versku nastavu formirana 2004. godine i prema propisima, u njoj je, pored državnih službenika, po jedan predstavnik crkava i tradicionalnih verskih zajednica u Srbiji. Međutim, mi smo smatrali da obema islamskim zajednicama treba pružiti priliku da imaju svoje predstavnike. Najjednostavnije rečeno, otvorili smo vrata za obe zajednice. Međutim, suočavali smo se sa opstrukcijom rada Komisije, i to od Islamske zajednice u Srbiji”. Kako dodaje, od 2008. godine predstavnici ove islamske zajednice napuštali su sednice. IZ u Srbiji je demantovala te tvrdnje, navodeći da je njihov član Mevlud Dudić sve svoje izostanke blagovremeno pravdao.

Veroučitelji Islamske zajednice (IZ) u Srbiji formirali su Udruženje nastavnika islamske veronauke kao odgovor na “diskriminatorski odnos Vlade Srbije prema nastavi islamske veronauke, nakon smene profesora Mevluda Dudića, predstavnika IZ u Srbiji u vladinoj komisiji za versku nastavu”. Za predsednika Udruženja izabran je Hajrudin Balić, a u Upravni odbor su izabrani predstavnici sva četiri muftijstva. Cilj ove asocijacije, kako se navodi u saopštenju, jeste zaštita ustavnih i zakonskih prava nastavnika i učenika islamske verske nastave u osnovnim i srednjim školama. Udruženje smatra da je odluka Vlade Srbije „kojom se brutalno krši Ustavom

942 Danas, 22. avgust 2010.

zagarantovana ravnopravnost IZ“ nezakonita i od predsednika Srbije se zahteva da „hitno naloži Vladi da promeni odluku“, a od Ministarstva prosvete da primi delegaciju Udruženja nastavnika islamske veronauke „kako bi se u razgovorima zaustavila dalja eskalacija ovog problema“. U saopštenju se konstatuje da „ova odluka Vlade ima jasnu tendenciju ugrožavanja prava muslimanske dece na svoju veronauku i celokupnog procesa islamske veronauke“.⁹⁴³ Ukoliko ne budu uvaženi ovi zahtevi, najavljen je protest imama i veroučitelja ispred zgrade Vlade Srbije u Beogradu. Na najavu mitinga, muftija IZS Muhamed Jusufspahić odgovorio je najavom kontra mitinga. Nije bilo ni jednog ni drugog. Obe zajednice odložile su svoje skupove zbog straha od mogućih incidenata.

Zaključci i preporuke

Prošlu godinu u Sandžaku su obeležili incidenti i političke napetosti, a raspisivanje novih izbora za Nacionalni savet Bošnjaka (ili BNV) i najavljeni bojkot Bošnjačke kulturne zajednice muftije Muamera Zukorlića, pokazuju da će i 2011. biti puna izazova. Vlasti Srbije nisu pokazale dovoljno zrelosti i mudrosti u bavljenju Sandžakom. Za rešavanje tamošnjih problema nije dovoljno to što su dva Bošnjaka ušla u vladu i što država stalno obećava investicije i pomoć, već ozbiljno sagledavanje i rešavanje problema.

Vlast je propustila priliku koju je imala nakon izbora za Nacionalni savet Bošnjaka održanih 6.juna 2010. da podstakne lidere tri liste da formiraju BNV i time relaksira tamošnju političku scenu. Odbijanjem da prizna većinu koju je obezbedila BKZ za formiranje BNV i pozive muftije Zukorlića na dijalog, vlada Srbije je propustila priliku da ovog verskog lidera koji postaje sve bitniji politički faktor uključi u institucije sistema, čime mu je dala “krila” da proširi svoje političko delovanje.

Vlast očigledno ide na dalje produbljivanje podela unutar bošnjačkog korpusa, jer će, nakon ponovljenih izbora za BNV, Bošnjaci, uz dve Islamske zajednice dobiti i dva nacionalna saveta, jedno “muftijino”, drugo “državno”.

943 Danas, 22.avgusta 2010.

Ekonomska kriza je uzdrmala Srbiju, te su i većinske i manjinske sredine države suočene sa siromaštvom i socijalnim problemima. Pošto spada u siromašnije delove Srbije, Sandžak krizu daleko teže podnosi, a sem obećanja, ozbiljnih investicija nije bilo tokom prošle godine.

Početak 2011. ne obećava napredak privrede, dalje siromašenje može izazvati socijalne i političke turbulencije. Srbija bi zbog specifičnog multietničkog i pograničnog položaja Sandžaka, ali i demografske strukture koja pokazuje da je ovo "najmlađi" deo Srbije, Sandžaku morala da posveti posebnu pažnju.

U ovako teškoj ekonomskoj situaciji, pre svega mlađi Bošnjaci, podložni su uticaju ekstremnih vehabija, čiji uticaj može biti zaustavljen jačanjem zvanične Islamske zajednice, poboljšanjem standarda i obrazovanja.

Ministarstvo vera bi moralo da prekine sa favorizovanjem jedne od sukobljenih Islamskih zajednica, a država ne bi smela da zaboravi i interese tamošnjih Srba.

XI – SRBIJA I SVET

Nerazumevanje međunarodnog konteksta

Sporo napredovanje ka Evropskoj uniji (EU), smanjeni intenzitet diplomatskog angažmana na blokiranju nezavisnosti Kosova nakon saopštavanja savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde i relativno i uglavnom formalno poboljšanje odnosa sa susedima (u prvom redu sa Hrvatskom), osnovna su karakteristika spoljnopolitičkog delovanja Srbije u 2010. godini.

Bez obzira na to što formalno većina stranaka i na vlasti i u opoziciji tvrdi da podržava evropsku orijentaciju Srbije – izrazito antievropske su samo Demokratska stranka Srbije i Srpska radikalna stranka koje su u poslednje dve godine na političkoj sceni marginalizovane – u zemlji nije ostvaren neophodan društveno-politički konsenzus koji bi ovu orijentaciju učinio neupitnom. Takođe, neformalan, ali veoma snažan konzervativan blok koga čine uticajni pojedinci iz akademskih krugova, njihove asocijacije i njima bliski mediji, koji Srbiju “vide” na Istoku, permanentnim pritiskom održava u optičaju tezu da “Evropa ima alternativu”. Polarizacija proevropskih i antievropskih snaga koja je na javnoj sceni tokom 2010, bila izrazitija nego prethodnih godina navela je i ministra spoljnih poslova Srbije Vuka Jeremića da se založi za manje „emocija“, a više „pragmatizma“ i „racionalnosti“ u političkom dijalogu o evrointegracijama: „Ulazimo u vreme kad mislim da ne možemo da priuštimo podele i unutrašnje sukobe kada je reč o evropskim procesima“.⁹⁴⁴

Ta ambivalentnost čini proevropski kurs aktuelne vlade nekonzistentnim i, u suštini fragilnim. Odsustvo jasno definisanog proevropskog spoljnopolitičkog kursa, što podrazumeva ponašanje u skladu sa evropskim merilima i vrednostima u praksi se manifestuje kontroverznim potezima i ozbiljnim diplomatskim gafovima. Do jednog od najdrastičnijih u 2010, došlo je povodom dodele Nobelove nagrade za mir kineskom disi-

944 Danas, 25. januar 2011.

dentu Liu Sijaobou, u Oslu, kojoj, po odluci Ministarstva spoljnih poslova nije prisustvovao zvanični predstavnik Srbije.

Odsustvo spoljnopolitičke strategije, lutanje između četiri navodno ravnopravna "stuba" (EU, SAD, Rusija i Kina), manifestuje se i u konfu-znom pozicioniranju javnog mnjenja. Bez obzira što većina građana nedvosmisleno podržava pridruživanje Srbije EU, Vladimir Putin *sa 60 odsto glasova(ubedljivo vodi među svetskim liderima koga bi najradije dočeka-li kao gosta u Srbiji, ubedljivo vodi Vladimir Putin. Uprkos sistematskom spinovanju antiameričkog raspoloženja (NATOintervencija 1999, i progla-šenje nezavisnosti Kosova 2008), američki predsednik Barak Obama našao se na drugom mestu (47,2 posto glasova). Indikativno je međutim, da treće mesto pripada Fidelu Kastru (40,5 odsto), dok je lider jednog od "četiri stu-ba", predsednik Kine Hu Đintao jedva prošao na listu od ukupno 13 imena sa 1 posto glasova (ispred njega je čak i Hašim Tači za koga se opredelilo 2 posto anketiranih).⁹⁴⁵

Do značajnog otklona u rangiranju spoljnopolitičkih prioriteta, sa-žetih u frazi "i Evropa i Kosovo" došlo je nakon saopštavanja mišljenja Međunarodnog suda pravde u Hagu (MSP) o legalnosti proglašenja nezavisnosti Kosova. Bez obzira na to što je ono izazvalo šok u političkim, pravnim i medijskim krugovima, kao i u javnosti pripremanoj prethodno za diplomatsku pobedu Srbije, u državnom vrhu je najpre doneta odluka da se strategija Beograda prema Kosovu ne menja. U skladu sa tim sačinjen je i predlog rezolucije koji je poslat u sedište Ujedinjenih nacija u Njujork. Jednostrani potez Srbije doveo je do ozbiljnog nesporazuma sa Briselom, jer je prethodno sa evropskim diplomatama bilo dogovoreno da se stav povodom mišljenja MSP formuliše zajednički. Nakon intenzivne, povremeno i dramatične diplomatske akcije, predsednik Republike Boris Tadić je doneo odluku o povlačenju prvobitnog predloga rezolucije, odno-sno upućivanju novog zajedničkog teksta EU i Srbije. Taj iznuđeni zaokret spoljne politike Srbije, deblokirao je zastoj u odnosima sa Briselom.

Zajednička rezolucija koja je usvojena u Generalnoj skupštini UN, ta-kođe otvorila je put za dijalog Beograda i Prištine kojima će pokrovitelj i medijator biti Evropska unija, uz aktivni angažman SAD.

945 Anketa agencije „Faktor plus“, prema Politici, 3. januar 2011.

Iako i sama preokupirana sopstvenim problemima zbog globalne ekonomsko-finansijske krize i velikih problema pojedinih članica (Grčka, Irska, Portugal, Mađarska...), EU ipak nije zapostavila Zapadni Balkan kome i dalje nudi evropsku perspektivu, mada izvesno tek na duži rok.

Kada je reč o konkretnim koracima, osim što je polovinom godine EU odobrila ratifikaciju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju krajem 2010⁹⁴⁶, komesar za proširenje Štefan File uručio je u Beogradu premijeru Mirku Cvetkoviću Upitnik Evropske komisije (EK). Njegovo ispunjavanje, odnosno prihvatanje u Briselu, otvara put Srbiji za sticanje kandidature za punopravno članstvo, što se prognozira za kraj 2011. godine. Odgovore na Upitnik delegacija Vlade Srbije odnela je Evropskoj komisiji u Brisel 31. januara 2011, a izjašnjavanje EK povodom Upitnika i, što je još važnije, o napretku Srbije u sprovođenju neophodnih reformi za šta će 2011. godina biti presudna za dobijanje statusa kandidata, treba očekivati u oktobru 2011. Prema rečima premijera Mirka Cvetkovića ostvarenje tog cilja manje zavisi od "tehničkih pitanja" (usvajanja pojedinih zakonskih i drugih normi), već od "političkog dogovora" svih aktera da se taj zadatak obavi.⁹⁴⁷

Među prioritetnim "zadacima" koje bi trebalo ispuniti zapravo već do juna 2011, su izručenje Ratka Mladića Haškom tribunalu, uspešan početak dijalog sa Prištinom, personalizovanje izbornog sistema (ukidanje blanko ostavki poslanika), donošenje propisa o restituciji i sasecanje korupcije u sektoru javnih nabavki i u finansiranju političkih stranaka; jedna od važnih preuzetih obaveza je i ispravljanje propusta u reformi pravosuđa i njeno dovršavanje u skladu sa evropskim standardima. Vlada je usvojila i Akcioni plan za ispunjavanje preporuka iz godišnjeg izveštaja Evropske komisije za 2010. godinu radi ubrzanja sticanja statusa kandidata (decembar 2010.)

U međuvremenu je, u januaru 2011, i Evropski parlament ratifikovao Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Dok će, s jedne strane, to podstaći parlamente članica EU koje do sada nisu ratifikovale sporazum (njih 14) da to učine, treba imati u vidu da je rasprava u Parlamentu bila kritična u odnosu na neophodne unutrašnje reforme i (ne)evropsko

946 Ratifikacija Sporazuma još uvek je u toku u parlamentu svake članice pojedinačno

947 Intervju Televiziji B92, 31. januar 2011.

ponašanje Srbije, što je iskazano i u više amandmana na rezoluciju koja je tom prilikom prihvaćena.

Iz perspektive prelomne, 2000. godine kada je svrgnut režim Slobodana Miloševića i proklamovan evroatlanski kurs zemlje, može se zaključiti da su nedoslednost, kolebljivost i neiskrenost ključnih aktera, kao i odsustvo širokog društvenog konsenzusa doveli do toga da je Srbija propustila šansu za brže pristupanje EU. Još nisu isporučena dva preostala begunca, general Ratko Mladić i Goran Hadžić, što je i dalje osnovni preduslov za kandidaturu. Isto tako i tvrdi stav po kome "Srbija nikad neće priznati Kosovo" nagoveštava daljnja unutrašnja sporenja povodom približavanja EU i nove zastoje na tom putu.

Šef diplomatije Vuk Jeremić nije popravio loš imidž u međunarodnim krugovima i među svojim inostranim kolegama koji uživa zbog svoje fokusiranosti na Kosovo i arogancije u ophođenju. Osim toga i u zemlji je postavljeno pitanje njegovog opstanka na ministarskoj funkciji nakon što je predsednik Republike Boris Tadić u dogovoru sa komesarom EU za spoljne poslove Ketrin Ešton izmenio prdelog rezolucije sa kojom je Srbija izašla pred Generalnu skupštinu UN, u septembru 2010. godine. Iza prvobitnog predlog tog dokumenta javno se najviše eksponirao Jeremić. Iako je, krajem godine izgubio bitku i unutar Demokratske stranke gde se kandidovao za potpredsednika, Vuk Jeremić će, uprkos svemu, po svemu sudeći ostati na mestu ministra spoljnih poslova do kraja mandata aktuelne vlade, mada je приметna njegova medijska i javna marginalizacija.

Konačno, u 2010. godini u znatnoj je meri opao i entuzijazam građana za članstvo u najznačajnijoj evropskoj organizaciji. Prema istraživanju Kancelarije za pridruživanje Vlade Srbije, članstvo u EU podržava 57 odsto građana, što je najniža podrška od 2002. godine.⁹⁴⁸ Do drastične promene raspoloženja građana došlo je upravo u drugoj polovini 2010. godine (u odnosu na jun, podrška je u decembru pala za osam procentnih poena). Prema ocenama stručnjaka (Milica Delević), to je posledica činjenice da građani ne vide konkretnu, "opipljivu" korist od EU,⁹⁴⁹ što je, na primer, bio slučaj sa ukidanjem viznog režima za putovanja u zemlje EU, krajem

948 Danas, 15-16. januar 2011.

949 Isto.

2009. godine. Opadanje podrške verovatno treba dovesti u vezu i sa svešču da je proces pridruživanja spor i dug, što objektivno dovodi do zamora i apatije i umanjuje atraktivnost evropske opcije.

Konkretni pomaci

Usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa evropskim traje već nekoliko godina. Jedna od najznačajnijih reformi koja je, uz puno kontroverzi sprovedena tokom 2010, svakako je reforma pravosuđa, na čemu EU u kontekstu stvaranja odgovarajućeg pravnog okvira u skladu sa evropskim standardima, posebno insistira. Među nezavisnim kontrolnim telima koja su sve autonomnija i društveno relevantnija (ombudsman, poverenik za dostupnost informacijama od javnog značaja...), u 2010. godini treba izdvojiti i Agenciju za borbu protiv korupcije koja se početkom godine konstituisala i počela sa radom.

Takođe, tokom 2010. godine Srbija je nastavila sa (jednostranom) primenom SSP, pripremala je odgovore na Upitnik EK, što je omogućilo da već 31. januara 2011, u Briselu preda odgovore na sva 2483 postavljena pitanja. Prema rečima potpredsednika Vlade zaduženog za evropske integracije Božidara Đelića, u Srbiji se takođe radilo na izradi dunavske strategije, uspostavljanju transportne zajednice, fomiranju EU platforme za Rome, potpisivanju makrofinansijske podrške.⁹⁵⁰

U skladu sa evropskom mapom puta u Skupštini Srbije usvojen je i niz neophodnih zakonskih propisa. Prema izveštaju vladine Kancelarije za evropske integracije koja prati sprovođenje Nacionalnog programa za integracije, već u prvom tromesečju 2010, plan nacionalnog programa u celini je bio ispunjen za 57 odsto: od 123 propisa planirana za usvajanje bilo je usvojeno 70.⁹⁵¹

Međutim, u potonjim mesecima i tu je došlo do zastoja. Prema evidenciji Kancelarije za evropske integracije, objavljenoj u septembru, od devet zakona koja je trebalo da izradi od aprila do juna, Vlada Srbije je utvrdila

950 Blic, 14. jun 2010.

951 Informacija o napretku Republike Srbije u procesu približavanja EU, Vladina kancelarija za evropske integracije, april 2010.

predloge tek za četiri. Istom prilikom vladina Kancelarija za evropske integracije konstatovala je da je od planiranih 537 propisa za protekle dve godine usvojena 404; u to su uračunata i 134 zakona od predviđenih 157.⁹⁵²

Dva poluvremena

Generalno, odnosi Beograda i Brisela su u 2010. godini imali dve faze. Nakon što je u decembru 2009, predsednik Republike Boris Tadić predao aplikaciju Srbije za članstvo u EU, u Beogradu se očekivalo da Srbija pre kraja 2010, dobije status kandidata za članstvo. Međutim, zvanično insistiranje na neodvojivosti “evropskog puta” od zaštite “teritorijalnog integriteta i suvereniteta” kada je reč o Kosovu, kao i unutrašnja razmimoilaženja u EU u vezi sa daljim širenjem, rezultirala su odbojnim stavom nekih članica EU prema ubrzanju uključivanja Srbije u evrointegracije. Imajući u vidu da su među tim članicama bile najuticajnije zemlje EU, Nemačka, Velika Britanija, Francuska, Belgija i Holandija, polovinom 2010, došlo je do ozbiljnog zastoja. Na junskom ministarskom sastanku u Luksemburgu nije naime, ni došlo do rasprave o kandidaturi Srbije, odnosno do njenog prosleđivanja Evropskoj komisiji, a parlamentima zemalja članica samo je preporučeno da počnu sa ratifikacijom SSP. Za stavljanje kandidature Srbije na dnevni red prethodno je lobirala, u tom trenutku predsedavajuća Španija, ali u tome nije uspela, osim što je Švedskoj (Karl Bilt) pošlo za rukom da ubedi svih 27 ministara da “prime k znanju” činjenicu da je Srbija podnela kandidaturu. Sve što je Srbija u junu dobila od EU bilo je, kako je to formulisao Božidar Đelić, “da kandidatura više nije u fijoci”⁹⁵³.

O svojevrsnoj uzdržanosti EU prema daljem širenju ne samo kada je reč o Srbiji već i o ostalim zemljama jugoistočne Evrope svedoči i istupanje Borisa Tadića na sastanku država učesnica Procesu saradnje u jugoistočnoj Evropi u Istanbulu, u junu 2010. On je pozvao EU da kaže “da li nas želi i da li je spremna da i na praktičnom planu radi sa nama kako bismo ispunili preuzete obaveze”.⁹⁵⁴ Tražeći od Evrope “iskren odgovor” o tome, Tadić

952 Politika, 16. septembar 2010.

953 Blic, 15. jun 2010.

954 Press, 24. jun 2010.

je podvukao da svi imaju ograničenja, ali da to ne sme da bude izgovor da se ne radi ništa.⁹⁵⁵

Prikrivenu tenziju u odnosima Beograd-Brisel održavalo je u tom periodu i iščekivanju mišljenja Međunarodnog suda pravde (MSP) o legalnosti proglašenja nezavisnosti Kosova. Kada je ono saopšteno, 22. jula, Beograd je bio u šoku, jer je u javnosti konstantno stvaran utisak da će Sud sa međunarodnopravnog aspekta osporiti nezavisnost Kosova.

Indikativno je, međutim, da je Brisel još pre iznošenja mišljenja MSP predlagao Beogradu pisanje zajedničke rezolucije sa kojom bi Srbija i EU jedinstveno nastupile pred Generalnom skupštinom UN (u septembru). Beograd tu ponudu nije odbijao, ali je tvrdio da će o tome razgovarati sa Briselom tek kad mišljenje MSP bude objavljeno. U tom smislu inicirani su i neformalni razgovori sa ambasadama zemalja članica EU i SAD u Beogradu krajem jula. Međutim, prvih dana avgusta u Brisel je poslat nacrt rezolucije koga je samoinicijativno i bez konsultacija sa bilo kime poslala Vlada Srbije. Njime je Srbija zapravo odbila da se saglasi sa mišljenjem MSP (stavom da "secesija ne može biti osnov za stvaranje novih država"), insistirajući na dijalogu sa Prištinom o "svim otvorenim pitanjima", što je podrazumevalo ponovne razgovore o statusu.

Usledila je veoma intenzivna diplomatska aktivnost obe strane. Dok je šef diplomatije Srbije Vuk Jeremić lobirao za "srpsku rezoluciju" među zemljama uglavnom iz kruga nesvrstanih koje nisu priznale nezavisnost Kosova u Ujedinjenim nacijama, evropska diplomatija je vršila pritisak na Beograd. Predajom svoje rezolucije u UN i to u trenutku kada je većina u EU očekivala, na osnovu obećanja Beograda da se nastave dogovori o tekstu rezolucije, "jeste jedna vrsta uvrede koja će dugo morati da se izgladuje", preneo je nezadovoljstvo Brisela izvor Blica iz tog grada.⁹⁵⁶ Uz napomenu, da će "Beograd morati da izabere da li će da saraduje sa EU ili sa nesvrstanimima".⁹⁵⁷

U pritiske na Beograd, osim ambasadora njihovih zemalja uključile su se i vodeće ličnosti njihovih diplomatija. Tokom poslednje sedmice av-

955 Isto.

956 Blic, 2. avgust 2010.

957 Isto.

gusta u Beogradu su boravili ministri spoljnih poslova Nemačke i Velike Britanije, Guido Vestervele i Vilijam Hejg, da bi rukovođenje akcijom "ubeđivanja" Srbije početkom septembra preuzela komesar za spoljne poslove EU Ketrin Ešton u direktnoj komunikaciji sa predsednikom Srbije Borisom Tadićem. Tek nakon toga i u poslednjem trenutku (nepuna 24 sata pre sednice Generalne skupštine UN), Ministarstvo inostranih poslova Srbije povuklo je "svoju" rezoluciju i umesto nje predložilo zajednički dokument EU i Srbije koji je usvojen bez rasprave i aklamacijom. Tom rezolucijom otvoren je put dijalogu Beograda i Prištine, uz posredničku ulogu Evropske unije i praktično, samo o "tehničkim pitanjima", odnosno bez vraćanja na pitanje statusa.

Taj značajni zaokret, u odnosu prema Kosovu, doprineo je blagonaklonijem stavu zvaničnika EU prema Srbiji i deblokadi procesa približavanja EU, koja je rezultirala dostavljanjem Upitnika Evropske komisije i ratifikacijom Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju u Evropskom parlamentu.

Takođe i odmerenijem Izveštaju o napretku Srbije prema EU koji se svakog novembra objavljuje u Briselu, kao i relativno uzdržanom izveštaju glavnog tužioca Haškog tribunala Serža Bramerca u Savetu bezbednosti UN, u decembru 2010.

Podsećanje na obaveze

U nastojanju da Srbiju održe na proevropskom kursu, zvaničnici EU povremeno "popuste" kada je reč o ispunjavanju neophodnih uslova. Međutim, u pravilu se brzo i vraćaju na njih, pogotovo nakon što učine neki "ustupak" Beogradu. Tako je prilikom ratifikacije SSP u Evropskom parlamentu (19. januara 2011), što je značajana poruka zemljama članicama EU koje to u svojim parlamentima još nisu učinile, usvojena rezolucija kojom su precizno navbrojane obaveze koje bi Srbija morala da ispuni da bi mogla da računa na dalje napredovanje ka evropskim integracijama. Kao uslov svih uslova izdvojeno je hapšenje i izručenje Hagu generala Ratka Mladića i Gorana Hadžića, jer je, kako stoji u tom dokumentu "jedino hapšenje i izručenje dvojice preostalih optuženika Hagu može biti sma-

trano uverljivim dokazom pune saradnje Srbije sa tim sudom”.⁹⁵⁸ Upravo tih dana u medije su počele da stižu i informacije “iz pouzdanih izvora” da i glavni tužilac Serž Bramerc Haškog suda gubi strpljenje i da ima “niz konkretnih primedaba na račun srpskih službi koje tragaju za preostalim dvojicom optuženika”. Takođe i da će, ukoliko se ta saradnja ne popravi, njegov sledeći izveštaj Savetu bezbednosti (u junu 2011) biti negativan.⁹⁵⁹

U rezoluciji Evropskog parlamenta posebna pažnja posvećena je i predstojećem dijalogu Beograda i Prištine sa rezolutnim stavom da se tom prilikom “ne aludira na nove pregovore o statusu”.⁹⁶⁰

Prema rečima šefice kancelarije za evropske integracije Milice Delević, pred Srbijom zapravo najveći izazovi stoje tek sada, nakon što su u Brisel odneti odgovori na upitnik. U odgovorima je naime, opisano stanje u zemlji, dok se pre sticanja statusa kandidata to faktičko stanje mora promeniti u skladu sa briselskim preporukama.⁹⁶¹

Izazov je utoliko veći što je početkom 2011, došlo do ozbiljne krize u Vladi Srbije (smene, odnosno ostavke potpredsednika Vlade i ministra ekonomije Mladana Dinkića i ostavke ministarke za nacionalni investicioni plan Verice Kalanović, oboje iz stranke G17 plus), kao i drugih kadrovskih prestorjavanja unutar kabineta Mirka Cvetkovića), što je objektivno preokupiralo izvršnu vlast inače, najodgovorniju za ispunjavanje “brisel-skih zadataka”, odnosno ostvarivanja akcionog plana koga je na osnovu njih donela Vlada. Obaveze, ili, kako ih zvaničnici u Beogradu nazivaju “deset briselskih zapovesti” koje treba ispuniti do jeseni 2011, što bi Srbiji otvorilo vrata za sticanje kandidature za članstvo odnose se na stranačko “vlasništvo” nad poslaničkim mandatima, unapređenju integracije Roma, zaokruživanje reforme pravosuđa, dovršenje saradnje sa Haškim tribunalom, unapređenje regionalne saradnje, nesmetano funkcionisanje nezavisnih regulatornih tela, novi zakon o finansiranju političkih stranaka, rešavanju problema povećanja zahteva za azil, usvajanje zakona o restituciji i nastavku strukturnih ekonomskih reformi.

958 Danas, 20. januar 2011.

959 Politika, 22. januar 2011.

960 Politika, 20. januar 2011.

961 Politika, 31. januar 2011.

Sabotiranje evropskog puta

Odnosi na relaciji Beograd-Brisel, njihovo "zahlađenje", odnosno "otopljavanje", povratno deluju i na reagovanje antievropskog bloka. Takođe, moglo bi se reći i da je ono imalo dva različita perioda, iako je i u jednom i drugom slučaju poruka bila istovetna – Srbija bi morala da ima alternativni put u odnosu na proklamovani evropski.

Konzervativni blok je, ne bez zluрадosti pratio briselsku rezervisanost u odnosu prema Srbiji tokom prvih šest meseci 2010. Podsećajući istovremeno na teškoće koje ima sama EU sa erupcijom finansijske krize među njenim članicama, kao i na ponižavajuće uslove koji se od Srbije zarad članstva traže – faktičko priznavanje nezavisnosti Kosova, odustajanje od čvršće podrške Republici Srpskoj, zaborav srpskog pitanja u Crnoj Gori – na šta, po njima, niko u Srbiji ne može pristati, ovdašnji evroskeptici su se nadali i formalnom odustajanju od evropskog puta "koji nema alternativu". Tim pre, što ih, kako je u jednom od uvodnika konstatovao Pečat, "tamo u EU neće niko".⁹⁶² Ili, kako je jedan od najistaknutijih eksponeata antievropskog stava, Đorđe Vukadinović formulisao, ovde će "kroz koju godinu malo ko među srpskim političarima i intelektualcima uopšte želeti da se seća da je zastupao tezu da 'Evropa nema alternativu'.⁹⁶³ Po ovom autoru, čije je mišljenje svakako među najreprezentativnijim u ovom intelektualnom krugu, u Srbiji bi trebalo voditi otvorenu i iskrenu raspravu o "prednostima i nedostacima jednostranog EU opredeljenja". Ne samo zbog toga što je EU sama u brojnim problemima, već prvenstveno zbog "okolnosti u kojima se nalazimo" (Kosovo, susedi, stalni pritisci na Srbe u Crnoj Gori i Republici Srpskoj). Zbog toga, po Vukadinoviću, "hajde da razmišljamo o alternativnim rešenjima, Rusiji, Kini, Briku, Turskoj, nesvrstanim..."⁹⁶⁴

Vera u odustajanja od Evrope rasla je i tokom konfuznog perioda nakon saopštavanja mišljenja MSP o kosovskoj nezavisnosti i slanja jednostrane rezolucije u Savet bezbednosti. Mada je i ona dobronamerno

962 Pečat, 11. jun 2010.

963 Politika 22. jun 2010.

964 Politika, 27. april, 2010.

kritikovana zbog "blagosti", uživala je podršku većine u političkom i intelektualnom krugu srpskih antievropejaca (čija su glavna glasila sajt Nove srpske političke misli i nedeljnik Pečat), uz insistiranje na tome da se od nje ni po koju cenu ne odustaje. To bi se naime, smatralo "nečasnom trgovinom zarad ... ionako maglovite i neizvesne 'evroperspektive'".⁹⁶⁵

Po njih šokantni, zaokret vlasti u ispunjavanju, kako ih oni tumače, briselskih "naloga", odnosno, zajednička rezolucija EU i Srbije u Ujedinjenim nacijama, aktivirao je ponovo prepoznatljiv mehanizam kritikovanja vlasti kao "antisrpske" i "izdajničke", a status Srbije u koji su ga doveli "vlastodršci" označuje se kao "poluokupacija", jer je Srbija diplomatski kapitulirala pred zahtevima SAD i EU, „te od tada jedva da pokazuje otpor pred nalogima Zapada“.⁹⁶⁶ „Srbija je na kolenima“, kaže lider Demokratske stranke Srbije Vojislav Koštunica, uz napomenu da je „pod pretnjom da bude podvrgnuta stranoj dominaciji“.⁹⁶⁷

U tom bloku svaka inicijativa Brisela, pogotovo kada je reč o insistiranju na ispunjavanju neophodnih preduslova, koristi se kao dokaz više da je Srbija u podređenom, gotovo polukolonijalnom položaju. Rezoluciju o Srbiji, usvojenu u Evropskom parlamentu, Boško Mijatović, direktor ekonomskih studija Centra za liberalno demokratske studije naziva "javnim diktatom". U tekstu koga pod tim naslovom objavljuje Politika navodi se da ton tog dokumenta koji podseća na akte rimskih imperatora provincijama, "s dozom ohole nadređenosti koja očekuje bespogovorno izvršavanje naloga, nije primeren odnosu skupštine sa jednom još uvek nezavisnom zemljom".⁹⁶⁸

965 Đorđe Vukadinović, u redovnoj kolumni u Politici, 17. avgust, 2010.

966 Pečat, 25. februar, 2011.

967 Dnevnik TV B92, 19. februar 2011.

968 Politika, 26. januar 2011.

Jeremiću produžen diplomatski život

“Kopernikanskim obrtom”, kako su neki komentatori nazvali dogovor Srbije i EU o zajedničkoj “kosovskoj rezoluciji” u UN, najveći udarac nanet je profesionalnom (i ličnom) kredibilitetu šefa diplomatije Vuku Jeremiću. On je naime, pune dve godine svoj ugled i visok rejting u domaćoj javnosti, uključujući i “patriotski” blok gradio na nepokolebljivoj “odbrani Kosova”. Njegova gotovo misionarska posvećenost tom cilju rezultirala je i uspešnom blokadom priznavanja nezavisnosti Kosova širokog kruga zemalja, nesvrstanih i ostalih azijskih i afričkih država, uključujući i uticajne muslimanske zemlje (poput Pakistana, ili Saudijske Arabije, na primer).

Iako je jasno da se generalno spoljnopolitička strategija Srbije ne kroji isključivo u njegovom kabinetu, pogotovo kada je reč o “odbrani suvereniteta i teritorijalnog integriteta”, on joj je nesumnjivo dao svoj lični pečat, koji se ogleda u aroganciji, neodmerenosti, gafovima, često i osionosti. Te osobine limitiraju njegov profesionalni rad, do mere da neki visoki strani zvaničnici (potpredsednik SAD Džozef Bajden, hrvatski premijer Ivo Sanader) ne žele ni da se sretnu sa njime.⁹⁶⁹ “Njegov ton je u diplomatskim krugovima ocenjen kao svađalački, rečnik preteći i uvredljiv, a stav arogantan i ucenjivački”, konstatuje nedeljnik NIN.⁹⁷⁰

Već prilikom skupštinske rasprave povodom savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde o nezavisnosti Kosova u leto 2010, opozicioni (LDP) postavili su pitanje njegove odgovornosti. Kao minister spoljnih poslova on je bio najisturenija ličnost u donošenju odluke da se to mišljenje uopšte traži, što posledično podrazumeva odgovornost za pretrpljeni fijasiko. Tokom te rasprave zaštitio ga je predsednik Republike Boris Tadić, koji je izjavio da se državna politika kreira u njegovom kabinetu.

Kap koja je u javnosti prelila “čašu” kad je reč o konfuziji, nedoslednosti i samovolji prvog čoveka diplomatije je odsustvo zvaničnika Srbije sa dodele Nobelove nagrade za mir kineskom disidentu Liu Siaobou (koji

969 Za vreme boravka u SAD, početkom 2011. godine, povodom molitvenog doručka u Vašingtonu, Vuk Jeremić nije bio primljen u Stejt departmentu, za razliku od kolege iz Vlade Ivica Dačića koji je imao i niz drugih susreta na odgovarajućem nivou.

970 NIN, 16. decembar, 2010.

takođe, s obzirom da je u zatvoru nije prisustvovao ceremoniji). Ta, ispostavilo se, samoinicijativna Jeremićeva odluka izazvala je veliko nezadovoljstvo, kako u civilnom sektoru tako i među uticajnim i Vladi bliskim medijima⁹⁷¹, pa je na brzinu doneta odluka da svečanosti u Oslu “nezvanično” prisustvuje ombudsman Saša Janković.

Povodom tog skandala, kada se inače, gotovo izvesno očekivala Jeremićeva smena, mediji su podsećali na celi niz gafova srbijanske diplomatije, činjenih kao ustupak nedemokratskim režimima širom sveta, a sve u funkciji “odbrane Kosova”, jer ga oni nisu priznali. Tako se zvanična Srbija u Savetu Evrope nije pridružila osudi Sudana zbog genocida u Darfuru, kao ni osudi Irana zbog izvršavanja smrtno kazne kamenovanjem. U ovom “evropskom domu” nije podržala ni osudu Severne Koreje, zbog nekontrolisanog stvaranja nuklearnog oružja, kao ni osudu burmanskog režima zbog dugogodišnjeg kućnog pritvora opozicione prvakinje San Su Či, takođe dobitnice Nobelove nagrade za mir.

Svemu uprkos Vuk Jeremić je ostao na čelu Ministarstva spoljnih poslova. Primetno je, međutim, da je u domaćoj javnosti (pogotovo nakon što je izgubio na izborima za potpredsednika unutar Demokratske stranke) prisutan znatno manje nego ranije, a proredila su se i njegova međunarodna putovanja.

Odnosi sa SAD bez značajnijeg pomaka

Najvažniji političko-diplomatski događaj na relaciji Vašington – Beograd tokom 2010. godine bila je poseta državnog sekretara SAD Hilari Klinton, u oktobru u sklopu njene kratke balkanske turneje (Sarajevo, Beograd, Priština). Međutim, ona svakako nije imala efekat strateškog iskoraka, što je bio slučaj sa posetom potpredsednika SAD Džozefa Bajdena 2009. Poseta Hilari Klinton, kada je reč o Srbiji može se tumačiti u kontekstu

971 Ugledni komentator Politike, Boško Jakšić napisao je, između ostalog: „Kad bi postojao Nobel za brljotine, onda bi ovogodišnji laureati bili iz Srbije. Nespretno, analfabetski, nepromišljeno, servilno –da baš ne kažem glupo – prvo smo šokirali svet i vređali sopstvenu liberalnu misao odlukom da se umilimo Peking u i bojkotujemo dodelu Nobela za miri kineskom disidentu“. Politika, 12. decembar 2010.

javne podrške Beogradu zbog toga što je stav u vezi sa "kosovskom rezolucijom" usaglasio sa Briselom i najavljenog dijaloga sa Prištinom. Na taj se način može tumačiti i njena izjava o mogućem "liderstvu" Srbije, ne samo na Balkanu, nego i u Evropi.⁹⁷² Za "konstruktivno" ponašanje prema Kosovu, SAD se zalaže za što brže dobijanje statusa kandidata.

Vojska Srbije, a sve više i policija održavaju najstabilnije odnose sa američkim partnerima, što svakako predstavlja najvažniju komponentu međusobnih veza.

Indikativno je, međutim, da je tokom 2010, došlo i da porasta antiameričkog raspoloženja, ne samo tradicionalno antizapadnih krugova, nego, utisak je, u javnom diskursu generalno. Ilustrativan primer za to je opširan esej (štampan najpre u nastavcima u dnevnom listu Politika, a nedugo zatim i u Danasu), Alekse Đilasa, koji u javnosti slovi za nezavisnog intelektualca. U ovom tekstu Đilas tvrdi da Evropa treba da napusti NATO kojim dominira Amerika i "oslobodi sebe u celini od upropašćujućeg uticaja Sjedinjenih Država". Po njemu, "evropska nezavisnost od Amerike nužni je preduslov da Evropa stekne globalni i moralni autoritet i uticaj".⁹⁷³

Narastanje antiamerikanizma prati trend slabljenja globalnog uticaja Amerike u svetu, što se među domaćim protivnicima Amerike i njenih liberalno-demokratskih vrednosti ocenjuje kao svojevrsna satisfakcija za nedela koja je "imperija zla" (naziv koji je za njih postao sinonim za SAD) nanela Srbiji (razbijanje Jugoslavije, bombardovanje 1999). Po njima, američka politika, osim što je najodgovornija za kreiranje "lažne države Kosovo", stoji i iza politike aktuelne vlasti da "Evropa nema alternativu", kao i da Srbiju gura u NATO.

Kako konstatuje Pavle Radić, "...nacionalistički intelektualci (ali i oni umereniji desničari, 'liberalni patrioti') ispoljavaju neskriveni antiamerikanizam zbog zlovolje što su SAD stale u kraj ludilu srpske nacionalističke politike iz zadnje decenije prošlog veka".⁹⁷⁴

972 Dnevnik TVB92, 12. oktobar 2010.

973 Danas, 29-30. januar 2011.

974 Danas, 5-6. februar 2011.

Turska – ekonomija iza politike

U poslednjih nekoliko godina Turska u regionu predstavlja značajan faktor stabilnosti pogotovo kad je reč o Bosni i Hercegovini i Srbiji. Ona je potencijalno i važan ekonomski partner. Iako diplomatska dinamika tokom 2010. godine nije bila tako intenzivna kao 2009, i sve do Istanbulske deklaracije (april 2010), Ankara drži region među svojim spoljnopolitičkim prioritetima. To važi i za Srbiju kao ključ stabilnosti u ovom delu sveta, što je na završetku svoje misije (septembar 2010) precizno formulisao odlazeći turski ambasador Suha Umar: "Ako želimo mir i stabilnost, do njih nećemo doći ako ih Srbija ne bude istinski želela. Ako želimo praviti probleme, biće nam veoma teško da ih napravimo bez Srbije. Zbog toga je Srbija ključna zemlja i Turska je to prepoznala".⁹⁷⁵

U prvoj deceniji XXI veka Turska je svoju ulogu na svetskoj sceni učinila prepoznatljivom, zahvaljujući sposobnosti, kako je to formulisao premijer Taip Erdogan "da poveže raznolike osobine i istorije".⁹⁷⁶ Odnosno, kako kaže on, Turska je u stanju da prevaziđe dihotomije Istok – Zapad, Evropa – Bliski istok, Sever – Jug.⁹⁷⁷

Osim spoljnopolitičkog dinamizma čiji je motor šef diplomatije Ahmet Davutoglu⁹⁷⁸ Turska kao zemlja u privrednom usponu⁹⁷⁹ pokazuje želju da proširi i svoj ekonomski uticaj. Kada je reč o Balkanu njen su interes strateški sektori, kao što su telekomunikacije, autoputevi i aerodromi.

Iako je prilikom posete turskog predsednika Abdulaha Gula (jesen 2009) bilo mnogo govora o potencijalnim ulaganjima Turske u Srbiju, pogotovo u infrastrukturne projekte u Sandžaku, to se još nije dogodilo. Takođe dugotrajni pregovori o kupovini Turkišerlajna nacionalnog

975 Politika, 24. januar 2011.

976 Autorki tekst, Danas, 24. decembar 2010.

977 Isto.

978 Novu strategiju spoljne politike Turske Davatoglu je na 600 strana razradio još 2001. godine. Tvrdi se da Davatoglu taj opsežni dokument gotovo uvek nosi sa sobom, što njegove partnere dovodi u neizvesnost.

979 Prema podacima Svetske banke, turska ekonomija je na 17. mestu u svetu, sa bruto domaćim proizvodom od gotovo 466 milijardi dolara, što znači da raspolaže i značajnim investicionim potencijalom.

avioprevoznika JAT, nisu uspešno okončani. Prema tvrdnji Nedžada Kačapora, generalnog sekretar Trgovinske asocijacije Srbije (SITA) čiji je cilj povezivanje turskih i srpskih kompanija, turska preduzeća zbog "političkih i verskih nesuglasica koje se tamo dešavaju" ne žele da investiraju u Sandžaku.⁹⁸⁰ Naime, ona bi radije ulagala u partnerske kompanije u Beogradu i okolini.

U septembru 2010. godine Srbija i Turska potpisale su i Sporazum o slobodnoj trgovini, što je u neznatnoj meri popravilo veoma nepovoljni odnos međusobne trgovinske razmene koja je na strani Srbije negativna. Od oko 500 miliona dolara ukupne razmene, uvoz Srbije iz Turske iznosi oko 450 miliona dolara, a u obrnutom smeru se izveze robe u vrednosti od oko 50 miliona (od potpisivanja Sporazuma Srbija je izvozni saldo popravila za oko 10 posto).

Sve u svemu, nivo ekonomske saradnje je nizak, a pogotovo zaostaje za nivoom koga sa Turskom iz balkanskog regiona imaju Rumunija (najveći balkanski partner Turske) i Bugarska. U Rumuniji ima čak 10.300 registrovanih turskih firmi, a slično je i u Bugarskoj i Mađarskoj, dok je u Srbiji registrovano samo 10-15 turskih firmi.⁹⁸¹

Koliko su tradicionalne predrasude prepreka svestranijem razvoju odnosa sa Turskom, teško je reći. Kako tvrdi orijentalista i nekadašnji ambasador u Turskoj Darko Tanasković, Srbija nije povlašćeni partner Turske u ovom regionu. Po njemu, ta pozicija je rezervisana za BiH i Albaniju, kao i za muslimanske zajednice u ostalim državama Balkana, "koje predstavljaju stalnu bazu i izvor regionalnog turskog uticaja".⁹⁸² Izuzetno razvijeni ekonomski odnosi sa Rumunijom i Bugarskom, tu tvrdnju svakako uverljivo demantuju.

980 Danas, 19-20. februar 2010.

981 Isto.

982 Politika, 24. januar 2011.

Rusija: podgrevanje hladnog rata

Dolazak Vladimira Putina u Beograd (23. marta 2011) bio je vrlo simboličan za odnose Srbije i Rusije i na neki način je osvetlio i odnose između dve zemlje tokom 2010. godine. Sam čin posete konstruisan je tako, svaka-ko više gestom nego rečima, da se potseti na godišnjicu NATO bombardovanja Srbije 24. marta 1999, a u kontekstu stalno podgrevanog “hladnog rata” Srbije sa Zapadom.

Moskva pomaže i podstiče takvo stanje duha u Srbiji mada je za Evropu, SAD i Rusiju kao glavnim akterima hladnog rata to već relativno davna istorijska prošlost. Njihovi hladnoratovski odnosi zamenjeni su više nego živom saradnjom nekada antagonizovanih strana, od ekonomske do vojne.⁹⁸³

Rusija, međutim, rado koristi i zalazi u srpski paranoični lavirint, jer to može u bilo kom trenutku imati za nju korisne obrte. Zato se ona rado ne odriče uloge koju joj je dodelio Beograd – “zaštitnika bratskog pravoslavnog naroda”, pred “inovernim silama Zapada”.

Putinova poseta je dobra ilustracija takvog ponašanja. Putin je u Beograd došao iz Slovenije gde je lobirao da Slovenija prihvati Južni tok i, u istom kontekstu, energetske politike EU – kamena međaša u energetske saradnji Evrope i Rusije. Dosadašnji pregovori Moskve i Brisela još nisu doveli do saglasnosti.⁹⁸⁴

Pitanje energije trebalo je da bude glavna tema razgovora u Beogradu učešće Srbije u projektu Južnog toka već odavno nije sporno. Međutim, “datum” posete (24. mart), gurnuo je energiju i ekonomska pitanja u drugi plan, a u prvi plan, isturilo se potsećanje na bombardovanje Srbije od članica NATO.

983 “US, Russia Discussing Groundbreaking Manas Fuel-Supply Deal”, Eurasianet.org, June 21, 2010. “Medvedev to Put Business First In U.S. Visit”, The Moscow times 22 June 2010

984 “Third Energy Package: Dispute Between Russia and the EU”, Česlovas Iškauskas, *Geopolitika*, 6. jun 2010.

U godini koja će možda biti i izborna godina, Putin je pronašao da je ruski interes da se srpskoj eliti i javnosti još jednom pošalje poruka da su Rusi prijatelji i konstruiše prilika da se biralište Srbije angažuje protiv politike približavanja Srbije evroatlantskim integracijama. Shodno tome što bliže orbiti zavisnosti od Rusije, osiguranoj vlasništvom nad vitalnim energetske resursima Srbije.

Srpski mediji su ispravno razumeli šta je bio “glavni posao” Putina u Beogradu – “da zatraži od Srbije da ne uđe u NATO”. Dnevna novina Blic, ali i drugi mediji, su jasno protumačili tu nenapisanu poruku Vladimira Putina.⁹⁸⁵

NATO: glavna briga Rusije

Ovakvoj strategiji Putina u Srbiji idu u prilog i opšte okolnosti: duboka ekonomska i politička kriza. Nezaposlenost je bila u porastu. Osećalo se osiromašenje stanovništva, a na drugoj strani, u javnosti su zapažani korumpiranost, feudalizacija domaće politike i obogaćivanje pojedinih uz pomoć vlasti.

Vlast je obećavala da će sve probleme rešavati u procesu priprema Srbije za Evropsku uniju. Međutim, kako ta obećanja nisu bila ispunjena to je otvorilo prostor za “plan Rusije da, u trenutku kada su odlučnost političke elite i poverenje građana u evropsku budućnost poljuljani, produbi i proširi uticaj na ovim prostorima”.⁹⁸⁶ Otkako je, uz posredovanje Brisela, dijalog Beograda i Prištine krenuo s mrtve tačke, sticao se utisak da je Rusija delimično u senci.

Ruska strana osvetljavala je misiju Putina sasvim drugačije. Naglašavano je da je politika Moskve prema Srbiji bezmalo altruistička – prevashodno izraz insistiranja Moskve na ravnopravnosti u odnosima i uzajamnosti u interesima dve strane. U tom smislu, Putin je bio maltene inspirisan kao humani kooperant, da potstakne ekonomsku saradnju i potpiše “niz sporazuma u energetskom, trgovinskom, kulturnom sektoru kao i drugim sektorima”, uglavnom u interesu Srbije. Takođe – i da bi se “svetu poslala

985 “Putin dolazi da zatraži od Srbije da ne uđe u NATO”, Blic, 21. februara 2011.

986 Prof. dr Radoslav Stojanović, izjava za Blic

poruka o dobrim odnosima Srbije i Rusije, da bi se potvrdio stav Rusije o Kosovu i podržala istraga o trgovini organima”.⁹⁸⁷

Ipak, članstvo Srbije u NATO-u bilo je glavna tema posete. Pred samu posetu to su potvrdili i sami Rusi ukazivanjem na tobože srpsku NATO – anti-NATO političku konfuziju – i to ne kod naroda. Narod je, tvrdili su, protiv učlanjenja u NATO, već u neimenovanom delu političke elite.

Ruski ambasador u Beogradu Aleksandar Konuzin je pred posetu izjavio da Putin neće pokretati pitanje učlanjenja Srbije u NATO. Međutim, istakao je, “rukovodstvo u Beogradu” zna za stav da je “širenje NATO za Rusiju pretnja”, i u Moskvi se “polazi od toga da će se Srbija odnositi s poštovanjem prema takvom stavu”.⁹⁸⁸ Konuzinova fraza o “poštovanju” ruskog stava izražava uverenost Moskve da, ako je reč o Srbiji, Rusija podrazumeva svoje pravo veta na njoj neodgovarajuća bezbednosna opredeljenja Beograda.

Konuzin je potvrdio da je od svih predstavnika srpske vlasti dobio uveravanja da ulazak Srbije u NATO nije opcija i istakao da je “većina Srba protiv NATO-a”. Upozorio je da ipak “neko hoće da izmeni društvenu klimu i pripremi teren za promenu srpskog stava” i da “Srbima pričaju o spremnosti da pomognu njihovom približavanju NATO-u, i ako oni to ne traže (...) Polazim od toga da odluku treba da donesu sami Srbi. Odlučite se!”⁹⁸⁹

Ambasador Rusije nije razjasnio o kome se radi, ali opomenuo je – da se “ne može dovesti u pitanje zakonski utvrđen neutralan status Srbije”! Posredno, ambasador je ipak potvrdio da će bezbednosni status Srbije biti Putinova tema: “Pregovori u političkom delu pokrivaće sporazum o evropskoj bezbednosti u celini. Vezano za to, verovatno će biti dotaknuti svi faktori koji imaju uticaj na formiranje klime u evroatlantskom prostoru.”⁹⁹⁰

987 Konstantin Nikiforov, direktor Instituta za sloenske studije RAN

988 “Konuzin: Putin neće potezati pitanje učlanjenja Srbije u NATO”, Tanjug, Blic on line, 17.mart 2011

989 “Srbi, odlučite se hoćete li u NATO!”, FoNet, uz poziv na NIN, 16.mart 2011

990 “Putin će želeći da razgovara o sistemu evropske bezbednosti”, intervju Konuzina Blicu, 21.mart. 2011.

Poseta Putina: spinovana

Putinova poseta Beogradu najavljivana je, objašnjavana i medijski spinovana kao retko koja "visoka poseta dosad". Međutim ona je bila radna i kratka. Putin je bio efikasan. U vremenski okvir jednog poslepodneva, spakovano je 105 minuta razgovora nasamo s predsednikom Srbije Borisom Tadićem, ne previše dugo istupanje pred novinarima, pola sata sa formalnim partnerom premijerom Mirkom Cvetkovićem, više od jedan sat razgovora sa srpskim poslanicima, foto-šou celivanja ikone i primanja Ordena Sv. Save u Hramu na Vračaru i kratki, ali značenjem vrlo zgusnuti boravak na stadionu – Marakani. "Marakana" je izrazila političku poentu posete Putina.

Dvadeset hiljada navijača Zvezde klicalo je Putinu i Rusiji. Gost je prvi put bio uočljivo raspoložen i ozaren. Na tribini naspram njegove videli su se redovi ljudi se porukama, na bar metar širokom vrlo dugačkom platnu – na ruskom: "Stariji brate, poljubi majku našu i kaži joj, kaži da smo je dostojni, i da se borimo i da ćemo se boriti, i da je volimo!"⁹⁹¹ "Pomози Bože, spasi nas Putine!" Pevana je Kaljinka. A onda se dvadeset hiljada oglasilo na srpskom – uvredama na račun predsednika sopstvene zemlje Borisa Tadića i parolom protiv vlade, domaćina Putinove posete. Ozareni Putin naginjao se i potpisivao unapred podeljene fotografije! Prizor je spremljen da podseti vlasti Srbije, da u ovoj zemlji koegzistira i oseća se jačom Srbija koja mrzi "inoverne", i spremna je da, umesto svojih vlasti sleđi Putina i Rusiju.

"Marakana", po svoj prilici ovako kako je izvedena, ugrađena je u program Putinove posete na insistiranje ruske strane.⁹⁹² Rečeno je da premijer navija za Zenit, ceni Crvenu zvezdu, voli spontanost susreta s narodom (pominjana je Knez Mihajlova) i želeo bi – posetu utakmici! Predlog je tako prihvaćen. A onda je počela organizacija toga što se dogodilo. Zvezda je izdala saopštenje, rekavši da će utakmica biti više od sportskog događaja. Zvezdašima je upućen poziv da dođu u što većem broju, da naprave veličanstven ambijent, kojim će pozdraviti mlade nade srpskog i ruskog

991 Moja Crvena zvezda, 23. marta 2011.

992 "Putin hteo i među narod", Večernje novosti 22. marta 2011.

kluba i, kako je istaknuto, velikog prijatelja našeg naroda Putina. “Pokaži-mo koliko smo odani našoj Zvezdi i naravno domovini Srbiji, naglasio je predsednik FK Dragan Lukić.”

I ruskim i srpskim klubom upravlja jedan isti novac – ruski, od nafte. Zenit je vlasništvo Gasporoma. Crvena zvezda je od ove sezone pod finansijskim patronatom Gaspromnjefta. Lokalni agent Gasproma u Srbiji je rusificirani NIS. Nije poznato da li u Srbiji ima evidencije kome i čemu je sve finansijski sponzor NIS.

“Petogodišnji sponzorski ugovor (najveći u istoriji srpskog sporta) i pogotovo strateško partnerstvo s Gaspromom, što snažno podržava i Putin, predstavljaju čvrst temelj za ponovno stvaranje moćne Zvezde.” Putin i vodeći ljudi Gasproma “veoma su zainteresovani za još veća ulaganja” u srpski klub, jer ima trofeje, istoriju “i višemilionsku armiju navijača”. Očigledno da su gas i “armije navijača” dve moćne poluge u okolnostima iscrpljene Srbije.

Glavni razgovor vođeni je između Putina i predsednika Srbije Borisa Tadića. Susret dvojice bio je suv, uz grimasu srdačnosti na licu Tadića. Obraćanje štampi u palati na Novom Beogradu bilo je kratko za pitanja. Istaknuto je da će Srbija svoj prilaz EU, usklađivati s Rusijom. Putin je rekao: “Pažljivo ćemo pratiti i zajedno raditi, da evropska integracija ne bi izazvala štetu po rusko-srpske odnose”. Tadić je kazao da je strateško opredeljenje Srbije članstvo u EU, ali da isto tako ne želi da zanemari tradicionalno dobre odnose s Rusijom⁹⁹³. Dve rečenice ne znače isto. Nije međutim razjašnjeno da li sagovornici i misle na isto.

Saopšteni sadržaj razgovara je veoma skroman i nema novosti u odnosu na sadržaj iznet u vreme posete predsednika Medvedeva. Putin je izrazio interes ruskih kompanija da ulažu u Srbiji, u oblasti energetike, turizma i visoke tehnologije (centar za proizvodnju radio-aktivnih izotopa za primenu u medicini). Tadić je rekao da ne postoje “nikakve granice za investicije iz Rusije”. Potvrđena je obostrana privrženost projektu Južnog toka. Osamsto miliona dolara ruskog kredita je neiskorišćeno, jer Srbija nema projekte. Rečeno je da će se kredit koristiti postepeno, u etapama.

993 “Putin i Tadić: Članstvo Srbije u EU uz saradnju sa Rusijom”, *Danas*, Beta, 23. mart 2011.

Putin je pomenuo “pomoć ruskih kompanija u rekonstrukciji železničke pruge u Srbiji”. Tadić je Putinu zahvalio na doprinosu u borbi Srbije za očuvanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta i ukazao na važnost istrage o trgovini ljudskim organima povodom izveštaja Dika Martija.

Ukratko, poruka Putinove posete je EU – da, NATO – ne! Premijer Putin je o tome govorio i u susretu sa šefovima poslaničkih grupa u Skupštini. Uzgred, primetio je da ih je premnogo – jer, “da u Dumi ima toliko partija” koliko u Skupštini, ruski parlament ne bi uspevaao da donese ni jednu odluku. Putin je u razgovoru naglasio: “Znajte, i kada uđete u EU, i posebno ako budete ušli u NATO, niko vas ni za šta neće pitati, jer male zemlje niko ništa ne pita.”⁹⁹⁴ Saopštio je članovima parlamenta “da Rusija podržava napore Srbije da postane članica EU, ali nikako i članstvo u NATO-u”.⁹⁹⁵ Prisutni su kasnije događaj prepričali štampi, svako u svojoj verziji.

Svi poslanici su bili uzbudjeni zbog same mogućnosti da se bude blizu Putina. Predsednica Slavica Đukić-Dejanović se pohvalila “razgovorom u četiri oka”, polaskala je Putinu da je „protokol obogatilo svojim manirima“, te da su „ pričali i o periodu kada sam živela u njegovom rodnom gradu Sankt Peterburgu i spremala doktorsku disertaciju u institutu Besgerov“, i pohvalila se poklonom, knjigom Pejzaži Rusije. (*Citat iz Novosti on line.*)

Velimir Ilić (NS) je gosta čak pitao: seća li ga se ? Bio je kod njega kada je delegacija vlade Srbije s Koštunicom primljena u Kremlju. Da, Putin ga pamti, pohvalio se Ilić.⁹⁹⁶ Slavica Đukić-Dejanović, SPS, zahvalila je “na prijateljskom stavu u pogledu očuvanja teritorijalnog integriteta i suvereniteta Srbije”. Momo Čolaković, PUPS, rekao je: “Zahvaljujem Vam na dolasku Gasproma u Srbiju. To donosi korist mojoj zemlji!” “Putin se blago nasmešio i klimnuo glavom. Isti pokret napravio je i kada su mu Miloš Aligrudić i Dragan Todorović preneli pozdrave Koštunice i Šešelja.”⁹⁹⁷

Najviše je neslaganja bilo oko toga šta je Putinov stav o Srbiji i njenom eventualnom članstvu u EU i NATO paktu. U odnosu na EU, odgovor je bio

994 “Putin sa Čedom ‘probio tajming”, Novosti on line, 24. marta 2011.

995 “Podrška Srbiji za ulazak u EU, ali ne i u NATO”, Politika, 23.mart 2011.

996 “Putin sa Čedom ‘probio tajming”, Novosti on line, 24. marta 2011.

997 “Putin sa Čedom ‘probio tajming”, Novosti on line, 24. marta 2011.

“da”, jer je “to i interes Rusije, ali što se tiče NATO-a, stvari su drugačije” (Slavica Đukić-Dejanović) “...Članstvo Srbije u EU bilo bi značajno, jer bi Srbija bila veza Rusiji u EU, ali članstvo Srbije u NATO bilo bi protumačeno kao bezbednosna pretnja Rusiji” (Tomislav Nikolić, SNS). Putin je rekao da “ukoliko Srbija postane član NATO, NATO će odlučivati o svemu, a ako razmesti svoj raketni štiti u Srbiji, onda će Rusija biti prinuđena da svoje nuklearne potencijale usmeri prema Srbiji”(Dragan Todorović, SRS). “... Sve je to tačno, osim što Putin nije rekao: nuklearni potencijali” (ispravio je Slobodan Aligrudić, DSS).

Nada Kolundžija, DS, je naglasila da je Putin vrlo jasno rekao da će “Srbija odlučiti kojim putem će ići, a Rusija, gde su granice kada su u pitanju njeni interesi”, dok je Čedomir Jovanović LDP, istakao da Putin nije pretio, i da on je prosto kristalno jasno rekao kakav je stav Rusije o tom pitanju”⁹⁹⁸

Južni tok, formalno glavni razlog Putinove posete, pomenuo je Čedomir Jovanović. On je Putinu kazao da “smo mi jedina zemlja koja je političku podršku platila ekonomskim interesima, da smo jedina zemlja koja je manjinski partner u projektu Južni tok, (i primetio⁹ da nema članstva u EU bez NATO”⁹⁹⁹ Putin je na primedbu odgovorio dosetkom o Berlusconi i Sloveniji: “Kada cevi prođu kroz Sloveniju, Berlusconi će svakog jutra da zove njihovog predsednika da mu poželi ‘dobro jutro’ i pita kako je spavao. Zvaće ga i uveče da mu poželi ‘laku noć’, jer će u Ljubljani da bude ventil za gas.”¹⁰⁰⁰

Putinova poruka se može svesti na sledeće: zar niste zadovoljni da u rukama imate ventil deonice važnog gasovoda! Ako ništa drugo, to zapravo i jeste ilustracija kako energetsku saradnju sa Evropom zamišlja Moskva – ali, i zbog čega EU neće pristati na Južni tok, sve dok Rusija ne pristane da prepusti ventil na teritoriji EU samim Evropljanima. Rok za takav sporazum je godina dana.

998 Isto

999 Isto

1000 “Putin sa Čedom ‘probio tajming”, Novosti on line, 24. marta 2011.

Inferiornost Srbije

Poseta Putina izrazila je inferiornost srpske spoljne politike u odnosu na Moskvu, čiji se trag mogao pratiti od događaja do događaja tokom cele 2010. Učtivo pominjane “ravnopravnosti” i “uzajamnosti” u odnosima Srbije i Rusije, nestajalo bi u političkim porukama Moskve srpskoj javnosti (i vlasti) čim bi se u Srbiji otvorilo pitanje eventualnog članstva u NATO. Tada bi ton Rusije postajao bi smesta upozoravajući. Prvi povod da se to demonstrira iniciran je potpisima “100 srpskih intelektualaca” (2009) protiv ulaska Srbije u NATO, koji su mimo konteksta aktuelnih događaja zahtevali – referendum.

Početak 2010. godine Rusija je učestalo ponavljala da bi odluka Srbije da stupi u NATO imala bi negativne posledice u odnosima s Rusijom. Isto tako je pretila da će Beograd izgubiti pozicije u odbrani “teritorijalnog integriteta i suverenosti nad Kosovom”! Konstantin Kosačov, šef komiteta Dume za međunarodne odnose, je izjavio da bi takva odluka Beograda za Rusiju bila “neobjašnjiva”. Ona bi “značila da srpski narod prihvata dejstva NATO protiv bivše Jugoslavije i prihvata nezavisnost Kosova”, rekao je – iznevši da bi o eventualnom koraku moralo da se izjasni srpski narod, *na referendumu*. “...Niko pritom ne bi smelo ni da pokuša da utiče na to odlučivanje”.¹⁰⁰¹

Kosačov je pozvao Savet Evrope da se, kada je reč o Kosovu, vrati debati o standardima, jer “sve drugo je protiv rezolucije SB UN 1244”. Funkcioner Dume je Beograd i Prištinu ohrabrio na obnovu pregovora, jer Kosovo “nema perspektivu članstva u UN ili u Savetu Evrope, niti će je ikada imati”. On je izjavio da “to nije normalna situacija i mogla bi potrajati decenijama, što ne vodi nikuda. Zato podržavam obnovu pregovora i dijaloga”.¹⁰⁰²

Najveći broj ruskih istupanja povodom međunarodne diplomatske saradnje Moskve s Beogradom fokusiran je na uslovljenost ruske pomoći Srbiji pred međunarodnim forumima. To je Beogradu trebalo da naznači da se diplomatska pomoć vrlo lako može i izgubiti – dospe li se u iskušenje da Srbija u jednom vitalnom pitanju (svoje spoljne bezbednosti) eventu-

1001 Russia opposes Serbian NATO membership, B92 news, 1. februar 2010

1002 Isto

alno krene da prati "vlastite interese". Slična upozorenja bila su prisutna tokom čitave 2010.

Ukoliko se Srbija ipak predeli za NATO, Rusija će morati da preispita svoj stav o nepriznavanju Kosova, stalna je poruka predstavnika Moskve pri NATO paktu. Dmitrij Rogozin stalno upozorava da "ne možemo biti veći Srbi od Srba". Ton Rogozina bio je naglašeno patronatski. Rusija se vratila neskrivenim aluzijama na ličnosti i partije. Rogozin je rekao da "ne razume stav onih predstavnika srpske političke i vojne elite koji žele ulazak Srbije u NATO": "Teško mi je razumljivo kako se može govoriti o tome kada se u Beogradu još do danas vide tragovi bombardovanja NATO od pre deset godina. Tu je i problem Kosova, čiju je nezavisnost priznala većina zemalja članica NATO. Pa problem demonizacije srpskog naroda, flagrantni antisrpski dvostruki aršini Zapada prema učesnicima rata u (bivšoj) Jugoslaviji... Zar je sve to zaboravljeno? Rusija naprosto neće razumeti izbor Srbije u korist NATO".¹⁰⁰³

Rusija sledi samo svoj interes

Kontradiktorno je da je anti-NATO pritisak na Beograd povećan u trenutku najvećeg nastojanja da se sama Rusija zbliži s NATO paktom. Ksenofobija prema Zapadu izražena "Putinovim Minhenom" zaboravljena je. Privremeno zaustavljen rad stalnog saveta NATO-Rusija iznova je pokrenuta. Aktivirani su kanali konkretne vojne saradnje u predvorju teatra vojnih operacija SAD i NATO u Avganistanu i novembra 2010. državni šef Rusije Dmitri Medvedev prisustvovao je samitu dve strane u Lisabonu.

Februara 2011, Duma Rusije donela je odluku kojom se čini mogućim da se kroz ruski kontrolisan prostor prebacuju u Avganistan čak trupe NATO pakta.¹⁰⁰⁴

Novi kurs izražava potrebe Rusije da se uklone uzroci ruskog industrijskog zaostajanja. Moskva je prigušila zveckanje raketama i pružila ruku – pozivajući da joj Evropa i SAD priskoče tehnologijama i kapitalom, jer bez

1003 "Moraćemo da priznamo Kosovo ako uđete u NATO", Blic, 6.februar 2010.

1004 "Central Asia Stands To Gain As NATO Shifts Supply Lines Away From Pakistan", RFE/RL, 22. marta 2011.

zapadne pomoći, Putin nije video način da Rusija iskoristi enormne resurse i bogatstva prirode pretoči u razvoj zemlje – preduslov da se predupredi nestabilnost i sačuva uticaj u svetu.

Otklon Kremlja od ideja novih “slavjanofila” i “evroazijata”, sanjara reinkarnacije evro-azijskog carstva, i okretanje tradiciji prozapadnih pokušaja Petra Velikog obelodanjen je obazrivo, propuštanjem u javnost jednog “neslužbenog nacrt” modernizovane spoljne politike zemlje, čiji je osnovni zadatak da odnose sa svetskim faktorima, državama i regionima, što hitnije podredi osiguranju ruskog razvoja. Kao najvažniji partneri u takvim “alijansama za razvoj” pomenute su Nemačka, Francuska, Italija, Španija i “Evropska unija u celini”, ali takođe i SAD i – NATO.

Umesto Putinove “minhenske” retorike protiv SAD, sve češće se pominje saradnja Rusije i NATO. Rusija će “izučiti” iskustva i standarde pakta “ne samo za oružane snage i vojnu tehniku, nego i za grane privrede, koje proizvode robu i usluge”, rekao je predsednik Rusije Medvedev. U okviru Saveta Rusija-NATO, službeno je objavljeno da će se “produžiti međusobna saradnja u stvarima odbrambene industrije, istraživanja i tehnologije, u nameri da se ruskim preduzećima i kompanijama VPK obezbedi pristup podacima i tehničkim informacijama o postojećim i planiranim standardima NATO u proizvodnji u vojne svrhe”. Afirmišu se “trouglovi saradnje” Rusije, EU i SAD, a novi cilj Moskve je – da kroz kooperaciju “izgradi lik pouzdanog partnera i saveznika evropskih država”. (citac)

Srpska diplomatija: nerealna u očekivnjima

Diplomatija Srbije nije uspela da verodostojno ispartiti radikalni zaokret Rusije. Povodom posete Putina, čiji će, pokazalo se, jedini smisao biti da se produži pritisak protiv zbližavanja Srbije i NATO, i da se čak uzmu pod kontrolu veze Srbije sa EU (*“Pažljivo ćemo pratiti i zajedno raditi, da evropska integracija ne bi izazvala štetu po rusko-srpske odnose!*) – ministar Jeremić kaže: “Srbija će posle dolaska Putina biti jača!”¹⁰⁰⁵

Diplomatija Srbije ne odustaje od smera kojim je krenuo ministar Jeremić bez obzira na činjenicu da se okruženje brzo menja i da Srbija gubi

prilike koje se neće ponavljati. Vuk Jeremić smatra da “bez izbora ko dođe na vlast u Srbiji će uvek postojati kontinuitet kada je reč o dva prioriteta, od kojih su jedan Kosovo a drugi Rusija”.(*RTS, decembra 2008*). Ruske “alijanse za razvoj”, sa Evropom, Amerikom i NATO paktom nisu podstakle razmišljanje srpsku elitu – gde je u novonastalim okolnostima Srbija. *

Vašington i Moskva su spoljnopolitički partneri sa drastično različitim savetima Srbiji. SAD apeluje na Beograd, kada je reč o Kosovu bude praktičan i zaobiđe “teme u kojima ima neslaganja” (pitanje nezavisnosti) – u ime konstruktivnijih odnosa s Vašingtonom i pre svega u interesu jačanja srpske pozicije na Balkanu i u Evropi. Rusija, naprotiv, insistira da Beograd ne promeni svoju politiku prema Kosovu.

Potencijalni dobici Moskve i Beograda iz otpora priznanju Kosova nisu međutim bili identični. Kao sila koja sebe “svrstava uz žrtvu secesije” i na svetskoj sceni se zalaže za pravo, Rusija može računati da će dobiti podršku kod slabijih. S ozirom na njene pretenzije da ostane sila, Rusiji to odgovara, jača joj prestiž. Srbija, međutim, pada u sve dublju konfrontaciju sa onima bez čije saradnje ne može opstati, a ishod tog suprotstavljanja čini se beznačajnim. Srbija zanemaruje da su i njoj, ništa manje nego Rusiji, potrebne njene sopstvene “alijanse za razvoj” – investicije i tehnologija Zapada. Odnosi Srbije i Rusije 2010. obeleženi su takvim relacijama.

I nakon mišljenja Međunarodnog suda pravde o nezavisnosti Kosova diplomatija Beograda nije posustala u vođenju kampanje protiv priznanja Kosova. Rusija je pothranjivala uverenje da su ponovljeni pregovori Srbije i Kosova o statusu neminovni – pošto se “samo novim dijalogom može doći do dugoročnog rešenja”.¹⁰⁰⁶ Čurkin je izjavio: “Dugoročno rešenje tek treba naći, pa se nadamo da će Priština pozitivno odgovoriti na poziv Srbije da se obnove srpsko-albanski pregovori o rešavanju statusa Kosova”. On je navodio da “je to jedino razumno”, pošto bi se tek tako “došlo do rešenja koje bi zadovoljilo obe strane”. Potsetio je srpsku javnost da je Rusija podržavala Srbe u Generalnoj skupštini UN, kada su insistirali da Sud protumači koliko je u skladu, odnosno u suprotnosti s međunarodnim pravom odluka Albanaca da samovoljno proglase nezavisnost države. “... Mi smo tako nastupili i na Sudu: izložili smo svoj stav da je teritorija KiM suvereni

1006 Izjava predstavnika Rusije u SB UN, Vitalija Čurkina “o statusu” Kosova

deo Srbije! Verujem da će i drugi shvatiti da treba obnoviti pregovore”, rekao je.¹⁰⁰⁷

Aktivnost Beograda kulminirala je “hitnom diplomatskom akcijom”, i “iznenadnim” podnošenjem jedne samostalne srpske rezolucije Generalnoj skupštini OUN – o nastavku dijaloga s Prištinom. Dokument počivao na polazištu da Međunarodni sud pravde nije potvrdio pravo Albanaca na otepljenje, te da je time dobilo na snazi načelo međunarodnog poretka da je jednostrana secesija protivpravna. S te pozicije, predlaže se poziv OUN Srbiji i Kosovu da reše svoja sporna pitanja (ponovljenim) dijalogom.

Tekst je formulisan “na način da (se njime za srpsku opciju) pridobije najveća mogućna podrška u Generalnoj skupštini UN i među zemljama EU”. Ministar Jeremić požurio je odmah u Njujork, da u tom smislu razgovara s generalnim sekretarom OUN Ban Ki Munom. Beograd je tvrdio da “Sudeći prema furioznim diplomatskim akcijama, na Ist riveru će se u septembru voditi pravi rat rezolucijama. Paralelno sa akcijom srpskih zvaničnika, svoje predloge spremaju i u SAD, a očekuje se da u bitku uđu i EU i kosovski Albanci”, glasi pasus koji je verovatno najbolje izrazio šta je Beograd zapravo izabrao.¹⁰⁰⁸

Rusija je podržavala scenario uz tvrdnju da će Moskva biti za ono rešenje koje izaberu Srbi. Bivši ambasador u Beogradu, kasnije šef Četvrtog odeljenja MID Rusije za Evropu pa ambasador u Poljskoj Aleksejev, izjavio je u tom smislu spremnost za saradnju sa Srbijom “u želji da se situacija na Kosovu vrati u okvire međunarodnog prava”. Drugim rečima – na stanje pre samoproglašene nezavisnosti.¹⁰⁰⁹ Aleksejev je zastupao da “proglašenje nezavisnosti nije donelo očekivane rezultate”. Rekao je da Zapad nad tim treba da se zamisli “i zajedno sa Srbima i Albancima sedne i nađe rešenje”. Aleksejev je pohvalio trud ministra Jeremića: “...Kako ja vidim, naše srpske kolege rade vrlo efikasno. Dajemo im maksimalnu podršku i činićemo to i ubuduće. Uveren sam u efikasnost našeg zajedničkog rada. Ponav-

1007 Verujem u nove pregovore”, Večernje novosti, 14. jul 2010.

1008 “Srbija podnela tekst rezolucije”, Večernje novosti 28. jul 2010.

1009 “Rusija čvrsto uz Srbiju”, Večernje novosti, 25. jul 2010.

ljam, ruska diplomatija će i dalje, u granicama svojih mogućnosti, pružati podršku Srbima i srpskoj diplomatiji.”¹⁰¹⁰

Ovakva politika ugrozila je približavanje Srbije EU, kao i mogućnost spoljnu ekonomsku pomoć u vreme ekonomske najteže krize.

Čak su i domaći analitičari ukazivali na štetne posledice što srpski tekst “nije usaglašen sa EU ili SAD”.¹⁰¹¹ Dušan Janjić, koordinator Forum-a za etničke odnose, smatrao je, na primer, “Kakvu god rezoluciju da Srbija predloži, ukoliko je ona ne koordinira sa Evropskom unijom, Srbija će ostati u manjini. Tako da je potpuno irelevantno šta će ona tu napisati”, “Rasprava u srpskom parlamentu, nakon odluke Međunarodnog suda pravde, pokazala je udaljavanje od evropske perspektive Srbije” i sada će biti “zanimljivo posmatrati kako će Demokratska stranka i Boris Tadić uspeti da zadrže simpatije evropskih lidera, ali i građana Srbije koji su većinski za EU a istovremeno i za rat sa Evropom oko Kosova. ‘To je nešto što će, ukoliko se dogodi, obeležiti ostatak ove godine, i verovatno celu 2011. godinu. I potpuno sam spreman da prognoziram da se u tom slučaju i tu zna ko je gubitnik – onda je gubitnik sigurno Boris Tadić.”

Poseta britanskog šefa diplomatije Hejga je bila u funkciji da se Srbiji predloži kao “najlakši način” izlaska iz ćorsokaka “kompromis (Beograda) sa Evropskom unijom” i “povlačenje rezolucije podnete Generalnoj skupštini UN.”¹⁰¹² Hejg je ocenio “da za Srbiju ne bi bilo dobro da doživi neuspeh na glasanju u Generalnoj skupštini UN”, a s druge strane, “situacija, bar kada je reč o odnosima s EU, ne bi bila bolja (ni) kada bi srpska rezolucija dobila većinu u UN”. Samostalna rezolucija je povučena i zamenjena novom, usaglašenom sa Evropskom unijom, što je otvorilo put boljem razumevanju Srbije i EU i SAD.¹⁰¹³

Promena stava Srbije u UN “zateklo je i razočaralo” Moskvu, što je rusku diplomatiju primoralo da prilagođava poziciju. Predrag Simić je istakao da je Ambasador Rusije Aleksandar Konuzin pre održavanja Generalne skupštine rekao da je ruska misija u UN dobila instrukcije kako da se pona-

1010 Isto

1011 “Zbunjujuća rezolucija za ‘odbranu’ Kosova” DW-World, DE, 29. juli. 2010.

1012 “Najbolje je da Srbija povuče predlog rezolucije”, Beta, 31. avgusta 2010.

1013 Isto

ša, što znači da srpski potez nije bio u skladu sa onim što su oni očekivali, a čuli smo i izjavu kineskog ambasadora koji je u suštini rekao isto to.¹⁰¹⁴ U raspravi pred Generalnom skupštinom UN videli smo da je Rusija prihvatila rezoluciju, jer nisu mogli da budu veći Srbi od Srba, kako obično vole da kažu ruske diplomate, ali je saopštila šta misli o tome”.¹⁰¹⁵

Srbija je promenila stav, procenivši da joj je od insistiranja na međunarodnom pravu važniji izlazak iz ekonomske krize, nezamisliv bez pomoći inostranstva. To, međutim, “ne znači da je Srbija trajno okrenula leđa Moskvi.” “U ovom trenutku bar 50 odsto političke scene, počev od najjače opozicione partije, okrenuto je ka Moskvi. Ima mnogo ljudi koji veruju i koji su verovali da jedino okrenutost Moskvi može pomoći da se izađe iz cele ove situacije i da bez mnogo aktivnije uloge Rusije na Balkanu teško da će se doći do ravnoteže koja bi odgovarala Srbiji.

Urednik Nove srpske političke misli Đorđe Vukadinović procenio je

“Sve ovo što se dogodilo sa rezolucijom daće alibi Rusiji da bude uzdržanija i da ne bude eksponirana u podršci Srbiji po pitanju Kosova, dok će srpskim vlastima dati opravdanje za saradnju sa Zapadom, jer ih Rusija nedovoljno pomaže” i da “Moskva nije oduševljena preokretom koji je nastao oko rezolucije, i ako to javno neće reći. Posebno zato što se faktički odustajanje Srbije od sopstvene rezolucije i neka vrsta kapitulacije pred SAD i drugim zapadnim zemljama desilo neposredno pred glasanje u UN. Rusiji nije škodilo izbegavanje konfrontacije sa Zapadom u UN, ali joj se nije dopalo to što se pokazalo ko može, kada mu je stalo, da izvrši odlučniji uticaj na Beograd. I koliko god je zapadnim zemljama smetao sadržaj srpske rezolucije, toliko im je bilo stalo da demonstriraju moć ne Srbiji, već Rusiji, da joj mpokažu da ne može da računa na Srbiju kao svog balkanskog saveznika, jer oni još drže većinske akcije kada je reč o srpskoj politici”. Vukadinović je takodje rekao “Mislim da je ovo potencijalno udarac srpsko-ruskim odnosima i demonstracija moći SAD ne samo Srbiji, već i Rusiji kada su Balkan i Rusija u pitanju, po principu: možemo da pritisnemo uvek da dobijemo ono što želimo. A s druge strane ta demonstracija

1014 “Moskva razočarana potezom Beograda u UN”, Pres, 12. septembar 2010.

1015 Isto

moći će još više nepoverenja proizvesti između Beograda i Moskve, i ako sam siguran da ni jedna ni druga strana neće pogoršavati to stanje”.

Ovakve ocene koje su su izražavale stanje ruskosrpskih odnosa poslednjih meseci 2010. dovedene su u pitanje Putinovom posetom. “Marakana”, a i neskriveno zadovoljstvo desnog i nacionalističkog bloka političkih snaga i javnosti Srbije time kako je poseta protekla, nagoveštavaju da je klatno vraćeno bliže željama Moskve.

Susedi: nepromenjene aspiracije

U regionu još uvek nisu stvorene pretpostavke neophodne za normalizaciju odnosa. Bosna i Hercegovina blokirana je svojom unutarnjom krizom, na koju utiče i njeno susedstvo. Makedonija još uvijek nema snage za otvaranje ozbiljnog dijaloga s Grčkom, a pitanje njihovih odnosa, vezano uz državni identitet, urušilo je poziciju Makedonije u odnosu na EU, ali i na region. Slično je i sa Kosovom. Mišljenje Međunarodnoga suda pravde u Hagu (MSP) je osim što je potvrdilo legalnost kosovsek nezavisnosti istaklo kao osnovu za priznavanje državnosti Kosova jasno je definiralo načelo prioriteta zaštite ljudskih prava pred zaštitom državnom suvereniteta. Izveštaj Dika Martija o trgovini ljudskim organima implicira odgovornost Tačija što je značajno narušilo države Kosova. Kada je reč o Crnogorcima njima se negora poseban identitet i tretiraju ih kao „deo srpskog naroda – etničko poreklo im je srpsko” u svim školskim udžbenicima. Ističe se da sa “boreći se dugo protiv Turaka, uspeali su da u 19. veku stvore drugu srpsku državu. Ta činjenica – sticanje državnosti – presudno je uticala da u 20. veku proglase sebe nacijom i tako srpsko nacionalno biće podele na dva nejednaka dela”.¹⁰¹⁶

U studiji “Put iz bratstva i jedinstva – etnička distanca gradjana Srbije”, socijalnog psihologa Dragana Popadića, istraživana je etnička distanca gradjana Srbije prema drugima u tranziciji. U poslednje četiri godine porasla je etnička distanca prema pripadnicima određenih nacionalnih zajednica (Crnogorcima, Madjarima, Bošnjacima, Romima, Hrvatima i Albancima). Popadić ističe da je ta distanca više sklonost da se drugi narodi predstavljaju kao potencijalna opasnost, neko prema kojima je najbolje biti oprezan i uzdržan. On smatra da je ta distanca dirigovana medijskim predstavljanjem drugih.¹⁰¹⁷ Ovakav odnos gradjana prema susedima poklapa se državnom strategijom koja kroz održavanje negativnih stereotipova održava iluziju o pretenzijama u regionu.

1016 Pobjeda,

1017 Politika, 9. mart 2011.

Najveći je problem odnos Srbije prema susedima i njene želje da zadrži patronat nad njima. Ukoliko Beograd bude istrajavao na toj ambiciji to će sprečiti uspostavljanje regionalne suradnje koja bi cijelom regionu mogla osigurati napredak u pristupanju Europskoj uniji i evro-atlantskim bezbednosno-političkim strukturama. Zabrinjavajuća je činjenica da dve decenije nakon raspada SFRJ aktuelni politički lideri još ne razumevaju kontekst evropske regionalne suradnje i u tom smislu šta znači „evropska perspektiva“.

Odnos Srbije prema susedima je vrlo ambivalentan što pokazuje i prošlogodišnja veoma dinamična komunikacija na političkom nivou. I pored intenzivnog susretanja na najvišem nivou bilans je ipak nepovoljan jer nerazrešni problemi iz prošlosti veoma opterećuju normalizaciju. U suštini još uvek preovladjuje mišljenje da se „još ne zna šta će biti sa celim regionom, jer granice još nisu definitivne“. Na udaru je posebno BiH, jer zvanična politika Beograda pothranjuje i podržava status quo, koji u krajnoj liniji srpska strana vidi kao projektoivanu podelu. Nikola Špirić, predsedavajući Saveta ministara BiH, kaže da „postoje dve vizije koje su međusobno suprotstavljene, na jednoj strani su oni koji žele da se ustavno ponašaju, a na drugoj oni koji žele da realizuju zamišljenu BiH i traže takvu kombinaciju u novoj kompoziciji vlasti“.¹⁰¹⁸ Milorad Dodik, premijer RS, u svakoj prilici osporava budućnost BiH i ističe da može da „klapa“ dok se spolja u nju uliva infuzija i stvara privid demokratije¹⁰¹⁹, te da je Bosna za njih moranje i da je to nešto što želimo da stresemo sa ledja kao teret.¹⁰²⁰ Cela Dodikova filozofija se svodi na to da „mi (Srbi) želimo jasno da jasno etablimo naša prava da se u nekoj budućoj situaciji možemo ponašati na isti način kao sada Albanci. Moramo da budemo strpljivi i da platimo cenu vremena u kome se nalazimo. U tom vremenu moramo da živimo za Srpsku i da je gradimo. Dakle crvena linija je RS. Od nje više ne damo nikom ništa“¹⁰²¹.

Regionalna saradnja na nivou tužilastva za ratne zločine i pored nekih relevantnih ostvarenja, nije još uspela da odnose postavi na čvrste osnove

1018 Politika, 22. februar 2011.

1019 Večernje novosti, 28.jul 2010.

1020 Isto

1021 Isto

poverenja i uvažavanja. Slučajevi Ganić, Jurišić, Purda, Divjak i Žuta kuća ukazuju da je Beograd zaokruživanje "istine" o ratovima devedestih sada preneo i na pravno polje preko kojeg želi konkretno ilustrovati da je reč o građanskom ratu, u kojem su Bosanci i Hrvati počeli sukob protiv JNA. Svi slučajevi su veoma nategnuti, jer su brojne presude u Haškom tribunalu već dale okvir ratnih događanja. Ovi slučajevi idu na relativizaciju odgovornosti, međutim, ta strategija Beograda pokazala se providnom i neuspešnom jer su u svim navedenim slučajevima radilo o iznudjenim priznanjima (Purda) ili situacijama koje su bile rezultat tenzija koje je stvorila JNA i srpske snage (Dobrovoljačka ulica i Tuzlanska kolona). Osim toga srbijansko tužilaštvo za ratne zločine, kako ističe Nataša Kandić, "ima za zadatak da optužuje državljane Srbije koji su počinili ratne zločine, kao uslov za uspostavljanje vladavine prava u Srbiji. Drugi zadatak je predavanje dokaza o ratnim zločinima nad srpskim žrtvama nadležnim tužilaštvima u regiji, koja takodje imaju obavezu da prvenstveno procesuiraju ratne zločine koje su počinili njihovi državljani. Treći zadatak je jašanje stručnih kapaciteta Tužilaštva za ratne zločine, pre svega, angažovanjem mladih pravnika, koji nemaju odgovornost za teško nasledje prošlosti"¹⁰²².

Srbijansko tužilaštvo za ratne zločine je ovakvim ponašanjem nanelo štetu svom kredibilitetu jer u regionu raste nepoverenje prema pravosudju Srbije, što će imati veliki uticaj na buduću saradnju i spremnost pojedinih svedoka da svedoče pred sudovima u Srbiji.

Drugi pravac delovanja Beograda prema regionu vezan je za popis stanovništva koji treba da sesprovede u celom regionu tokom 2011. Tim povodom Ministarstvo za dijasporu donelo je Strategiju očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspore i ma i matične države i Srba u regionu¹⁰²³. Srdjan Srećković, ministar za dijasporu, izjavio je da „Usvajanjem prvog Zakona o dijaspori i Srbima u regionu otvorena je nova era odnosa države Srbije i našeg rasejanja. Vlada Srbije i državni vrh pokazali su da su spremni da stvore institucionalne mehanizme za izgradnju nove, odgovorne i dugoročne politike i zato je ovaj zakon temelj stvaranja partnerskih odnosa, koji će na ekonomskom, političkom i kulturnom planu

1022 Politika, 9. mart 2011.

1023 http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678

doneti koristi svima – i državi Srbiji i svakom našem čoveku ma gde živeo”. Istakao je da “nikada više naši ljudi u svetu ne smeju biti tretirani kao politički protivnici, a Srbi u regionu nikada više ne smeju biti zloupotrebljavani u dnevno-političke svrhe. Svi moramo da se zamislimo nad činjenicom da 40% naših ljudi živi van granica naše zemlje, da izvučemo pouke iz prošlosti i da više nikada ne dozvolimo da u Srbiji prevlada politika koja podstiče ljude da iz nje odlaze”.

Srećković je podvukao da će popis stanovništva u pet država regiona, zakazan je za april, pokazati i formalno-pravno koliko Srba živi na Zapadnom Balkanu, a procenjuje se da ih ima više od dva miliona.

Ministar je pripadnicima srpske nacionalne zajednice poručio da se na popisu u Mađarskoj, Bugarskoj, Albaniji, Makedoniji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj izjasne kao Srbi, jer, kako je istakao, nema razloga za strah, s obzirom da je reč o demokratskim i civilizovanim zemljama, članicama EU ili državama koje su na putu da to postanu.

Srećković je precizirao da, prema procenama Ministarstva, u regionu ima oko 2.120.000 Srba, što je više od četvrtine stanovništva Srbije, a najviše ih je u Republici Srpskoj – oko 1,1 milion, dok u Hrvatskoj i Crnoj Gori živi oko 200.000 srpskih državljana.

U Strategiji se ističe da je dijaspora najbolje organizovana u okviru crkveno-školskih opština. Od kako su Srbi počeli da se rasejavaju širom sveta, pa do danas Srpska pravoslavna Naš nacionalni identitet među ljudima u dijaspori sve do novijeg vremena pretežno je oblikovala Srpska pravoslavna crkva. Tokom 20. veka ona je bila praktično jedina integrativna ustanova i most između matične države i dijaspore. Crkva je čuvala, pored vere, nacionalnu kulturu i jezik Republike Srbije. S toga je namera Republike Srbije da pomogne dijaspori i Srbima u regionu, da se, s jedne strane integrišu u lokalne sredine, a sa druge, sačuvaju od asimilacije, i po tom pitanju očekuje tesnu saradnju sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Tačnije, Republika Srbija treba da Srpskoj pravoslavnoj crkvi pruži svaku logističku podršku radi obavljanja njene verske misije, ali i kulturno – obrazovne uloge u dijaspori, koju de facto i ima.

Činjenica da su Srbi raspadom SFRJ od konstitutivnog naroda postali manjina u novonastalim državama, želi se prevazići upravo ovom

strategijom kojom se traži da Srbi u Hrvatskoj i Crnoj Gori dobiju status konstitutivnog naroda.¹⁰²⁴ Tvrdi se da u njima srpskoj zajednici nisu omogućena, u pojedinim segmentima, međunarodnim standardima garantovana manjinska ali i osnovna ljudska prava, kao što su prava na nepokretnosti, na nastavu na maternjem jeziku, slobodu kretanja, zapošljavanje i drugo.¹⁰²⁵

Dalje Strategija ističe da Ministarstvo za dijasporu i Skupština dijaspore i Srba u regionu treba da podstiču i stimulišu rad tzv. „Srpske mreže”, srpskojezičkog Interneta koji neguje srpsku kulturnu baštinu i omogućuje pripadnicima dijaspore da se ne osećaju prostorno udaljenim od žarišta vlastite kulture. „Srpsku mrežu”, naziv koji trenutno koristi niz pojedinačnih komunikacionih projekata, treba autorski zaštititi kao brend i neku vrstu skupa svih sajtova na srpskom jeziku, čime se ovaj difuzan pojam deglobalizovao.

Republika Srpska bi trebalo da predstavlja najvažniju oblast interesa i jedan od državnih i nacionalnih spoljnopolitičkih prioriteta Republike Srbije... Neophodno je da nadležna ministarstva omoguće da svi građani Republike Srpske koji to žele dobiju i srpsko državljanstvo. Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja trebalo bi da podstiče ulaganja u oblastima Republike Srpske, posebno u zonama sa malim priraštajem (Hercegovina, Podrinje, Manjača) i zonama od velikog strateškog značaja (Brčko, Posavina, dolina Une). Ministarstvo prosvete trebalo bi da nastavi sa procesom objedinjavanja dvaju prosvetnih sistema... Ministarstvo vera trebalo bi da nastavi finansiranje i brigu o sveštenstvu i monaštvu radi njihove duhovne misije u funkciji očuvanja nacionalnog identiteta, pružanje pomoći verskim, kulturnim i obrazovnim ustanovama, izdavačkim projektima, radio i TV stanicama i obnovi i sanaciji sakralnih objekata (obnova sakralnog nasleđa srpskog naroda).

Republika Srbija trebalo bi da se bavi pitanjem položaja srpskog naroda u Federaciji Bosne i Hercegovine, imajući u vidu da su Srbi uspostavljeni u Federaciji Bosne i Hercegovine kao konstitutivni narod u ovom entitetu,

1024 Zbog žestokih reakcija u regionu, pre svega u Crnoj Gori, Vlada je povukla zahtev za status konstitutivnog naroda Srba u Hrvatskoj i Crnoj Gori

1025 http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678

ali i da je njihov položaj nepovoljniji od položaja Bošnjaka i Hrvata u Republici Srpskoj... Republika Srbija daje podršku: – restituciji oduzete imovine građanima srpske nacionalnosti, srpskim udruženjima i institucijama (banke, štedionice, kulturno-prosvetna društva), kao i Srpskoj Pravoslavnoj Crkvi; – obnovi sakralnog nasleđa srpskog naroda; – razvoju prosvetne oblasti i Srpske Pravoslavne Crkve (bogoslavlje, gimnazije, osnovne škole, obdaništa, itd). Ministarstvo vera trebalo bi da nastavi finansiranje i brigu o sveštenstvu i monaštvu radi njihove duhovne misije u funkciji očuvanja nacionalnog identiteta, pružanje pomoći verskim, kulturnim i obrazovnim ustanovama, izdavačkim projektima, radio i TV stanicama i obnovi i sanaciji sakralnih objekata (obnova sakralnog nasleđa srpskog naroda).

Kontinuirana ulaganja u političku, ekonomsku i kulturnu emancipaciju i razvoj srpskog naroda od posebne su važnosti. Takođe, Republika Srbija treba da kao cilj svog nastojanja postavi priznanje političke konstitutivnosti srpskom narodu u Crnoj Gori, što podrazumeva činjenicu da do ispunjenja ovog važnog cilja srpski narod mora da uživa puna nacionalna prava. Posebno je neophodno sistemski urediti i garantovati stečeno pravo na školovanje na srpskom jeziku. Srpski jezik se ne vezuje samo za Srbe u Crnoj Gori, nego i za veliki broj Crnogoraca koji i dalje svoj jezik zovu tradicionalnim, srpskim imenom.¹⁰²⁶

Treći pravac delovanja prema susedima je pitanje povratka. Vlada Srbije donela je Nacionalnu strategiju za rešavanje pitanja izbeglica i interno raseljenih lica za period od 2011. do 2014. godine. Jedan od glavnih prioriteta te strategije je unapredjenje neophodnih uslova za siguran i dostojanstven povratak izbeglica u Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu i institucionalne mehanizme za puno i ažurno ostvarivanje stečenih prava u zemljama porekla.¹⁰²⁷

Pitanje izbeglica imalo je značajnu ulogu u rešavanju "srpskog nacionalnog pitanja". Od samog početka rata stvarane su izbeglice koje su dokazivale da "zajednički život nije moguć", a zatim da se proteraju svi nesrbi sa teritorija koje su proglašene etničkim srpskim teritorijama. I opozicija i Miloševićev režim bili su saglasni u sprečavanju povratka izbeglica, jer su

1026 http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678

1027 http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678

one poslužile konsolidaciji etničkog srpskog prostora, a to su RS i deo Hrvatske (od čega su kasnije odustali), što bi zadovoljilo težnju srpskih nacionalista (bar jedne od linija) za “pomeranje” države na severozapad. U tom bi slučaju Kosovo moglo biti podeljeno sa Albancima po modelu podele teritorija u Hrvatskoj i BiH: dakle velikim “premeštanjem stanovništva”.

Politika Beograda prema izbeglicama poslednje dve decenije bila je njihova integracija u Srbiju, posebno u delove koji su bili izrazitije multi-etnički kao što je Vojvodina. Izbeglice su naseljavanje na sever Vojvodine, duž granice sa Hrvatskom, zatim neka mesta koja su bila izrazito većinski naseljena pojedinim manjinama (Slovaci u Staroj Pazovi) zatim Zemun i Zemun Polje. Pokušaji da se nasele u depopulisana područja u užoj Srbiji nije uspeo. Pitanje povratka nije bio prioritet sem u funkciji denunciranja susednih zemalja pred EU, posebno Hrvatske. Iniciranje peticije od strane izbegličkih organizacija u Srbiji takodje je u funkciji usporavanja članstva Hrvatske u EU.

Kada je reč o BiH povratak se ohrabrivao samo u Republiku Srpsku radi njene etničke konsolidacije jer su njeni delovi bili većinski naseljeni muslimanskim stanovništvom pre rata.

Jedan od ciljeva, kako je definisano na okruglom stolu “Srpski narod u novoj geopolitičkoj stvarnosti” (1997), (...) Najveća opsanost za opstanak i prosperitet Republike Srpske jeste Aneks 7 Dejtonskog sporazuma, tj. Sporazum o izbeglicama i raseljenim licima (...) Sa stanovišta srpskih nacionalnih interesa taj sporazum je mač sa dvije oštrice. Njegovim sprovođenjem se gubi kohezijska moć RS, a jača uloga onih snaga koje RS “utapaju” u jedinstvenu državu BiH, i, što je još teže, interese srpskog naroda potčinjavaju interesima muslimana.¹⁰²⁸

Srbija nije odustala od svojih regionalnih aspiracija samo što ih je preformulisala u nove inicijative (izbeglice, tzv. dijaspora i sudjenja za ratne zločine), što region stavlja u veoma nepovoljan položaj kada je reč o približavanju evroatlantskim integracijama.

Srbija je nastavila sa svojim negativnim odnosom prema regionu, posebno Kosovu. Srbija bojkotuje sve međunarodne manifestacije na čijem

1028 Rajko Gnjato, Geopolitička stvarnost Srba, Institut za geopolitičke studije, Beograd 1997.

se spisku punopravnih učesnika nalaze i predstavnici Kosova. Srbija je zbog toga odbila da učestvuje na skupu koji organizuju SAD u Baltimoru za zapadni Balkan. Na prvoj konferenciji ovog tipa, pojaviće se gotovo svi pozvani lideri iz regiona: Borut Pahor iz Slovenije, Ivo Josipović i Jadranka Kosor iz Hrvatska, BiH će predstavljati Bakir Izetbegović, Crnu Goru Filip Vujanović, Nikola Gruevski Makedoniju, Hašim Tači Kosovo i Bamir Topi Albaniju.

Reagujući na najavu bojkota od strane Beograda, zamenik pomoćnika državnog sekretara SAD Tomas Kantrimen izjavio je da "bojkotom konferencije političkih lidera i poslovnih ljudi država Zapadnog Balkana sa partnerima iz SAD, Beograd šalje pogrešnu poruku" i da tim "tim bojkotom politika se stavlja iznad ekonomije i umanjuje se ono na šta se gledalo kao na iskren napor Beograda i Vašingtona da se među nama izgrade bolji ekonomski odnosi".¹⁰²⁹ On je ukazao da bojkot konferencije, kao i odvratanje srpskih biznismena od učešća u njenom radu, zajedno sa više stotina biznismena i investitora iz SAD i Zapadnog Balkana, razočarava "ne kao političko, već kao ekonomsko pitanje u vreme kad SAD, kao što je potpredsednik Bajden naglasio prilikom posete Beogradu nastoje da izgrade ekonomske i poslovne veze sa Srbijom".¹⁰³⁰

Politički direktor srpskog Ministarstva spoljnih poslova Borko Stefanović, izjavio je za B92 da odsustvo srpske delegacije jeste štetno sa stanovišta ekonomske koristi od jednog takvog skupa, ali da prisustvo predstavnika Srbije na skupu na kome je zvanični predstavnik Kosova, nije u skladu sa državnom politikom nepriznavanja prištinskih institucija.

1029 Danas,

1030 Isto

Bosna i Hercegovina: ratni plen od koga se teško odustaje

Odnosi sa Bosnom i Hercegovinom su najkompleksniji odnosi koje Srbija ima u celom regionu. Aspiracije Srbije prema BiH su bile i ostale iste: pripajanje RS u fazama. Deo srpske elite čvrsto stoji na stanovištu da „ne postoji krupniji, teži zadatak za srpski narod u celini, danas, od očuvanja Republike Srpske na principima Dejtonskog sporazuma”.¹⁰³¹ U tom pogledu politika rukovodstva RS, posebno Milorada Dodika smatra se “izvanrednom, upornom, doslednom i veštom”, jer je ta politika istovremeno “postala pitanje odbrane istine”.¹⁰³²

Rat u Bosni srpski stratezi isključivo vide kao borbu srpskog naroda za oslobođenje¹⁰³³, pa je velika energija skoncentrisana na fabrikovanje slučajeva koji su u funkciji relativizacije odgovornosti za rat u Bosni. Dobrica Ćosić, akademik, uz brojne druge, svakako je jedan od najaktivnijih u promovisanju takvog pristupa. Zato on u svakoj prilici ističe: “Borba za istinu u prošlosti, borba za istinu u bosanskom ratu, otpor markalizaciji i srebrenizaciji bosanskog rata i saznanja istine o njemu koju su sakrile velike sile i ti islamski faktori. Mislim da je RS poslednja odbrana srpske istine, srpske demokratije i srpskog prava na opstanak”.¹⁰³⁴

Milorad Dodik očigledno, ne formuliše svoju politiku bez podrške Beograda, jer Ćosić ističe da “nema jačeg političara, jače i pouzdanije ličnosti koja služi u odbrani RS od Dodika. Ja bih rekao, on održava i obeležava naše nacionalno dostojanstvo. On je čovek koji je u aktivnoj borbi sa najzadnim antidemokratskim snagama, snagama koje vode ponovo u sukob i ruše mir. On tu borbu vodi izvanredno, vešto, principijelno i treba mu i

1031 Dobrica Ćosić, Večernje novosti, 1. septembar 2010.

1032 Isto.

1033 Dobrica Ćosić u predgovoru Dnevnika Koljevića, Službeni glasnik, 2009.

1034 Večernje novosti, 1. septembar 2010.

građanski i intelektualno i politički u svakom pogledu pomoći i podržati ga".¹⁰³⁵

Milorad Dodik je dobio nagradu koju mu je uručio premijer Mirko Cvetković (7. februara 2011, na svečanosti koju je organizovao Klub privrednih novinara) *Zlatni dinar* za jačanje privrednih i kulturnih veza Srbije i Republike Srpske.¹⁰³⁶ Ova nagrada je u skladu sa strateškim opredeljenjem Srbije da se RS što više integriše u srbijanski ekonomski i kulturni prostor.

Osim te strateške orijentacije prema Bosni, Beograd je bio prinuđen na konstruktivnije ponašanje, bar na nivou predsednika Republike. Zbog orijentacije da što pre dobije status kandidata za članstvo u EU, a kako su regionalni odnosi jedan od važnih kriterija za dobijanje kandidatutre, odnos prema BiH je važan pokazatelj za to.

Međutim, politika Beograda prema RS nije konzistentna i gotovo svakodnevno pokazuje nedoslednost. Predsednik Tadić koji se percipira kao nosilac politike otopljanja povremeno daje izjave koje zbunjuju i obeshrabruju, posebno građane BiH. Tako je prilikom poslednjih izbora u RS lično odlazio u Banjaluku kako bi pružio podršku Miloradu Dodiku. Zabeležena je njegova izjava na mitingu SNSD u Doboju: "Mi gradimo mostove, škole, mi gradimo jedinstvo i radimo na tome da građani Republike Srpske budu ravnopravni građani Srbije".¹⁰³⁷

Okupljanje Srba iz susednih zemalja kod predsednika Borisa Tadića gotovo uvek ima negativnu konotaciju. Jedno od poslednjih takvih okupljanja bilo je upriličeno povodom popisa stanovništva koje treba da se organizuje u aprilu 2011. godine u celom regionu. To će biti prvi pravi uvid u brojčano stanje svih novonastalih zemalja na teritoriji bivše Jugoslavije. Zato Beograd pokušava da „obezbedi“ što veći broj Srba u svim susednim zemljama, kao i njihov specijalni status.

U organizaciji bivšeg američkog predsednika Bila Klintona, u Njujorku je 9. februara 2011. godine održana konferencija posvećena Dejtonskom sporazumu i budućnosti BiH. Skupu su, uz američke i evropske zvaničnike, prisustvovali hrvatski predsednik Ivo Josipović, kao i članovi

1035 Isto.

1036 Politika, 8. februar 2011.

1037 Danas, 1. oktobar 2010.

Predsjedništva BiH Bakir Izetbegović i Željko Komšić. Međutim, nijedan predstavnik Srbije i RS nije prisustvovao tom skupu, što takođe ukazuje na to da Srbija nije spremna da učestvuje u razgovorima koji anticipiraju reviziju Dejtonskog sporazuma.

U sklopu novog pokušaja SAD da deblokiraju političku situaciju u BiH, Tom Kantrimen, državni sekretar u Stejt departmentu, je prilikom posete regionu u februaru 2011. godine izneo da je Dejtonski sporazum jedan od najkomplikovanijih ustava na svetu koji često blokira neke odluke, što treba otkloniti. Međutim, on ističe da su “ključni pojmovi Dejtonskog sporazuma trajni, a to je da je BiH država sa dva jaka entiteta i tri konstitutivna naroda“. To ne treba i ne može, kako je rekao, da se menja. Bitno je u ustav BiH uneti promene u vezi sa presudom u ‘predmetu Sejdić i Finci’, jer je EU to stavila kao preduslov za podnošenje molbe za članstvo. Ako budemo stigli do toga da se svi narodi slože oko pojednostavljanja, mi bi to podržali ako se ne menjaju osnovni principi. Trenutno to nije pitanje broj jedan, već da se nadje jezik za političku saradnju”.¹⁰³⁸

Odnosi i susreti čelnika Srbije i BiH

Dugi niz godina srpski političari su se gotovo ekskluzivno sastajali sa političarima Republike Srpske, dok su praktično ignorisali bošnjačke političare. To je posledica politike po kojoj su odnosi sa RS definisani kao strateški i u tom pogledu Beograd je uradio sve da se “specijalne veze” sa RS podignu na što viši nivo.

Usvajanje Deklaracije o Srebrenici u srbijanskom parlamentu bilo je prvo značajnije iskoračenje Srbije kad je reč o počinjenim zločinima u BiH devedesetih, što su svi bošnjački političari pozdravili.¹⁰³⁹ Haris Silajdžić, član predsedništva BiH, je nakon toga prihvatio da dođe u Beograd posle 18 godina, jer smatra da se Srbija izvinila BiH usvajanjem te Deklaracije, što je bio njegov uslov za posetu. Ipak do tog susreta nije došlo iako je dugo bio planiran i najavljivan. Razlog je bio to što Srbija nije želela da Silajdžić poseti Iliju Jurišića u zatvoru. Objašnjenje za odbijanje posete

1038 Glas srpske, 27. februar 2011.

1039 Press, 2. april 2010.

Jurišiću je bilo podizanje nivoa bezbednosti u zatvorima, a samim tim su zabranjene sve posete zatvorenicima. Silijdžić je zbog toga odložio posetu, ali nov datum nikad nije dogovoren.¹⁰⁴⁰

U aprilu 2010, Boris Tadić se susreo sa Harisom Silajdžićem u Istanbulu gde su potpisali Istanbulsku deklaraciju¹⁰⁴¹ u kojoj se ističe da regionalna politika ubuduće treba da se zasniva na osiguranju bezbednosti, stalnom političkom dijalogu i očuvanju multietničkih, multikulturalnih i multiverskih osobenosti regiona. Republika Srpska nije prihvatila ovaj dokument, jer ga smatra štetnim za RS. Istovremeno osporavan je i legitimitet Harisu Silajdžiću, jer nije imao podršku svih članova Predsedništva BiH da je potpiše. Zbog negativne reakcije RS na deklaraciju, Boris Tadić je posle Istanbula "neformalno" otišao u Banjaluku da uveri RS da je Srbija neće napustiti.¹⁰⁴² Reakcije Srbije i Tadića na burna reagovanja političara RS ukazuju na to koliko je taj odnos složen i međuzasvistan, kao i da jedni druge stalno uslovljavaju.

U junu 2010. godine Sulejman Tihić je sa delagacijom SDA posetio Beograd i sastao se sa Borisom Tadićem.¹⁰⁴³ Ovaj susret je u sarajevskoj štampi negativno ocenjen ali je to, kako ističe Tihić, bio znak da se odnosi Beograda i Sarajeva popravljaju.

Međutim, bez obzira na pozitivne iskorake u 2010. godini, kada je reč o odnosima između dve zemlje, srbijanski političari su češće posećivali RS i Banjaluku. Nakon izborne pobeđe u trci za predsednika Republike Srpske, u oktobru 2010, Milorad Dodik je izjavio "BiH će biti ili savez republika ili je neće ni biti" i "BiH je greška nastala u procesu raspada bivše Jugoslavije".¹⁰⁴⁴ Na ove izjave niko iz Beograda nije reagovao.

Postavlja se pitanje kako treba tumačiti ovakvu dinamiku odnosa. Očigledno je da je RS glavni izvor tenzija na bošnjačkoj strani koja tvrdi da se preko *Sporazuma o specijalnim paralelnim vezama sa RS*, "monopolišu

1040 Politika, 10. jun 2010.

1041 Politika, 28. april 2010.

1042 Politika, 28. jun 2010; Politika, 24. avgust 2010; Danas, 17. maj 2010.

1043 Politika, 17. jun 2010.

1044 Danas, 5. oktobar 2010.

dobri odnosi sa Srbijom od strane Banjaluke”.¹⁰⁴⁵ Primetna su i povremena zahlađenja Beograda i RS zbog učestalih veza sa političarima iz Sarajeva. Istovremeno, postoji i tumačenje da Tadić smiruje Dodika kako bi se smanjila njegova destruktiva politika u odnosu na BiH. U celini, odnos Beograda prema Bosni je dvojake prirode. Kreće između strateškog cilja Beograda da se RS priključi Srbiji i potrebi aktuelne vlade da što pre dobije kandidaturu EU. Ipak, još uvek je jača tendencija da se očuva status quo u Bosni, odnosno da se održi RS i dosadašnje tumačenje Dejtonskog sporazuma.

Slučaj Ganića i Jurišića

Slučaj Ejupa Ganića i Ilije Jurišića su bili svojevrsni test za odnose Srbije i BiH. Ilija Jurišić je u Beogradu osuđen na 12 godina zatvora zbog njegove navodne uloge u incidentu prilikom povlačenja vojske iz Tuzle. Ganić je uhapšen po istoj poternici koja ga tereti za odgovornost za ratne zločine počinjene u Dobrovojačkoj ulici u Sarajevu 3. i 4. maja 1992. (povlačenje JNA iz Sarajeva). Slučaj Ganić je bio istraživani i u Haškom tribunalu, ali nisu nađeni dokazi koji bi ga teretili za zločin u Dobrovoljačkoj. Međutim, poternica koju je izdao Beograd odnosi se na ceo bošnjački vrh iz 1992. godine, upravo za vreme kada je počela opsada Sarajeva. Zahtev Srbije je dalje aktuelan, jer Interpol reaguje na osnovu tog zahteva.

Hapšenje Ganića imalo je veliki odjek u srpskoj javnosti (u Srbiji i u RS), jer su mu mediji dali veliki značaj. Mediji su ceo slučaj stavili u funkciju izvršenja pravde i relativizacije odgovornosti za početak rata u Bosni. U zahtevu za ekstradiciju londonskom sudu tvrdi se da su "Bošnjaci počeli konflikt protiv JNA", što je glavna teza u pokušaju da se relativizuje odgovornost za rat u Bosni. Ceo slučaj je imao veliku rezonancu u Bosni, pre svega u Sarajevu, gde su ga tumačili kao nastavak agresije na Bosnu i njene građane.¹⁰⁴⁶ Sud za ratne zločine u Beogradu bio je uveren da će doći do ekstradicije, ali na saslušanju u londonskom sudu pokazalo se da se zahtev za ekstradiciju bazirao na lažnim tvrdnjama, posebno na onoj da je u

1045 Politika, 19. maj 2010.

1046 Politika, 3. mart 2010.

vreme događaja u Dobrovoljakoj već bio na snazi spoprazum između JNA i BiH o njenom povlačenju. BiH je najavila zahtev za ekstradiciju (do čega nije došlo), polazeći od toga da je Ganić državljanin BiH, kao i sporazuma o saradnji između BiH i Srbija, koji je nedavno pre toga potpisan. Tužilaštvo BiH je takođe tvrdilo da ima otvorenu istragu o slučaju Dobrovoljačka duže od Srbije.¹⁰⁴⁷

Srpski političari (naročito Tadić) tvrdili su kako uopšte nije bitno gde će biti izručen dokle god ima fer suđenje za zločine koji mu se pripisuju.¹⁰⁴⁸ Međutim, političari iz Republike Srpske su bili protiv eventualnog isporučivanja sudu u BiH, jer, kako su isticali, sarajevski sud nije u stanju da obezbedi fer suđenje, jer tamo niko ne smatra da je on kriv za bilo šta.¹⁰⁴⁹

Sud u Londonu je na iznenađenje Beograda oslobodio Ganića, jer se ispostavilo da je reč o političkoj manipulaciji i da Srbija nije dostavila nijedan jedini dokaz koji ga tereti za Dobrovoljačku. Londonski sudija je izjavio da je Srbija zloupotrebila engleske zakone radi sticanja političkih poena u zemlji. Na ovom ročištu je utvrđeno da je cela optužba zasnovana na falsifikovanim dokazima, lažima svedoka, kao i na potpuno nepostojećem sporazumu JNA i BiH o njenom povlačenju.¹⁰⁵⁰

S obzirom da je Beograd koristio iste dokaze i u slučaju Jurišić, bila je neminovna revizija njegovog slučaja. Sarajevo je tražilo da se on odmah oslobodi. U oktobru 2010, sud u Beogradu je ovaj zahtev uvažio i Jurišić je pušten na slobodu.¹⁰⁵¹ Ishod ova dva slučaja pozitivno je uticao na popravljanje odnosa između Beograda i Sarajeva. Međutim, političari RS i dalje smatraju da su Jurišić i Ganić krivi i da je sud podlegao političkim pritiscima.

1047 Politika, 3. mart 2010.

1048 Blic, 15. mart 2010.

1049 Večernje novosti, 16. mart 2010.

1050 Press, 29. jul 2010.

1051 Press, 25. avgust 2010; Danas, 12. oktobar, 2010.

Deklaracija o Srebrenici

Skupština Srbije je usvojila Deklaraciju o Srebrenici (mart) u kojoj se osuđuje zločin u Srebrenici. Ova deklaracija je, mada ne pominje direktno genocid, bila pozdravljena u Bosni i od strane međunarodne zajednice.¹⁰⁵² RS je reagovala negativno na deklaraciju, jer smatra da može naneti štetu i biti korišćena kao dokaz da je RS počinila stravične zločine tokom rata. Takođe tvrde da se time ignorišu ostale žrtve koje ne treba razdvajati, jer žrtva je žrtva.¹⁰⁵³

Mišljenje MSP o nezavisnosti Kosova i referendumu u Republici Srpskoj

Lideri RS kao i srpska elita su očekivali da će mišljenje Međunarodnog suda pravde u Hagu o nezavisnosti Kosova biti pravna osnova za traženje prava na otcepljenje RS. Međutim, MSP je precizno definisao svoj stav o nezavisnosti Kosova, ističući, između ostalog, da Rezolucija 1244. nije zabranila proglašenje nezavisnosti Kosova, kao što je bio slučaj sa Rezolucijom 787. kada je reč o Republici Srpskoj. To znači, kako se ističe u mišljenju MSP, da RS nema pravo da proglasi nezavisnost.

Bez obzira na mišljenje MSP, političari u RS smatraju da to mišljenje otvara razne mogućnosti za RS u budućnosti "kad za to dođe vreme". Zbog decenijske propagande da je RS Srbija, podrška nezavisnosti među građanima RS je jako visoka, nasuprot građanima Federacije koji se protive tome.¹⁰⁵⁴

Pravnička elita Srbije je očekivala definiciju koja bi Srbiji omogućila da pravno prolongira pitanje kososvske nezavisnosti. Milorad Dodik je odmah nakon proglašenja nezavisnosti Kosova radikalizovao stav, zahtevajući isto pravo i za Srbe u Bosni. Istovremeno isticano je da je Bosna nefunkcionalna država koja opostajava samo zahvaljujući međunarod-

1052 Press, 2. februar 2010.

1053 Danas, 1. april 2010; Politika, 21. april 2010; Politika, 13. septembar 2010.

1054 Danas, 20-21. novembar 2010.

noj zajednici.¹⁰⁵⁵ Dodik je posebno isticao da se stranci previše mešaju u unutrašnja pitanja BiH i da ruše sve dogovore i odluke koje lokalni političari donesu (naročito Kancelarija visokog predstavnika).¹⁰⁵⁶ Njegovi predlozi su se uglavniom svodili na “mirno razdruživanje”.¹⁰⁵⁷ Zbog podrške celovitosti Bosne od strane EU i SAD, političari RS, pre svega Dodik, su često bili prinuđeni da reteriraju u odnosu na svoje separatističke zahteve tako što bi se onda čvrsto zalagali za status quo i Dejtonski sporazum.

Početakom 2010. godine Skupština Republike Srpske je donela Zakon o referendumu i njegovom raspisivanju, što je međunarodna zajednica kvalifikovala kao kršenje Dejtonskog sporazuma.¹⁰⁵⁸ Dodik je uporno ponavljao da taj zakon nema nikakve veze sa samostalnošću i da je donet da bi se zakoni RS uskladili sa zakonima u evropskim zemljama. Dodik se branio da je planirao i otvoreno najavljivao referendum o podršci Dejtonskom sporazumu i odlukama visokog predstavnika. Osim toga, lansiranje ideje o referendumu bio je i deo kampanje u izbornoj godini.

Zakon o referendumu polazi od činjenice da je Skupština RS još 2008. godine usvojila rezoluciju kojom se predviđa da će i RS raspisati referendum o secesiji ukoliko većina država članica UN prizna Kosovo kao nezavisnu državu.¹⁰⁵⁹

Druga opcija koju zagovaraju Milorad Dodik i SNSD jeste njihova želja da u potpunosti ojačaju RS u svim njenim nadležnostima tako da već bude de facto samostalna, što znači da taj referendum ne bi ni bio potreban.¹⁰⁶⁰ Zbog toga se Dodik i protivi prebacivanju nadležnosti sa institucija RS na institucije BiH. To se posebno odrazilo na raspravu o podeli državne i vojne imovine. RS primenjuje najefikasniji način blokiranja BiH – stalno odugovlačenje svih reformi u državnim organima i skupštini. Time se doprinosti daljoj nefunkcionalnosti i obesmišljavanju BiH kao države.

1055 Danas, 25-26. septembar 2010; Politika, 24. avgust 2010; Press, 21. avgust 2010.

1056 Politika, 23. mart 2010.

1057 Politika 22. mart 2010; Politika, 23. mart 2010.

1058 Kurir, 27. januar 2010; Večernje novosti, 10. februar 2010.

1059 Pečat, br. 125, 2010.

1060 Večernje novosti, 1. oktobar 2010; Večernje novosti, 4. oktobar 2010.

Pitanje članstva BiH u NATO je takođe tema preko koje se usporava pristup BiH evroatlantskim integracijama. Bosna je dobila MAP za članstvo u NATO, ali RS najavljuje da će, ukoliko članstvo bude uslovljeno promenom ustava, RS glasati protiv. Takođe se navodi kao argument protiv i činjenica da je Srbija neutralna zemlja. Dodik zagovara da se pitanje članstva BiH u NATO rešava na referendumu. Ovakav stav diktira Beograd iza kojeg stoji Rusija koja pokušava da spreči članstvo i Srbije i BiH.¹⁰⁶¹

Ustav BiH

Međunarodna zajednica već godinama pokušava da izdejstvuje reviziju Dejtonskog ustava koji je glavna prepreka funkcionalnosti BiH države. Međunarodni sud za ljudska prava je utvrdio da je taj Ustav diskriminatorsan prema manjinama, jer im brani da se kandiduju za člana Predsedništva.¹⁰⁶² Sve strane u BiH se slažu da taj član u Ustavu mora da se promeni, ali tu nastaju problemi. U RS žele da u Ustavu ostane da se u RS bira jedan član, a u Federaciji dva člana. Bošnjački političari žele dodatne promene u Ustavu što Republika Srpska odbija i ne želi o tome ni da razgovara. Oni smatraju da je Ustav BiH utemeljen u Dejtonskom sporazumu koji mora da se primenjuje u potpunosti i koji je "Biblija za Republiku Srpsku". Bošnjaci, ponekad i Hrvati, insistiraju na "duhu" Dejtona, a ne na njegovom "slovu".¹⁰⁶³ Organizovano je nekoliko međunarodnih konferencija na kojima se pregovaralo o promeni Ustava, ali su svi ti pregovori propali jer srpski političari smatraju da se "Madridskom deklaracijom" od RS traži previše, dok Bošnjaci misle da ona ne nudi dovoljno za jačanje države.¹⁰⁶⁴

Evropska unija takođe zahteva promenu ustava, kako bi privela kraju pregovore sa BiH o procesu pridruživanja. To se pre svega odnosi na njen zahtev da se ojačaju državne institucije na svim nivoima i da Sarajevo postane centralna adresa za pregovore. Zvanični Beograd u odnosu na reviziju ustava podržava stav RS.

1061 Politika, 24. april 2010; Danas, 4. novembar 2010; Pečat, br. 101, 2010.

1062 Danas, 23. april 2010; Politika, 30. april 2010.

1063 Politika, 6. april 2010; Politika, 20. novembar 2010.

1064 Politika, 6. april 2010.

RS uporno tvrdi da Dejtonski sporazum nije moguće menjati, ali se na Dejtonski sporazum pozivaju samo kad im to odgovara (kao činjenica da je BiH sastavljena od dva entiteta koji moraju o svemu da se dogovore – znači ništa se ne može uraditi bez saglasnosti RS). Određeni delovi ustava nikada nisu bili primenjeni adekvatno, poput, na primer, Aneksa VII (povratak izbeglica). Međutim, RS itekako navija za neke promene, kao, na primer, za ukidanje visokog predstavnika, ili za formiranje trećeg entiteta za Hrvate.¹⁰⁶⁵ Podrška RS trećem entitetu polazi od njihove projekcije da bi to bio uvod u podelu Bosne. Treći entitet, kako ga Srbi razumeju, nastao bi isključivo na teritoriji koja je sada označena kao federacija, bez dovođenja u pitanje teritorije Republike Srpske. Za sada, RS preti da će na svaku promenu Dejtonskog sporazuma RS ići ka secesiji.¹⁰⁶⁶

Ekonomska saradnja BiH i Srbije

BiH je važan trgovinski partner za Srbiju, naročito u pogledu izvoza – više od 10 odsto ukupnog izvoza Srbije ide u BiH. Od toga dve trećine otpada na RS sa kojom Srbija ima razvijenije odnose. Nivo trgovine između dve zemlje dosta je stabilan osim očekivanih porasta i padova zbog makroekonomskih faktora (na primer, svetska kriza u 2009). I Federaciji BiH Srbija je važan trgovinski partner, ali za Republiku Srpsku Srbija je jedan od glavnih partnera, jer se 20 do 25 odsto ukupne trgovine obavlja sa Srbijom.

Početak februara 2011, Milorad Dodik je dobio nagradu “Zlatni dinar cara Dušana” za jačanje ekonomskih veza Republike Srpske i Srbije, što je još jedan dokaz da se Republika Srpska tretira kao posebna država, jer se ekonomske veze obično razvijaju između nezavisnih država.

Dodik je posle uručjenja priznanja izrazio želju da Republika Srpska i Srbija naprave jedinstveni privredni, kulturni i duhovni prostor. On je kazao i da specijalni odnosi Republike Srpske i Srbije nisu samo mrtvo slovo na papiru, jer je vidljivo sve što je učinjeno kroz mnoge projekte koji su do sada sprovedeni.

1065 Politika, 4. jul 2010; Politika, 11 oktobar 2010.

1066 Pečat, br. 121, 2010; Politika, 27. mart 2010.

Nagradu Dodiku uručio je premijer Mirko Cvetković. Tom prilikom Cvetković je istakao da je Dodik učinio pomak u uspostavljanju odličnih odnosa Republike Srpske i Srbije: “Samim tim što imamo dobre ekonomske odnose s Republikom Srpskom znači da imamo dobre odnose i sa Bosnom i Hercegovinom, a Srbija nastoji da održi uspješne ekonomske odnose i sa ostalim zemljama regiona”.¹⁰⁶⁷

Zaključci i preporuke

Srbija treba da poboljša saradnju sa svim zemljama u regionu, znači i sa Bosnom i Hercegovinom. Do sada je Srbija bila okrenuta RS. Međutim, u prošloj godini došlo je do niza poseta i susreta na državnom nivou – pojedinačno ili grupno sa Turskom kao posrednikom.

Lideri RS su burno reagovali na svaki iskorak Beograda prema BiH kao državi. Nakon svakog takvog incidenta, srpski političari su odlazili u Banjaluku da smire duhove, što je stalno dovodilo u pitanje njihove stvarne namere u BiH.

Odnosi Beograda i Banjaluke su, bez obzira na povremena odstupanja, bliski i uslovljeni su strategijom Beograda koja definiše RS kao trajnu interesnu sferu.

Za sada su svi gestovi pod pritiskom međunarodne zajednice prema BiH, sporni. Samo ozbiljan iskorak Beograda može ga nametnuti kao konstruktivnog partnera regionalnih odnosa.

Hrvatska: veći rival i izvor frustracije

Odnos Srbije i Hrvatske i u 2010. godini predstavljaju odraz ukupnog bilansa srpsko-hrvatskih odnosa u poslednje dve decenije. Čini se da je izgradnja kvalitetnih i iskrenih dobrosusedskih veza nemoguća bez jasne slike o događajima iz neposredne prošlosti. I prošle godine, srpsko-hrvatski odnosi bili su u senci "teških" tema kao što su odnos prema ratu u Hrvatsku, pitanje međusobnih tužbi pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu i sl. Osim tužbi, odnose dveju država i dalje opterećuju otvorena pitanja granica, nestalih lica, sukcesije, kao i povratka kulturnog blaga Hrvatske.

Josipović i Tadić: političari nove generacije

Prošla godina počela je podnošenjem kontratužbe Srbije pred Međunarodnim sudom pravde (MSP) u Hagu,¹⁰⁶⁸ nedolaskom Tadića na inauguraciju Josipovića, desetinama oštih izjava na relaciji Beograd-Zagreb,¹⁰⁶⁹ a završila se intezivnim diplomatskih susretima dva predsednika, Josipovića i Tadića. Naime, Tadić i Josipović susreli su se osam puta¹⁰⁷⁰ od stupanja Josipovića na funkciju predsednika RH. Najvažniji susreti bili su posete Josipovića Beogradu u julu, Tadića Zagrebu u novembru i poseta Tadića Vučkovaru i Ovčari u novembru 2010. Susreti Tadića i Josipovića pokazali su

1068 Detaljnije o podnošenju kontratužbe pogledati prošlogodišnji godišnji izveštaj HOS Evropeizacija, dometi i ograničenja, strana 506-509.

1069 Početak januara meseca obeležilo je "razračunavanje" sa odlazećim predsednikom Mesićem. Naime, odluka Mesića o pomilovanju/ublaženju kazne Siniši Rimcu (jednom od učesnika u ubistvu porodice Zec 1991. godine), i odlazak u posetu Prištini 11. januara 2010. godine, za Beograd je predstavljalo provokaciju.

1070 Prvi susret odigrao se u Opatiji nekoliko nedelja nakon inauguracije Josipovića, naredni susreti odigrali su se na samitu u Briselu i na trilateralnom sastanku sa predsednikom Mađarske, a posle i u Bačkom Monoštoru, te zatim na regionalnom samitu u Istanbulu. Prva zvanična poseta bila je dolazak Josipovića u Beograd u julu, odnosno dve formalne posete Tadića Hrvatskoj tokom 2010.

da dva predsednika žele da se distanciraju od međusobnih tužbi, te da odnose dveju zemalja grade pre svega u kontekstu ekonomske i regionalne saradnje. Susreti dva predsednika, a posebno odlazak Tadića na Ovčaru,¹⁰⁷¹ naišli su na snažnu podršku EU.

Dva predsednika su tokom međusobnih susreta više puta pomenula mogućnost istovremenog povlačenja međusobnih tužbi. Prema predsedniku Josipoviću, to će zavisiti od nekoliko preduslova koje Srbija mora da ispuni, a koji se tiču pre svega pitanja nestalih, povratka kulturnog blaga, kažnjavanja ratnih zločina pred nacionalnim sudovima i sl.

Stabilni odnosi između Srbije i Hrvatske predstavljaju važnu komponentu kad je reč o regionalnoj stabilnosti i saradnji. Ovo se pre svega odnosi na Bosnu i Hercegovinu, čija je državna konsolidacija uslovljena potezima i Zagreba i Beograd. Prošla godina pokazala je doslednost hrvatske državne politike prema BiH. Reč je o prihvatanju realnosti da se Hrvati u Bosni moraju odnositi prema BiH kao prema svojoj državi, odnosno da se neće insistirati na trećem entitetu (hrvatskom) u okviru BiH, ali da će se tražiti rešenje za položaj Hrvata u Bosni. O tome postoji saglasnost unutar Bosne ali i u međunarodnim krugovima. Dodatno, Hrvatska se i u prošloj godini pokazala konstruktivnom, kada je reč o potrebi za redefinisanjem političkog sistema u BiH. Tokom služebene posete BiH, Josipović je posetio i selo Ahmiće, i izvinio se za zločine HVO iz 1993. godine rekavši da su: "politike koje su devedesetih bilo iz zloćudnosti, neznanja, arogancije ili ludosti, verovala da je rešenje za BiH podela, posejale (su) u BiH ali i u svim zemljama u regionu seme zla".¹⁰⁷² Sa druge strane Srbija se pod

1071 Tadić je početkom novembra posetio Ovčaru, gde je još jednom uputio pomirljive reči: "Ovde sam da još jednom uputim reči izvinjenja, iskažem žaljenje i stvorim mogućnost da Srbi i Hrvati, Srbija i Hrvatska, otvore novu stranicu istorije". Predsednik SNV i saborski poslanik Milorad Pupovac ocenio je da su poseta Tadića Vukovaru i susret sa Josipovićem, "istorijski dan za Vukovar, ali i za Hrvatsku i hrvatsko-srpske odnose, kao i za ceo region". "Odjek ovog događaja, ali i reči predsednika Tadića daleko će se čuti preko prostora Hrvatske i granica bivše Jugoslavije". On je naglasio da "Tadićev gest i domaćinstvo Josipovića, ali i Kosorove, predstavljaju temelje ne samo za suočavanje s ratom, stradanjima, zločinima i zločinačkim politikama, nego i temelje za nove odnose između Hrvata i Srba".

1072 Politika, 15. april, 2010.

parolom "garanta Dejtonskog sporazuma" i dalje ponaša kao isključivi politički pokrovitelj lične vladavine Milorada Dodika. Osim toga, politika Srbije prema BiH sve više počinje da liči na praktičan pokušaj teritorijalne kompenzacije zbog gubitka Kosova. Strateški koraci u odnosu prema Bosni pokazuju da u Srbiji i dalje postoje aktivne ideje o eventualnoj razmeni teritorija i sličnim projektima koji su u neposrednoj prošlosti doneli destrukciju i uništenje.

Hrvatska na korak od ulaska u EU

Hrvatska je kandidaturu za članstvo u EU predala 2003. godine, a pristupne pregovore počela 2005. godine. Nakon pet godina intenzivnog rada, očekuje se da Hrvatska proces otvaranja i zatvaranja poglavlja, dakle, celokupni pretpristupni ciklus, završi sredinom ove godine. Nakon toga započinje proces ratifikacije koji će trajati od šest meseci do godinu dana. Dakle, Hrvatska početkom 2012. godine najverovatnije postaje punopravni član EU.

Na putu ka članstvu, Hrvatskoj se, osim velikog broja ustavnih promena, usklađivanja nacionalnog i EU pravnog okvira i sl, kao jedna od najvećih prepreka pojavio problem korupcije, što je rezultiralo pokretanjem velikog broja istraga protiv najuticajnijih političara u zemlji. Osim nekoliko bivših ministara, potpredsednika vlade, na udaru se našao i bivši premijer Ivo Sanader, koji je pre samo 18 meseci napustio premijersko mesto. Istraga protiv Sanadera pokazala je da je korupcijom bila obuhvaćena najviša grana izvršne vlasti – Vlada. Skandal oko hrvatskog ogranka Hypo banke pokazao je da je korupcija svojevrstan sistemski problem ne samo za Hrvatsku i region, već i za jedan broj evropskih država. Sanadera je nasledila njegova potpredsednica Jadranka Kosor, koja se uprkos početnom skepticizmu pokazala kao spretna političarka, dovoljno hrabra da otvori problem korupcije.

Kad se uporede Srbija i Hrvatska, čini se da je Srbija u desetogodišnjem zaostatku u odnosu na Hrvatsku, te da se iz hrvatskog iskustva u procesu pridruženja može dosta naučiti. I mada srbijanski političari insistiraju

na tezi da je Srbija regionalni lider, pokazatelji iz oblasti ekonomije,¹⁰⁷³ standarda građana,¹⁰⁷⁴ EU integracija i sl. pokazuju da je u ovom trenutku upravo Hrvatska lider u regionu.

U duhu dobrosusedskih odnosa, Hrvatska je prevode dokumenata potrebnih za proces pridruženja ponudila, a zatim ustupila svim zemljama u regionu, uključujući i Srbiju.

Krajem 2010. godine, tzv. Koordinaciono telo izbegličkih i drugih udruženja i zavičajnih klubova Srba iz Hrvatske pokrenulo je akciju prikupljanja potpisa za ostvarivanje imovinskih, stanarskih i drugih stečenih prava Srba iz Hrvatske. Potpisivanje peticije, kojom se u 12 tačaka od Hrvatske traži rešavanje pitanja svih prava oko 400.000 izbeglih i prognanih Srba, trajaće do 31. januara 2011. godine.

Prema mišljenju organizatora, pravo na potpisivanje peticije imaju izbegli i prognani Srbi, zatim oni poreklom iz Hrvatske, koji su u Srbiji od 1918. godine, kao i drugi građani Srbije, koji u toj zemlji imaju bilo kakvu imovinu. Peticijom se od EU traži da s Vladom Hrvatske ne potpisuje ugovor o pristupanju sve dok ne ispoštuje evropske standarde i ne ispuni sve obaveze prema svojim građanima srpske nacionalnosti.

Miodrag Linta, predsednik Koalicije nevladinih organizacija, ističe da "Ovim tražimo od svih relevantnih institucija da se proces pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji ne nastavi dok se ne riješe sva pitanja prognanih i izbjeglih Srba". Linta je sredinom februara takodje najavio da će 45 tisuća prikupljenih potpisa za peticiju, cilj koje je sprečiti da Hrvatska postane članicom EU prije nego se ispune zahtjevi izbjeglih Srba, biti fotokopirano u 20 primjeraka koji će biti upućeni srbijanskoj vladi i parlamentu, najvišim europskim tijelima, veleposlanstvima SAD-a, Rusije i Kine te da će prvi paket preslika biti uručen srbijanskom predsjedniku.

1073 Hrvatska u razmeni sa Srbijom u poslednjih deset godina konstantno beleži suficit, koji je u proseku iznosio oko 70 miliona dolara. Hrvatske kompanije uložile su na stotine miliona dolara u Srbiju, dok preduzeća iz Srbije gotovo i da nisu prisutna na hrvatskom tržištu.

1074 Tako je prosečna plata u decembru 2009. godine u Hrvatskoj bila oko 737 evra, dok je u Srbiji u istom periodu bila manje od 370 evra.

Ovom peticijom se želi postići i da srbijanski parlament zatraži od vlade izradu polazišta za, kako je rekao, sadržajne pregovore s hrvatskom vladom o pronalaženju trajnog i sveobuhvatnog rješenja pitanja izbjeglica. Predstavnici izbjeglih Srba iz Hrvatske počeli su u Srbiji 15. prosinca 2010. prikupljati potpise za potporu peticiji cilj koje je spriječiti da Hrvatska postane članicom EU-a prije nego se trajno riješe otvorena pitanja izbjeglih Srba. Peticiju je sredinom listopada potpisalo 100 izbjegličkih i zavičajnih udruga okupljenih u Koaliciji udruga izbjeglih i Asocijaciji izbjegličkih udruga u Srbiji. Njome je zatraženo rješenje 12 otvorenih pitanja Srba iz Hrvatske, a njezini pokretači najavili su da će od EU-a zatražiti da ne dopusti zatvaranje poglavlja 23. Pravosuđe i temeljna prava u pregovorima s Hrvatskom.¹⁰⁷⁵

Pokretanje ove peticije je svojevrsna instrumentalizacija izbegličke populacije u cilju usporavanja Hrvatske na putu ka EU.

Kriminal

I 2010. godina pokazala je da su samo kriminalne grupe napravile apsolutno pomirenje i postigle najviši stepen saradnje u regionu. Na dan inauguracije Ive Josipovića, u Zagrebu je na posebno brutalan način ubijen poznati srpski kriminalac Cvetko Simić. Ubistvo je uznemirilo javnost u Hrvatskoj, jer je telo ubijenog Simića raskomadano, odsečena mu je glava, šake i obe noge u preponama. Naime, u poslednjih deset godina intenzivirana je saradnja hrvatskih i srpskih kriminalnih grupa. Skrivanja odbeglih članova zemuskog klana u Hrvatskoj i ubistvo Ive Pukanića (odnosno suđenje za ubistvo Pukanića) pokazali su da kriminalne grupe ne poznaju verske i etničke razlike, te da obe države kasne u zajedničkom organizovanju i borbi protiv kriminalaca. Hapšenje i izručenje Sretka Kalinića,¹⁰⁷⁶ pripadnika zemuskog klana, pokazalo je da i Hrvatska i Srbija,

1075 <http://www.h-alter.org/vijesti/europa-regija/izbjegli-srbi-zele-stopirati-pregovore>

1076 Sretko Kalinić, osuđen na 30 godina zatvora zbog ubistva premijera Zorana Đinđića, uhapšen je u junu u Zagrebu nakon što ga je ranio drugi osuđeni Miloš Simović. Osim za ubistvo premijera Đinđića, Kalinić je u odsustvu osuđen i na 40 godina zatvora zbog učešća u 19 ubistava, tri otmice i dve terorističke akcije. Na

ukoliko ne inteziviraju saradnju u oblasti borbe protiv organizovanog kriminala, predstavljaju sigurno utočište za kriminalce.

Ekonomija

Ekonomske odnose sa Republikom Hrvatskom od 2000. godine karakteriše uglavnom pozitivan razvoj. Na pozitivna kretanja uticalo je intenziviranje političkog i ekonomskog dijaloga i institucionalno regulisanje međusobnih odnosa. U poslednjih nekoliko godina na međudržavnom nivou, zaključeno je dvadesetak sporazuma i protokola u najvažnijim oblastima saradnje, počev od normalizacije odnosa do slobodne trgovine. Prema podacima Agencije za privatizaciju, Narodne banke Hrvatske i sredstava javnog informisanja, Hrvatska je jedna od značajnijih zemalja – učesnika u privatizaciji u Srbiji. U periodu od 1999, do 2008. godine direktne investicije hrvatskih preduzeća u Republici Srbiji su iznosile oko 500 miliona eura što čini više od 19 odsto ukupnih hrvatskih ulaganja u inostranstvo.

Tokom 2010. godine i poslednja prepreka vezana za ulaganje srpskih preduzeća u Hrvatsku je otklonjena. Naime, u novembru 2010. godine više od 60 domaćih preduzetnika s predsednikom Srbije Borisom Tadićem na čelu otišlo je u Hrvatsku na Poslovni forum kako bi omogućili kupovinu hrvatskih firmi i plasiranje naših proizvoda na tržište Hrvatske. Tom prilikom predsednik Hrvatske je izjavio da više neće postojati političke prepreke za ulazak kapitala iz Srbije u Hrvatsku.¹⁰⁷⁷ Što se tiče, perspektive buduće ekonomske saradnje zajednička je ocena da je ekonomska saradnja dve zemlje sve uspešnija i da ima prostora za njeno dalje unapređivanje. Iako bi tehnološka povezanost iz prethodnog perioda bivše zajedničke države trebalo da predstavlja jednu od osnova za pokretanje i obnavljanje viših oblika privredne saradnje, malo je primera viših oblika privredne poslovno-tehničke saradnje između preduzeća iz Srbije i Hrvatske. Unapređenje privredne saradnje realno je u oblasti energetike, turizma, informacionih

.....

Interpolovoj poternici nalazio se sedam godina. Nakon hapšenja, Kalinić je priznao ubistva Milana Jurišića i Ninoslava Konstatinovića, takođe pripadnika zemuskog klana. Nakon Kalinića, na granici Hrvatske i Srbije, uhapšen je i Miloš Simović.

1077 Kurir, 26. novembar 2010.

tehnologija, građevinarstva, metaloprerađivačke industrije. Međutim, u Privrednoj komori Srbije smatraju da je neophodno otkloniti debalans u robnoj razmeni na strani Srbije. Struktura srpskih roba u robnoj razmeni sa Hrvatskom je nepovoljna, dominantne su sirovine i repromaterijal kao i proizvodi nižih faza obrade. I mada je tokom 2010. godine robna razmena dve države značajno opala (usled sveopšte recesije), jasno je da je ekonomska saradnja jedan od ključnih stubova saradnje dve države.

Kultura

Osim ekonomije, saradnja dve zemlje u oblasti kulture je u poslednjih nekoliko godina najuočljivija. Pozorišne predstave, izložbe, susreti savremenih pisaca predstavljaju najčešće modele saradnje u oblasti kulture, i značajno prednjače u odnosu na politiku. O uspešnosti saradnje u oblasti kulture možda najbolje svedoči atmosfera prilikom gostovanj Zagrebačkog kazališta mladih u Jugoslovenskom dramskom pozorištu ili premijer Krležinih Glembajevih u Ateljeu 212. Jasno je da je kultura uvek nalazila svoj put, čak i u vremenima koja su bila zaista teška. Zajedničke koprodukcije filmova "Nije kraj" Vinka Brešana i „Turneja” Gorana Markovića pokazuju značajne potencijale na polju kinematografije. Međutim, za ozbiljnu kulturnu saradnju biće potrebno da obe države ulože značajnija sredstva i napore u zajedničke tzv. kapitalne kulturne projekte.

Purda: između istine i manipulacije

Slučaj Purda je nakon prošlogodišnjih susreta na visokom nivou između Zagreba i Beograda ponovo na kratko destabilizovao odnose između Srbije i Hrvatske. Tako je pitanje odnosa prema prošlosti iz devedesetih bilo i ostaje ključna tema u odnosima Beograda sa regionom.

Tihomir Purda je hrvatski branitelj nekada zatvorenik logora na teritoriji Srbije. Srpsko tužilaštvo ga optužuje za ubistvo trojice ranjenih vojnika JNA. Međutim, na pravnom nivou postoje mnoge nejasnoće, pre svega zbog načina kako je došlo do priznanja Purde u srpskom logoru. Dušan Janjić ističe da "Tužilaštvo Srbije ima na raspolaganju isključivo priznanje,

koje je u međuvremenu povučeno, a svi dokazi koje je skupilo hrvatsko Tužilaštvo govore u prilog, da kažemo, neosnovanosti tužbe.”¹⁰⁷⁸

Međutim, brojni komentatori ovog slučaja na hrvatskoj strani smatraju da on neće značajnije poremetiti razvoj odnosa koji je u prošloj godini dobio zalet, ali da može da uzburka emocije. Tako predsjednik Odbora za spoljnu politiku u Saboru Hrvatske, SDP-ovac, Tonino Picula podvlači: “Pre svega naši odnosi još uvek nisu toliko stabilni da bi jedna ovakva tema koja zadire u nedavnu prošlost mogla biti u medijima ili politici tretirano kao čisto pitanje pravosudne sfere. Mislim da i ovaj slučaj ovde u Hrvatskoj pre svega razotkriva licemeran odnos aktuelne vlasti prema braniteljskoj populaciji odnosno prema ljudima koje je ista ova vlast, ista ova premijerka, tretirali kao pretorijance režima. Odnosno iz istih političkih razloga su broj koji je branio Hrvatsku povećavali do neslućenih visina. Tako da po poslednjim informacijama je više od pola miliona ljudi aktivno učestvovalo u odbrani Hrvatske od velikosrpske agresije”.¹⁰⁷⁹

Slučaj Purda je samo jedna od ilustracija koliko nedavna prošlost i neadekvatan odnos prema njoj može opteretiti odnose između dve zemlje.

1078 Isto

1079 http://www.slobodnaevropa.org/content/purda_između_istine_i_manipulacije/2316321.html

Crna Gora: uspešna godina

Crna Gora je tokom 2010, ostvarila svoje strateške nacionalne ciljeve: dobila je status kandidata za članstvo u EU u decembru 2010. godine, a NATO joj je odobrio Akcioni plan za članstvo u toj organizaciji.

Srbija se još uvek nije pomirila sa nezavisnošću Crne Gore. Njene ambicije su vidljive: da kupi Luku Bar, ili uspori proces priključivanja Crne Gore EU i NATO (u čemu nije uspela). I slučaj sa Drakom Šarićem je poslužio za medijski rat protiv Crne Gore, lansiranjem tvrdnje da u toj zemlji ne postoji politička volja za borbu protiv organizovanog kriminala.

Vesna Pešić, poslanik LDP, ističe da „tamo crkveni i državni vrh Srbije već uveliko vodi kampanju da se što veći broj građana u Crnoj Gori izjasne kao Srbi, s nadom da će tako nestati i ta ‘veštačka’ država bez nacije, koju je, navodno, izmislio Milovan Đilas da napakosti Srbima. Ako se neko pita šta će u budžetu Srbije 57 milijardi dinara za specijalne namene (prošle godine je potrošeno nešto manje, oko 42 milijarde), a da nikome nije jasno šta se pod time podrazumeva, eto, sada znamo: te pare troše se i na političko-crkvenu kampanju pred popis stanovništva u Crnoj Gori. Srbija plaća kako će da se upisuju Crnogorci, ne bi li tamo srpstvo oživelo.”¹⁰⁸⁰

Nakon što je Vlada Crne Gore priznala Kosovo, proteran je crnogorski ambasador iz Beograda, a pošto je Podgorica uspostavila diplomatske odnose sa Prištinom, Beograd je povukao ambasadora iz Podgorice. Srbija je upozorila Vladu Crne Gore da otvaranje ambasade u Prištini dodatno zaostreva odnose i time otvoreno iskazala pretenzije prema Crnoj Gori, mešajući se u njene unutrašnje stvari.

Mešanje u unutrašnje stvari Crne Gore vidljivo je i kroz pružanje pomoći zvaničnog Beograda prosrpskoj opoziciji, naročito uoči lokalnih izbora 23. maja. Uprkos tome, vladajuće partije su na njima ubedljivo pobedile, a opozicija pretrpela još jedan poraz u nizu koji doživljava već godinama. Prosrpska opozicija iako učestvuje u radu republičkog parlamenta ne priznaje simbole crnogorske države – zastavu, grb i himnu.

1080 <http://www.e-novine.com/stav/44678-Kako-ponititi-Crnogorce.html>.

Prosrpska opozicija, uz pomoć Beograda konstantno deluje na instrumentalizaciji Srba i srpskog jezika u Crnoj Gori. Srpski zvaničnici javno arbitriraju o tome kakav status treba da imaju Srbi u Crnoj Gori, premda je Crna Gora građanska, a ne nacionalna država. Otkako je crnogorski jezik proglašen službenim i otkako je objavljen crnogorski pravopis ne prestaju napadi prosrpske opozicije, praćeni medijskom kampanjom iz Beograda, na aktuelnu vlast znog navodnog „proterivanja“ srpskog jezika i ugrožavanja srpskog naroda.

Srpska pravoslavna crkva ne priznaje crnogorsku naciju, crnogorski jezik i Crnogorsku pravoslavnu crkvu koja ima sve više vernika i pristalica. SPC je involvirana u formiranje i delovanje prosrpske opozicije i srpskih nevladinih organizacija i udruženja. Javno i otvoreno se meša i arbitrira u političkim i državnim pitanjima. Perjanica srpske crkve u Crnoj Gori je mitropolit Amfilohije koji već dve decenije nastoji da dokaže da su srpski narod i SPC ugroženi u Crnoj Gori. On je okosnica aktivnosti prosrpske opozicije u Crnoj Gori. Ta se aktivnost krajem 2010. godine posebno razvila u pripremi kampanje uoči popisa stanovništva koji treba da se obavi u aprilu 2011. godine. Za SPC, prosrpske partije i srpska udruženja i organizacije popis je važniji od referenduma o nezavisnosti, jer treba da pokaže da Srba ima više nego što ih je sada.

Diplomatske pretenzije Srbije

Odnosi Srbije i Crne Gore su pogoršani nakon odluke Vlade Crne Gore da prizna Kosovo u oktobru 2008. godine. Novo zaoštavanje odnosa između dve države usledilo je pošto je Crna Gora uspostavila diplomatske odnose sa Kosovom u januaru 2010. godine. Ministar inostranih poslova Srbije Vuk Jeremić je uputio demarš Crnoj Gori u kome stoji da uspostavljanje diplomatskih odnosa Vlade Crne Gore sa Kosovom narušava regionalnu tabilnost i otežava uspostavljanje najboljih mogućih odnosa sa susedima. ¹⁰⁸¹Jeremić je naložio hitno povlačenje srpskog ambasadora iz Podgorice, a beogradska štampa je uspostavljanje diplomatskih odnosa Crne Gore sa Kosovom dočekala kao još jedno crnogorsko „zabijanje noža

u leđa“. Srbija je zahtevala od Crne Gore da sačeka sa uspostavljanjem diplomatskih odnosa sa Kosovom do odluke Međunarodnog suda pravde u Hagu.

Ministar inostranih poslova Srbije je u Bijelom Polju prisustvovao Svetosavskoj akademiji na kojoj su bili čelnici prosrpske opozicije i velikodostojnici SPC. Tom prilikom Jeremić je poručio da u „borbi za Kosovo nećemo popustiti ni pedalj“, ¹⁰⁸²propraćen skandiranjem prisutnih „Vuče, Srbije“. Zvanična Crna Gora je dolazak ministra inostranih poslova Srbije u Bijelo Polje okarakterisala kao provokaciju Srbije. Portparolka Demokratske stranke Jelena Trivan je odbaciona ovakvu ocenu, rekavši da Srbija „nijednog trenutka nije destabilizovala situaciju u Crnoj Gori niti se mešala u njena unutrašnja pitanja“. ¹⁰⁸³

Iako su diplomatski odnosi dve države, nakon proterivanja crnogorskog ambasadora posle priznanja Kosova obnovljeni u punoj meri tek u septembru 2009. godine, ukupni odnosi još su daleko od dobrih upravo zbog ovakvih diplomatskih pretenzija Srbije prema Crnoj Gori. Srbija je tražila da otvori čak tri konzulata u Crnoj Gori u to u onim mestima gde prosrpska opozicija ima dosta pristalica. Crnogorska vlada je uzvratila da je za malu zemlju kakva je Crna Gora dovoljan jedan konzulat.

Predsednik Srbije Boris Tadić je u julu 2010. godine zvanično posetio Crnu Goru. Ova poseta, međutim, nije u punoj meri doprinela poboljšanju odnosa između dve zemlje. Tim pre što se Boris Tadić žalio na kriminal u Crnoj Gori američkoj ambasadorici u beogradu Meri Vorlik. On je ukazao da se Crna Gora suočava sa „ogromnim problemom organizovanog kriminala i zatražio pomoć od SAD u otklanjanju tog problema. Ovaj njegov zahtev objavljen je na sajtu Vikiliks. ¹⁰⁸⁴ Predsednik Srbije je sa saradnicima pokušao da u najmanje tri navrata utiče na SAD da promene odnos prema Crnoj Gori zbog problema organizovanog kriminala. Visoki funkcioner crnogorske vladajuće Demokratske partije socijalista Miško Vuković

1082 pres, 28. januar 2010.

1083 Press, 28. januar 2010.

1084 Blic, 12. decembar 2010.

smatra da to potvrđuje da se Srbija ne miri sa crnogorskom nezavisnošću i da svoje probleme želi da prebaci u zemlje regiona.¹⁰⁸⁵

Stav SAD prema Crnoj Gori je očigledno nepromenjen uprkos nastojanju Beograda. O tome govore i rezultati posete crnogorskog premijera Vašingtonu gde se sastao sa državnom sekretarkom Hilari Klinton i potpredsednikom Džozefom Bajdenom. Hilari Klinton je najavila punu podršku Crnoj Gori ka njenom punopravnom članstvu u NATO i naporima za uspostavljanje pravne države.

Predsednik Baris Tadić je izneo javno ocenu da Crna Gora ne saraduje u borbi protiv organizovanog kriminala. Na ovo je reagovao predsednik Crne Gore Filip Vujanović: "Takvom ocenom, predsednik Srbije se uključio u odnose dve države na neprimeren način".¹⁰⁸⁶ Vujanović je još dodao da je to reakcija na priznanje Kosova: "Znam da su reakcije posle priznanja bile brojne i teške. Ali, prema Makedoniji, koja je pre Crne Gore uspostavila diplomatske odnose sa Kosovom i poslala ambasadora u Prištinu, nisu primenjene iste mere kao prema Crnoj Gori".¹⁰⁸⁷ Reagujući na Tadićevu izjavu, crnogorski premijer Milo Đukanović je konstatovao da „optužbama da Crna Gora ne saraduje u borbi protiv organizovanog kriminala Srbija želi da kompromituje Crnu Goru i pokaže da ona nema pravni kapacitet da bude samostalna država i da je treba zaustaviti u tome".¹⁰⁸⁸

Indikativno za odnose dve države je i to što je poseta predsednika crnogorskog parlamenta Ranka Krivokapića zakazana za 18. i 19. maj 2010. godine otkazana. Ovo je drugi put da se poseta Krivokapića otkazuje, prvi put nakon što je Crna Gora priznala Kosovo. Iz kabineta predsednice Skupštine Srbije Slavice Đukić Dejanović kažu da je poseta odložena zbog njenih obaveza. Ovo otkazivanje, međutim, treba vezati za lokalne izbore u Crnoj Gori. Procena srpskog državnog vrha je bila da poseta uoči izbora ne bi išla na ruku prosrpskoj opoziciji, jer je Krivokapić predsednik Socijaldemokratske partije, članice vladajuće koalicije.

Izlaz na more

1085 Blic, 13 decembar 2010.

1086 Politika, 7. mart 2010.

1087 Isto.

1088 Politika, 10. mart 2010.

Aspiracije o izlasku Srbije na more nisu nestale. One su samo mutirale kroz ideju da bi se ekonomskim merama ostvarile. Naime, Beograd se sada zalaže za takozvanu nacionalnu ekonomsku politiku koja bi se sprovodila u čitavom srpskom korpusu. Kad je reč o Crnoj Gori, ona se ogleda u nameri da se kupi Luka Bar. Cilj Srbije je da poveća svoj ekonomski uticaj u Crnoj Gori, a samim tim i politički. U tom cilju je osnovano preduzeće BB kargo za kupovinu Luke Bar. Vlasnici krupnog kapitala su vrlo skeptični prema ovako zamišljenom poslu. Miodrag Kostić na primer, upozorava da je takav projekat složen jer se prethodno oko njega moraju sporazumeti i dogovoriti dve države.

Ako je za Kostića kupovina Luke Bar problematična, za Nebojšu Medojevića, predsednika Pokreta za promene i jednog od najomiljenijih crnogorskih opozicionara u Beogradu, nije. On smatra da to može da predstavlja odličan projekat jer predstavlja „izlaz na jedinih 250 kilometara Jadrana koji nije pod kontrolom NATO“. „To je ozbiljan interes iza kojeg mogu da stoje Rusi, ali i Kinezi. Ako bi u Luku Bar ušao ruski ili kineski kapital i od nje se napravila of-šor zona, to bi mogao biti odličan posao za Srbiju“.¹⁰⁸⁹

Lokalni izbori

Prosrpska opozicija je izgubila i lokalne izbore koji su održani 23. maja 2010. godine. Vladajuće Demokratska partija socijalista i Socijaldemokratska partija su pobedile u 12 od 14 gradova. Opozicija je zadržala vlast u Plužinama i u Pljevljima, a izgubila u svojim tradicionalnim uporištima, na Žabljaku i u Andrijevići. I ovi izbori su pokazali da aktuelna vlast zapravo nema alternativu te da politiku evrointegracija, pa i priznanja Kosova i uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Prištinom, podržava većina građana.

Pobeda na izborima vladajuće koalicije postignuta je uprkos permanentnim aktivnostima prosrpske opozicije i SPC u dokazivanju da aktuelna vlast progoni Srbe i srpski jezik, da je ogrezla u kriminalu, da je režimska i nenarodna. Opozicija je na izbore ovog puta izašla ujedinjena, što je bio rezultat angažovanja ne samo SPC, već i zvaničnog Beograda.

1089 NIN, 21. januar 2010.

Crnogorski premijer Milo Đukanović je upozorio da je opozicija „sklepana“ u kabinetu savetnika predsednika Srbije Mladana Đorđevića. Prema njegovim rečima, cilj tako „sklepane“ opozicije nije samo rušenje Demokratske partije socijalista, već i preispitivanje crnogorske nezavisnosti. „Zbog toga su i sada, po instrukcijama sa beogradske adrese, potpomognute novcem i jednom marketinškom agencijom, na istom zadatku rušenja Crne Gore. To im nećemo dozvoliti“, rekao je Đukanović. Kabinet predsednika Srbije demantovao je crnogorskog premijera. Lider Socijalističke narodne partije Crne Gore Srđan Milić i Demokratska stranka Borisa Tadića su odbacili Đukanovićeve optužbe.¹⁰⁹⁰

Instrumentalizacija Srba i srpskog jezika

Permanentne tvrdnje prosrpske opozicije i SPC o ugroženosti Srba i srpskog jezika u Crnoj Gori su rezultat želje da se realizuje stara nacionalistička teza da je Crna Gora kroz istoriju bila srpska država. To predstavlja i metod dokazivanja kako su Srbi u Crnoj Gori državotvorni narod, te kako ih ima više od „izmišljenih“ Crnogoraca.

Nakon što je crnogorski jezik proglašen zvaničnim, službenim jezikom srpski nacionalnosti su podigli tenziju u Crnoj Gori. Aktuelna vlast Crne Gore je kritikovana da je srpski jezik eliminisan iz upotrebe što je bila veoma prisutna tema u beogradskim medijima. Dnevni list Politika se uključio u kampanju sa porukama da je proterivanje srpskog jezika iz crnogorskog obrazovnog sistema tema broj jedan među pripadnicima srpskog naroda u Crnoj Gori. Na severu Crne Gore, u Pljevljima, koalicija Socijalističke narodne partije, Nove srpske demokratije i Pokreta za promene, sačinila je deklaraciju za zaštitu srpskog jezika. Predsednica Matice srpske u Crnoj Gori Radojka Vukčević je izjavila da je srpski jezik temelj na kome je sazdano duhovno biće i identitet Crne Gore, a pokušaj njegovog preimenovanja u crnogorski je „akt prinude i najgrublje krađe srpskog jezičkog nasleđa“.¹⁰⁹¹

1090 Blic, 28. maj 2010.

1091 Politika, 2. septembar 2010.

Iz podatka da je pravopis crnogorskog jezika pisala grupa lingvista među kojima su i dvojica Hrvata, deo beogradske štampe je kvalifikovao kao hrvatsku gramatiku (Večernje novosti) koju niko ne primenjuje. Beogradska štampa potencira i mišljenje srpskih lingvista koji tvrde da je odluka o izdavanju crnogorske gramatike isključivo politička odluka, bez bilo kakvog naučnog osnova.

Jeziци manjinskih nacionalnih zajednica su u službenoj upotrebi u sredinama gde pripadnici tih zajednica čine većinu ili dominantan deo stanovništva – srpski, hrvatski, albanski, bošnjački. Na ovakav stav zakonodavca najžustrije je reagovao Srpski nacionalni savet. Ova organizacija, koja sebe smatra ustavnim garantom srpskog nacionalnog, jezičkog i kulturološkog identiteta, odbacuje kao antiustavan i nasilnički akt nametanje nastave na crnogorskom jeziku profesorima, učenicima i studentima srpskog jezičkog identiteta. Zbog visoke procentualne zastupljenosti u ukupnom broju stanovnika Crne Gore, srpski jezik ne može imati status manjinskog jezika ili jezika manjinskog naroda, tvrde u ovoj organizaciji.¹⁰⁹²

Narodna stranka Crne Gore je, povodom objavljivanja pravopisa crnogorskog jezika, pozvala Srbe da se suprotstave asimilaciji Srba u režiji režima da bi se odbranile srpske vrednosti.

Na neprimeren način, pitanje jezika je komentarisala i predsednica Skupštine Srbije Slavica Đukić Dejanović, dajući za pravo prosrpskoj opoziciji: "Srpski jezik ne može biti eliminisan iz upotrebe s obzirom na to da su Srbi autohton narod u Crnoj Gori".¹⁰⁹³

Iz Srbije se arbitrira i kakav status treba da imaju Srbi u Crnoj Gori. Predsednik Srbije Boris Tadić je u više navrata ponovio da je za Srbiju neprihvatljivo da Srbi u Crnoj Gori dobiju status nacionalne manjine: "Dužnost mi je da kažem da je neprirodno i istorijski potpuno neosnovano da srpski narod dobije status nacionalne manjine".¹⁰⁹⁴ Tadić je istakao i da su Srbi u Crnoj Gori autohtoni i da su učestvovali u celokupnoj njenoj istori-

1092 Politika, 29. jul 2010.

1093 Blic, 14. oktobar 2010.

1094 Novosti, 27. januar 2010.

ji i stvaranju, te da je „danas veoma kompleksno postaviti jasnu granicu u identitetu srpskog i crnogorskog naroda“.¹⁰⁹⁵

Zakon o Srbima u dijaspori i regionu koji je Skupština Srbije usvojila 2009. godine, a po kome je institucionalizovan Savet za Srbe u regionu (predsedava mu i određuje dnevni red predsednik Republike) otvorio je prostor za čvršću komunikaciju sa prosrpskim partijama, srpskim organizacijama i udruženjima u Crnoj Gori. Aktivnosti Saveta u predstojećem popisu stanovništva u Crnoj Gori na to posebno upozoravaju, jer se pre svega svode na tvrdnje da Srbi u Crnoj Gori nemaju pravo na slobodno nacionalno izjašnjavaju.

Srpska pravoslavna crkva

Srpska pravoslavna crkva se otvoreno i agresivno meša u državna i politička pitanja i procese u Crnoj Gori. Pod njenim direktnim uplivom su akcije i kampanje protiv vladajuće koalicije. Perjanica tih aktivnosti je mitropolit Amfilohije. On je okupio sve prosrpske snage u pokušaju da dokaže i ubedi Srbe da su crnogorska nacija i jezik veštačke, nepostojeće tvorevine. Amfilohije i srpska crkva tvrde da se u Crnoj Gori progoni srpski narod i jezik. Srpski mitropolit tako deluje već gotovo dve decenije – od devedesetih kada je govorio da su Crnogorci „komunistička kopilad“, do sada kada govori da je crnogorski jezik lažan, a Crnogorska pravoslavna crkva „pasja vera“.

U fokusu ovakvog delovanja SPC je predstojeći popis stanovništva. Njeni sveštenici agituju među Srbima da se „slobodno nacionalno izjasne, bez obzira na ogroman pritisak režima i anticrkvenu kampanju“.

Aktuelizacijom pitanja nelegalnog postavljanja metalne crkve na Rumiji (postavila srpska crkva uz pomoć vojske Srbije i Crne Gore) predsednik crnogorskog parlamenta Ranko Krivokapić se našao na udaru SPC i prosrpske opozicije. On je postavio pitanje uklanjanja crkve koja je, po njegovim rečima, provokacija koja udara na tri vere koje neće da se dele, udara na multietničnost Crne Gore. Amfilohije je odbacio ocene Krivokapića, upozorivši da „onaj ko podržava rušenje crkve na Rumiji, podržava

1095 Kurir, 27. januar 2010.

otomansko rušilačko nasilje".¹⁰⁹⁶ Opozicija je Krivokapiću poručila da su programski ciljevi njegove Socijaldemokratske partije haranga na SPC i antisrpstvo.

U izjavi Radiju Crne Gore, predsednik crnogorskog parlamenta je tim povodom rekao: "Proći će vreme srpskog mitropolita u Crnoj Gori na način na koji to sada radi, na provokacijama, na štetu Crne Gore. Nijedno zlo nije ovde moglo opstati. Ono deluje već dugo, ove dve decenije, ali svemu što je zlo ima kraj".¹⁰⁹⁷

Slučaj Šarić

Iza lansirane tvrdnje da u Crnoj Gori nema političke volje za borbu protiv organizovanog kriminala koja je više puta ponovljena u vrhu srpske vlasti, krije se zapravo pokušaj politizacije slučaja Šarić, ali i kompromitacije crnogorskih vlasti.

Beogradski mediji su listom prihvatili i danima plasirali na udarnim mestima tvrdnju da u Crnoj Gori nema političke volje za borbu protiv organizovanog kriminala, pružajući „kao dokaze“ brojne napise i informacije o slučaju Šarić na koji crnogorske vlasti navodno ne reaguju. Ovakav „stil“ plasiranja informacija o kriminalu vezanom za crnogorsku vlast preastao je zapravo u pravi medijski rat protiv Crne Gore.

Na naslovnim stranama listova se tvrdilo da se Šarić, koji je optužen za šverc kokaina iz Južne Amerike, krije u Crnoj Gori, a kao „krunski dokaz“ navodi se činjenica da je rođen u Pljevljima, da ima crnogorsko državljanstvo, da mu je imovina u Crnoj Gori. Tek se „između redova“ može pročitati da Šarić ima zapravo srpsko državljanstvo i da mu se novac prao u Srbiji te da mu imovina (u Srbiji) vredi nekoliko milijardi eura.

Sa stranica provladine Politike, pod naslovom „Vrh vlasti i neki mediji deo narkokartela“, Nebojša Medojević, predsednik Pokreta za promene, tvrdi da se u Crnoj Gori „vodi opasna medijska hajka koja želi da prikaže narkobosove i šefove organizovanog kriminala kao crnogorske patriote,

1096 Vijesti, 28. decembar 2010.

1097 Politika, 17. septembar 2010.

ugledne investitore i garante nezavisnosti“.¹⁰⁹⁸ Andrija Mandić, predsednik Nove srpske demokratije kaže da je režim Mila Đukanovića simbol organizovanog kriminala u Crnoj Gori. Takva i slične tvrdnje dobijaju veliki publicitet u beogradskoj štampi.

Slučaj Šarić je bio povod da se u Beogradu sastanu dva ministra pravde, crnogorski Miraš Radović i srpski Snežana Malović. Uoči razgovora, crnogorski ministar pravde je izjavio da će na sastanku ponoviti „da su političke strukture u Srbiji ispolitizovale slučaj Šarić kao i da su neutemeljenim političkim optužbama želeli da diskredituju pravni sistem u Crnoj Gori i državne organe te zemlje“.¹⁰⁹⁹

Na pomenutom sastanku, obe strane su se složile da takva pitanja ne smeju ubuduće biti predmet politizacije i založile se za unapređenje saradnje. Takođe je rečeno da će se nastaviti saradnja na slučaju Šarić na nivou pravosudnih organa dve zemlje, prvenstveno tužilaštva. Do pomaka je došlo pošto su dve zemlje, u oktobru, zaključile sporazum o ekstradiciji. Tim povodom srpska ministarka pravde Snežana Malović je izjavila da „sporazum potvrđuje opredeljenost Srbije i Crne Gore da se obračuna sa organizovanim kriminalom i predstavlja izraz međusobnog poverenja“.¹¹⁰⁰

Zaključak

Kandidatura za EU i članstvo u NATO značajno su doprineli konsolidaciji crnogorske države. Crna Gora je na dobar način iskoristila i privukla međunarodne investicije čime je uvelikoj meri meri stabilizovala i ekonomsku situaciju. U međuvremenu je značajno modernizovana i infrastruktura: putevi, telekomunikacije. Osim toga završena je i privatizacija i postoji jasan konsezus u pogledu NATO i EU.

Odnosi između Srbije i Crne Gore mogu se značajnije popraviti samo ukoliko Srbija definitivno prihvati realnost da je Crna Gora nepovratno nezavisna država.

1098 Politika, 16. februar 2010.

1099 Blic, 25. februar 2010.

1100 Vijesti ,30. oktobar 2010. www.B92.net, 9.oktobra 2008.

Makedonija: pod stalnim pritiskom suseda

Makedonija je od trenutka sticanja nezavisnosti bila izložena konstatntnom osporavanju svojih suseda bilo da se radi o njenoj državnosti, naciji ili crkvi. Bez EU, SAD i NATO ne bi izbegla unutrašnji konflikt a verovatno ni spoljnu agresiju. Uprkos svim unutrašnjim problemima, Makedonija je uspela da opstane i stekne status zemlje kandidata za članstvo u EU i postane punopravni član NATO. To je ujedno i garancija za njen opstanak i unutrašnju konsolidaciju podeljenog društva.

Srbija je priznala Makedoniju 1996. godine pod imenom Republika Makedonija uz neka manja granična osporavanja. Međutim, SPC i dalje osporava autokefalnost Makedonske pravoslavne crkve koja je proglašena još 1967. godine. Pitanje autokefalnosti MPC je usko vezano za državnost odnosno za priznavanje makedonske države.

Pitanje nedefinisanih granica Srbije biće ozbiljan problem za brže kretanje na putu ka članstvu u Evropskoj uniji. Ovo pitanje spada u korpus regionalne saradnje i očekuje se da će postati jedan od ključnih političkih problema u regionu. Srbija ima neregulisanu granicu sa Hrvatskom, Bosnom i Hercegovinom i Makedonijom.

Srbija je oštro reagovala na potpisivanje sporazuma o demarkaciji Makedonije sa Kosovom, a uskoro će početi takvi pregovori i između Crne Gore i Kosova. Kako Srbija ne priznaje nezavisnost Kosova, razgraničenje s državama koje dele administrativnu liniju s Kosovom, a priznale su nezavisnost Kosova, preti da postane višegodišnji iscrpljujući problem.

Koristeći veoma složenu međunarodnu poziciju Makedonije, Beograd pitanje Kosova koristi kao novi ucenjivački potencijal. Polazeći od komplikovanih odnosa unutar same Makedonije između Makedonaca i Albanaca, Beograd je očekivao da priznanje Kosova neće biti prioritet Makedonije. Međutim, međunarodne okolnosti i mogućnost Makedonije da ubrza svoju integraciju u EU, prevladali su i u njenom odnosu prema

kosovskoj nezavisnosti, koja je upravo u tom delu Balkana doprinela njegovoj stabilizaciji.

Odnosi Makedonaca i Albanaca unutar Makedonije imaju primat nad nekadašnjom bliskošću stavova u pogledu albanskog pitanja. Nakon Ohridskog sporazuma, Makedonija je postepeno prihvatila činjenicu da su Albanci ključni faktor unutrašnje stabilnosti.

Makedonija priznala nezavisnost Kosova

Makedonija je priznala nezavisnost Kosova u isto vreme sa Crnom Gorom, što je Srbija primila kao izraz neprijateljstva obe zemlje. Srbija je odmah aktivirala Akcioni plan za Kosovo čiji se detalji otkrivaju samo u konkretnim situacijama. Prva mera Beograda je bilo povlačenje ambasadora.

Odmah nakon reakcije Beograda usledili su ozbiljni diplomatski pritisci SAD i poruka američkog ministra odbrane Roberta Gejtsa da će "Vašington izuzetno ceniti ukoliko Makedonija ubrzo prizna nezavisnost Kosova".¹¹⁰¹

Makedonija i Crna Gora su svoju odluku o priznavanju nezavisnosti Kosova obrazložile na sledeći način: "Polazeći od činjenice da su se kosovske institucije obavezale da će u celosti sprovesti principe i odredbe predviđene planom specijalnog predstavnika generalnog sekretara UN za rešavanje statusa Kosova, dve zemlje podržavaju izgradnju demokratskih institucija na Kosovu u funkciji izgradnje višenacionalnog društva u kome će biti garantovana prava svih etničkih zajednica na kulturan, verski i jezički identitet".¹¹⁰²

Dve najznačajnije partije makedonskih Albanaca, Demokratska partija Albanaca Menduha Tačija i Demokratska integrativna unija Ali Ahmetija su najviše doprinele da se Makedonija rano opredeli za priznanje Kosova. To je istovremeno doprinelo i stabilizaciji same Makedonije. U dokumentu dve albanske partije se navodi: "Status Kosova je već dugo vremena jedan od ključnih problema koji je stvarao ozbiljne političke probleme u

1101 Isto

1102 Isto

regionu, nestabilnost i oružane konfrontacije...Priznavanje nezavisnosti Kosova je realno rešenje za krize u regionu".Tači Menduha je inicijativu albanskih partija objasnio na sledeći način: "nezavisno Kosovo nije samo albanski projekat, već inicijativa SAD, EU i NATO".¹¹⁰³

Makedonija i mišljenje o Kosovu pred MSJ

Makedonija je zbog pritiska Beograda odustala od iznošenja svog mišljenja o legalnosti proglašenja nezavisnosti Kosova, niti je o tome priložila ikakvu dokumentaciju. Odluku da ostane neutralna po pitanju postupka koji se vodi pred Međunarodnim sudom pravde Makedonija je zauzela nakon srbijanske medijske kritike upućene makedonskom ministarstvu zbog izostanka reakcije i objašnjenja u slučaju spora koji je Srbija pokrenula pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu.

Odnosi SPC i MPC

Makedonska pravoslavna crkva — Ohridska Arhiepiskopija (MPC—OA) ili samo MPC je zvanična pravoslavna crkva u Republici Makedoniji koja nije kanonski priznata. Makedonska pravoslavna crkva proglasila je autokefalnost, tj. samostalnost u odnosu na SPC 1967. godine na Ohridu. Spor sa SPC traje od tada i njeno ne priznavanje MPC je u suštini nepriznavanje državnosti Makedonije. Zbog naziva „Makedonska“ vaseljski patrijarh je nije priznao kao ni Grčka pravoslavna crkva, zbog čega i ostale pravoslavne crkve odbijaju da je priznaju. Makedonska crkva sebe smatra naslednikom Ohridske arhiepiskopije. SPC priznaje samo novostvorenu Pravoslavnu Ohridsku Arhiepiskopiju na čelu sa arhiepiskopom Jovanom Vraniškovskim.

2003. godine SPC je predložila autonomni status MPC u okviru SPC (tzv. Niški sporazum), što znači da su vernici i sveštenstvo autonomne Ohridske, odnosno Ohridsko-prilepske Arhiepiskopije dužni da u svakoj liturgiji pominju ime patrijarha SPC. Ovaj predlog prihvatio je jedino episkopom Jovan Vraniškovski.

1103 Blic, 27. januar 2010.

S druge strane, Grci negiraju stanovništvo Republike Makedonije i upotrebu termina Makedonija, jer smatraju da je to naziv njihove istorijske države (Asleksandar makedonski). Ovaj sukob i dalje traje zbog čega Grčka (ali i EU) priznaje Makedoniju kao *BJRM (Bivša jugoslovenska republika Makedonija)*. Pregovori oko imena traju dve decenije. U poslednje vreme sve češće se pominje rešenje koje bi zadovoljilo obe strane (*Severna Makedonija* ili *Slovenska Makedonija*).

To je problem na koji se osvrnuo i novi patrijarh Irinej u svojoj prvoj izjavi: "Istorija nam je zajednička, kultura zajednička, a jezik razumljiv i jednima i drugima. To što se do sada dešavalo nije normalno. Mi smo činili sve da taj problem prevaziđemo, oni to nisu dovoljno shvatali, sada shvataju". Istakao da je da "sada postoji novi problem jer postoji i nova zvanična crkva koji svi narodi priznaju (Ohridska arhiepiskopija)", te da će trebati napora i sa njihove strane da međusobno reše taj problem. Naša vrata su otvorena, moja je želja da nadjemo rešenje. Učinićemo sve, i ja kao patrijarh, i cela crkva, da problem bude rešen".¹¹⁰⁴

Tokom 2009. godine vodjeni su i tajni razgovori između dve crkve. To je obelodanio vladika SPC, Irinej bački. On je lokalnim medijima u Skoplju izjavio da je došlo do 'nekih kontakata i razgovora, ali da ništa konkretno nije napravljeno',¹¹⁰⁵ dodajući da i u SPC, kao i u MPC postoji raspoloženje za dijalog i prevazilaženje dosadašnje status quo situacije. Izvori u MPC ističu da je Srpska crkva omekšala svoje stavove otkako je uvidela da je projekat sa Jovanom (Vraniškovskim) propao.

Makedonska crkva traži autokefalnost, ali SPC insistira na terminu "autonomnost", što je manji stepen samostalnosti za MPC. Makedonskoj crkvi je jasno da put do jače pozicije u pravoslavlju vodi preko crkvenog Beograda, ali je teško za očekivati da će SPC, koja je u dobrim odnosima sa Grčkom crkvom, dozvoliti Makedonskoj crkvi autokefalnost u situaciji nerešenog spora između Skoplja i Atine oko imena Makedonije.

1104 Politika, 31. juli 2009.

1105 Vesti, 30. juli 2009.

Pokušaj promene imena MPC

Makedonska pravoslavna crkva je najavila da će promeniti postojeće ime, odnosno da će ga dopuniti. Sinod MPC je najavio da promena imena treba da se usvoji na crkvenom saboru kada će biti proslavljena pedesetogodišnjica održavanja Prvog crkveno-narodnog sabora. Profesor Teološkog fakulteta Dimitar Belčovski, koji je zajedno sa vladikama Petrom i Timotejom radio na promeni Ustava MPC i koji je savetnik arhiepiskopa Stefana, izjavio je da je predlog za dopunu imena MPC doneo njen Sinod još 2005. godine. On je uveren da će novi ustav, novi grb i dopuna imena MPC biti izglasani na predstojećem saboru.

Prema informacija iz MPC, novo ime bi bilo Makedonska pravoslavna crkva – Ohridska arhiepiskopija. Na taj način, smatra se, daje se puna potvrda kontinuitetu MPC koja je naslednik Ohridske arhiepiskopije. Međutim, sa time se ne slažu dvojica članova Sinoda, pre svega uticajni vladika Timotej. On je izjavio da neće dozvoliti da se o tome raspravlja, a još manje da se usvoji novo ime: „Nema potrebe za tako nešto. Mi znamo šta je MPC, a šta Ohridska arhiepiskopija. To je jedno te isto i nećemo praviti ćefove Grčkoj ili nekome drugom”.¹¹⁰⁶

Grupa oko vladika Timoteja smatra da ne treba dozvoliti promenu imena jer se može dogoditi da u komunikaciji sa ostalim crkvama MPC bude imenovana samo kao Ohridska arhiepiskopija.

Reakcije Srbije na uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Kosovom

Nakon priznavanja Kosova odnosi Makedonije i Srbije su zategnuti. Predsednik Tadić u načelu ističe da “Srbija ostaje privržena regionalnoj saradnji i podržava Makedoniju kada je u pitanju članstvo u EU. Zajedno se približavamo i odluci evropskih zemalja o ukidanju viza, i to je od ogromnog značaja za naše građane”.¹¹⁰⁷ Srbija smatra da Zapadni Balkan treba zajedno da udje u EU i u tom smislu ova izjava, kao i ponašanje Srbije

1106 Tanjug, 22. jul 2009.

1107 Isto

prema susedima, potvrđuje njenu strategiju opstruiranja bržeg pomera-
nja prema EU, pre svega, Makedonije, Crne Gore i Bosne.

Srbija stalno podseća da je pitanje statusa Kosova tačka u kojoj se poli-
tike dve države razmimoilaze, ali, kako ističe predsednik Tadić, predstojeće
savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde o legalnosti proglašē-
nja nezavisnosti moglo bi da donese promene i na tom polju. On je ista-
kao da: "Srbija neće nikada priznati nezavisnost Kosova i Metohije. Nakon
odluke Međunarodnog suda pravde Srbija će biti spremna da otpočne novi
dijalog u cilju kompromisnog rešenja".¹¹⁰⁸

Vuk Jeremić, ministar inostranih poslova, je u susretu sa Dimitrisom
Drucasom, ministrom za spoljne poslove Grčke, izjavio da Atina može da
računa na "punu političku, moralnu i svaku drugu podršku Beograda u re-
šavanju pitanja imena Makedonije".¹¹⁰⁹ Istakao je da je "Grčka dokazala da
je iskren prijatelj i pokretačka sila procesa uključivanja čitavog Zapadnog
Balkana u EU i u tom okviru u potpunosti shvatamo i nastavićemo da da-
jemo našu punu podršku nastojanjima grčke vlade da reši sva pitanja koja
su važna za Zapadni Balkan, uključujući i to osetljivo pitanje naziva države
čiji je Skoplje glavni grad".¹¹¹⁰

Makedonija je 15. marta 2010. godine otvorila ambasadu u Prištini
čime je praktično potvrđeno uspostavljanje diplomatskih odnosa. Mi-
lošeski, ministar inostranih poslova Makedonije je tom prilikom izjavio:
„Makedonija i Kosovo su opredeljeni za mir u regionu, za prijateljstvo i
ekonomsku saradnju. Otvaranje ambasade za nas je svečani trenutak i no-
pvi podstrek u našim međudržavnim odnosima“. On je takodje izjavio da
podržava teritorijalni integritet Kosova i da će pomoći Kosovu u procesu
lioberalizacije viza.¹¹¹¹

1108 Blic,

1109 Transkript je objavljen na sajtu Ministarstva spoljnih poslova Grčke.

1110 Tanjug, 15. marta 2010.

1111 Danas, 25. mart 2010.

Demarkacija granica

Pitanje demarkacije granica između republika bivše Jugoslavije jedan je od uslova za zemlje Balkana za njihovo brže pristupanje EU. Definisanje granica među ovim zemljama je bilateralni problem koji mora da se reši pre ulaska u EU. Komesar za proširenje EU Štefan File ističe da je "za svaku državu koja nastoji da se priključi EU značajno da izađe na kraj s bilateralnim problemima, paralelno s pripremama za evropske integracije"¹¹¹².

Aleksandar Popov, direktor Centra za regionalizam, ukazuje na taj problem: "Makedonija je već odredila granice prema Kosovu, a kada to bude uradila i Crna Gora, onda ćemo imati dvostruki problem. Demarkacija će biti jedno od spornih pitanja na putu Srbije ka EU."¹¹¹³ On ističe da, ako „Srbija bude naterana da prizna Kosovo, onda će morati da odredi i granice prema njemu, ali uzimajući u obzir ono što je zapisano u Ustavu i ono što je zvanična politika, do toga još dugo neće moći da dođe“.¹¹¹⁴

Makedonski i kosovski parlament nedavno su ratifikovali sporazum o demarkaciji međudržavne granice, zbog čega su srpski zvaničnici oštro reagovali. Martin Martinovski, portparol makedonske vlade, smatra da je „pitanje demarkacije između Makedonije i Srbije rešeno još 2001. godine“, a da sporazum s Kosovom nije problematičan. Crna Gora takodje poručuje da će „navodni problem granica može ispolitizovati, ali da suštinski nema međunarodno-pravnog spora“.¹¹¹⁵

Srbija je oštro reagovala na odluku Makedonije, a ministar Vuk Jeremić izjavio je da je odluka Makedonije o demarkaciji granice "udarac odnosima Beograda i Skoplja" i da će to "svakako imati posledice", da je takva odluka "za žaljenje" i da nema nikakvog smisla pregovarati o granicama Srbije ni sa jednim drugim sagovornikom osim sa Vladom Srbije.¹¹¹⁶

1112 Danas, 25. mart 2010.

1113 Isto

1114 Isto

1115 Tanjug, 18. mart 2010.

1116 <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=139698> – 29. septembar 2010

Zaključci i preporuke

Srbija mora promeniti stav prema otvorenim regionalnim problemima kako bi i sama ubrzala svoje kretanje prema EU. Otvorena granična pitanja ostavljaju prostor za manipulaciju i ucenu suseda kada god to Beogradu zatreba. Bez priznanja nove realnosti u regionu nema napretka u regionalnim odnosima.

Za određene konzervativne krugove u Srbiji otvorena granična pitanja ostavljaju mogućnost za osporavanje novih granica i njihovo tretiranje kao istorijski provizorijum. Ovo je posebno važno kada se imaju u vidu ratovi iz devedestih koji su ostavili mnoge probleme posebno one koji se odnose na interpretaciju ratova i odgovornosti za njih.

Makedonija je izbegla rat, ali je godinama plaćala ceh zbog pritiska svojih suseda. Jedini način da se započnu novi odnosi u regionu jeste da se stavi tačka na granične sporove i teritorijalne pretenzije.

Slovenija: posrednik u EU

Slovenija je u regionu pokušala igrati ulogu posrednika kroz razne inicijative koje podsećaju na aktivnosti vezane za Višegradsku grupu zemalja pre njihovog učlanjenja u EU. U martu prošle godine, samitom na Brdu kod Kranja slovenski premijer Borut Pahor i hrvatska premijerka Jadranka Kosor pokušali su potaknuti stvaranje grupe zemalja zapadnog Balkana koje bi uspostavile pragmatičnu suradnju po uzoru na Višegradsku grupu. Inicijativa nije prošla slavno, iako je imala određenu podršku međunarodne zajednice.

Najveći joj je udar zadao predsjednik Srbije Boris Tadić odbijanjem učestvovanja u inicijativi, i to zbog ustrajavanja na svojevrsnoj „Halštajnovoj doktrini“, odbijanju učešća na sastancima gde se pojavljuju i predstavnici Kosova. Srbija je kasnije odustala od ovog pristupa pristajanjem na pregovore o međusobnim odnosima s Kosovom.

Relativni neuspeh inicijative s Brda koincidirao je s početkom dijaloga Tadić–Josipović. Za neke od međunarodnih policy-planera bilo je pomalo iznenađujuće da je hrvatski predsjednik otvorio prostor za dijalog u regijonu predsedniku Srbije, i to praktički odmah nakon što je ovaj odbio inicijativu u čijoj je pripremi sudelovala i hrvatska vlada. Josipović. Josipović očigledno to vidi kao nužan bilateralni dijalog koji je bio „hiberniran“.

U Sarajevu je ovaj početak dijaloga interpretiran kao početak novog razgovora Beograda i Zagreba o rješavanju problema Bosne i Hercegovine, i to bez sudjelovanja BiH. I u Zagrebu je bilo takvih mišljenja, ali ne kod uticajnijih opinion-maker. U 2010. godini došlo je do nekoliko susreta između Srbije i Slovenije na visokom nivou (Đelić, Jeremić i Cvetković su bili u zvaničnim posetama Ljubljani). Tokom ovih razgovora uvek je bilo naglašavano da Slovenija u potpunosti podržava Srbiju na njenom putu evropskih integracija i apsolutno podržava prosledjivanje kandidature Srbije Evropskoj komisiji.¹¹¹⁷¹¹¹⁸¹¹¹⁹ Ovu podrška je izražena i kroz istupanja Jelka Kacina, izvestioca Evropskog Parlamenta za Srbiju.

1117 <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=141034> – 20. oktobar 2010

1118 <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=132503> – 26. maj 2010

1119 <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=129574> – 9. april 2010.

Odnosi dve zemlje su dobri i u stalnom su usponu, posebno na ekonomskom planu. Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza Republike Srbije je navela da je Slovenija jedan od glavnih investitora u Srbiji od 2001. godine. Potpisan je *Memorandum o saradnji* koji treba da pomogne srpskim i slovenačkim kompanijama da unaprede poslovanje i brže i efikasnije dodju do novog tržišta. Takodje je potpisan i *Sporazum o socijalnom osiguranju* između dve zemlje koji rešava brojne probleme građana obe države.¹¹²⁰¹¹²¹¹¹²²

Posle skoro dve decenije rešeno je i pitanje izbrisanih iz registra građana, što se pre svega odnosi na porodice bivših JNA oficira i drugih koji su živeli u Sloveniji bilo kao predstavnici saveznih institucija ili kao gasterbajteri. Ustavni sud Slovenije je u proleće 2010. godine doneo odluku kojom se nalaže da se svim izbrisanim iz registra građana vrata sva prava. Odluka se međutim još uvek ne primenjuje, iako je izmenjen Zakon o uređenju statusa državljana drugih država naslednica SFRJ u Sloveniji. Čak je i Evropski sud za ljudska prava reagovao na ovu činjenicu i osudio Sloveniju da krši ljudska prava izbrisanih.¹¹²³ Ova odluka suda naišla je i na veliko negodovanje slovenačkih građana, jer se mnogi plaše da će vraćanje svih prava koštati državu (vraćanje prava na penzije, plate, osiguranje... za skoro 20.000 ljudi). U odluci suda se ističe da pitanje odštete još nije rešeno i da će se o tome naknadno raspravljati.

U Sloveniji ima oko 50.000 građana srpske nacionalnosti i nemaju nikakav poseban status. Zbog toga Srbi u Sloveniji, kao i Ministarstvo za dijasporu Republike Srbije, traže da im se dodeli status nacionalne manjine. Time bi se, kako ističu, bolje ostvarivala njihova ljudska prava. U godini popisa stanovništva u celom regionu (2011) Ministarstvo za dijasporu svojom novom strategijom ohrabruje sve "koji se imalo osećaju Srbima, da se tako i izjasne na sledećem popisu stanovništva".¹¹²⁴

1120 <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=141034> – 20. oktobar 2010.

1121 <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=143059> – 29. novembra 2010.

1122 Ekonomist.rs, 13. juli 2010.

1123 <http://www.mzd.gov.rs/cyr/News/NewsDetail.aspx?id=119&cid=1474> – 10. februar 2011

1124 Helsinški odbor je imao razgovore i sa nekoliko novinara beogradskih

Kosovo: dijalog vodi u zaokret

Zvanični Beograd je u 2010. godini po prvi put napravio izvestan zaokret prema kosovskom pitanju. To se pre svega vidi u naglašenom insistiranju na otpočinjnu dijaloga sa Prištinom i promeni retorike prema kosovskim Albancima. Odustajanju Beograda od stare radikalne prakse prema Kosovu doprineo je i novi međunarodni okvir, tj. mišljenje Međunarodnog suda pravde da kosovska deklaracija o nezavisnosti ne predstavlja kršenje međunarodnog prava i usklađivanje teksta Rezolucije o Kosovu za Generalnu skupštinu UN sa predstavnicima Evropske unije. Insistiranje na dijalogu sa Kosovom i rešavanju "tehničkih pitanja" na relaciji Beograd – Priština mora se tumačiti i kao deo nove strategije Srbije čiji je krajnji cilj dobijanje kandidature za Evropsku uniju.

S druge strane, pitanje podele Kosova što je konstanta srpske politike, kao alternativno rešenje za politiku "Kosovo unutar Srbije" u poslednje dve decenije, ostalo je otvoreno na "srpskoj strani" i postoje ozbiljne indicije da će to biti strategija zvaničnog Beograda za pregovore. Indicije da Beograd nije odustao od podele Kosova, bacaju senku na novu politiku Beograda i dovode u pitanje iskrenost srpske vlade kad tvrdi da želi da normalizuje odnose u regionu, a pre svega sa Kosovom. Najbolji indikator takve politike bili su vanredni izbori na Kosovu (decembar 2010), kada je Beograd srpskim glasačima poslao dvosmilenu poruku u vezi sa izlaskom na izbore: niti ih je pozvao da glasaju, niti ih je pozvao na bojkot izbora. Praktično, to je značilo da Beograd aktivno podržava postojeću podelu, tj. istovremeno pruža podršku Srbima na severu u bojkotu izbora, ali i Srbima u enklavama da se uključe u rad kosovskih institucija i reintegrišu u kosovsko društvo.

Sever Kosova sa paralelnim strukturama vlasti biće u narednom periodu upravo najveći izazov nove srpske politike. Iako je Beograd prvi objavio ko je na čelu srpskog pregovaračkog tima i jasno pokazao da mu je stalo do dijaloga, početak samih pregovora nije dočekao sa pripremljenim

.....
 medija na osnovu koga je izveden ovaj zaključak.

javnim mnjenjem o tome šta će biti njihova strategija. Nije jasno da li se iza nove-stare krilatice srpske političke elite – “želimo istorijski sporazum između Srba i Albanaca” zapravo krije stara strategija Beograda o podeli Kosova.

Izveštaj Dik Martija o trgovini ljudskim organima, i njegovo objavljivanje u jeku pripreme pregovora, koji je trebalo da kosovskog premijera Hašima Tačija dovede u vezu sa tim zločinom, oslabilo je nakratko početnu pregovaračku poziciju Kosova. Prebacivanje istrage o Martijevom izveštaju na EULEX počela je da se normalizuje atmosfera uoči početka pregovora.

U ovom slučaju uočava se izvesna diskrepanca između medija i javnog govora političara u Srbiji. S jedne strane, mediji su eksplicitno upućivali na krivicu Hašima Tačija, dok su srpski političari ovog puta izlazili sa odmerenim izjavama (uključujući i predsednika Srbije Borisa Tadića) da u pregovore treba ići i sa “Hašimom Tačijem ukoliko je legitimno izabran na Kosovu”, kao i da niko nije kriv dok se to ne dokaže. Pisanjem o Tačijevoj krivici i ekskluzivnosti informacija povodom Martijevog izveštaja posebno se isticao dnevni list *Politika* koji je tradicionalno pod uticajem vladajuće stranke. Stvoren je konsenzus u medijima da je Tači kriv i svaka izjava koja bi dovodila u sumnju izvesne delove Martijevog izveštaja, ili pak ukazivala na nedostatak dokaza smatrala bi se neodmerenom¹¹²⁵.

Dok je srpska štampa pisala o povezanosti Hašima Tačija sa zločinom trgovine organima, srpska strana je pokušala da sebe predstavi u najboljem svetlu. Šef pregovaračkog tima Borislav Stefanović inicirao je seriju konsultacija sa predstavnicima civilnog sektora (medija, nevladinih organizacija). U javnom diskursu on se trudio da ostavi utisak da se u pregovore neće ići sa tvrdim stavovima.

Ključni događaj u 2010. godini bili su i vanredni izbori na Kosovu i formiranje nove vlade koji su delimično odložili početak pregovora. Veliki odziv Srba u enklavama, njihova samostalnost u odlučivanju u odnosu na zvanični Beograd i ulazak Samostalne liberalne stranke u Vladu Kosova, pokazali su da na Kosovu unutar srpske zajednice sazreva politička

1125 Pitanje je postavljeno u istraživanju „Kako građani Srbije vide tranziciju” koje je sprovedeno na uzorku od 1813 ispitanika. Istraživanjem je rukovodio Srećko Mihajlović.

opcija koja je, koliko je moguće u postojećem kontekstu autonomna u odnosu na politiku Beograda i koja pokazuje tendenciju da aktivno učestvuje u institucijama i radi na integraciji i unapređenju kvaliteta života srpske zajednice.

Prema rezultatima istraživanja javnog mnjenja koje je sproveo Institut društvenih nauka¹¹²⁶ 47 odsto ispitanika bi izabralo Kosovo u slučaju da budu suočeni sa pitanjem – Kosovo ili Evropa. Za Evropsku uniju opredelilo bi se 24 odsto, a 29 odsto ne bi znalo šta da izabere. Međutim, u istom istraživanju 62 odsto građana odobrava ideju da se Srbija pridruži EU. Srećko Mihajlović iz Instituta društvenih nauka u Beogradu smatra da se u pitanju „ili... ili” nalazi „jedna mala prevara” ispitanika. „Pitanje je stavljeno u jednu virtuelnu, nerealnu situaciju. Niko nikada nije i izgleda da neće ni ponuditi takvu alternativu – ili jedno ili drugo. Niko nama nikada nije nudio Kosovo. Kosovo se ili osvajalo ili se gubilo, ali je činjenica da ga Srbija nikada nije dobila niti je neko ponudio takvu vrstu dobitka. Dakle, ni ovoga puta se ne može govoriti o realnosti takve dileme”,¹¹²⁷ objašnjava on.

Poznati istraživač javnog mnjenja Srećko Mihajlović ističe da je većina građana realna, bez obzira što izjavljuje da bi želeli da Kosovo ostane unutar Srbije. Pozivajući se na tekst Miloša Mojsilovića, iz zbornika radova objavljenog na osnovu ovog istraživanja, Mihajlović naglašava da je odnos prema Kosovu zapravo problematizovan u dve ravni – na vrednosnoj, na kojoj ispoljavamo naše želje, i na ravni stvarnosti, „na kojoj se pokazuje da građani shvataju da je Kosovo samostalna država, a to što oni ne prihvataju i ne bi želeli da tako bude, to je druga stvar.”¹¹²⁸

1126 Politika, 8. januar 2011.

1127 Isto.

1128 Blic, 7. oktobar 2010.

Novi jezik Beograda uoči pregovora

Višedecenijsku radikalnu retoriku i politiku prema Kosovu, Beograd je pokušao da promeni u mesecima uoči pregovora. Nakon podnošenja zajedničke rezolucije EU i Srbije u Generalnoj skupštini UN, kao i mišljenja Međunarodnog suda pravde o nezavisnosti Kosova, u političkom životu Srbije došlo je do kvalitetnih promena. Naime, nakon što je predsednik Republike Boris Tadić definisao tzv. "novu politiku" ona je dobila snažnu podršku u srpskoj javnosti. Ona podrazumeva – prvo, „da Srbija ne sme biti zemlja jednog pitanja– kosovskog pitanja“ i, drugo, „da mi nećemo moći da postanemo članica EU ukoliko u nju unosimo nove konflikte“.¹¹²⁹

Glavni pokazatelj zaokreta jeste i odsustvo ministra spoljnih poslova Srbije, Vuka Jeremića iz javnog života, koji je bio nosilac radikalne politike prema Kosovu. Pre kraja prošle godine i ministar Jeremić neočekivano je počeo da insistira na tezi o dijalogu: „Probleme u regionu rešavamo dijalogom i to je najveći doprinos koji smo dali izgradnji demokratije u svetu“.¹¹³⁰

Za šefa pregovaračkog tima izabran je, javnosti manje poznat visoki službenik Ministarstva spoljnih poslova Borislav Borko Stefanović. Svoj novi mandat, tj. period od objavljivanja njegovog imena do prvog sastanka pregovaračkih timova, Stefanović je počeo mudrim potezima: organizovanjem serije sastanaka, ne samo sa političkim predstavnicima, već i sa civilnim sektorom, kao i porukama da se u pregovore ne može ulaziti tvrdih stavova.

Zvanični Beograd u prvi plan ističe generalno „konstruktivnu saradnju“ i „evropsku perspektivu Srbije“. Formulacija u zajedničkoj rezoluciji Srbije i EU u kojoj se pominje „dijalog između strana“ ne isključuje niti nameće teme za razgovor, pa će njihov sadržaj i tok u velikoj meri zavisiti od spremnosti Beograda i Prištine da pronađu kompromis u direktnim pregovorima.

Bez obzira na sve ređu retoriku da se neće odustati od politike "Kosovo unutar granica Srbije", zvanični Beograd sve više naglašava neophodnost

1129 Politika, 20. oktobar 2010.

1130 Politika, 22. januar 2011.

da pregovori sa Prištinom što pre počnu, kao i da će predmet tih razgovora biti tehnička pitanja. Kao prve teme razgovora Beograd je pominjao saobraćaj, telekomunikacije, katastar, avio saobraćaj, nestale. Dnevni red prema, rečima Borislava Stefanovića, usaglašavaće se i sa Evropskom unijom: "U timu ćemo imati najstručnije ljude u oblastima, neopterećene politikom, niti stranačkim bojama, koji će izneti najbolja rešenja iz domena struke. Šefovi tima su politički faktori i oni su ti koji će iz dodirnih tačaka predloženih rešenja tražiti ono što je politički prihvatljivo za njih",¹¹³¹ kaže Stefanović.

Završetak pregovora Beograd očekuje do kraja 2011. godine, kada treba da se održe izbori u Srbiji. U to je ukalkulisan i interes Srbije da dobije kandidaturu za Evropsku uniju. Srpsko insistiranje na brzini pregovora u osnovi se prima sa nevericom na Kosovu i osećajem nepravde da i najmlađa balkanska država neće biti nagrađena kandiadturoum. Primera radi, Kosovo je jedina zemlja u regionu čiji građani moraju da putuju s vizama u zemlje EU. Kosovo je takođe jedina zemlja koja koja još nije dobila Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju.

Zvaničnici u Beogradu tvrde da njima ne odgovara odlaganje pregovora, jer ima mnogo nerešenih problema. "Mi smo neka pitanja probali da rešimo koristeći Evropsku uniju i druge međunarodne posrednika pa nam to nije pošlo za rukom", izjavio je državni sekretar u Ministarstvu za Kosovo i Meothiju u Vladi Srbije Oliver Ivanović u emisiji "Kažiprst" emitovanoj na RTV B92 11. januara 2011. Ivanović je kazao da će prva tema pregovora najverovatnije biti problem nestalih. Prema njegovim rečima, dugoročni cilj pregovora sa Albancima je pacifikacija teritorije i stanovništva, ekonomska perspektiva i stvaranje demokatskih institucija.

Božidar Đelić je najavio da će se Beograd truditi da reši „nekoliko otvorenih pitanja u vezi sa regionalnom saradnjom, kao što su carinski pečati Kosova i predstavljanje u regionalnim forumima“. "Nije nam ni namera, ni interes da isključimo Kosovo iz trgovinskih odnosa ili regionalne saradnje. Međutim, rešenja koja impliciraju direktno ili indirektno priznanje Kosova ostaju neprihvatljiva za Srbiju", rekao je Đelić¹¹³².

1131 Izjava Radio-televiziji Srbije, 17. januar 2011.

1132 Politika, 27. septembar 2010.

Predstavnici političkog "mejnstrima" priznaju da se za sada, odustaje od "teških tema" i da se počinje sa onim lakšim. Tako je predsednik Političkog saveta Demokratske stranke (DS) Dragoljub Mićunović konstatovao da je Beograd u ovom trenutku, pre svega zainteresovan za razgovor "o statusu ljudskih prava na Kosovu. Mi tamo imamo naše sunarodnike i nikad ne možemo biti nezainteresovani i ravnodušni o njihovom statusu". Mićunović je konstatovao da su od suštinske važnosti imovinska pitanja, kako privatna, tako i državna: „tu su naši manastiri i kulturni spomenici, ali i razna ekonomska pitanja, koja ne treba da zanemarimo. Naš izvoz na Kosovo je veći nego u Ameriku i mi imamo suficit u toj razmeni. Dakle, mi smo zainteresovani za trgovinsku razmenu i investiranje“.¹¹³³ (Iz Srbije se, inače, na godišnjem nivou izvozi robe na Kosovo u vrednosti većoj od 200 miliona eura, a sa Kosova u Srbiju samo 3,5 miliona.)

Slučaj mobilne telefonije predstavlja najkonkretniji primer mogućih tema razgovora između Beograda i Prištine. Dijalog može da počne od pitanja svakodnevnog života građana, kao što su sloboda kretanja (ostaje činjenica da kosovski građani ne mogu slobodno da se kreću po Srbiji sa kosovskim dokumentima), pitanje nestalih, kultura, obrazovanje, zdravstvena zaštita, status manastira. Glavno pitanje koje će odrediti karakter pregovora jeste status severne Mitrovice.

Prvi znaci saradnje Beograda i Prištine

Direktni razgovori predsednika Tadića i visoke predstavnice za spoljnu politiku EU Ketrin Ešton o Kosovu, odnosno o početku dijaloga, doveli su do prvih rezultata i na terenu. Na severu Kosova, početkom oktobra došlo je do prve ozbiljno koordinirane akcije Srbije i EULEX protiv organizovanog kriminala. Naime, kontrola granice Srbije i severnog Kosova značajno je pojačana, čime je Srbija prvi put u poslednjih deset godina pokazala interes da se suprotstavi organizovanom kriminalu u Kosovskoj Mitrovici. Tokom deset godina potpunog bezakonja došlo je do stvaranja novih organizovanih kriminalnih grupa među Srbima na Kosovu. Srpski mediji su godinama insistirali na tome da je albanska zajednica izvor kriminala na

1133 Blic, 31. oktobar 2010.

Balkanu, dok rezultati na terenu pokazaju da obe zajednice učestvuju u kriminalnim aktivnostima. Posebno treba naglasiti da su kriminalni krugovi među Srbima sa severa u poslednjih godinu dana, u velikoj meri povećali unosni posao trafikinga ljudi.

Reč je, pre svega, o švercu akcizne robe (cigarete, alkohol i, prvenstveno, nafta i naftni derivati), ali i o švercu ljudi, droge i oružija. Zajednička akcija srpske policije i EULEX rezultirala je i hapšenjem jednog od lidera u srpskom podzemlju u Mitrovici. Tako je 5. oktobra 2010, uhapšen muškarac osumnjičen za pokušaj ubistva, neovlašćeno posedovanje oružja i izazivanje opšte opasnosti. Ovakva vrsta intervencije EULEX (u saradnji sa Srbijom) predstavlja pokaznu vežbu, usmerenu prema najekstremnijim elementima na severu Kosova. I mada sama policijsko-carinska akcija ne podrazumeva dugoročno rešenje, ona pokazuje da se nakon dogovora na najvišem političkom nivou (Ešton-Tadić) mogu očekivati i konkretniji rezultati na terenu.

Nakon pojačane kontrole granice, šverc na severu Kosova je za samo nekoliko nedelja opao, o čemu svedoči i pojačan promet kamiona i šlepera preko legalnih graničnih prelaza, uz poštovanje zakonskih i carinskih propisa.

U istom periodu kosovske vlasti nastavile su proces isključenja mobilnih repetitora Telekoma Srbije, čime je, sa jedne strane, otežana komunikacija Srba (posebno iz enklava) sa centralnom Srbijom, dok je, sa druge, tržište usluga mobilne telefonije na Kosovu uvedeno u određeni zakonski okvir. Telekom Srbije već 10 godina ne plaća porez na usluge mobilne telefonije na Kosovu, tako da je ta odluka kosovskih vlasti u okviru zakona.

Sever Kosova – glavni izazov

Najveći deo javnosti (osim ultradesničarskih udruženja i stranaka) višegodišnju frazeologiju o „crvenim linijama“ i „suverenitetu Srbije“, zamenio je zagovaranjem dijaloga i novog početka. Nakon čitave decenije tokom koje je ponavljana mantra “Kosovo je Srbija”, učvrstila se nova kritika „postizanje istorijskog sporazuma između Srba i Albanaca“. Međutim, nije poznato koji sadržaj ispunjava ovu parolu. Istu parolu koristio

je i predsednik Srbije Boris Tadić, ali nikada nije rekao kako on vidi taj sporazum.

I profesor međunarodnog prava Radoslav Stojanović takođe podvlači da „razgovori između Beograda i Prištine ne mogu da budu razgovori o tehničkim pitanjima jer konflikt između Srba i Albanaca traje 150 godina“. On smatra da „treba ići u pravcu nacionalnog pomirenja, što je mnogo bolniji i duži proces od procesa pred sudom, ali predstavlja jedino rešenje“. ¹¹³⁴

Šef pregovaračkog tima Borislav Stefanović je rekao da je to „generički izraz koji u sebi obuhvata rešavanje niza nagomilanih problema koji postoje na KiM“. „Rešavanjem stvari koje opterećuju ljude na KiM, krupnih i težih pitanja koja će doći na dnevni red, možemo govoriti o istorijskom kompromisu Srba i Albanaca, koji je preduslov za normalizaciju prilika na zapadnom Balkanu, stabilan razvoj regiona i neometan put u EU“, ¹¹³⁵ rekao je Stefanović. Istorijski sporazumom između Srba i Albanaca, za srpsku elitu okupljenu oko Dobrice Ćosića jeste podela Kosova.

Predsednik Srbije Boris Tadić izjavio je u septembru 2008, da je „spreman da razmišlja“ i o podeli Kosova i Metohije kao opciji za rešenje statusa pokrajine, ali samo ukoliko sva druga rešenja ne urode plodom. Tadić je, tada u intervjuu Radio-televiziji Srbije, rekao da podela Kosova kao opcija u ovom trenutku „nije na dnevnom redu“, već da Beograd i dalje želi da traga za rešenjem u okviru koncepta najveće moguće samostalnosti Kosova u okviru Srbije. „Spreman sam da razmišljam i o toj opciji ako iscrpemo sve prethodne opcije, a ima ih dosta, jer još ima prostora da nađemo rešenje u okviru opcije suštinske autonomije“, ¹¹³⁶ rekao je Tadić.

Zvanični Beograd ignorisao je Rezoluciju Evropskog parlamenta (EU) iz januara 2011, tj. paragraf da paralelne institucije na Kosovu treba da se rasformiraju “pošto one podrivaju proces decentralizacije i sprečavaju punu integraciju srpske zajednice u institucije Kosova”. Komentarišući rezoluciju EP, potpredsednik Vlade Božidar Đelić je kazao, “bilo bi, naravno,

1134 Politika, 22. januar 2011.

1135 Politika, 30. septembar 2008.

1136 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:315698-Ratifkovan-SSP>.

bolje da ovaj amandman nije izglasan, ali o statusu ne odlučuje EP. To nas ne obavezuje i nema nikakvu pravnu snagu”.¹¹³⁷

U vreme kada je međunarodni politički i diplomatski fokus bio na Prištini zbog krize vlade, srpske radikalne snage su to iskoristile i izvršile svojevrsni „institucionalni puč“ tako što su svrgnule lokalne vlasti na severu koje su formirane na paralelnim izborima u maju 2010. godine.

U “rešavanje” kosovskog pitanja, uključio se i premijer Republike Srpske Milorad Dodik koji je pozvao Srbe i Albance na istorijski dogovor u ime okončanja međusobnih teritorijalnih sporova. U intervjuu pogoričkom listu Dan, Dodik je izneo stav da je podela Kosova jedino realno rešenje koje bi moglo da bude prihvatljivo i za Srbe i Albance”.¹¹³⁸ Po njegovom mišljenju, Albanci će vrlo teško vladati severom Kosova, pa bi on “da je u poziciji albaskih rukovodilaca, sever Kosova ponudio za trajni mir i razgraničenje sa Srbijom”. Istovremeno Dodikova poruka srpskom rukovodstvu je da “Srbija ne sme dozvoliti da zbog Kosova bude zarobljena još 50 godina”. Po istom modelu Dodik sve češće iznosi opciju sve veće samostalnosti Republike Srpske u odnosu na centralne vlasti u Sarajevu. U tom smislu, ovo se izrazito opasne ideje s obzirom da ne samo upućuju na mogućnost pokušaja novih razgraničenja među postjugoslovenskim državama, već dovode u pitanje i granice sa drugim državama u regionu. Na isti princip mogle bi onda da se pozivaju sve manjine u regionu i zahtevaju promene granica i razmenu teritorija.

Porast tenzije na severu Kosova rezultat je i političkih previranja unutar srpske zajednice. Tako je u Skupštini opštine severne Mitrovice došlo do neočekivane smene na vrhu. Demokratska stranka Srbije (DSS) Vojislava Koštunice i Srpska napredna Stranka (SNS) Tomislava Nikolića preuzele su dva odbornika Socijaldemokratske partije Rasima Ljajića, što im je omogućilo preuzimanje vlasti u lokalnoj samoupravi. Skupštinu opštine u severnoj Mitrovici do sada je „držala“ koalicija okupljena oko Demokratske stranke.

1137 Prema Danasu, 15. mart 2010.

1138 Politika, 22. januar 2011.

Vlada Srbije poriče legitimitet ovoj smeni, jer je, kako kaže, ministar za Kosovo i Metohiju u Vladi Srbije Goran Bogdanović, bez „zakonskog uporišta“.¹¹³⁹

Najrdikalnije reakcije dolaze od ekstremista iz Kosovske Mitrovice. One su praćene i incidentima. U septembru/oktobru zabeleženo je nekoliko incidenata. Najpre je 27. septembra bačena eksplozivna naprava na kuće porodice Stojković i Milosavljević iz Zvečana (drugi put u tri meseca). U napadu koji se dogodio pola sata posle ponoći, samo pukom srećom niko nije povređen, ali je pričinjena velika materijalna šteta. Napadnuti veruju da je motiv njihovo učešće u pripremama za izbore koje (i) na severu Kosova organizuje kosovska vlada. U Kosovskoj Mitrovici je 20. oktobra bačena bomba na vozilo Momčila Arlova, jednog od viđenijih pripadnika civilnog društva na Kosovu.

Napadi na pojedince koji saraduju sa institucijama na Kosovu, svedoče o pojačanoj nervozni i političkoj nesigurnosti među najekstremnijim pripadnicima srpske zajednice na Kosovu. S druge strane, to znači i konsolidacija radikalnih snaga protiv Tadićeve politike i ukazuje na potrebu da se više posveti pažnje dijalogu unutar srpskog korpusa na Kosovu, jer su njihovi interesi dijametralno suprotni – severni deo je za podelu dok oni južno od Ibra su izričito protiv.

Praktično, srpska elita je davno odustala od Kosova. Međutim, vešto ga je instrumentalizovala kako bi se postavio zahtev za otcepljenje Republike Srpske. U tome je učestvovala celokupna srpska elita, posebno pravna, koja je kosovsko pitanje progurala kroz sve međunarodne mehanizme, kako bi se dobio legitimitet za otvaranje pitanja podele Bosne.

Na tome su se posebno aktivirali akademici, autori Memoranduma, koristeći svaku priliku da se javno oglase. Posebno se napadaju SAD i njihova ključna uloga na Balkanu koja je osujetila Beograd u ostvarivanju njegovih "istorijskih ciljeva u pogledu Bosne". Tako Dobrica Ćosić ističe da su SAD "evoluirale od demokratske države ka monstruoznoj policijskoj državi",¹¹⁴⁰ a Milorad Ekmečić tvrdi da je to „jedan oblik novog fašiz-

1139 Večernje novosti, 2. septembar 2010.

1140 Večernje novosti, 28. avgust 2010.

ma, sa demokratskom tradicijom i pod drugim imenom”.¹¹⁴¹ A povodom Rezolucije o Kosovu, Ekmečić kaže: “Uspeh je i ako se svet oko nje podeli, makar i na našu štetu (...) To je jedna od naših velikih bitaka, za ljude i države koje će biti protiv Sjedinjenih Država. (...) Svet ne sme pustiti da Amerika u tami davi male države i narode”. On smatra SAD odgovornim, jer je “građanski rat u Jugoslaviji 1992-1995, vođen u okviru američkog aksioma da srpski narod ne može obnoviti državu koju je stvarao dva poslednja veka i da politički mora ostati u izfragmentiranom stanju, bez višeg stepena jedinstva”.¹¹⁴²

Vojislav Koštunica je pozvao predstavnike vlasti da se odupru „ucenama i pritiscima zapadnih sila, koje od Srbije traže da povuče ili izmeni tekst Rezolucije o Kosovu i Metohiji”.¹¹⁴³ Prema njegovim rečima, ovo je važan trenutak kada Srbija mora da pokaže da je država koja stoji iza svojih odluka i da pod pritiscima i ucenama ne menja svoje odluke kao što to rade „marionetske tvorevine”.¹¹⁴⁴ DSS i ostatak partija okupljen oko „narodnjačke koalicije” smatra da je Srbija napravila grešku izlaskom pred Generalnu skupštinu UN, te da se trebalo držati isključivo Saveta bezbednosti gde Srbija ima većinu za svoje stavove o Kosovu.¹¹⁴⁵

Kosovski Srbi sa severa rezoluciju o Kosovu tumače kao kapitulaciju i „ucenu Evropske unije”¹¹⁴⁶, a budući dijalog Beograda i Prištine smatraju priznavanjem nezavisnosti Kosova i potpunim ugrožavanjem vitalnih interesa Srba.¹¹⁴⁷

1141 Večernje novosti, 28. avgust 2010.

1142 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Srbija/760276/Za+i+protiv+kompromisa>

1143 www.nin.rs.

1144 Koštunica je ocenio da bi promena rezolucije podnete u UN, koja prema njegovim rečima ionako nije adekvatna za zaštitu državnih i nacionalnih interesa, bilo „isticanje bele zastave i akt predaje Kosova”.

1145 Marko Jakšić, potpredsednik Zajednice srpskih opština severa KiM.

1146 Milan Ivanović, predsednik SNV, severnog KiM.

1147 Na vanrednim izborima za parlament Kosova predstavnici Srba osvojili su 12 poslaničkih mesta (8 je pripalo Samostalnoj liberalnoj stranci, dok su 4 pripala Jedinstvenoj srpskoj listi). Predsednik SLS Slobodan Petrović dobio je mesto potpredsednika Vlade Kosova, a SLS je dobila još i dva ministarska mesta.

Reakcije Srba u enklavama su realnije i očigledna je njihova spremnost za traženje modus vivendi. To je bilo jasno još prilikom kosovskih lokalnih izbora (2009), kada je određeni broj Srba učestvovao na njima. Naročito su u tom smislu konstruktivni predsednici opština Štrpci i Gračanica. Rada Trajković, jedna od istaknutijih srpskih ličnosti na Kosovu, naglašava da “u dijalogu Beograda i Prištine ne bi trebalo da bude i pitanje statusa Kosova, jer bi insistiranje na toj temi uticalo na dalju destabilizaciju srpske zajednice na Kosovu. (...)Za sada je važnije govoriti o standardu života građana, nego o statusu.”

Izbori i sazrevanje srpske zajednice

Velika izlaznost Srba na izbore u decembru 2010, i politička volja da učestvuju u radu kosovskih institucija¹¹⁴⁸ ukazuje na suštinsku promenu u srpskom biračkom telu koja je rezultat političkog sazrevanja unutar same srpske zajednice u poslednjih deset godina. Tokom izborne kampanje predstavnici srpske zajednice su se okrenuli od pitanja bezbednosti kao primarnog ka ekonomskim pitanjima, zapošljavanju, izgradnji infrastrukture. Centralna tema građana srpske nacionalnosti koji su zagovarali izlazak na izbore bila su praktična pitanja koja unapređuju uslove za život i rad, dok su se zagovornici bojkota na severu Kosova, kao i tokom cele protekle decenije, okupili oko osporavanja državnosti Kosova.

Iako je stav zvaničnog Beograda prema Kosovu i dalje dvosmislen, pre svega prema njegovom severnom delu koje je praktično pod kontrolom Srba, odluka Međunarodnog suda pravde uticala je na izvesno

1148 Dan uoči poslednjeg roka za predaju lista, Vlada Srbije je saopštila svoj stav povodom izlaska Srba na izbore navodeći da se nisu stekli uslovi da bi mogla da pozove srpsko stanovništvo na Kosovu da na njih izadju. “Vlada Srbije smatra da je neophodno da se putem dijaloga između Beograda i Prištine što pre dođe do održivog i trajnog rešenja za pitanje Kosova i Metohije koje će biti prihvatljivo za obe strane i koje će dovesti do istorijskog pomirenja srpskog i albanskog naroda i obezbediti trajni mir, kao i evropsku perspektivu celog regiona”, navodi se u Vladinom saopštenju. (Politika, 11. novembar 2011). Predsednik Srbije Boris Tadić nije se posebno izjašnjavao o kosovskim izborima rekavši u više navrata da se njegov stav podudara sa odlukom Vlade Srbije.

omekšavanje stava zvaničnog Beograda prema integraciji Srba u kosovsko društvo.

Ponašanje Vlade i predsednika Srbije u predizbornoj kampanji i njihov nejasan i neeksplicitan stav prema izlasku na izbore¹¹⁴⁹ imalo je dvostruki uticaj. S jedne strane, bio je podrška Srbima koji su se odlučili za izlazak, ali i one na severu Kosova učvrstila u stavu da na izbore ne izađu. I ovi izbori time su potvrdili veliki uticaj Vlade Srbije na srpsku zajednicu i njeno oslanjanje na Beograd bez obzira na to ko je na vlasti. Ono što je novo, i što potvrđuje trend u odnosu na poslednje lokalne izbore održane u novembru 2009. godine jeste da se značajan deo srpskog biračkog tela sve više osamostaljuje u odnosu na Beograd.

Kao jedina srpska politička snaga koja je pokazala veću političku samostalnost u odnosu na Beograd i koja u kampanji nije pominjala da zavisi od Beograda jeste Samostalna liberalna stranka koja je ubedljivo osvojila pobjedu unutar srpskog biračkog tela. Liberali su ujedno i najmlađa politička stranka koja okuplja kosovske Srbe.

Kada je reč o tumačenju Vladinog stava koji govori u korist izlaska Srba na izbore jeste da "ona neće sprovesti represije prema učesnicima na izborima za parlament Kosova". Državni sekretar u Ministarstvu za Kosovo i Metohiju Oliver Ivanović koji je sam prethodnih godina učestvovao u političkom životu Kosova i dobro je upoznat i sa uticajem Beograda na kosovske Srbe, obećao je da "zvanični Beograd neće sprovesti represiju prema onim državljanima Srbije koji budu odlučili da se kandiduju za izbore na Kosovu".¹¹⁵⁰ Mere represije su pre svega u ekonomskoj sferi i odnose se

1149 Blic, 11. novembar 2010.

1150 Blic, 31. oktobar 2010. U istom tekstu Mićunović je ocenio da je "krajnje vreme" da se prestane eksploatisanje kosovskog pitanja za dnevopolitičke potrebe. "Činjenica je da mi na Kosovu nemamo vlast, niti tamo kontrolišemo situaciju, te to kakav će biti njegov konačan status neće zavisiti od toga da li ćemo i kada upotrebljavati koji termin: južna srpska pokrajina, teritorija pod privremenom upravom Prištine, sused... To je poigravanje s virtuelnom stvarnošću kojim se, u stvari, pokušava osporiti sam proces pridruživanja Srbije Evropskoj uniji", rekao je Mićunović. Prema njegovim rečima, pitanje priznavanja nezavisnosti Kosova neće biti jedan od uslova za ulazak Srbije u EU, ali će jedan od preduslova svakako biti normalizacija odnosa sa Prištinom. "Između ostalog, mislim da nam neće biti dozvoljeno da blokiramo put Kosova ka EU", kazao je Mićunović.

na ukidanje dodatnih prihoda koja stižu iz Srbije, gubitak radnih mesta u paralelnim strukturama i razna socijalna davanja.

Neeksplicitno saopštenje Vlade Srbije otvorilo je prostor i da se čuju različite izjave funkcionera Vlade i partija na vlasti, među kojima i one kojima se Srbi jasno pozivaju da izađu na glasanje i kandiduju svoje predstavnike, a da pri tome ne bude nikakvih partijskih sukoba ili destabilizacije unutar Vlade povodom kosovskih izbora. Na izbore je pre svih, pozvao (još krajem oktobra) predsednik Političkog saveta vladajuće Demokratske stranke i poslanik u Skupštini Srbije Dragoljub Mićunović.

On je ocenio da dosadašnja politika bojkota kosovskih izbora nije dala nikakve rezultate, jer su Srbi posle izbora uvek ostajali u getu, pravno nezaštićeni i bez ikakvog uticaja u institucijama. "Ne verujem da su time na bilo koji način pomogli ostajanju Kosova u sastavu Srbije, ili da su omeli one koji su priznali nezavisnost. Ne znam da li će Vlada Srbije sada zauzimati stav i kakav će on biti, ali se nadam da će se u svakom slučaju voditi racionalnim a ne emotivnim razlozima",¹¹⁵¹ rekao je Mićunović.

Osim Mićunovića, iskorak je napravila i predsednica Skupštine Srbije i visoki funkcioner Socijalističke partije Srbije Slavica Đukić Dejanović, stavljajući naglasak na to da kosovski Srbi sami treba da donose odluke. Ona je izjavila novinarima da Vlada Srbije i država treba da "daju sugestiju" građanima na Kosovu, ali da "oni treba da preuzmu odgovornost za svoj život i da sami donesu odluku, s obzirom da oni najbolje znaju šta je za njih dobro".¹¹⁵²

Funkciner Socijalističke partije Srbije i zamenik predsednika Odbora za Kosovo i Metohiju u Skupštini Srbije Dejan Radenković takodje smatra da je za kosovske Srbe najbolje da imaju svoje legitimne političke predstavnike kako bi mogli da ostvare svoje interese i na taj način obezbede bolji život. "Poziv kosovskim Srbima da izadju na izbore ne znači nikako priznanje samoproglashene državnosti Kosova. Trebalo bi odvojiti diplomatske napore za očuvanje teritorijalnog integriteta Republike Srbije od

1151 Danas, 11. novembar 2011.

1152 Danas, 2. novembar 2010.

života Srba na KiM, u smislu da oni ne bi smeli da trpe posledice te borbe i da imaju lošije uslove života”¹¹⁵³, reči su Radenkovića.

Srpski pokret obnove koje drži jedno Ministarstvo u Vladi pozvao je Srbe da izadju na izbore, a prema tvrdnjama Rade Trajković, pojedini vladini funkcioneri aktivno su učestvovali u predizbornoj kampanji¹¹⁵⁴.

U učešću u političkom životu Kosova, tj. na izborima, Srbi su bili motivisani životnim pitanjima.

Potpredsednik opštine Peć za srpsku zajednicu Drenko Todorović i predstavnik Samostalne liberalne stranke tvrdi da nema više međunacionalnih svađa da sada svi misle samo na ekonomiju, infrastrukturu, put, posao. “Kad ljudi nađu posao niko više neće pričati o statusu”. “Ne možemo mi kao jedno selo da se bavimo rešavanjem statusa. Dođu novinari iz Beograda u selo i pitaju o statusu. Šta mene u mom selu briga za status. Samo truju narod. Nama su najveći problemi posao i izgradnja infrastrukture”, kaže potpredsednik opštine Peć.

Jedan od lidera Jedinствene srpske liste Rada Trajković slično govori: “Srbi bi u parlamentu mogli da utiču na te zakonske akte, da ubace elemente zaštite Srba (...) Ako ostanemo izvan svega, ti će se zakoni svakako usvajati a nećete čuti da je neko protiv. Suština opstanka Srba na Kosovu jeste u obrazovanju, zdravstvu, a Ahtisarijev plan garantuje institucionalne veze sa Beogradom”.¹¹⁵⁵

1153 Rada Trajković: “S obzirom na to da delovi Vlade vrlo aktivno učestvuju u kampanji za izlazak Srba na izbore, a da se Vlada ne rastura zbog toga, znači da ipak postoji fleksibilnost Vlade i da neće kažnjavati one koji će podržati izlazak Srba. Ne mislim samo na SPO. Postoje i drugi delovi Vlade koji nam daju podršku, ali ne javno”. (...) postoje ljudi u vlasti koji misle da je naš izlazak na izbore pametno rešenje. Normalno da zbog okolnosti unutar kojih moraju da se kreću ne mogu to decidno da kažu. S druge strane i opozicioni LDP je vrlo aktivan u podršci”. (Politika, 11. novembar 2011).

1154 Press, 14. novembar 2010.

1155 Član Glavnog odbora Demokratske stranke Srbije Vuko Antonijević, odbijajući učešće na izborima kaže da „oni neće učestvovati u rušenju teritorijalnog integriteta i suvereniteta države Srbije, dajući legitimitet secesionistima i šiptarskoj državi, koja nas ne obavezuje”. Predsednica Pokrajinskog odbora G17 plus Stojanka Petković koja zagovara bojkot: “Ovo, kako žive Srbi, nije dostojno života. Mi smo i dalje na meti albanskih ekstremista. Nemamo slobodu kretanja, govora, nema

Za bojkot izbora u Srbiji zalagali su se otvoreno Srpska radikalna stranka, Srpska napredna stranka i Demokratska stranka Srbije. Na Kosovu, bojkot su aktivno zagovarali politički akteri u regionu Kosovske Mitrovice, pre svega okupljeni oko zajednice srpskih opština. Glavna poruka aktera koji su bojkotovali izbore na severu Kosova odnosila se pre svega na bezbednost i "nepostojanje slobode govora, kretanja i povratka raseljenih".¹¹⁵⁶

Implikacije bojkota izbora na severu Kosova

Najveći izazov kosovskih izbora koji se tiče srpske zajednice i ima uticaja na bezbednost, integraciju i razvoj regiona, jeste neizlazak Srba na izbore na severu Kosova, odnosno kontinuitet u bojkotu kosovskih institucija. Ovaj deo Kosova je glavni izvor nestabilnosti u regionu i gotovo je potpuno izvan pravnog sistema Kosova. Nejasnim stavom u vezi sa kosovskim izborima Vlada je dala podršku i Srbima na severu Kosova koji bojkotuju izbore. Stav političke elite prema severu Kosova proizilazi i iz izjava visokih funkcionera tokom kampanje.

Ilustracija tog ponašanja je i stav predsednika Političkog saveta Demokratske stranke Dragoljuba Mićunovića. On je pozvao Srbe da izađu na izbore, ali je posle izbora ohrabrio i Srbe u severnom delu Kosova, rekavši da su Srbi tu pravilno postupili što nisu izašli na izbore, jer je tamo "drugačija situacija": "To su kompletne opštine. One moraju posebno razgovarati o tome. A što se tiče enklava, mislim da je za njih bolje da izađu, ali uz jedan dogovor zajedničke liste, uz nešto više propagande..."¹¹⁵⁷

Na politiku koja je u funkciji podele Kosova ukazuje i predizborno ponašanje funkcionera paralelnih opština u centralnim delovima Kosova. Međutim, po prvi put funkcioneri srpskih paralelnih opština u centralnom Kosovu izrazili su spremnost da učestvuju na izborima za kosovske

.....

povratka raseljenih, a i oni koji su ovde, danonočno strahuju za goli život. Uostalom, pitanje statusa nije rešeno, a i cela međunarodna zajednica tvrdi da je Kosovo 'crna rupa', gde cvetaju kriminal, droga i prostitucija". (Politika, 20. oktobar 2010)

1156 Radio B92, emisija "Kaži prst", 10. decembar 2010.

1157 Taj stav nisu javno iskazali, ali je on potvrđen u razgovorima predstavnika Helsinškog odbora sa funkcionerima paralelnih opština u centralnom Kosovu.

institucije, tj. da deluju suprotno stavu srpskih političara u severnoj Mitrovici.¹¹⁵⁸ Ne može se isključiti mogućnost da je takvo ponašanje unapred dogovoreno, budući da je u skladu sa politikom da se sever Kosova pripoji Srbiji, a da se Srbi u enklavama integrišu u kosovsko društvo.

Na jedinstvenoj srpskoj listi koju su predvodili Rada Trajković i Randel Nojkić našli su se i kandidati nekih beogradskih ekspozitura poput lokalnog odbora Demokratske stranke Srbije koja je direktno zagovarala bojkot izbora što takođe govori u prilog tezi da se zvanični Beograd odriče centralnog i južnog Kosova (kao i tamošnjih Srba) u korist zadobijanja mitrovačkog regiona. Kolumnistkinja dnevnog lista, bliskog vlasti, *Politika*, Biljana Mitrinović, komentarišući srpsku listu piše: “Logika je jednostavna, ako dođe vreme da država ne mogne da dopre dalje od Ibra, barem će imati svoje predstavnike u kosovskom parlamentu koji će, kada kažu vlada, misliti na onu u Nemanjinoj”.¹¹⁵⁹ Predstavnici srpskih stranaka u kosovskim institucijama u prvoj polovini prošle decenije pokušali su pod snažnim uticajem Beograda u nekoliko navrata da blokiraju njihov rad i donošenje odredjenih akata.

Glasanje u mitrovačkom regionu obezbeđivalo je oko hiljadu pripadnika kosovske policije uz pripravnost EULEX i KFOR. Srpski politički lideri i paralelne strukture na severu Kosova (Zajednica srpskih opština) aktivno su učestvovala u sprečavanju Srba da izadju na birališta. Naime, oni nisu dozvolili otvaranje biračkih mesta “u srpskim javnim institucijama i opštinama na severu Kosova”. U ovom delu Kosova uvek su postojale velike tenzije između paralelnih srpskih struktura i Srba koji žele da se uključe u politički život Kosova.

Skupština zajednica opština na Kosovu jednoglasno je usvojila odluku kojom se “najoštrije osuđuje prijavljivanje Jedinstvene srpske liste za kosovske izbore”. Predsednik te Skupštine Radovan Ničić zatražio je čak od vlasti u Beogradu da „razreši nosioce odgovornih državnih funkcija Radu Trajković i Randela Nojkića, predvodnike takozvane Srpske liste, i time pokaže da ne stoji iza njih kada su u pitanju kosovski izbori. Priča o izlasku

1158 *Politika*, 16. novembar 2010.

1159 Radio Slobodna Evropa, 24. novembar 2010, www.danas.org/articleprintview/2229322.html.

na kosovske izbore, zarad boljitka srpskog naroda na Kosovu i Metohiji, ne stoji jer su ovi isti od 1999. godine u institucijama samoproglašene države Kosovo“.¹¹⁶⁰

Lideri jedinstvene srpske liste Rada Trajković i Ranđel Nojkić tvrde da lokalno srpsko rukovodstvo na severu Kosova namerno pritiscima, pretnjama i zastrašivanjima utiče na Srbe sa severa da ne učestvuju na kosovskim izborima¹¹⁶¹.

Politički predstavnici Srba koji rade na integraciji srpske zajednice u kosovsko društvo izloženi su napadima i pretnjama. Rada Trajković u izjavi za Radio Slobodnu Evropu kaže da niz incidenata koji su se proteklih meseci dogodili na severu Kosova, u kojima su meta napada uglavnom bili Srbi koji saraduju sa kosovskim institucijama, nedvosmisleno ukazuju na to da su ti napadi politički motivisani. „Ono što je realnost sa kojom sam ja upoznata jeste da se veliki broj ljudi sa severa Kosova javljao i bio potpuno spreman da bude na listi, što je za mene predstavljalo veliko ohrabrenje. Ali normalno je da smo svi procenili da na severu Kosova na žalost imamo jednu tužnu realnost koja podrazumeva kontinuitet političkih diverzija. To je nabraža reč koju mogu da upotrebim za sve ono što se dešava ljudima koji drugačije misle“¹¹⁶², ističe Trajković.

Predstavnici vlade u Beogradu negirali su postojanje pritisaka o kojima su govorili lideri Jedinstvene srpske liste. Na primer, državni sekretar Ministarstva za Kosovo u Vladi Srbije Oliver Ivanović, koji je svojevremno i sam bio jedan od lidera kosovskih Srba na severu Kosova, u izjavi za Radio Slobodnu Evropu „ponovio je stav da pritisci takve vrste na severu Kosova ne postoje i naglašava da je odluka srpske Vlade jedini odlučujući faktor zbog koga Srbi sa severa Kosova ne žele da učestvuju na kosovskim izborima 12. decembra“.¹¹⁶³ „Atmosfera je iskreno drugačija nego u drugim

1160 Radio Slobodna Evropa, 24. novembar 2010, www.danas.org/articleprintview/2229322.html.

1161 Radio Slobodna Evropa, 24. Novembar 2010, www.danas.org/articleprintview/2229322.html

1162 Izjava od 24. novembra 2010.

1163 Večernje novosti, 14. Decembar 2010. P. Vasiljević: „Srbi na KiM: Polarizacija severa i juga“, Internet izdanje

delovima, ali to još uvek ne znači da je to zbog pretnji, prosto ne postoji interes na severu da se na bilo koji način ljudi uključe u kosovske institucije“, kaže Ivanović.

Izveštaji o incidentima, međutim, govore drugačije. Tokom nekoliko poslednjih meseci uoči izbora zabeleženo je niz incidenata, uglavnom u severnoj Kosovskoj Mitrovici i susednom Zvečanu u kojima su meta napada uglavnom bili Srbi koji saraduju sa kosovskim institucijama. Žrtva jednog od najtežih incidenata bio je generalni sekretar Samostalne liberalne stranke i poslanik u Skupštini Kosova Petar Miletić. On je pogođen sa tri hica u obe noge. Regionalni portparol Kosovske policije Besim Hoti izjavio je da je oružani napad na Miletića okvalifikovan kao pokušaj ubistva.

Reakcije elite u Srbiji na izborni uspeh Samostalne liberalne stranke svele su se na optužbe ili ćutanje.

Izostanak podrške samostalnoj liberalnoj stranci ukazuje na to da Beograd ipak nema jednak tretman prema svim akterima političkog života unutar srpske zajednice na Kosovu.

Ministar za Kosovo i Metohiju u Vladi Srbije izjavio je da se pokazalo dobrim što Vlada nije pozvala kosovske Srbe da izađu na izbore. Državni sekretar za Kosovo i Metohiju Oliver Ivanović optužio je „Srbe južno od Ibra“ da su otežali pregovaračku poziciju Beograda i da su se „oglušili o preporuke državnih institucija“. „Produbljuje se polarizacija severnog i južnog dela Kosova i ona više ide na ruku Albancima“, rekao je Ivanović (Večernje novosti, 14. Decembar 2010?). Šef Kancelarije Vlade Srbije za medije Miliivoje Mihailović jedan od najradikalnijih govornika u ime Vlade, smatra da „izbori na Kosovu nisu podigli politički kapacitet srpskih stranaka“: „Pre svega bilo je brojnih nepravilnosti, ali i zbog toga što su neke stranke dosadašnji angažman u prištinskim vlastima iskoristile ne da rešavaju probleme Srba, nego da servisiraju albanske stranke na vlasti“¹¹⁶⁴.

Izveštaj izvestioca Evropskog parlamenta Dika Martija o zločinima na Kosovu i optužbama da je u njih umešan pobednik kosovskih izbora Hašim Tači, između ostalog, zloupotrebljavan je u cilju diskvalifikacije Samostalne liberalne stranke.

Predstavnici poražene Jedinственe srpske liste optužili su Samostalnu liberalnu stranku za podmićivanje birača i uzimanje novca od Hašima Tačija za predizbornu kampanju. U inetervjuu za Radio B92 u emisiji "Kažiprst" Rada Trajković je rekla da Tači dobija imunitet ulaskom Srba tj. Samostalne liberalne stranke u Vladu. "Da li postoji Srbin koji će da udje u Vladu posle ovoga (izveštaja Dika Martija)!?", rekla je Trajković.

U odgovrima na pritiske da ne udje u buduću kosovsku Vladu (pre svega ukoliko nju bude formirao Hašim Tači) predsednik SLS Slobodan Petrović ostao je oprezan i umeren u izjavama ostavljajući prostor za dalju saradnju sa novoformiranom vladom i drugim kosovskim institucijama. Petrović je pokazao spremnost da bude partner u vladi koju bi formirao Hašim Tači, bez obzira na izveštaj Dik Martija navodeći da su „svi nevini dok se ne dokaže drugačije“¹¹⁶⁵.

U tom smislu njegove izjave korespondirale su sa izjavama predsednika Srbije Borisa Tadića da će pregovarati sa svakim ko bude na čelu kosovske Vlade. Petrović kaže: "Naše gledište, identično onome koje ima Boris Tadić, jeste da čekamo da se daju odgovori na te optužbe. Naravno, svi koji su krivi treba da odgovaraju. (...) Ako se dokaže, Tači neće imati priliku da sastavlja vladu. Devetog januara se ponavljaju izbori na nekim mestima, tako da je rok do 20. januara. To je dobro, jer ćemo do tada i znati nešto. I ja zaista ne bih želeo da bilo kakvom izjavom bilo šta poremetim. Znae, mi ipak živimo dole i nije baš prijatno da donosite neke zaključke u koje apsolutno niste sigurni"¹¹⁶⁶.

Bez obzira na nove okolnosti u vezi sa izveštajem Saveta Evrope, SLS i njen lider nisu iskoristili taj izveštaj za kriminalizaciju kosovskog društva već su ostali dosledni stavu da životna pitanja Srba na Kosovu moraju da rešavaju kroz institucije te države¹¹⁶⁷. Dobrom rezultatu Samostalne

1165 Politika, 20. decembar 2010.

1166 Petrović: "Nije nam potrebno da nam neko kaže da uslovi na Kosovu nisu sjajni, to i sami znamo. Ali, popravlanje tih uslova je motiv više za naše prisustvo u institucijama koje mogu tome da doprinesu." (Politika, 20. decembar 2010.)
„Učestvovali smo na izborima da bismo poboljšali položaj našeg naroda. O statusu Kosova mi ne možemo da odlučujemo, ali možemo o putevima , zapošljavanju, infrastrukturi". (Večernje novosti, 14. decembar 2010.

1167 Petrović: "Ono što jeste fakat, SAD su veliki autoritet na Kosovu (...) Ono

liberalne stranke doprineo je i rad njenih funkcionera i aktivista unutar kosovskih institucija i uz pomoć međunarodne zajednice na unapređenju infrastrukture u regionima naseljenim srpskim stanovništvom.

Zaključci i preporuke

Glavni izazov u pregovorima Beograd – Priština jeste sever Kosova koji je pod kontrolom Beograda i srpskih paralelnih struktura. U cilju uspostavljanja stabilnosti na Balkanu neophodno je da se rasformiraju paralelne strukture vlasti u regionu kosovske Mitrovice i taj deo vrati u pravni sistem Kosova. Ukoliko se ne postigne dogovor u vezi sa severom Kosova – taj region će ostati jedan od glavnih izvorišta kriminala na Balkanu.

Podela Kosova, o čemu se u srpskim političkim krugovima govori kao o budućoj strategiji, neprihvatljivo je rešenje jer bi moglo da bude izvor sukoba u čitavom regionu. Takav ishod predstavljalo bi potencijal za slične zahteve u drugim zemljama koje imaju velike manjinske grupe u pograničnim predelima što bi vodilo čitavoj seriji novih zahteva za promenama granica.

Posebno je važno da međunarodna zajednica, pre svega SAD i Evropska unija ostanu jedinstvene u stavu da “nema podele Kosova”. S obzirom da je Kosovo za Srbiju jedno od najznačajnijih izvoznih tržišta, neophodno je da se trgovinsko-ekonomski odnosi što pre uredi, što podrazumeva i da Beograd prihvati uredjenje carinskih propisa između dve zemlje.

Ubrzanju pregovora i njihovom uspešnom okončanju u mnogome može da doprinese civilni sektor. Nevladine organizacije koje imaju kontinuiranu saradnju na relaciji Beograd – Priština mogu da budu koristan saveznik u normalizaciji odnosa, kao i ustanovljanju novih veza.

S obzirom da je srpsko javno mnjenje opterećeno izrazito radikalnim stavovima prema Albancima, uloga medija je od izuzetnog značaja kreiranju nove atmosfere i promene javnog menjnja prema prvom susedu.

.....

što smo u proteklih tri godine tražili za srpsku zajednicu u najvećem delu bilo je ispoštovano. Da nije bilo nas, sigurno je da ne bi postojale niti te antene niti radnici koji rade u PTT-u. Sreća je što su ti naši prijatelji iz međunarodne zajednice tu. (Politika, 20. decembar 2010.)

